

T U D O M Á N Y T Á R

KÖZRE BOCSÁTJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

L I T T E R A T U R A.

SZERKEZTETI

ALMÁSI BALOGH PÁL.

HARMADIK KÖTET.

B U D Á N.

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1 8 3 9.



L I T E R A T U R A.

AZ

IDŐSZAKI SAJTÓ

BELGIUMBAN.

ELSŐ CZIKKELY.

Hogy korunkban, de leginkápp a' juliusi zendülés óta az időszaki sajtó mint a' közvélemény' életműve, kivált olly alkotmányos országokban, hol többé vagy kevesebbé korlátlan sajtószabadság létezik, fő szerepet visz, és befolyása által a' minden gépelyek' legerősbikét, népnek nevezettet, mozgásba tenni képes, mint eléggé ismeretes, elfogadható, 's szintolly kevéssé kétségbe hozható, hogy hatása, míg az a' törvényszerű korlátokat át nem hágya, legnagyobb mértékben jótévő lehet; hanem ellenben bajt 's rendtelenséget okoz, ha féktelenséggé, pártossággá, magányos gyűlölséggé stb. fajul el. A' belga alkotmány a' sajtószabadságot legtágasb értelemben elismeri, tehát az időszaki sajtó' elibe sem állít más mint természeteti korlátokat, ollyakat, t. i. mik a' személyt és sajátot védjék; 's az igazságnak adózva, e' sajtónak Belgiumban azon dicséretet meg kell adnunk, hogy az, kevés eseteket talán kivéve, szabadságával nem igen él vissza, 's csaknem mindig mérséklettebbnek mutatkozik, mint francia testvére, 's némelly tekintetben mint a' hajdani oppositioé is a' holland kormány alatt. Fontossága, mint befolyása kifelé, igaz, sokkal is csekélyebb mint azé, először a' tartomány' aránylag csekélyebb politicai befolyása miatt, azután azon terményeknek kevesebb tartalma vagy belső bece miatt, mellyek' nemzésével, mint Franciaországban, tudósok és első rangu statusférjak, feltéve, hogy ezen ország is mutathat azokat, Belgiumban nem foglalatoskodnak. Mindazáltal a' külföldre nézve sem lenne érdek nélkül, e' sajtó' létreseivel minősége' 's mennyisége tekintetében a' lehetőségig megismerkedni, 's mivel ebben, mint majd mindenütt, a' főváros adja a' hangot, 's terményei legtöbb esetekben az egész országra nézve példánykép szolgálnak, természetes, hogy mi ez értekezésben, mellynek tárgya a' belga journalistica' leglehetőbb teljes és pártatlan átnézése, pillanatinkat leginkább a' brüs-

szei politicalai és más időszaki írásokra irányozzuk, a' nélkül, hogy Belgium' más tartományi városaiban is a' legfontosabbakat egészen elhallgatnók.

Nekünk minden esetre leginkább a' tartalomra 's belső becsre lévén gondunk, és semmi száraz statistikai tudósítást czélul nem tűzvé, tartóztatjuk magunkat, nehogy többet vagy kevesebbet mondjunk, a' belga időszaki sajtó minden terményeinek összes száma' meghatározásáról beszélni. Megelégszünk azon nyilatkozással, hogy ha bár az e' felől a' „Journal de la librairie française“ 14. számu 's ez év' 7. Apriliséről feuilletonában közölt adat, egész Belgiumra 84 illy termény, miből 40 egyedül Brüsszelre jó, nekünk, kivált az utolsó pontot illetőleg, igen túlvitt, 's annálfogva az abból következtetett számítás, $2\frac{1}{2}$ journal 100,000 lakosra hibásnak látszik, a' valóságos szám, melyet mi az egész országra $\frac{1}{3}$, és Brüsszelre $\frac{1}{2}$ részzel kevesebbre tehetni hiszünk, mégis mindig eléggé szembetűnő nem csak olly országokkali arányban, hol e' sajtó a' szabadság' kevesebb adagát bírja, hanem még Franciaországgal, Angliával 's Amerikával is, ámbár ezen országoknál az idézett közleményben tulajdonkép 750—1200 és 2800 számok vannak elfogadva, minthogy ezen országok' belső 's külső viszonyai egészen más fontosságuk, mint a' belga statusai. Az okok' vizsgálása, bár azok eléggé szembetűnők, czélunktól igen eltávolítna bennünket, 's csak melleleg említjük, hogy talán egy országnál sem botlanánk inkább, ha az időszaki iratok' számáról, kivált a' csupán politicalaiakéról, az előfizetők', olvasók, vagy politikusok' sokaságát következtetni akarnók; mert egy részről a' legtöbb itteni újságoknak csak kevés olvasók és még kevesebb előfizetők vannak, minthogy nem szükség nekik többé, mint egykor, bebizonyítaniok azt, hogy bizonyos számú állandó előfizetőkkel bírnak, azért, hogy a' kiadásra meghatalmaztassanak, 's azonkívül, hogy, mint mindenütt, egyetlen példány a' kávéházak- és fogadókban, társaságok- és olvasószobákban stb. sok olvasónak szolgál, külföldre csak igen kevés küldetik, abból 450—500 példányon felül ritkán vonatik le, több pedig másért kicseréltetik, vagy épen ingyen adatik. Itt még is bámulandó sok újságolvasó van, nem csak a' felsőbb, de az alsóbb osztályokban is, noha sokkal kevesebb, mint Francia-, Angolországokban és Amerikában.

Hogy pedig a' belga újságok olly csekély kelettel 's olly kevés olvasóval bírnak, onnét van, hogy a' legjobb lapok kevés kivétellel legtöbb 's legjobb cikkeiket betű szerint írják le a' párizsi újságokból 's ez utóbbiaknak Brüsszelben nem csak sok előfizetők vannak, hanem különfélekből, p. o. a' „Constitutionnel“, a' „Gazette des tribunaux“, a' „Journal des débats“-ból stb. itt naponként utánnyomatok

készülnek. Így hat tehát kölesönösen a' csekély nyereség, mit közönséges nemű lap' vállalata Belgiumban jövedelmez, annak szerkeztőségére, mellyel csak közönséges fők foglalkoznak, 's a' szűk díj miatt — ha ez t. i. fizettetik — annak munkatársaira is; és ismét az értekezések' csekélységének, legyenek azok bár politicalai czikkek, vagy a' feuillettonéi, a' némelly részben tisztább izlésű vagy jobb külföldi lapokhoz szokott olvasókat is vissza kell taszítania. A' mi még egyes brüsszeli újságok' tulajdonairól megjegyzendő volna, azt átnézetünkben azoknak mindegyikénél világosítandjuk meg, mihez már most hozzá fogunk, a' nélkül, hogy korszerinti, vagy egyébként meghatározott következési rendhez ragaszkodnánk.

1. A' szemlét természetesen elsőben a' „*Moniteur belge*“ mint a' kormánynak, melly az egész vállalatot a' status' költségén győzi, elismert lapja által kezdjük meg. Neki is, mint az szokás szerint illy lapoknál történik, két fő része van, ugyanis egy hivatalos, a' legfelsőbb és felsőbb előjáróságoktól kiadató tulajdonképi törvények, rendeletek és hirdetések felől, és egy quasi nemhivatalos, a' két kamara' üléseiből jelentések felől, közbe-közbe az ú. n. articles de fond vagy eredeti értekezések felől is, többnyire más bel, 's külföldi lapokban a' kormány' kárára közlött hírek' vagy vádák' megcáfolására, néha nézetek felől is, mik utóbbi rendeletekre előkészítsenek. Mi quasi-nem hivatalosnak mondjuk, mert noha a' szerkeztőség gyakrabban erősen állítá, hogy a' kormány ezen osztály' kiadásában nem dolgozik együtt, 's tartalmáról sem akar felelős lenni, mégis jobban tudjuk azt, hogy egy sor sem nyomathatik ki, míg azt a' kormány' ez vagy amaz megbízottja át nem nézte, 's meg nem fontolta, valamint a' politicalai czikkek közül is sok magából a' ministeriumból ered. A' legjobb illy értekezések a' belga zendülés' történetiratról és egyébként is mint literatus nyereségesen ismert Nothomb úr', a' közmunkák' ministere', és Lebeau statusminister' tollából folynak. A' „*Moniteur*“ beni politicalai hírek ugyan illy vizsgálatnak kevesbé vannak alávetve, hanem, Götheként, van arra gond, hogy a' fák az égbe ne nőjenek, vagy is inkább, hogy a' status e' hírek közlésétele által ne veszélyeztethessék, minthogy csak a' legártatlanabb, legcsekélyebb tudósítások — mert újságoknak csakugyan nem nevezhetők, minthogy rendesen két három nappal későbbben jelennek meg mint más lapokban — vétetnek fel; kivált a' két kamara' ülései közben, mivel sok tagok, különösen a' képviselői táblái, beszédeiket örömet in extenso látják beiktatva, 's pedig néha kétszer, ha szerencsétlenségre a' gyorsírók — kik, melleleg mondvá, nem épen a' legügyesebbek — ittott valamit kihagytak vagy hibá-

san közöltek. Igen gyakran megesik tehát, hogy a' „Moniteur” két három melléklapja több napokon át egymásután egyetlenegy politikai ujságot sem foglal magában. Innét van az is, hogy csak kevés vagy semmi önkénytes előfizetők nincsenek, és csak előjáróságok, tisztviselők, társaságok 's más illyesek járattják, 's minthogy iktatvány is kevés küldetik bele, nem csoda, ha e' vállalat a' statusnak elég költséges, és évenként költségesb lesz. A' közvetlenül az igazságministerium alatt álló főszerkesztés egy hajdani francia orvosra, egyébiránt literátor és lelkesmeretes férfirra van bízva, 's minden nem közvetlenül magából a' cabinetből jövő eredeti értekezések tőle származnak.

2. Az „*Indépendent*” tiszta ministeri, némelly részben félig hivatalos is, és kéz alatt, mint mondják, részint a' kormány' zsoldos lapja, és e' szerint nevét nem érdemli. Annyi bizonyos, hogy a' ministeriumbani legjelesb publicisták 's a' kamarákban király-pártiaktól a' legjelesb értekezéseket, 's az ellenpárt' más lapjainak czáfolatául határozott eredeti cikkeket közölnek. Általában e' lap' szerkesztősége, mint mások felett betűk' szépsége és correctség által kitűnő, dicséretre méltó. Minden brüsszeli újság közt legtöbb előfizetővel dicsekszik a' külföldön is, tehát jó külföldi levelezést fenntartani 's újságaival sok másokat megelőzni képes. Egy a' déli Franciaországából ügyvéd, feje a' szerkesztőségnek, és különbözö okokból némelly régi ellenpárti lapok által gúnyolódásaik' czéltárgyául szolgál.

3. Az „*Emancipation*”, mely mindjárt az 1830-ki zendülés után keletkezett, ezen időközben színét gyakrabban változtatá, de mégis mindig inkább az ellen pártnak mintsem a' ministerinek hódula, mindazáltal a' zendülői characteret, melyet elsőben felvett, 's miért magát olly tudósítások' közlése által, mik a' kormánynak kedvezők épen nem valának (mint p. o. a' Löwenben 's Löwen melletti csúfos csatavesztés 1831-ben, minek semmi más belga lapban olly terjedelmes és hű leírása nem találtaték, mint az „*Emancipation*”-ban 15-dik Augustusról), kitünteté, nem sokára letevő, és miután elég sokáig közönös volt, legújabb idő óta mérsékelt szabadelmű, vagy más szóval, ellenkezése inkább a' dologra, mint a' személyre van irányozva, hol minden esetre csak az feddendő, hogy a' szerkesztőség néha ellenpártisága közben nem igen szeret beszélni, 's az első tüzet mellett 's ellen más lapoknak engedi által. Ezen újság, mely kívált a' honban igen elterjedt, és sok előfizetőt számlál, egy Belga által elég jól szerkesztetik, majdnem naponként egy eredeti értekezéssel és tartalomdús feuillettonnal bír, 's a' legérdekeseb politikai, tudományos és más újdonságokat a' lehető gyorsasággal közli. Minthogy az „*Emancipation*” reggel jele-

nik meg, tehát az „Eclair“-ben, mely az előtt önálló lap volt — egy pótlék-lapot bír, mely estve jelenvén még, a napi újságokkal együtt az itteni és antwerpi papirosértéklap (Börsencurs) is közli, míg némely más itteni lapok e' czélból naponként két, fő tartalmokban mégis csak kevéssé különböző kiadást adnak ki. Valamint az „Emancipation“ úgy az „Eclair“ is egy a' leggazdagabb belga tőpénzes' magányos saájata, ki, mint mondják, ezenkívül még több más itteni és idegen újságánál részesnek lenni és belőle jó hasznot látni gondoltatik.

4. A' „*Courrier belge*“, mely származása óta a' hollandi kormány' első éveiben néhanéha „*Libéral*“, „*Vrai libéral*“, „*Courrier des Paysbas*“ elnevezések alatt jelent meg, 's mellynek szerkezése egy közből a' másikba ment át, azonban mindig egész a' múlt évig a' szabadelmű párt' és rendszeres ellenpárt' fő életműve volt, mely néha a' leglátzóbb véleményeket védé, ámbár neki az 1830-ki zendülés után kevés idő múlva az orániai herczeg iránt bizonyos előszereket akartak szemére vetni. Mig e' journal nagyobb részint egy ifju belga ügyvéd' tulajdona volt, ki magát a' köztanácskozásokban szerkeztő szabadelműsége által kitünteté, egy a' legolvasottabb és szerkeztéseért is leghasznosnabnak elismert volt. De mióta a' „*Courrier*“ a' múlt évben egy hajdani francia erőművész' és könyvnyomó' saájata leve, egészen más színt vett magára, 's a' nélkül, hogy a' szabadelmű ellenpárt' zászlóját egyenest elhagyta volna, mint a' pénzügyi aristocrazia' fő életműve, és kivált mint a' vaspályák' és más ipari vállalkozások' buzgó védője nyilatkozék. Hogy az a' régibb bank (Société générale') tulajdona legyen, vagy legalább töle zsoldot húzzon, tulajdon pártjának az igazgatás ellen védelmezése' fejében, számos ellenei' hamis vádja lehet, kiket gyakorta bi ellenkedése 's szünteleni vagdalódzása által bujtogatott magára. E' lap a' legtartalomteljesbek' egyike, 's meglehetősen van szerkeztve, csak hogy néha személyességek 's elménczkedések által igenis elhagyja magát ragadtatni. Fő szerkeztője magát az előtt mint az „*Industriel*“ 's más időszaki iratok' és sok szállírat' kiadója tevé ismeretessé.

5. Az „*Observateur*“, egy csak kevés évvel ez előtt az Université libre' jóslata alatt 's ezzel egy időben keletkezett journal, mint a' tudományok' és művészetek' fő életműve mérsékelt szabadelmű színűnek hirdeté magát, 's ezen elvhez meglehetősen hí is marada. E' nagy olvasó közönségű lap inkább eredeti értekezései, feuilletonai stb. mintsem napi újdonságai' bősége által tűnik ki, jó, de nem mindig ugyanazon szellemben és styllben szerkeztve, mi onnét származhatik, mivel, mint mondják, több munkatársakkal 's szerkeztőkkel bír, kiktől, mint részvényesektől, értekezé-

seik' beiktatása nem tagadtathatik meg. A' brüsszeli egyetem' különbféle tanítói és tanulói közölnek adatokat, 's benne a' német journalokból fordításokra többszer akadunk, mint más itteni lapokban. Fő tulajdonosa az imént említett, az „Observateur“-ben leginkább felbujtogatott „Courrier belge“ hajdani birtokosa, és e' két journalok itt némelly tekintetben, hanem csak parányban (in Miniatur) a' Párisbani regényes vagy classica oskoláért harczoló időszaki iratok' szerepét játsszák.

6. A' „Conservateur“. Ezen újságról semmi különöst sem mondhatni, mint talán azt, hogy az a' múlt esztendőben a' több évi léte után megsemmisült „Union“-t kipótolni, 's mint ez, a' catholica vagy is inkább ultramontani párt' érdekét helyettesíteni határozták. De távolról sincs olly jól szerkeztve, mint előde, 's ahhoz, hogy pártja' hasznát jó sikerrel tekintetben tartsa, a' megkívántató tapintat' és energia' hiányával van. E' tekintetben hát, mint általában a' tulajdonterménk styleben s'tb Lüttichben megjelenő nagycatholicus „Courrier de la Meuse“-tól igen elmarad, pártfogói' 's ezek' párthívei' körén kívül kevesen olvassák, tehát kevés önkénytes előfizetőt számlál, 's nem sokára el is múlik, kivált ha majd szabadalmü ministere'ség kormányozand. Fő szerkeztőjeül senki sem neveztetik határozottan, legjobb munkatársainak a' löweni egyetem' néhány tanítói mondatnak.

7. A' „Lynx“, mint tudva van, az orániai ellenpárt' legrégibb 's legelismertebb életműve, 's lételeét az 1830-ki zendülés óta számítja, melly idő óta ritkán folyt le év, a' nélkül, hogy annak szerkeztősége egy vagy több üldözéseknek ki ne lett volna tétetve, minthogy majd a' természetesen mások által felingerlett köznép a' szerkesztőségi és nyomtatási helyet zsákmányolta 's pusztította, majd a' katonaság' egy vagy más osztálya, melly ellen a' „Lynx“ leggyakrabban kikel, a' szerkeztőség' személyei ellen erőszakoskodék, majd pedig a' bírói eljáróságok törvényes uton bírságot 's börtönbüntetést szabtak azon egyes személyekre, kik magokat felelős szerkeztőknak, kiadóknak és nyomatóknak vallották, de kik felől jól tudatik, hogy csak ú. n. hommes de paille-ok, mint ez nem régiben a' „Lynx“-ból kivont „Turpitudes“ szállirat feletti perben a' brüsszeli eskütszék-nél behizonyodott. Nem tagadhatni, hogy a' dacz és a' néha szemtelenségig hágó bátorság, mellyel a' „Lynx“ pártja' érdekére ügyel, rövid idő múlva történendő restauratiót világos hangon hirdet vagy óhajt, a' zendülést és a' belőle származott intézkedéseket, a' thrónt sem zárva ki, utálatos képmen mutatja, az ország' jólétét tagadja, a' felsőbb 's legfelsőbb törvényszékeket a' legdurvább visszaélésekkel, rosszattekkel 's vétkekkel vádolja s'tb. mind ezen üldözéseket ha

mentenünk nem is, de megmagyaráznunk, 's csaknem csudálkozunk kell, hogy e' lap mind ezen vészek' daczára állandón fenállhata, mi bizonyosan a' korlátlan sajtószabadság' alkotvány-elismerte elvének becsületére válik, 's e' szerint az ellenpártot tulajdon fegyverével győzi le. Mind a' mellett a' „Lynx“ távolról sem olly szemtelen, sem olly csipős megtámadásaiban mint a' „Messenger de Gand“, és csak az, hogy a' székvárosban van, teszi ki inkább a' veszélynek, mint ezt, melyet majdnem egészen oráni párt környez. A' brüsszeli journal' stylje, mint általában szerkesztősége, ritkán feddendő, 's eredeti cikkei, mint mondatott, nem olly élesek, mint a' „Messenger“-éi, de inkább tettelegesek. A' „Lynx“, úgy látszik, legtöbb előfizetőkkel bir külföldön, kivált Hollandban, 's talán nem alaptalanul állítatik, hogy pénzügyi és talán tudományos tekintetben is onnét nyeri fő élelmét. Hogy a' „Lynx“-ben részesülők állandóul új üldöztetéseknek vélik magokat kitétetni, vagy legalább azt csak láttatni akarják, hogy Damokles' fegyvere alatt állanak, onnét világos, hogy a' lap' átszállítása a' legnagyobb vigyázattal és lopva történik, 's nem képzelhetni nyomorúságosbat, mint a' bútorzatot a' szerkesztőség' műszobájában.

8. A' „Belge“, mely 1830 óta előbbi, felig legalább csúfolódva hangzó módosítását: *Ami du roi et de la patrie*, elhagyja, még mindegyre ugyanaz, mi keletkezése óta a' hollandi kormány alatt volt, a' szabadelmű, ú. n. honi oppositiónak egyik fő életműve, de néha olly ügyetlenül viseli magát, hogy pártjának inkább káros mint hasznos, 's a' ministerség és a' catholicus párt ellen sem kél már olly feltétlenülül harczra, mint kevés évek előtt, 's nyilait inkább azon újságok ellen szegzi, mellyek a' pénzügyrendszert, a' kereskedést és ipart ótalmazzák, 's mellyek a' „Belge“ szemeiben mind az orangismussal és Hollandiávali barátsággal vádoltnak. Minden brüsszeli, 's talán minden belga politicalapok közt a' „Belge“ az, mellynek stylje 's szerkesztősége leginkább elhanyagolt, mellynek értekezései nyelvhibáktól hemzsegnek, 's dagály és értetlenség miatt a' neveltségig hágnak, melly minden újságot 's városi pletykát magára fogat, 's keveset ügyel rá, ha a' visszavevésre szorítatik-e. Főkép a' ser- 's kávéházak' és az alsóbb néposztály' újsága, tehát mind a' mellett elég előfizetője van, hogy léte felől gondtalan lehet, kivált kisebb rétnagysága, jó eredeti cikkei 's feuilletonok' ritkasága 's azon csekély gond mellett, melly szerkesztésére fordítatik. Több idő óta egy a' legelhatározottabb republicanus és legbuzgóbb honfi volt e' lap' szerkesztőségének feje, mellyre ez a' de Potterben 's tanítmányabani legkorlátlanabb bizalom' bélyegét nyomá; hanem tavál óta a' journal' kiadását, úgy látszik, többen végzik, 's azon

érdeme sincs, hogy közepszerűsége mellett magának következetes maradjon.

9. A' „*Journal de la Belgique*“ minden most létező brüsszeli újságok közt legrégibb, mellynek, mint „*L'oracle*“ elődének, minden pártszellem elleni apathiaja, minden eredeti értekezések' visszautasítása, elhatározó vélemény' kikerülése, szóval csekélyisége miatt mint politicalai életmű, a' mellett, aránylag kisebb rétnagyságban, nagyobb mennyiségű híreket 's újságokat, kivált helybeli ügyeket foglalt, eléggé sikerült neki, valahai összeveszés nélkül, az egész hollandi, a' zendülő 's az újabb belga időszakban részt véve, csaknem egy negyed századot keresztülfutni, hol mind alapítói mind jelen vállalkozói hasznot találtak. A' „*Journal de la Belgique*“ némelly tekintetben mint a' német újságok' és hollandi courantomok' többsége egyes politicalai közléseknek van szánva, 's azonkívül naponként szembetűnő számu jelentéseket foglal magában, mellyek' használatára a' héti Petites affiches-ben egy toldalékkal vagy értesítővel bír; ez azon egyetlen brüsszeli lap is, melly évnegyedenként lajstromot vagy tartalomjegyzéket ad ki. Mind ezen okokból, 's talán azért is, mivel kisebb rétnagysága és kevésbé költséges szerkesztése miatt a' többi lapoknál olcsóbb, a' „*Journal de la Belgique*“ nek sok előfizetője van, 's őt kivált a' közönséges polgár minden másnak elébe teszi. „*La petite bête*“ nevét, melly alatt e' lap közönségesen és majdnem egyedül ismeretes, homloklapján a' hollandi időben viselt belga czimerbeni oroszlánytól vette, midőn „*La Gazette des Pays-bas*“, az akkori kormánylap a' németalföldi czimmerrel nagyban csillogott; az utóbbi ennél fogva la grosse bête-nek is hivaték. Pótlólag azonban meg kell említnünk, hogy a' „*Journal de la Belgique*“ a' kamarákban tanácskozások' fejtegető közléseiben érintett pártatlansága' daczára mégis bizonyos szabadelmű színt vesz fel, hanem a' szabadelműségnek a' catholicismussali versengéseibe épen nem keveredik, vagy a' catholicus párthoz csak kevéssé szít.

10. A' „*Commerce belge*“, mi ezzel nem régóta váltá fel „*Mercure belge*“ nevét, de általában csak kevés évek óta áll fen, nevének a' kereskedés' és az ipar' érdekében egészen megfelel, 's leginkább papirospénzkereskedés foglalta el, minthogy minden kereskedőház' papirosértéktudósításával legelőbb 's legerjedelmesben van ellátva. Miután joggal vagy a' nélkül elfogadtatott az, hogy kereskedés' és ipar' dolgában minden vélemények a' régibb bankból (*Société générale*) erednek, 's ezt mindig a' hajdani kormány hollandi teremtményének 's elővívójának tartják, őt tehát ellenei, kiket a' „*Commerce belge*“ szép számmal birni látszik, az orangismussal vádolják, mi talán szintolly alaptalan lehet, mint azon

vád, hogy a' rendőrhivatallal tart. Minden esetre e' lap semmi belső beccsel sem bír, eredeti értekezéseket ritkán 's csak néha az francia lapokból kölcsönzött feuilletonot nyújt. Az országos kötelezvényekkel tőzsérkedőket és kereskedőket kivéve, mint kik itt sokan vannak, ezen újság másoknál majd épen nem látható.

Minden eddig előszámlált journalok naponként, még vasárnap is, 's talán csak 8—10 évenkénti nagy innepeket kivéve, és, mint már említők, közülök némelyek naponként két kiadásban jelennek meg. A' hat első' rétnagysága nagy ív, mint a' legtöbb párisi lapoké és a' „Porosz statusújságé“; a' 7. 8. és 10. számé kis ív, mint körülbelől a' „Kölni újságé“, és a' 9. számé nagy negyedré; 's minthogy a' rétnagysághoz szabott és eléggé tetemes helyegpénzt a' mindennapi kiadásért előre kell letenni, a' vállalkozóknak ez felette nehezen esik, miből kimagyarázható, miért sürgettetik olly igen 's olly egyhangulag ez illetmények' leszállítása. Az e' végre a' kamarák' elibe terjesztett törvény még nincs elfogadva, 's csak csekély orvoslást ígér, melly a' kisebb lapoknak majd épen semmi hasznót sem hajt. Egész évrei előfizetés helyben egyremásra 16—18 tallér a' nagyobbakra, és 12—14 tallér a' kisebbekre. Egyes lapok 2—4. garasért küldetnek el.

A' nem vagy csak rész szerint political és hetenként csak néhányszor megjelenő brüsszeli lapok közt a' „*Mephistopheles*“ tűnik ki, melly már 8. év óta hetenként kétszer jelenik meg, de a' melly megkülönböztetést épen nem tiszta tartalma 's választott stylje miatt érdemli, melly tekintetben, valamint az elmésségre nézve is a' francia lapok, p. o. a' „*Figaro*“, „*Charivari*“, „*Corsaire*“ 's mások után igen elmarad. Ha tehát mégis olly soká fenálhata, és sok előfizetőt 's olvasót köthete le, azt csupán azon ravaszságának 's szünteleni éber buzgalmának köszönheti, mellyel rendszeres szemközti állását űzi, minden személyek 's törvényhatóságok ellen különbség és kímélés nélkül, de leginkább az egész papi osztály ellen kikel, 's az utóbbi időben e' célból durvább stylban hetenkénti torzképekkel is él. Valamint előbbi években majdnem minden lapján a' congressus' és kamarák' tagjainak nekik esett, 's azok' mindegyikét, ki neki nem tett, csúfosan leírta 's bitófához álltá, úgy a' „*Mephistopheles*“ későbbben megrohanásaiból azon idegenek ellen, kik hivatalokba tolazkodnak, 's mindenféle nagyobb 's kisebb vétéseket követnek el, álló cikket csinált, mellyben ő az összes külföldieket (mivel az e' neműek legtöbbsnyire Francia) ezen magagyártott „*Fransquillon*“ csúfszóban foglalja együvé. Hanem a' legérdemesb statushivatalnokok 's legbecsületesb magányszemélyek is a' „*Mephistopheles*“ által nem ritkán piszkoltatnak, 's azokat az ő gyakorta igen sületlen és otromba

elménczsége' czéltárgyául használja, miért általában fel sem is veszik tőle dicsértetui vagy kigúnyoltatni. Mindannyiszori „Boutades“ rovatában, melly az Olla potridának egy neme, a' legtöbb vágásokat osztogatja, 's minthogy, mihelyt neki valaki csúfolódásra 's elménczkedésre élelmet adott, azt mind addig hántja, míg tárgyát kimeríté, 's az olvasót kifárasztá, tehát legtöbbnyire czélt téveszt. Az egyetlen haszon, mit tán egész pályáján keresztül eddig tett, körülbelöl azon őszinteségében és állhatatosságában áll, mellyel az alsóbb papság' visszaéléseit nyomozza 's a' nyilvánosság' törvényszéke' elibe állítja, minek azután néha a' felsőbb egyházi és világi törvényhatóságok' figyelmét a' szóhani visszasságok' orvoslátául szükségkép felébresztenie kell, 's így itten, mint általában, szerepe azonhoz hasonló, millyet Pasquin és Marforio Romában játszanak. Szerkeztőit több izben változtatá, 's annyi munkatársai mint kedvelői vannak, kik neki „Chronique scandaleuse“ — éhez szereket szolgáltatnak; mindazáltal évenkénti 100 számát negyedréthben 36 frankkal, hát aránylag elég drágán fizteti meg.

A' „Mephistopheles“ mellett a' „Papillotte“, félig költő-literariai, félig divat- és színház-újság, — melly hetenként egyszer jelenik meg negyedréthben, — áll fen legtöbb, mivel már hét év óta létezik. Gyermekkorában elméncz 's jóltalált torzképei miatt érdekeseb volt mint most, midőn alig van annyi előfizetője, mint a' mennyivel költségeit fedeznie szükséges.

A' sok hasonló repke- és szálliratok közt, mellyek 1830 óta időszakonként megjelentek, de majd hosszabb vagy rövidebb tartósság után a' látköréről eltűntek, kezdetben a' „Knout“, későbbben a' „Bombe“, 's az utóbbi időben a' „Cerbère“ és az „Eumenides“ részint jobb szerkeztőség, részint elménczség és gúnyor által tűnének ki. A' „Remorqueur“ és a' „Chemin de fer“ némelly részben csak értesítői voltak más újságoknak. A' még fenálló „Courrier des spectacles“ és a' „Courrier des modes“, különöségeiket kivéve, kevesebb becsűek, mintsem hogy náluk időznénk; 's minthogy a' flamm szóejtésben megjelenő „Brabander“ és „Volksvriend“-ről sem mondhatunk egyeket annál, hogy kizárólag a' legcsekélyebb néposztály' és a' szegény kézművesek' számára írvák, kiknek érdekeit védik, 's csak ezek által olvastatnak is, tehát ezennel a' brüsszeli időlapoktól elválunk, hogy még röviden a' többi városokéiban körülnézzünk.

Antwerp három jeles, vasárnapot kivéve naponként megjelenő franczia nyelvű újságot számlál, ú. m. a' tulajdonképi és legrégibb „Journal d'Anvers“-t, részint szabadelműleg, részint mérsékletten a' catholicus párthoz szót, kevés eredeti értekezésekkel és sok magány hirdetésekkel,

mellynek szerkeztősége semmi által sem tűnik ki; a' „*Journal de commerce d'Anvers*“-t, nevénél fogva a' kereskedésnek 's néha az iparnak is szántat, és ámbár titkolódzás nélkül orámaít, de távolról sem olly hevest és csipőst mint a' „*Lynx*“ és a' „*Messenger de Gand*“, ellenben pártja' oppositíóját gyakrabban tettegi és statistikai adatokkal táplálót, melly jól van szerkeztve 's külföldi levelezéssel ellátva, sok előfizetőkkel is bír Antwerpen kívül, kivált a' papirospéúzkereskedők között Brüsszelben; végre a' „*Précurseur*“-t, melly tavál a' „*Pharé*“ helyébe lépett 's mint ez, a' kormány' pártját védi, a' nélkül, hogy egyenest ministeri lenne. E' lap a' közepszerűn nem emelkedik felül, 's előfizetői' száma alig üti meg a' két előbb említettekét.

Gentben, Keletiflandria tartományt is ide értve, négy újság van, mik említésre méltók, t. i. kettő naponként franczia nyelven megjelenő: „*Le journal de Flandres*“ és „*Le messenger de Gand*“, mellyek' elsője néhány évek előtt a' hajdan elég híres „*Catholique des Pays-bas*“ (utóbb röviden „*Le catholique*“) helyébe lépett, 's mint ez, a' catholikus pártot hatalmasan védé, de a' mellett a' kormányhoz is szít. Szerkeztése kevesbé dicsértetik mint elődce, 's Genten kívül ennek van legtöbb előfizetője. A' „*Messenger*“, mint már érintők, az orangisták' fő életműve Belgiumban, és épen nem fél, pártját nem csak védőleg, de megtámadólag is pártfogása alá venni, midőn a' király' személyét, kit ő legtöbbsnyire csak Koburg herezegnek hí, olly kevéssé szánja, mint a' ministereket, ellenben a' főpapságot nem bántja. Minthogy igen jól szerkeztetik, 's jó külföldi levelezéssel van ellátva, könnyen megfejtethő, hogy olly városban, hol az iparágakkal foglalatoskodók' többsége az 1830-ki zendülés óta igen nagyon elveszett, vagy ezt legalább úgy gondolják, 's melly azóta minden alkalomkor, a' kormány'nyal, kivált a' még mindeddig el nem döntetett polgármesterválasztásnál, perlekedett, sok előfizetőt 's olvasót számál, azon felül a' „*Messenger de Gand*“ is azon belga újságok közül való, melly leginkább külföldre jár. Azon kérdés, ha valljon és mennyi zsóldot húz a' hollandi kormánytól a' szerkeztőség, melly az előtt a' „*Journal de Francfort*“ jelen szerkeztője, Durand K. úr által viteték, el kell mellőznünk, csak arra figyelmeztetünk, hogy azon buzgalom' daczára, mellyel a' „*Messenger*“ pártolóit védi, a' közönb, mellyel utját folytatni hagyják, elleneinek kétségkívül dicséretére válik. A' más két genti lap a' „*Gentsche Merkurius*“ és a' „*Gazette van Gent*“, mind kettő flamm szóéjtésen van írva, tehát csupán csak helybeli szükségek' számára, azért nem akarunk velek időzni, csak azt ragasztjuk ide, hogy het-

ként háromszor jelennek meg, 's nagyobbbrészt magányértesítésekkel telvék.

Brügge, azon nehány század előtt minden mások felett olly igen virágzó város, 's a' népes és virágzó Nyugatflandria tartomány' fő helye, most, hálá a' setétség' vagy hitdühnek, melly ott a' legkorlátlanabbul uralkodik, 's melly még az iparnak és az anyagi érdeknek is alig enged kevés tért, mint minden más tekintetben, a' journalisticára nézvest is leghátrább van. A' csekély, hetenként háromszor megjelenő flamm szözejtésü „*Gazette van Westflanderen*“, és a' még majdnem csekélyebb „*Affiches de la ville d'Ostende*“ ostendei értesítón kívül e' tartományból semmi egyéb újságot nem ismerünk; de úgy hisszük, hogy Courtray, talán Roulers is bir újsággal vagy Feuille d'annonces-szal, és semmi esetre sem akarjuk állítani, hogy a' Nyugatflammok csupán e' hiány miatt legyenek kevesbé boldogok, becsületesek, 's szorgalmasok. Mit ők újságban nélkülöznek, azt Rederyk kamers és olvasó-körök által pótolják ki, de mik igenis többé vagy kevesbé az ultramontani párt által kormányoztatnak; 's ha szükség volna azt bebizonyítani, hogy valamelly országnak nem épen újságokban kell bővílködnie, hogy magokban a' politicalai osztályokban is ügyes embereket állíthasson elő, azt Nyugatflandria tehetné, minthogy még most is a' legékesnyelvű 's legügyesb publicisták, és a' képviselői kamara tagjai közül többen p. o. Devaux és de Meulenaere országnokok, de Focre apát, Julien ügyvéd és Vilmos király' fő elensége a' (vak) Rodenbach Sándor e' tartományból valók, míg az újságokkal annyira megáldott Brüsszel hét képviselői közül a' legjobb négyet más városokból 's tartományokból hozta.

Lüttich, melly némelly tekintetben Brüsszellel vetélkedik, és szellemi felvilágosodásban úgy, mint különbféle intézetek' tökélyében azt talán felül is múlja, azonban mégis csak négy, naponként megjelenő újságot bír, mellyeket megnevezni érdemes, t. i. : a' „*Journal de Liège*“ tartománylap, gyakrabban napiújságokkal mintsem eredeti közleményekkel és ritkán Feuilletonokkal ellátva, egyébként jól szerkeztve, de határozott szín nélkül; sok előfizetővel bír, 's magányértésésekben igen gazdag; 2. a' „*Politique*“, az előtt „*Mathieu Laensberg*“ név alatt, mellynek akkori főszerkeztőjeül Lebeau-t a' mostani belga statusministert mondják; mint akkor, e' lap még most is a' szabad-elműség' zászlója alatt küzd, csak azon különbséggel, hogy a' kormánynyal nem vitázik többé annyiszor. A' szerkeztőséget nem kárpálhatni 's jó külföldi levelezést sem nélkülöz a' „*Politique*“; de mind e' két tekintetben úgy a' style nézve is 3. a' „*Courrier de la Meuse*“ után áll. Ez a' nagycatholicus pártnak nem csak

legbuzgóbb, de legügyesb életműve is, melyet néha remek készítésű czikkekből véd; ez és talán még inkább a' rövid idő óta társává lett „*Journal historique et littéraire*“ segédlap, miről másutt szolandunk, a' belga propagandé' őrtáblái, ha t. i. illyesmi valóban léteznék, mit határozottan nem merünk állítani. Minden esetre a' „*Courrier de Meuse*“—ből kilátszik, hogy papi ihletését felső 's legfelsőbb kézből nyeri, 's oly vigyázva bánik vele, hogy ritkán kénytelen valamely hírt visszahúzni, míg igen gyakran a' legmérsékletesebb kivételekkel él, nehogy okos ellenségnek valami heves megtámadásaitól félnie kelljen. Hogy a' „*Courrier*“ illy jelességei mellett sok bel- 's külföldi előfizetőket számlál, értődik. Kevesebbé mondhatni akarmelly tekintetben jeleset 4. az „*Es-poir*“ felől mely általában az ellenpártnak, 's különösen az oraniainak van szánva, de pártját csak gyengén védi, 's a' „*Messenger de Gand*“ és a' „*Lynx*“ után legalább e' tekintetbeni energiában messze elmarad. Ha tehát tényleg eléggé kelete van, azt, hogy ő sem szorúl idegen segélyre, meglehetősen dús tartalma külföldi levelezésének és sok magányjelentéseinek köszöni.

Az ugyan e' tartománybani kereskedő város Verviers két journált bír, melyek közül az egyik a' catholicus vagy mérsékelt szabadelmű ellenpárthoz, 's a' másik a' kereskedői érdekekhez 's egyszersmind a' hollandi kormányhoz is szítni mondatik. Mi azt mondjuk, hogy mondatik, mert ezen újságok közül még csak nevéreől sem ismerünk egyet is, 's tartózkodunk tehát felőlök többet mondani; szintolly kevesse 's azon okból hallgatunk a' Mons-ban (Bergen, Heunegauban) megjelenő „*Moderatur*“, a' „*La nouvelle*“, „*Le courrier de l'Escaut*“ és „*Le journal de Tournay*“ három lapokról, mik az utóbb említett (Doornik) városban jönnek ki, mint a' három többi tartomány', Namur', Limburg' és Luxemburg' fővárosaibani újságokról. Minthogy mind ezen újságok, mik többnyire csak kétszer, háromszor jelennek meg hetenként, 's némelly tekintetben csupán értesítőkül nézethetnek, 's csekély kivétellel érdekeik is csak helybeliek, tehát azon újságok' kiadó-hivatalait kivéve, melyek által be-cseréltetnek, máshol majd alig találhatandók, mint ezen tartományok' helységeiben.

Blätter für Jitter. Unterhalt. (No. 226. 227. 1838.) után

K.

CRITICAI SZEMLE.

RÉGISÉGTUDOMÁNY.

Dissertation abrégée sur le nom antique et hiéroglyphique de la Judée ou Traditions conservées en Chine, sur l'ancien pays de Tsin, pays qui fut celui des céréales et de la croix; par M. le Chevalier de PARAVEY. Paris, chez Treuttel et Wurtz. 1836. in 8. fig. Ára 3 franc.

China eddig egészen magányosan álló országnak tartott, olyannak, melly a' világ' egyéb vidékeivel semmi viszonyban nem állt, 's ön maga teremté különös civilisatióját, mellynek állandóul egy ponton maradása megfejthetetlen problémának látszik. Azt állították majdnem minden írók, hogy China ismeretlen volt a' régiek előtt, 's azon számos térítő papok, kik hosszabb ideig éltek a' Chinaiak közt, átalányosan kevés gondot fordítottak olyan oklevelek' kifürkészésére és összegyűjtésére, mellyek ezen fontos kérdést felvilágosíthattak volna. Paravey ur' philologica munkái szünet nélkül e' czél felé valának intézve: Már „*Essai sur l'origine unique et hiéroglyphique des chiffres et des lettres de tous les peuples*“ című munkájában is érinté röviden a' világnak a' teremtés és Naboussar' kora közti történeteit, hol az Orientalisták' legnagyobb részével ellenkező, de tett dolgokon alapulni látszó ideákat fejteget. Ezen thesisét, különösen a' chinai civilisatióra nézve, még bővebben fejtegeti 's támogatja a' jelen értekezésben. Megmutatja, hogy a' Chinaiak jól ismerték Judeát, mellynek neve nálok *Ta-Tsin* (nagy China) volt, 's a' honnan hihetőleg vették a' tudományok' és mesterségek' elemeit, 's mellynek talám ők magok is csupán a' mongol fajok' keveréke által változtatott gyarmatja valának. A' Si-gan-fou-i nagy kereszt, 's egy a' chinai Encyclopaediából vett rajzolat nagy nyomatékot adnak e' szavaknak. Az a' még ma is kevésé ismert kereszt czáfolhatlanul bizonyítja, hogy a' kereszténység már a' kr. sz. utáni 7ik évszázban bevitetett Chinába; az Encyclopaediából vett rajzolat pedig, melly egy kereskedőt ábrázol, a' ki Judeából Chinába Phoenicziaiak által gyűjtetett veres klárist 's legrégibb időktől fogva híres damaszki szöveteket visz, mutatja, a' chinaiak' hajdani kereskedési összeköttetését más népekkel. A' mi több, ezen rajzolat régibb a' mi időszámításunknál, mert felülírásában a' Zsidók' főpap-

járól tétetik említés. Így tehát a' chinai nép nem volt mindig elszigetelve; 's civilisatioja nem egyéb, mint sarjadéka az antik nemzetek' civilisatiójának, melynek annyi nyomai és emlékei maradtak fen nálunk. Ezen civilisatio a' chinai földön meghonosulván, se nem tökéletesült se nem hanyatlott sok évszázon és revolutión keresztül. Melly időben és miként szakasztotta legyen felben viszonyait China a' föld' más népeivel? e' kérdésre kétségkívül nehéz lesz felelni; hanem Paravey úr' fürkészései tetemes felfedezésekre nyitandnak bizonyosan utat a' tudósoknak. Ő a' *Tsin* szó régi formájában, széttagolván annak jegyeit a' chinai szókönyv szerint, olly elemekre talált, mellyek gabonát és imádott keresztet jelentenek. Már pedig a' régi emlékpénzek és a' legtudósabb fürkészesek Judeát gabona-tartománynak helyezik. Nemde különös, úgy találni, hogy Judea Chinában, kereszt-ország' neve alatt, Krisztus' szül. előtt már jóval ismeretes volt? Melly bő forrása lehet ez az ó világ' történeteire nézve fontos felfedezéseknek! Ez a' jelen értekezésnek rövid sommáztatja. A' munka' részletes megítélésébe nem bocsátkozunk; azonban úgy hisszük, jól fogta fel a' szerző a' chinai írás' szellemét, annak jegyeit hieroglypháknak tekintvén, 's inkább a' jegyek' formájához, mint a' szavak' hangjához ragaszkodván. Ezen kívül a' chinai változatlan civilisatio' eredetére nézve is inkább tartunk Paravey urral, a' ki azt külföldi származatúnak véli, mintsem azt hinnők, hogy saját erejével annyira emelkedni tudó nép képes volna egyszerre megállapodni, még pedig hátra lépés nélkül. A' Chinaiak bizonyosan birnak azon könnyü ésszel, melly az előforduló ideákat hirtelen felfogja; hanem minden tüzet, minden felfedezési és haladási lelket elnyomott benne egy félenk és rendszeres despotismus, melly elég ügyes volt még a' gondolatot is, mint egy csapat katonát, maradandó sorba állítani, 's botozás' vad fenyítéke alá vetni. Változzék csak meg ezen rendszer, 's jöjjenek érintésbe a' Chinaiak az europai nemzetekkel, bizonyosan fognak ők is haladni, 's megmutatják, hogy van még benne valami a' kaukazi faj' munkás elméjéből.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 7, 1936.) után

Zs.

Ueber die Monatsnamen einiger alten Völker, insbesondere der Perser, Cappadocier, Juden und Syrer, von Theodor BENFEY und Moriz A. STERN. Berlin, Reimer, 1836. VI és 234 l. 8rétben Ára 1 for. 38 kr. p. p.

A' jelen iromány' rendeltetése megmutatni, hogy a' cappadociai 's más keleti nemzetek, különösen pedig a' zsidók és syrusok hónapnevei a' régi perzsa nemzettől kölcsönöztek-

tek. Ezt a' ssz. végbe viszik körülbelől e' módon, Az első négy czikk, a' zsidó nevezeteket tárgyalja, különösen §. I. azon négyet, melyek legrégebbeknek tartatnak t. i. אָבִיב, נֵן, בֹּרֶל, אֶתְנִים; az elsőről mondatik, hogy az hihetőleg nem hónapnév, hanem földmívelési bélyegző, אָבִיב; = *erő kálász* lévén; a' többi háromra nézve a' hozzáadásból יָרֵךְ, mely chaldaei eredetű, az háromlik hogy chaldaei. A' § II-ben azon 7 hónapnév enlítettik, mely Zachar. Esra, Nehem., és Esth. könyveiben találhatók, 's e' sor már a' második templom' idejében létezett a' § III-ben a' tulajdonképen zsidó' hónapnevek közé számláltatnak. Egybehasonlíttatnak itt azon alakjaikkal, melyekben Josephusnál fordulnak elő 's a' samaritanusok' hónapneveivel. A' § IV-ben némelly etymológiák közöltetnek. Ezen etymológiákat a' legszerencsétlenebbek közé számíthatni, 's általok kitetszik, hogy a' szóban levő neveket a' Semíták' nyelvtárából le nem származtathatni. Figyelemre méltó, hogy a' zsidó tudósok mindig ugyan azon véleményben voltak, 's a' hónapneveket egyenesen idegen szavaknak nézván, semmi etymológiát nem próbáltak. — A' ssz., vizsgálatainknak minél tágasb mezőt nyitván, a' szóban levő neveket tagjaikint egy láncznak nézik, mely a' kelet' nagy részén elterjedt, 's hasonlatosságai mellett nevezetes eltérésekre is vezet. Innen §. V a' hat palmyrai vizsgáltatik 's egynek kimondása helyre hozatik. Azon hónapnév t. i. melyet Swinden, Eichhorn, Kopp így olvastak פִּלְהֵר ez: כְּסִלֵּר. A' §. VI a' syrus hónapneveket tárgyalja, melyek a' zsidóktól lényegesen különböznek, mert Sivan itt Hesiran, Tischri, Marheschvan, Khislev, Tebeth illetőleg Theschrin I, Theschrin II, Khanun I, Khanun II. A' §. VII. a' Kurdok' hónapnevei említetnek, melyek a' Syrusokéitól keveset térnek el. A' §. VIII. antilibanoni Heliopolisiei, melyekre nézve a' ssz. két még ki nem adott sort használtak. Ez a' sor ugyan ott tér el a' zsidótól, hol a' syrus, ámbár egészen más módon. Ugyan is Sivan helyett itt is van Οξυς (a' második sorban Εξης, a' harmadikban Ορες, a' többi négy helyett azonban: Αγ Θισιριν (a' második sorban Θοριν), Γελουμ (Γελωνφ), Χανουν (Χανου). —

Nevezetes, hogy eddigelő senkinek nem jutott eszébe a' zsidók' hónapneveit a' perzsákeival összehasonlítani, annál inkább, minthogy a' zsidók sokáig tartózkodtak Perzsiában 's egyik perzsa hónapnév: *Ader* kimondására nézve majdnem egy a' zsidó *Adar*-ral. Ez azonban az új — perzsa kalendariumban a' 9dik, míg Adar a' zsidóban a' 12dik: Hogy az innen keletkezhető ellenvetés keveset nyom, a' §. IX. röviden

említetik, a' §. X. ellenben összehasonlítás által illőleg felvilágosítottak. Ez által már némi hasonlatosság látszik, de hogy a' ssz. ingadozó etymologizálásba ne essenek, az ó — perzsa alakokat is vizsgálják, — mit annál bátrabban tettek, miután a' Vendidadsade' textusa közhasznúvá tétetett 's Burnouf egyik részét a' Jasna' 1ső cikkelyét, commentariusa által felvilágosította, 's végre a' nyelv maga, mellyben iratotta' sanskrit-nyelv segítsége által legtöbb helyen már értetik. Így hozzák ki, a' §. XI. a' tizenkét hónapnév' zendformáit, a' pazendformákat hétre nézve bizonyossággal, négyre pedig nagy lehetőséggel. Ezen eredménynek következtében kevés munkába került a' cappadociai hónapnevek teljes magyarázata. A' ssz. tíz hónapsorral éltek 's ezek közt négy kiadatlammal. Lilius Gyraldusnál is találtatik egy, de erre ők tekintettel nem voltak, mint kik Gyraldus' pontatlanságát más tárgyakban tapasztalták. A' tíz sor' összehasonlításából következék, hogy azok két lényegesen különböző forrásból folytak 's így két osztályra hasadnak. Az egyik inkább a' zend — a' másik pedig a' pazendformákhoz közelít.

A' §. XIII. visszatérnek a' ssz. a' zsidó hónapnevek' vizsgálatára. Ötöt Adar, Thischri, Sivan, Khislev és Elul, az ó-perzsa formáktól származtatnak le. *Šaβā* is, mi Josephusnál *כס*, ó-perzsa hónapnevek által magyarázható. A' többi

hónapnévvel ellenben másképp van. Itt más ó-perzsa hónapsorra volt szükségök, melly azonban csak új-perzsa alakjában tartatott fén. 'S így ismét három zsidó hónapnév magyaráztatik: Nisan, Ijar 's Marcheschvan. Nisan, ezt következtetik a' ssz., annyi mint új nap, nevét vette egy Perziában 's Indiában maiglan is ülni szokott, tavasz — ünneptől, melly a' földmivelési évet megnyitja. Ijar annyi mint tavasz, 's Marcheschvan' másik része, t. i. heschvan annyi, mint ősz. Első része, már az első perzsa hónapsorból magyarázható, 's így e' hónapnak némileg két neve van. Az illető zend szavakat a' ssz. a' sanskritből hozzák ki. Így csak 4 hónapnév maradt hátra, melly miután a' §. XV. a' perzsa hónap mélyebben vizsgáltnék, magyarázatát a' §. XVI. találja. A' hónap *כס* egy ó-perzsa ünneptől vette nevét, melly ekkor tartaték, 's mellynek alkalmával a' perzsák egymást vízzel (a' zendben *ap*) öntözték; hasonlólag ünneptől származik *טבת*.

A' szó Tebeth egy indiai hónapsor által magyaráztatik. Jelenése: *tél*. Hátra maradt még Thannus. Hogy ez is perzsa eredetű, kétséget sem szenved. A' szó Ezechielnél fordul elő, hol leghihetőbben perzsa cultusról van szó. Ennél fogva szorosán tartották magokat a' ssz. a' perzsa kalendariumhoz, 's ebben nevezete: *Fravashajō da ēnājō* (*muzdajafnōis*). To-

vábbá a' ssz. hihetőnek találják, hogy a' hónap' nevezeteül csak *daēna mazdajapni* használtatott. mármint *daēna* cappadociai nyelven *tava* és *tavia*, 's ennél fogva a' zsidóban *than*-ná lehetett, 's ez *mazda*-val egyesítve *Thammuzd*, *Thammus*, hasonlóúl mint *ahura muzda Hormuzd*. A' §. XVII a' §§. V—VIII hónap nevei magyaráztnak. Ezek a' zsidókéihez hasonlólván, rövidebb magyarázatot kívántak. Teljesen eltérők a' Sivan-nak megfelelő syrus és heliopolisi nemzet, 's a' Thischri heliopolitanus neve. Amaz syrusul Hesiran, a' heliopolitanus kalendariumban ellenben *Ozuz* egy zend szó-nál fogva magyaráztnak, melynek értelme: év-végi (az esztendő' végét tárgyazo), mert az ó-perzsa esztendőt befejezte. Ez: *Ay* semita szó 's a' a' zsidó אָג-gal egy. 'S valóban az aratás' ünnepe olly fontos, hogy egy hónap könnyen vehette tőle nevezetét.

Mi után e' módon a' hónapnevek magyarázttak, vizszo-
szatérnek a' ssz. azon pontokra, melyekből kiindulának, t. i. a' §. II. kérdéseire. A' vizgálat fő eredménye ez. A' babyloniai fogság előtt a' zsidó nyelven nem voltak tulajdonképen hónapnevek, 's ekkor a' hónapok csak számláltattak. Babylonban a' zsidók általában nem vettek fel hónap neveket. Ellenben a' perzsa uralkodás alatt lassan lassan megismerkedtek a' perzsa kalendáriummal, 's a' régi számok helyébe most igazi hónap nevek léptek. Ezen eredmény nagy befolyással lehet a' szent-írás' criticájára, mibe azonban a' ssz. nem bocsátkoznak. Minthogy azonban a' munka folyamatjában, olly tárgyakra is ötlöttek, melyek e' szempontból igen is érdekesek, kivált miután a' zend nyelv segítsége által tudományos megfejtések lehetővé lesz, ezt ők három kitérésben gyűjtik 's toldalékul e' monographiához csatolják. Az első kitérésben sok az ó-testamentumban előforduló szó 's név magyaráztnak, 's ezek közt az olly különössé vált אֶחָדָנִים (Esth. VIII, 10, 14.), mely a' ssz. véleménye szerint anyni mint *királyi küldöttek*, 's az új perzsa 's a' görögöktől is perzsa szó gyanánt felhozott *Ανακλινος*-sel azonos. A' második kitérés a' maccab. I, 36. előforduló *Νεφθαυ*-ral foglalkozik. Megmutatják a' ssz. hogy a' szó valóban perzsa, 's hogy értelme, a' mint magyaráztnak szokott, *καθαρισμός*, valamint azt is, hogy a' Vendidadsade-ban előforduló *naptar* aparim, mely isteni lényként a' vedekben is e' sanskrit név alatt *apám naptr*'i találtnak, vele ugyan azon egy. A' naptar aparim, mely az elemi vizeket személyesíti, szoros összeköttetésben van az *ardvi sura* izeddel, mi a' Parsoknál arduisur; ezen ized' egyik mellékneve *andhita*, a' tiszta, alkalmul szolgált a' perzsáknál olly annyira tisztelt *Anahitis* eredetének 's culturának. Más felül a' naptar aparim

egyik melléknevetől eredt az isten *Anandatos*, mely Anahitissal egy oltáron tisztelteték. A' hegygyanta *naphtha* is innen származik, 's úgy látszik hogy ez istenségek' tisztelete *naphtha* forrásokhoz volt kötve. — A' következő kitérés kezdetét a' zsidó esztendőnek tárgyalja. George' nézetének megcáfolása után, azt állítják a' ssz., hogy a' zsidók' a' Sclucidák' aerájának felvételével, évkezdetét is vették fel. Ez 130 eszt. Kr. szül. előtt történt. Akadályok' elbárítása végett e' szót: שנה vizsgálván azt következtetik, hogy a' mívelt nemzetek e' fogalomnak: esztendő' kitételére alig birtak névvel, 's hogy erre valamely szakot képző nevet használtak, 's hogy e' szó שנה tulajdonképen annyit tesz, mint meleg idő.

Eddig a' ssz. a' Szent-írás 's a' zsidó szempont' körében maradtak. Ámbár e' szerint vizsgálatokat központosítani 's távolabb tárgyakat elmellőzni iparkodtak, még is néha, hol a' magyarázat' természete úgy hozta magával, más első tekintetre igen különböző tárgyakkal is foglalkoztak. Felette fontos az ó-perzsa esztendő' meghatározása, mely a' maiglan homályba volt burkolva. Ez a' §. XV. vizsgálta, 's a' ssz. úgy találják, hogy az 365 naphól álló esztendő volt, mely az által igazítottatott, hogy minden 120 esztendőben egy egész 30 naphól álló hónap iktattatott be 's pedig az Asfendarmed' végén. E' szökő hónap eleinte az 1-ső hónap Fervendin, aztán a' 2-dik Ardbeherscht, 'sat. nevét viselte. Az egészítő napok is (mert az esztendő 12 hónapból 's 5 egészítő naphól állott az Asfendarmedre következtek, kivéven a' szökő esztendőket, melyekben a' szökő hónap' végéhez csatoltattak. Az esztendő' eleje körülbelül a' nyári solstitiumra esett 's a' hónapsort megkezdé Fervendin. Perzsia' pusztulása akkorra esik, midőn a' szökő hónap Aban-nak nevezetik, minek következtében az egészítő napoknak Aban-ra kelle következni. Ezért hetyczik némely perzsák az egészítő napokat Aban' végére. E' szomorú eset után feledékenységbe jött a' 120 éves szökőszak, mi által a' perzsa év 365 naphól álló ingadozó évvé lett. A' Fervendin előre haladt az időben 's Dschelaleddin' idejében már tavaszra esett, hol ez új időszámolás által marasztatott.

Az indiai 's perzsa szokások' és alkotmányok' hasonlóságát csak érintették a' ssz. Ha mind azon hasonlóságokat, melyek a' cultust, ünnepeket, hónapneveket, polgári alkotmányt 'sat. illetik, együvé gyűjték, a' lehetőség minden egyes ponttal nagyobbodék. A' ssz. ezt nem tették, mert az ilyen összehasonlítás terjedelmes lett volna, a' nélkül, hogy a' tárgyat kimerítené. Azután a' Vedek, erre nézve a' legfontosabb munka, még nem igen használtathatnak.

Götting. gel. Anz. (St. 24. 1837.) után

V. A.

Die Gräber der Griechen in Bildwerken und Vasengemälden, von O. M. Baron v. STACKELBERG. Tíz szallitmány, nyolczvan, részint színtelt réztábl. Imp. fol. Berlin, b. Reimer, 1835—37. Ára 76 for. p. p.

Ez a' munka kétségkívül a' legfontosabb resultátumai közzé tartozik azon igen széles terjedelmű és mélyen beható vizsgálatoknak, melyeket a' derék szerző maga tett a' hajdani művészet' földén. Az ő szellemének 's characterének jeles és szeretetre méltó tulajdonai, lelkesülése a' művészet iránt, feláldozó maga elszánása nemes célokra, szeretete és hűsége a' régi művek' valódi 's kielégítő felfogásában, csüggedetlen iparja e' művek' belső jelentéséhez közelebb juthatni az ő világ' kedélyi éltére nézve, a' legszebb fényben mutatkoznak itt. Még ugyan az eddig adottakból nem lehet az egész munkának elintézését végig látni, azonban az eddig kijött füzetekről is egy rövid előjáró tudósítás nem lesz talán kedvetlen némelly olvasók előtt. 48 résztáblák vannak előttünk, a' kiadó' rajzai után J. Ruschweyh, A. Testa és G. B. Cipriani által metszve, és a' textből a' bevezetésen kívül (1—28. l.), a' réztáblák' magyarázatának első részét' Stélák és halotttartók' 29—44 l., 's a' második' Vázok és lámpák' 1—40 l., mely textlapok az előadott tábláknak megfelelnek.

A' bevezetés a' görögök' öszves mythológiájának egy szellemdús és mélyértelmű álnézetében vizsiki azon gondolatfolyamot, melyet mi magának a' szerzőnek néhány tételeivel akarunk tudatni: „A' halottak felett hányt halmok az első oltárok, melyeknél az emberek' fájdalom kiáltása könyörgéssé vált az istenséghez.“ — „A' halál mindenkor első tanítója és nevelője volt az emberi nemzetnek.“ — „Innen a' sötét mélység' szigorú, rémitő hatalmasságai, a' földi istenségek legelőbb tiszteltettek, és csak későbbben emelkedett-fel az emberi nemzet' ismerete egy földfeletti világhoz és az égi istenekhez.“ — „A' halottak' eltakarításával és ápolásával legszorosabban összekötve, kezdődék egyszersmind a' föld' mivelése, és kifejtődzék az emberek közt a' humanitás (Demeter, Dionysos).“ — „Ama táplálát-osztó istenekkel a' természet' termékenységének, 's újra feléledésének ideája hatalmashá vált a' mulandóságánál, mellynél fogva a' halál' istenei terméketlen lények gyanánt szoktak előterjesztetni.“ — Ha bár e' tételek' kivitelénél egyes kivételek fordulnak is elő, melyek méltán felakadást gerjeszthetnek: mindazáltal az egész ideaszövetnek kitűnő valósága van, csak hogy az a' kegyességre és szellemi életre való gerjedelmet, melyet a' görögök a' virító, életerős természettől, a' vidám ég alatt nyertek, kezdettől fogva is ki ne relessze.

Az első nyolcz' táblák *stélák*at vagy siroszlopokat foglalnak magokban. Különösen athenei siroszlopok' néhány jelles reliefszeire (1. Táb. 2. 3. fig.) tesszük az olvasót figyelmes-sé, mellyek épen olly dicső tanúi egy nemes műszellemnek, melly magát ezen ismeretlen magányos személyek' alsóbb rendű emlékjeleiben is kitünteti, mint a' tárgy' szelid és szívható felfogásának; azután egy leuktrai sir-reliefet (2. Táb. 2. fig.) adunk-elő, melly egy mezitlen ephebuszt ábrázol, hősített köntösben, egy ebbel és egy strigilissel, egy sirkápolnán belől. Továbbá néhány szép lomb-ékítéseket, mellyek a' görög stélák' megkoszorúzására szolgáltak, 's mellyek résznyire szintolly gazdag feltalálói tehetséggel, mint helyes formávali bánással vannak kivíve; kiváltképen egy palmettekkel 's virágcsészékkel homlok-téglák' módjára felette szépen cifrázott kis márvány frontont, az Asklepios' szent helye' tájekáról Epidaurónál, mellyet a' kiadó Pausanias' leírása után a' sikyoni siremlékekről, elmésen helyreállított. Azután érdekes festési és aranyozási próbákat athéni márvány stélákon és agyag koporsótéglákon (5. 6. Táb.). Végre (7. Táb.) athéni és kephalleniai koporsók' rajzait, mellyek egészen agyag téglákból vannak összerakva, hol egyszersmind a' téglák' különféle nemei is, mint azok a' magányos épületekre nézve rendes szokásban voltak, lapostéglák, kerek téglák és széltéglák, mellyek egyszersmind az oroszlán fejű csorgót képzik, megismertetnek. A' kephalleniai téglasir teljesen előábrázoltatik a' benne talált gyermek vázzal és a' körüle rakott bútorokkal, egy pohárral, egy fedele (bezáró) tűkörrel, csecsebecses iskatulával, egy öntöző kannácskával, nem hibázik a' fuvarpénz is Charon' számára, egy kis ezüst pénz, korinthusi colonialis pénznemből. Még érdekesebb a' 8. táblán egy befestett agyag halottlédának tökélyes rajzolatja, melly az acharnai kapu előtt Athenben a' sírok' környékén találatott. Egy gyermeknek igen hiányosan fennmaradt tetemei sajátlagos módon vannak egy rakás különönmű cserép edénnyel és valamelly asszony-istenségnek régi hieraticus stylben készült négy cserép idoljával combinálva.

A' *vignettek* közt, mellyek ezen szakasz' textjét ékesítik, csak egyet, a' 33. l. emelünk-ki, melly egy Athenben, mint Stackelberg úr mondja, a' régi prytaneion' helyén talált márvány széket ábrázol, illy felirattal: *ΒΟΗΘΟΣ ΔΙΟΔΑ . . .* *. . . ΙΟΣ*, néhány koszorúkkal és két figura-gruppokkal reliefben. Egyikben a' kiadó egy szerencsés combináció által, a' megtámadásban előterjesztett tyrann-ölőt, Harmodioszt és Aristogeitont ismeri-el, mint copiját egy híres szobor-csoportnak Athenben. A' másik ábrázolatot reliefben kevésb valószínűséggel mondja a' szerző Erechtheusnek, ki leányát Chthoniát feláldozza.

A' második főrés. „*Vázok és lámpák*”, több alosztályokra oszlik. Először (9—16 táb.) *edényrajzok fekete figurákkal világosb alzaton*, részint a' legrégibb neműek, hova tartozik az ismeretes korinti edény (9. táb.), de többnyire a' rendes régi módúak. A' görög feltalálási hely, melyet a' kiadó mindég a' lehetőségig pontosan előad (az edények többnyire Fauvel' és Lusieri' athéni gyűjteményeihez tartoznak), ezen közleteket igen fontosokká és köszönetre méltókká teszi; azonban az előterjesztések, melyeknek magyarázatjuk gyakran igen meghatározott, és épen azért biztosítva nincs, nem sok újat foglalnak magokban. A' fontosb tárgyakhoz tartozik (12. táb.) egy ismeretlen eredetű, a' megholt Lord Guilford' gyűjteményéből került edény, három harcosokkal a' pentathlonban, kik közül egyik a' játékadótól megkoszorúztatik, ki mellett két pálczahordók állanak.

A' második osztály, *edényrajzok világos figurákkal fekete alzaton*, teljes bőségét adja a' jeles technica' és csudára néző feltalálási tehetség tárgyait. Az edényeknek egy saját osztályok az, különösen Attikából, hol a' világos színek részenként *aranyozás* által emeltetnek. Sokszor a' megaranyozott részek egyszersmind felemelt (kiálló) módon vannak dolgozva, 's helyel-közzel más tarka színek is, u. m. szárnyak 's bútorok' ékítései vannak az aranyzással egybekötve. Ide tartoznak a' 17. 27. 30. táb. Ezen edények' rajza mindég nagy gyöngédségű és kellemű, olly styllben, melly nem lehet régibb Zeuxisnél és Parrhasiosnál. Tárgyaikra nézve ezen edények minden temetségi viszony nélkül valók; sőt inkább világosan látni rajtok, hogy részint gyermekek' részint asszonyok' fényűzési tárgyaik és játszó eszközeik valának. Az első nem, melly a' szerző' érdekes közlései szerint (14. l.) a' gyermek-sírokban szokott előfordulni, kijeleli magát a' megkicsinyített idomok, minden cselekvő személyeknek, még a' mythológiaiaknak is gyermektermetök által. Ide tartozik az a' felettébb szép edény, melly a' 17-táblán lerajzolatott, hol egy kis diadal-istenné (*NIKA*) egy négy lovú szekéren nyargal a' három lábu szék felé, melly egy ünnepély versenyküzdsé' helyét jeleli; az aranynak (*XΡΥΣΟΣ*) egy geniusa utána viszi a' kannát, melly annál nyerendő; az isten Plutos csudálkozás' mozdulatával jó reá szemközt. Az egész nyilván egy tréfás pompás kifestése a' szerencsének és gazdagságnak, melly egy gyermekre a' palacstra' apró jutalmaiból vagy más iskolákból áradni látszék. Az asszonyok' számára rendelt illy nemű toilett edények kivált az *Eros* és *Aphrodite*' köréből vett kellemetes compositiókkal vannak ékesítve. Egy illy nemű képet, hol egy asszony két szolgálótól környelve, egy kosárnemű kalitkát tart mellyből egy Eros kibújni törekszik, míg egy másik a' tulsó oldalon már az asz-

szony körül repdes (30 táb.), a' kiadó egy kevésé mester-séges és nem igen világos módon azon kosárkákra vagy ládikókra viszen, mellyek az Adonis' szolgálatában készítették; Ref. nem kételkedik, hogy ezen előterjesztés, mint amaz ismeretes herculánumi rajz (Ant. di Ercol. III. 7.), fogoly szerelemisteneket ábrázol, kik vigyázatlanság által kalitkájokból kiszabadultak. Göthe' költeménye „Wer kauft Liebesgötter“ legjobb magyarázat.

Az aranyozás és egyéb színékeség nélküli monochromák közt is a' legtöbb és leg szellemdúsabb előterjesztések az *Eros'* és *Aphrodite'* cyclusából vétettek; különösen figyelemzetünk a' 29. tábl. egy hihetőleg lakadalmi edény' compositiójára, melly az atheni museion mellett ásatott-ki, hol hat kellemteljes asszony és leány alakok a' legkecsesb helyzetekben és mozgalmakban annak gruppirozva. A' melléjek irt nevék — mellyek nélkül jelentésüket legalább nem olly pontosan lehetne előadni — így jelelik őket: Aphrodite Eros-sal együtt, Suada (*ΠΕΙΘΩ*), Boldogság (*ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ*), Játék (*ΠΑΙΔΙΑ*), Erkölesi rend (*ΕΥΝΟΜΙΑ*), és Nemes születés (*ΚΑΛΟΓΗΑΤΡΑ*), mert ezen alakot is bizonyosan egyetemes jelentésben kell venni, és nem különösen az Erechtheus' unokájára és Phineus' feleségére vinni. De a' *bacchusi* kör is új szép gazdagulást nyer ezen attikai edényekből, mint a' Macnadok' gyülekezete a' 24. táblán, kiknek mozgásokban és tartásokban a' Skopas' geniusából van valami, és más tréfás ábrázolatok. Rokon tárgy ezzel, a' légben tánczoló asszonyok' különös természetességgel és keccsel rajzolt alakoskái, egy boka formájú edényen (24 táb.). Kijelelést érdemelnek azon szép ábrázolatok is, hihetőleg díj-edényeké, mellyek a' eziterázó Apollont vagy Múzáktól környezve (18. táb.), vagy egy istennővel, ki a' muzsikai versenyt ábrázolja (20 táb.) adják-elő. Tulajdonképi mythologiai scénák, mellyek valamelly meghatározott esetet ábrázolnak a' mythus világból, ezeken az edényeken, a' mennyire azokkal a' kiadó által megismerkedünk, ritkák; a' 38. táblai előterjesztésnek, mellyben Stackelberg úr Agamemnon és Aegisthet véli megismerni, Ref. meghagyta volna a' Millingen által feltalált magyarázatot, hogy az Phineus a' Harpiák között. Művészek' nevei nem jönnek-elő ezen Attikában talált edényeken, egyen kívül. 25 táb. hol ez olvastatik: *ΕΠΙΑΣ ΕΙΡΑ (ΦΣΕΝ)*, az-az *Ήγλας ἔγραψεν*, és alatta *ΝΙΚΗ* egy diadalmas athletára nézvest.

A' Göröghonból's különösen Attikából származó edény festmények után négy jelesb nemű előterjesztéseket közöl toldalekképen a' kiadó a' görög cultura' más tájékaiból, t. i. 39. táb. egy edény rajzot *Tarquinii* ból, melly Perseust, mint Médusa' megölőjét és a' chimaera' meggyőzőjét terjeszti-

elő; 40. táb. Hephacstos' visszavitele Olympba, nagyszerű nemes stylben, Terranuovából vagy *Gelából*; 41. táb. Herakles *παρά φόλω*, a' miut Pholos' szornyü nagy boros hordóját felnyitja, *Nagygörögországból*; 42. táb. egy *Volcentumi* edény, melynek épségben megmaradott festése egy völegény' menetelét szekerén, mátkájának elhozására, és a' menyasszony' bevitelét a' völegény házába adja-elő.

Az utolsó táblák, 44—48. *polychrom edényrajzokat* foglalnak magokban, melyek nem csak különbétele tarka színekkel, hanem egészen a' fali rajzok' módja szerint, világítással és árnyékolatokkal is vannak kivéve. Mind azok, melyek itt közöltettek, sokkal közvetlenebb viszonyban állnak a' *halállal* és *sírral*, mint a' monochrom (egy színű) rajzok; többnyire szépen felékesített stélákat ábrázolnak, oly személyektől környezve, kik gyászoló és halotti ajándékokat nyújtanak. Egy más sajátyszerű ábrázolat az edényrajzok' ezen osztályában *Charon* az ő halottas csónakán. A' 47. táblán látni ötöt, miként felveszen egy asszonyt, kit *Hermes-Psychopompos* hozzá vezet; a' 48. táblán partra ért, és egy csapat lelkek (*ψυχαί*), apró szárnyfigurák' alakjában repkednek csónakjáról az alvilág' mezőseibe, melyek' határánál *Hades* és *Persephone* veres ruhákban (melly színek a' régi-eknél gyakran a' halálra és alvilágra vitettek) állanak. Mert ha bár a' kiadó ezen személyeket oly lelkeknek tartja is, kiket még ezután kell áltvinnie *Cháronnak*, mindazáltal ez nem egyezik először azon előterjesztés móddal, melyet a' festő az elébb említett alaknál követett, továbbá szintűgy nem az alvilágnak még soha ált nem hágott törvényével, mely szerint a' hadesből senki többé vissza nem tér, és így senki sem ülhet a' csajkába azon a' parton, a' hol a' többiek kiszállottak.

Némelly hirdások szerint, melyek ezen előttünk lévő szállítmányokban adattak, ezen jeles munkának egész terjedelme, a' czimrézzel együtt, nyolczvan táblákra van számítva, és még egy *harmadik* részt fog magában foglalni, melyben *Görögország'* sirjaiból képek és halotti ékességek fognak közöltetni.

Götting. gel. Anzeigen (St. 102. 103. 1837.) után

A. B. S.

CSILLAGÁSZAT.

Die Wunder des Himmels, oder gemeinfassliche Darstellung des Weltsystems. Von J. J. LITTROW, Director der k. k. Sternwarte zu Wien. 3 Thle gr8. mit dem Bildnisse des Verfassers, u. astronomischen Abbildungen. Stuttgart, Hoffmann, 1836. Második kiadás: 1 kötetben, 1837. Ára 5 for. pp.

Minél magasabbra emelkedett az égi titkok' tudománya, 's hogy óriási léptekkel haladott újabb időkben tudják avatottjai, annál inkább kerüle 's kerülnie kelle a' közértelműséget és népszerűséget. Mindig találkoztak azonban tudósok, kik ama' titkokból annyit nyilvánítottak, vagy is nyilvánítani törekedtek, mennyit nagyobb közönség' értelmi készüléthez mértnek gondoltak. Így támadtak: Lalande, Delambre, Biot, Bode 'sat. kisebb nagyobb mértékben közértelmű munkáik; így újabb időben bővebb égi topographiával, mint a' közértelmű égtudomány' legkellemesebb részével díszeskedő könyvek, híres tudósoktól, mint a' millyenek: Schubert, Gelpke, Hershell, Arago, Littrow 'sat.

Littrow most másodszor jelenik meg e' pályán. Első próbája (*Populäre Astronomie. 2 Thle. Wien, 1835*) nem nyerte meg ama' nagyobb kör', mellynek írva volt, közönséges javallatát. Mert a' bele szúrt formulák, és analytici lehozások ki nem elégíték a' jól elkészült olvasó' szomját, 's elijeszték, talán a' szerző' hírének veszteségével, a' készületlent. És vannak oldalai a' tudománynak, mellyeket fegyvertelen szemnek is mutathátni — legalább első elveikben, 's mellyeket a' mondott könyvben hiában keresünk.

Jelen könyv feledtetni fogja amaz elsőt, rokon neműt. Bő tartalma kimeríti a' tudomány' előadható egyes tárgyait, a' hihetőségvetés elemeit sem hagyva ki. Ez tulajdonképen, mint közönségesen történni szokott, három részre oszlik: *szemléleti, leíró és physikai* égtudományra. A' harmadik rész után következik: a' *csillagvizsgáló eszközök' leírása*, 's végre: *astronomiai műszavak' magyarázó lajstroma*.

Nincs szándékunk, egyes czikkelyeket olvasóinkkal megismertetni; bírálgatásról pedig itt, hol míveltebb szomszédaink illetőket olly egyezőleg mondák ki, szó sem lehet. Szabad legyen azonban észrevennünk, miképen azon jelenés, hogy földünkön, mercuriuson és venuson a' legnagyobb hegyek a' déli féltekére esnek: a' szerzőt figyelemre méltó

szemléletre bírja. „Talán“ úgymond ő, „dél- és éjszak nem csak mathematicai ellentétek, hanem egyszersmind különböző erők' és tulajdonságok' hordói, melyly tulajdonságok naprendszerünk' tagjainak közösek, mint a' millyen mineműségi ellentétet már a' magnetismusban észre vettünk“. E' gondolat, nekünk legalább: igen fontosnak és termékenynek látszik, 's további fejtegetését ajánlhatjuk, mire földünkön is már elég analogia találtatik. Valóban nem egy az, délneke vagy éjszagnak indulunk az egyenlítőtől egy távolságra. Az utolsó, azaz az egyenlítő itt, úgy szólván, a' különbözőzetlenség (Indifferenz) pontja, melynek két részin különbözőleg alapul a' földi és kétség kívül a' többi bűjdosókban élet is. Szabad legyen észre vennünk, miképen a' szerző a' naptérítők közötti esőket, melylyek egy időben jelennek meg egy azon szélesség alatt, összehasonlítja Jupiter' szalagalakú 's egyenlítőjéhez egytávolú, részint állandó, részint fel- 's eltűnő vonalaival. Szabad legyen említenünk végre, hogy az utolsó szakaszban, hol astronomiai eszközökről 's ezeknek használásáról értekezik a' szerző, ama' bámulatraméltó újabb találmánya az emberi észnek: *a' legkisebb négy-szögek tanítmánya*, melynek nagy részint elsőségünket köszönhetjük, el nem felejtetett. Mit sejdítésből egy részint használtunk már ezelőtt is, az analysisunk' hatalma által nem csak új világot, de ennél sokkal becsesebb toldalékokat és egy sok esetben soha eléggé nem becsülhető útmutatást nyert.

A' szerző sehol mathematicai ismereteket nem tesz fel. Az elkerülhetetleneket maga fejtegeti, mint például, a' háromszögek' graphikai feloldását, az egyszeri és folytonosan ható erők' munkálkodásmódját. 'S illy kevés előzménnyel magyarázza a' főbb dolgokat, úgy annyira, hogy ha ugyan némelly tünemények' mennyiségi meghatározása illy parányi eszközökkel lehetetlen, egy jelenés síves az égen, melyet mineműség' tekintetében az olvasó maga magának nem tudna magyarázni.

Az előadás eleven, néha virágos 's képeivel elragadtató és felvilágosító egyiránt. Eléggé ballottuk ama' panaszt, mi szerint a' mathematicai tudományok rendkívül unalmasak és szárazok. Nem akarom vitatni, mikint szép és gyönyörködtető, mi jó és igaz — egy észrevételem van, hogy t. i. nem ritkán benső szépséget külső öltözet által kellemesbé és vonzóbbá tehetni.

V. A.

BIBLIOGRAPHIA.

1. SUR L'ORIGINE *grecque des Zodiaques* etc. (Az egyiptomiaknak tartott zodiacusok' görög eredetéről); M. LETRONNE által. Paris, *Fournier*, 1837. 31 lap, n8-adr. — Letronne ur megmarad azon véleményben, hogy a' zodiacusokat nem lehet feljebb vinni Egyiptomban mint a' két utolsó századig K. e., hogy azok görög eredetűek 's hogy magában Görögországban is nem igen régiek. „Vizsgálván — így szól ő — micsoda szerepet játszhatott a' zodiacus Görögország' vallásos és köznépi véleményei közt, úgy találtam hogy ezen égi szalag' eszméje nem volt esmeretes a' Görögöknél; hogy a' csillagok felkelése és lenyugvása, melynek olly nagy hasznát vették a' földmívelés és meteorológiában, nem a' zodiacusra vivődtek, melynek Görögországban Eudoxus előtt, úgy látszik senki sem vette hasznát, hanem közelítőleg, az esztendő' bizonyos szakaira, vagy pedig a' nap' helyzetére, a' napfordulati (solsticial) és éjnap-egyenli (equinoxial) pontokban. Minden azt mutatja, hogy magának Eudoxusnak korában is (négy századdal K. e.), a' zodiacusnak csak a' csillagászok vették hasznát. Ez az új találmány nem ment át a' köznépi vélemények' körébe sem ezen korszakban sem a' következő században. A' valóság nem foglalá azt el magának; a' poétai nyelv idegen marada annak. Ugyan azt lehet mondani a' művészi emlékekről is; azon időszak előtt, melyről szölok, lehet ugyan azokon a' mythologiai astronomiárai célzásokat találni, de a' zodiacus' bizonyos móddal bélyegzett figuráinak előterjesztéseit épen nem. Ezek, melyek a' keresztény számlálás előtti első század felé kezdenek mutatkozni, csak az ezen számlálás utáni első és második században, Antoninus Pius' uralkodásától kezdve, fordulnak gyakran elő. Épen így volt az a' régi Egyiptomiáknál is, kik előtt, eredeti emlékeikről ítélve, esmeretlen maradt a' zodiacus. Nekik minden astronomiájok, valamint a' Görögöké is, a' csillagok összehasonlító felkelésén alapult. Nem vitetett abban semmi vissza az eclipticára“. Nehéz és igen magas érdekű kérdések ezek, több tekintetben megérdemlők hát a' legérettebb vizsgálatot.

2. *Tesoro del teatro español desde su origen hasta nuestros dias.* (Spanyol játékszin' kincse, eredetétől fogva (1389) egész a' mai időkig). Ezt a' munkát don Eugenio

de Ochoa adja ki, négy részre osztva. I. 1356-tól fogva a' XVI-d. század' végéig; II. Lope de Vega; III. Calderon; IV. 1700 óta a' jelen időkig. A' negyedik rész két darabot foglaland el 's a' három első rész a' három első darabnak felel meg; 5 darab, 8-adr. két oszlopzatban. Aláírás Parisban 9 franc minden darabra.

3. A *VOCAGE round the world*. (Utazás a' világ körül 1835, 1836 és 1837-dik esztendőekben, elbeszéléssel, a' muscati sultánhoz 's a' siámi királyhozi követségnek). M. *Rushenberger*, az expeditió' chirurgusa által. London. *Bentley*, 1838. 2 kötet, 8-adr.

4. AN HISTORICAL *Essay on the real character* etc. (Historiai próbatétel azon időszak' valóságos helyezetéről, mely az 1638-diki revolutiót megelőzte Angliában; melyben megvizsgáltatnak *Mackintosh*, *Price*, *Hallam*' sat. véleményeik: M. *PLUMER WARD* által. London. *Colburn*, 1838; 2 dar. 12-edr. Ára 16 sh.

5. *INSCRIPTIONES pompeianae*. A' pompeji épületek' falain felfedezett felírások. London. *Murray*, 1838. 8-adr.

6. *THE THEORY of heat*. (A' melegség' theoriája). M. *KELLAND* által. London. *Parker*, 1838. 8-adr.

7. A' *TREATISE on microscope* (Értekezés a' microscopiumról). *David BREWSTER* ur által. Edinbourg. *Black*, 1838. 8-adr. 14 metszéssel.

8. *THE PHILOSOPHY of sound*. (A' hang' philosophiája, alkalmaztatva a' hangászati compositióra) M. W. *HIGGINS* által. London, 1838. 8-adr.

9. *ICONOGRAFIA storica degli ordini religiosi* etc. (A' vallásos és lovagrendek' históriai képtára), Gaetano *GRUCCI* által. — Roma, 1836. nagy fol. Szép kiadás, mely füzetekben jelenik meg 's mindenikének ára 60 bajocchi.

Az egész munka 18 darab leend, melyek mindenike hat füzetből álland. — Egy hasonló munka, ha az minden historiai, literaturai és képirói feltételeknek megfelel, két különös hasznót nyújt, egyik az hogy emlékezetünkbe hozza azokat, kik akar karjok akar vitézségek, akar kegyességek, példajok és igyekezetök által, a' vallás' és polgárisodás' tekintetében magoknak érdemeket szerzenek; másik az, hogy a' szép művészségeknek igen könnyű 's kész segédelmet nyújt. Ezen feltételeknek az első füzetek megfelelnek; a' metszések jók 's a' mellettük lévő esmertetések rövidék ugyan, de elegendők arra, hogy az olvasó mindenik rend' eredetével, történetével 's viszontagságaival megismerkedjék.

10. *TRATTATO delle cose naturali* etc. (Értekezés a' természeti dolgokról 's az ő megtartó rendjeikről 'sat.), Dr. G. *BRUGNATELLI*, Paviában a' közönséges természethistoria'

rendes professora által. 3-d. és 4-d. darab. — Pavia, 1837. *Bizzoni*. Az egész munka' ára 15 lira 35 c. Ezen két darab az állati és növényi organographiát, physiológiát és methodológiát foglalja magában, mellyeknél a' szerző, De Candolle' és Edwards' új munkáikat használta. Bizonyos egységbe gyűjtve találja ekként az olvasó a' természet különbözőfélé tárgyait ezen munkában, mellyet a' szerény író az olvasók' kedvező ítéletébe ajánl.

11. *OBSERVATIONS anatomiques sur la Sirène etc.* (Anatomiai észrevetelek a' sirenéről (tengerinőről) párhuzamba hozva a' proteussal és a' vízi salamandra' békafiával); Maur *Rusconi*, több academiák' levelezőtagja által. Hat rézmetszettel. Száz példányban nyomtatott kiadás. Pavia, 1837. *Fusi et Comp.* 4-edr. 60 l. Ára 20 fr. Rusconi egy Olaszország jelesb természetvizsgálói közül 's tudva van mi nagy sikerrel munkálkodott ő a' békák', salamandrák' és a' proteus' természethistoriájának tökéletesbbitésében. Gondolhatni hát mi örömmel fogadja ő egy ezen állatokkal rokon, de mind eddig sok kétségek alá vetett kétlakúnak, a' *Sirena intermedia* Leconte-nak egy faját, mellyel néki a' musignanoi princz kedveskedett déli Karolina' tavaiból. — Rusconi, ezen munkájában sok tekintetben különbözik Cuvier-től a' békane műiek' (batrachiens) életművezetére nézve. Megmutatja többek közt a' sirenre nézve, hogy a' kopolytúi vérforgás nem annyira a' halak, mint a' lárvákéhoz hasonlít; meg mutatja továbbá mi ingékony lábon áll, Cuvier' azon véleménye, mintha ennél a' kopolytükban már megtisztított vér, újabb megtisztulás végett a' tüdőkhöz menne. Rusconi' véleménye szerint a' siren' tüdeje nem a' lehellés' műszere, hanem inkább arra szolgál, hogy a' test' hátulsó részét, mintegy felfüggesztve tartsa, azt eszközözlvén az által, hogy az állat könnyebben szaladhasson az iszapon.

12. *Exposé de la religion des Druzes.* (A' Drúzok' vallásának előadása). SILVESTRE DE SACY által. Paris, Imprimerie royale. 1838. 2 dar. 8-adr. VIII. XXVII. 234 és 709 l. Ez a' munka utolsó nagy dolgozata Silvester de Sacy urnak. Egy harmadik darabban még, össze akarja gyűjteni a' Drúzok' jelen hitéhez tartozó tanúirományokat; de a' kiadott két darab, egy teljes munkát foglal magában 's a' jelentés' végén „megköszöni a' gondviselésnek, hogy megengedé neki ezen munka' bevégzését, olly életkorban, mellyben alig lehet a' hónapi napra számolni“. —

13. *HISTOIRE de France sous Napoleon etc.* (Franciaország' historiája Napoleon alatt (második időszak), a' tiltsiti békekötés óta 1807-ben, 1812-ig); M. BIGNON (Franciaország' pairje), az institutum' tagja által. Hetedik darab. Paris, F. DIDOT. 1838. 8-adr. Ára 8 fr. (A' első hat darab' ára 48 fr.). Az előljáró lapok egy igen tanuságos

levelet közölnek a' külföldi utánnyomásról. A' darab egyébiránt az 1807 és 1808-diki esztendőkről szól. Mint az elsőbb darabokat úgy ezt is igen eleven érdeklél lehet olvasni.

14. *HISTOIRE des Sultans Mamlouks de l'Egypte* etc. (Az egyiptomi mammeluk sultanok' historiája, melyet arab nyelven irt Taki-Edditt-Ahmed-Makrisi), francziára fordította 's philologiai, históriai és geographiai jegyzetekkel megtoldotta, M. QVATREMÈRE. 1-ső dar. Paris, 1837. 4-edr. IV, XVII és 252 l. Az előbeszéd tudós esmertetést közöl, Makrisi' életéről 's historiájáról, ki a' hegira 845 d. esztendejében, vagy is a' mi számlálásunk szerint 1441-be halt meg. A' jelen munka, új bizonyossága Qvatremère ur' mély tudományának 's józan criticájának.

15. *CONSEILS d'une grand' mère aux jeunes femmes.* (Egy nagyanya' tanácsai az ifju asszonyok' számára); Madame SIREY' szül. DU SAILLANT, a' *Marie de Courtenay*, a' *Louise et Cécile*' szerzőnéje 's a' *la Mère de la famille* című folyóirat' alapítónéja és kiadónéja által. Paris, 1838. *Schwartz et Gagnot*. Első rész, 1 dar. 12-edr. A' legfenségesb munkálat, melyet öregség végbevihet, mindenbizonytal az, hogy az őt követő 's az életpályát egymás után megfutandó nemzedékekkel, egy hosszú és fáradságos tapasztalat' gyümölcseit közölje, melyeket a' nemzedékek hasznokra fordíthassanak. *Ha az ifjuság tudná, ha az öregség tehetné*, így szól egy példabeszéd, mely nagy igazságot rejt magában, mert a' példabeszédek a' nemzetek' bölcsesége. Van e' tiszteletre méltóbb, mint ha egy asszony, jeles anya, kit erények, nemes szív, felemelkedett lélek, díszesítnék, ki noha testi és lelki szenvedések terhe alatt nyög, 's ki különbnemű szerencsétlenségek' martalékja vala, felkel, öszveszedi roskodó erejét 's szeretett leányának, ki szinte jó anyává lön, idves utasításokat 's tanításokat ad, miként mívelje, fejtsen 's erősítse meg újdonszületett gyermekének testét, értelmét és lelkét? Ezen könyvecskéből, mely magában foglal minden létalapost a' gyermekek' jó nevelése 's megtartása felől, minden jó anya hasznos ihletéseket meríthet.

16. *VIES DES PLUS célèbres peintres* etc. (A' leghíresb képírók', szobrászok' és építőmesterek' élete), Georgio VASARI által. Fordította 's jegyzetekkel megtoldotta JEANRON és Léopold LECHANÉ, 130 acélra metszett melyképpel, Boucquet által, Jeanron' rajzai szerint. Minden Csőtörtőkön megjelenik belőle egy két ivnyi szállítmány, egy melyképpel. Ára 50 cent. Az egész munka 120 szállítmányból álland. Paris. *Tessier*. — Michelangelo' szeretett tanítványa, barátja időkorá legjelesb művészeinek, 's maga is kijelet festő és építőmester, Vasari György, képesebb volt mint bár ki, azon számos nagy művészek' élete' főbb vonásainak egybe-

gyűjtésére, kik Olaszország' dicsősége' legszebb czímeinek egyike valának, újjászületése' időszakában. Senki sem tudta jobban méltatni munkáikat, szétbontani bánásmódjaikat. Vasari mind eddig versenytársak nélküli mintája maradt a' művész-biographoknak. Hasonlíthatlan azon gond, melyet ő anyagainak összevgyűjtésére 's azok' jól elrendelésére fordít, valamint a' stylus' azon keccsel teljes naifsága 's azon kellemellyel elbeszéléseit 's leírásait felruházni tudja, gyakran a' morál' 's philosophia' nevezetes vonásaival hintve. — A' jeles francia fordítás, minden tekintetben figyelmet érdemel. A' fordítás' pontossága és ékessége, a' nyomtatás' szépsége, a' metszések' jó kivitele, teljes dicséretre méltók.

17. VERHANDLUNGEN des Vereins zur Beförderung des Garten- und Feldbaues, als Section der Frankfurterischen Gesellschaft zur Beförderung nützlicher Künste und deren Hilfswissenschaften. Eine Zeitschrift für practische Gärtnerei, Landwirthschaft und die verwandten Fächer. 1tes Heft (12 ív text, 2 ív toldalak' 's 1 színelte kép), nagy 4-edr. Frankfurt. Sauerländer, 1837. Velinp. Ára 1 for. pp. — A' frankfurti egyesület, már 20 év óta áll. Jelenen hat intézettel bír, melyek dicsőségének 's munkálkodásának eleven bizonyági. Ezek azok: 1. vasárnapi iskola, az ipar' 's mesterségek' számára; 2) a' takarékpénztár; 3) a' gazdasági intézet; 4) a' kert- és földmívelési osztály; 5) a' művészségek' 's kézi mesterségek' egyesülete; 6) végre, a' kézműves és családostály jó magaviseletére 's erkölcsi előmenetelére ügyelő intézet. — Munkálkodásai' egyik nevezeteseb eredménye vala, ritka plánták' 's virágok' esztendei kitételének alapítása. A' társaság' érdekes és hasznos munkálkodását mutatják a' jelen füzet' értekezései is. J. RINTZ, egy részletes értekezésben, az *Erica' míveléséről* szól. J. BOCK, jegyzeteit közli. a' *Tropaeolum pentaphyllum' míveléséről*, a' narancsfákat 's camelliákat ostromló fekete leveltetű' (Aphis) egy új fajáról. RINTZ az angol kertekbeni virágágyakkal, 's a' gyümölcsfák' fencjének és más nvavalyáinak okaival is foglalatoskodott. Emulésreméltók még: a' *Martynia*' egy új fajának leírása is, melyet dr. G. FRESSENIUS, M. svaveolensnek nevezett; F. D. KESZLER' értekezése a' *Burgmansia svaveolens'* míveléséről a' szabad levegőben; RINTZ úré, a' RHODORACEÁK' családjának míveléséről, 's J. ZEPNICKÉ, a' Cactusok' míveléséről. Egy igen részletes czikkely rekeszti be ezen füzetet, a' *kertés földmívelés' összehasonlító előmeneteléről* Nagy-Britanniában, 1836, RINTZ úrtól.

18. BIBLIOGRAPHIE universelle etc. (Közönséges bibliographia, hónaponkénti foglalata minden tartományokban megjelent új könyveknek). Paris. Minden hónapban megjelenik egy 5 ívnyi füzet, 8-adr. Ára 30 fr. — PASTORI ur,

ki már egy olasz bibliographiát is adott ki, egy közönséges bibliographia' ideájával lép fel, mellynek czélja, mind azon könyvek' czimjének közlése, mellyek Europa' különbféle tartományiban megjelennek. Egy hasonló gyűjtemény' hasznátagadhatatlan 's a' kiadó igen hasznos szolgálatot tesz a' tudományoknak 's a' könyvkereskedésnek. A' megjelent első füzet, ezer számu, angol, német, franczia, olasz, spanyol, portugál, orosz, lengyel, tót, zsidó, görög, örmény, deák, perzsa, sanscrit 's több más nyelveken megjelent könyvek' jelentéseit foglalja magában, betűrend szerint minden nyelv alatt, 's követve a' dolgok' 's szerzők' neveinek mutatója által. Kíváncsinos volna hogy a' kiadó felbuzditásra' találjon munkája' folytatására, melly ha tökéletes leendő, havi lajstromát adándja, Europa' minden sajtói' termékeinek.

19. DEUTSCH-FRANZÖSISCH-ENGLISCHES *phraseologisches Handbuch der Handels-Correspondenz und des Geschäftsstyls*. Von F. L. RHODE. Frankfurt. *Sauerländer*, 1836. 2 dar. n8-adr. 516 l. velinp. Ára 3 for. p. p. Könnyű elgondolni, mennyi segédelmet nyújt a' levelezésre a' jelen munka, melly bizonyos rendszerben 's szótár formában, magában foglalja a' kereskedés' és ipar' minden ágát. A' munka' terve nem új, de ez legteljesebb a' maga nemében. A' váltásban, szárazföldi és tengeri kereskedésben előforduló minden szavak, ajánlólevelek', egyezkedések', könyvtartás' 'sat. minden kitételei megmagyaráztatnak itt 's példákkal világossittatnak.

20. VIAGGIO in Toscana di Giuseppe SACCHI etc. (Sacchi József' utazása Toscanában, a' középtenger' partján, Livornótól Genuáig). Első darab. Milano, 1838. Ezen munkáról teljes ideát csak az adhatna, ki a' szerzőt követné utazásában 's leírásait és észrevételeit a' szerint ítélné meg, a' mint azok szemei előtt mennének el; annyit azonban mondhatni, hogy Sacchi ur' a' turini kir. Academia' tagja, a' hasonló munkákban szükséges pontosságot kellemetes styllal 's nagy tudománnyal köti össze.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság, nov. 12-dikén tartott kisgyűlésében, több belső dolgaival foglalkodott. E' mellett I. egy történeti

dolgozatnak bíráló rendeltetett. II. Hoblik Márton l. tagtól a' verőcze-megyei paraszt lakodalmi szokások' leírása — és Szilasy János r. tag' ajánlatára Horváth Zsigmond l. tag' értekezése a' Tudománytárba felvétellett. III. Plutarch' paralleláinak első köte- te, fordítva Székács József l. t. és Taubner Károly által, Guzmics Izidór t. és Kis János r. tagok' előadására a' társaság által megindítandó Hellen Classicusok' gyűjteményébe fölvetetni ajánltatott a' nagy gyűlésnek. IV. A' könyvtár következő munkákkal szaporodott: 1) A' berlini kir. academia' részéről: Abhandlungen der Academie. Jahrgang 1836, és: Monatsbericht derselben Juny 37 — July 38.; 2) Az amerikai philos. társaság' részéről: A dissertation on the nature and character of the Chinese System of Writing by Peter Du Ponceau. 3) A' nm. elnök részéről: Hering's Sketches on the Danube in Hungary and Transylvania. 4) Katona Elektől: A' kereskedés' tanító-könyve. 5) Tarczy Lajos l. tagtól: Természettan, 2-dik kötet. 6) Tóth Lőrincz l. tagtól: Olympia, első füzet. 7) A' gazdasági egyesülettől: Gazdasági tudósítások, második év, II. füzet. 8) Taubner Károlytól: Bírálati vizsgálat Hegel' bölcsekedése fölött. 9) Dr. Hammerschmidt Ferdinándtól: A' vad emberek' állatias és testi gyakorlati életéről. 10) Dálnoki Incze Józseftől: Az erdélyi szász nemzetnek törvénykezés-módja. 11) Gottwald J. C.-tól: Ungarische Sprachlehre. Végre V. a' pénzgyűjteményt következő hazafiak nevelték: a) Pongrácz Lajos 13 darab rézpénzzel; b) Adamich Sándor 2 db.; c) Simon Ferencz 8 db.; d) Török Sándor Gallienus császár' gúnypénzével *); e) Egy névtelen 11 db.; f. Tatai János 2 db. ezüst pénzzel.

— A' nov. 19-dikén tartott ülésben *Tanárky Sándor* hadtudományi ujonnan választott r. tag foglalta el székét egy, a' hadtudományok' hasznait fejtegető értekezés' olvasásával.

— December' 3-d. *Jerney János* történetírás-osztályi új tag egy a' magyarhoni besenyőkről szóló tudományos előadással foglalta el rendestagi székét. Makáry György Heves-Szolnok megyei tájszavak' gyűjteményét ada be, 's egy a' class. literatúrához tartozó munkának bírálók rendeltettek. A' könyvtárba küldettek a) Ivanics Zsigmond könyvtáros által Chronicon Budense, új kiadás Buda, 1838. b) Bárány Ágoston l. tagtól: Közhasznú vállalatok a' vízépítésben. Irta Petrovics Pál. Bécs, 1835. c) Benczúr József eperjesi könyvárostól: Pongrácz Lajos' Szépirási példányai, 3 füz. Eperjes, 1835.

— Dec. 10., 11. és 24-d. a' társaság, gyűjteményei' ügyével foglalkodott. Ezek mellett I. olvasatott Császár Ferencz' Utazása a' Quarneroi szigetekén, mely a' Tudománytárban fog megjelenni, hová Jerney János r. t. ajánlatára Sárospatak' törté-

*) GALLIENAE AVGVSTAE. Caput Gallieni spicis coronatum. — UBI QVE PAX. Victoria in bigis, dextra flagrum. — In ludibrium Gallieni ab uno ex iis, qui Imperatoris titulum contra eum arripuerant, percussus videtur, illum *Augustam* appellans, ut denotaret eum pro foemina haberi debere. Pro laurea spicas gerit, tanquam abdomini potius, quam bello vacaret. Bigas agit, quod victoriam in Circo potius, quam de hostibus quaereret. Pro epigraphe *Ubique pax*, quum nulla provincia esset, quae bello non impeteretur. *Hic nummus eximiae raritatis est.* — Ezeket írja e' pénzről Ivan. Vaillant, Numismata Imperatorum Romanorum praestantiora. Romae, 1743. 4. mT. II. p. 369. — *Gallienus*, sub eo Imperium misere luctat. a 30. tyrannis. Necatur anno U' C 1021. Christi. 268.

neteii Podhradezky József I. tagtól is felvétetnek. II. Egy természettudományi kéziratról kihallgattatván a' bírálók' véleményei, az igazításul a' szerzővel közöltetni határoztatott. III. A' m. mesteremberek' műszavai' gyűjteménye munkába vétetett. IV. A' könyvtár' számára az amerikai philos. társaság küldé be emlékiratai legújabb füzetét (Transactions, VI. 1.) 's némelly apróbb nyomtatványait; továbbá a' következő írók saját munkákat, t. i. a) Horváth Dániel: A' bölcsesség' vizasztalásai Boethius után. Sz. Fejérvár, 1838. b) Horváth Mihály. Gróf Nádasdi Tamás' élete. Buda, 1838. c) Jakab István I. t. Csel, ered. opera 2 felv. Pest, 1838. d) Kacsokovics Lajos: A' kisedővő intézetek' évkönyve 1838-ra. Pest, 1838. e) Irinyi: Ueber die Theorie der Chemie im Allg. Berlin, 1838. f) Szemere Bertalan: Terve egy építendő javító fogháznak. Kassa, g) Szóllósy Ferencz: Napkeleti képek. Kolosv. 1838. h) Kún Pál: Emlékbeszéd Marton István' sírköve' felállit. Pápa, 1838. Továbbá, ugyanez: Knud Leem, en loppesk Nomenclator. Fronheim, 1756; Sujánszky Antal, Liszti János' munkájával: Magyar Mars, Bécs, 1653., és Tahy Gáspár: „Az cseh nadrágban öltöztetett magyar szabados“ czímű politcái iratnak, melly Würzburgban jelent meg, egy régi másolatával kedveskedtek. V. A' kéziratárt Tahy Gáspár egy 1632-ki eredeti magyar levéllel nevelte.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

Emlékeztető jelentés academiai jutalmakért vivő írókhoz.

A' m. tud. társaság jónak látta sok más tudományos intézet' példájára a' jutalmat nem nyert pályairatok' kéziratait levéltárában őrizni; 's ez által különösen meggátolni azt, nehogy, vagy tetemesen javított, vagy egészen átdolgozott, vagy épen nem is pályázott munkák, *ugy mint a' pályán elesettek* adathassanak ki, 's e' módon vagy az illető bírálókra vagy az academiára magára ez oldalról balvéleménynek csak árnyéka is járulhasson. Kihirdettetett a' határozat 1837. sept. 10., emlékeztetőleg újra 1838. január 10., 's ismét sept. 9. 1838. a' közülésből: megjegyeztetvén mind annyiszor, hogy a' *munka'* sajátági joga a' szerzőé marad. Mind e' mellett is többen akadván már eddig is, kik kéziratokat visszakérk; ezennel figyelmeztetvén a' pályázók, mikép a' társaság említett határozatához most és mindenkor szorosán ragaszkodván, a' jutalomtól elesett kéziratok, valamint az ideiekkel megkezdett, ezután is, ellenőrségül, a' társaság' levéltárában őriztetni fognak, semmiféle ürügy alatt onnan ki nem adatandók. Különben is azt kívánván minden jól szerkesztett jutalmazó intézet' szabályai, 's a' m. tud. társaságéi is, hogy a' beküldendő munkák *idegen* kézzel legyenek írva, 's így a' szerző *saját* kézeírása birto:ában maradván, méltánytalanságról panasz legkisebb sem lehet. Pesten, a' kis gyűlésből, dec. 17. 1838. D. Schedel Ferencz titoknok.

CRITICAI SZEMEL.

VALLÁSTUDOMÁNY.

PALEY's *natürliche Theologie mit Bemerkungen und Zusätzen* von Lord BROUGHAM und Sir Charles BELL. In deutscher Bearbeitung herausgegeben von H. HAUFF. Stuttgart, Cotta, 1837. gr. 8-o. Ára 3 for. pp.

Természeti theologia a szó szoros értelmében ellentmondás, mivel a természeti látható, megfoghatóra, a theologicum láthatlan, megfoghatlanra vitetik. Mivel azonban az ember mind kettő tudalmát keblében hordozza, mivel gondolataival a láthatóról láthatlanra, s erről amarra mehet, elő áll rá nézve mind a kettő öszveköttött jelentése, így szik mind kettőt mind inkább tökéletesen megfogni, sőt tulajdonkép a megfoghatót a megfoghatlannal, s ezt amavval jótékony összeköttetésbe hozni. A természeti ismerete vezet a természet feletti elismerésére, és így egy az abból nyert theológiára, a mint már Pál apostol mondja: „Isten láthatlan lénye, azaz örök ereje és istensége meg fog tet-szeni és észrevétetni műveiben, jelesben a világ teremtésében“. (Rom. 1. 20.)

Ha úgy tekintjük tehát a világot, mint egy örök, láthatlan teremtő művét, az természeti theologia, melly véte-tik istennek a természetben lett kijelentéséből, mi szerint embernek elég tudnia hogy van isten (Rom. 1. 19.) Azon-han még is e tekintetben az emberi tudás tökéletlensége kimutatkozik, mivel a mondatik: „a pogányok az istent nem dicsőítették mint istent, sem halálat nem adtanak, ha-nem hiábavalókká lettenek, vallván magokat bölcsseknek len-ni, balgatagokká lettenek. (Rom. 1. 21. 22.) Honnan ezen gáncs, elfajzás a természeti theológiában?

Minden vizsgálata a természetnek az ő sok jelenetei-ben és képeiben, az ok és okozat öszvefüggésére, a lettek és voltak öszvekapcsolására viszen, és végre egy láthatlan örök erő előre feltevésére, mellynek látható világi művei és ará-nyai észrevétehetnek. Semmi egyéb nincs ez által megfogva mint annak előre feltevése, semmi egyéb kimagyarázva mint az hogy az okozatnak oka van; még ez magasztalásra, há-

lára nem indít, ha néha bámulás és csodálkozásra, ha a' természeti dolgok' sajátosságainak és kölcsönös viszonyainak vizsgálata az elő állító láthatlan örök erőre újra és újra vizsgáltatásit, és a' lett', maradás', és enyészés' tudása mindig a' levés' ismeretlen hatalmának, és mivéiből megismerhető törvényszerűségének engedelmessékedik.

Azonközben a' törvényesség' átlátása bizonyos cél és nézetek szerinti törvényadás' elfogadására vezérel. Ha az utóbbik az elsőből sejtetik, megismertetik, és föltétetik, a' természet úgy tűnik-fel mint örök erő' mivé, 's egyszersmind mint rendelő örök bölcsesség' mivé. A' természet' vizsgálásában ezen bölcsesség' nyomainak kíséresen fáradozik a' nagyobb tökélyre törekvő természeti theologia, és minden szorosabb behatása a' természetvizsgálásnak az egyes képek' szerkezetébe, mint színte az egészszeli összefüggésébe és törvényszerűségébe e' tekintetben gazdag fölfedezéseket és valószínűségeket fog elő hozni. Ez által párosul már a' bámulás és csodálással magasztalás és álmélgködés, az ember meglepetik, és az őt környező világ' nagy, saját erejét és bölcsességét végtelenül feljűlműlő dicsőségétől elragadtatik.

Ő maga pedig az ő, sok természetmívékne! hatalmasabb lelki erejével és bölcsességével, a' jog' és jogtalanság' törvényével mellyében, magát a' lett világ' tagjának találja, örűl lételének és az őt környező természetviszonyoknak, hálát ad a' láthatlan lénynék, ki őt és a' világot létre hívta, a' mindenség' tereműjének, kinek, mint neki az igazságtalanság ellenére van (Rom. 1. 18.), és ezzel a' természeti theologia be van végezve.

Ezen jelentésekből látható, hogy a' természetvizsgálás és természettudomány, theologicus gondolatokkal összvekkötés nélkül futását folytathatja, ismeretét látható tárgyakkal gazdagíthatja, és a' mi e' mellett egy láthatlan' fölvételére vezet, úgy vétetik, mint az anyag' saját ereje, előállítósa, a' természetnek képzési ingere, mellynek munkássága a' kép-zésekben mindenűtt előtűnik, és a' mellyben az egyes történet' fokemelkedései, törvényei, akadásai és előmozdúlásai szemlelhetők. De a' természettudomány alkalmasan jöhet összvekkötésbe is a' theologiai gondolatokkal, és akkor az isteni bölcsesség' csodálására, magasztalásra, és hálára a' világ' tereműjéről sokféle alkalmat szolgáltatand.

Az utóbbit jeleli ki e' jelen munka' kiadója teleologico-dogmaticus állaspont gyanánt, és azon megjegyzést teszi, mi szerint a' német természeti philosophia egész más dolog legyen, a' természetet végképen költőileg akarja összverakni, melly ösztön a' különben olly költői szigeti népben ninesen-meg, vagy legalább históriai fejlettsége által benne vissza van nyomva; Anglia legnevezetesebb természet-

vizsgálói között sok fő egyházhoz tartozó lelkészeket is számol, mely miatt talán a' philosophia' kifejlése a' theologia által hátráltatik. Az angolok' álláspontja a' németnek korlátoznak tetszik, és a' természeti theológiát megetté gondolja lenni, midőn annak cselekvése emberibb alakúnak tetszik, mint az istennek szemlélődői encsinálása. A' kiadó ezért Paley' könyvével a' nemphilosophus olvasók' közönséges tudására hivatkozik, a' ki az organicus teremtes' vizsgálásánál örömmel és éldelettel és a' lelki mivelődés' leghathatósabb eszköze gyanánt az ő saját értelmét a' természet' mívciben találja.

Illy állítások és mentések valamennyire kisebbitők. Legfeljebb ha csekély teleologia akarna magának tekintetet szerezni, gondolhatná az ollyasféléket a' természeti philosophia maga megett, azonkívül, igen, a' teleologicumot magától elháríthatja, de az által magasb álláspontot vagy tökéletesebb értelmet nem nyer hanem keresztényből pogány lesz, és örízkednie kell a' költői játékoktól, melyek gyakran mintegy büntetés' fejében az elhárításért fenyegetődznek. Az istenségnek szemlélődői öszverakása annyi fogyatkozást árul-el mint a' legesekélyebb teleologia, és ha magokat ábrándjokban bölcseseknek tartják, Pál apostol' mondása szerint balgatagokká, és okoskodásaikban hiábavalókká lettenek.

Paley' főesperes' „természeti theologia-ját“ Angliában a' philosophusok és természetvizsgálók nagyra becsülték. 1802-ben jelent-meg, és 1804-ig hét kiadást ért. A' szerző a' következő évben halt-el. Legújabbban megjelent Londonban egy új kiadás Brougham lord', és a' híres physiologus és sebész Bell Károly' észrevételeivel és toldalékaival. Illy kikészítéssel adá nekünk a' fordító az egész, csak néhány szakaszokat hagyott-el, melyek kerekdedségének nem ártanak, hanem inkább használnak.

Azon ember legtökéletesebben fölfogja az adottat kinek hivatalához tartozik, ki előtt az organismus' minden részei helyzeteivel és viszonyaival ismeretesek, és emlékezetében elevenen vannak; de belőle az is, ki magának némi képleteket tett az emberi test' alkatáról, néhány hozzá mellékelt rajzok' segítségével által elegendő tanulságot szerezhet, 's azon benyomást tapasztalja, melyet a' természet-tárgyaknak 's azok viszonyainak, szerkezetének, és munkásságának közelebbi vizsgálása mindig előállit.

És milly' gazdag azon átnézet melyet Paley ad! Ő álláspontját mind végig allandóan megtartja: a' hol czélt veszek észre, mint egy óránál, mely az időt mutatja, előre fölteszek egy művészt a' ki a' tárgyat e' czélra készíté. Ezen előrefeltevés hathatóságára nézve nem sok különbséget tesz az, vajjon én magam képes vagyok-e olly művet előállítani, vajjon

a' kivitelt megfogom e, olly művészt ismerek e, egyes részek' összefüggő munkásságát egészen át látom-e, sok rendhagyó a' rendkövető mellett van-e? Más előre feltevések még kevésbé elégitnének-ki: például, a' czélszerű mű az anyag' lehető öszvekötéséinek egyike; azaz elrendelés' belső elvéből származott; való czélszerűség nélkül csupán csak alkalom lenne, mi szerint a' lélekben arról képlet származzék, az anyagokban több rendbeli uralkodó törvény van, midőn egy törvény nem jelelheti-ki az előállító okot, hanem csak azon rendet, mi szerint a' munkálkodó ok mivel. Hasonlóképen változatlan marad az előrefeltevés, ha talán a' czélszerű mű más tulajdonságain kívül azon váratlannal is bírna, mi szerint egy magához hasonló más művet előállítson, az által csak a' művész' ügyességéről meggyőződés nevedne. Valljon e' szerint a' jelen mű közvetlen a' művész' kezéből jött-e ki, vagy közvetve, talán a' közbenfekvő okok' láncolata által származott, semmi különbséget sem tesz, mert az egész láncolat mindig a' célhatározásra viszen viszza. Ha előttünk egy létszeretlen (unorganisch), tagozatlan állomány a' czélszerűség' jele nélkül fekénnék, származása iránti kérdést az által talán el lehetne igazítani: hogy az egymástól származó dolgok' rende végtelen, benne első sohasem volt; de ez által a' mű, terv, cél, szándok feletti kérdésre mint van befelelve? Ha ezen utolsó történik a' természet míveinél, melyekben czélszerűséget és mesterséget fedezünk-fel, ugy ezen tan istentagadás.

Teleologiai alaptételének alkalmazásában szerző vizsgálja először a' látó teremtmények' szemalkotmányát, mellynek mesteri szerkezete a' beható, megtört, és visszavetett fény-sugárok' optikai törvényei, és a' látcsövekkel öszve hasonlítás által különös önértékességet (Evidenz) nyer. Sturmius mondá, hogy a' szem' vizsgálása óvszer legyen az istentagadás ellen. Nyugszik hajlékában, oltalmazva van a' sérülés ellen, fölkészítve az elemek és azoknak különös használata iránt a' halaknál, madaraknál stb. Ha azt vetnék ellent: mért nem adott az istenség teremtményeinek olly teltséget, mi szerint egyszerre lássanak, nem annyi sok közvetítő előkészületek által? ezen ellenvetés ugy a' többi érzékeknel mint a' látásnál illet minden állati működéseket, a' növényvilág' egész gazdálkodását, a' természet' minden tevékenységét. A' kérdés igen messze megy 's szerző többek közt így felel: csak az által jelenthető-ki az istenség értelemmel fölkészített teremtményeinek lételet, teremtoerejét és bölcsességét, hogy mesterségesebb eszközöket használt; tetszett istennek saját hatalmának határt vetnie, 's célait ezen határokon belül folytatnia.

A' fül' szerkezete szintolgy remekművi mint a' szemé,

de felsőle kevesebbet tudunk, és munkáját és részei egymásba kapcsolódását nem határozhatjuk meg olly bizonyossággal, legsül mivel a' hangterjedés' törvényei a' felfogásra nézve sok nehezségek alatt fekszenek.

Következik a' növények' és állatok' tenyészése, magok, tojások stb. által. Az organicus testekbeni szabálytalanságok és tökéletlenségek kérdésen kívül fekszenek, lehetnek részek mellyeknek munkája vagy haszna előttünk ismeretlen. Az állatok' tüdejének hasznát tudjuk, tevékenysége' módját nem. Ha valaki mondaná: Mind annak a' mi van, kell mintájának lenni, itt a' történet cselekedett, de a' történet más szókkal azt teszi, hogy az okozat' okát nem tudjuk. A' rendelés' elve bővebbi magyarázat nélkül alap helyett csak név, dolog helyett szó. A' rend magában semmi nem egyéb mint az eszközöknek célhoz illesztése, a' rendelés' elve tehát semmi egyebet nem jelenthet mint azon akaratot, vagy szándokot, mi szerint az eszköz célhoz illesztetik.

Közelebről vizsgálják az állat és növénytestek' gépelyzete, és nem-gépelyzete (Mechanische, Unmechanische), melly különbség onnan származik, hogy a' törvényeket nem minden esetben látjuk át hasonló világosan, vagy a' mi egyre megy, mivel azok nem mindenütt hason egyszerű képzések és menetekben külekeznek. Az elválás majd chemiai, majd mechanikai és mégis igen sok- és célszerű; talán testünk' mechanicus részei azok, mellyek egy mesterművel legkönnyebben összehasonlíthatók. Ime a' csontalkat csuklói és cressztókeivel, az izmok mellyek a' csuklókkal viszonyban állnak; milly számtalannak kell testünkben rendben lennie ha csak egy óraig vagyunk is jól? Csudálkozhatni soknak miért nem tűnik ugy szembe az állati test' erőművezete mint az emberi müté, 's talán az az oka hogy magunknak erőművezetet nem máskép mint éles vonal 's kemény anyag alatt gondolhatunk, hol egyszer'smind a' szokás is kibébbíti a' szembetűnőséget. De a' véredények, a' vérforgás, a' szív' tevékenysége! Hamburger azt mondja: a' teremtvő' bölcsessége sehol sem jelentiki magát dicsőségesebben mint a' szivekben. Tevékenysége önkénytelen; boldog az ember hogy rá nem kell gondolnia. Épen ugy történik az emésztés. Az nem rothadás, nem forrás' menetele, nem pusztán a' melegség általi szélytdarabolás hanem egész saját szerű, mellyre a' gyomornedv képezi a' feloldó szereket. A' mennyinek össze kell munkálnia, hogy az ember kezét feje felé fölemelhesse, rendkívüli sok, és összevűggésében egy rendelő bölcseségről tesz bizonyosságot.

Még az állati test is mint magába zárt egész, egyarányf, szabályszerűséget mutat, míg az egyes tagok semmi összhangzást nem mutatnak. Egy madár' két szárnyai hasonlítanak egymáshoz, de egy toll' két oldalai ritkán. A' bogaraknak

egy oldalon nincs két egyenlő lábok, igen a' két oldalon egymásnak megfelelők. Szépségben nem szűkölködnek a' madarak' tarka tollai, az állatok' bőre, a' pillangók' és cserebogarak' szárnyai. Hogy az állatok és emberek állanak és mennek, több figyelmet érdemel mint közönségesen gondolják, ha a' súlypont' örökös változását fontolóra vesszük, és hogy az élettelen testek öszverogynak.

Az ember minden égöv' minden évszak' állata midőn meztelen és fedőlékét lakhelye' mérsékletéhez alkalmazhatja. Az állatoknak a' természet adá fedőlékük és milly sokfélekép! Aztán a' száj' szerkezete különféle táplálék és állati élelmódhoz képest, a' belrészek' czélszerű alkotmánya az állományok tápnedvvé változtatására nézve, a' négy lábú állatok' halak', madarak' mozgásinúszere! És még számos sajátlagos organisatiót hozhat világosságra a' hasonlító bonczatan. Némelyik gondoskodásra mutat, például, hogy az ember' fogai csak akkor jönnek-ki, mikor már a' keményebb étkek' rágásakor szükség van rájuk, így az állatok' szarvai, az elevent szülők' nőinél a' tej, a' szem és tüdő a' magzatban stb. Minden részek öszveköttetésben állnak egymással, még az állati tagok is. Némi pótlék például az ormány a' rövid merevény nyak' ki egyenlítésére, a' daru' hosszú lábai úszóhárvái nem léteért, a' pók' hálója hiányzó szárnyaiért a' légy' üldözésére stb. Ha valami lény segélytelennek látszik, van jelen valami mesterséges előkészület, szükségét pótolandó. Az élő test és az élettelen természet, az elemek, nap-, éj- és évszak' változása között is van öszvefűggés.

Mint az öszveköttetés' egy nemét tekinti szerző, az ösztönöket. Ő az ösztön alatt bizonyos ingert ért, melly a' tapasztalást megelőzi: hogy a' madarak fészkeiket rakják, tojásaikat türelemmel kiköltik, mellyeknek mivoltát nem ismerik, olly kevésbé az arra megkívántató melegséget; hogy a' bogarak tojásaikat úgy tojják, hogy belőlök nem ők magok hanem a' leendő pondrók és hernyók élnek, hogy a' tenyészési ösztön általánosan uralkodik. Csudálatos menetel a' bogarak' gubókából szárnyas teremtéssé leendő változása, mint ezen kis állatok' organjainak öszves szerkezete. St. Pierre szerint 6000 fajta légy és 760 fajta pillangó van. Saját módjok szerint mindnyájan lélekzenek, különféleképen ruházvák, oltalmazásukra felkészítvük, mindig saját ingereiknek megfelelőleg.

Bár szerző azt tartja, hogy az állatvilág szembetűnőbb bizonyosságot szolgáltat egy jól kigondolt, terv-szerinti mechanizmusról mint a' növényvilág, még is röviden ez utolsót is megemlíti, mint szinte az elemeket, mellyeknél a' mechanicus vizsgálásmód elkerülhetlen, de a' mellyek tulajdonságaik és munkásságaik által a' természet nagy öszvefűggésébe befolynak.

És így a' természet' vizsgálata által nyert tapasztalásból magyaráz-ki két tételt: 1. Véghetetlen nagy számú esetekben a' hol mesterséges előkészületet látunk, annak czélja jótékony. 2. Az istenség gyönyört és kéjt kötött-öszve az állati érzésekkel, meg pedig nagyobb mértékben, mint sem a' czél' elérésére szükséges, vagy hogy a' czélnek még fájdalom által is el kell érettetnie. A' világon lévő roszakra nézve, melyekről beszélnek, szerző azt hiszi, hogy azok' észrevételét tudatlanságunk' rovására számíthatnók, és ha a' teremtés' egész rendszerét, egész tervét átláthatnánk és megfoghatnánk, általában nem fognánk roszakat hinni.

Csak a' mindennapi szokás gyengíti, a' minket környező természeti csudák' és az ezek által hirdetett isteni bölcsesség' mely benyomását. Meggyőződésünk' benyomását és állandóságot meg kell erősítenünk. Ha ezen irány érzéseink előtt ismeretes lett, úgy tűnik fel előttünk a' világ mint isten' egyháza, és az élet mint szakadatlan imádság. Az első lépés meg van téve, ha azon meggyőződésre jutottunk, hogy a' világban még több valami van, mint a' mennyit mi látunk. Második lépés azon ismeret, hogy a' láthatatlannak a' természetben lelke van, melly által abban minden teremtetett, rendeltetett, és feltartatik. Ha e' tekintetben a' természeti theologia által szilárd nézetet nyertünk, akkor sok más kérdések' megfejtését, melyek ama lény', mint minden dolgok' teremtetőjének és a' világ' erkölcsi igazgatójának többi tulajdonságaira vitetnek, egész megnyugtatóssal bizhatjuk a' kijelentésre. Az isteni lény' őszinte imádása erre hajlandóvá tesz:

Ezen gondolattal rekeszti-be a' munkát, melly egyszerűleg méltóságos nyelven oltalmazza és magyarázza minden természetvizsgálás' vallási álláspontját, való pedig hogy egy keresztény olvasó sem teszi-le kezéből épület és jótékony gerjedelem nélkül.

Blätter für litter. Unterhalt. (No. 241. 242. 1838.) után

D. I.

FÖLD- ÉS NÉPISMERET.

Reisen und Länderbeschreibungen der ältern und neuesten Zeit. Mit Karten. Herausgegeben von Dr. WIDENMANN und Dr. HAUFF. Siebente Lieferung. Alexander BURNE's *Reisen in Indien und nach Bukhara.* Zweiter Band. Stuttgart und Tübingen. J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1836. 23¼ iv 8-adr. velin. Ára 2 for. 30 kr. pp.

Legújabb nagy munka Indiáról, melynek itt második része fekszik előttünk. Burne az angol keletindiai kormány iránt magának legnagyobb érdemeket szerze, mivel az Indus' folyamtájt, 's a' britt-indiai tartomány' éjszaki határainak földészeti és politicalai fekvését minden eldöcínél pontosabban tanulá. Az Indus e' tartományra kettős fontosságu, egy részről, mint eddig közelíthetlen, 's még is magától a' természetől kijelelt kereskedés-út a' Himalayától és Tibettől a' nyugoti tengerig; más részről mint természetes ároksáncz az egykor talán éjszokról jöhető ellenség ellen, 's ki alatt, a' mint tudva van, Oroszország értetik. Az Indus e' következő okokból alkalmas aroksáncznak: „Az Indus' és Britt-India' nyugot feléi nagy határuinak védelme e' csekély akadályok miatt épen nem szenved, 's a' hajózást rajta Kutschtól Setledschig akadály nélkül birhatjuk. Az Indus' katonai hasznai nagyok, mert Attoktól a' tóig hajósereg hajókázhatik rajta; Bakkar szigeterősség pedig igen fontos pont“. Az Indus' torlokatai' lakosainak stb. részletesb leírása nem csak földészeti-osztályu olvasóknak, hanem mind azoknak, kik a' kelet' jövendőjébe pillantani akarnak, magas érdekü leend.

Anglia' érdekében fekszik, hogy indiai tartománya és Oroszország közt mindig egy vagy több ne csekély statusok legyenek, cz elül a' közelítést elincszenzők. Perzsia erre nem bizonyíta erőt, 's Kabul' afghani tartománya is csökken. Lahorban ellenben a' Sikkek' tartománya emelkedék a' hires Randschit Sing alatt. Pályája' határára ért e' hősről azt mondja az utazó: „Politicájának fő fegyvere fortély; ritkán mond igazat, és könnyebb neki az ígélet, mint a' megadás; még is az indiai fejedelmekben példátlan mérséklettel kormányoz. Kevesen gyakorlottak kényúri erőszakot valaha olly szelíden, 's ha megemlékezünk, hogy ő minden nevelés nélküli, tehát tiszteletűnknek növekedni kell characterere iránt,

mivel alattvalói vért sohasem onta, 's még a' legfeketébb gonosztévők' életét is száná. Randschit Sing most energiájából sokat veszte, még is minden statusdolgokra, a' legnagysóbbakra mint a' legcsekélyebbekre, ministerek 's tanácsosok nélkül maga ügyel fel. Kor és betegeskedés által elgyengült testalkotánál fogva e' világ gyönyöreire életerejét már régen tetemesen megingatták, 's bár lélekerőinek teljes birtokában van, úgy látszik még is, a' nagyraavágás azon tehetséggel, hogy személyesen parancsoljon és győzzön, elhagyá. — Minthogy egy ily férfi elhalása nagy politikai fontosságu, és betegeskedése, mint egyéb rossz megszokásai hosszú élettartósságára csak gyenge reményt nyújtanak, tehát a' figyelem az ő halála' valószínű következtései körül élénk. A' természet mindenki' keblébe, 's a' királyokéiba talán még erősbén, oltá azon óhajást, hogy gyermekeire hagyhassa át birtokát 's hatalmát, de Karrak Sing, Randschit' tizenharmadik évét már megélt egyetlen fia, legkevesb reményt sem nyújt, valaha attya' nyomdokaiba lépni. A' legnagyobb mértékben hasonló arczvonalakon kívül épen semmi közössége sincs atyjával, mert vékonyelméjű, tudatlan és tompa, kevés barátai 's ellenei vannak, a' status' ügyeiben semmi részt nem vesz, és nem szerez magának felekezetet, melly neki a' szükség' órájában hasznára lehetne. Ez elhibázott remények Randschit Singet országát növekedő virágzására nézve közönbössé teheték ugyan; de van egy onokája is, No Nihal Sing, ki most tiz éves, 's Karrak Singen kívül Randschitnak még két örökbefogadott fia is vannak, kiknek egyike Schir Sing, most mintegy 26. éves, 's kétségkívül Pendschabbau a' legtörekvőbb férfi; parancsoló tekintetű, adakozó, 's már is derék, nyíltszívű katona' hírére jutott. Kincseit elpazarlá, de a' nép, 's névszerint a' katonák' jó vélekedését megnyeré, kiknél magát sok áldozatok által becessé tévé. Hajlamai 's ismeretei legalább egy Sikhnek nem csekélyek; 's míg a' főnökök' tiszteletét megnyeré, az atya' szolgálataban franczia tiszték' baráti vélekedéseiket is biztosítá. Jelenleg kashmiri kormányzó, 's ha Maharadscha' halálakor még e' fontos helyen lesz, különös nehézség nélkül atya' széles tartományát elnyerheti. Hanem ő korsgyermek, nemelly barátai mellett egynehány ellenei is vannak, 's a' törvényes fiúval 's talán örökbefogadó atya' kincseivel is barczolni kell. A' nép azt hiszi, Randschit Sing az ő országát egy valamelly kegyenczének hagyja örökre, de én nem osztotzhatom e' véleményben. Ha Schir Sing nem víja ki az elsőseget, hihetőleg az anarchia' előbbi állapotába dőlend vissza a' tartomány, 's kisebb köztársaságokba oszlandik fel, vagy valamelly hatalmas szomszéd fogja azt uralkodása alá hódítani.

E' hatalmas szomszéd alatt Burne, mint egy utóbbi helyből (225. old.) kitetszik, Kabul' királyát érti. Bár az Afghantartomány ép a' Sikheké által gyengítetek meg, de ép azért várhatunk annál előbb visszahatást, minthogy ázsiai népek közt a' meghódításnak örök áradása 's apadása van. „Kabulnak, mint királyságnak politikai állása Indiára nézve mindig legnagyobb fontosságu tárgy leend azon sok változások miatt, mik e' tartományban szünetlen léteznek. A' négy fejedelemségek' egyike Pendschabnak, másodika Perzsiának van alávetve. A' kabuli fejedelem maga felvilágosodott véleményü, 's Randschit Sing' halálakor a' tartomány felett teljes főhatalmat vihat ki. Nem volna neki nehéz, Peschawert meghódítani, 's akkor az indusi tartományokat 's igen hihetőn Kaschmirt elfoglalhatná. Ő, mint általában a' tartomány' minden fejedelmei, a' britt kormány iránt kedvező véleményben van. Ők ugyan még nem voltak az erő' birtokában, midőn a' britt térítő-társaság 1809-ben azon tartományba lépe, de hírünk már akkor megalapult, 's minden felekezetek' jó véleménye megnyerettet a' majd bekövetkezett elköltözés által. E' lépés igenis elkerülhetlen vala, de önzetlenségünkre igen kedvező benyomásokat hagyta hátra. Kabulban tehát nem volna nehéz egyesülni, 's e' fejedelem bizomnyal figyelemre méltó, mivel országa azon nagy utban fekszik, melyen a' britt kézműárak vitetnek-be, miknek bevitele az utóbbi időben az ő méltányossága és igazságossága által tetemesen növekedék. Nem nagy költségbe kerülne e' fejedelem' megnyerése, 's megfontolandó még az, hogy ő a' britt India' védelmére olly fontos helyezet' birtokában van. Ha beennünket a' körülmények Perzsia helyett Kabullal hoztak volna viszonyba, úgy most nagyobb közelségben hűbb és hasznosb szövetségeseink volnának, mint ez' országban bírnak. 'S azon pénznek még csak tízedrészét sem adtuk volna oda, melly Perzsiában olly sokszorosan eltékozoltaték“. Egyszersmind nem igen politikai volna, Perzsiát az orosz befolyásnak egészen martalékaul kitenni.

A' kereskedés' tekintetében legnagyobb fontosságot tulajdonít Burne a' jövődő indushajókázásnak, 's nem különben a' bukharainak, melly egy részről az India és China, más részről Európa közti nagy állomást már régen képezte. Itt nem akarunk tovább beereszkedni, 's arra szorítokunk, hogy a' tartomány' és nép' vonzó festéséből csak a' Nagy Sándor' utódairóli monda' bebizonyítását emeljük ki. „Elphinstone megerősíti a' Marco Polo-tóli hirt, 's azt beszéli, hogy az oxusvölgyi Darwaz' főnöke, származását Nagy Sándortól származtatja, mi minden szomszédai által megismertetik. Ennyi volt igaz azon tárgyról az időben, mikor én Oxus' völgyére lépék; elég volt kíváncsiságom'

ingerlésére, 's úgy fog találtatni, az nem volt egészen kielégítő. — Ugy gondolták, hogy Badakschan' és Darvaz' fejedelmek az egyetlenek, kik ez örökségi tiszteletre számot tartanak; de csodálkozva lelém, hogy hatnál nem kevesebben formáltak hasonló igényeket, 's törzsökük' teljes elégtételére azt fen is tarták. Birtokaik keletről Darvaztól nyúlnak, 's Khulab, Schugnan és Wakhan tartományokat foglalják magokban, Oxustól éjszakra. Én a' Badakschan család' egynehány tagjaival beszéltem, de külsejek nem árul el görög származást, 's e' törzsökök' valamelyike' nyelvében sem mutatkozik semmi nyoma görög keveréknek. A' nép világosszinű, 's a' Perzsákhoz nem hasontalan, de a' Törökök- és Usbekektől igen különböző. Sándor történetíróinál úgy találjuk, hogy ő Baktriánában hadat viselt; Balkh' városa, melly ezen tájak' közelében fekszik, a' görög királyok' lakhelyétől mutatkozik, 's a' lakosok a' Balkh és Kabul közti tartományt Bacternak nevezik, miben Baktrianára kell ismernünk. Annyiban épen nem lehetlen, hogy egy vagy más időben ezen helyeken görög gyarmatok valának. Feltehető hát, hogy azon uralkodó ház, melly itt Sándort követé, Oxus' völgyébe felfelé ment, hova a' tartomány' termékenysége vonúlhatott“.

Berekesztésül baktri régiségek- 's különösen pénzekről vizsgálatok állanak, miknek olvasása ez osztály' embereinek annál inkább ajánlható lenne, minthogy első látásra illyes vizsgálatokat egy az új kor' political és kereskedési érdekeinek szánt utazási munkában nem is gyanítunk.

Nagy dolgok' csekély kezdetűl tekinthetők volnának politicalag a' Chinainak' nyugotoni (Yarkend) elhatalmazása, és kereskedőileg az Éjszakamerikaiaknak az indiai tengerenki növekedő versenyzése. Nekünk legalább az indus-britt tartománynak China- és Éjszakamerikávali bebonyolódásai közelebb látszanak feküdni, mint Oroszországgal, mikre mindig, mint közelgőre mutatunk.

Literaturblatt (No. 37. 1837.) után

K.

Reise durch Nordamerika bis zur Mündung des grossen Fischflusses und an den Küsten des Polarmeers in den Jahren 1833, 1834 und 1835. Von Cap. Georg Back. Aus dem Englischen, von Dr. K. Andrée. Leipzig, J. J. Weber, 1836.

26½ ív, egy könyomással és 2 melyképpel, velinen.

Ára 3 for. pp.

Terjedelmes tudósítás Back kapitány' expeditiójáról mit ő 1833-ban kezdé, az utósó éjszaksarki utaztából vissza nem tért Ross kapitányt felkeresendő. A' mint tudva van, az alatt Ross kapitány szerencsésen visszatért. Back megtudá ezt, mindazáltal Amerika' még ismeretlen éjszaki partjai' vizsgálatát még egy évig folytató.

Ezen utazási leírás az újabb idő' legérdekesbjeihez tartozik. Eredménye a' rabszolgatató és tenger közti nagy vidék' fölfedezése vala, az é. sz.' 67° 10' fokán, 's az eddig még ismeretlen, Bathurst- és Chesterfield-öböl közti tájaké, a' Regents bejárás felé, a' már inkább ismeretes tájaktól keletre a' Mackenzie-folyam- és Medvetónál, miket az előtt Mackenzie és Franklin beutazott. Back előtt csak Hearne kóborolta be ezen táj' egy részét.

A' kapitány Angliát 1833-ban Febr.' 17-kén hagyá el. Éjszakamerikában, hol mindenütt nagy részvétre talált, szükséges utitársakkal és élelemmel ellátá magát, 's a' Lőrincz-folyam' és tava', a' szárazföldön keresztülmenő nagy vizutján utnak eredt. E' folyamvidék a' legéjszakkéletibb Amerika' egész valóját characterisálja, mi általában hegyekből, tavak- és folyókból, a' tavakat összekapcsolókból sok folyam- és vizesésekkel áll. Miután Back a' szűcsáru-kereskedők' közönséges állomásaira, Fort William, Norway-House, Fort Chipewyan, 's végre Fort Resolution helyeket elhagyá, egy olly utat, mellyet az előtt már négyszer tett, a' Rabszolgatatóhoz ért, 's innét eddig ismeretlen tájakba, keleti irányban utazott. Mire addig bukott, kevés általánosb érdekekkel bír. Elégge ismeretes már ezen út sok más leírásokból; ez okból a' szerző e' rajzot kíséri' (francia Kanadaiak', Irokesek' és némelly kevés Angolok') characterfestésével fűszerezé, nem psychologi érdek nélkül. A' táj az erdők' égése által némelly változatosságot nyert, mit az Indusok gyujtának meg, belölők a' vadakat kihajtandók. A' rabszolgatavi Indusok igen undor teremtéseként rajzoltatnak. Az e' nép' tout ensemble-e, mint a' rabszolgatavi Indusok magokat hiúságokban nevezgetik, rendkívül vad és ritkaszerű volt. Különösen a' kanoek'¹⁾ egyike vontá magára figyelmei';

1) Egy darab fából csinált sajka.

igen kicsiny volt, és nyolez férfi', némb'er' 's gyermekek egészen egy tartóban helyet szerezni, hol három Európai alig férhete el, mindenki előtt, ki azon nevezetes hajlékonyságot nem ismeri, mellyel az Indusok tagjaikat mozgatják, nehéz feladat lett volna. 66° F. mérsékletben összeszorítva fekvének, mint yarmouthi heringek a' tonnában; félig meztlenek, hajok hosszan lefüggve 's olly kőczosan, lengyelfürtöt képezve; minden leírás felett mocskosok, 's összeviszszakiabáltak, hogy tulajdon szavunkat sem érthették. E' jelenet' foganata még az által is emeltetik, hogy az uraiknál alig egy lépcsővel alább álló kutyák a' folyó' mind két partján az Indusok' testőrsége' egy nemét képezték: és hogy midőn a' kanoe viz' mentében mene, az állatok mindnyájan, az az, emberiek és kutyafélék, irtózatoss kiabálást és ordítást hallattak.

Back egy folyót keresett fel, mellyről reménylő, hogy a' földszarktengerbe vezetend. Illyennek mondák az Indusok Thlew-ee-choch folyót, mellyet ő tehát minden akadályok' és bizonytalan állítások' ellenére elérni törekvők. Elsőben Hoar-frost-river-en kelle felfelé mennie, melly őt számtalan folyameséseken és sziklákon át egy hegyhátra vezeté, honnét a' vidék újra ismét lefelé hajlék, 's az északi partokhoz új folyókat küldé. De mind ezen tájak' csodás sajátsága az eligazodást (Orientirung) igen nehezíté. A' folyók ugyanis rövid futásuk után mindig új és sokszor igen nagy tavakba enyészvők el, úgy hogy a' kimenést belőlők csak nehezen lehete újra feltalálni. Ehhez járultak a' szünteleni esetek. Ime csak egy jelenet: „Alig vala kanoenk valamennyire kijobbítva, a' nehézségek 's veszélyek újra kezdődtek; ugyanis egy csatornába evezénk, minek vize mély, de gyakran élesszegletű sziklakkal ollyformán volt elzárva, hogy alig maradt számunkra köztök átmenet. A' folyó itt tetemes esést nyerve, a' sziklákon át és fellettök csörgött keresztül, 's pedig olly erővel, hogy a' húzó emberek alig állhattak lábaikon, 's alig vala e' bajnak vége, ismét három vizesések vártak ránk, óriáslépcsőkként 45. lábnyira emelkedettek. Összes poggyászsunkat hát, embereim' nagy bosszúságára, újra tovább kelle cipelni; mert illy alkalommal igenis fontos dolog, ha egy erős, izmos férfi, mint a' beteg tolmács vala, képes-e maga is a' dologhoz nyúlui vagy nem? Még egy pár folyamesés, azután egy 20 lábnyi magas zuhatag, 's e' nyugtalan és barátságtalan folyót elhagytuk. Egyébként nem könnyen lelhettünk vadabb és nagyszerűbb scenázatot annál, mi annak partjain mutatkozik. Magas sziklák roppant nagyságu tornyokként emelkednek a' zuhatag felett, vagy legkülönszerűbb formákat képeznek, majd különböző színű mohhial bevonva, vagy kinyúló fáktól beárnyékozva; majd egy nyu-

godt tót látunk magunk előtt, tisztát és átlátszót, mint egy tükör' felülete, majd a' gőzt, mely füstölgő zuhatagból száll fel. Nincs toll illy nézetet méltón leírható“.

Illy vidék' nehézségei közt bátor utasaink még is szerencsésen áttörtek, 's végre az óhajtott Thlew-ee-chochra ráakadtak. Most beált a' tél, 's egy házat valának kénytelenek teelésre építeni, Fort Reliance nevezetűt. Takarékos elegsökök, mit eddig olly fáradsággal hoztak, szükségből magok' számára elégséges volt, de még éhes Indusok is gyülekeztek körülök, kiknek adtak, míg lehetett, de kik' közül még is többen elvesztek. Vad' hiányában voltak, melly inkább déli tájakba vonul. A' hideg irtózatos volt, 102 fok F. szerint (csaknem 50 Reamur). A' félmezíetlen Indusok közti nyomor' rajza szívrepestő, mik érzéktelenség és babona által az égalj' kínait még nevelik. Így látá Back egy családot, minden ruháit összeszaggatott és elhányót, mert egy fia meghalt, 's szokás, illy módon gyászolni. Így látott egy asszonyt, férjétől rettenetes méltatlanul szenvedőt, csupán mert történetből fegyverét átlépé, mi igen károsnak tartatik. Végre látá egy Indust, éhség miatt nejét 's egyen kívül minden gyermekét felkonczolót és megemésztőt. A' földsarki tél' szomorú egyformasága Back' egy uti társát búskomorra tévé. Egyetlen társaságuk az éhhaló Indusokon kívül nekány farkasok valának, mellyek egy kutyájokat szétszaggatták, 's két holló, miket egy Irokes agyonlőtt, a' kapitány' nagy fájdalmára, ki illy félelmes pusztaságban a' vendégszeretést nem hívé eléggé becsülhetőnek. Mikép lehet illy környületek közt a' zordon hajós, a' soktapasztalatu földkörüli vándor érzékeny, arról Franklin is nevezetes példát nyújtá, ki, mint róla az Indusok még bámulva emlékeztek, a' nyári hónapokban az északamerikai ég alatt az olly kegyetlen moskitókat soha meg nem ölé, csak elfúvá, mondván: elég hely van a' világon számomra és számotokra.

Back bár a' megette fekvő fortokból azon hirt vevé, hogy Ross szerencsésen visszatért, a' folyó' felfedezését folytatni 's a' tengerig előnyomulni szükségesnek vélte, 's e' végre az 1834-dik tavaszon még tovább éjszak felé utnak eredt. De itt is szünet nélkül egyik tóból a' másikba, folyóesések 's zuhatagok felett jöve. Ő mind e' tavaknak nevet adott, p. o. Garry-, Dougall-, Franklin-, Sussextó stb. Egyiket Pattantyusoknak is nevezé, az öt Kanadából követő négy pattantyusok' tiszteletére (Gyakran még is helytelenek az illy önkényes nevek). Majd jobbra, majd balra fordítatva el ösvényétől, a' folyam' keringéseit, 's a' tavak' kalandos partjait követve végre azon környékre jött, hol fa nem volt többé, 's több hetekig tüzet nem éleszthete, míg emberai uszott fára nem akadtak, mi a' tenger' közelét jelenté. Egy

halomról keresztül látá azon a' jég' fénve' visszaveretésétől csillogó láthatár' mély távolságát, de ép e' jég gátlá őt tovább hatnia. „Következő reggel a' jeget annyira összeszorúlva lélén, hogy mérföldnyi darabokon függőlegesen állt, mint egymásra állított palatáblák. Ugyan akkor a' tengerről jövő iszonyatos nyomás olly tömegeket hajta partra, mik talán egy holdföldnyi nagyok voltak, úgy annyira, hogy a' tovább utazásra még legtávolabbról sem lehetne gondolni.

Elnellőzzük a' sz.' Eskimókkali összejöttét, mint semmi újat nem nyújtót. Nála fő dolog a' természetről, 's így ir le egykor a' tengerről Fort Reliance-bei hazamentében egy zuhatagot, melly a' földön talán legnagyobbnemű. „Mintán mintegy hat hét mérföldet hátrahagyánk, köd nemű gőzt vevünk észre, mellyet újra egy zuhatag okoz. Elhatározzók, azt felkeresni, 's igen szeretők most, hogy csónakunkat hátrahagyók. Azon egyetlen pontról, honnét a' folyó' nagy részét áttekinthetők, láttak, hogy az egy szikla körül tekergődze, egy felebbi medenczébe esék, mi általunk a' feltűnő sziklák miatt láthatlan volt. Azután újra nagy tömegben előtört, 's egy torkolatba esék le, mi négy-, ötszáz lábnyi mély lehet, 's olly keskenynek látszék, hogy át lehet lépni. Belőle a' gőz tömött oszlopokban emelkedék fel fejeink felett. De minthogy azon félről, hol valánk, lehetlen volt a' fő esést látni, tehát a' legelső tavaszon újra kirándulék oda, 's most nyugoti oldaláról néztem meg. Az ut, mit hőczipőkkel tévék, végzetlenül fáradságos és veszélyteljes volt, mert a' meredek lejtőket, sziklanyílásokat 's a' mély havat, mellyel a' völgyek tömve voltak, egészen elhallgatva, gyakran alig lábnyiszéles, meredek uton kelle mennünk, mit a' jég rendkívül sikamlóssá teve. De azon nézőjäték, mi akkor szemem előtt kifejlék, olly erőködések megérdemle. Első látásra e' nézet' hasonlósága a' smereenberghafeni jéghegyével, Spitzbergában, jutott eszembe. Az összes sziklák, mik a' mélységet képzék, általában kék, zöld és fehér jéggel valának fedve, jégesapok ezrenként függének azokból le; láték barlangokat, nyílásokat, messze átnyúló jéggerendákat, mind a' legkülönszerűbb formában, 's olly dicsőket és szépeket, hogy az általam eddig hallottak vagy olvasottak közül e' felséges nézőjätékhoz egyet sem hasonlíthatok. A' közvetlen közelségig előrenyomulni igen vakmerő vala, 's mivel a' nyugoti oldalon lévő sziklák messze kiálltak, nem is leheténk az esés' alsó részéről teljes látást, mert a' legelső pont, mit elérheténk, még mindig jó száz lépésnyire volt a' folyó' színe felett, a' melly, mint az nekünk a' keleti részről látszék, épen nem keskeny, hanem igenis egész kétszáz lépésnyi széles volt. A' viz' színe különböző volt, a' legvilágos tisztától a' legharagosb zöldig, 's a' gőz, melly a' léget felül megho-

mályosítá, világosszürke felhőkben emelkedék fel. A' Niagara, a' Wilberforce-esés a' Hood folyóban, a' Kakabikka a' Felsőtó' közelében, amaz a' Schweitzban és Olaszországban mind gyönyörködtetik a' szemet, 's csodálattal töltönek el, de ehhez azok közül egy sem hasonlítható; a' legpompásb nézetet nyújtá, mit valaha megéltem. Híres tengerészünk', sir Parry Edvárd' tiszteletére, Parry-esésnek nevezém el.

Miután Back mégszer a' reliancei fortban telett, a' régi uton visszatért, 's 1835-ki Aug. 17-kén ismét Angliába ért. A' függelékben még természettudományi közlések tétetnek, állatországiak Richardson, légtaniak Children, földészietiek Filton által. Richardson az ő tudósításához bőveztésben igen érdekes nézetet közöl az éjszakamerikai égaltyról, mellynek aránylag nagyobb hidegét a' jégnek az éjszaki partoknak (hol azt a' szél olly könnyen el nem hajthatja, a' nap olly könnyen el nem olvaszthatja) számtalan öblei- és tavaibani hátramaradásából igyekszik megmagyarázni. Azon égöv' állatai közt legismeretesbek a' hód, a' földsarki-medve, -farkas, -róka, -nyul stb. a' mohállat (a' jávornak egy faja), az irám, a' pézsma stb.; legtulajdonosb 's legalkalmatlanabb a' bűdös petymeg, mellynek szaga annyira kiírthatlan, hogy Back' egy társa általa köpönyegét veszté. A' pézsma' lusából készítik a' híres pemmicán hús-étket, mi nélkül talán lehetlen volna Amerika' lakatlan éjszakában sokaig kitartani. „A' hátsó negyedek' húsos részei ugyan is igen vékony szálaeskákra vágatnak fel, napon megszáritatnak, és azután egészen apróra zúzatnak. Akkor a' szétzúzott hus' két része egy rész zsirral összevegyítetik 's bőrzsákokba gyúratik. Egy illy zsák, mit a' canadai utasszolgák taurcaunak neveznek, közönségesen 90.f. nyom, 's mindannyiszor valamely állat' hátsó részét foglalja magában. Két font pemmicán naponként elég egy olly embernek, ki meglehetős erőbeli munkát tesz, még is némelylek, ha szerét tehetik, három fontot 's többet is megesznek. Tavasszal közönségesen az *Epilobium angustifolium*' gyenge hajtásait pemmicánul megfőzik és a' Hudson-öböl-társaság' szolgálatában canadai emberek ezen étékhez zablisztet keverve azt még ízesebbé teszi. De leginkább ízlik, ha igen finomul megdörgölve tormával, boggyókkal vagy apró szőlővel megfőzik. Ha a' pemmicán azonnal, mielőtt zsirral összekeverteték, hús helyen megszáritatik, 's a' lég' behatásától megóvatik, több évig el-tart. Minthogy bőr-zsákokban jól el lehet hordozgatni, 's igen egészséges, a' háborúban leginkább sebes utat tevő katonáknak igen ajánlható volna.

A' jelen fordítás' külső kikészítése jeles, de a' földkép' hiányát az olvasó legkellemetlenebbül érzi.

Das Festland Australien, eine geographische Monographie.
Nach den Quellen dargestellt von E. E. MEINKE. Erster
Theil. Prenzlau, Kalbersberg, 1837. 22¼ iv, nagy 8-adr.
Ára 3 for. pp.

Rendszeresen irt munka, a' legjobb melly még ellenlábuink felől iratott. A' szerző rendkívüli szorgalommal szede össze 's rendezte minden tudósításokat kivált ez első kötetben Ujhollandia felett. Igazán pontos átnézetét adja ez az ötödik világrész' első feltalálásának és lassankénti gyarmatosításának. Ő a' földet, 's az ő csodálatos, általában szabálytalan természetét előszer általánosan, azután különösen minden természeti, földészeti és statistikai viszonyaiban characterizálja, úgy hogy semmi más híja nincs, mint földrajz, mi illy munkáknál mindig nélkülözhetlen, 's itt annál is inkább, mivel a' szerző a' partokat 's a' föld' belsejét, a' mennyire feltaláltatott, minden gyarmataival együtt a' legpontosabban jegyzi fel és írja le. Ha nekünk lehetlen is, hely' szűke miatt, a' terjedelmes képből festéseket venni ki, mik az olvasónak a' munkáról világosb fogalmat volnának képesek nyújtani, még is ki kell emelnünk, minő nagy várakozásokkal legyen ő azon föld felől, mellyet oly sok szeretettel irt le. „Nem kételkedhetni, hogy Australia' délkeleti része az előtte fekvő szigetekkel arra van határozva, hogy egykor a' föld' egész oceánfelén uralkodjék, és ha a' Capföld nehezen lesz több Európa' Indiávali kereskedésének átlomásánál, Délamerika pedig semmi magasb rendeltetést betölteni nem fog, mint nagy halászatok' középpontját képezni, úgy Australia' délkeleti részének egykor a' kerekföld' fő oceánai' közlekedését magában egyesítnie 's első kikötőjökké kelletik lennie, 's egyszersmind azon magasb műveltséget sugárzó pont lehetne, melly jövőendőben innét az oceánok' szigetországaiban elterjedne, mint az már Újseelandon át kiterjed. E' tekintetben pedig egyáltalában nem közömbös, nem is történetes, hogy a' föld' e' része már most a' műveltség' magasb fokát érte el, mint a' föld oceánfelébeni más föld“. Ez kétségkül igaz. Ujholland legszerencsésb fekvéssel bír, hogy egykor a' föld' delén uralkodjék, 's rövid időn különösen anyaországa' és Éjszakamerika' éjszaki befolyása ellen visszahathat, midőn emancipációjában szükségkép a' gyorsaság' azon mértékében halad előre, mellyben népessége 's műveltsége gyarapszik.

A' szerzőnek hazaszeretethől nem kelle elmulasztania, hogy Ujhollandia' első angol szálítványa' alapítója, Fülöp, ki a' deportáltakkal első flottát oda vitte, német, és majnamelletti frankfurti vala.

TERMÉSZETHISTORIA.

Geology and Mineralogy considered with reference to natural theology, by the Rev. William BUCKLAND. London, 1836.

gr. 8. Vol. I. XVI és 599 l.; Vol. II. VII és 128 l.

és 87 tábla rajzolatok.

Francis Henry, Earl of Bridgewater a' maga Febr. 25-d. 1825. készített végrendeletében, 8000 font sterlinget tett-ki egy vagy több munkákra, az Istennek az állat-ásvány-növény világban, az ember' alkotásában és egyebütt a' teremtettségben megdicsőítetett mindenhatóságáról, bölcseségéről és jóságáról. Ezen summának a' londoni kir. társaság' elnökének rendelkezése alatt kell vala állani. Bridgewater Februarban 1829, halt-meg, 's így történt, hogy akarátja' ezen részének végrehajtása a' híres Davies Gilbertre esék, ki úgy hívé, nem tehet jobban eleget a' nehéz bizománynak, mint ha a' feladatot felosztja Chalmers, Kidd, Whewell, Bell, Roget, Buckland, Kirby és Prout tudósok közt, hogy készítsenek egy munka-sort a' testáló' szellemében. Ezen résznyire megjelent könyvek szintolly szépek mint fontosak. Ékes külsőjű kiadás mellett a' tárgyakat nem csak alapos tudományossággal foglalják magokban, miről már a' szerzők' tekintete kezeskedik, hanem az istenről tanítás' nézőpontjából is a' természetben olly módon adják-elő azokat, mellyek a' legkedvezőbb befolyással leendenek a' természettudományra és theológiára, kivált a' nagyobb közönség előtt, és a' végintéző' akarátja szerint eleit veendik a' hitetlenségnek.

Ezen Bridgewater-könyvekből Bucklandra, az oxfordi egyetem' köz tiszteletű geológjára, a' geologia' és mineralogia' kidolgozása esett. Ezen munka két kötetekre oszlik, mellyek közzül az első a' tulajdonképi textet, a' második a' rajzok' széles magyarázatát 's magokat a' számos rajzokat foglalják magokban. Egy tökéletes geologia és mineralogia nem vala az előfogás' céljában. A' szerzőnek fel kelle szabadítva lennie, a' geológiából azt emelni ki, mi a' feladat' megfejtését legcélrányosabban és legszebben előhozná, mire ő, a' főben járót el nem mellőzve, nagyobb részint a' szembetűnőbb jeleneteket és legújabb felfedezéseket használta. Itten már ismét meg ismét megmutatja, hogy az Isten' mindenhatósága, bölcsesége és jósága, az ásványországhol megismertethetik. Az első kötet' 24 czik-

kelyei között a' csupa ásványoknak csak a' 23-dik cikkely van szentelve, a' többi mind geologia, vagy azzal rokon; nagyobb részint a' kövéváltakról és ásványcsontokról van szó, 's itt is a' zoologiai résznek van a' nagyobb tér engedve.

E' munkának megítélésénél szükséges volna annak mindkét irányát tekintetbe venni, u. m. a' természeti theológiát és a' leíró természettudományt. A' természeti theológiára nézve igyekezik a' szerző mindenik cikkely' végén megmutatni: 1) miként a' kövek' mostani elosztása, ambár némelyek közöttök erőszakos és pusztító befolyások által álltak-elő, igen hasznos a' növények' és állatok' fenállására és tenyészésére, különösen pedig az emberre nézve, kinek ehben egy joltévó teremő' bölcs czéljait kell megismernie; 2) miként a' geologia' resultátumai ellenkeznek mind a' világ' eredete felől való teoriákkal, mind az organicus élet' fenálló rendszereivel is, mellyek egy fajnak másakra való apránkénti áltmenetelén vagy átváltozásán alapulnak; 's miként 3) az ősvilág' kövévált vagy ásványi organicus maradványinak alapos vizsgálatai és azon viszonyok, mellyek közt azok előjönnek, feldönthetetlenül megmutatják, hogy a' mi planétánk az ember' fellépése előtt oly növényeket és állatokat hordott, mellyek, ambár ismét elenyésztek, mindazáltal a' legszorosabb egybe függésben állanak az élő növényekkel és állatokkal az ő összerakások' alapzatának csudáramlító, 's egy örök, élő és valódi Istent hirdető egysége által; 's miként az a' terv, melly minden teremtmény' és az emberi test' alkotásának is alapul szolgál, egy bölcs teremőre mutat, ki minden teremtménynek állandó rendeltetését kimutatta, és az alkotásnak semmi különfeleségét nem rendelte, jelentés és haszon nélkül.

Az első cikkely (1. l.) kimutatja bévezetőleg a' geologia' terjedelmét. Minden physikai tudományok, az astronomiát kivéve szoros egybeköttetésben vannak a' geológiával, egyebek felett alkalmas is hát ez az Isten' mindenhatóságának, bölcseségének és jóságának hirdetésére.

A' második cikkely, (8. l.) mellyben a' geologiai felfedezeteknek a' szent írással egyezésök mutogatnak, inkább theológiára tartozó. Igen ügyesen megezőfolja a' szerző azokat, kik a' geológiát a' kijelentett vallás' ellenségének kiáltják. A' geologia, úgymond ő, csak más gyermekességben lévő tudományok' sorsában osztozik. Ha tökéletesen ki volna az képezve, a' kijelentett íge' és a' teremő' mindenhatóságáról, bölcseségéről és jóságáról való tudomány' szilárd támaszának bizonyítaná magát; ha földünk' alkotását és annak történetét egészen megfoghatnánk, oly resultatumokhoz jutnánk, mellyek az astronomiával egy karban állának.

Zavar, bizonytalanság, kétség; a' kezdeti stadium' jelei a' tudományos nyomozatokban. Hogy még senkinek sem sült-e a' Mózes által előadott teremtes' historiáját a' geologiai vizsgálatokkal tökéletes megegyezésbe hozni, az némelly buzgólkodók előtt becsét vesztette e' tudománynak. Ez a' genesis iránti tisztelet nem vala joltévó befolyás nélkül a' geologiai studium' kiképzésére. A' tudományok' felemelkedése közönségesen, és azaz által előhozott felfedezetei a' geológiának, az utóbbi 50 években olly rendkívüliek valának, hogy gyakrabban tétettek próbák összehasonlítani a' mózesi teremtetéstörténetet azzal, mit maga a' teremtettség az ő elenyészhetetlen maradványaiban nyújt; e' kísértetnek a' szerző is elment nem állhatott.

Igaz, hogy a' különféle vizsgálódóktól felvett hosszú időszakok, melyekre a' földhéj' rétegei és egyéb geologiai tűnemények mutatnak, nem állnak összhangban azon rövid elbeszéléssel, melyet Mózes a' teremtsérről ad. A' szerző minden palástolás nélkül illy hosszú időszakok' felvétele mellett áll, és hogy azok az ember' teremtetését sokkal megelőzték; a' mellett erős hittel van, hogy a' természeti tűnemények' e' magyarázata és a' Mózes' elbeszélése közt semmi ellenmondások nincsenek, sőt a' geologiai vizsgálatok ezen elbeszélés' homályait fel fogják világosítani.

Legközelebb nagy fontosságú dolog megvizsgálni, valljon a' genesis' első verse: „Kezdetben teremté Isten a' mennyet és a' földet“, azt fejezi-e ki summásan, a' mit a' következő versek a' hat egymás után következő napokról kiterjeszkedve előadnak, vagy pedig az első vers magában megállhat. Már régibb theologusok úgy vélték, hogy az első verset a' következőktől külön kell szakasztani. Ezt vallja a' szerző is, és Ref. annál kevésbé vonakodik e' nézethez csatlakozni, mivel ez által a' genesis' első része érthetőbbé válik, és jobban megegyezik azzal, a' mit még valósággal ki lehet mutatni. Meg kell különböztetni a' mindenségnek vagy a' mennynek teremtetését a' föld' teremtetésétől, sőt a' föld' teremtetését is általában, a' föld' azon állapotjának teremtetésétől, melyben az ember ide belépett. Az első vers' szavai nem csak azt foglalják magokban, hogy a' látható világnak általában kezdete volt, hanem azt is valószínűvé teszi, hogy a' menny a' föld előtt teremtetett, és a' föld a' maga első származásától fogva különféle állapotokon ment keresztül, míg azon megteremtésre jutott mely által lett csak az emberre nézve lakhatóvá és olly hasznossá milylen most. A' teremtes' napjai tehát az állat- és növény világnak, 's általában a' földnek csak ezen utolsó állapotára terjednek, melyben az jelenleg van; míg a' föld' kezdete és az első nap között bizonyos időköz van, melyet

a' szerző talán igen is nagyon kiterjeszt, midőn annak millió éveket tulajdonít. Az a' chaos, melyről a' genesis' második verse szóll, a' földnek közvetlenül az első nap' kezdődése előtti állapotja, mely idő tájon ment véghez hihetőképen a' föld' felszínének utolsó nagy változása. Csak a' föld volt akkor ékesség nélkül való, puszta és sötét. Nap, hold és csillagok lehetetlen, hogy a' föld' chaosából hívtak, volna elő; ezen világok' teremtetése a' mennyéhez tartozik; hanem a' folytonos elválasztási működés, mely a' chaosban véghez ment, és a' gözkör' kitisztulása csak a' negyedik napon engedék-meg a' firmamentnek, hogy ismét fényt hintsenek az új életre ebredett földre ugyan azon világokkal, melyeknek befolyásaik alatt fejlődtek ki és tenyésztek azon előteremtmények, melyek most a' földkéreg' rétegeiben eltemetve hevernek.

A' geologiai vizsgálatok' tulajdonképi tárgyai, mint a' harmadik cikkely (34. l.) mondja, a' műszertelen-úsvány-világ általában, valamint azon változatok, melyeken ennek összerakása az elemi anyagok' teremtetése óta az ő mostani állapotáig általment, és továbbba az elenyészett állat- és növényvilágok' története és azoknak változásai. A' hegynemeket a' szerző az ismeretes mód szerint felosztja ös-, áltmeneti-, másodrendű vagy réteges és harmadrendű hegysorokra.

Fő elkülönítések marad a' hegyeknek mindég a' rétegetlen vagy tömegkövezetekre, és a' réteges vagy réteggkövezetekre való osztás. Azon szakaszban, melyben a' szerző ezen két kövezetosztály' viszonyzatát fontolóra veszi, a' Leibnitz-Davy-i nézethez áll, hogy a' mi planetánk a' legkorábbi időben egy érczekből és ércznemekből álló tüzes folyós tömeg volt, mely a' tengelye körül való forgása által a' polosknál meglapult. A' melegségnek folyvásti kisugárzása által egy különbféle gránit sziklanemekből álló kéreg állt-elő egy lángoló (tüzes) szik körül. A' réteggkövezetek' egész osztálya ezen kristál tömegkövezeteken nyugszik, és a' föld' áltmérőljéhez képest vékony földkéreg magában zárja a' kövezetek' és az állat-'s növény élet' nagy számú revolúciónak tanút. A' réteggkövezetek hegyomladvány, mely a' kristál fenékkövezetnek száraz földdé lett gyakori felemelkedéseikor, és a' száraz földnek lassankénti elkopásakor állott-elő. Ezen iszap, homok, kavacs, stb. a' tengerbe jutott, hol szétterjedő fekvéket (Lager) képzett, melyek későbbben a' szárazra felemelkedtek. Tagadhatatlan, hogy illy móddal nagy, 's alkalmasint legnagyobb részők származott a' réteggkövezeteknek, de még is nem egészen. Vannak némelly homokkö-halmazat- és romképezetek, valamint mész- és kvarczképezetek is a' réteggkövezetek' osztályában, melyek csupa mechanikus úton semmiképen nem származhattak.

Az ötödik cikkelyben (46. l.), melyben az mutattatik-

meg, hogy a' basalt és trapp, mint a' láva, a' jelenleg munkás vulkánok' szüleménye lehet, és hogy a' vulkánoktól távol, a' legkülönneműbb kövezetekben erek találtnak, mellyek a' sűrű lavából, zöldkőn, kigyókőn és porphyron ált eszrevétetlenül gránitba mennek-átal, 's ahozképest ezen kövezetek' közös tűzi eredetét árulják-el, a' trapp alatt mind azt láttatik befoglalni a' szerző, a' mi nem valóságos basalt, és így a' dioritet vagy zöldkövet, a' doleriteket és a' doleritbasaltokat, holott későbben (11. k. 5. l.) a' trapp és a' basalt a' zöldkőtől vagy diorittól megkülönböztetik, és így az első alatt nyilván csak a' dolerit értetik. Az illy ingatag kifejezést a' tudományban régen el kellett volna hagyni, vagy annak szabott jelentést adni.

Egy saját cikkely (VI. 50 l.) van szánva azon őskövezeteknek, mellyek rétegzetet mutatnak. A' szerző ezeket is az őstenger' tükre felett kiállott föld' gránit kérgének hulladékból származtatja. Az omladvány a' tengerfenékre hullott, hol a' földalatti hévségnek kitéve, gneisza (pálavegyre), csillámpálára, hornblendpálára és agyagpálára átváltozott. A' legrégibb oceán műszeres élethez hihetőleg igen forró volt, 's ha lettek volna is már akkor műszeres teremtmények a' földön, mindazáltal a' réteges őskövezetek közzé jutott maradványoknak a' melegség' munkálata által szükségesen egészen el kellett enyészniük.

A' következő három cikkely (VII. 60 l.; IX. 76 l.) az áltmeneti-, réteges- és harmadik osztályu földmegyéről ad megfogatot, a' nélkül hogy az egyes formatiókról vagy képezetekről és azok' minerás vagy kövéváltas tartalmáról értekeznek. Szüntelen csak az Isten' mindenhatóságára, bölcseségére és jóságára utasít, melly a' földkéregnek ezen részében nyilvánvaló, és vitatja, hogy ebben mindennek szükségessépen úgy kellett mennie, hogy az embernek elfogadására alkalmas lehessen. — Hasomlóul minden teremtményeknek, mellyeket a' föld valaha hordozott, és meg ma is előhoz, ugyanazon egy terv szolgál alapul, egy nagy földteremtés' részeinek mutatják azok magokat, és egy véghetetlen bölcseségű 's hatalmú szerzőnek bélyegét viselik, kinek köszönjük mi is lételünket. Csak azon örvendetes lépcső, mellyre jelenleg a' kövéváltak' studiuma felhatott, nyújthatá e' fontos és megnyugtató resultátumot. Ha az a' rend, mellyben a' teremtmények a' különbféle formatiókban egymás után letelapultek, saját viszonyokat nyújt is, mindazáltal olly neműek azok, mellyek világossá teszik, hogy a' föld legalább égaljra nézve semmi nagy változásokat nem szenvedett azon időtől fogva, midőn azon az első teremtmények feltűntek; az akkori legforróbb égalj nem sokkal mulhatá-felül a' mi tropicus tartományainkét, mivel már ama kora időben léteztek olly

nemek, nevezetesen a' lágyfűrgék közül, melyek még most is élnek.

Az áltmeneti megyében a' köszénnel gazdag kamara az, miből a' teremtó' jósága az ember iránt különösen látható, 's egészen alapos a' köszén' dicsérete, melyre fakad a' szerző. De bizonyítja a' réteg — és vizmosta (tertiär) megyének minéműsége is, miként a' föld a' gondviselés által már olly korán czélirányosan elkészítetett az ember' elfogadására. Szépen és világosan kitünteti a' szerző, miként ezen képződések' látszólag történetes rende előmozdítja a' letelepedést, és hogy a' civilisált nemzetek' legszámosb 's legtetemesb gyűlőhelyei a' földnek azon részein vannak kiterjeszkedve, melyek réteg — és vizmosta képezetekből állanak, hol mindenik' számára leülepedve találtaik egy ásvány, a' só, melyet akármely égőv alatti ember nehezen nélkülözhet.

A' földnek és ennek lakosinak az emberekhezzi viszonzataikra terjeszkedik ki a' tizedik cikkely (97 l.). A' teremtményekről azt hiszi szerző, hogy mindenik főképen önmagáért létezik, de azután a' másod-rendű viszonyok' egyetemes rendszerének kiegészítésére is, mely tekintetben minden teremtmények hasznosok kölcsönösen egymásnak. Legnemesb része az élet ezen terjedelmes rendszerének, mely a' földet lelkesíti, az ember.

Minekeltötte szerző az ásvány állatmaradványok' vizsgálatába ereszkednek, azt nyomozza a' tizenegyedik cikkelyben (103. l.), ha vannak-e ásvány embercsontok. Mint tudva van, heves ellene ő az ásvány embercsontok' előkerülésének valamely képzetben, 's még ott is, hol azok, mint p. o. barlangokban, kienyészett állatfajok' csontjaival együtt hevernek, azt hiszi, hogy azok csak később vegyültek ezekhez történetből. Azonban miolta fajok' kiveszése a' historiai időkorban is meg van mutatva, nem szolgálhat kienyészett állatok' csontjainak jelenlétök nnak feltételekten bizonyosságául, hogy az azokkal lévő embercsontok későbbben járultak azokhoz; p. o. az ifjabb törf-seppedékekben találtaik embercsontok és kézművek, a' bos primigeniusnak, más kiveszett, és még ugyanazon tájékon, vagy most távol élő állatoknak maradványaival, 's mind ezen maradványok egykorúaknak látszanak. Egy fontos következménye pedig a' geológiának, hogy azon telepzetekben, melyek régibbek az özönvíznél, embercsontok nem fedeztetek-fel, mi által nem csak a' hagyomány gyámolitaik, hogy az ember utoljára teremtetett, hanem újabb bizonyosság is nyújtatik azon vélemény ellen, mintha minden rétegekővezetek az özönvíz által álltak volna elő.

A' következő cikkelyben (XII. 106. l.) egyetemes történetök adatik a' kővéváltaknak. Megmutattatik, hogy minden műszeres maradványok kiveszett állatoktól és növények-

től erednek, melyek korábbi időkben földünket lakták, és hogy azok egészen azon terv szerint vannak alkotva, mely a' még most is élő teremtményeknek alapul szolgál, és úgy, a' mint azt a' földfelületnek koronkénti állapotja kívánta. A' bordás állatoknál megemlítetnek főképen Cuvier' balhatatlan érdemei ezen tudomány körül, és az organisatio' tervében lévő egység és összhang' bizonyosságul hozatik-fel, hogy ő meg mutatta, miként csupán egy fogból vagy csontból az egész állatot meg lehet határozni. Mindazáltal Ref. nem csak a' bordás állatoknál, hanem mind a' két országnak minden osztályú teremtményeinél is az elégségig meggyőződött az analogia' ezen tanítmányának csalekonyságáról, a' nélkül hogy az által amaz egységet és összhangzást megháborítva látná, mely előtte azóta még hámulásraméltóbbnak látszik.

Mivel a' ragadozásra és öldöklésre szolgáló műszerekkel bíró állatok csak pusztításokat tenni és első tekintettel el- lenkezni láttatnak egy véghetetlen jóságú teremtnőnek rendelkezni-vel, kinek célja csak az lehet, hogy teremtményinek legnagyobb részét öröm' és kéj' állapotjában lássa tehát a' szerző nem tartja feleslegesnek, erről a' tizenharmadik czik- kelyben (129. l.) magyarázatot adni, melynek fő tartalma ez: Csak az ember előtt tetszik a' hirtelen halál nem kívána- tosnak; csak ő az, ki a' halál' előljáró postáit, az egyete- mes elgyengüléssel járó kórságot, a' benne lakozó remény' és vigasztalás' forrása, vagy a' tiszta szeretetből eredő együtt- érzés által könnyebben viselheti. Ellenben az állatok semmi szánakozással sincsenek az erőtlenség iránt, és betegségben nem segéllik egymást. A' világ' örömeit szakadatlan inségek' sora emésztene-fel, ha hirtelen pusztulás és kiegészítés által a' gyenge és tehetetlen, szennyveitől meg nem mentetnék, és a' világ' folyvást myriád fogékony 's boldog teremtményekkel be nem töltetnék. A' hirtelen és váratlan halál tehát nem olly nagy gonosz. De a' húsevők nem csak vén állatoktól mentik-meg a' világot, 's midőn fiatal és egészséges egyéneket elragadoznak, határt vetnek a' növényfalók' szerfeletti el- szaporodásának, mely miatt ezeknek epedniük és kínos éhel- halással kellene elveszniük. — Ezen magyarázatnak megvan a' maga sajátsága; de amaz úgy látszó ellenmondás egy fő jó- ságú teremtnőnek munkáiban nincs az által feloldozva. Sok van a' teremtettségben, a' mi fejthetetlen marad, vagy még ellenmondóbbnak látszik, ha róla magyarázatot akarunk adni; azok közzé tartozik ez a' tárgy is.

A' munkának nagyobb része (133—522 l.) azzal fogla- latoskodik, hogy a' földnek korábbi teremtményein megmu- tassa azt a' bölcs czélt, mely azon változhatatlan tervben van, mely szerint állnak mindenik teremtményben az egyes részek egymáshoz és a' teremtmények' alkotásának magyará-

zatánál figyelmeztet azon mindenhatóságra, bölcseségre és jóságra, mellyel ez el van rendelve. A' kiválasztást nagy gondnal tette a' szerző, azon teremtményeit választá a' korábbi időknek, mellyek a' most előtől leginkább különböznek, hogy egyszersmind megczáfolja azt a' bal véleményt, mintha ez a' különbözés lényeges volna. A' legújabb 's legfontosb felfedezetek előadatnak, tetemesen gazdagítva a' szerző által, és derék rajzolatok által világosítva. A' kezdetet teszik a' tizennegyedik czikkelyben az ásvány gerinczes-állatok. A' szoptató állatok közül leirattak a' *dinotherium* (135. l.) és a' *megatherium* (139 l.), két egyiránt csudás alakok, de a' mellyek' alkotása mind a' mellett is összehasonlíthatatik élő szoptató állatok' alkotásával.

Az ásvány szoptató állatok után következnek az ásvány saurusok (165. l.). Ezen állatok azon új típusok által, melyeket előmutatnak, még sokkal inkább különböznek az élő saurusoktól, mint a' szoptató állatok, és még is nem távoznak-el azon nagy tervtől, mellyen minden teremtmények' alkotása alapul. A' hasonlító anatomia' segélyével annyira mentek, hogy ezen állatoknak nem csak csontvázokat fel tudják állítani és alakjuk' körrajzát előadni, hanem táplálójokat, emésztésök' műszereit 's t. e. is meg tudják határozni.

Egy a' legnevezetesebb saurusok között, melly a' legkülönfélébb állatok' típusait egy új egészé egyesíti magában, az *Ichthyosaurus* (168 l.). A' legjobb munkák' használásával tökéletesen kifejezeti a' szerző ennek a' közönséges anatómusra nézve mesével határos állatnak minőségét, sőt megmutatja azt is, mellyennek látszik a' hór' alkotása és annak epidermisé felfegyverzett szemmél. Ezt követi ugyan ezen állat' béle' alkotásának és azon ásvány halaknak leírások, mellyekről a' koptolithek vagy ganéjkövek, kővévált belganéj, mellyek' felfedezése körül a' szerzőnek nagy érdeme van, felvilágítást adnak. Ezen ganéjkövek szabadon hevernek a' liasban köröskörül, de néha még az *ichthyosaurus'* csontvázában is. Emésztetlen vagy csak félen megemésztett hal — vagy fiatal saurus maradványok, mellyeket ezen ganéj kövekben látni, kétségtelenné teszik, hogy az *ichthyosaurusok* húsevők voltak. Ezen ganéjkövekből ki lehet venni a' belcsatornának, a' bélnek a' gyomortól az alfelig 's magának a' gyomornak alkotását és nagyságát is; az utóbbinak igen nagyra kellett lenni, ha meggondoljuk, hogy az az egyszerre elnyelt több lábnyi hosszú saurust magába vette.

Szinte még nevezetesebb az *ichthyosaurus*nál, már a' gerinczek' nagy száma végett is, mellyek annak hosszú nyakát alkotják, a' *plesiosaurus* (202. l.), mellyről a' szerző bőven is értekezik. Ennek leírását követi a' *mosasaurusé* (215 l.), a' *pterodactylusé* (221 l.), a' *meгалosaurusé* (234 l.) és az

iguanodone' (240 l.); mindnyájan azon alakokhoz tartoznak, melyek az élő saurusoktól leginkább eltávoznak; a' nélkül mindazáltal, hogy más alapterv szerint volnának képezve. — Egy külön szakaszban egy tekintet vettetik még azon saurusokra, melyek a' krokodillal rokonoknak tartatnak. A' szerző ezek alatt nagyobb részint azon rétegtáj idejebeli saurusokat érti, melyeknek keskeny, hosszú, gaviálhoz hasonló állkapczájok volt a' halak' felfalására, 's melyek közül egyik sem mutatja magát valóságos krokodilnak, mint az már gerinczök' alkotásából is kitűnik. — A' saurusok után a' teknősbékák vétetnek tekintetbe (255 l.). Szerző azt mondja, hogy a' geologiai vizsgálatok szerint a' teknősbékák csaknem ugyanazon időben kezdettek létezni, melyben a' Saurusok. Ref. nem kétli annak lehetőségét, de mind eddig nincs megmutatva.

Az ásvány gerinczes állatokról utolsó szakasz (264 l.) szóll a' halakról, 's leginkább azon felfedezetekről, melyeket Agassiz tett, ki ezen állatosztály' stúdiumát egészen újra alkotja, és a' természethistoriára, geológiára nézve legfontosb' rezsultátumokat nyeri. Legérdekesb' halak a' sauroidek azon bélyegekre nézve, melyeket p. o. a' gerinczek' 's a' fogazat' alkotásában és némelly lágy részekben mutatnak, úgy hogy néha nehéz a' töredékekből mindjárt elhatározni, hal-e vagy saurus van előttünk. Ezen sauroidek bőséggel találatnak a' réteg képezetekben, midőn a' vízmosta tájban semmit sem tudni felőlők. Mindazáltal él még jelenleg ezen osztályból két nem, a' mi mutatja, hogy a' földszín és atmosphaera' nagy különbözését a' korábbi időben felvenni felesleges dolog.

A' gerinczes állatok után következnek a' tizenötödik cikkelyben (295 l.) a' lágy férgek (Mollusken). Nehányat közzülők bőven leír a' szerző, hogy megmutassa, hogy ezek a' föld' legkorábbi teremtményeihez tartozó állatok is a' most élőkhez minden tekintetben hasonlóak voltak, 's hogy kifejtse azon bölcstervet, mellyel a' teremtmény minden egyes rész' helyét és viszonyát kimérte, a' mi annyira megyen, hogy, mint az újabban de la Beche által tett próbák mutatták, még héj-jok' specíficus nehézsége is ezen állatok' lakhelyével és természetével némi összefüggésben van.

A' cikkelyek állatról (Gliederthier) megmutatja a' szerző a' tizenhatodik cikkelyben (386 l.), hogy a' négy osztály' formái kővéváltan előkerülnek, olly organisatioval, melly nem hagyja kétlenünk, hogy a' dicső teremtmény a' műszeres élet' legkorábbi idejétől fogva, egy nagy és bölcsterv szerint volt elintézve. A' szerző' figyelmét e' szakaszban főként a' trilobiták foglalják-el. Ezeknek az áltmeneti bérczek' rétegeiben csak nem az egész földön találató állatoknak a' se-

rolis, limulus, branhípus' nem kevésbé nevezetes élő formaival tett összehasonlításokból, mit a' szerző alaposan kivitt, világosságra jön, hogy a' trilobiták' e' régen kienyészett nemének is van még rokonsága az élők között. Megmutattatik, hogy a' trilobitáknak még egész épségben fennmaradt szemök analog a' tengerfenéken élő bogarak' és héjas állatok' szemének alkotásával, és abból kihozatik, hogy a' szem már a' legkorábbi teremtményeknél is épen olly complicalt és a' haszonvételhez szabott mű-zer volt, mint most, 's hogy a' legkorábbi tenger' vize, mellynek fenekén a' trilobiták éltek, nem chaoticum fluidum volt, mint a' geológok' legnagyobb része véli, hanem tiszta és világos, és hogy már olly kora időben is a' világosság' és gőzkör' minéműsége nem sokat különbözött a' mostanítól.

Az ásvány sugáros állatok vagy Zoophytek, mellyekről a' tizenhetedik cikkely (414 l.) értekezik, megerősítik részökről a' tökéletes egységet azon tervben, melly szerint a' teremtmények a' földnek minden időszakában képeztettek. Az echinodermeket csak mulólag említi a' szerző, 's tulajdonképen csak a' crinoideáknál mulat, mint olly állatoknál, mellyeknek alkotások legszembeszökőbb, és a' mellyek közül jelenleg csak kevesen élnek, 's Miller, Parkinson és Goldfuss' jeles munkáikat veszi előképül. Hogy ezen állatok' alkotásának sajátságáról és azon nagy számú részekről, mellyekből azok állnak, megfogatot adjon, és megmutassa, hogy a' különféle műszerek' alkata itt is megfelel azok' működéseinek. kiterjeszkedve leírja ez encrinitest és pentacrinitest. — Egy tekintet a' corallok' vagy polypok' világára, ezen kicsiny, szembetűnetlen, de szorgalmas segéllőire a' szárazföld' előállásának, mellyeknek olly építményeik maradtak fen, mellyek a' föld' legkorábbi idejéből erednek, rekeszti-be az ásvány állatok' minéműségéről való vizsgálatokat; megmutattatik, hogy a' legrégebb polypoknak ugyanazon módon és ugyanazon feltételek alatt kellett élniök, mint ma, és hogy azok is hasonló módon valának alkotva, nem különben az is, hogy még a' legkisebb teremtmény is híven betölti léte' célját, 's miként vitetnek-ki nagy munkák olly apró állatok által.

Az állatoktól áltmegyen a' szerző a' tizennyolczadik cikkelyben (450 l.) a' növényekre, hogy megmutassa ezeken is, hogy bár melly időből származtak legyen azok, nem más teremtettséghez, hanem azon egyhez tartoztak, mellynek folytatásában mi létezőnk. Egyetemes altnézet után vizsgálat alá vettetnek a' három kortájékbeli ásvány növények, az áltmeneti tájék' ifjabb osztályából, a' köszénképezetből: equisetacák, páfránok, lepidodendrák, sigillariák, 'favulariák, megaphytek, bothrodendrák, ulodendrák, stigmariák és co-

niferák; a' rétegtájékból: cycadeák és pandaneák; a' vízmos-ta tájékból: pálmák. A' páfránok különösen képesek értésünkre adni, hogy a' Flora már a' földnek legkorábbi idejében olly okföken épült, melyek vagy ugyanazonosok voltak azokkal, melyek szerint a' növények' kifejlése még ma is történik, vagy olly atyafiasok, hogy csak részeit teszik az organicus élet' változhatatlan törvényű's ugyanazon egy nagy rendszerének.

A' 19. cikkely (524 l.) a' köszénképződésnek van szánva, hogy a' köszén' helyzetviszonyainak előadások által Angliában, nyilvánvalóvá legyen az a' nagy jótétemény, melyet az Isten a' sokkal későbbén teremtetett emberrel közlött, hogy a' földkéregnek azon részét, melyben a' köszénhegy fekszik, hozzá járulhatóvá tette, és hogy a' köszén' rétegapagjának vasérczet és mészkövet rendelt alája. Valóban az érczvas' készítésére megkívántató anyagokat nem lehetne alkalmasabban együtttalálni, mint a' köszénhegyekben. A' földkéreg' alkotása és az abban eloszlott rétegek' haszna a' legnagyobb bámulásra méltó. Annyira megyen ez, hogy nem csak a' különféle kövezetek' elrendelése vagy elosztása, hanem a' pusztító erőknek ezekre való hatások is befolyással volt arra, hogy a' földkéreg mind azon minéműségekkel felruháztassék, melyek által az olly hasznos az embernek, mint a' hogy ezt a' szerző a' 20-cikkelyben (539 l.), 21-dikben (543 l.) és a' 22-dikben (556 l.) szintolly szépen mint valóan kifejteti. A' pusztító erők' földkéregre való hatásának következménye többek közt a' hegy, völgy, és lapály' nélkülözhetetlen ellentéte a' föld' felszínének physionomiájában; a' földkéreg' belsejében pedig az érczkincsnek hasznos felosztása menetekre és crekre; ama nevezetes nyílások félretolt oldalfalakkal, melyeknek agyagtartalmok a' legbizonyosabb gátat képi a' víznek a' földkéreg' belsejébe nyomulása ellen, 's melyek egyedül teszik lehetővé az ércz- és köszén képződést; és magok a' források is.

A' huszonharmadik cikkelyben (571 l.) érdekli még a' szerző a' tulajdonképi ásványok' formájában, alkotásában lévő csudálatos törvényszerűséget és harmoniát, mellynél az atomistikai rendszerhez szegődik.

Az utolsó cikkely (XXIV. 580 l.) röviden összefoglalja a' munkában tett vizsgálatok' és nyomozások' resultatumait, melyek tagadhatatlan szemléleteken épülvén, bizonyítják azon szoros egybefüggést, melly Isten és az ő teremtetsége között fenáll és fenállott eleitől fogva.

A' második kötet a' rajzolatokat foglalja magában, melyeket megelőz egy bő magyarázat (1—110 l.), némelly igazításokkal és pótlékokkal. A' 87 táblát 705 rajzolatok díszesítik, melyek aczélban, fűben és kövön James Sowerby,

Fisher, Byfield és Zeitter mesterek által oly nagy gondossággal vannak kivíve, hogy nehéz egyik methodusnak a' másik felett elsőséget adni. A' fametszetek többnyire oly jelek, hogy szinte még az aczélmetszeteknek is cleibe merné tenni az ember.

Egy bőv mutató laistrom nevei a' munka' használhatóságát. Nyomtatás és papiros igen jó.

Herm. v. Mayer után. (Jahrb. für wissenschaftliche Kritik.
Nro. 107—113. 1837.)

A. B. S.

BIBLIOGRAPHIA.

21. DAS SPRACHGESCHLECHT der Titanen. *Darstellung der ursprünglichen Verwandtschaft der tartarischen Sprache unter sich und mit der Sprache der Hellenen, und Andeutung der zunächst daraus hervorgehenden Folgen für die Geschichte der Sprachen und Völker.* Von Hauptmann Dr. J. Ritter v. XYLANDER. 31 iv n8-adr. Frankfurt, Sauerländer, 1837. Velinp. Ára 4 for. pp. — Ezen munka a' mandchou nyelvnek mely vizsgálatával kezdődik, a' grammatica és syntaxis tekintetében. A' szerző több mint 2,500 mandchou szót, részint felemelt stylusban, részint házköri nyelvben véve, hasonlított gondosan össze hasonmértékű görög szavakkal. Ez az összev hasonlítás kétségkívül valóvá tette előtte a' gyökerek', végezetek 's elemi elvek' hasonlóságát ezen két nyelvben. Sőt X. úr igen hajlandó hinni, hogy a' mandchou, a' görög nyelv' eredeti dialectusa. De nem csak ebben határozódnak az ő összev hasonlító vizsgálódásai a' görög nyelvre nevezve; hanem azokat kiterjesztette minden tongou idiomákra, melyek közönségesen véve, azon egy nyelvnek meg annyi dialectusai. Ezen különbféle idiomák, a' szerint a' mint azokat a' lingvisticai atlas, *Asia polyglotta*, felhozza, több mint 200-ra mennek: 's ezeknek egyike sem került el a' szerző' roppant vizsgálódását. — A' tongou népek' nyelvéről átmegy X. úr, a' mongolokéra, azután a' török, tibet, chinaira, a' magyar, finn, samojed, kamtschadal,

korgak, jukagir, tschuktsche, korean, japán, barman, siam, peguan, stb. idiomákra. Ezen számos vizsgálódások' vég eredménye az, hogy mind azon nyelvek, melyek most Európában, Aziában, éjszaki és éjszakkéleti Afrikában, Azsia és Amerika közt lévő szigetek' legnagyobb részében 's végre éjszaki Amerikában beszéltetnek, mind ezen nyelvek összevesszen, kisebb nagyobb rokonságban vannak egymással: ezen igazság' világos és kézzelfogható bizonyossága a' régi görög nyelv' syntaxisa.

22. *L'ITALIE publiée per AUDOT père.* (Olaszország. Kiadta Id. Audot.) Az egész munka valami 100 szállitmányból áll, 350 nézettel és 150 ruhaviselettel. 2-d. kiadás. Paris. Egyegy szállitmány' ára 8. sou. — Van egy tartomány, melyet századok' csudálkozása szentelt fel, 's mely úgy látszik eleitől fogva a' legnemesb sugallatok' forrása vala; ez a' tartomány Olaszország, szép művészségek, poesis, ékesszólás, muzsika, mind otthon valának itt. Fenséges apostolokat küldde ez a' gondolatok' minden utára. Nemes studium 's hasznos dolog volna az, ezen nagy emberek' characterét kipuhatolni, 's ragyogó talentumaikat feltüntetni. Audot' Italiája itéletesen teljesíti azon kívánságot mely minden emberben létez, beavattatni a' nagy művészek' privat életébe 's visszahangzó értelmök' szép eredményei mellett, feltalálni társasági életök' titkos részleteit. Egész erejökben visszaadtvák itt, azon férfiak' melyképei, kik Olaszország' halhatlanítására, nem kevesebbet tettek, mint első hősei 's első győzelmei. Ha a' köztársasági római, rövid kardjával egykor meghódítá a' föld' egy részét, Raphael, Tizian, Tasso, Benvenuto Cellini és sok mások, az ecsettel és vésővel, megtudák hódítani a' civilisált világot, melyben még mai napig uralkodnak. Audot ur sokáig utazott Olaszországban, 's ott gyűjté és írta össze emlékezeteit, hozzájuk adván becses régiségi és literaturai jegyzeteit, hogy munkájából egy igen kellemes olvasásu 's tanuságos könyvet alkosson. Ezen szép munka' érdemét régóta esmeri a' külföld 's lefordítottatott nem csak Németországban, hanem magában Olaszországban is.

23. *L'ESPAGNE sous Ferdinand VII.* (Spanyolország VII. Ferdinand alatt). Marquis de CUSTINE által. Paris, 1838. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Ez a' czim, egy kevésé nagyra-vágyó, mivel M. Custine' munkája nem egyéb mint egyszerű gyűjteménye azon leveleknek, melyeket Spanyolországban utazta alatt, több barátihoz intézett. Szellemmel van az írva 's érdekes olvasmányt nyújt; de Spanyolország political és erkölcsi helyzetének valódi képét, utolsó királya alatt, itt hijába keresnéd. — M. de C. előadása szerint a' spanyol nép szegény, félig barbarus, mely alig tudja a' földet művelni 's mely megveti a' dolgot, mint a' világ' legboldogabb

népe. A' szerző, leveleinek legnagyobb részében, igen kellemetes talentummal rajzol, 's gyönyörű vázlatokat nyújt azon tartományról melyről ír. Spanyolország, melynek szokásai annyira különböznek, minden más európai tartományokéitól, bő anyagot nyújt neki a' leírásra. Stylusának csak egy hibája, az hogy igen gazdag és ragyogó.

23. *ANNUAIRE de l'Observatoire de Bruxelles.* (A' brüsseli csillagásztorony' évkönyve 1838-ra); M. QUETELET által. Bruxelles. Tircher. — Az 1838-diki évkönyv több nevezetes változásokon ment által. A' tárgyak több renddel vannak elosztva mint a' mult években. Több középszerű érdekű táblák helyett, hasznosabbak tétettek. Qu. ur közelítő jelentéseket adott, Jupiter' holdjainak fogyatkozásáról, a' nevezetesb csillagok' elfedeztetéséről a' hold által, a' sark-csillag' 's a' kis medve' helyzetéről, tíz tíz napban kiszámolva, a' délvonal' meghatározásának elősegítésére. — A' planetáris rendszer' elemeinek egy új táblája is közöltetik itt, annak mintájára, melyet Hanson ur, az altonai évkönyvbe iktatott'. — Az 1838-diki évkönyvbeni legnevezetesb documentumok: meglehetősen terjedelmű esmertetés a' tengerpályok- 's árokról; egy tekintet a' mértékekre, azok' értékének visszavitelével, a' régi rendszerről, decimalis értékekre; igen jeles felfogású táblák, a' föld fő magasságait előterjesztők a' tenger' színe felett. Egy elég részletes tábla, Belgium' nevezetes épületeit is adja, egész a' XVII-d. századig, alapítások' időkorával. — Igen fontos jegyzeteket közöl végre az évkönyv, az életkor' behatásáról az emberre, Belgium népességéről és halandóságáról.

25. *STATISTIQUE physique et descriptive de l'empire de Russie* etc. (Oroszország' physikai és leíró statisticája, oda értve a' régi Lengyelország' részeit, finlandot 's az ázsiai és amerikai orosz birtokokat); egy a' közönséges statistikai társaságtól kinevezett küldöttség által, M. JULIEN DE PARIS' elnöksége alatt, melynek munkálódását végrehajtá KUBALSKI Miklós. Paris. 1838. 16-adr 126 l. Ára 1 fr. 50 c. — Ebben a' kis könyvben az orosz birodalomról igen nagy érdekű részletek vannak. Megvizsgálván a' tartomány physikai állapotját 's mind azt mi benne érdekes van, topographiát, hydrographiát, meteorológiát, geológiát és mineralogiát illetőleg, a' szerzők a' népességgel foglalatatoskodnak 's annak fajokra és classisokra felosztásával (nemesség, papság, szabad és paraszt lakók). — Szolnak aztán ezen különböző csoportozatoknak erkölcseiről és szokásairól, 's végre megvizsgálják physikai szerkezetöket 's egészségök' állapotját. Mind ezen részletek, mellyeknek legnagyobb része, eddig kevésbé esmert vagy rosszul leírt népeket illet elmulhatlanul szükségesek annak, ki pontos számot akar adni magának az

orosz hatalmasságról. Feltalálанд ezen statisticában minden szükséges utasításokat, hogy magának ezen tárgyról, helyes és pontos ideákat szerezhessen.

26. AMERICAI LITERATURA. *Új könyvek.* — Nehány év óta, Philadelphiában, New-Yorkban 's Bostonban, több nagy becsű históriai és tudományos munkákat adtak ki: *Washington' levelézesei*, 12 darabban, n8-adr.; *Amerikai Biographia*, melyből hat darab jelent meg; *Laplace' égi mechanica*-jának fordítása, melynek 4-dik darabja 4-cdr. sajtó alatt van; *Ejszaki Amerika' herpetológiája*; a' köz *gazdagságról*, Carey által. Rendszerint igen nagy számú angol munkákat, kivált átnézéseket és románokat ujranyomtatnak. Kik az amerikai literatúrával foglalatoskodni kívánnak, haszonnal forgathatják Warden ur munkájának. „Az egyesült statusok' leírása“ utolsó darabját. Van abban egy fejezet, a' nevelést, erkölcsöket, literatúrát és művészségeket tárgyzó. Minden státus' leírását a' legnevezetesebb írók' lajstroma fejez be; kik közt különös említést érdemlenek: FENIMORE COOPER, kinek hire európaivá lett; a' tudós és munkás DU PONCEAU Péter, a' philadelphiai társaság' elnöke, és MAD. WILLARD, egy leánynevelő intézet' igazgatónéja, több becses munkák szerzőnéje, az asszonyok' neveléséről, az amerikai szabad statusok' históriájáról, 's egy valami tíz évvel ez előtt Franciaországban tett utjáról.

27. MÉMOIRE sur le système grammatical des langues etc. (Emlékirás éjszaki Amerika' némelly indus nemzetei nyelvének grammaticai rendszeréről, mely a' Volney jutalmat nyert el 1838-ban); M. P. DU PONCEAU, az amerikai philosophiai társaság' elnöke, 's a' francia institut' levelezője stb. által. Paris. *Pihan Delaforest*. 1838; 8-adr. XVI és 464 l. Ezen értekezés, közönséges elméletek' előre bocsátása után, a' nyelvek', különösen pedig az amerikai nyelvek' képződéseiről, leginkább az algonquin nevezettel jelelt nyelveket esmerteti meg. A' szerző' észvevételei, ezen idiomák' elemeiről 's grammaticai szerkezetéről arra czélzanak, hogy az algonquin nyelveket a' polysyntheticusok közé számílják. A' függelék összevasonlító szótárát közli az algonquin és iroquois nyelveknek, 's az algonquin család' különféle idiomáit. A' munka végén Du Ponceau' előadását találja az olvasó, az amerikai nyelvek' grammaticai formáinak közönséges characteréről, melyet néhány évvel ez előtt az amerikai philosophiai társaság' ülésében felolvasott. A' munka a' nyelvek' közönséges theoriájával 's történetével foglalatoskodó tudósok' figyelmét teljes mértékben érdemli.

28. ENCYCLOPÉDIE des gens du monde. (A' mívelt rendek' encyclopaediája). IX-d. darab, 2-d. rész. EMANCIPATION — ESDRAS. Paris. *Treuttel et Würz*. 1838. 401—794 lap,

8-adr. — Ezen jeles munkának eredetileg Brockhaus' *Conversations-Lexicon*a szolgált mintául, de a' melyet a' czikkelyek' gazdagságában 's bő kidolgozásában jóval felül mül. Franciaország' legnevezeteseb tudósai munkálkodnak ebben egygyütt. A' jelen részben dolgoztak: Audiffret, Berzelius, id. Blanqui, Boulatignier, Depping, De Gérando, de Golbéry, Naudet, ifj. Pontécoulant, Reinaud, de Santarem, Schnitzler, Taillandier, Villenave, Mme Waldor'sat. Következő czikkelyek: *Encyclopédie*, *Enseignement*, *Ère*, *Érudition*, *Eschyle* 'sat. bővségök 's fontosságok által tűnnek ki. Mások, mint: *Emprunts*, *Enfer*, *Entendement*, *Épellation*, *Époque*, *Équateur*, *Équation*, etc. igen is rövideknek tetszhetnek. Azonban az egész rész szembeűnő javítást mutat. Kevesebb helyet foglal abban el az egykoru biographia; a' romantikai 's mysticai tanok kevésbbé uralkodnak 's reményleni lehet, hogy csaknem egészen elfognak az encyclopaediából tűnni, mikor az M. R. betűket elérík.

29. *Cours méthodique de géographie* etc. (A' földleírás módszeres leczkiefolyama, egy tekintettel a' főbb nemzetek' physikai's litterariai történetére); H. CHAUCHARD és A. MÜNTZ által. Nagy számu, a' textusba iktatott fametszetekkel 's 23 földabrosszal; 960 l. 8-adr. 30 két ívnyi szállitmányban, mellyek mindenikének ára 50 cent. Paris. *Dubochet*. Az utolsó szállitmány szeptemberben jelent meg 1838.

30. *LE MONDE; Histoire de tous les peuples* etc. (A' világ; minden népek' historiaja, a' legrégibb idők óta 1838-ig), egy tudósok' 's földleírók' társasága által A. S. C. és *Auguste St. Prosper* urak' felügyelése alatt, mi illeti a' historiai részt 's M. A. VOUNÉ' igazgatása alatt, mi illeti a' geographiai részt. Száz színelt földabrosszal 's több mint 300 aczélra metszett képpel; 8 vagy 10 vastag darab 8-adr. mellyek tettelesen 35—40 darabbal érnek fel. — A' munka szállitmányokban jelenik meg, mellyeknek mindenike 20 cent.

31. *COLLECTION des meilleures dissertations* etc. (Franciaország' historiaját illető legjobb értekezések', esmertetések' 's privát egyezkedések' gyűjteménye, mely nagy részt, ritka még eddig külön ki nem adott darabokból áll); M. LEBER által. XV és XVI-d. darab, Paris. *Dentu*, 1838. 8-adr. Ezen két darab, mellyek öszvesen valami 300 lapból állanak, a' francia historia legjobb gyűjteményei közé tartoznak.

32. *ANTIQUITÉS grecques* etc. (Görög régiségek, vagy is a' Görögök' erkölceinek', szokásainak 's intézeteinek képe, hol minden elmondatik mi illeti az ő vallásokat, igazgatásmódjokat, törvényeiket, tisztviselőségeiket 'sat.). ROBINSON után fordítatott angolból. Paris. F. *Didot*, 1833; 2 darab, 8-adr. öszvesen 966 l. 2-d. kiadás. Ára 12 fr.

33. *OBSERVATIONS astronomiques* etc. (Astronomiai vizsgálódások, melyek a' parisi kir. csillagnéző toronyban tették), kiadta a' Bureau des longitudes. Paris, Bachelier, 1837, 1838. Két darab, folio.

34. *PHILOSOPHIE des arts du dessin*. (A' rajzoló mesterségek' philosophiája); M. MAZURE által. Paris. Parent Desbarres, 1838. 8-adr. Ára 7 fr. 50. c.

35. *SOUVENIRS de la vie privée de Napoleon*. (Emlékezetek Napoleon' privát életéből); ARNAULT, J. JANIN, DE MORTEMART, DE PRADT 'sat. urak által, összevgyűjtve és rendbeszedve E. M. DE SAINT-HILAIRE által. — Paris, 1838. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Ezen emlékezetek, különféle folyóiratok' feuilletonaiban közöltettek már részletesen, 's gyönyörrel' olvasá azokat minden. Itt össze vannak szedve 's érdekes gyűjteményt formálnak. Nagy része azonban ezen anecdotáknak kétség kívül hitelességnélküli (apocryphe). Sok olly vonás költsönöztetik Napoleonnak, melly épen nem az övé, melly neki sem characterében sem izlésében nem volt. Léleknagyságot ruháznak reá, melyek az ő tulajdoni nem valának. De nem is kell ezen munkát, mellynek egyéb célja nincs, mint hogy kellemetes olvasmányt nyújtson, úgy tekinteni, mint históriai documentumok' gyűjteményét. Napoleon' neve csak csalétek a' tudinger' felébresztésére 's másként ezen apró vázlatok sokszor elég éles ingerü tekintetet nyújtanak a' császársági társaság' belsejébe 's azon félig kaszárniai félig saloni erkölcsökbe melyek húsz esztendeig bélyegzék a' franczia udvart. Valamennyi munkák közt, melyek az utolsó években megjelentek a' császárságról, ez talám a' legmulattatóbb.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' magyar tudós társaság, a' koronként megnehezült, vagy épen megszakadt közlekedés miatt januariusban csak egyszer ült össze, u. m. 7-ikén; 's ekkor I. a' nagy szótár' dolgoztatását indította meg; II. egy hadtudományi műszótár' készíttetését határozta el, 's illető tagjai' számára utasítást állapított meg. III. Három rendbeli, a' Tudománytárba szánt történetírási czikkelynek bírálókat rendelt. IV. Egy szépliteraturai munka, az illető bírálók' előadására visszautasított. V. A' könyvtárt nevelték 1) Zsoldos Ignác r. tag: a) Oratio qua auditorum etc. coronam valere jubet M. Nagy, és Honores supremi quos Michaëli Nagy.... detulit Ignatius Zsoldos. Jaurini 1821. b) Eletpálya. Pápa, 1838. 16-r. 2) Vajda Péter l. t. Anacreon' dalai, Budapest, 1839. 16-r. 3) Reisinger János Szegedi professor: Eventus memorabiles histor. univ. Szeged. 1838. fol. 3. példányban.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

A' m. tudós társ.' játékszíni küldöttsége' munkálatairól *nyolczadik* értesítés. — A' szünnapok' multával a' küldöttség, Tóth Lőrincz l. tag' jegyzősége mellett, az év' végeig három ülésben folytatta munkálkodásait. Kilencz, tisztügyre vett színmű-fordítvány közül visszament 3, bírálat alatt maradt 4, 's el fogadtatott kettő, u. m. a) *Az aggszínész és leánya*, vigj. 5 felv. Bavard és Théaulon után szabadon Fancsy Lajos által. b) *Caligula* szomoruját' egy előjátékkal 5 felv. Dumastól. Francziából ford. Vajda Péter. — Ezek is, a' régebben hirdetett 73 darabbal együtt leiratás végett, bármely színész-társaságnak kiadatnak az academ. levéltárból. Pest, 7. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknak.

— Emlékezetbe hozatik, hogy a' VIII-dik nagy gyűlés által 1837-ben kitűzött ezen nyelvtudományi jutalomkérdésre: Mellyek a' hazában és hajdani magyar tartományokban részint fennlevő, részint régi emlékekben találtató, azon magyar hangzatú helyirási (topographiai) és család-nevek, mellyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel meghatározhatni. Jutalma 100 dar. arany. *A' philosophiáira*: „Nyomoztassék ki a' pantheismus' természete. eredete, szülő okaival 's elágazásaival együtt; 's adassék elő, millyen befolyása volt a' régi, közép, és újabb kori philosophiai rendszerekre“. Jutalma 100 darab arany. Valamint végre a' *drámatra* is, mellyért ezúttal csak szomorujátékok vihatnak; a' pályamunkák' beküldésének határideje folyó évi martius' 24-ike, midőn azt írója' nevét

rejtő pecsétes levélre hivatkozó jeligével alulírt veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy a' szerző a' munka' sajátsági jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva 's kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól eselik. — Minden kárbeli első rangu pályamű' jutalma 100 arany, mellyen kívül másod sőt 3-ad rendbelinek találandó is kiadathatik, ívenként szabandó tiszteletdíj mellett. Pesten, jan. 20. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok (Kígyóutca, 404 sz. 1. emelet).

— Ujra is figyelmessé tétetik a' tiszt. közönség a' m. academia' IX-d. nagy gyűlésének azon határozatára, melly szerint *Tudománytár* című folyóirata, a' tudományos közlekedés' élénkbitése végett, f. év' elejétől hat ívnyi HAVI füzetekben fog kiadni; jelentetik egyszersmind az első vagyis *januariusi* füzet' kijöttét. Tartalma, I. Értekezések: 1) b. Gaujalnak, a' m. academia elébe terjesztett emlékirata a' magyarországi ruthenusokról. 2) Hugo Victor mint költő és drámaíró. P. Horváth Lázártól. 3) Az europai polgárisodás' haladásának története Roux-Ferrand ut. Zsivora György. 4) Okleveles toldalék Luczenbacher Jánostól, egy rézmetszettel. II. Literatura: 1) Az időszaki sajtó Belgiumban. 2) Criticai szemle, (régiségtud., csillagászat). 3) Bibliographia. 4) Magyar tud. társ. ülései. — A' 12 füzetből álló évi folyamnak, réz- és kőmetszetekkel világosítva, finom fiúmei velínen, előfizetés. ára 5 ft cp. Azok' számára, kik addig a' díszkiadást járatták, ez tovább is folytattatik 6 ft 30 kron. *Postián* küldözve 1 ft 36 krral drágább. — Előfizetést minden hiteles könyvároson kívül elfogadnak a' k. postahivatalok is a' fenn említett áron, 's nekik Eggenberger József és fia acad. könyvárosok tiz példánytól egygyel kedvezkednek. Pest, jan. 29. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— GEGŐ ELEK, sz. Ferencz rendbeli magyar hitszónok Szombathelyen; 's m. acad. lev. tag, írói keresetéből, 80 váltó forinttal járult az academia' pénzalapja' neveléséhez. Pesten, jan. 30. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

AZ

IDŐSZAKI SAJTÓ

BELGIUMBAN.

MÁSODIK ÉS UTOLSÓ CZIKK.

Ha a' politicalai tartalmu belga időszaki sajtónak, általunk nem rég közlött átnézetéből kitetszhetek, miképen valamelly ország- vagy városbani folyóiratok' száma, 's kül terjedelme után annak műveltségi foka, — a' literatura' haladása, — 's a' lakosok politicalai hangolatáról könnyen, legalább határozottan, 's valódilag nem ítélhetni, 's hogy annál kevesbé legyünk fölhatalmazva valamelly, hirlapokkal bőven ellátott népnek, ugyanazon okból, másokénál nagyobb politicalai fontosságot tulajdonitni, úgy, véleményünk szerint, előbb állíthatni, hogy valamelly országbani literaturai, vagy sajtótudományos tartalmu időszaki iratok' száma 's nagyobb bel értéke, elég szoros viszonyban állnak egymással, 's némileg kijelelik, ha nem a' nemzet' műveltségi fokát is átaljában, legalább a' magosságot, mellyre annak keblében a' literaturai izlés és hajlam, valamint a' tudományokbani előmenetek vergődének. Saját művelt nemzeti, vagy országos nyelv' hiánya kétséggül szinte bír némi befolyással; e' befolyást azonban soha nem tekinthetni közvetlennek, mint-hogy az, annélkül, hogy az időszaki iratok' minő- vagy mennyiségére hatna, csupán a' literatura' összes körére terjeszkedik. Belgium, melly fölváltva, német, franczia, és hollandi uralkodás alatt állott, a' tudományos journalistica iránti előszeretetet 's izlést egyiktől sem öröklé el. Még itt senkinek sem jutott eszébe a' „*Morgenblatt*“, „*das Aus-land*“, „*Zeitung für die elegante Welt*“, „*Blätter für literarische Unterhaltung*“ 's több illy folyóirathoz hasonlótt kiadni. Illy kiadó azonban körül is nézhetné magát nehányszor, míg számolásival tisztába jöhetne; minthogy itt szellemi mulatságát majd minderki csak könyvek-, és pedig regényekben keresi, 's a' lapokat csak politicalai, vagy magányos, minden esetre pedig tudós híradásoknak véli. A' röpiratok', 's kisebb nem politicalai lapok' kedvellése nem

rég szivárga át Franciaországból, minthogy az még ott sem egészen avult, 's ha mi ott e' nemben létesül, az, főleg ha játékszint tárgyaz, az itteni közönséget is kielégíti egy időre. Egyébiránt az utóbbi két három évhen megkezdették még is az említett német folyóiratok' utánzása, 's azokból több czikk átfordittatván némi folyvást növekedő hajlamot, 's izlést lehetne észrevenni a' német nyelv iránt; mi a' belga nemzetre nézve csak jótékony következményü lehet. A' literaturai, 's vegyes-tudományos tartalmu havi lapokat tekintve, a' Belgák, mint előbb, úgy most is hátrább vannak a' Hollandoknál, főleg mi a' bírálatot illeti, mint azt például a' „*Lettroefeningen*“ vagy „*Recensent*“—ben stb. lelhetni, elmellőzván a' köztők és német literaturai lapok, 's angol Review-k közti mérleg-állítást. A' kevés belga eredetiíró nem elég-szik meg munkájának, valamelly politicalai hirlap általi, dicsérő megemlítésével; gyakran önmaga az író készít saját művéről illy hosszash dicsérő czikket, 's csak kevés lapszerkesztő szánja magát egy, vagy több kötetnek, valódi megítélése végetti átolvasására. Itt ott közöl némelly röpirat valamelly kimerítőbb munkataglalatot, 's mintegy bírálatot; ezek is többnyire szinművek, vagy olly munkák, mellyek' vizsgálatát már bizonyos tudósok, leginkább külföldiek nyilváníták. A' belga havilapokbani bírálatok legfellejbb taglalatiak, majd soha criticaiak, többnyire pedig stereotyp kiadásu dicsérő kontárkodások, mellyeken azonnal megismerhetni, miképen a' szerző azokat más alkalomra is használja, és *mutatis mutandis* használhatja, annélkül, hogy a' tárgya mélyen kellené hatnia. Tán az okozza ezt, hogy a' francia nyelv e' szavat „*Recensio*“ mint mi értjük azt, nem képes kifejezni, 's abban e' szó „*critique*“ csak ócsárlási értelemben használatik. Szükségtelennek véljük itt egyébként megjegyezni, miképen mind ezt csak a' leginkább divatozó szokásról kelljen érteni, 's hogy tiszteletérdemlő kivételek sem hiányzanak egészen. A' Franciaíáknál szinte gyéren vannak az illy intézvények; nem lelhetni köztők, a' Németeknek, 's Angoloknak olly saját, criticaik szellemet, 's alig nevezhetni az egy „*Journal des Savans*“—t a' *Recueils*, *Annales*, *Magazins*, *Revue*s stb. halmozata közt. Innen mindazáltal Franciaországban a' külön tudományok-, művészeti ágok-, és literaturának szentelt folyóiratok kivételt képeznek; 's épen így van ez, — kisebb mértékben t. i. — Belgiumban is, hol az illy, külön tudományos ágra szánt, időszaki lapok szinte bizonyos rangot tudának eddig fentartani.

A' mindenféle időszaki termények közt, mellyek itt jobban, vagy kevesbé tűntek ki, 's idővel vagy elenyésztek, vagy jelenleg is folytatják pályájokat, következőket találólk legneveztesbcknek. A' hollandi korszak után nem sokára

Brüsszelben egy tudósokból álló, társaság a „*Mercure belge*” című szépművészeti havilapot indítá meg. E’ társaság tagjai közt különös megemlítésre méltók Lesbroussart, és Reiffenberg urak. Kiadását az egykor olly soká dicséssel teljes „*Esprit de journaux*” című folyóirat kiadója vállalta magára, ’s számos jó eredeti dolgozat, fordítmány, bírálat stb. valának benne lehető; létét azonban két éven túl nem soká tarthatá fen. Helyette aztán ugyanazon kiadónál (Weissenbruch) az „*Annales générales des sciences physiques*” című külön tudományos havilap jelent meg. Közösén szerkeszték ezt ama híres vegytudós, ’s löveni tanító van Mons, továbbá az akkor száműzött, ’s itt tartózkodott, általánosan ismert francia természetvizsgáló Bory St. Vincent, ’s végre a természettudományokban igen jártas, ’s mint e’ tudományostályban több munkának, dicséretesen ismert szerzője Drapier tanár. Ez’ évkönyvek valamint a’ bel-ugy a’ külföldön is nagy figyelmet vontak magokra, ’s pályájok hosszú időre mutatkozték terjeszkedendni. Bory St. Vincent urnak azonban, ki legszorgalmasban vivé a’ szerkesztést, Franciaországban visszatértével, honnan nem sokára aztán tudományos utazásokra küldték, az „*Annales*”-ek annál is inkább elakadának, minthogy némely, azokban nyilvánított találmányok’ nem pontossága, ’s egyéb hanyagságok már elébb észrevehetőleg meggyengíték hitelét. Ez’ évkönyvek’ elhunytát majd ugyanegy időben három, jeles belértékű folyóirat váltá fel, melyek némelly political események miatti, csekély szünet mellett, folyvást fentarták magukat, ’s egy részben még most is fennvannak, u. m. 1) Az „*Archives philologiques, et historiques des Pays-Bas*”, havi füzetekben, melyek 1825—32-ig nyolcz nyolczadrét kötetet tevének, jobbadán ’s néha majd kizárólag az említett tanító, ’s academicus Reiffenberg báro által szerkesztvék, hol igen gyakran tudós és ismeretre méltó tárgyak, főleg a’ nemzeti archaeologia adatának elő, melyek minden egyéb országban, ’s más körülmények közt tán Belgiumban is nagy tetszést, ’s pártfogást nyerendének. Ez’ érdekes folyóiratnak egyideigi megszűnte, mit jobbadán Reiffenberg ur’ másfelé terjedő tudományos foglalkozásának kell tulajdonítani, majd általánosan sajnáltatik, ’s azon arról ítélve, melyen az „*Archives philologiques*” gyűjteménye könyvtárveréseknél vásároltatik, könnyen következtethetni, hogy értéke az értők által folyvást becsben tartatik. 2) A’ tiz év óta Gentben több tudós nyelvész, és műkedvelő által kiadott, ’s most jobbadán az ott lakó Serrure tanár által szerkesztett „*Messenger des sciences, et des arts*” eleinte havírat, most azonban szabad füzetekben járó gyűjtemény „literaturai, ’s történettudományi tekintetben egyiránt határozott becsű. Az elébb a’ három belga

egyetemben, most pedig Freiburgi német tanító *Varn-könig*, ki magát, mint publicista 's történetbúvár oly gyakran kitünteté, sokat tőn a' „*Messenger*“ jó keletbe jövetére, 's ámbár e' folyóirat' dícsüági jelenleg már halványulni kezdnek, mindazáltal az ország' történetére, 's az őskor' vizsgálatára viszonyló több tudnivalót lelhetni gyakran benne.

3) Az 1825. és 26. évek' folytában az akkori két genti tanító Garnier, és Quetelet által havonként kiadott, 's azóta ez utóbbi mathematicus és csillagász által szabad füzetekben egyedül szerkesztett „*Correspondances mathématiques*“ czinű folyóirat, melynek kiadását később Brüsszelben a' *Hauman és Comp.* társaság vevé át, kezdetétől fogva állandó megérdemelt kitüntetésre méltattaték, 's jelenleg ez, ha nem egyetlen, kétségkül legjobb folyóirat Belgiumban. Az 1835 évig megjelent nyolcz kötet a' mathematica' természettudományok', statistica' stb. köréből igen jeles dolgozatokat foglal magában, külföldön is becsültetik, 's több egyes füzetet a' könyvtárúsnál már nem is lelhetni. Az utóbbi közleményünkben érintett, hetenként megjelenő „*Industriel*“ czinű lapot, mely több év' folytában a' francia mérnök és lithograph Jobard által adaték ki, 's a' mely, mellesleg szólván a' címéhez (Manneken-Pis) hasonló, gyakran mocskos tartalmu hétilap' folytatása vála, csak azért említjük meg, hogy megszünténi sajnálkozásunkat nyilvánítsuk; e' lap ugyanis, melyből később, új találmányokat érdeklő több hasznos rézmetszettel, 's ismeretésekkal gazdag haviirat alakult, valóban sok tudniméltót, 's néha az erőmítan' köréből újat is nyujta olvasóinak. Az 1832-ő óta részint füzetenként, részint lapokban megjelent, jobbadán francia, közbe-közbe azonban flandriai nyelven is szerkesztett különféle folyóiratok' számát 's neveit közleni, ha nem egészen lehetlen, bizonyára igen nehéz, minthogy azok' némellyike csak igen kevés előfizetőre és olvasóra talált, 's életpályájuk fölötte rövid vala. A' hollandi kormány alatt még is könnyebben leheté illy tünemények' ismeretére jutni; mivel először ama rendelet, miszerint a' sajtó' minden terményéből három példány a' kormányhoz benyujtandó vala, meglehető szigorral teljesítették, 's ezenkül a' *De Mat* által, ugyanakkor, majd nyolcz évig folytonosan kiadott „*Bulletin typographique*“ meglehető pontos hirdetményét adá minden nyomtatott tárgynak; mely mindkét eszköz azonban a' revolutio' kitörtével, majd ugyanegyszerre, megsemmült. Az említett rendelet törvényesen ugyan nem törölteték el, mindazáltal jelenleg igen kevesen tartják meg, 's a' hatóságok oly munkáknak, melyek, mint például a' politica' lapok, bélyegjárandóságnak nem alávetvék, megjelenésüket is ritkán veszik észre. E' terményeket tehát, a' mennyire emlékünken még fennvannak, rövid átnézetbe osszítendjük.

A' jobbadán Lesbroussart oktató által szerkesztett „*Revue littéraire*“, míg e' szorgalmas tudós a' nyilvános oktatás' igazgatója vola, néha mind prósaí, mind költészeti jó dolgozatokkal volt ellátva; havi füzetekben kellett volna megjelenennie, létét azonban teljes évfolyam' alakíthatásaig sem vontathatá. Majd ugyanazt mondhatni a' „*Revue encyclopédique belge*“-ről is. Szerkesztését Reiffenberg báró vezérelé, 's Alvin, egy jeles észtehetségü, 's a' fensőbb hatóság nál előforduló tudományos ügyekben titoknoki hivatalt viselő fiatal férfin, szorgalmas segéddolgozója vala. Illy kedvező körülmények közt annak jó sikerére méltan leheté számolni: mi kétségkül nem is maradanda el, ha ez intézvény' alapítása a' legfőindultabb, 's legnyugtalanabb időben nem történt volna. A' „*Revue encyclopédique*“-ből ekként csak néhány füzet jelent meg; megszűnendése rendesen ugyan nem nyilvánították, tetteleg azonban a' látköréről elenyészett. A' három év óta Lüttichben megjelenő „*Revue belge*“ egy, tudósok 's könyvismerőkből álló társaság által adatik ki; köztök Lesbroussart, Polain, 's Ducpétiaux urak legismertebbek; havi füzetekben jobbadán eredeti dolgozatokat közöl, melyek az egyesület' céljának: „a' *literatura' felkészítése* 's *terjesztésének Belgiumban*“ teljesen megfelelnek, 's az *utile dulci* meglehetősen szem előtt tartatik. Ezenkül majd minden füzetben vannak holmi költemények, jobbadán a' könnyüded költészet' osztályából kölcsönözvők. Egy másik, ugyanott, és szinte 1835 óta fönálló folyóirat a' „*Journal historique et littéraire*“, melynek főszerkesztését Kersten tanár és pap viszi. Célja a' *literatura'* tekintetében ugyanaz, melyet a' „*Courrier de la Meuse*“ vall önnönének a' politicában, t. i. a' belga papság' rendszerét és érdekét védni, 's terjeszteni a' lehetőségig. E' nagyon is igazhívó lapnak, mely a' hegyentüli elvterjesztvény' (propaganda) műszerének tartatik, minden belga folyóirat közt legtöbb olvasója van. A' szinte Lüttichben megjelenő „*Annales philosophiques*“ című folyóiratról, minthogy csak első zsengejét eldeli, 's füzetek nem igen keringnek a' közönség' kezei közt, még most nem sokat mondhatni; nem nagy munkájába kerülend azonban az elébb Brüsszelben megjelent „*Annales belgiques*“ című folyóiratot túlhaladni, mely, amár több ügyes férfiutól, többi közt a' különféle költészi, 's történetirati munkáiról kedvezőleg ismeretes van Hasseltől is támogatták dolgozatok által, rövid pályájáról csak hamar lelépe. Az évnegyedenként Gentben megjelenő, 's több ottani oktató- 's magánytudóstól szerkesztett „*Nouvelles archives historiques, et philosophiques*“ szinte fiatalabbak, hogy sem felölök határozott itéletet hozhatnók. Az 1837. év' kisasszonyhaya óta Brüsszelben Jamarnál félhavon-

ként négy ivnyi füzetekben megjelenő: „*La Belgique littéraire, et industrielle*“ című folyóirat, melynek szerkesztői a tudományos világban jobbadán még nem igen ismeretesek, melly azonban néha jó és érdekes, mind prósai, mind költészi eredeti dolgozatokat közle, úgy látszik, nem igen számos közönséggel bír, 's hosszúra alig terjedend életpályája. A' „*Revue de Bruxelles*“ buzgalmát valószínűleg kedvezőbb siker követendi, minthogy ezen, a' magát „*Société nationale pour la propagation de bons livres*“ czímen nevező egyesület által kiadott, 's a' ministeri képviselő Dechamp', 's egy ügyész' különös vezérletök alatt lévő haviirat, már most is, alig három évi pályája után, egyike a' legolvasottabb folyóiratoknak. Iránya majd ugyanegy az említett lütichi „*Journal historique, et littéraire*“ című folyóiratával; tartalma azonban vegyesb, 's néha a' ministerség' szellemébeni politicától sem irtózik. Az abbani majd mindannyi dolgozatok papoktól származvák, 's igaztalanok volnánk, ha főerényei közt a' szigorú hittürelmet is megemlítnők. A' kölni történet óta e' tárgy majd állandó czikk gyanánt áll e' brüsseli „*Revue*“ -ben; Dumortier-nek a' 24. czikk felőli iratát, valamint később *de Merode* statusministernek ugyane' tárgyban Palmerston lordhoz irt levelét is ez közlé először. A' brüsseli könyvkereskedő Wahlen' költségén majd egy időben megjelent „*Le voleur*“ és „*La revue des revues*“ folyóiratok, mellyek' elsője havonként hatszor jelent meg, 's az utóbbi még folyvást kétszer háromszor jelenik meg, különös megemlítést nem érdemlenek, minthogy (holmi játékszíni, 's magány tudósításokat kivéve) eredeti dolgozatokat hasztalan keresnénk bennök; minden a' párizsi folyóiratokból van kölcsönözve. A' félhavonként megjelenő, 's Haumann és Comp. könyvkereskedőktől kiadott „*Revue universelle*“ is külföldi folyóiratokból veszi ugyan legtöbb, 's legjobb cikkeit, ezenkül azonban nem csak jó eredeti dolgozatokat, mellyek' szerzője többnyire a' már ismételve említett Reiffenberg báró, hanem angoly 's német lapokból jó fordításokat is nyujt, ez okból mind bel-, mind külföldön számos előfizetőinek. A' „*Revue*“, mellynek már elsője is igen ajánló, eddig hét-nyolcz teljes évfolyamból, minden évfolyam négy vastag kötetből áll. A' hirdetett „*Bulletin de la société des bibliophiles*“ mellynek szerkesztésével szinte Reiffenberg oktató látszik megbizva lenni, eddig kevésbé ismeretes, hogy sem felőle valamit nyilváníthatnánk; illyesmitől minden esetre csak jót várhatni; a' *Mons-*ban létesült könyvkedvelő társaság ugyanis 30—40 jobbadán tudós könyvbarátból áll, kik, sok jó, és ritka elmemű' birtokában lévén, eszközökből, mellyek' segélyével a' tudományos világnak hasznos közleményeket nyujthatandnak,

nem szükölkösznek. A' flandriai nyelven megjelent folyóiratok közt hármat ismerünk, melyek határozott becsülést élveznek; u. m. 1) „*Nederduytsch magazyn*“ Brüsszelben; 2) „*Nederduytsche letteroefening*“, és 3) „*Belgisch museum*“ mindkét utóbbi Gentben. Az első, melynek főszerkesztését a' több oskolakönyv' és szótár' kiadásáról ismeretes Otinger apát viszi, három év óta havonként megjelenik, 's az abban megjelent dolgozatok, melyektől sem sok-szerűséget, sem érdeket nem tagadhatni meg, többnyire eredeti flandriaiak, vagy flandrizált hollandiak, 's egy, magát tudományi-, és literaturailag művelő egyesület által küldetnek a' szerkesztőséghez. A' második flandriai folyóirat, melynek főszerkesztője a' már fentebb is említett Serrure tanár Gentben, több velős, és igen érdekes dolgozatokat közöl a' flandriai literatura- és tudósokról, kiket a' külföld, érdemök szerint, még nem ismer. Természetesen sajnálhatni, hogy az általános bajon illy egyes buzgalmak alig segíthetendnek, minthogy a' flandriai literatura még annyira nem haladt, hogy szavának rendkívüli hatáskört teremtsen. A' „*Belgisch museum*“ — ot az academicus, és nyelvűvár Willems szerkeszti Gentben. Ez' ajánló külsejű, 's a' flandriai nyelvnek, literaturának és történetiratnak szentelt folyóirat, rézmetszetekkel ellátva, szabad füzetekben jelenik meg. Az első füzetben következő dolgozatok vannak: egy értekezés a' németalföldi nyelv' eredetéről; egy, 1320-ban költ oklevél a' brüsseli oskolákról; egy, 1236-ban készült költemény a' löveni küzdőkről; próbálatok a' régibb flandriai szöejtés után; egy példánya a' flandriai törvényszolgáltatásnak; „*Anneessens*“ költemény Duyse úrtól; a' *félelemnélküli* János herczegnek 1405-ben tett hódolat, 's végre némi, megjegyzésre méltó, fás rímek' gyűjteménye.

A' hetenként, vagy félhetenként egyes lapokban megjelenő, 's általunk a' political folyóiratok közt nem említett, brüsseli időszaki termények közül, mint némüleg figyelemre méltót, csak az „*Esmeralda*“ -t ismerjük; ez ugyanis, idegen folyóiratokból kölcsönzött legjobb cikkein kívül gyakran igen jó eredeti darabokat is közöl; több jó szerkesztője, és számos közönsége is van. Az ezt megelőző „*Aspic*“ és „*Artiste*“ czímű folyóiratok közül az első játékszíni ujsággá változott, 's az utóbbi' kiadása, melynek hetenkénti szállítmányai igen gyakran mind történetirati, mind szépművészeti tartalmu jó eredetidarabokat nyújtanak, egy időre fölfüggesztetek; mi annál sajnósb mivel az „*Artiste*“ szerkesztősége egész pályafutása alatt, egy czélszerű alkotmánynak a' művészetekre és tudományokra viszonyló szilárd elveiben pontos ismereteit tünteté ki. A' félhavonként megjelenő „*Journal des connaissances utiles*“ itt csak annak megjegyzése vé-

gett említették általunk, hogy az abban néhány évfolytán át, valamint flandriai, úgy francia nyelven is megjelent füzetek majd betűszerinti utánzatai a' szint' azon czímű párizsi lapnak, 's néha néha közlenek némelly helybeli ujságot. A' „*Journal de législation, et de jurisprudence*“; „*L'horticulteur belge*“ (1835. óta), „*Journal des haras*“, „*Journal des chasseurs*“, „*Journal de l'armée*“, „*Journal militaire*“ stb. czímű folyóiratoknak pedig, minthogy ezek, külön külön tárgyról értekezvén, a' literatura' köréhez közvetlen nem számíthatók, csak neveiket említjük meg.

Blätter f. litter. Unterh. (Nr. 305, 1838) után

M. E.

GRITICAR SZEMLE.

ORVOSI TUDOMÁNY.

Beobachtung einer auffallenden bisher unerkannten Structur des Seelenorgans bei Menschen und Thieren, von C. G. EHRENBERG. Mit sechs Kupfertafeln, den Bau des Gehirns und der Nerven bei Menschen und 30 Gattungen von Thieren darstellend. Ein in der Akademie der Wissenschaften zu Berlin im October 1833 gehaltener Vortrag, revidirt im Febr. d. J. Berlin, 1836. Fol.

Az agy' és egész idegrendszer' alkatása körüli vizsgálódások olly saját neműek, hogy a' természetvizsgálót épen úgy idegenítik, mint ismét vonják. Ha először lehetőleg tökéletes élettudományi nézetet szereztünk a' lélekéletmű' (Seelenorganismus) végzetetlen sokféleségéről, melyet szükségből az erő' és tehetség' fogalmához kapcsolunk, és ekkor tekintetünket magának a' léleknek anyagi életművére fordítjuk: elhagy bennünket minden viszony, melly cél és eszköz, eszközök és következmények között van. Ha ekkor a' vizsgálódó, szellemi erejének minden hatalmával e' tárgy' fejte-

getésébe merült; ha tapasztalá a' vizsgálat alá vett képezetek' ügyettségét egyszerűségét és mégis kibonthatlan bonyolatát, ha továbbá leküzdé az idegen és saját ábrándozások' elháríthatatlan előszökecséit 's azokat vizsgálódása' csendes körétől szerencsésen távol tartá: akkor gyakran meglepi őt olly pillanatok, melyekben mint egy szent titok előtt borzadva állapodik meg 's tovább lépni nem merészel, és ohajtáná kezét örökre henyén lebecsátani, azon érzelemben, hogy itt a' földi életalak' egyik határpontját eléré, mellyen az ember túlküzdeni hasztalan iparkodik. De majd ismét fölserken az ember' régi végtelen ösztöne, melly őt a' természet' mélységeibe vonja és ellenállhatlanul veti magát újlag az annyszor megkisértett munkák közé.

Ilyen és ilyes érzelmek és eszmélődések tölték el referenst, midőn Ehrenberg' fölbbr kitett értekezése által indítatva ez év' telén, 's életében már harmad ízben, a' lélekéletmű' újabb vizsgálatára adá magát, és midőn jelenleg a' tárgy távolabbról mutatkozik, nagyon élénken érzi a' feladat' nagyságát 's tapasztalja vizsgálódási ösztöne' édesgetésének és idegenítésének ingadozását. Habár Ehrenberg' legújabb és mások' vizsgálódásai által lehető vala is új, eddig nem sejtett képezeteket fedezni fel az agyban: azért még korán sincs kifejtve a' lélekéletmű' titka, inkább bonyolodottabbá lön. Hanem a' nehéz talány' megoldásához lényegesen tartozik, hogy először tartalmának minden vonalmái, bármilly számosság legyenek is, teljesen ismertessenek, hogy az örömben elámult szellem előtt annak uralkodó gondolata villámsebességgel nyíljék fel.

Ehrenbergnek jelenlegi, már néhány évek óta ismert 's köz érdekléssel fogadott, agy' szerkezetéről szóló vizsgálatai nem indulnak ugyan ki egészen új fölfedezésből, minthogy történeti bevezetésében maga is Leuwenhoeknak és Fontánának tulajdonítja a' sajátlagi agy-rostok' korábbi fölfedezését; de még is őt illeti azon érdem, hogy a' részint régóta felrejtett, részint a' compendiumok' rendszeres és történetileg tudákos zagyvaléka által meghomályosított tárgyat újabb vizsgálódás' fényével megvilágítja, újra fölfedezé, és mint organicus egészet felfogá, mi által az feledésbe sülyedéstől reménylhetőleg örökre biztosítva van, minthogy a' természeti tudományoknak mai nap már számos és mindenfelé kémlelődő organumai el nem mulatandják azt megragadni és annyira vinni, mennyire csak a' jelen nemzedék' erejétől telik.

Hogy röviden áttekinthessük, mennyiben segíték elő Ehrenberg' ezen vizsgálatai az agy- és idegtanítmány' haladását, különbséget kell tennünk a' tette dolgok és vélemények között. Az elsőbbek közt vagynak ismét olyanok, melyek egészen tisztába hozatvák, és olyanok, melyeknek még to-

vább kell fejtegettetniük, hogy szilárd eredményi becsüek lehessenek.

A' megálló tettdolgok közé számolhatók e' következők:

1) A' szürke állomány bizonyos mélységig az agy' külső felületétől, nagyobb részint nagyobb, szürke gömbölyeg szemekből áll, melyek ismét apróbb, igen finom szemecskékből összerakvák; a' többi rész finom szemekből álló, hasonfajú, szürke állomány, melybe a' nagyobb szemek fészkenként behelyezvék; ezen egész állományt gazdag edényfonat járja keresztül. A' velő állomány' közelében (azon tájon, hol az úgy nevezett sárga állomány van) mindig világosabban tűnnek elő a' rostok a' kéreg állományban, az edények pedig hasonló arányban gyérülnek.

2) A' fehér velőállomány gyöngsör képű, igen hosszú, egymással nem közlekedő, a' körszáltól az agyszárak (pedunculi cerebri) és eresztékek (commissurae) felé részint párhuzamosan, részint egymáshoz sietőleg futó rostokból áll (csövek, ízcsovek?).

3) Az agy' alapjának, honnan az idegek erednek és az agybarlangok' takarójának közelében, a' gyöngsör képű rostosomók közt találhatni néhány vastagabb rostokat (vagy talán csöveket, minthogy körületökön két vonal látszik, melyek bizonyos edényfalra mutathatnak). Majd hasonló, majd különböző távolságra ezen rostok is dudorodtak (vagy érdagosak, ha ugyan csövek). Úgy tetszik, mintha saját, tiszta, átlátszó, nyúlós nyirkot foglalnának magokban, de elszakasztáskor semmi sem foly ki, 's a' falak az elszakasztott nyílás felett összehúzódní látszanak.

4) Az ízcsovek (?) teszik főleg a' a' gerinczvelő' fehér állományat, annak szürke bele hasonlít az agy' kéregállományához. (De még is nem fontos sajátosságok nélkül).

5) Az agy- és gerinczidegek' eredeténél az ízcsovek közvetlen átmennék az idegfonatok' hengerescsöveibe.

6) Az agyból és gerinczvelőből jövő idegek' szálai egy meglehetősen szilárd sejtszövet-állományból képlődött egyiránt hengeres csövekből állanak, melyekben az agy- és gerinczvelő' ízcsoveinél kevésbé átlátszó, szívós, kinyomható velő foglaltatik. Ezek a' szomszéd rostokkálí összecsucodás nélkül futnak az életművekbe eredetüktől végökig.

7) Kivételt tesznek ezen szerkezetből néhány érzékidegek, melyek az agyból erednek, névszerint a' szag-, lát- és hallidegek, minthogy ezek az érzék-életműbe való általmenetelökig, csupa- az agyéihez hasonló- rostokból állanak.

Még pontosabb vizsgálatot kívánnak e' következő tárgyak:

1) Van-e általános boncztudományi különség az érzék- és többi idegfajok közt. Ha ez a' fellyebb említettek közt van

is, de még is csak nem mutatkozik az ötödik párnál (a' fej' érzetidegénél), sem a' nyelvgaratidegénél (a' tulajdonképi íz-
lésidegénél), sem a' gerinczvelő' érzésidegeinél.

2) Az Ehrenberg-től felállított különég az agy' ízcsovei-
nek (Gliederrohre) és a' tulajdonképi idegcsövek' velejének
nyirka közt, véleményünk szerint, nem látszik a' dolog' va-
lóságában alapulni. Ha az idegek' elemi rostjai nagyon vi-
gyázva megnyomatnak, a' velő' olly szembetűnőleg jó ki,
mint azt az agyrostok' velejénél csak észrevehetni. Ha ezt a'
sejtszövetes takarókon át nézzük, zavarosnak és belsejében
megszakadozottnak látszik, de a' mit nem annyira állo-
mányának, mint inkább takarója' egyenetlenségeinek tulaj-
doníthatni. Ha kinyomatva is még atlátszó, erősebb nyo-
másra és üveglapok' csekély egymáshoz dörgölésére azon-
nal fejetféle (emulsionsartig) zavaros péppé változtathatni, a'
mi szintűgy az agyrostokra is illik.

3) A' mi az ízcsoveket illeti, azokban világosan megkü-
lömböztethetni egy környelő körületi és benső középponti
állományt. Az első ollyan formát ad nekik, mintha különös
szakaszokkal bíró csövek lennének, melyek a' központi híg
állományt magokba zárják. Mind e' mellett is még mindig
bizonytalannak látszik, ezen úgy nevezett ízcsovek' külső ál-
lományát különös edénynemű életműnek tartani. Inkább úgy
látszik, valamint a' belső is (nyirk), hogy csupán csak szí-
vos folyadék. Ezt bizonyítja e' következő észrevétel. A' ge-
rinczvelőben, hol E' ízcsovei különösen nagyok és szembe-
tűnők, nyilván láthatni, hogy ha elszakadnak, a' környelő
szívos állomány az elszakasztott végen azonnal összefoly és a'
felvett nyilást elzárja. A' szétört agy- és gerinczvelőben gyak-
ran láthatni jókora golyókat és mindenféle rendetlen alakokat,
mellyek mindnyájan azon körületi állománytól láttatnak kör-
rűlvétetni. Végre az agyból és gerinczvelőből alkohol és kén-
égyvénny által bizonyos zsírnemű anyagot kaphatni, ha a'
menstruum elgőzölögtetik, melly apró golyócskákban és hen-
gerkében áll elő és hennök hasonló körületi és középponti
állományt külömböztethetni meg, a' miért ezen anyagot,
csupán saját használatomra, Diplorinnak nevezém.

4. A' mi az agy- és gerinczvelőrostok érduccosságát
(varicositas) illeti, azoknak mindig állandó képlődését is
kétségbe hozhatni. Főokom az, hogy ollyakat, nagyobb
nyomás és hirtelen elbocsátás által, mesterségesen is csi-
nálhatni. Azonkívvül az érduccos rostok közt mindenkor
találhatni másokat is, melyek egész hosszukban semmi ki-
tágulást sem mutatnak; sőt néhol érduccos rostokat nehéz
is találni, mint hogy csaknem mind hengeresek: minden
esetre nem olly általánosak azok, mint látszanak. Ha meg-
fontoljuk e' körülményeket, nem csuda, hogy az érduccos-

ságok' épszerűségén kételkedünk, minthogy nagyon föltehető, hogy az agyállomány' bármilly vigyázatos elmetzésénél és mikroscoopi vizsgálatokra való készítésénél is abban annyi rázódások történhetnek, a' mennyi elég lehet az érdűczosságok mesterséges származásának kimagyarázására. Mind a' mellett is, ismételt vizsgálódások után, inkább elfogadhatni azok' valóságát, különösen azért, mivel az agy' és gerinczvelő' különféle helyeiből és különféle állatoknál mindenkor saját és állandó képezeteket mutatnak, és mivel ha csupán történetből erednének, végtelen változásokat kellene mutatniok.

5) Ehrenberg már észrevette, hogy néhol ezen érdűczosságok oldalaslag jóformán eltávoznak a' törzsökrosttól, a' mit könnyen ágazatoknak, vagy összekulcsolódási nyujtványoknak lehetne tartani. De ez nyilván csak történetből esik meg, és bizonyosan hasonlíthatlanul többször kellene észrevetetnie, ha az agyrostok' réndszerinti ágazata és összekulcsolódása volna. Ha valami módon nagyon hosszú fonal tétethetik a' rostból nagyító alá, csudálattal lehet látni annak minden egybekulcsolódás vagy elágazás nélküli hosszúságát. A' kérődzők' agyaiban az agybilleentyű jó nagy, tökéletesen átlátszó hártyává terül, melyben a' rostok többnyire csak egyetlen egy réteget képeznek. Ezt többnyire minden érdűczosság és egybekulcsolódás nélkül és teljességgel ágazatlan láthatni.

Van egy képezet az agyban, hol ágazatok és egybekulcsolódások vannak, és a' melyet talán a' valódi agyrostokkal föleserélték, midőn azt ezeknek tarták: ezek a' fekete és belső szürke állomány' dűczös golyói, melyek sokszoros nyujtványokat bocsátanak ki, melyek elágaznak és egymásba kulcsolódnak.

6) Az egyes agyrostok' el nem ágazásának fölvétele, a' mit még is elegendő okkal el nem vethetni, sajátnemű belső ellenmondásba vezet bennünket, ha próbát teszünk az agyszerkezet' egyetemes felfogásával. Egy részről az agyrostok az agy-alap, agy-kocsány és nyúlt agy felé vastagodnak, ám-bár itt kisebb terjedelemben egyesülnek. És így számuknak sokkal kevésbének kell lenni, mint a' kéregállománytól jövő agyrostoké. Ezen rostoknak most legnagyobb részt ben kellene maradniok és az eresztekeknél fogva önmagokban végződniek, a' mi nekünk nagyon is valószínűnek látszik. Mind a' mellett is az idegrostokból még annyi feles szám maradna fen, hogy az agy-ágak' arányát sokkal felülmúlja. A' nagyobb rostokat az apróbbakból forrasztatni össze nem igen lehet, mert illyesnek olly szám mellett már észre kellett volna vétetnie. Talán egy rész a' jókora agydűczokban összebonyolódik a' dűczgolyókkal. Az ezen viszonyok, az agytömegnek az eresztekekhez agyágakhoz, agyidegekhez és agy-

dúcokhoz képesti nagysága, a' nagvobb agyrostok' eredete és az agyidegek' kezdete, nemkülömben az idegdúcok golyók' elosztása 's más illyek fölötti további vizsgálatokból idővel nagyfotossági eredmények hármlandának az életművi és erőbeli idegtanra. Minden esetre illy vizsgálatoknál nem kellene elmulatni a' Reiltől olly nagy haszonnal alkalmazott keményítő módszert és az azzal összefüggő vizsgálatmódot. A' szertebonczolási és az érintett módszer, és talán még az igen finom edények' beföcskendése, egymást, felváltva egészítsek ki.

7) Ehrenberg tagadja egy különös észrevehető sejtszövetnek vagy összefoglalónak létét, melly által az egyes agyrostok összeköttetnek. Mi sem vehetünk észre semmi ollyast. És még is feltűnő egybeállítás van az agy' minden részei között és az agyrostok jó erősen ragadnak egymáshoz.

Valljon nem a' sejtszövet' helyét pótolja-e itt az agyrostok' körületi, nagyon szívós állománya? Talán ez, belőlről elegendőleg elválasztva, kocsonya alakban mutatkoznék. Nem lehetne-e itt megfejtetni a' talányt valami búzsó és tűn- olvadék vagy más a' kocsonyát hatalmasan összehúzó anyagok által?

8) Az együttérzidegnél teljességgel nem találhattuk meg, sem dúczaiban, sem a' dúcközökben, Ehrenberg' ízelt agycsőveit, a' mit már abból is gyanítani lehetett, hogy egy sűrű sejtszövet ezen idegnek 's dúczaiknak minden részeit szorosán átjárja. Ellenben a' minden idegdúcoknak saját golyócskák méltók voltak volna közelebbi leírásra és lerajzolásra, minthogy már a' lélek-életmű' szerkezetéről vala szó, hová az aggyal együtt mind a' többi idegrendszer is számíttatik. Épen nem hihető, hogy Ehrenberg vizsgálatainál ezen dúc-golyócskákat mindenütt észre ne vette volna. Ezek felől csak a' tengeri malaczoknál és madaraknál emlékezik, és ezekhez hasonló göröcsös képezeteket a' nádalyoktól rajzol le. A' tengeri malacznál, hol azokat a' napdúcban találá, mirigyféle golyóknak nevezi. De mindenütt láthatni, hogy nem adja meg nekik azon fontosságot 's nem fordít rájuk annyi figyelmet, mint az egész lélekéletműbeni gyakoriságoknál, és olly sajátos, fontos képezetöknél fogva nagyon érdemelték volna. Én ezen dúcok barnás festékkel bevont, belsejökben egy középponti, átlátszó udvarral környelt szemecskét rejtő golyókat, mellyek minden idegdúcokba 's ezeket összekötő idegekbe, valamint az agy' fekete állományába is, a' láthatmokban és csikolt testekbe nagy számmal elszórvák, egy különös életműves rendszernek tartom az idegrendszerben, olly fontosságúnak, mint a' gyöngysor- és hengerképi rostok, minthogy a' dúcztömegnek lényeges bélyegét tenni látszanak, mellyet már régen különös rendszer gyanánt tekintének.

9) Ha arány — noha igen ingadozó — van a' vérgolyócskák

és az agy- és idegrendszer' körületében levő szemezett velőgolyócskák közt, abból ezen csak részszerint álló törvény foly, hogy az alsó életművezeteknél és az egyedi átváltozások' különféle időpontjaiban, az elemi részecskék, mint a' vérgolyócskák, mirígyiszemek, életműves rostok 'sat. sokszor tökéletesen olyanok, sőt még nagyobbak, mint a' magasb életművezetekben és a' magasb kifejlődés' s teljesebb érettség' időpontjaiban. Hanem mégis ebből, ha más elhatározó föltételek ennek elfogadására nem kényszerítnek, teljességgel nem következik, hogy egyiknek a' másíkból, mint itt az ideggolyócskák a' vérgolyócskákból, csupán átváltozás által kellene kiképződni.

10) Ehrenberg vizsgálatainál, főkép rajzainál, melyek az írott közleményeknek lényeges kiegészítését fennek, mindenütt fordíta figyelmet az idegrece' szerkezetére. Ref. ezen rajzok' becséről kora ítéletet mondani nem akar; önkényt jövend az, ha egyszer e' tárgy, Treviranus és Langenbeck szerint is, alkalossággal és csínnal, mint, nagyon érdemli, megvizsgáltatván előadatandik.

Most már Ehrenbergnek az agy- és idegállomány' életművi jelentésével kijelentett véleményére térünk. Ezeket főpontjaik szerint hozzuk elő 's adjuk hozzá jegyzeteinket.

1) A' vérgolyócskák' belső magvai több apró magvacskákból állnak. Ezek teszik az anyaglatot, melyből legközelebb a' szürke, aztán a' fehér agyállomány, végre az idegek' veleje készül. — A' vérgolyócskák' körponti magvának összerakottsága tettdolog; nehéz ugyan szemlélni az ember' és emlősök' véreben, de annál láthatóbbak a' madaraknál és csúszóknál. Nem tagadhatni ezeknek a' szürke állomány' igen apró magvacskáivali hasonlatosságát sem. De ugyanazonosságukat, minthogy egyik anyagnak a' másikba való átmenetelét érzékeinkkel nem kísérhetjük, még más módon, péld: vegytani minőségöknél fogva, kellene bebizonyítani.

2) Az üterek' utolsó végei nem képeznek csupán egy a' kékerекbe átmenő, magokba zárt edényreczét, hanem egy rész szabad, nyílásokkal ellátott végben szűnik meg, a' mely nyílások eleven működések által bezáródnak vagy kinyílnak, és így választják el a' vér' alkrészeit. Így névszerint a' szürke agyállomány' edényvégeiben a' vérgolyócskák' hüvelyei lezsúrlódhatnak és az el szabadult magvak áthocsáttathatnak, melyek aztán a' szürke és fehér állomány' ícsövei' nyirkának képelésére fordíttatnak. Úgy látszik, itt az ícsövek' kezdetei némileg szabad nyílásokkal ellátva adatnak elő, melyek aztán az edényüregből kilépő és talán a' szürke agyállomány' térímbelében összegyűlt vérmagvakat és a' még apróbb szemecskéket, melyekből összetéttvük, fölvesszik, hol aztán tovább menetelők közben az ícsövek' nyirkává változtatnak.

3) Most ezen kérdés keletkezik, valljon e' nyirk mozog-e vagy áll az ízcövekben, és így az agy- és idegállományra folyósság' vagy tömötség' bélyege illik-e? Az eleven és sértetlen béka' idegében az egyenes vizsgálatok ugyan nem mutatnak észrevehető, sebes nedvmozgást, mégis egy utóbbi helyen ez kérdeztetik: „valljon nem látszik-e az idegműködés a' vérből, még pedig annak magvaiból vett anyag' elválasztásának, a' mely előbb mint szívós nedv az ízcövekben és lassanként mint idegvelő a' hengercövekben halkan és láthatlanul tovább menve összegyűl, melyeknek végein ismét mint kivetendő anyag a' közönséges felszívásba megy át“?

4) E' szerint a' Szerzőként „az egyes idegső' képzeleti alakja, a' mennyire közvetlenül megvizsgálhatni, orsóképű, igen vékonyan és ízesüléssel kezdődve, közepén túl felduzzadt, hengerded és velővivő, azután vékonyodó, mindig egyszeres és *talán edények közt* elvégződő“. És így ha úgy szabad érteni, az idegsövek' egy része közvetlenül a' kékeres edénykezdébe menne által, valamint az üteres rendszer' egy része közvetlenül az ízcövek' kezletébe lép és így a' vér- és idegrendszer egyetlen egy kerengésbe záródnék, midőn egy részről az életműves nedv gyorsabban mozogna, más részről lassú futásában tovább tovább menne, miglen újlag előbbi helyére érne. E' mellett azon föltételnek is állnia kellene, hogy a' két rendszer' határánál, legalább egyes helyeken, a' folyós tartalom' részszerinti lerakódásának és ismétli felszívításának kellene történni. Hasonló értelemben mondatik az agyról, hogy az a' tulajdonképi idegek' számára készült hajszáledény- rendszerhez hasonlítható. Továbbá, hogy működésére nézve központi életmű ugyan, de szerkezetére nézve körületi, és a' szívhez vagy gyomorhoz, mint központi életművekhez koránsem hasonlíthatni.

Ezen itt előadott áltétel a' legújabb időben sok követőket talált, sőt próbát tőnek erre kórtani elméleteket is építeni. De még is alig várható, minden becők mellett is azon lettdolgoknak, melyeken alapul, hogy ez folytatott vizsgálatok által bebizonyíthatassék. Mindenek előtt ohajtható lenne, hogy egy derék természettudós tanitana meg bennünket a' folyós' és szilárd' határiról, melyek az életműves országban sokszorososan mennek egymásba. Úgy látszik, hogy van egy pont, mellyől a' lágy életműves állományok majd a' folyós', majd a' szilárd' szerepét vehetik fel, a' mint nagyobb vagy kisebb tömegben vannak jelen 's erősebb vagy gyengébb mechanikai erőktől hajtának, úgy hogy mind a' két fogalomban, az összeragadási viszony' bizonyos terjedelme szerint, némirávitteles lehet. Eleddig csaknem minden boncztudósok az agy- és idegállományt, egy bizonyos érzékből, mely tudományos alapra nem vonható, szilárdlágý képezetnek tartják,

az állató alapképezetet pedig nem folyós tartalmú csöveknek, hanem rostoknak. Van még egy fajta folyósság, — életművesnek nevezhetni —, melyet semmi élő bár legszilárdabb anyagtól sem tagadhatni meg: ez annak anyagcserélés által okozott belső változandósága és mozgékonyága. Nem ezt, melynek ellenmondani nem lehetne, hanem a' vízmértékit gondolá Ehrenberg, midőn áltételelt falállítá, mint árománya' sok helyeiből behizonyítani lehetne. Meggyőződve vagyunk, hogy ő véleményei felől nem sokat tart, érczván azon magas érdemet, melyet magának a' tudományra nézve elveszthetlen lettdolgok' fölfedezése által szerzett.

Purkinje után (Jahrb. f. wiss. Kritik I. Nro. 29. 20. 1837)

Sz. D.

Ueber den Unterschied zwischen todtén Naturkräften und Seele. Eine Vorlesung von J. L. C. SCHRÖDER VAN DER KOLK, Professor der Medicin zu Utrecht. Nach der zweyten holländischen Ausgabe übersetzt von J. F. G. ALBERS. — Bonn, König et van Borcharen. 1836. VI és 59 l. 8. Velinp. Ára 30 kr. p. p.

Schröder van der Kolk, ki eddig mint jeles orvos és a' kórtani boncztudomány' előmozdítója ismeretes, ez úttal új oldalról tűnik fel, t. i. mint mély érzelmű, lelkes nyomozó a' magasb élet' körében, noha az élet' és kórtan' álláspontján maradvá. Ezen felolvasmány, melyet Utrechtben a' természettudományi társaság előtt tarta, főleg azok' figyelmére méltó, kiket a' lelki gyógytan' némelly főpontjaibani világos fogalmak érdekelnek. Célja nem egyéb, mint kimutatni az elbizottságot, mellyel legújabb időkben az ép-és lélektudósok a' materialismusról beszélének.

Szerző népszerű, de komoly előadásában megmutatja, hogy az emberi lélek' magasb, minden más természetereőktől nagyon különbözö lényegének fölvételét, nem csak vallásos és philosophi, hanem szigorún tudományos vizsgálatok által is behizonyíthatni.

Mint hogy a' legújabb időkben megmutattatott, hogy sok sajátlagosan különbözöknek tartott természeti erők csupán módosításai egy ősalapanyagnak (Urgrundstoff), vagy alap-erőnek; közelgett azon kérdés, nem tartathatnak-e minden természeti erők egy őserő' módosítványainak; nem egyeznek-e meg az életerők a' súlyolhatlanokkal (imponderabilia) azon mértékben, hogy ugyanazonoknak tartathatnának, és valljon ezek nem mutatnának-e a'nyi hasonlatosságot a' lélekkel,

hogy ezt módosított életerőnek, az egész emberi testet pedig összeszöttebb, mesterségesb physicali műszernek mondani lehessen? Találkoznak írók, kik vélel, hogy az élet' talányát megoldották, midőn a' lelket villanyi folyamnak, a' gondolatokat pedig galvani szikráknak nyilatkoztaták.

Szerző kifejti, hogy a' villany az idegekre nézve csak inger, melly, mint más, az idegerőket fölkeltheti ugyan, de tüneményeket nem hoz elő. Egy, darabokra vagdalt ideg, egymáshoz illesztve, jó vezetőnek mutatkozik ugyan a' villanyra, de nem az idegerőre nézve, mind a' kettő különféle törvényeknek enged. A' galvanismus a' szemben fölkelte a' világ' érzetét, nem azért, mivel az egyenlő az idegerővel, hanem mivel általa a' szem ingereltetik. Az idegerő szorosban az idegvelőhöz, vagy az idegszálakhoz van kötve; munkálata által az ismeretlen módon támad vagy változik; azt nem a' nedv vezeti, és nem tehet ugrást, mint a' villany és galvanismus. Szerző' számításai szerint, a' gerinczvelő' hátulsó felén által, mellyen minden érzésidegek futnak, és melly alig vastagabb hat negyedvonalnál, nem mehetnek 300,000 idegszálnál többen, mellyek közül mindenik nyilván megkülömböztethető érzést vezet az érzetgőczhez (sensorium). A' mozgás' idegeinél csak azon idegszál működik, mellyet akaratunknál fogva inger érint; egyik részben működés van, másikban nyugalom. Súlyegyenre törekvésnek, mint a' villany-nál, hol a' fölélesztett erő egyik szárlól a' másakra szökik, itt helye nincs. Egyedül az idegvelő vezetője az idegerőnek, mellynek hatása az agyig terjed, itt pedig az érzéstehetséggel benyomásokat közöl, vagy az akarat' parancsait az izmokhoz viszi. Idegerő a' kötelek, mellynél fogva lélek és test összefüggének.

Megengedve, hogy az agy a' nagy egyesületi pont, mellyből minden idegszálak erednek, mellyre minden idegerő viszhazhat, mellyből az akarat' megindítása támad, nagyon méltán tehetni fel e' kérdést: egy-e lelkünk ezen erővel, csak működése-e azon erőnek, melly az agynak sajátja, a' gondolkodás és magasb tehetségeink?

Ezen életkérdést, a' lélek' létezésére's a' halhatatlanságróli megfogásunkra nézve, Szerző különösen alapos feleletre tartja méltónak. Kifejti, miként az idegerőket az agynak kell tulajdonítani, de nem a' lelkitehetségeket, úgy mint sajátműködéseit. A' szélhűdés, véres guta és agykórságok melletti esetekből vonja ki a' különbséget az agy', idegek' és lelkitelhetségek' ereje közt.

Önkény és gondolatok soha sem tulajdonai az idegerőnek. Minden idegeken egyiránt egy magasb tehetség uralkodik.

A' természet' minden eseményeiben a' munkálatra vagy mozgásra külső ok szükséges; de a' munkálat' és inger' kez-

detét a' lélek bírja magában; ő önkényt cselekszik, és ez által különbözteti meg magát minden természetéről. A' nagy természetben, a' vonzerőben, galvanismusban, sőt az idegerőben is, mely csakugyan minden benyomatot egyenként bevezet, nincs hasonló lelkünknek azon gondolhatlan munkásságához, mely egy időben történik, például, egy szabadbani beszélgetés alatt, midőn csak a' menés és beszéléskor több száz izmoknak kell akaratum által megfeszítettetniök; a' kívülről felfogott és belülről villámsebességgel feldolgozott benyomatok' özöne pedig minden számítást és hasonlítást felülhalad.

A' lélek' testiségéről képzet annak munkásságba indulásakor legottan elesik, mert minél inkább gyarapítjuk emlékezetünkben a' dolgok' és képzetek' gyűjteményét, annál könnyebben talál az abban helyet.

Gallnak az agyéletművekről szóló tanja hasonlóan bizonyítja a' léleknek testtől függetlenségét. Az életművek csak eszközök, melyek benyomást okoznak ugyan a' lélekre, de a' mellett magunktól függ akaratjokat követni. Az erkölcsi erő egyáltalában szabad.

Örültségben nem a' lélek beteg, hanem az idegerő, mely amavval fonák és ál benyomatoakat közöl; inkább érzécsalódás. Lélekkórságban a' lélek fonák benyomatoakat kap, és ezek által elámítva, helytelen fogalmakat és következeteket készít; de magasb ereji, ítélete és okoskodása, csak elfojtva, nem elveszve lehetnek.

Szerző említ eseteket praxisából, hol idült szellemkórnál, midőn a' test' szenvedelmei inkább arra vonulának, kevéssel halál előtt, mikor a' hüvely némileg megoldózott, a' rég elnyomott öntudat tisztán visszatért,

Gütting. gel. Anz. (St. 44. 1837.) után

Sz. D.

UTLEIRÁSOK.

Travels in Crète. By Robert PASHLEY, Esq. Fellow of Trinity College, Cambridge. London, 1837. 2 vols.

Pashley szintolly tudományos mint kellemes dolgozatu író' jelen munkája is igen kielégítő, de buvárkodásai miatt nem egészen népszerű. Régiségek fölötti vizsgálatok, hajdan-kori városok helyeinek meghatározása, sőt az ország mostani állapota felett elszórt jegyzetei, számos hivatkozásokra kénytelenítik őt, mikre nagyon is készséges. Hiányzik továbbá munkájában a' tárgyak' költői oldala iránti érdek, melly Attica' majdnem minden talpalatnyi földéhez csatlakozik. Az értelmesség napleáldoztának fénye még most dicsőségteale homályban leng az omladékok fölött. A' természet túlélte a' nemtő' hajótörését, 's most virágoznak az olajfák mint hajdan, 's Hymettos még most is nevezetes mézének édessege által, mint egykoron.

Kiszemelünk némelly érdekesb leírást a' munkából, 's mindenekelőtt a' cretai tévely (Labyrinthos) iránti közleményt, mellyről a' tudós szerző következőleg ír: A' természeti barlangok 's kivált temetkezési helyek, mellyek Knossos' tőszomszédságában vannak, azon jól ismert régi legendára emlékeztetnek, melly a' cretai tévelyre vonatkozik, 's melly egyértelműleg e' város' vidékire helyeztetik. Olly épületnek írják, mellyet Daedalus a' híres építő művész a' Minotaurus' lakhelyéül állított föl. De elegendő ok van azt hinni, hogy a' cretai tévely valóságban szintolly kevéssé létezett, mint az ő mesés tulajdonosa. Bármennyiszer fordul elő Homer' költeményeiben Daedalus, Minos, Ariadne 's más egyéb cretai nevezetesség: alapos bizonyítványokkal soha nem lehet azok' voltát kétségtelenné tenni. Hesiod és Herodot is egészen hallgat ez építményről; holott ez utóbbi történetíró, ki az egyiptomi tévelyt az ephesusi és samosi templomokkal összehasonlítja, alig fogta volna elhallgatni a' cretai tévelyt, ha az valóban létezett volna. Alig kell említenem, hogy illyféle épületnek Makro-Tukho' szomszédságában sem találtam semmi nyomát. A' tévelynek a' knososi pénzekben találtató alakja szükségkép különféle, minthogy az nem valódi épület, hanem csak a' képzelődés' műve volt. Meg kell még jegyezni, hogy olly írók, kik a' régi hitregéket

(mythos) szorosan történeti események' sarkalatinak tekiintik, a' tévelyről ahhoz a' véleményhez szegődnek, mintha annak épülete az ő koruk előtt, levegővé olvadt, 's mint valamelly tündérpalota, semmi nyomot nem hagyott volna maga után.

Prokesch-Osten azonban szerzőnk épen idézett állításával ellenkezőleg a' tévely' létezését bizonyítja, közölván 'egyszersmind annak rajzát 's leírását a' steierhoni folyóirat 1836-iki 1 füzetében, olly külömbiséggel azonban, hogy az nem épület, hanem barlang, mellynek különféle elágazó földalatti tornáczai vannak. Egyébiránt, hogy az emberi kezek' munkája, azt minden kétségen kívül, 's hihetőleg még az egyiptomiak által készítve lenni mondja, temetkezési helyül szántnak gyanítván azt.

Pashley ur, nyomozásai közben egy igen nevezetes fölfedezést is tőn, Zeus' sirját t. i., egy nyaj-ór utmutatása által, ki legeltetései közben az omladványt gyakran látá. A' sir Juktas hegye tetejének éjszaki csucsán áll, mintegy 80 láb hosszú falkerítéssel. — Itt porlanak, így kiált föl a' szerző, — maradványi a' legmélyebb vallásos tisztelet tárgyának, az emberek és istenek atyjának hívőleges sirja. Azon helyen állék, hol Zeus minden menybeli 's földi fáradalmaitól pihenni mondatik; a' helyen, mellyet annyi időkor óta szentesítettek. Régi írók' 's egyháziak' munkái bizonyítják, hogy e sir a' vidékiekre nézve a' legnagyobb kíváncsiság', a' cretaiakra nézve pedig a' legnagyobb tisztelet' tárgya volt 's maradt egészen Konstantin' időszakáig. Kallimachosnak egy ismert verszaka hazugsággal vádolja a' cretaiakat, azon állításokért, hogy a' halhatlan Zeus az ő szigetjeken van eltemetve, a' költők szerint, ön kezeik csinálta sirban. Nem tudom, ugymond a' szerző, mint ütközhetett meg ezen írónak vallási buzgalma a' cretai szóhagyományban (traditio), hogy Zeus, szülőföldjén van eltemetve, holott más szóhagyományok szerint több istenség is osztozék e' sorsban. Így p. o Hermes Hermopolisban, Ares Tracinében, Aphrodite Cyprushan 's a' t. temetettek el. Ha Zeus az emberiség' közsorsátul mentes nem volt: illőbb nyughelye nem is lehetett volna, mint önhazája. Egyéb iránt sorsa épen nem rendkívüli, ha úgy gondoljuk is őt mint az ég és föld legfőbb parancsnokát. Atyja, Kronos, szinte lefizeté a' természet' adóját 's Kaukasos hegyén temetették el. Uranos sokkal előbb meghalt, 's az orphei szóhagyományok az őt megelőzőtt istenségeknek Phanesnek és Neithnek, ugyanazon emberi sorsot juttatják. Még kevesbbé találandjuk a' cretai szóhagyományt boszorkodásra méltónak, ha megemlékezünk arrul, hogy Aeschilos nyilván ki meré mondatni Prometheussal az athenai hallgatóság előtt, mikép Zeus, nem sokára kegy-veszítve le fog taszittatni thronusáról, mint ez már elődeivel történt.

A' szerző egyik legkedvesebb foglalatossága volt, a' régi szokásoknak a' mostaniakkal összevethetősége; kiterjedt az ő figyelme a' nép közt uralkodó halvéleményekre is, minők a' katanasok vagyis vampyrok, stoicheinok, nereidhesek 'sa't. felől szárnyalnak, 's minő p. o. az egymást szeretőknek nem szabad egymás kezéből szappant elvennie; mert elmosatik általa a' szerelem. Nem mulasztá el megvigyázni 's leírni népvigalmaikat 's erkölcsi állapotjokat, mely utóbbi, különösen a' sfakianereknél a' házassági szövetség 's hitvesi hűség' sértetlensége körül, a' kegyetlenséggel határosan szigorú, 's rokonainak vádlása, bírósága 's végrehajtó hatalma alatt áll.

A' munka' egyéb tartalmát legnagyobb részt óságok' vizsgálata teszi, mik többnyire, tömeges épületek, közép műbecsű fa - és kő faragmányok és szobrok. — Legnagyobb hiány van statistikai és műszorgalmi adatokban. A' sziget' néptelenségét azonban eléggé kimutatja az, hogy Vlithias faluban egyetlen muzulman férfin kívül csupa asszonyok, 's jobbadán özvegyek laktak; mit több más helységben is csaknem illyformán lenni mond a' szerző.

Baráti az ő literatura' remekműveinek, Pashley jeles munkájában szintannyi gyönyörködtető mint tanuságos kincset találандnak lerakva.

Berghaus Annalen u. s. w. (April u. May 1837.) után

K—s.

First Impressions and Studies from Nature in Hindostan; embracing an Outline of the Voyage to Calcutta, and Five Years' Residence in Bengal and the Doab, from 1831 to 1836. By Thomas BACON, Lieut. of the Bengal Horse Artillery. London, 1837. 2 vols.

Ha valamelly utazó a' tizenhatodik században elég merész volt messze tartományokba p. o. Törökországba vagy Egyiptomba vándorolni, 's visszatérven el tudá magát határozni utleirásának kiadására: első kötelességének tartá, minden előbbi író' munkáit fölhányni, 's azok' tartalmát segítségül híni, sőt egy két barátja segítségével még az előadást is ugyancsak fölpipezni. Ma ellenben, midőn az utleirások' özöne mellett sokkal inkább kellene a' szerzőnek iparkodni versenytársait felülmulni, — azt tapasztaljuk, hogy az utleirások, többnyire csak próbamunkák, könnyű nyelven írottak, melyekben az utazó által látott, hallott dolgok 's keble érzeményei foglaltatnak. De nyomosan véve, sokat

is kívánnak ma némellyek az utazásirótól, 's mindent mes-
terkelt alakban szeretnének látni, a' mi csak tudománnyal
vagy tudományossággal érintkezésben van. Tagadhatlanul
az elbeszélési könnyűség az, mi az utazási munkát éldelhető
olvasmánnyá teszi. Egy philosophicus utazót, ki mint mon-
dani szokás, utazáshoz készült, azaz fejét mindenféle tudománnyal jó eleve megtömé: legkevesbbé kell olyan utazónak
tartani, kinek idegen tartományokról közlött rajzai vakon
hitelt érdemelnének. Ő igen hajlandó, betanult elvei 's né-
zeteihez szabni mindent, 's a' lettdolgokat is előleges véle-
ménye vagy halvélménye szerint itélni meg.

India azon országok' egyike, mellynek egy uj, mester-
kéletlen leírása hiányzik; mert minden eddig róla megjelent
munka regényes színezetű. Bacon' munkája hűséggel látszik
írottak; előadása is élénk, egyszerű, 's czimének megfele-
lő. Közöljük itt munkájából az ottani életmódnak szeszélyes
leírását.

Indiában szokás különösen a' fiatal embereknek, víra-
datkor fölkelni. Bolaki Doss, a' sirdar-hordó eleinte csen-
des „Sahib! Sahib!“ szólítással kívánja urát fölkelteni. Lát-
ván azonban a' jó bolaki, hogy ura mélyen alszik, mindig
zajosabb serkentéshez kénytelen folyamodni, míg végre „Sa-
hib! Khodavund! Outia Ap! Ub tóp diuggiga“ (Uram,
nagyságos, isten választotta, tessék fölkelni; tüstént ellob-
bantják a' láрмаalgyut) kiáltozásával csakugyan ébredésre bir-
ja urát.

Az úr kikel ágyából, félaludva, 's egy nagy kényelmes
székbe veti magát, reggelijét, kávé, virginiát vagy mani-
lát, szürcsölendő; miközben a' fáradatlan bolaki haját meg-
keféli, gungu pedig, előbb megmosott lábaira a' harisnyákat
fölhuzkodja. Aztán pipereasztalhoz ül a' lágyság' fia, 's en-
nek végeztével egy sétára vagy lovaglásra szánja el magát,
miközben egyik vagy másik, vagy több kutyájának is meg-
engedi kíséreteül menni; mert majd minden fiatal embernek
van egy csapat kutyája; — Napfölkelte után mintegy félóra-
ig lovagolva, sétálva, 's a' nap hevétől a' gungu által egy
nagy csattával (ernyővel) védetve, haza tér, 's nem a' leg-
divatszerűbb pongyolában, szemlét tart lovai fölött. Néha
kicsalja őt a' szép reggel fürdeni a' Tankba, hol vagy usz-
kál, vagy juhbőrből készített vánkusra ül, mint valamely
lóra; mellyhez azonban ügyesség, gyakorlottság kívántatik,
hogy fejfel vagy lábbal alá a' vízbe ne bukjek. Az illy fára-
dalom utáni lankadságot egy pár órai pihenés váltja föl a'
nyug-ágyon. Mintegy tíz óra tájon kezdődik másodszor a'
piperezés, 's ezt 11 vagy 12 órakor ismét reggelizés követi,
hanemha hivatalos óra korábban kívánná mind ezeket véghez
vitetni. Az ebéd előtti idő egyes személy külön köréhez

képest különfélekép telik el; rendesen játékkal, látogatásokkal csevegéssel, hirthordással és rágalommal. Az ebéd délutáni két óraker van, többnyire könnyű hús-étekből, jó borocskával, szeszes italkal 's talán kis szender' kiséretében. Ez utolsó esetben a' jószívű bolakinak arra is emlékeztetnie kell urát, hogy a' nap nyugodóban van. Alkonyatkor körbe se-reglenek lovagok és gyalogok; a' napi történetek szájrul szájra mennek, 's nem ritkán szapu alá kerül a' legjobb barát is. Nyolczadfélkor vagy nyolczkor vacsorához ülnek; a' lakmározás ritkán tart soká, 's tizenegyedfélkor többnyire már minden étszoba üres; mert az éjszakai ti-vornyázás gyűlöletben áll az indusoknál 'sat.

Calcuttai 's Dum-Dumbani tartózkodása után Merutba helyezteték át a' szerző, honnan tiszta időben Himalaya' hócsúcsai is szemlélhetők. Bacon egy társával együtt ezt is meglátogató. Utjok közben, Seharunpur' vidékén különös vallási intézetre találtak, melyben egyszersmind egész sereg majmot táplálnak. A' szolgálattevő gossein (egyházi) minden délben csönget, 's ekkor a' külön fajú majmok tódulva se-reglenek a' templom eleibe, 's czivódva, veszekedve takarítják össze az elibük hányt rozstot, néhány percz múlva tisztán fölfalják 's elszélednek, ha csak valamely szent vagy egyéb ünnepnap nincs; mert ekkor gyümölcselel is megvendégeltetnek. — Hasonló, eddig csupa mesének tartott állatintézetről emlékezik Odoricus utazó pap még a' 14dik század-ból, melyet Chinában egy kolostorban látott. A' különféle majmok' száma mintegy négy ezerre ment, 's a' gondviselő papok, meghalt előkelő férfiak lelkeit vélték azokba átvándoroltaknak. Odoricus hiában igyekezett őket e' bal vélemény' alaptalanságául meggyőzni.

Kirándulásokat tőn a' szerző ezenkívül Melába, Delhi-be 's az omladékirul hires Schahdjehanabadba 'sa't. melyek mind megannyi érdekes tárgyat szolgáltak neki, munkája tartalmát becsessé 's gyönyörködtetővé tehetni.

Berghaus Annalen (April u. May 1838) után

K—s.

Reise auf dem caspischen Meere und in den Kaukasus, unternommen in den Jahren 1825—1826 von Dr. Eduard Eichwald k. russ. Staatsrath und Prof. zu Wilna. Erster Band, zweite Abth., den historischen Bericht der Reise in den Kaukasus enthaltend. Mit Kupfern. Stuttg. und Tüb., J. G. Cotta'sche Buchh., 1837. 57 ív n8-adr. Ára 4 for. 30 kr. pp.

Eichwald úr Bakuból Tiflisbe utazék Schirwan és Karabagh tartományokon át, miket természetminőségi és törté-

nettani, természetnyi, pittoresk-arcismereti stb. tekintetben, szokása szerint, mint jeles vizsgálódó, rajzol. E tájon egy német falura is akadt, miről különöseket beszél: „Helenendorf gyarmat igen csinosan van építve; egynehány egyenes igen tiszta utcái vannak, melyeken mind kétfelől mészkőből épített házak állnak; középettők van az egyház. A' gyarmat csak hét év óta létezik, 's württembergi Németek által telepítetett, kik Ulmnál Dunára ülvén Odesánál szálltak ki, honnét ide küldettek. Van egy papi tanítójok, ki a' földművelői karból választva, hittudományi tanulmányokat sehol sem hallgata, 's ki papi kötelességet visz, tehát minden szentségeket kiszolgáltat, a' nélkül, hogy arra valamely consistorium által jogositva volna; a' georgiai polgárkormányzó még is, Hoven, mint hiszem, legfelsőbb parancs' következtében engedelmet ada neki reá, mivel, mint később Tiflisben maga Hoven urtól értém, semmi más módot nem láta e' vallástalan emberek' megtérítésére. Minthogy még Württembergben, mint Separatisták, tulajdon felekezetet formáltak, itt is egészen vallás nélkül, a' keresztséget, törvényes házasságot, a' holtak' eltemettetését stb. megveték, mikor nekik tetszett, feleséget vettek néha kettőt, hármat is, az öreget otthagyták, 's hazájokat is e' vallástalan élet miatt kelle odahagyniok, földieiktől mindenütt kerültetvén. A' polgárkormányzónak kezdetben e' nyugtalan néppel sok baja volt, melly valóban csak azért jött ide, mivel Jung- Stilling' tanításai által meggyőződve, az 1835-dik évet, mellyben az a' világ' elenyészttét jóslá, itt akará bevárni. Ki akkor, Stilling' jelentése szerint Jerusálem' közelében volna, a' „meny“ kapuját ott nyitva lené; azért nagy seregenként elhagyák honukat, hogy a' jerusalemi uton azon menykapuhoz mennyire lehetséges, közel essenek. Mindjárt Georgiábai megérkeztök után küldtek is Jerusálembe néhány követeket, ott e' fontos eseményről közelebbi tudósításokat tudakozandókat. Ezek Persiában kezdetben a' Schach' parancsára jól fogadtattak, de későbbben sokat dolgoztattak velek, mi nekik kissé nehezen esett; sőt még keményen is bántak velek, 's Georgiába kívánczoltak vissza; hanem a' kormányzó nem fogadá be őket újra, miért hátramaradt földiek nem bátorzkodtak utánok huzcolkodni. E' szigorúság által, mellyel a' vallási gyakorlatikbani különösségek is megfeddetnek, Iassanként megjobbultak, 's végre megegyeztek a' közülök leendő pap-választásban“.

A' sz.' tartózkodása Tiflisben utazási leírása' fő szakaszát teszi. Tiflis az Oroszok' minden délkaukasusi foglalásainak középpontja, mint Georgia általában az ottani tartományok' legérdekesbike. Eichwald úr azt igen terjedel-

mesen adja elő, történetére visszapillant, sőt a' georgiai literaturáról 's költészetéről is közöl tudósításokat. „Ha az építészet' régi maradványairól, p. o. egyházak-, hidak-, erősségekről stb. itélnünk lehet, látjuk, hogy Georgiában egykor a' művészetek virágzóak. Ide is, mint Örményországba, a' keresztény vallással együtt jövének Byzantból. A' XII-ik században az országnak belső ereje 's csendessége mellett Dávid királynak, az építőnek fáradozásai által, és Tamara királynő' koráig a' honi nyelv' szépsége virágzására juta el. Dávid ugyanis tizenkét georgiai ifjakat küldé Athenébe, ott a' tudományokat tanulándókat: köztök Georgiában leginkább Petridse János philosoph tűnik elő, ki görögből sok istenes és philosoph könyveket fordíta georgiai nyelvre. Tamara' uralkodása a' georgiai literaturában időpontot teve; alatta éltek Rustawel és Tschachrudse is, a' költészetben híresek; Chonel Moses és Tmogweli Sergius, kik prózában jeles munkákat készítenek. — Azon időnél még most is fennmaradott emlékei hasonlókép az akkor uralkodott építészet' 's festészet' jelességét tanúsítják. A' Georgiaiak ez időt aranykoruknak nevezik. A' Tamara' kormánya alatti költők' írásai maig is remekművekcek tartatnak a' Georgiaiak által. Davedschanianinak Chonel Móses és Wisramianinak Tmogweli Sergius által szerzett mind két prósai munkáik a' Georgiaiaktól igen nagyra becsültetnek, 's a' szép, utánozhatatlan nyelv' 's az eleven előadás' tekintetéből az első művek közé számláltatnak. Az azon korbéli szép literatura' magas lépcsőjének más példája Rustawel' „Wepiwis-Tkavcsani“ című versezete. — A' költőnek egy másik költeménye, Tschachrudadse Tamariani vagy Tamara királynő' dicsérete, szokatlan összhangzása- 's nehéz versneméről nem kevesbé emlékezetes; éleselméjű gondolatok' szójátzássali szerencsés összeköttetése e' költeménynek egészen saját becsét ad. Tamara királynő' halála után a' georgiai literatura nem volt már olly sikerrel munkálva; a' nyilvános művelődés' menete is általában sokkal lassubb vala. Ennek oka a' Georgiát több ízben pusztított szomszéd vad népek' berohanása volt. — A' tudományok' felüdülésének szakasza a' XVIII-dik századdal kezdődék, Hieraklius király' trónra lépése óta, kinek fényes győzelmei voltak annak okai. Ez időben a' catholicus I. Antal érdemel legnagyobb dicséretet, ki minden tudományokban széles ismeretekkel 's ritka teremtmői talentommal bír.“ Még több csekélyebb hírű költők 's történetírók is említetnek. Itt hát még egész ismeretlen literatura van nyerendő, átfordítandó stb. Az orosz elfoglalás óta már harmadszor jöve Georgiába tudományos szellem, 's nem kevesse gyönyörködtető p. o.

olvasni a' homoeopathia' versengése 's győzelme Tiflisben minő lármát okozta.

A' többi kaukasusi népek közt, kiknek tartományaikon a' sz. átutazék, a' Gurokat dicséri leginkább. Ezek saját néptörzsoket képeznek, „vitézek, erősek, szabályszerű kellemes arczvonásokkal, ravaszok, henyék, bosszúállók, pénzszomjusok. A' guri aszszonyok' szépsége mustra gyanánt ismeretes, 's magokat a' Georginiákat, Imereteket 's Mingreleket abban feljülműlják; egy törzsokból eredve bár, az ábrázathat ugyanazon oldalképpel bírnak némelly kevés elváltoztatással, mi azt ép emeli; úgy az orruk, ámbár ugyanazon görög, még sem olly nagy 's széles, arczsziuök sokkal szebb és elevenebb, fekete szemcük sok tüzzel bírnak, fekete hajok saját fényességü. — Guria' termékenysége nagyobb Imeretiánál. A' legjobb gomi és kukoricza itt hőven terem. Az erdők kivétel nélkül gyümölcsfák- 's szőlőtökökkel tömve, 's a' legszebb épületfát szolgáltatják. stb.“ A' sz. ellenben az Imeretiek, Mingrelek, Kachetiek csupa apró népekről nem sok dicséretet mond, kik külső elnyomatás' érzetében tehetlenek lévén, méltóságukat 's jólétüket igen elhanyagolták. „A' Mingrelek nem kevesbé nyomorultak, mint az Imeretek, 's mint ezek, csak gomi- és ssimindiből élnek; de többnyire ebből is keveset kapnak, úgy hogy már Martius- vagy Aprilban az első gyenge zöltséget szokják enni; sokan egész nyáron át e' füvel élnek, míg gomiok megéri. Dologtalanságuk miatt a' gomiból az illő mennyiséget sem mívelik, a' kukoriczát elhallgatván, melyből sokszor még előbb kifogynak. Általában itt igen különös, mint élnek a' Mingrelek zöltségéből 's éretlen gyümölcsökből; ezeket készakarva nem hagyják megérni, hanem zölden szedik le, a' pép' egy neműl főzik vagy nyersen emésztik meg, azért nem találhatni nálok soha érett gyümölcsöt. Minthogy ritkán esznek húsételt, hát többnyire kis darabbal is beérik; többször látám, miként a' Mingrel vagy Imereti az asztalnál, hol baromfi adatek fel, azt 10—15 apró darabokra vagdalá, 's belőle mindegyiknek egy kis csontot nyújtja, mellyen már csak kevés hús volt, — 's e' falat még is mindenkitől különös köszönet- 's mély meghajtással fogadtaték, és különös megtiszteltetés gyanánt véteték.“

Mindazáltal e' népek büszkébbek nemességökben, mint akármelly más nemzet a' világon. „Kartalinia, mond Eichwald úr, az orosz kormánynak semmit sem hajtana be, ha a' lakosok szünetlenül nemes születések miatt nem perlekednének. Egyik a' másik' nemességét megsemmisíteni törekszik, annak ősei ellen nyilatkozván; a' perlekedések bíró' előtt bélyeges papiroson 'viendők, 's ha az ügy még olly csekély

is, e' különös, a' törvényhatóságokat terhelő versengések' nagy száma még is csaknem azon egyetlen tetemes bevételt teszi, melyet a' korona e' szegény országtól nyer, de a' melly annál gazdagabb hercegekben, kiknek száma czerekre hág. Hanem e' hercegek olly szegények, hogy alig van naponkénti kenyerek, 's gyakran éhen kellene meghalniok, ha az orosz katonaságnál szolgálatot nem vállalnának. Az előtt minden ellenvetés nélkül elő is mozdítottak, mint-hogy egy georgiai születés, Orbelianoff herceg osztályvezér volt; az ellenben most sokkal nehezebben megy, mivel tőlök a' nemességi bebizonyításon kívül az is megkívántatik, hogy oroszul tudjanak olvasni 's írni; ekkor mindjárt zászlótartókká nevezetnek, 290 ezüst rubel évi fizetéssel, 's az illy hercegek örömet maradnak egész életökben zászlótartók, csak járandóságuk maradjon, hogy élhessenek. Egyéb-ként azon dicséretes van benne, hogy háborúban rendkívül sok személyes bátorságot mutatnak, semmi veszélytől nem rettegnek, 's ez által előjáróik' szeretetét megnyerik."

Eichwald úr egész Gokschaiig, vagy a' kék tóig utazott, 's innét Tiflisbe vissza. Ezen útjában sok régiségre akadt, de főkép a' tartomány' természettanjával, 's különösen annak földészeti feltételeivel foglalatoskodék.

A' munka' végén három igen érdekes értekezést közöl, mi Ázsia' legújabb történetében kutfői beccsel bír; a' mennyiben e' tudósítások egy párt nélküli tudós által maga' helyén gyűjtve, nem bulletin-gyárművek és ujságirok által szabattak ki. Ezen értekezés elseje' az utolsó orosz-perzsa háborúnak, második a' Ásiabani orosz-török csatának történetét, 's harmadika Dagestanban, Khasi Mullah elleni guerilla-had' pontos rajzát foglalja magában. A' perzsa háború' vázlatához a' perzsa hadérő' átnézése is oda van csatolva. A' fő benyomás, mit ezen előadások ökoznak, azon meggyőződés, hogy a' muhamed statusoknak szükségkép veszniük kell, hogy a' természet' minden elsőbbségei (termékenység, hegyek és tengerek közti szerencsés helyzet) és nemzetiség mellett, mennyiben a' műveltség által elomlott népek (Arabok és Perzsák) rendkívül sok eredeti nemességgel, és a' durvább, az izlam' részére csak későbbben nyert népek (Törökök és Kaukasusiak) physikai erővel, szépséggel és bátorsággal bírnak, nekik még is el kell veszniük, mivel vallás- és statuselvök a' nemmozduló, következésképp béna, 's megölnő és nemhaladó. E' nemes és erős, de a' nemmozdulás által elgyengült népek' példájából megtanulhatni, mi a' conservatív. A' conservatív nem a' nemmozduló, hanem egyedül a' haladó.

Nem fog már soká tartani, 's a' muhamed népek' sorában a' tragikai fog előtűnni. Eddig még mindig öröme

hajlánk, ha a Törökök és Perzsák legiszonyúbb veszteséget szenvedtek, és senki sem gondolt a szánakozásra. E népek még eléggé hatalmasok voltak, a régi ijedés és utálat még nem ment feledékenységre, s az utolsó görög forradalomkori véres iszonyok által újra felelevenültek. De majd olly helyzetbe jönek, mellyben még csak szánakozást érdemlőleg fognak feltűnni. A mai kereskedési és foglaló-politicanak átellenében, a mai hadfordélynak és diplomatiának azon mértékben, mellyben egyik tartományt a másik után elvesztik, utósó hősiségek költőibb lesz. Khasi Mullah, a megmenthetlenül elveszett muhamedanizmus' jövődő utolsó hőseinek előképe. Mi őt hazája hegyei közé kísérjük, látjuk őt az övei oldalán a régi szabadságért, a régi hitért harcolni, mindig meggyőzve, mindig újra felemelkedve, mig (mint itt könyomatban van) orosz szúronyok által átszurdalva fekszik előttünk.

Literaturblatt (Nro 99. 1837) után

K-y.

BIBLIOGRAPHIA.

36 NARRATIVE of a Journey, from Lima to Para, (Egy út' elbeszélése Limából Paraig, az Andesen keresztül 's az Amazonon le 'sat.) Lieutenant W. SMYTH és Mr. F. LOWE, által. London, 1836. 1 vol. in 8. — Ezen érdekes, noha természettudományi tekintetben nem nagy nyereségű munka két igen szép 's hihetőleg pontos földrajzával van ellátva azon tartománynak, mellyet a két férfiú beutazott. Munkájok bővelkedik hely 's vidékleírásokkal, mellyeknél majdnem a legnagyobb csekélységekre is kiterjed figyelmők, p. o. kávéházi italokra 'sa't. Szárazföldi utjokat Cerro de Pasco-n, Huanuco-n, Janahuanean és Tilingon át vízzel váltották föl a Huallagán és Amazon folyón. Ugyanezen utat ő előttük négy évvel már Pöppig Eduard is tette, 's igen mulattató és tanuságos leírását adja utazási munkájában, melly már uj kiadásban is megjelent, 's az itt főnforgó munka' belső érdemét, egyszerű de velős, természettudományi adatokban pedig különösen a Pöppig által elhomályosítja.

37. *HISTOIRE universelle à l'usage de la jeunesse.* (Közönséges história, az ifjúság számára). BREDOW után szabadon fordította J. L. MORÉ. — Paris, *Cherbuliez et co.* 1838. 2 vastag darab 12-edr. Ára 7 fr. (Nálunk 4 for. pp.) — Bredow' neve Németországban érdemlett hírnök; jelen munkájának számos kiadásai vannak, 's az iskolák' legnagyobb részében használtatik az. Kedvezőleg fogadják annak jelen fordítását a' Francziák is, 's bár nálunk is találkozni valaki, ki azt honi nyelvünkre áttenné, most midőn a' történelmi oktatmány, minden jó nevelés' első elemei közé tartozik. Bredow' közönséges történelmének szerkezete olyan, hogy az ifjúságot eleve érdeklenni képes. Nem a' királyok' és császárok' sóvágy névsora ez, sem nem száraz és egyhangú chronologia, feltalálhatni itt nem csak a' Fejedelmek' hanem a' népek' történelmét is, 's elmondását minden nagy felfedezéseknek, az emberi genius' minden találmányinak, valamint azon merész tengeri utazásoknak is, melyek a' civilizatio' elterjedését eszközölték, földgolyónk' minden tartományiban. A' fő történelmi időszakok, azon különös vonásokkal vannak előadva, melyeket reájok ezen különbféle népek nyomtak, melyek egymás után uralkodának. Egyébiránt a' munka egész a' jelen időig van folytatva 's ennél fogva a' lehetőségig tökéletes.

38. *CHANTS sacrés* (Szent énekek). C. L. MOLLEVANT az institut' tagja által. Paris, 1838. 18-adr. Ára 3 fr. 50 cent. — Ezen darab, az ó testamentom különbféle helyeit utánzó — lyrai poésist 's különbféle apró versezeteket foglal magában, melyek: Ábel' halála, Ágar a' pusztában, Ábrahám' halála, Goliáth orias' halála 's a' szerző' tiszta 's magasztalómá, a' poesis' e' nemében kitűnő felsőséggel bír, melynek szépsége különösen a' gondolatok' nemességében kitűnő harmoniájában áll. Tárgyait a' zsidó proféták, vagy is azon forráshól merítvén, melynek egyezőleg első helyet ad minden, verseire az ihlelt nyelv' azon pecsétjét tudá nyomni, melyet olly nehéz illőleg adni 's egyenlőleg fentartani.

39. *GRAPHISCHE Darstellung des scheinbaren Laufes der Planeten* auf das J. 1838. Für Freunde der Astronomie, und als Zugabe zu jedem Kalender. Von. C. GRAF, Diak. u. Lehrer der Mathematik. Nagy 4-edr. 1 ív és egy színelt kő-tábla, melynek hossza egy réf 16 hüv. magassága 7 hüv. Rudolstadt. 1837. Velinp. Ára 45 xr. p. p. — Ismét egy munka, melynek rendeltetése, a' tudományt népszerűvé tenni 's mindenek' értelméhez alkalmaztatni. Copernicus és Keppler előtt, csak tetsző futását esmerték a' planétáknak. Még ma is csak kevesen követhetik ezen testeket, azon különös görbékben, melyeket leírnak. Gr. ur előnkbe akará terjeszteni azon utat, melyet Mercurius, Venus, Mars, Jupiter, Saturnus és Uranus követnek 1838-ban, azon viszonyokat, melyekbe lép-

nek ezen planéták az esztendő' bizonyos szakaiiban a' nappal 's az állócsillagokkal, 's egymásközi viszonyait; mi Vestát Junot, Cerest és Pallast illeti, ezekről nem tartá szükségesnek szölnani, mivel ezeket pusztá szemmel látni nem lehet. Ezen közönséges elveken nyugszik G. úr' abrosza. Hosszabitsuk meg képzetünkben a' föld' tengelyét, a' két földszarkon túl, úgy hogy az ég' boltját érintsék; ezen tengely' két végső pontja a' világ két polusát jelelendi. — Ha most az egyenlítőt szinte kiterjeszkedni gondoljuk magunknak, úgy hogy az égboltot érintse, ez által ez két félgömbölyre oszlik, 's azon kör, hol a' meghosszabított egyenlítő az égboltot érinti, formálja az ég' egyenlítőjét, Ez az egyenlítő valamint a' földi, 360 grádusra oszlik. Valamint a' földön, az által határozatlik meg valamelly helynek geographiai helyzete, hogy azon délkör 's egyenlítői párhuzam; mellyeken azon hely fekszik kiszámoltatik, így a' csillagok' helyzete is hasonló lineákkal határozatlik meg, de a' mellyeknek más nevek adattak. Az a' körvonal, melly valamellyik csillagon, 's egyszersmind a' két poluson átnegy, az melly eltérési vagy elhajlási körnek nevezetetik; ez az ég' egyenlítőjét két ponton vágja át, t. i. ott hol a' csillag áll, 's az ellenponton. Az egyenlítőnek az a' pontja, honnan az elhajlás' köreit számlálni kezdik, azon pont, hol a' nap tavaszkezdetben van, a' honnan ez, tavaszpontnak nevezetetik. G. úr' planétaris abrosza, az égi gömböly' egy szeletét adja elő. Nyugot balra, kelet jobbra van. — Az egyenlítő az abrosz' közepén megy keresztül, 's egyik végről a' másikra megy. Azon számos vonalak, mellyek függőlegesen mennek át az egyenlítőn, ugyan annyi elhajlásikör- osztályok' grádusait jelentik. Az egyenlítő' mindenik oldalán, 30 párhuzamos vonal látható, mellyek az egész abroszon vizirányosan mennek keresztül. Illy terv mellett, könnyű a' csillagok' helyzetét meghatározni. — Ennyi elég legyen ezen abroszról, melly az egyszerűség' 's világosság' remekműve 's mellyet épen úgy megérthetnek azok, kik a' tudományban járatanok mint annak felavatottjai.

40. INTRODUCTION *a' l' entomologie* etc. (Bevezetés az entomológiába, magában foglaló a' bogarak' anatómiája' 's physiológiája' elveit, 's rövid elmondását a' nevezetesb osztályzati rendszereknek, mellyek azon állatokra nézve a' jelen időig javaltattak); Th LACORDAIRE által 8-adr. 12 rézt Paris. *Roret.*

41. NEUROLOGIE ou Description anatomique etc. (Idegtan, vagy anatómiai leírása az emberi test' idegeinek); J. IWAN által. Ford. angolból, pótolékokkal E CHASSEIGNAC által. 4-edr. 25 Londonban, metszett rést. Paris. *Baillière*, 1838. Ára 24 franc.

42. *Essai de Psychologie physiologique* 'stb. Próbátétel a' physiologiai psychológiáról, vagy a' lélek' testhezi viszonyainak magyarázata); C. CHARDEL által. Paris *Ponce-Lebas*. 1838 8-adr. Ára 5. fr. — Ezen munka' célja, a' physikai igazságoknak, az erkölcsi igazságokhoz kötése. Ch. ur. jelen ismérteinkben keresé azon módot, mely által a' lelkünk 's testünk közti kölcsönös viszonyt ki lehessen magyarázni; de bizonyossá lőn, hogy a' tudomány nem nyújt a' physicában egyebet, mint tapasztalatok' 's hypothesisek' egyesületét, világos theoria nélkül, melyben nincsen semmi physiologia, 's hogy a' psychológiának mind addig nem lehet theoriája míg nem tudjuk azt, mi az élet. — A' szerzőnek hát a' természet' studiumán kelle kezdeni; új vizsgálat azon gondolatra vezérlé őtet, hogy a' nap és föld két különböző elvet nyújtanak, mellyek aztán a' testek' képeleésében egyesülnek. Egyedül az azon rendszer, melyben a' physica, physiologia és psychologia, kielégítő theoriát találnak. Ch. ur. tanácsos a' megsemmisítő törvényszéknél, egykor a' szajnai kerület' követe 's az „*Esquisse de la nature humaine*“ című jeles munka' szerzője, képelebb vala, mint bár ki más, ezen nemes eredmény felé vezetni a' lelkeket, elfordítani a' tudományos studiumokat, minden anyagtani utaktól, hogy azokat vallásos de nem habonás eszmék felé vezesse.

43. *L'Éducation progressive* etc. Fokonkénti nevelés, vagy az életfolyam' studiuma); Madame NECKER DE SAUSURE által. Paris. 1833. Paulin, 3 dar. 8-adr. Ára 21 fr. Ezen munka, melly az academia' itélete szerént, a' Monthyon által alapított díjt, mint leghasznosb munka elnyeré, egy az új franczia litteratura' legjelesb termékei közül. Azon erkölcsi érzés, melly az egész munkából lehell, tiszteletet gerjeszt annak írónéja iránt. Nem esmerék könyvet—így szól de Sacy — mellyből asszonyok többet tanulhassanak, több vizsgáztatást 's meglegedést meríthessenek, mint ez.

44. *Lehrbuch einer allgemeinen Literär-geschichte aller bekannten Völker der Welt, von der ältesten bis auf die neueste Zeit*. Herausgeg. von Dr. Joh. Georg Theod. GRÄSSE. 1. Bd. 1. Abtli. Dröden u. Leipz. 1837. 32 ív. Ára 4 for. p. p. Ezen darabban a' régi nemzetek', nevezetesen az Egyiptomiak', Assyriaiak', Zsidók', Örmények', Chinaiak', Perzsák', Indusok', Görögök', és Rómaiak' literaturája foglaltatik, a' tudományok' művelése kezdetétől fogva a' nyugoti romai birodalom' megbukásaig.

45. *Lezioni de fisica sperimentale*. (Tapasztalati physikai leczkék), SAVERIO BARLOCCI, a' római della sapienza egyetem' professora, 's a' philosophiai collegium' tagja által. — Roma, 1837, tipographia di Pietro Aureli. 2 dar. 8-adr. képekkel.

— Barlocci' munkáját böles gazdálkodás, szép rend és világosság bélyegzik. Elő vannak itt adva a' physica' minden nevezetes tanítmányi egész az újabb időig lehozva 's a' leghíreseb physicusok' tapasztalataival gazdagítva. Barlocci' munkája kétség kívülvalóvá teszi azt, hogy az Olaszok a' physicában Europa' más nemzeteivel megmérkőzhetnek 's hogy annak több részeit nevezetes felfedezésekkel vitték előbbre. A' munkát egy értekezés zárja be a' levegő villanyosságáról 's ennek meteorológiára való befolyásáról. Ez az egészen olasz termék nincs még tiszta világosságra hozva tapasztalatok által, de reményleni lehet, hogy a' jelen romai physicus az elkezdett munkát nem fogja abbahagyni 's prof Zantedeschivel, ki ezen vizsgálódások' érdemében vele osztoz, folytatandja munkálkodását ezen érdekes tárgy' felvilágosításában. A' kiadás csinos és correct, a' táblák jók.

46. *OPERE di G. B. Vico, ordinate ed illustrate etc.* (Vico' munkái rendbeszedve 's felvilágosítva, Vico' értelmének historiai szétbontásával, a' polgári törvénytudományra való tekintetben), Giuseppe FERRARI által. 1-ső dar. — Milano, 1837, societá tip. de' Classici Italiani. 8-adr. XV és 414 l. Ára 6 lir. 46 c. Az egész munka öt darabból álland 's ára 40 lira. Ezen első darabban vannak; az előbeszéd, Olaszország és Europa a' XVd. század után, Vico' értelme, a' gondolkodás előmeneteléről Vico' után, 's Vico' tanítmányainak szétbontó táblája, mind Ferrari urtól, 's végre magától Vicotól: De Parthenopea conjuratione IX kal octobris MDCCI.

47. *Corso completo d' anatomia descrittiva etc'* (A' lefró anatomia' teljes leczkefolyama, az életidő, nemek, fajok és anomaliákban különbségekkel) Giovani GORGONE a' palermoi egyetemenél anatomia' professora által. — Palermo, 1824 és 1836. a' kir.könyvnyomtató műhely' bet. 8-adr. 1 dar. XV és 354 l. 2 dar. 302 l. Az egész munka négy darabból álland átlással. — A' természeti tudományok közt kétségkívül az anatomia egyike azoknak, melyek ezen században legnagyobb előmenetelt tettek. Az életkor, nemek, fajok, 's anomaliákban különbségek, az életművezeti szövetek' közönséges bélyegei, azok belső szerkezetinek microscopium általi vizsgálatai 's az embryologia, a' tudomány' csaknem egészen új nyereségei. Az anatomia' ezen fényes elfoglalásai egészen új kidolgozását kívánják az eddigi magok nemében hecses kézi könyveknek 's prof. Gorgone-t ez indítá, egy a' tudomány mostani álláspontjának megfelelő munka' kidolgozására. — Ha szinten ezen munkát többnemű hibákkal lehet is vádolni, de dicséretére szolgál annak az, hogy benne az újabb idők' nevezetesh felfedezései 's nagy számu ide tartozó lettdolgok feltaláltatnak.

A. B. P.

KÖZLÉSEK LISSABONBÓL.

A' TUDOMÁNYOK' ACADEMIÁJA LISSABONBAN.

Portugaliának valamint politicalai és köz életében rendtelenség, perpatvar, vitázás hatalmazott el 's minden szenvedélyek felizgatvák, úgy mind ezen rossz a' tudományos osztályok közt is meggyökeredzett, 's tudományos academiánk jelenleg leginkább az által látogattatik meg, miután az academia' eddigi titoknoka' (Macedo') fáradozásai által alig kezde a' külföldön némelly hitelre jutni, ki, úgy szólván, az egész művelt világ' minden academiáival 's tudós társaságaival levelezéseket kötött, 's az által az academia' könyvtárát néhány évek óta más academiák' több ezer kötet irományival nevelé. Hanem egyszerre Macedo úr ellen irigység 's neheztlés kapott létre, cselszövények szövettek, 's a' titoknak ellen némi vádakot sugdostak, szép szokásként, egymás' fülebe, szóval, őt titoknoki állásáról el akarák mozdítani, de a mi nehézségekkel járt, az academia' 1834-rőli új rendszabásainál fogva az egyszer választott egyén holtig megmaradván.

Az academia' alapítványának régibb rendeletei szerint ezen tisztség csak három évű volt, 's a' mint hát Portugál' restauratioja után Dom Pedro által az országgazdálkodás' minden ágaiban újítások történtek, azt állíták, hogy academia' régi rendszabályai az előbbi századból a' jelen időkhöz nem illenének többé; újak hoztattak tehát mik egyébiránt csak oda látszattak czélozni, hogy állandó titoknak választatott, és Macedo Senhor, mint ki leginkább befolyt, ezen állást magáért teremte. Most hát, midőn tőle, az academia iránti nagy érdemeit sem tekintve, örömet szabadulni akarnának, 's ez egyáltalán nem lehetséges, ha csak a' rendszabályokat újra le nem döntik, azt emlegeték, hogy az új rendszabályok az academia céljának nem felelnek meg, 's az academia' újak' alkatását, vagy inkább az ő rendszabályok' módosítását ellátározá, 's a' czikkek' fejtegetésekor a' többség három éves titoknokságra (a' változtatások' fő céljára) szavazott. Illy végzés Macedo úrra nézve természetesen bosszantó lehet, 's kinyilatkoztatá, hogy ő ezen pillanattól hivatalát leteszi. Ezt várták elleni, 's csak mindenféle hizelgésekkel akarák labdacsait megédesíteni, sőt annyira mentek, hogy ő előleges összebeszélgetés után a' következő ülésben új titoknak választáskor egyhangulag azon tisztségre ismét megválasztatott,

hibetőleg azon meggyőződésben, hogy Maçedo úr e' meg tiszteltetést el nem fogadandja. Az academia' ülésében valódi komédia játszaték, mellette a' portugáli szinmutatás teljes dicsőségében mutatkozott, hanem ezen eseményből még vígjáték is válhat vala, ha ők csalattatván, Maçedo úr, minden gyanítás' ellenére a' titoknokságot újra elvállaladná. Hogy már más van in petto, kinek ezen 600. talléros hivaltalt akarnák adni, igenis értődik, 's ez okból ezt ideiglen másodtitoknokká tevék. Bír-e ez valljon elég tehetségekkel a' külföldi levelezést fentartani úgy, mint azt Maçedo úr behozta, kétes, de czzel az academisták ép olly kevéssé gondolnak, mint, a' kormánynak eleitől mindegy volt, férfiakat hivatalokért találni, ellenben pedig némelly hivatalok férfiakért teremtetének. Ezen perpatvaron kívül is az academisták közt olly sok más elégületlenég uralkodik, mi a' tudományokat ép nem mozdítja elő, csupán személyességek által okozva, minden dolgokba beszövetve, valamint az egész nemzetnek olly saját elviselhetlensége, 's külömbféle czelokrai törekvése által, melly minden testületekben azon perczben meghasonlíst szül; innét azon kevés cselekvés, 's azon csekély előlhaladás, mint a' kereskedés' úgy a' tudomány' minden ágaiban, olly ok, miért sok academisták sem az academia' tulajdonképi üléseiben nem jelentek meg, sem annak számára értekezéseket nem küldenek be, sok tudományos férfiak még csak azon óhajtást sem nyilatkoztatják, 's legkevesebé sem vágyakoznak az academia' tagjaivá lehetni, különösen azért sem, mert legtöbbnyire magokat nagyra tartják, 's jobbaknak vélik, mintsem hogy értekezést küldnének be, melytől felvételök függ, 's mellynek először az academia vizsgálatára alá kell mennie, mire legfelebb csak ifjú kezdők adják magokat, mint kik még semmi literatori névre szert nem tevének.

A' Panorama literariai oktató journál, mellyet a' hasznos ismértek' terjesztését czélba vett társaság ad ki, 's melyből hetenként egy ív jelenik meg, nem csak eredeti értekezéseket közölván a' szerkeztőtől (más nemzetek' kivált a' Németeknek, kiket leginkább tisztel, munkáiban rendkívüli olvasottságáról híres, talentomdús ifjú ember), hanem más tudományos journálok és időszakí írásokból is sok kivonatokat, valamint nagyobb munkákból közbe-közbe a' külföldi kijött Portugalra tekintettel lévő munkák' bírálatait. Nem kerülheté ki tehát figyelmét a' múlt évben megjelent Portugal' „Ország 's erkölcsrajzai“-nak első része is, mellyet Eschwege ezredes vázlatokban 's képekben terjeszte elő, 's Hamburgban Hoffmann és Campenál adott ki, a' „Panoramában“

felőle a' következő észrevételeket tevő. „E' munkából, melly talán számos kötetekre emelkedhetik, ha a' szerző, úgy, mint kezdé, munkálkodni fog, egy példány jött kezünkbe. A' fő tartalmat levelekbeni bevezetés előzi, melly ha bár semmi fő összeköttetésben nem áll is a' következővel, mégis igen nagy érdekű, minthogy azon könnyű 's egyszersmind cselemjű stylben iratott, mit az Angolok Humour-nak neveznek, 's melly kivált ott, hol a' város' kivilágításáról beszél, íróinknak, kik olly igen szeretnek minden felett kiterjeszkedni, jó mintául szolgálhatna. A' nép' caractere' 's erkölceinek leírásában, melly a' bevezetés' utolsó levelébe egyítve van szöve, a' szerző velünk ugyan igen szigorún bánt, de belátásunk szerint igazat beszélt.“

A' bíráló ezután a' fejezet' tartalmát hozza fel, 's általában következőkép nyilatkozik felőle: Ha bár kötelességünk volna e' journalban véleményünket a' fejezet' sok tárgyai felett, mellyek a' jelen történetiratra 's a' politicalai pártok' mozgalmaira tekintettel vannak, kimondanunk, mindazáltal azt megvallani nem mulaszthatjuk el, hogy mit a' szerző mondott: az legtöbbsnyire hiteles oklevelekre hivatkozik, 's hogy ő észrevételeit ezeken alapítá. Igen helyesen jegyzi meg báró Eschwege, hogy Portugal a' többi Európában még kevesse ismeretes, 's e' munka, olly férfi által írva, ki 30. éven túl lakott Portugalban, a' külföld' figyelmét igenis felébresztendi. A' mi literaturánk is, melly Németországban már inkább ismeretes, megérdemlé, hogy azon nép, már rajzoltassék, melly annyi classical műveket teremté, miket egy bizonyos literariiai német iskola még túl is becsült. E' könyv belső becsén kívül még azzal is bír, hogy jókor jelent meg.

Ámbár értelmi haladásunk kárára, köztünk a' német nyelv' tanulmánya ritkaság, mégis azon keveseknek, kik azt értik, e' könyv' olvasását ajánljuk, mellynek tartalma olly sok viszonyban áll velünk.“

Már több ízben jött ezek' írójának fülébe azon megjegyzés; valljon Eschwege czredes szabad nyilatkozásai által olly csekély felvilágosodásu országban nem teszi-e ki magát kellemetlenségnek? Erre a' legjobb felelet igenis a' felebbi bírálat' tartalma; az azt mutatja, hogy a' Portugalok a' teljes kiszabadításnak elibe mennek, minthogy már külföldi' szájából is meghallgatják az igazat 's helyeslik azt; ki egyszer itt maga' részére illy journalszavazattal bír, az nyertes, senki sem merészel valamit ellene vetni, míg politicalai vélemények nem kerülnek fel, 's ezekhez Eschwege úrnak, mint külföldinek, semmi köze.

De Carvalho Sándor Herculano, a' „Panorama“ szerkesztője, egyszersmind fiatal kezdő költő is, ki már több olyt hoz a létre, mi az ő mint jó költő' számára a' köz elismerést megszerzé, kivált versezetei, mik külön kötetekben jelentek meg 's illy czíműek: „Á voz do propheta“ (a' látnok' szózata). Carvalho, ki minden ismereteit öniparának köszöni, 's a' német, franczia és angol literaturában igen széles könyvészeti ismeretekkel bir, a' szabadelmű rendszernek buzgalmas párthíve volt, mi okból ő alig 20 éves, Dom Miguel' kormányja alatt kénytetve látá magát, miután sok ideig az itteni német protestans predikátornál elrejtve tartózkodék, Portugaliát elhagynia 's Francziaországba kivándorlania, hol tanulmányait folytatá, 's azután Porto' ostroma közben e' városba jöve. A' győzelem után Dom Pedro őt az e' városban újra felállított nyilvános könyvtár' másod' - könyvtárnokává nevezé. Itt ő, mint született könyvbúvár, egészen magá' helyén volt; mindazáltal 1836-ki Septemberben az alkotmányos charta' leomlása által terve megváltozott; mint annak hí párthíve elbotsátását beadá, nyilván kijelentvén, hogy ő az új rendszer' követője nem lehet, 's Lisabonba visszatért. Itt különféle chartista lapok' munkatársa leve, 's ezután írá „Voz do propheta“-ját, melly tele csupa czélzásokkal Portugal' jöendő sorsára, borúlt jöendő látásokat 's álmokat szüntelenül keresztúviláglo vallásossággal párosítva. Erre költői próbatétei, mint azokat nevezé, miket részint már előbbi években tervezé, e' czím alatt jelentek meg: „A' harpa do crente“ (a' hívő' harfája). Az első „A' semana sancta“, czímű énekben, mellyben Schillertől e' jelszó áll: „Azon gondolat, isten, egy rettentő szomszédot ébreszt fel, neve bíró“, a' szent hét' innepélyét 's azon fenséges gondolatokat, miket az gerjeszt, rajzolja. Hanem a' hozzá toldott jegyzékekben maga is megvallja, hogy ő ifjú együgyűségben azt hivé, hogy ő a' kereszténység' e' nagy drámájának egész díszét magába foglalhatja, 's hogy hárfáját e' tárgy' megéneklésére határozá; de hogy most igenis átlátja, hogy a' költő' „Szent hete“ a' vallás' szent hetéhez nem hasonló, hogy arra elegendő erővel nem birt, hogy arra csak egy Klopstock volt, és hogy talán soha újra egy Klopstock sem támad fel. Hogy a' benső erő' hiányának ezen okából a' múltban tapogatódzott, 's a' jövőt kitalálni igyekezett, Jerusálem 's hona felett sírt, magát égbe emelte, 's a' pokolba lelépett, a' napot mint a' setétséget üdvözlé; mindenben 's mindenütt íhletés után kapkodott, 's ezt ott kereste, hol keresnie nem kellett volna, minthogy a' tárgy' a' megváltás, 's ennek következesei, fogalmai' láthatarán túl feküdtek. A' következő ének illy czímű. „Arrabida“ (álmok 's látások is a' magányos arabidai hegyklastromban); másik; „A' voz“; har-

madik. „A victoria e apiedadé“ mely Porto' ostroma' történeteivel áll viszonyban, és 1833-ban a' hely' színén iratott, egy heves csatautáni napon, mellyben a' szerző jelen volt (mint egy jegyzetben oda teszi), hol egész képzelődése még barátai' társai' holttesteinek, mik azon sáncz körül feküdtek, mellyen ült, látása által felindúlva volt. Még hallá a' megtámadás' buzgalmas kiabálását, a' golyók' süvöltését, a' sebzettek' nyögését, a' fegyverek' zörejét, a' haldoklók' hörgését. Hány nem esett el e' nap 's e' gondolatnál fogát csikorgatá, keserű köny gördült le arczán, 's épen az ellenségnek itt is körülfekvő teste felett átkot akart mondani; de úgy látszik neki, mintha azok felegyenesednének, 's 's így kiáltanának. Emlékezzél meg, hogy mi is vitézek valánk 's meggyőzeténk. Meggondolá, minő pokolkín lehet katonára nézve haldokolva még azon meggyőződést magával vinnie, hogy meggyőzetett; és e' gondolat maga szánakozásra gerjeszté, istenhez imádkozék; magában mondá: mielőtt katona levék, keresztény voltam, és Krisztus' szenvedései közt gyilkosainak a' keresztfán bocsátott meg. A' megbocsátás' eszméje erőt ada neki 's vigasztalá őt annyi elesett barátai' elvesztése közben, és „talán neked köszönöm, evangeliumbani hitem“, úgymond, „mesterkéletlen énekeim' legjobb gondolatát.“

A' szerző egy utóiratban azt állítja, hogy ezen ének csak töredéke egy egész munkának azon idő' történetei felett, melly munkát már elkezdett, de még be nem végzett, 's félhető, hogy az a' politica' Leviathanja alatt tönkre megy, ép úgy, mint eddig ugyan e' tárgyak felőli más költőtől, kiknek nevök van, egy Garrettől és Lopes de Limától, kik Dom Pedro' seregében együtt harczoltak, 's örökre kár volna érte, minthogy az 1832—33-ki restauratio' háborúja e' század' legesodálatraméltóbb 's legköltőibb eseménye volt. Még eddig ezen érez férfiak, e' mindellői 7000 vitézek egy költővel sem bírnak, ki vitézségöket megéneklé vala, mind eddig a' politica' foglalja el minden főt. „Mi mindnyájan“ mond Carvalho, „lelkünket a' journalismus' tisztátlan szellemének adók el, de igen kevesen tudják, hogy általában a' költők' politicája' nem ér többet a' politicusok' költészeténél.“ Ezen kevésből igenis kitetszik, hogy Carvalho olly talentommal bír, melly Portugal' legkomolyabb írói közt még bizonyosan időpontot alkotand, kivált, mert olly kifáradhatlan szorgalommal 's kitartással bír, millyet a' Portugalok közt ritkán találhatni. Jelenleg különösen Castilho vak költővel összefogva a' portugáli színház' ujjáteremtésével foglalkozik, hogy a' színpadra jobb darabok jöjjenek, nem csak német darabok' átfordítása által, hanem ők is akarják magokat saját kidolgozatokban próbálni, 's ezekben különösen morált tüntetni ki. E' miatt most mind ketten

Ruados Condessel, a' portugáli színház' igazgatójával tollesatába keveredvék, ki Dumas Sándor', Hugo Victor' 's többek' minden erkölestelen darabjait színpadra hozza. Munkás ellenkezéssel dolgoznak azon színház ellen, a' salitrei csekélyebb színház mellett, 's hogy ezt emeljék, 's győzedelmeskedjenek, ott „Egy elitelt három utolsó' napjait“ hozák színpadra, olly darabot, melly a' tárgy' újsága miatt az elsőbb előadásokkor a' házat megtölté, 's igen megtapsoltaték, hanem az összetódulás és a' teszés nem sokáig tartott, — a' kedvelők inkább a' másik színház' darabjai által vonzattak, hol magokat a' szerelmeseket is ágyba együttléptetik. Szóval, ezen urak majd átlátatandják, hogy a' közönség' izlése tulajdon útján megy, 's hogy ők legalább ezen időszakban színházi újításukat keresztül nem viendik.

Blätter für literarische Unterhaltung (Nro. 240. 1838.) után

K—dy.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság', a' február' 4-ikén tartott ülésében egyéb belső dolgai elintézésén kívül I. Egy népmivelő munka' kiadása iránt javaslat' szerkeztetésére választottság neveztetett ki. II. Olvastatott Szalay László r. t. Párisban január' 24-kén költ levele, mellyben a' párisi kir. könyvtárban általa lemásolt, 's lemásoltásra ajánlott irományokról értekezik; 's az a' történetírási osztálynak adatott ki a' lemásolásra ajánlottakról jelentés végett. III. Egy közgazdasági 's egy szépliteraturai, külön nyomtatásra beadatott munka az illető véleményadók' ítéletének öketvetkezésében nyomtatástól elmozdított. IV. Podhradszky József l. t. „Csiki István' levele' 's „Ágnes és Beatrix hercegnők“ című két rendbeli közleménye, amaz Bajza József emez Jerney János rr. tt. ajánlatára a' Tudománytárba felvétetni határoztatott. V. Egy szépliteraturai munkának bírálók rendeltettek. VI. A' társaság gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak, I. a' könyvtárt nevelték: a) Czech Ferencz bécsi professor: Nothwendigkeit der allgemein einzuführenden elementar Bildung der Taubstummen, Bécs, 1837. és Versinnlichte Denk- und Sprachlehre XIV—XXIV Lieferung, Bécs, 1836—37. b) Gévay Antal l. tag, Legátio Joh. Hoberdanacz. Bécs, 1837. 2. péld. c) A' kolosvári unit. colleg. olvasó társasága: Remény,

Zsebkönyv 1839. d) Dr Soltész János: Egészségtudomány. Patak, 1839. e) Bugát Pál és Flór Ferencz: Orvosítár 1838. f) Helmecey Mihály, Kulcsár Istvánné, Gyarmathy János és a' Serb Maticza részéről az illető politikai 's más lapok 1828-ra. g) Gött János nyomtató: Erdélyi hírlap és Mulattató 1838. első félv. h) Athenaeum és Figyelmező 1838. második félv., az illető kiadóktól. i) Kazinczy Gábor: Descriptio persici imp. Auct. Joh. Szabó. Heidelberg. 1810. k) Gr. Kemény József l. f. Vita philosophorum, Argentorati, 1513. l) Drnovszky Ferencz némmely apróságokon kívül; Az örök életnek utja, ford. P. Derékay György, N.Szombat, 1678. — Krisztus ur. olvasójának privilegiumai, 1759. m) Czicsmanczai József plebános: Egyvelgesek egy kötetben, czimü munkákkal. — 2. a' kéziratárt pedig: a) Bessenyei György' némmely, hátramaradt kézirati munkái, másolva Lohonyay Pál által. b) Árvay Gergely l. t. Az emberismerő. ford. Kresznerics Fer. által. c) Erdélyi János 11 darab régi magyar levéllel, 1599—1640. d) gr. Kemény József l. t. 27 eredeti levéllel különféle jeles magyar íróktól, 's egy régi levéllel 1549. Végre 3. a' pénzgyűjteményt Józsa Péter Bihar megyei táblabíró 1 dar. arannyal (Zsigmond Királytól) és 4 jelesebb ezüst pénzzel nevelte. —

— A' február 25-én tartott ülésben I. Szalay László r. t. a' párisi kir. könyvtárban általa lemásolt magyar historiai irományokat négy osztályban mutatja be a' társaságnak. II. Egy a' Tudománytár' számára beküldött mathematicai, 's egy külön nyomtatás' fejében beérkezett historiai munkának bírálók rendeltettek. III. A' társaság' gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak: 1) a' könyvtárt nevelték: a) Rumi Károly l. Knrzgefasste . . . englische Grammatik v. Carl Szelezky, Pozsony, 1830.; 2. Vecsei P. István' Magyar Geographiája, Zanathy József' jegyzéseivel. Nagy Károly, 1757.; 3. Swatopluk od. Gana Hollého. N.Szombath, 1833. b) Kereskényi János: 4. Attila, flagellum Dei. In Treviso.; 5. Scuola elementare maggiore macolile di Sant Orsola in Milano Regolamento interno. Milan, 1825.; 6. L' Ungheria Vendicata, etc. D. Carlo Manone, Milan. — 2) A' pénzgyűjteményt, ugyancsak Kereskényi János 7. dar. római rézpénzzel. végre 3) a' kéziratárt Szenczy Ferencz két rendbeli magyar írománnyal a' XVI és XVII-d. századból, nevelte.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

Az academia' költségein megjelentek: 1) *Blair Hugó'' rhetorikai és aesthetikai leczkéi.* Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel; angolból Kis János. Második kötet, n8r. 362 lap, fűzve 1 ft 40 kr. cp. postapap. 2 for.; az egész munka 3 ft

20 kr.; postapap. 4 ft cp. 2) *Eredeti játékszín*. Kiadja a' m. tud. társaság. VII-ik kötet. *Az atyátlan*, szomorújáték 5 felv. Irta Tóth Lőrincz, n. 12r, 140 lap, postap. ékes borítékba fűzve 36 kr. cp. 3) *Külföldi játékszín*, kiadja a' m. tud. társaság XIV-d. kötet: *A' Zászlótartó*, vígj. 3. felv. Schrödertől. Ford. Felapáthi Molnár Sándor, n. 12r. 118 lap. postapap. ékes borítékba fűzve 24 kr. cp. — Józsefnapi vásáríg megjelennek: 1) *Nyelvtudom. pályamunkák'* II-dik kötete, *D. Engel József és Nagy János' koszorúzott értekezéseik a' magyar nyelv' gyök-szavairól*. 2) *Kazinczy Ferencz' eredeti munkái' II-d. kötete: Utazások*. 3) *Külföldi játékszín' XV.dik kötete*, a. m. *A' Levelezők; Ész és Szív*, vígjátékok Steigentesch után Külkey Henrik-től, 's a' *kénytelen házasság*, Molièreből Kazinczy Ferencz-től. — *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— *T. Gorove László* táblabíró 's m. acad. I. tag, maga és ifjabb testvérei Lajos és Károly táblabírák' nevökben bizonyos, a' t. társaság által kezelendő köz jutalomtételekre szánt, ezer pengő ftnyi alapítvány-levelet tón le az academiái elnök gr. Teleki József ur ó excja' kezébe; melly az igazgatóság elébe terjesztetése 's elfogadtatása után, minden részleteivel, köz tudomásra fog hozatni. Az elnök' rendelkezéséből. Pest, febr. 22. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— A' tud. társaság, egy hadtudományi műszótár' kidolgozásával bízta meg illető tagjait, mi által nem csak a' hadtudományi kifejezésekben tapasztalt tétovát reményilek üdvös módon megszüntethetni, 's az academia által kiadandó hadtudományi munkák' megértésére hasznos kulcsot adni az olvasók' kezébe, hanem egyszersmind a' nagy szótár' előkészületei' egyik ágát is készen fogja bírni. Hogy pedig a' munkálat minél több oldalú 's czéljának megfelelőbb legyen, a' társaságon kívüli, e' tárgyban járatos férfiak' hozzájárulását is ohajtja; minél fogva bizodalommal kéretnek azon tudos hazafiak, kik netalan valamelly, a' magyar hadtudományi műnyelvet érdeklő készülékekkel bírnak, akár régibb és újabb történet- és hadírási munkákból tett kivonatok, akár saját kézírati próbák legyenek azok: közölnék alulíratlalt olly végre, hogy a' kitéüzött munkában eljárók azokra tekintettel levén, e' munkálat minél több hozzáértő' véleményére épülhessen. A' társaság nem fog késni, a' maga idejében a' buzgókat köszönetül megnevezni. Pesten. febr. 28. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— *A' m. tud. társ.' játékszíni küldöttsége' munkálattíról kilenczedik értesítés*. — A' folyó év' elejétől februar' végeig a' küldöttség négy ülésben, a' tisztügy alatt volt kilencz drámai fordítmány közül a' következő nyolczat fogadta el: *Napló*, vígj. 2 felv. Bauernfeld után Lukács Lajos. 2. *Rózsák*, vígj. 5. felv. Albin után Lukács Lajos. 3. *Ikrek*, vígj. 4. felv. Schneider ut. Nagy Ignác. 4. *Falusi egyszerűség*, vígj. 4. felv. Töpfer után Nagy Ignác. 5. *Hagyjatok olvasnom!* vígj. 1 felv. Töpfer után Nagy Ignác. 6. *A' növendék*, vígj. 4 felv. Amália szászhegnő után Nagy Ignác. 7. *A' habozó*, vígj. 4 felv. Amália hegnő ut. Lukács Lajos. 8. *Piszt!* vígj. 2 felv. Schriebe ut, ugyanaz. — Ezek is a' régebben hirdetett 75 darabban együtt leíratás végett, bármelley színésztársaságnak kiadatnak az academiái levéltárból. Pesten, Mart. 12. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

A' FRANCZIA

REFU LITERATURA,

FRANCZIA BIRÁLÓK ÁLTAL FELVILÁGITVA.

Tudjuk, miként Dudevant asszonyság Sand György név alatti férfiú alakoskodásában nem rég bizonyos vallo-másokat nyilvánítá, melyek mintegy eddigi tudományos eltérőli főgyónáshoz, 's jobbulást fogadó ígérethöz hasonlit-nak. Ő, mint szinte tudva van, sok megtámadásnak vala kitéve; tán ezek figyelmezteték a' tudományos személyéni, bár némelyektől szépítőtapasztkának nézett, foltokra. E' tü-nemény nyílt összefüggésben áll az összes francia tudomá-nyos izlés' megváltozott irányával. A' borzalom', a' szabad nő', a' szörnyeteg', 's kétségbeesés' literatúrája, úgy látszik, túlélé önmagát; 's végre meguná a' közönség; mit annál kevésbé csodálhatni, mennél ingatagabb a' francia izlés, és lelkület. Ezen észrevételek a' „*Revue du Nord*“ két számában megjelent némi dolgozatok által igazolvák. E' fo-lyóirat ugyan egyike Franciaország' legkomolyabb lapjai-nak, 's tán komolyabb, és szárazabb, hogy sem a' Fran-ctziák' könnyüded véralkatára mély befolyást gyakorolhat-na. E' dolgozatok' egyike Pécontal Simonnak „*Volberg*“ czímű költeményét ismerteti, 's bevezetése következő: „Az ember soha sem érdemlé meg nagyobb joggal a' bibliai *Enos* vagy is *beteg* nevet, mint 19-ik századunkban. Az embe-riség' szívéen, 's eszén ugyanis a' legremitőbb nyavalya rá-gódik; az országos csapás' neve *kétkedés*, melynek a' leg-nemesb, 's legkomolyabb lelkek is kitétetvék. Még a' rem-ény', 's hit utáni élésre, 's az emberi nem' vigasztalására rendelt költészek is megtagadák rendeltetésüket, 's a' két-ségbeesés' hangjait nyögdécselik hurjaik. Egész Európát átzengék „*Childe Harold*“ 's „*Manfred*“ káromlásai, 's mindenütt visszhangra találtak. Énekeink csak dühöt, 's fájdalomt lihegnek, 's a' versek' isteni nyelvtől csak átkozó-dásra használjuk. A' költészek vakon engedének a' tömeg' követeléseinek, 's a' helyett, hogy azt fékeztek, 's vezéreik gyanánt léptek volna fel, elragadtatának általa; 's kinek hi-vatása vezérrang vala, leereszkedék, a' sokasággal lépege-tendő. Miután láták, hogy köröskörül mindent elfoglalt a'

kétkedés' szelleme, nem bátorkodtak hinni, 's így a' költészetet olly útra vezették, mellyen tul — — — — — tátongó örvény fenyeget.“ Vallyon mit mondna az ismertető a' németországi kétkedés' törekedéseiről, mellyek' czélja minden istentiszteletet, mint az ember' ittlétének fölösleges mellékletét, 's a' felvilágulás' gátlékát megsemmítni? Hogyan is lehetne ezt másként érteni, miután Strausz a' „*Freihafen*“ legujabb füzetében pöffeszkedő okoskodással, 's éles elmével bizonyítgatja, miképen vallásosságunk semmi egyébben nem áthat, mint a' nemtő' tisztelésében? 'S a' véleményre, miszerint minden nemtőnek tisztelettel, 's Krisztusnak, mint legfőbb nemtőnek legfőbb tisztelettel is tartozunk, Strausz sokat látszik építeni; ekként ugyanis Krisztus, mint történetirati individuum meg volna mentve, 's Krisztus nélkül vallással birni akarni, nem volna kevésbé oktalan, mint Homer, Shakspeare, 's több illy költészei tekintet nélkül a' költészetnek örvendezni. Egyébiránt — nem fölösleges-e a' keresztény szertartás, ha Krisztust, csak mint nemtőt, kell tisztelnünk, ki vallási öntudatunkra nézve az lőn, mi, mint Strausz magyarázgatja, Socrates ön idejében a' philosophiára, Phidias a' szobrászatra, 's Homér és Shakspeare a' költészetre nézve?

„Volberg“ vallásos költemény; tartalma következő: Volberg az idő' gyermeke, még fiatal, minden hit' elfogadására bajlékony. Kesőbb szenvedélyei fölemésztik, 's neki az élet nem egyéb álarcznál, melly mögött fájdalom, 's undor rejteznék; a' föld neki semmit sem nyújt, 's, Göthével szólva, neki menny és pokol szintazon gyötrelmekkel kínálkoznak. Öngyilkosságra szánja tehát magát, melly terv' válósításában csupán egy idős férfiú' véletlen megjelent, ki kezét feltartóztatja, 's lefegyverzi, akadályozza meg. E' jelenetet egy, az ifju, 's szabadítója közti, vallási vitatkozás váltja fel, melly Volberget megtéríti. A' munka' terve, mint kiki láthatja, igen egyszerű, az ismertető azonban a' szerző' gondolatmélységet, műve' fényes idomát magasztalhatja, 's úgy nyilatkozik, hogy e' költemény egyike a' legszerencéséb próbálatoknak, mellyek a' költészetet amaz örvénytől, mellybe az öngyilkolólag látszék rohanni, 's az ahhoz vezető utról visszatérithetik.

Az ifju francia literaturának még sötétebb árnyazatát lelhetni Lacase' „*Causes de la situation actuelle de notre littérature*“ czímű dolgozatában, melly egy részről olly nehéz szerkezetű, 's szokatlan kifejezésekkel teljes, hogy nem igen képes a' francia nyelv' amaz arany időszakára emlékeztetni, mellyet az ismertető különben visszaóhajtni látszik; más részről pedig, lelhetni ugyan benne itt ott alapos igazságot is, az egészzet véve, valófrancia felületességgel,

tömeg hírességet, 's nevezetességet kikiáltatni, mellyek' nagyságáról azonban a' nép semmit sem gyanít?

A' szerző a' baromivá, kegytelen-, 's természetlenné süllyedt színműi költészetben is bánkodik. Sajnálkozik egyzersmind ama, rendszeres felosztásokban úzótt, haszontalan játszadozáson; szerinte e' felosztások úgy jönnek ki, mintha a' költészetet e' három időszakra, u. m. az élenkség' (Biblia), egyszerűség' (Homer) 's az igazság' (Shakspeare) időszakira, oszlnók. E' három példánykép megérdemli, hogy az ész' három eleme: az egység, esetiség és sokság mellé, mellyeket egy híres tanító fedezett fel, függesztessék. Ezelőtt elég volt mondani: „az égdörgés az isten' mindenhatóságát *dicsőíti*“, most nem elég, hanem *bömböli; suspendu* helyett *pendu*; „egy gondolat sarkantyut vágott e', vagy ama terv' oldalába“ stb. Illy erő kifejezésekkel Lacase igen meglegedetlen; e' bajon csak a' francia literatura' ama hőseirei visszatérés segíthetne, kik az ész', 's jó ízlés' képnökei valának.

Ebből láthatni, miként Franciaország is únni kezd egy módszert, melly sokkal inkább erőtetett, 's természetlenebb elemekből vala szerkesztve, hogy sem tartósságára nézve egy valódi költészetnemet pótolhatanda ki; Corneille', Racine', Voltaire' 's Rousseau' korszaki után sóhajtoznak, kik legalább tartós termékeket hagytak magok után. Leginkább megúnák pedig a' társulatot, melly elég halga olly ábrándokban tévedezni, mintha egy összes nemzet' literatúráját szűk köréből intézhethetné; megúnák ama dicsérő magasztalgatást, mellynek duzzadozásival a' remekműveknek kürtölt munkák' gyöngesége legkisebb viszonyban sem áll. Németországban is vehetni némelly arra mutató jeleket észre, hogy a' literatura' jelen helyzetével meglegedetlenség folyvást nevededik, 's hogy ha jelenkorunk nagyobb teremtnei nem képes, az elmék egy általános kívánczorságot tarthatnak tudományos nagy multkorunk' szent hegyére.

Blätter f. literar. Unterh. (Nro 323, 1838) után

M. E.

CRITICAI SZEMLE.

PHILOSOPHIA.

Die Logik als Wissenschaft der Denkkunst, dargestellt von Dr. Ignacz DENZINGER, k. b. Professor an der Universität Würzburg. Bamberg, 1836. Lachmüller. XIV és 302 l. n8r.
Ara 1 for. 15 kr. pp.

A' nyomos gondolkozóként ismert szerző, *természetes és mesterséges* gondolkozást különböztet-meg, mellynek mindkettőnek megvan a' maga törvényszerűsége, de a' mester-ségese fentebb áll, mint a' természetese, melly alapúl szolgál a' mesterséges gondolkozás' törvényszerűségének. A' mester-séges gondolkozás gondolkodásmesterséget teszen-fel, a' gondolkozásmesterség tudományt kíván, és a' gondolkozás-mester-ség' tudománya neki a' Logica. Ezen tudományt megítélő-leg tehát feljebb helyezi ő a' Logicát, mint az aristotelesi formalis vagy a' közönséges logica szerint történni szokott, 's mind a' mellett elkerüli azon tévelygő utakat, mellyekre némelly újabb logicusok tértek. — A' szerző szerint a' logica három részre oszlik: a) a' *phaenomenologiára*, b) a' *nomologiára* és c) a' *logikai műtudományra* vagy systematicára.

Az *első* részben, melly a' többinek bevezetőül és alapítóul szolgál, meg mutattatik, miként lép-elő a' jelenetben, és micsoda potenciázások szerint alakul különösebben a' gondolat, melly az *érzék* és az *ész* által adott materialét ön munkásan készíti-ki. A' ki logicát akar tanulni, annak geneticus fogalmat kell a' gondolkozásról és a' gondolatok' különbféle nemeiről nyerni, különben semmit sem ért 's még kevésbbé tanulhat nyomosan. Ez az első resz tehát a' logicáról általában szolló bevezetéssel együtt VI cikkelyben beszéll: az *eszméletéről*, az *előterjesztésről* és *megismerésről* közönségesen, az *előterjesztések'* és ismeretek' *leggyvetemesb feltételeiről*, az *érzékről*, az *észről* és a' *gondolkodó tehet-ségről*.

A' második részben az elmélés' és gondolkozás' tör-

vényei a' szónak szorosb értelmében adatnak-elő. Ezek közönsegesekre és különösekre oszlanak. Az utóbbiak a' megfogatok', itéletek' és okoskodások' külön formáiban foglaltnak be. A' megfogatok egyszerűekre és összetettekre osztatnak. Ezekről még eddig nem szóltak a' logicában. Az itéletekben keveset tér el a' régi bánásmódtól, ha csak a' *formális és realis* itéletek' megkülönböztetését sajátként kiemelni nem akarjuk. Több sajátása van a' szerzőnek az okoskodásokról szolló tanításában, melyben a' közvetlen és közvetett okoskodások' megkülönböztetése, mint szinte a' közvetetleneknek reflexiói és értelmi, s a' közvetetteknek substitutiós és subsumtiós okoskodásokra osztása, a' régibb logicákkal összehasonlítva újnak látszik. Nem csekély érdem, hogy a' szerző a' Kant' forma-osztályát a' categoriák szerint, és Twisten', Bachmann' 's mások' némely tévedéseit megigazítani igyekezett. Ezen rész magában foglalja a' nomologia' lényegéről való bevezetéssel együtt az I. osztályban: a' *reflexió törvényeit*, a' II. osztályban: a' *szó szorosb értelmében vett gondolkodás' törvényeit* és V. cikkelyben: a' *gondolkodás' egyetemes törvényeit*, az *egyetemes gondolkodási functiókról*, a' *megfogatok' törvényeit*, az *itéletek' törvényeit és az okoskodásokról*.

A' *harmadik* rész tanítja, miként kell a' gondolatot minden természeti alakjaiban általános tökélyre vinni. E' végett szükség a' mesterséges gondolkodás' mind *subjectiv*, mind *objectiv* feltételeinek adatniok. Minekutána a' szerző a' tökélyes gondolat' ideálját felállította, kifejegeti ezen feltételeket. A' *subjectiv* feltételek adatnak egy minden oldalról kifejtőzött szellem által; az *objectiv* feltételek vizsgálódás, experimentumok, mások' tapasztalásának használása, az észszel helyesen élés, és módszeres gondolkodás által. Ez előre felteszi az *analyticai* és *syntheticai* bánásmódot, és a' *kettőnek összekötését* a' *combinatiói és constructiói methodus* által. Ha a' feltételek adva vannak, minden egyes gondolatot tökéletesen ki lehet fejteni és bevégezni; a' *megfogatot definitiók, magyarázatok, világosítások és leírások*, mint szinte a' megfogat alatt befoglalt tárgyak' *felosztásai* által; az itéletet annak periodusokra kibontogatása és *megalapítás* által; végre az okoskodást minden *csalszinn*ek eltávoztatása és az okoskodásnak utolsó okfőire visszavitele által. — A' bevégzett gondolat anyagilag képes egy ismereti rendszerre. Ezen tekintetben nem csak a' rendszer' tulajdonságait általjában fejt ki a' szerző, hanem a' *leíró, osztályozó és szemlélődő* rendszerről való tanítmányt is; és meghatározza azoknak *belső és külső* alakjokat, mivel ő szerinte a' logica berekesztődik. E' szerint ez a' *harmadik* rész értekezik a' bevezetéssel együtt: a' *logikai műtudomány' feladat-*

járól VI. cikkelyben, előadva: a' bevégezett gondolkodás' *subjectiv feltételeit*, ugyanannak *objectiv feltételeit*, az általános megfogást, az általános ítélest, az általános okoskodást és az ismeret' rendszerét.

Ezen bánásmód szerint tehát a' logica oly alakot nyer, mellyel eddig nem birt. A' szerző kiváltképen kezdőknek akart használni, azért törekedett oly igen a' világosságra; ezekre nézve a' logicának előkészületnek kell lenni a' tudományos studiumra formalis tekintetben, egyszersmind gyakorlatnak a' szoros, rendszeres gondolkodásban. Meg vagyunk győződve, hogy mind kettőnek elérése elsült neki. A' szerző' tanítmánya az észről, eltérése a' Kant' categoriai osztályától, mint sok egyéb, miben a' közönséges ösvénytől eltávozott, bizonyosan megnyerendik a' gondolkozók' jóvalását. — Nyomatás és papiros jó.

Allgem. Literatur-Zeitung (Julius, 1837. N. 134.) után

A. B. S.

Unsterblichkeit und ewiges Leben. Versuch einer Entwicklung des Unsterblichkeitsbegriffes der menschlichen Seele,
von Casimir CONRADT u. s. w. Mainz, Kupferberg, 1837.

10½ ív. 8r. Ára 1 for. pp.

Czimének megfelelőleg' sem többet, sem kevesebbet nem nyújt e' munka, mint az emberi lélek' halhatlansága fogalmának megfejtési próbáját. Minthogy pedig Hegel tanítása szerint, minek a' szerző is követője, — a' fogalom a' valódi lényeg 's igazlója minden létezőnek, nem kell csudálkoznunk a' szerző' azon állításán, hogy a' fogalom' kifejtésekor, 's kifejtése által teheti az emberi lélek önmagát halhatlanná. Aból mindazáltal, ha Hegel és oskolája mégannyiszor ismétli is, hogy a' fogalom az igazi való, a' lényeg: még nem következik, hogy ez mind úgy van. 'S ha csupán azon lelek lettek volna (istennek is úgy tetszvéen) részei a' halhatlanságnak, kik ennek fogalmát önmagokból fejték ki: úgy mindössze is csak néhány philosophus nyerhette volna azt el; névszerint, Hegel 's követői. Illy egyedül boldogító vagy halhatlanító philosophiának azonban lehetlen most 's mindenkorra nézve ellen nem mondani. Azonban ellenmondásunk daczára is elismerjük azt, hogy a' személyes halhatlanság' tudata bölcselkedési uton is kifejlődhetik az emberben, 's hol ezt a' hit eszközölni nem képes, ohajtható sőt szükséges is, hogy az okoskodás fejtsse ki. E' tudat már e' földön kezdete a' halhatlanságnak. Elismerjük továbbá,

hogy Conradi elmésen 's világosan adja elő a' halhatatlanságróli *tulajdon fogalmának* fejtegetését. Hogy azonban ez volna az egyedül lehetséges és szükségképvaló: már csak az által is meg van czáfolva, hogy Göschel, noha ő is Hegel' követője, egészen másképp fejtegeté. — Közlünk itt némmelly nézeteket a' könyv' azon érdekes szakaszából, hol a' halhatatlanságot az emberek' 's nemzetek' kifejlődésének fokai szerint osztályozza, 's azt a' földi véges életről való öntudat' ébredésének pillanatakor keletkezteti. „A' halhatatlan élet' első foka — így ír a' szerző — egyszersmind első foka az értelmi életnek. Azon pillanatban, midőn az ember emberre lesz, azaz öntudata kezdődik, eredetét veszi egyszersmind az ő halhatatlansága, 's ennek valósulása egyiránt előhalad amannak fejlődésével. Ennélfogva az emberi lélek halhatatlansága nem a' test' születésekor kezdődik, hanem öntudatának ébredésekor, mellyhez egyszersmind a' belső testesülés csatlakozik. A' gyermek halhatlan; egyénileg halhatlan; de csak annyiban, a' mennyiben ő is ember, azaz értelmes lény. Mert a' lélek, mint ez, általában mint állomány (Substanz) nem halhatlan; hanem csupán mint öntudattá 's továbbá mint szellemmé lett állomány; mint az élet, melly önnön fogalmában tovább mozog. A' gyermek' létele továbbá, mint halhatatlanságra rendeltetett lényé, csupa létezésénél fogva az állomány fogalmában van, de csak nemlegesen; nem önállólag; nem mint az öntudatos egyéni élet, folytonossága, melly mivelhogy még valóságra nem jutott, folytonossággal sem birhat; hanem mint folytonossága 's előhaladása a' valóságra jött általános emberi élet' fogalmának, melly valamint csirába indult, úgy folytatva is szükségkép van. Innét a' szüléknek ama' buzgó hite, hogy újdonszületve meghalt gyermekeik minden életnek közvetlen ölébe, az égi atya' karjai közé térnek vissza. Innét a' *limbusról* vagyis ama' semleges állapotról való képzelet, mellyben a' serdületlenek, boldogságtul 's kárhózzattal egyiránt távol minthogy öntudat nélküli voltak miatt egyikre sem alkalmasok, —hanyag, érdeketlen élet' részesivé lesznek.“ Ezekben mintegy képviselve találjuk a' szerző' alapnézeteit, mellyekről maga az olvasó is könnyen hozhat ítéletet.

Literaturlblatt (No. 52. 1838) után,

K—s.

Historische Entwicklung der speculativen Philosophie von Kant bis Hegel. Von Heinrich Moritz CHALIBÄUS, Dr. ph. und Professor an der königl. Militärschule in Dresden.

Dresden, Grimmer, 1837. Ára 2 fl. 54 kr. pp.

A' mívelt közönség méltán tartozik hálával szerzőnek ezen a' legújabb philosophiaról 183% telén tartott leczké' közrebocsátásáért. Az újabb philosophia' tanitmányai nem egy könnyen adathatnának olly alaposan, és egyszersmind olly sikeresen és érthetően elő, mint az itt történik. A' mély érthetlenség' scylláját szerző égen olly szerencsésen elkerüli, mint a' feneke-látszó sekélység' charybdisét. Mi pedig e' jelen munka' becsét különösen emeli, az, hogy szerző miután épen olly nagy jártasságot, mint igazi értést, különösen a' Schelling és Hegel féle philosophiában, nyilvánított, még is egészen mentnek mutatkozik a' mesterek' bakancsához való iskolás' kapaszkodástól. Sőt inkább mindenhol önállásulag nyert nézet jelenkezik a' szükségesség felett szinte Schelling mint Hegel felett, olly nézet, minőt már részint Weisze prof. Lipcsében, részint az ifju Fichte, mindenik maga munkájában, tevének. Láthatni is jelelt szerző' ezen törekvéseinek, a' nélkül hogy hozzájok azon szer és idom szerint csatlakoznék. Feledi ő, mikép nem csak a' két említett philosophusok, hanem a' két nemes elhunytak is Suabedissen és Krause végrehajtották az egyoldalú(nem a' még mindig elvontan maradt concret fogalmon túlmenő) dialecticus módszer' áttörését, midőn ők azt merevény egyoldalúságokban szinte egyelőre megismerék, és elkerülék. Ezen régibb férfiak teheték azt, mivel ők soha Hegelnek, sem Schellingnek tanitványai nem, hanem legfeljebb tiszteletes kortársai valának. Valóban az ifjabbak is csak áttörést vihetnek végbe, midőn a' lényegest, mit Kant, Fichte, Schelling, és még Jacobi is adának, nem pusztá fok gyanánt tekintik, hanem maradandó becsben elismerik, tovább képzik, és újant alakítják. Szerző sajátlagosan magasbb álláspontra vezet, midőn Kanttól kezdve a' philosophusi fejlődés' két rendjét adja elő, mellynek mindenikének egyoldalúság baja és a' mellynek egy fentebb harmadikban egyesítése egy új, már elkezdett philosophia' alakításának feladata. De hogy azt ne higyük, mikép e' tekintetben lelketlen eccecticismusra, vagy épen Krugféle való-eszmei (real-ideal) synthetismusra van czélozás, kissé közelebbről kell szerző' gondolatmenetét rajzolniunk, a' nélkül még is hogy szavaihoz mindig szorosan ragaszkodnánk. Kant az önmiről (Ding an sich) a' feltétlen levőről ellentétben a'

gondolkozással, keveset, csak nem semmi megismerhetőt nem hagyott; mert ő nemcsak a' tárgyi létet mint általánosan meg nem ismerhetőt jelelé, hanem a' subjectivumot is, a' lelket, mint pusztá elvontat, (abstractumot), mint pusztá erőt adá-elő. De azért Kant semmiképsem tagadá az objectiv és subjectiv levő' létezését és lényegességét, ő ezt csak abba hagyá, és a' philosophiat az okos emberlélek', az ő föltétlenül helytálló ismeretidomainak és ész-eszméinek vizsgálására szorítá. Ezzel kettősség (Duplicitát) allitatott-fel, a' lét, és a' *gondolkozás*. A' *való* és *észkepi* (reale, ideale) ugyan azon egy világban egymástól két egyesíthetetlen félre szakadt. Mivel pedig Kant az észkepi felet, elannyira előalapul tévé, oly nagy szorgalommal és elmés-séggel, mint az embernek egyedül megközelíthetőt magyarázá, azt minden tekintetben egy oly gazdag, magában oly bizonyos gyönyört ígérő világgá kifejtette legyen; csak nem szükségképen volt, hogy a' vizsgálók' nagy része ezen észkepi világban megtelepedett, és előbb el nem hagyá, míg minden méret (dimensio) szerint meg nem vizsgálta. — Fichte volt az a' ki a' túlkelő (transcendental) idealismust tovább képzé. Az ő tudománytana szerint nincs semmi közvetlen, és jelesben a' philosophiára nézve semmi egyéb nincs mint személyleges munkásságok (subjective Thätigkeiten). Az ő *én*-je, melly a' külső tárgyakat vagy nem-éneket csak képeknek és gondolatoknak tartá, mellyeket maga nemzett, állományi mag nélkül vala, nem vala az lény, hanem csak öntudat, csak az értelmi munkásságok' központosulása. Nem vala többé sem objectiv sem subjectiv önmi (Ding an sich); a' lény és minden lények praedicatumaikra oszlának föl. Ezen tulságig vitt idealismussal még elhatárázokban állott *Jacobi* általellenben, mint a' Kantfélével, midőn ellenében azt állítá, létezik bennünk és kívülünk való lény (reales Wesen), nekünk mindig, ha szinte nem közvetlen is kinyilatkozó. Előtte a' felállított Kantféle önmi (Ding an sich) vala földolog, összeség, minden leendő' (Werdend) teljessége, és kiapadhatlan forrása. — *Herbart* ezen fogalmat az állomány' categoriája alatt érté mint általában levő', örök változhatlan egyszerű', ön magán nyugvó nem teremtett', sem nem teremtő' fogalmát, és így mint minden változás', minden mozgás', minden élet' tiszta ellentétét. De ezen rendszer épen ezért nem emelkedhetett-föl az alap', önfejlődés', élő szabadság', és teremtés' eszméjére. *Herbart* egyenes elentéte *Fichtenek*; amannak a' lényeges *öröktől-fogva*, tiszta lét, változhatlan *állomány* (Substanz), emennek föltétlen örök cselekvőség vagy tettelegesség (Actualitát).

Schelling, eleinte egészen *Fichte*' véleményén lévén, csak hamar megismeré a' tárgyatlan, csak magában álló tudás' a'

csak mint olyanná levő igazság' egyoldalúságát; sőt már nekie a' tudás' és igazság' fogalmában benne volt, hogy azoknak valami feleljen-meg a' mi tudassék, hogy a' subjectum tárgyat kívánjon. Az igazság' eszméje szerint már a' tudásnak *egészen* meg kell felelnie a' tudottnak; ennek amavval, amannak evvel *azonnak* lennie. Ezen tétel egyebiránt Fichte' gyakorlati philosophiájából folyt, melyben a' tevésem nem csupa benmaradó gondolkodásra szorítkozik, hanem mint előállítóság (Productivität) időben és térben gondoltatik. Schelling most ugy határzá-meg az ént és nemént mint valódi subjectumot de egyiket sem ugy mint állóványt, hanem mint cselekvőséget, mely két ellenpontból viszonyhatásba jutott. Így Schelling nem állita általános levőt általános 'leendő' ellenébe, mint megkülönböztetett momentumokat egy általános lényben, hanem egyesíti a' való és eszképi cselekvőséget általános személyleges tárgyban (Subject-Object). Szorosan véve minden subjectum' és objectum' állóványossága elenyészik ezen való-észképi (real-ideal) cselekvőségben, habár a' Schellingféle rendszer' lelke még mindig egy való állóványra, egy állóványos lényre czelel, mint olyanra, mellytől tulajdonkép minden függ, de a' mellyet, mint az emberi szabadság feletti értekezésben megengedtetik, nem lehet egészen megfejteti. (Az is lehetne a' mit Schelling, Cousin' német philosophiáról iratához tett ismeretes előszavában általános *előzőnek* (absolutes Prius) nevezett). De a' határozatlanság a' kifejezésben, a' tudománytalan tétozázás, mi szerint majd általános alapról, majd általános életről, mozgásról, akarásról, okosságról tétetik szó, mindenek felett pedig az eredmény, mellyre a' Schellingféle philosophia utóljára még mindig ismét visszatér, végre is ismét pusztá törvénnyel, közönséges, természetszükséges hatásmóddal, általános tevésem és étellel foglaltatja-el a' lény' helyét. — Ezen eredményhez Hegel erősen ragaszkodott, és annyira kiképzé, hogy a' törvényét önmagában hordozó okosságtevéköny-ség' (Vernunftthätigkeit) helyébe egyenesen az általános *fogalmat* vagy *eszmét* tenné. Innen aztán ismét következetesen következik Hegelnek, a' Schellingtől iszonnyal tekintett (perhorrescirt) rationalismus, az általános szükségesség' rendszere, melly az általános fogalom, azaz az önmagához kötött tiszta okosság, az önmagát elbetöltő általános törvény magában véve. (E' pedig mégis ismét csak a' Schellingféle inkább tárgyilagosan alapon nyugvó fentebbi Fichtianismus, mellynek tartalomtalan, Schellingtől nem-énnel betöltött énje, mint tárgyi, sőt mint általános én ismét feltámadott). A' lélek t. i. Hegelnél nem valóságos (reell) lényt jelent, hanem — *tudatot* (Bewusstsein). A' tudat, és (igy következőkép) az öntudat is csak *állapot*, tevéköny-ség, és így az állóvány' járú-

léka (Accidenz von Substanz). Mint állíthatott volna föl különben Hegelnél az általános menetel (Process), az örök, kimeríthetlen, szünetlen levés mint mindennek igazsága, mint a' valókép általános?

Az ellentét, melyre most a' philosophiában törekeshetnek, már nem realismus vagy idealismus. Ezt mind kettőt együtt az általános eselekvőség' fogalma alatt érték és félre tevék. Az ellentét valami fentebb, tudniillik a' cselekvőségnek és az állóválnak, vagy az állóválnak és idomnak fogalma. Mert csak attól függ, mikép az ember a' cselekvőséget, mint a' benne cselekvő' (lény) idomát megfogja, hogy magának ezen ellentétet tisztán képzelje. Az újabb idealismus az általános, való és értelmi cselekvőségnek, az általános dynamismusnak, az általános mozgásnak mozgó nélkül, életnek (Infinitiv) elő nélkül, létnek levő nélküli rendszere. — Ezen mozgó, élő levő, ezen étellel, cselekvőséggel, gondolkozással bíró lény aztán a' fő dolog; mely nélkül tulajdonkép semmi pusztá lét, mozgás, gondolkodás nem gondoltathatik. Általános tartalomnak kell föllállnia, míhelyt az ember minden categoriákat, és jelesben a' lét és fogalomét, pusztá idomok gyanánt ismer. Idomok pedig tartalomhoz, tartalomban, és tartalomért vannak (an und in und für den Inhalt). Az idomot, a' mennyiben az tartalomban mint rendeltésében gondoltatik, lehet tagadás (Negation), annak' tagadólagosa gyanánt is venni, de a' mely igenlegest tesz-föl. Hegel ur mondja ugyan, hogy az igenleges semmi nem egyéb, mint a' tagadott tagadólagos, mely csak annyiban helyes, mennyiben mi az igenleges' fogalmáról, módjáról, beszélünk, mint ezen fogalmat gondolkodva képezzük. *De általában ebben van e' rendszer' πῶτον ψευδός*-a (első hazugsága, vagy (ön) csalása). A' fogalom' jelentése (tartalma) a' megfogással (Bewegung des Begreifens) a' fogalmazással (mit dem Bilden des Begriffes) nem azonegy. — — — (Maga a' gondolkozás (Denkbegung), a' fogalmazás is tartalom, t. i. levőt tesz-fel). Mert az élet' forrása, a' mozgás' hatalma és ereje csupán csak a' levőben, az igenlegesben van, nem az üres idomban, a' van-ban, a' mennyiben az ember magára elvonva tekint. A' legnagyobb hibát követik-e, melyet maga Hegel is kárhoztat ha ezen elvonással, az idomi van-nal, magában valamit szandéklanak kezdeni; és ha mindjárt az elvben ezen hibát ejtik mi lesz folyamatban az egész rendszerből? „Mi lesz belőle a' Hegelféle rendszer, eléggé megmutatta: egy üres fogalmak' tiszta, önmagában élőnek lenni kellő mechanismusa, egy symphonia mely levegő-üres térben, azaz üres van-ban játszadozik; vagy egy világalkotmány, a' mely csupa kölcsönös viszonyok-, feszítések-, határozásokból áll, a' nélkül hogy volna

valami a' mi feszítné, határozná stb.; mert a' Hegelféle valami, habár látszik is valamit jelenteni, meg is csak semmivel megtöltött léghajó." Semmi által sem jött a' Hegelféle szemlélődés' ezen üre (Leere), ezen semmiből semmire vivő' mivolta borzasztóbban napfényre, mint egy, a' minap komolyabban, mint az előtt támasztott kérdésnél, melyre a' Hegelféle rendszer mellett még kevésbé lehet befelelni, mint egy korábbi mellett. Csak egy igazi valóphilosophiának (Realphilosophie), mely összes tárgyat nem általában mindjárt egyelőre általános leendő gyanút, hanem a' leendőbeni örök levő és maradó gyanút határozza, csak olly philosophiának sikerülhet a' levő' egyenkéntiségének, vagy a' véges' egyéniségének is elvét egész komolysággal és teljes igazságban szilárdul megtartani. Egy valókép magában levő véges' lehetősége sohasem adathatik olly rendszerben, mely csupán üres határozásokkal és tiszta mozgásokkal foglalkozik, 's mint általában, úgy a' végesben is semmi valókép levőt nem bír, mely az általános subjectum' helyére lépne.

Innen Hegel' módszere mellett lehetlen egy valódi halhatatlanságtan, ha az ember t. i. a' halhatatlanság alatt személyes megmaradást ért. Az egyénes én Hegelnél csak a' megérzés' (Apperception) közönséges viszonyzata marad, sőt csak pusztá gondolat. De ha e' szerint egész lételünk csak a' subjectiv gondolkozás' ezen idői egységében és kölcsönös viszonyában állana, akkor személyességünk csak átmenő, és így valótlán, csak azon közönséges természet- és lélek cselekvőség volna, mely egy időre belénk, mint egy gombolyagba, szövődött, de ismét bizonyos felbomlása felé siet. Könnyen meg lehetne ellenben azt is mutatni, hogy a' személyesség', és az azzal öszvekött szabadság', önállóság', és a' rossz' lehetősége' eszméje bennünk egy állóványi lény' igazságán és örökkévalóságán nyugszik, melyet hit szerint közönségesen úgy fejezünk ki, hogy mi isten' nemzetségei vagyunk, hogy lelkünk az istenségnek, azaz az örök magához hasonló, önálló, nemteremtett, maradandó ősalloványának szikrája, melynek létéről bennünk az öntudat tanúságot tesz, mely annak kinyilatkozása, de a' mi maga nem az öntudat vagy tettenes (actuelles) tudás. — Ha ennek ellenben én-em csak mozgás és cselekvőség, személyességem csak ezen cselekvő gondolkozás' tartósságán nyugszik: én vagyok én — úgy elfeledhetem, és elfelededem egyszer magamat; ezen tevékenység, ezen földi gondolkozás és tevés egyszer meg fog szűnni. — Egy kielégítő halhatatlanságtannak mindig az énbeli való momentum' előre föltevésén kell nyugodnia, és előbb nem dolgoztathatikki, míg az ember egy teljes állóványtalan mozgékonyaság' tudalmára nem jutott. — Illy elsült halhatatlanságtan mellett egészen más-

ként kellett rendszerbe alakulnia a' vallásos súlynak, mint a' Hegelféleben. Hegel' rendszere szerint a' vallás mint olyan, mint puszta hit (érzettudás), a' valódi tudásnak, azaz a' tudásnak a' tudás' idomában helyet fog engedni, a' vallást a' philosophia kiszorítja, benne egész feloszlik, mi-helyt az egyénben azon tudat ébred-föl, hogy individualis személyességéről mint csak az általánosban eltűnő momentumról 's ránk nézve valóban lényegtelenről 's hozzánk nem illőről le kell tennie. Ellenben olly philosophiának, mely az egyének személyességét biztosítja, és az egyetemes', véghetlen' ellenében a' véges' viszonyos szabadságát megerősíti — olly philosophiának, mely avval hogy a' hitvány pantheismust eltörli, épen az által kell az egyénben a' vallásos tudatot megalapitnia, és pedig nem mint idei, ismét eltörlendő nézellési módot, hanem mint teljes, örök, változhatlan *igazságot*. Egy valódi halhatatlanságtan minden ugyanazonságphilosophiát (Identitätsphilosophie) eltöröl; és mint a' halhatatlanság, azaz a' személyes felmaradás a' keresztyénség' leglényegesebb pontja, annak a' feltámadott legfőbb symboluna; ugy az ugyanazonságphilosophia épen a' legélesebb ellenmondásban áll a' kereszténységgel, ha színté maga hinné és állitná is mikép azzal a' legtökéletesebb egyetértésben van. — Mi léphetne a' vallásos súly', a' szent' tulajdonképi tiszteletének helyébe, ha a' vallás' tartalma az emberiség' tudatában pantheisticus ugyanazonságmeggyőződésé fajulna, azt a' St. Simonismus' az elvont statusidom' (Staatsform) sajátlagos istenítésének az ipar' szentítésének különös jelene eléggé mutatja. Franciaországban ezen jelenet tettelesen forrott-ki a' nép közt, míg hozzá a' theoria a' Hegelféle pantheismusban, és a' Hegelféle statusistenitétanban megjelent, és pedig egy időben a' rontó és feltartó felekezetek' leghevesebb küzdésével, melyek egy jogphilosophiától, melynek alapja az időben állandóságra jövő, hasonlókép pártoltatnak. Ez is egy jele azon eszmék' tetőzésének, (Culminirthahen) melyek zenitünkön átvonultak. A' legújabb idő' sokféle próbatételei, mikép a' személyesség', és a' személyes fölmaradás' eszméje újra megalapitassék, érthető okoknál fogva bármilly kinemelégtőleg ütöttek is legyen ki még is nagy jelentéssel bírnak, mivel bennök az egészséges okosságöszön' ismét felebredt szüksége uj, a' világ' lelkeben is kinyilatkozó sejtetem, és mélyebb öngondolkodás mutatkozik. Ha egyszer a' valódi fogyatkozás közönségesen érzetté lőn, ha a' tudatban az üresség nyilván lett, akkor azon fogyatkozás is felényire le van győzve; ha egyszer a' puszta idom' üressége el van ismerve, azzal már tartalom is van felállitva, mely ismét puszta idommá nem válhatik. E' szerint a' legközelebbi jövendő

kortól várhatni, mikép az kitűréssel be fogja végezni, tovább képezni, és erősen megalapítani, a' mit már elkezdtek, részint teljesítettek, a' philosophia' alakítását, mellynek alap-tétele a' költő' szavaiban kimondatott:

„Und ob Alles im ewigen Wechsel kreis't,
Es beharret im Wechsel ein ruhiger Geist.“

Ezen az utósó lecke' zárelmélkedéseiből jobbadán szóról szóra kölcsönözött nyilatkozmányok, bevezetésül tett eszrevételeinket a' munka' jelentéséről igazolandják. Még csak egy említeni valónk van. Schelling' munkálatai szembeszókő előszeretettel méltattak, tanításai a' legnagyobb tökélyvel magyaráztattak. Szerző gondolja is, e' tekintetben Weisze-hoz hajolván, mikép az új épület' alapja Schelling' tanításaiban van megvetve. Ez csak részint helyes. Legjobb Fichteig vagy Kantig viszsza menni, mindég szem előtt tartva azon adatok és eredményeket, mellyeket a' philosophia ő töle fogva adott. Akkor aztán az ítélőerő' híralatában melyből tulajdonkép Fichte és Schelling is indultak, nem vethetni el a' helyet, hová az alapkövet kellene tenni, és azt annál kevésbé követni-el, ha nem átalandjuk Suabedissen', Berger', mindenek felett Krause' rendszereit segédül hívni. Az utóbbi kétség kívül igen tiszteltreméltó módon, Hegelt oldalt hagyva, 's annak vakító lámpafényétől helytelenül meghomályosítva, ellenben Schellingtől indulván ki, teljesíté azt, mit az ifjabbak csak most sejtnek, szorítanak. Mert benne sajátlagos, mikép ő az ént nem mint pusztá tudatot, hanem mint magában álló, egész lényt (levőt) határozván meg, ezen taglaló fejlődés' alapján felemelkedik a' föltétlen, magában álló, egész lénynek, istennek eszméjére, melly aztán nem pusztá gondolat, általános fogalom, vagy csupa eszme valamint a' lényeges én (wesenhafte Ich) sem. Mert ő nem elvonásból, sem létből, vagy gondolkozásból indul ki, hanem a' concret élő, lényeges én önnézelléséből. Ki őt elfogulatlanul tanulgatja, épület nélkül, szegényen nem hagyandja-el, és kivált a' ki Hegelt meg akarja haladni, nála anyagszert, és iránymutatót nagy mennyiségben találánd, talán igaznak leli azt is, mit már évekkel ez előtt kimondánk, mikép Krause' philosophiája jövőkori, azaz olyan, mellynek becse csak akkor ismertetik meg, ha a' Hegelféle, a' philosophia' Kant ótai fejlődésében perczenetté töpped.

Dr. W. Mönnich után (Literaturblatt No 50. 51. 1838.)

D. J.

Die Probleme und Grundlehren der allgemeinen Metaphysik, dargestellt von G. HARTENSTEIN, Professor der Philosophie an der Universität zu Leipzig. 1836. Brockhaus.

XXXII és 537 l. n8r. Ára 3 for. pp.

Igen örvéndetes tünemény Rec. előtt, hogy a' *Herbart* philosophiája most annyi követőket és még a' nagyobb közönségnél is olly terjedelmes részvétet nyert. Az előttünk lévő munka is azok' nem csekély számához tartozik, mellyek a' legújabb időben a' *Herbart*' philosophiájának védelmét vagy magyarázatát vevék tárgyul. A' szerző mindjárt az előszónak első szavaiban lemond azon dicsőségről, „hogy ő a' *metaphysica*' tudományát saját szerű és új módon fogta legyen fel, vagy vitte volna ki“: ő épen csak a' *Herbart*' nézeteit akarja tisztán meghatározott rendszeres összefüggésben előadni. Az elrendelésében is ezen előadásnak nincs semmi sajátyszerű; csak hogy a' *propaedeutica* nagyobb terjedelmet nyert, 's ennek következtében a' *Herbart*' „*methodologiája*“ elesett, úgy hogy e' szerint maga a' tudomány csak az „*ontológiára*, *synechológiára* és *eidológiára*“ oszlik fel. Kik *Herbart*' nagyobb munkájával ismereteseek azok e' könyvben semmi újat nem találnak. Azon egyetlen egy fejtegetés, mellyet maga a' szerző (XI. l.) az gyanánt hoz fel, miként a' belső *állapotok* közt valóságos megháborítások állnak-elő, és a' *viszonyos gátlás*' vagy az *ipar*' characterét veszik fel, (262 s köv. l.), nem láttatik Rec. előtt a' szükségességnak azon grádicsával birni, melly az erős meggyőződés' megalapítására megkívántatnék 's már csak azért sem birhat, mivel a' közvetetlen tapasztalás nem kevés számú igen külön nemű gátlásokat mutat, 's azok közt több olyakat, mellyek az *ipar*' characterét magokon nem viselik. — Egyébiránt a' szerző azon feladatot, mellyet a' jelen munkában maga elébe tett, igen dicséretesen fejté-meg. A' *Herbart*' okoskodásainak sajátosságát mindenütt meghamisítás nélkül és olly kivitelben terjeszté elő, melly a' tanító könyv' rövidsége és a' szájbeli előadás' szélessége közt igen illedelmes középet tart; a' kifejtés általján fogva finom, éles és tiszta; 's az előadás folyó és vonzó.

Rec. a' *Herbart*' philosophiájához eleitől fogva sajátosságos viszonzatban állott. Nem igen van Németországban az egymástól függetlenül kiképződött philosophiai nézetek közt olly két nézet, melly egymáshoz olly közel állana, 's mellyben, noha résznyire egészen különböző, sőt ellenes álláspontokból kiindulva, és különböző *methodus* szerint haladva, mind az által olly sok megegyező volna, mint a' *Her-*

barté és az övé. — Ha először egy szóval ki kell fejeznie Rec.-nek a' Herbart és a' maga philosophiája közötti különbséget, tehát az abban áll, hogy Herbart szerint a' philosophia „*puszta megfogatokból való ismeret*“ vagy „a' megfogatok' kidolgozása az ismeret' céljára“, midőn ő maga meg van győződve, hogy azon philosophiának, melyre támaszkodnunk kell, tisztán a' *szellemi tapasztaláshoz* ragaszkodásban kell szereztetnie; a' mennyiben t. i. ez megfogatokban és megfogatok által alkottatik, de úgy, hogy az ezen megfogatokban gondolatottnak *realitása'* megállapítására mindég újra a' tapasztaláshoz tér-vissza az ember. Herbart ebben a' tekintetben szigorú orthodoxus Kantianus, Rec. maga sem tudja, Kantianusnak mondja-e, vagy Antikantiánusnak. Kant t. i. Rec. véleménye szerint e' tekintetben szembevetendő ellenmondásban van magával. Az ő egész rendszerének alap-iránya azon tétel' megállapítására megyen, hogy *puszta megfogatokból* semmi nemben sem kaphatni biztosságot, az ezen megfogatokban gondolatottnak létele vagy *realitása* felől, sőt inkább ezt egyedül külső vagy belső *szemlélet* (érzés, tapasztalás) által nyerhetni. Ebből már. Rec. nézete szerint, közvetetlenül azt a' következtést kellett volna neki húznia, hogy a' philosophia is, ha hogy az, mint a' mathematica, egyetemes formulákat vagy egyenleteket nem akar felállítani (a' mi annak némely részeiben bizonynyal feladatja), hanem *valót* meghatározni, teljességgel nem állapíthatatik-meg másként, mint *belső* (szellemi) tapasztalás által. 'S valósággal ezt a' következtést is húzták Kant-tól fogva sokan, más népeknél pedig már *Locketól* fogva majd minden philosophiai nyomozók. De Kant a' legkeményebb szavakkal nyilatkozik ez ellen; sőt ő szerinte az empirica psychologia nem is philosophiai tudomány, még kevésbbé tehát az öszves philosophiának alapja, sőt inkább a' philosophiának általján fogva *puszta meg fogatokból való ismeretnek* kell lennie. Úgy de akkor (felelünk mi) *Kant'* saját alaptételei szerint örökre bizonytalannak kell annak maradni, ha vallyon az nem *puszta agyvázak'* *szövevénye*-e: úgy maga megfosztotta az magát minden eszköztől, hogy realitását megmutathassa, sőt hogy a' felől csak önmagában is bizonyos lehessen. Rec. véleménye szerint Kantnak ezen meghatározása nem egyéb, mint következtelenség; mint viszálylás a' régihez, és jele annak, hogy a' leghatalmasb szellemnek is lehetetlen egyetlen-egy erőköddéssel minden előteleteket, melyek közt felnevelkedett, 's melyek mintegy belé nőttek, magától elvetni. Ebben a' tekintetben nem szakaszthatá még ő ki magát a' scholasticismus' köteleiből, mely ellen egyébként olly vitézül harczolt, 's a' Wolf' iskolájához szabta magát, a' mint hogy általán fogva Kantnál

egy különös vegyületét találhatni a' legéleseb' criticának és a' korábbi nézetekhez való criticátlan ragaszkodásnak, (emlékezzünk ezen utóbbi tekintetben csak a' categoriák' lehozatálára). De *Fichte* a' philosophiának mint „puszta megfogatokból való ismeretnek“ meghatározását erősen megragadá, sőt a' lefőbb mértékig űzé, és ő vele azt a' későbbiek' nagyobb része, 's így Herbart is elfogadá. Ez is a' Kant' állítását még feljebb tódítá és élesebben kibélyegzé, midőn, mint tudva van, a' *psychologiai* alapzattal a' *criticai* alapzatot is eltiltja egyszersmind a' philosophiától, sőt inkább a' metaphysicát az emberi ismerő tehetség' vizsgálatának előrebocsátása nélkül, annak sáját megfogataiból akarja construálni. Ez neki kétségkívül diszére válik, midőn így e' ponthan legalább Kantnak kijelelt következetlensége elhárítattik. De még akkor is fenmarad a' másik következetlenség, hogy t. i. a' valóság felőli bizonyosságnak csak a' tapasztalásból kell merítettethnie, és még is a' tapasztalás a' philosophiának utolsó megalapításából kirekesztetik.

A' jelen munka' szerzője is természetesen egészen herbarti módon nyilatkozik e' pontokra nézve. De midőn a' 20dik lapon azt kérdi: „min épül az a' remény, hogy az ismerő szellem természetét könnyebben meg lehet ismerni, mint a' dolgok' természetét?“ tehát a' felelet ennyiből áll: „mivel az közelebb van hozzánk, mivel a' megismerendő önmagunk vagyunk, és így azt biztosabban, bensőbbben és valóbban is felfoghatjuk, mint egy tőlünk távol fekvő, sőt résznyire elérhetetlen idegen nemű tárgyat.“ Épen nem akarjuk állítani, hogy ez az ismeret minden kifogás nélkül vagy általánosan megóva volna a' tévedés ellen, 's még kevésbbé hisszük (XV. l.), hogy „elég mondani, hogy hí-zunk tehetséggel ezt és amaszt megismerni, hogy egyszersmind épen ezen bizonyítás által magának a' praetendált tudásnak tökéletes bizonyosságot szerezzünk.“ Kant sokképen tévelygett e' körül, és épen olly számtalanok ő előtte 's utána; de a' nem-tévedésnek minden bizonynyal *nagyobb valószínűségét* nyerjük a' felhozott okokból, és ha a' feljebb megjegyzett bizonyításra vetemedett valaki, 'az épen csak az által történt, hogy *nem* *psychologiai* tapasztalásokra támaszkodott, hanem *puszta megfogatokból* philosophált. Még kevésbbé elégedhetik-meg Rec-azzal, mit a' szerző a' 9dik 's köv. 26dik lap. és más helyeken az utóbbi menésmód' természetéről megjegyez. Rec-teljességgel nem láthatja által azon szükségességet, miért kellene a' philosophiai nyomozónak, miután ugyan azon tárgynak ismételt észrevétele által a' nála megmaradottat és lényegest öszves előterjesztésként felfogta, magát a' gondolkozás végett és gondolkozásban isolálni és csupa „gondolat-mozgás által megfogatokról megfogatokra“

alkotni a' philosophiát. Sőt inkább ha csakugyan a' (belső vagy külső) észrevételnek kell alap-gyökérnek lenni a' realitás' minden állítmányára nézve, mint maga a' szerző megengedi: tehát Rec. általában természetesnek látja, hogy mikor és a' mely pontján a' philosophálásnak eszünkbe vesszük, hogy a' philosophia előtt fekvő észrevételben valamit helytelenül vagy hiányosan fogtunk-fel, *hagyjuk-el ismét a' puszta gondolkozást, és térjünk-vissza az észrevételhez*, hogy annak teljesebb és hibátlan végrehajtása által tévedésünket megigazítsuk, De ez a' philosophiáról egyetemes vizsgálatoktól a' Herbart' metaphysicájának sajátosságaira vezet-ált bennünket.

Herbart szerint t. i. és így a' mi szerzőnk szerint is (l. különösen a' 128. 's köv. l.) a' *metaphysikai* nyomozásnak onnan kell kiindulni 's characterét az által nyerni, hogy a' megfogatok, „mellyek nem itt vagy amott, 's a' nyert képzettség szerint így vagy másként, hanem *mindenütt, minden embereknél, minden időben* a' tapasztalást kormányozzák, egy szóval az adatott és így értékes megfogatok,“ *lényegesen ellenmondók*, és így azok' megjobbítására ösztönöznek. Kétségkívül már az egyetemi vizsgálatra nézve is felette csudálatos viszony': még csudálatosabb mint Kant hajdani állítmánya, hogy az észnek, még a' legbölesebb ember' eszének is, szükségesképen túl kell a' maga határán lépnie, és sophisticálásokat koholnia. Hiszen a' megfogatok az adatottnak alapzatán, vagy közvetlenül ebből (mint anyagból) képeztetnek, a' nélkül hogy azon kívül valami egyebnek kellene ahhoz járulni, a' mi azt meg fogná hamisítani: az emberi szellem' alaptörvényei szerint képeztetnek azok, ugyan azok szerint, mellyek szerint lehet véghez egyedül későbbben is azoknak megitélésök; és még is lényegesen ellenmondók és képtelenek volnának azok' — De tegyük-fel bár valósággal, hogy így volna a' dolog: tehát mi (mint már megjegyzettük) teljességgel nem tudnánk az ellen semmi más segítő eszközt, mint azt, hogy a' hamisan képeztetett még egyszer képeztetnék, *több vigyázattal és gonddal* képeztetnék, és azon *egyetlen* mód szerint, melly szerint általában helyes megfogatok képezthetnek, t. i. *az adatottnak felfogásai-ból indulva*.

De nem így akarja azt Herbart és a' mi szerzőnk. Ez szerint (134 l.) „semmi útnak nem kell *visszafelé* vezetnie;“ inkább „azon kell igyekeznünk, hogy *előfelé* menjünk;“ a' megfogatok tehát *másként* kell képeztetnie, *megváltoztatnia*, „és a' *másként* képzett megfogatok tartalmának szorosan a' *másként* képezendőnek minéműsége szerint kell magát irányoznia.“ — Talán *abban is* (kérdjük mi) ha azok *hamisak*? — Rec. valóban nem látja-ált, hogyan lehessen ezt

elkerülni. A' hol valamely megfogatnak két álló-részei (M és N) között ellenmondás van, egyik (M) úgy, mint a' másik (N), vagy mind a' kettő is egyszerismind hamis lehet. Immost meg akarjuk különböztetni, melyik esetnek van helye ezek közzül valósággal, és melyik oldalról 's miként kell tenni a' javítást? Magából a' megfogatból? — Úgy de talán abban épen az, a' miből a' javításnak ki kellene indulnia, vagy a' mi annak lényegét teszi, *teljességgel nincs-meg*, vagy legalább úgy beburkolva és árnyékba helyezve, hogy valamig annak vizsgálatára szorítjuk magunkat, semmi sejtést sem kapunk a' helyesről. Hogy vehetjük mi abból ki azt, a' mi épen nincs benne, talán még csirájánál fogva sem? Épen „szükségesképi viszonzatok és kiegészítések“ legkevésbbé fognak minket ezen esetben célra vezethetni, hanem legfeljebb valami jóslás, 's vak szerencsére való kocka-vetés, de a' minél fogva azután semmiképen szükségességet és bizonyosságot nem nyerhetnénk. Még egyszer tehát, mi semmi más valódi segílyt nem látunk, mint az ellenes úton, „a' *visszafelé* menő úton;“ a' meg fogatnak egy új, illőbb képezését az az által gondolandó tárgy' felfogásának alapzatján. Maga a' szerző igen illőleg megjegyzi ezen viszonyt, midőn 153 l. ezt mondja: „Minden esetre, és ezt épen az ellenmondások árulják-el, nem eléggé teljesen, hiányosan, a' maga szükségesképi viszonzatiból kiszakasztva fogta-fel az ember az adatottat. Ezen viszonzatokat kell újra keresni, és azokat csak úgy lehet feltalálni, ha előre feltesszük 'sa't. Tehát „előre feltevések“ által? De hiszen úgy csak a' *mi gondolatinkat* ezen viszonzatok felől fogjuk feltalálni, holott a' *valóságos* viszonzatokat kell keresnünk. Hiszen ha a' megfogatban gondoltatandó „a' maga viszonzatiból kiszakasztva fogatott-fel“ abban, úgy ezek nem vétettek abba fel, és így abban semmi okoskodás által fel nem találhatnak. Sőt inkább csak ott találhatjuk-fel azokat, a' hol azok egyedül adatnak, magában a' tökéletlenül és hiányosan felfogott dologban. A' szerző elhárítja, (132 l.) legalább a' vizsgálat' kezdeténél, azon kérdés' megfejtését, *hogyan jutottunk mi ezen ellenmondó megfogatokhoz*. De ha (134 l.) „az orvosságnak azon betegséghez kell szabva lenni, mellynek meggyógyítására rendeltett,“ úgy egy rationalis cura, mellyre a' szerző törekszik, csak ezen kérdés' kielégítő megfejtésének alapján lenne lehető.

A' szerző ezután (l. kivált 134's k. 140's k. és 144—151 l.) Herbartnak amaz ismeretes cikkelyét „a' viszonzatok' methodusát“ fejtegeti-ki. De mind a' mellett, hogy előadása itt is a' világosságnak azon grádicsával bír, mellyel a' dog' természetéhez képest bírhat: mindazáltal érzi maga a' szerző (l. 139's k. és 151 l.) hogy a' feladatok' természeté-

tőli lényeges függése mellett, ez a *közönséges* világosság keveset jelenthet, sőt inkább a valódi világosságot csak az alkalmaztatás által nyerhetni-meg. A' helyett hát, hogy itt ötet criticánkkal tovább követnénk, inkább csak egy példát emelünk-ki ennek számára, melly köz vallomás szerint mindennek közt legfontosabbnak nézethetik, minthogy a' metaphysicának minden újabb reformjai és revolúciói abból mentek ki: az *okozat*, vagy, a' mint azt a' szerző nevezi a' *változás* viszonzatát.

Az első fő pont ez: miben fekszik a' *közönséges megfogat* ellenmondósága? — Rec. kéntelen előlegesen megvallani, hogy ő abban ollyat épen nem talál. A' közönséges megfogat határozatlan, külső és belső okok' szemléleteit összezavarja; mind ezen felül még képződési viszonyaiban is szembetűnképen alkalomra mutat; de hogy *lényegesen* ellenmondás jöjjön-be annak gondolásába, a' mi minden pillanatban előttünk fekszik, semmiképen megfogni nem lehet. Miben helyheti hát a' szerző ezt az ellenmondást? — A' szerző azt (93 's k. l.) olly szembeszökőnek leli, hogy alig legyen ség arra még különösen figyelmeztetni. A' *változott* dolog igényt tart arra, hogy *ugyanazon egy* dolog, és még is egy-szersmind *változott és más* dolog legyen. — Illyképen *kimondva* (feleljük mi) valóban ellenmondás láttatik abban feküdni. De menjen csak *vissza* az ember a' *szemléletre*, fogja-fel azt igazán szilárdúl és tisztán, azonnal egészen elenyészik az ellenmondás. Hogy a' dolog *ugyanazon egy* legyen, azt épen csak az a' *potiori fit denominatio* szerint kell érteni: a' *menyiben* pedig az *megváltozott*, épen *nem ugyanaz többé*, hanem *más*; és így hát az ugyanazon-lét a' másként-lét által legkisebbé sem akadályoztatik. Az állított ugyanazonság (229 l.) minden bizonnyal nem fekszik pusztán a' „*létben*, hanem a' *Mi*“ -ben is (tökéletesen megegyezünk abban, hogy „*valamely* lét mi nélkül csak a' tétel' módját jelenti, 's hogy ha, létezőről van szó, ennek valaminek kell lennie“), de épen *nem teljes* ugyanazonság az, hanem *csak résszerinti*. — A' szerző (76 's k. l.) egészen el akarná távolítani az *idő-viszonyt* a' változástól; a' pont, mellytől ez függ, egyedül csak az: „*hogy a' különféle meghatározatok' ellentéte azon egy megfogatnak* ugyanazonságába összejöjjön.“ De ezen ponttól csak a' változásnak azon megfogatja függ, a' mint azt *Herbart* (és ő előtte több más philosophus is) a' maga használatára *rászabta*. Az *egyetemes emberi eszméltre* nézve *semmi változás idő nélkül nem gondolható*; a' mi szerzőnk is nem gondolhatja azt e' nélkül valósággal; 's még ha gondolni *véli* is azt erőltetett abstractiója' álláspontján, mindazáltal valósággal *nem magát a' változást* gondolja, hanem valami mást, a' mit annak helyébe tett. „Az a' dolog (mond ő), melly

először *még nincs, most van, azután* pedig nem az többé, a' mi, 's mellynek meg fogatja *azért* nem mondatik ellenmondónak, mivel a' meghatározatok' ezen soksága egyik a' másik *után* lép-fel, *több* dolgokra feloszlással fenyegetődzik 'sa't.' Igen helyesen (feleljük mi): valósággal *több* dolgok is azok a' *mi gondolásunkra nézve*, ha mi a' dolog' különféle állapotjait *teljes kiterjedésökben* (minden egyes részeikkel) fogjuk-fel; de az teljességgel nem vet akadályt, hogy azt amaz *a potiori fit* 'stb. szerint *ugyan azon egy* dolognak ne mondjuk.

Hol fekszik hát már az ellenmondás? Mert a' philostól *képzelt* ellenmondásnak is kell valamelly *valóságos* alapjának lenni, t. i. a' philosophus' képzelődésében. — Egyszerűen kimondva abban, hogy ez azt kívánja, hogy a' *dolgok* az ő létökben és történésökben úgy legyenek, mint az ő *megfogatai*. A' megfogat szerint a' dolog minden bizonynyal *tökéletesen ugyanaz*, t. i. ha ő a' megfogatot úgy képzelte, hogy az előállott különbségtől abstrahált; és a' *meg-fogat* szerint a' dolog *tökéletesen más*, t. i. ha ő megfordítva a' megfogatot úgy képzelte, hogy csak ezen különbségre reflectált. Ha már most mind a' két *megfogatot* egybefoglalja, bizonyosan ellenmondást talál; de az legkisebbé sem gátolja, hogy mind a' mellett a' *dologban* mind a' kettő együtt megálljon, t. i. egymás *mellett* (a' mennyiben mi minden egyes állapotba az egyenlőnek viszonyát foglaljuk) vagy egymás *után* (a' két nem-egyenlőnek viszonyában, a' mennyiben egyik állapot a' másik után következik). Így adja az nekünk a' változás' *szemleletét*, és annak *megfogatja*, csak ez szerint képeztethetnék, nem valami idegen nemű dolog szerint.

De áltmegyünk azon viszony' vizsgálatára, melly némiképen ennek szükségesképi kiegészítését képezi: az *okozati viszony'* vizsgálatára. A' szerző összehasonlítja e' tekintetben (81—101 l.) a' *külső* okok, a' *belső* ok' és az *általános levés'* megfogatát. Mellyik mellé állunk mi ezek között? kétség kívül a' *külső okok* mellé. Ha a' dolog semmi behatást sem kapna kívülről (*az-az* valamelly más dologtól): úgy épen nem lehetné átlátni, miként juthatna az változáshoz; hanem az maradna, a' mi. De hogy esik hát ez: bemegy-e az által valami a' dologba? és micsoda: valami való (reale), vagy valamelly anyag, vagy erő? — Mind a' három (feleljük mi): mert minden való lényegesen (csak hogy különféle viszonzatokban) anyag és erő egyszersmind (az anyag' megfogatát olly kiterjedésben véve, hogy az a' *szellemi* létet is, a' mennyiben az *valami*, magában foglalja). A' dologban megváltozott valami, *suminája* vagy *productuma* (minkettő csak képes kifejezés, azért is egyszersmind használhatjuk azokat) annak, mi a' dolog volt, és annak, mi ahhoz járult: a' mun-

kálat a' maga okainak productuma, nem több 's nem kevesebb.

Hume mint tudja van azt állítá (és minden következő nyomozók melléje álltak) hogy az okozati viszonynak szemlélete nekünk *sehol* sincs adva. Ez lehetetlen (visszonozzuk mi): mert mivel (mint maga *Hume* is megvallja) minden egyszerű megfogatok szemléletekből származnak, az okozati viszony' megfogata pedig általában sajátképen egyszerű: tehát az még mint megfogat sem lehetne adatva bennünk, ha annak valamikénti szemlélete nem volna adatva reánk nézve. A' *Hume'* okoskodása tehát *kelléténél* többet bizonyít, azért is hamisnak kell lennie. Immár valóban vannak is nekünk az okozati viszony' szemléletei adatva, t. i. a' *belső* (psychicus) következmények' minden szemléleteiben. Itt teljességgel nincs nekünk szükségünk, mint az érzéki következményeknél, nagy számú tapasztalatokra, mellyek mind a' mellett is utóljára nem adnak teljes bizonyosságot az okozati összefüggés' tekintetében, hanem közvetlenül minden egyes tapasztalatnál bizonyosságunk van a' felől, hogy p. o. ez az akarás az oka ezer előterjesztés' erősbulésének. Igaz hogy a' közönséges szemlélete ennek némi homályossággal bír, és *Hume'* korában még nem volt képes a' tudomány e' homályt felvilágosítani: ez nyújta neki alkalmat arra, hogy a' felhozott állításnak egyetemes kiterjedést adjon. De most minden bizonynyal képes a' tudomány ezt tenni: pontosan előadhatja a' levés' módját, pontosan azon elemeket, mellyek a' mellett a' munkálóról a' munkálatot elfogadóra áltmennek; és így a' közönséges eszméletnek ama homályos meggyőződését tökéletesen felvilágítják és igazolják.

Az erőnek vagy a' tehetségnek megfogatja semmiképen nem úgy gondoltatik, a' hogy a' szerző (84 l.) állítja, mint valami *csupán lehető*, hanem mint valami *általán fogva való* (durchaus Wirkliches), a' mi még csak mint az nem való, a' mire erő vagy tehetség gyanánt szolgál. E' végett még egy másodiknak 'sa't. kell hozzájárulni, a' mi hasonlólul már az előtt önmagában való, de szintúgy nem az, a' minék még lennie kell. Az osztán, a' mire azok mindketten mint erők együttmunkálnak éppen ezen két realitás' szüleménye, és mindkettőt magában foglalja. Ezen szülemény' levése a' változás vagy a' történet.

Herbart és a' mi szerzőnk, a' mint tudja van, egészen más meg fogatára jönek ennek: „a' valódi' lények' (reale Wesen) önfentartásoknak“ meg fogatára, mint az itt a' 244. l. lehozzatik. A' szerző előadása itt is igen világos és tárgyhoz illő; de annál világosabban előttünk ezen megfogat' elenmondósága és annak *puszta logikai* eredete. Tegyük-fel (mondják ők), hogy két ellenes minőségü reale létezik: tehát

valami azokban úgy lesz egymásra, „mint *igen is nem*.“ Eből már a' pusztá megfogatokra nézve ezen ellenes részeknek „*viszontagos eltöröltetésök*“, az eredeti minéműségeknek legalább résszerinti *megháborítások* (Störung) következnek. Úgyde „a' lételnek (mint általában fennállónak, magához egyenlőn maradónak) fogalma *vissza útásítja ezt*“, az ellenes nem törli-el egymást; „következésképen mindenik reale fentartja magát annak, a' mi, egy másik általi megháborítás ellen, minek megessnie kellene, de meg nem eshetik, és az *önfentartásnak*, mint olly *állapotnak* melly által a' reale az ellenessel szemközt fenáll, fogalma annak a' kifejezése, mi minden realeban valósággal történik.“ 'S hogy mindjártmég egy más helyet is ide tegyünk, a' 252 l. ez mondatik: „a' más dolgok' fogalmainak, mellyekkel a' dolog együttgondoltatik, „ámbar azok nem a' lét' fogalmából *származnak*, nem lehet mind a' mellett is ezt *ignorálniok*; ezen szükségesképi tekintetnek elég tétetik, midőn a' lét' fogalma nélkül elkerülhetetlen megháborittatás elutasittatik; mindazáltal az önfentartás' módja csupán csak azon megháborittatás' fogalma által határozottatik-meg, melly előáll, ha előállhatott volna.“ — Igaz, hogy itt megfogatot kaptunk a' történésről, egészen úgy mint a' szerző akará, a' logikai gondolkodás által és annak számára képzetet (úgy hogy e' deductiót egy a' lélek-tehetségekről közsönseges tanra nézve magától *Herbarttól* használt kifejezéssel olly *románnak* nevezhetnök, mellyben a' *megfogatok a' cselekvő személyek*); de ugyan azért csak a' logikai gondolkozásra, *nem a' valódi történésre* illőt. Ezen felül valósággal magában foglalja az mind azon ellenmondásokat, mellyek a' történés' közsönseges megfogatára ráfogva voltanak, úgy hogy azt igen sajátlag az ebbe *beletett* ellenmondások' személyesítésének lehetne nevezni. Egyik dolog' másik általi megháborítása (ezt mondják ők) nem esik-meg valójában, hanem meggátoltatik az önfentartás által. De hát ennek származása, vagy (mint azt maga a' szerző a' 254. l. kifejezi) *az arra késztetés adatott alkalmak által* nem szintűgy *valóságos* megháborítás-e? 'S ha az önfentartások *qualitásokra* nézve a' *megháborítást szándéklónak minősége* által határozottatik-meg: nincs-e itt valósággal egyiknek a' másikba *behatása*, tulajdonságinak abba *beférkezése*, mit még is a' szerző képtelennek mond, 's a' minek kikerülése eszközle benne mind e' fogalom-változtatásokat. Ezen felül a' valódi lény ő szerinte a' *maga önében* vagy *változatlanul* tartja-fen magát, 's ez által történik, hogy az *többféle állapotokat származtat magában*, mellyeknek pedig az intendált megháborítás előtt a' *legkisebb nyoma sem volt benne*, mert hiszen a' realénak önmagában minden sokság, minden *qualitás* nélkül valónak kell leennie. *Fentartják hát azok magokat vagy változatlanul ma-*

radnak, a' midőn szüntelen változtatják magokat! Mert ezen változások mondatnak *valóságos* történésnek, melly az (előttünk egyedül levő) *látszó* történésnek legalább annyiban megfelel, hogy az utóbbinak mindenik tagja szükségesképen az elsőbbnek valamelly tagját teszi-fel. — Imhol van tehát egy nem-háborittatás, melly azonban háborittatás; egy be nem hatás, melly által még is a' dologba bizonyos kvalitások adatnak; egy magát változatlanul fentartó dolog, melly szüntelen változik; egy teljességgel egyszerű dolog, melly végtelen különféleséget foglal magában; 's mind ezen ellenmondásokat egy fúradságos munka által nyertük, az előítélet nélküli felfogásra nézve semmiféle ellenmondást magában nem foglaló közönséges nézet helyett!

F. E. Beneke (Ergänzungsbl. zur allgem. Liter. Zeitung 1837.

Nro 64.) után.

A. B. S.

SZÉP LITERATURA.

Théâtre chinois, ou choix de pièces de théâtre composées sous les empereurs mongols, traduites pour la première fois sur le texte original, précédées d'une introduction, et accompagnées de notes, par M. BAZIN aîné, membre de la Société asiatique de Paris. Paris, 1838.

Nem rég ezelőtt sokan tán arról is kétkedének, vajjon van-e a' Chiniaiaknak valami literaturájok? Remusat Abel', és Julien Szaniszló' munkáiból már most nem csak az bizonyul be, hogy van, hanem az is, miszerint a' chinai literatura terjedelme-, 's 's bőségére nézve minden egyéb literaturát fölülmul, 's hogy Confucius' hona több nagy literaturai korszakot mutathat fel, mint bár melly régibb, vagy újabb népe Európának. Khien-long császár 1773 parancsot bocsáta ki, melly minden, Chinában leginkább becsült, vagy remeknek tartott könyv' összegyűjtését, 's ki nyomtatását rendelé; e' könyvek' száma az említett rendeletben 160,000-re téteték. A' gyűjtemény még nincs bevégezve, de folyvást dolgoznak rajta. 1818 már 78,627 kötet jelent meg belőle. E' roppant gyűjtemény' lajstromában a'

szent iratok, valamint a' philosophia-, történetirat-, politica-, törvényhozat-, jogtan-, természettudományok-, számtan-, 's mezeigazdaságróli remekművek százan, 's ezerenként valának följegyezve. Confucius' oskolája már magában 1694 könyvvvel van beiktatva, nincs olly magas és fönséges ága a' literaturának, mellyen a' chinai szellem próbát nem tett volna; mindannyiban számtalan emlékjelet hagyott maga után, mellyek' mindegyike nagyobb terjedelmű, mint minőt mi Europaiak szoktunk adni műveinknek.

Mélyen alatta áll a' föntebbi literaturának az általunk szépnak, a' chinai közönség által pedig silány-, 's alacsonnak itélt literaturai ág, melly költemények', beszélyek', regények', és színművek' végtelen tömeget foglalja magában. A' chinai nyelv' újabb ismerőinek' bizonyítása szerint pedig literaturájok' minden ágai közt ez az, melly az europai criticának legtöbb érdeket, 's tanítást nyújthat. Miután ugyanis a' tatár császárok' féltékenysége az Europaiak előtt, Kantont kivéve, a' birodalom' minden városát elzárá: China' szokásait, 's intézvényeit az csak ennek könyveiből ismerheti meg. Az élet pedig semmi literaturai terményben sem fejezi ki úgy magát, mint a' színműben, mint annak képmássában, 's ezért olly vonzó, 's egyszersmind tanuságosak ránk nézve a' Chiniaknak színmű — költeményeik.

A' Chinaiak szenvedélyes baráti a' színpadi előadásoknak. Davis angoly Chináról több érdekes apróságot, 's a' Chinaiaknak a' játékszin iránti nagy vonzalmukról több példát hoz fel egyetemi történetiratában. Éjszaki Chinában nyilvános épületek vannak, szó-és műszer hangászati, ünnepélyes alkalomnál pedig színművészeti előadásokra rendeltetvék. A' déli tartományokban nincsenek ugyan játékszini épületek, a' kormány azonban, melly e', minden esetre legizleteseb mulatság- nemnek minden lehető módon kedvez, 's ezzel a' műveltség' magas fokáni létét bizonyítja, gondoskodik, hogy a' lakosok közt intézett pénzgyűjtés által minden utcában állittassanak színpadok. Bizonyos napokon a' mandarinok is befizetik a' szükséges pótlást. Illy esetben, mond Davis, néhány óra alatt készenáll a' színpad. Néhány bambus, mellyekre összefont gyékény vonatik, néhány, fölállított czövekre fektetett deszka, 's néhány darab festett gyapotszövet, mellyel a' hátfal, 's a' színpad' két oldalrésze bevonatik, míg a' nézők felőli rész egészen nyíltan marad, elegendő egy közönséges chinai játékszin' fölállítására. Egy illy módon rögtönzött színházban, vagy teremben 1833 Macaóban olasz énekesek Rossini' majd mindannyi dalművét, fölépteték. Nem kevéssé, de nem kellemetlenül, valának meglepve a' Chinaiak, birodalmuk'

földén idegenektől látván szindarabokat előadatni, de még inkább, recitativ- és ének egyvelget hallani, mi öndalműveikhez annyira hasonlíta. E', pillanatra készült, szinpado-
kon kívül előkelőbbek' palotáikban, vendéglők-, 's csapszé-
kekben is vannak játékszinteremek, hol vándor színésztársaságok lépnek föl; Chinában ugyanis nincsenek állandó, hanem csak vándor társaságok, melyek 8—12 személyből állván egy fődött, egyszersmind lakásul is szolgáló kocsiban utaznak, 's igazgatójok' koronája alatt az uton tanulják be szerepeiket. Ha valamely ünnepélyes alkalomrai játszás végett meghivatnak, átnyujtnak az ünnepélyadónak egy színmű-lajstromot, melyen az általok szívesen eljátszandó darabok följegyezve; a' meghívó e' lajstromból vendégei által választat. Miután egy darab' játszátása elhatároztaték, a' személyek' nevei hangosan felolvastatnak, 's ha ezek közt tán találkoznak, mely némileg hasonlítva valamelyik vendég' nevéhez, minden botrányos czélzás' kikerülése végett azonnal más darab választatik.

A' nőnem mióta Khien-long császár egy színésznőt ágyasi közé vett, szinpandra nem léphet; 's a' nőszerepeket, mint a' régieknél, ifjú férfiak, néha pedig heréltek is játszásk. Diszítványok a' chinai szinpado-
don nem divatoznak, valamint általában minden hiányzik, mi érzék-áltatás-, 's aetheticai valószínűség' előállítására szükséges. Az eszközök, melyekkel amazt kipótolni, ezt pedig előteremtni törekszenek, valóban nevetségeseknek látnak, 's épen olly izlésnélküliek, valamint silány föllelőtehetségre mutatnak. Ha például, egy tábornok távolabb tartományban indulásra parancsot kap, ostorát csóválva felkap egy pár nyeregszíjat 's dob', féldob' és trombiták' iszonyú, fülnyomorító lármái közt ide 's tova futkos a' szinpado-
don. Végre hirtelen megáll, 's egész komolysággal tudósítja a' nézőket, hogy rendeltetése' helyére csakugyan megérkezék. Ha rohanással kell meghágnivalamely vár' falait, négy öt katona egymásra fekszik, 's ezek képezik a' sánczot, földbástyát. Nem így áll azonban a' dolog az öltözetekkel; valamint ugyanis az előadotakban majd minden a' néző' képzelőerejére hagyatik, szintűgy ellenben itt az öltözetek mindenkor szerephez igen illők, 's gyakran rendkívül fényesek. Minthogy a' chinai színművek jobbadán történeti anyaguak, és könnyen gondolható okokból a' Mandschutatórok' benyomulása utáni eseményekre nem viszonylanak, így a' színpadi öltözetek is többnyire a' tatár hódítás előtti chinai viseletet ábrázolják.

Europában eddig csak négy chinai színművet ismerünk, melyek következő című repertoire-ból vétetének „Youen-jin-pé-tchong“ az az: a' Youen-ek, vagy is mongol uralkodásbeli fejedelmek alatt készült száz darab.“ E' négy szín-

mű' nevei következők: 1.) „Tchao családi ifju árvalány“ 2.) „A' fiut kapó öreg.“ 3.) „A' Han' palotájábani búgond.“ 4.) „A' kréta-kör' története“. A' tudós térítőnk Premare volt első, ki a' „Tchao családi árvalány“ kurtított fordítása által a' mult század' eleje körül próbát tett a' chinai játékszinnel megismerkedtetni Európát. „Mindenki tudja, hogy Voltaire e' fordításból vevé az anyagot „chinai árvalány“ című művéhez, de nem olly általánosan tudatik, jegyzi meg Julien Szaniszló, miképen Premare atya' fordítása csak igen tökéletlen, 's fölötte hiányos ábrázolatát adja az eredetinek.“ Valamint minden darabjában a' főnemlített gyűjteménynek, úgy ebben is a' párbeszéddek nagyszámu dal, 's énekkel vegyítvek, mellyek hangászati kíséret mellett énekeltetnek, 's gyakran főséges, 's érzelemteljes helyeket foglalnak magukban. Premare atya, ki úgy látszik, a' chinai költészet' tanulmányával nem igen gyötré magát, mindent, a' mi vers, fordítatlan hagyott, 's e' szakokat, mellyek néha az egész jelenetnek felét tevék, e' szóval: „énekel“ mindannyiszor átugrá.

„A' fiut kapó öreg“ című darabot kortársunk, a' Chináról irt könyve által ismeretes Davis fordítá. Ő is Premare' példáját követé, 's minden igyekezete oda látszik jobban irányozni, hogy mennél könnyebb, 's kellemesb módon tehesse át prosára a' párbeszéddek, mint sem a' lyricai helyek' átfordítására; mi épen nem könnyű; mivel ehhez nem csupán éles elme, hanem China' szokásai-, 's erkölcsének pontos ismerete is kívántatik. A' munkácskát, mellyet később „Han' búgondja“ czim alatt adott ki Davis, jobban kivonat-, mint fordításnak nevezhetni.

Mit se Davis, se Premare atya nem tudának, mint Remusat Abel lehetlennek nyilváníta, Julien Szaniszló szerencsésen kivívta, 's első tökélyes fordítását adá egy chinai színműnek annélkül, hogy lyrai részéből legkevesebbet is kihagyott volna. Hoei lanki' művének e' czim alatt: „L' histoire du cercle de craie“ Julien általi fordítását revolucionnak tekinthetni a' chinai nyelvészethen. Megjelent ez 1832: egy előbeszéddel, hol nagy ügyesség-, 's pontos tárgyismerettel adatnak elő a' nehézségek, mellyek a' chinai költészet' megértetését akadályozzák, 's a' prosai nyelvet a' költésztől egészen elválasztják. E' költész nyelvnek saját szószervezete, szókötese, különös beszédmódja, sőt saját szótára is van. Két évvel később ragadá ki a' „Tchao családi árvalány“ tökélyes fordítása e' művet ama csunkultságból, mellybe az első fordító' hivatlansága juttatá. Julien' buzdító példája nem maradt utánzat nélkül. Legjelesb tanítványai' egyike, már több, a' chinai nyelvészeti körüli fontos munkáiról isméretes, idősb Bazin úr most az

érdekes gyűjtemény' remekeinek fordítmányával lépé meg a' közönséget. Az általa fordított négy darab ez: 1.) Egy komorna' cselszövényei", Tching-té hoei-től. 2.) „A' szembe állított öltöny" Tchang-Koue gni, chinai udvarnok által. 3.) „Az énekesnő" a' szerző' neve nélkül. 4.) „Teou-ngo' haragja", Kuan-hanking-től. A' fordító lélekismeretesen követé Julien' modorát, 's a' lyrai részt a' párbeszéddel együtt teljesen átfordítá. A' próba ekként meg van téve, 's ezen új eljárásnak két fontos következményt köszönhetünk, mi abban áll, hogy, először, a' nehézségek, melyektől eddig a' legtudós nyelvészek is vissza borzadának, legyőzettek, és másodsor, hogy az által a' chinai játékszint annyira ismer-ni tanultuk, miszerint annak átaljában character-t, a' litera-tura' történetében pedig helyet mutathatunk. Ez' utóbb fordított darabok, valamint az előbbieket, igen hív tükrei a' chinai körülményeknek; minthogy ez' országban a' játékszín sokkal valódibb utannyomata a' gyakorlati életnek, mint máshol. A' chinai nép, mint azt határozottan mondhatni, természetétől fogva nyájas, bátoratlan, aggódva lélekismeretes, becsületes, elmés, 's érzelemteljes; műveltség külsőleg diszes, 's finom, voltaképen pedig tökélyetlen, nemigazi, gyermekes. Nincs philosophiai alapja, 's mély-sége. Confucius' népének szokási, erényei patriarkaiak, mely-lyek az emberiségnek becsületére válnak; méltán kétkedhet-ni azonban, hogy keblében ama szent tűz' lángai lobognak, melyek' tüzhelye Europa. A' műveltség' magva, melyet 3000. év előtt a' a' gondviselés e' tartományba vetett, nem enyészett ugyan el, de nem is többszeresíté magát. Innen magyarázhatók átaljában literaturája', különösen pedig játékszínének jelességei és hiányai. Amaz érdekelt, mely maga a' művészethez értésen, az előadás' élénkségén, a' characterek' sokféleségén, 's végre színműi combinatiók' ere-jén, 's mélységén nyugszik, benne hasztalan keresnénk. Az idő', hely', 's cselekvény' ugyanegységéről szabályok' létezhetését sem gyanítják, 's egészen különböző művészeti idomok, mint például szomorú és vigjáték, alig vannak egymástól elkülönözve, szóval, e' művészet ott még bölcsőjében van, de sokkal magosban állva, mint mind az, mit Europa ugyanazon korszakból, a' 14. századból t. i. elé-mutathat. Minden előttünk ismeretes chinai színmű, igaz-ság, természetesség, 's a' helyzetek' hathatossága által érde-kes. Az érzelmek, főleg a' nembeli, 's gyermeki szeretet rendkívül gyöngéd, 's főséges nyelven, gyakran valódi köl-tészet-, 's ékesszólással utánozva. A' párbeszéd könnyűded és élénk, 's a' lyrai részek az egyes virágoknak, melyekből összefűzve, vidorsága, valamint a' képzelő erő természet-es és való keleti kiessége által kellemesen mulatnak. Ez a' tudo-

mányos oldala e' műveknek; a' másikat pedig ama tagadhatlan érdem teszi, miképen az Europaival jobban megismerkedtetik China' szokásait, mint bár milly utazási leírás. Nem lehet érdeknélküli ránk nézve látni azokból a' magas, és általános fontosságot, mellyet, a' Chinaiak lelki műveltség-, 's tudományos nevelésbe helyeznek. A' Chinaiaknak tudományos kitüntetés utáni vágyuk példanélküli a' világon: 's csakugyan ész és tudomány ott minden, 's tudományos pálya vezet egyedül, vagy előzőleg hivatal — 's vagyonhoz. Ez' okból nem lehet komolyabb és nevetségesb mit képzelni, mint a' minden tartományban korszakonként tartatni szokott tudományos vizsgálatot. Számtalan kijelelt, teli önértet-, 's lelkesülettel jelenti magát azokra. Baccalaureus-, Licentiatus, és tanári rang, mellyek egyedül illy' vizsgálatok által nyerhetők, ott olly fontosak, mint sehol egyebütt; és hivatalok, status méltóságok azok jutalmai, kik magukat leginkább kitüntetik. Minden tanár, minden academicus zsebében hordozza a' mandarin vagy ministerségrei várományt. Azért olly fontos a' színművekben a' tanárkalap: ez egy mindent legyőző talisman, 's a' darab' hőse az első szakaszban közönségesen eltűnik, magát a' császár előtti vizsgálatra jelentendő; mit kétségkül szerencsésen kiáll, 's az ármányos oklevél' birtoka által eléri egyszersmind legmerészebb vágyai' teljesületét. E' négy színmű' bevezetésében a' chinai játékszin' eredete 's történetéről Bazin ur el mondja, mit jelenleg arról tudhatunk, 's megállapítja a' pontot, a' meddig Franciaországban a' chinai tanulmányok mindeddig haladának. Ugy látszik, szétlibbentve a' fátyol, 's megérkezék a' pillanat, melly az Europaiak előtt a' chinai literatura' és műveltség' titkait fölfedezendi.

Blätter für literarische Unterhaltung (Nro. 288. 1838.) után

M. K.

De près, et de loin, roman conjugal, Par P. L. JACOB. — Paris, *Magen*. 1837. két kötet. 8-rét. Ára 15 fr.

Jobban lehetne házasság elleni regényuek nevezni; czélja ugyan is szomorú képét adni a' házasságnak. Szerencse, hogy nem minden férj hasonlít az író' hőséhez, 's hogy a' szerelem nem minden általa alakult összekelésben mutatkozik olly vaknak. Egyébiránt a' felvett példabani ábrázolat' valója sem igen ritka; 's e' tekintetben P. L. Jacob ur híven utánzá a' természetet; czenkül regényének levelekbei ön-

tése által írásmódjának új kecsét, folyóbb 's kellemesh hadadást adott.

Feliczia egy regényes, fellengő képzelődésű, tulzó érzélgésű nő. Forró, 's viszonzott szerelme által György' gazdag férfinak nejévé lőn, kinek kebléből a' rendkívüli pénzdágy majd minden nemesb érzelmet száműze. Jövendégetik itt ott, milly keserű csalódások követendik ez' összekelést, ha lehulland idővel a' vakító szerelem' hályoga szemeikről. Az ifju nő' szenvedélyét a' férj ugyan viszonozza, de nem fogja fel szellemét, 's a' nő ezt észreveszi. Regényes nyilatkozványit férje eleinte némán, később unalom' jeleivel, vagy gúnymosolylyal fogadja; 's miután magányba vonultan Feliczia' karjai közt már minden gyönyörét élvezé a' szerelemnek: unalmára kezd lenni az eddigi magány, 's a' nagy világ' örömeit kezdi hajhászni; fényes estélyekben részesül, hol nyílt örömeire régi barátit, ismerős némbereit leli, kiknek társaságában, egykor olly számtalan kellemes órákat élvezett. Feliczia átlátja, hogy ez' elélt szív nem képes megosztani költészi érzelmeit, 's tiszta vidor lelke' minden csalódásit egy estély is elegendő elszélesztetni. Egykor férje őt' kegytelenül megtámadja a' hidegségért, mellyel hajdani kedves némberei egyike iránt mutatkozik. E' percz óta a' két hites társ közt boldogtalan fal emelkedék. Feliczia' szívében a' feltékenység' emésztő lázai dúlongnak; 's miután hasztalan törekvék Györgyöt előbbi életmódjára téríteni, 's hasztalan hivatkozik szerelmére, kétségbeesve látja át, milly iszonyuan megcsalódék az állítólagos rokon érzelem által, mi ez' összekelést létesíté. Nagyobb szerencsétlenségek' elhárítására az elválást látá egyetlen eszköznek. Megválnak: később levelezni kezdenek egymással; leveleznek, de mindegyik magán él, kerülve minden találkozási alkalmat. Az ifju nő' leveleit fájdalmas érzelem bélyegzi; az elváláson, mit előbb óhajta, most bánkodik, de tulzó eszméi' egyikét sem akarja a' házi csendnek föláldozni; 's szakácsnéjának, ki közbenjáró szerepet visz, minden e' czélu igyekezete hasztalan. Mi a' férjet illeti: ez örömmel kap eleinte a' szabad, nőtlen életen, 's közli házassági baleseteit egy régi barátával, ki mindenkor nyílt ellene vala a' házasságnak; miután azonban egy idő múlva e' habozó élet' élvezetében elfásul, sajnálni kezdi nejét, 's egy véletlen körülmény közelebb vonja Felicziához. Ez örömteljes elragadtatással kap az alkalmon, mint boldogsága' visszajöttén. Hja! de ha a' szerelem némileg fátyolt vont a' távolyban e' két character' összeházasíthatatlanságára, a' közelben e' fátyol szétlibben. Most György félti nejét egy ifjutól, kit Feliczia boldogtalansága 's kecssei fölötté megindítanak. Ismét megválnak, de megválásuk tökélyesh, komolyabb az elsőnél. György elhagyja

Párist, magát a' világtól távol Touram' egyik falujában megvonandó. Feliczia pedig leverő bánatában férje' vágytársa udvariságinak kitéve leli magát; kinek, úgy látszik, férje némileg szabadabb mezőt enged. De erényéhez, kötelességéhez híven ellenáll az elragadtatás' veszélyeinek; azonban olly nemes, haszonvágy nélküli, olly tiszta, szóval olly szerelem iránt, millyről képzelődése' álmai rég' ábrándozának, egészen érzéketlen nem maradhat. A' világ azonban, melly egyszerű látszat után is olly könnyen ítél, 's kárhoztat, csak hamar könnyelműségről vádolja az ifju nőt. Gonosz mondák kerengnek mindenfelé; sőt nyilvános helyeken is hallhatók. — Ekkor György' keblében, hol egy idő óta a' Feliczia iránti szenvedély újra lángolni kezd, a' becsület-érzés föltámad. Párisba siet, még egyszer megpróbálandó, valljon a' távolban rajta olly hatalmat gyakorló szerelem nem lehetne-e képes a' közelben végre csakugyan boldogságát alapítani.

Egy szomorú végeset megakadályozza e' nehéz földadat' kifejlését. — Feliciát kínos szívtusái leverik; gyöngéd teste nem vala képes tovább viselni föllengő lelke' hullámaait; 's mint áldozata a' rosszul választott, 's vak szerelem szülte házasságnak, meghal.

E' regényben sok igazság 's érdek van. *De près, et de loin* jól talált ábrázolatát adja a' korunkban olly gyakori házasságoknak, hol a' hites felek távolban imádják egymást, 's együttélni nyolcz napig nem képesek. Mind ez helyes, 's bölcs észrevétel' sikere. Az író minden tulzás nélkül, a' való' 's lehető' határi közt tartózkodik. Mit annál nagyobb örömmel vallunk meg tagadhatatlan elméje felől, mivel már több ízben megesett, hogy majd az egész sajtó' erőtetett, unalmas dicséretei közt, szigorúknak tetszhettek egyéb munkáiról bírálatink.

Bulletin litt. et scientif. (Nro 4. 1837.) után

M. K.

BIBLIOGRAPHIA.

48. *ROME et Florence*, par l'auteur de *Naples et Venise*. — Paris, 1838. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c.

49. *LES BORDS du Rhin*. (A' rajna' partjai). Ugyan az által. Paris, 1838. 3-adr. Képekkel. Ára 7 fr. 50 c.

Ezen két munka' tartalma az, mit bizonyos idő óta, utazási benyomatoknak neveznek, 's mind kettő több tekintetben túlhaladja, a' francia jelen literatura' egyik corypheusa által kiadott hasonnemű közléseket. A' elbeszélés sebes, eléggé eleven leírásokkal 's érdekteljes epizódokkal vegyítve. A' stylus könnyű, egyszerű, igénytelen. A' szerző csak átmegegy, következésképp nem adhat, csak vázlatokat, előrajzokat; honnan nem is igyekszik sem az erkölcsöket, sem a' bélyegzeteket festeni, mellyek' studiumára nem vala ideje. Valóságos turistaként utazván, csak a' tartományok' külső tekintetét akarja nyújtani olvasóinak; de ha útjában valamelly characteristicus vonás adja magát elő, azt olly alakban adja, melly kipótolja a' hosszash mulatás által nyújthatandó figyeleteket. A' olvasó gyönyörrel követi őt excursionioiban 's felületes de közönséges esmeretet merit, mind arról, a' mi nevezettest nyújtanak az általa átfutott különféle tartományok. Egyedül azt nem lehet a' szerzőnél helybehagyni, hogy egy kicsit nagyon szereti a' historiai elbeszéléseket. Az általa meglátogatott omladványok 's emlékek-nél tudósságot mutogat. Már pedig az általa adott historiai töredékeket 's leírdolgokat minden ember tudja 's elég lett volna megnevezni a' helyeket, azok' emlékezetének felel-resztesére. Ezen hiba különösen az első munkában érezhető. Gyakran az is megtörténik, hogy elhagyja magát ragadtatni a' stylusban ragvogni kívánás által 's így egyszerűségét vesztvén, sokat vesz érdeméből is.

50. *DES AVEUGLES et de leur éducation*. (A' vakokról 's azok' neveléséről). A' keresztény moral' társasága által megkoronázott 's a' Királyné és ő k. m. Adelaïda Herczegasszony által egy arany érdempénzzel megjutalmazott munka; M. Eugénie NIBOYET által. Paris, 1838. 12-r.

51. *AN ESSAY upon national character etc.* (Próbátétel a' nemzeti caracterről, vagy vizsgálódások azon okokról, mellyek a' nemzetek' characterének formálását 's módosítá-

sát eszközlik a 'civilisatio' állapotjában); Richard CHENEVIX által. 2 dar. 8-r. London. 1838. *Duncan*.

52. LES MAITRES MOSAISTES. — La dernière Aldini. — L'Orco. — Contes vénitiens, par Georges SAND. Paris, 2 vol. in 8-o. Ára 15 fr. — Georges Sand mint mindenütt, úgy itt is nagy érdeket tudott adni elbeszélésének 's olly stílusgazdagságot fejteni ki, melly bájol 's elragad. Az első elbeszélésben: „*A mozaikművészek*“ ezen ingatott 's teli életfolyamoknak, minden olly soknemű eseményei, eredeti módon 's elég igazság' helyegével adatnak elő. Láthatni itt azon gyűlölködő szenvdelmek' kifejlését, mellyek nem rettegnék teljes világban mutatkozni, 's mellyek felét elfoglalák olly férfiak' életének, kiket magasb talentom kitüntetett, olly időszakban, hol az erkölcsök 's társasági viszonyokra mindenhatólag uralkodott a' barbarismus. Illy kép méltó vala G. Sand' erőteljes ecsetéhez, 's legalább itt, az általa örömet használt erős színezetű festékek, nem csinálnak ellenkezetet; teljes összhangzásban vannak azok a' tárgyal. A' mozaikművészek vetélkednek egymással kié lesz a' díj 's ki nyeri el egyszersmind a' tiszteletes megkülönböztetést és a' nyereséges munkákat a' velencei kormánytól. A' versenyben csak hamar részt vesznek a' gyűlölség és féltékenység; az ellentársak' külömbféle caractere, igen nevezetes módon rajzolatik az egyszerű 's igénytelen elbeszélésben. A' kép' eredetiségét neveli a' velencei titokteljes igazágkiszolgáltatás, ezen setét aristocraticai zsarnokság 's rettentő cselekvési eszközök. A' szerző kitűnő előszeretettel mutat, mind az eránt, mi a' művészi élethez tartozik, 's ügyesen használ minden segéd eszközöket mellyeket az nyujt, hogy az olvasó' kíváncsiságát ingerelje 's azt egészen lelánczolja. — *Az utolsó Aldini*, egy olasz énekes' története, kinck igen románszerű kalandjai, soknemű 's elég érdekes' események' sorát nyujtják. Végre „*Orco*“ egy a' népi babonán alapuló rövid elbeszélés. Mind a' három elbeszélés külömböző helyegű, mellyek nagyon emlékeztetnek a' híres Hoffmann' olly soknemű talentumára. Kétség kívül eleven gyönyörrel fogadandja azokat a' publicum. Ha G. Sand se az érzés' nagyításitól se a' képzelődés kicsapongásitól magát elragadtatni nem engedi, munkái mindenek' tetszésére méltók lesznek.

53. UN MÉDECIN d'autrefois, (Egy máskori orvos), M. FABRE d'Olivet által. — Paris, 1838. 2 dar. 8-r. Ára 15 fr. — Ezen munka, a' híres Paracelsus' historája. A' szerző fontos és titokteljes szerepet játszat ő vele a' 16 d. század' mozgalmai között. Ugy adja őt elő, mint ki őszvekkötetésben volt, egy anabaptisták 's ifju entusiastákból álló titkos társassággal, kik a' nemesség ellen fellázadt német parasztok' vezéreivé lőnek. Szerepet látjuk itt játszani hasonlókép Era-

stus orvost is, 's Dolet Istvánt, kit a' szerző, mint ezen ügy' áldozatát hágy elveszni, 's kit mint eretnekségben marasztottat máglyára kárhoztatnak. Dolet, kit szerző mint gyógytudománytanulót ad elő, könyvnyomtatással foglalkozkodott, midőn az eretnekségben elmarasztaltatott, 's legnagyobb vétke, mint a' história mondja, egy nyomtatási hiba volt. Bár mint legyen a' dolog, Fabri' románja nagy érdekű. Stylusa elég kellemetes, 's az események olly hirtelenséggel követik egymást, hogy az olvasónak nincs ideje ismét lélekzetet venni. Talán épen ez fő hibája. Az események 's lett dolgok miatt a' szövevény igen öszveavart, úgy hogy az elbeszélés' utolsó részében alig lehet azt követni. Több scénák nevezetes talentommal vannak írva, 's a' szerző erőteljes és igaz vonásokkal adja a' forradalom' azon időszakának bizarr erkölceit, melyből tárgyát meríté.

54. DOVERSTON, *par l'auteur de Trevelyan* etc. Fordította M. Bracevich. Paris, 1838. 2 dar. 8r. Ára 15 fr. — Doverston, azon angol románok' egyike, melyek' rendeltetése a' társaság erkölceinek megismertetése, 's melyekben az érdeket különösen a' részletek' hája gerjeszti. Sok untató helyek vannak ebben, de némely jól festett characterek, eléggé kijelelt eredetiségű scénák, 's a' stylus' egyszerűsége melly nem keresi a' hatást az igaz' rovására, gyönyörrel fogják olvastatni a' Trevelyan írójának ezen uj termékét, kinek több más munkáit is mind kedvezőleg fogadá a' publicum.

55. OPINIONS et Discours de M. Casimir Périer. (Périer Kazimir' véleményei 's beszédei): kiadta családja, öszvegyűjtötte 's rendbeszedte A *Lesieur*, egy históriai esmeretetéssel megelőzte C. de Remusat. 4 dar. 8r. Paris, 1838. Paulin. Ára 30 fr.

56. REMARKS on the present system of roadmaking. (Jegyzetek az útsínelás' mostani rendszerére); MAC-ADAM által. 8r. London, 1838. Ára 7 sh. 6 d.

57. TRAITÉ sur la police sanitaire etc. (Értekezés a' házi állatok' egészségi politiajáról); M. O. DELAFONT, az alforti iskola' professora által. 8r. 800 lap. Paris. Ifj. Bêchet. 1838. Ára 9 fr. — Ezen munka a' marhadög' közönséges okainak, különbségeinek, ragadósságának, valamint több más nevezetesh marhanyavalyáknak is históriáját, az ezek körül szükséges megóvó és kiirtó rendszabásokat 's több más hasznos dolgokat foglal magában.

58. NIMROD, ou l'Amateur des cheveux de course. (Nimrod, vagy a' versenylovak' szeretője); APPERLEY Károly által. 8r. 270 l. két metszéssel. Paris, Arthus Bertrand. 1838. Ára 20 fr. — A' löversenyek' pártolói 's kedvellői régóta kívántak már, egy olly vezért melly azon mesterségben, vagy mondhatnók tudományban utasítást nyújtson, mi-

ként kell nemes faju 's a' versenypályán kitévő, vagy vadászatra alkalmas lovakat termesztetni 's nevelni. Apperley ur' munkája, ezen kívánságot elégti ki. Harmincz esztendei tapasztalás a' ló körüli munkálkodásokban, ön ménésében, mint angol nemes és vadász; tizenöt esztendei figyelmet a' lovak' természetéről és állapotjáról, melyek alatt nagy számu dolgozatok jelentek meg tőle, különbféle angol folyóiratokban 's melyek az angol vadászoknál (Sport'sman) véghetlen szerencsét tettek, elég hatalmas címek arra, hogy Apperley ur, ló tudományi oktatmányt nyújtson.

59. *Botany of the Himalaya mountains.* (A' himalaya-hegyek' botanicája). Nagy 4r. London, 1838. *Allen et co.* 1—9 szállitmány, színelv képekkel. Minden szállitmány' ára 1 font.

60. *THE HIMALAYA tourist.* (A' himalaya hegyekbeni utazó); WHITE hadnagy által. 4r. harmincz pittoresk tájképpel Indiából. London, 1838. *Fischer et co.* Ára 2 font 2 sh.

61. *LA SALLE d'armes*; Pauline, Pascal Bruno, par Alex. DUMAS. 2 dar. 8-r. Paris, 1838. Ára 15 fr.—Dumas Sándor' *vivó iskolája*, két regényt foglal magában, *Paulinát* és *Pascal Brunót*. Az első, egy az „*Impressions de voyages*” című munkájából vett episode, kifejtve 's meghosszabítva, melyből a' szerző sokkal érdekeseb darabot készített, mint minden impressiói öszvesenvéve. Az elbeszélés tárgyául szolgáló kalandnak legkisebb valószínűsége sincs, a' helyzetek nagyítottak, az események csudálatosak, dea' stylus bájjal teljes 's a' szerző elég ügyes volt, elbeszéléseire a' titoklepel' ingerét vetni; egy szóval, minden hibái mellett is felette magáhozvonzó olvasmány ez. Paulina azon hiszemben lévén, hogy egy fiatal, bátorságáról 's nemes viseletéről híres úrhoz megy férjhez, magát egy haramia főnök' feleségének találja, kinek csoportja, az egész lakhelye körüli tartományban gyilkolásokat 's pusztításokat gyakorol. Paulina ezen rettenetes titkot akkor fedezi fel, midőn férjét a' mezőn meg akarja lepni, hová egy idő óta nála nélkül ment el. Több barátok' társaságában találja őt, mindnyáját a' vadászat' gyönyöreiben részveendőket, igazán véve azonban a' szokott vétkes expedíciókra indulandókat. Fegyverek 's más egyéb készülétek gyanúkat gerjesztenek Paulinában; a' kíváncsiság ingerli őt, azon titok' felfedezésére, mely férje' várában rejtetik, 's végre a' rettenetes igazság szemei előtt kifejlik. Egy borzasztó scenának szemtanúja. Egy a' haramiak által elragadt asszonyon, ketten versenygenek, 's felhevítve bor és harag által, már kihúzzák töreiket, midőn Paulina' férje véget vet a' versenynek, melybe lővén az asszonyt. Paulina, ezen scéna elrejtett tanúja, borzalom kiáltással elájul. Midőn az életre visszajön, tömlöczbe zárva találja ma-

gát, egy lámpással 's férjének billettjével, melyből megtudja, hogy egyéb választása nincs mint vagy éhen halni meg, vagy a' mellé tett mérget innya meg. De rendkívüli körülmények' összejövetele által, Paulina megszabadul, még pedig egy fiatal ember' segedelme által, ki őt házassága előtt szerette, de kinek akkor nem lévén semmi vagyona kilátása, nem merte kezét kérni. Most egészen Paulina oltalma 's megboszulásának szenteli magát. Paulina elfogadja azt, de oly feltétellel hogy reá nézve mindég csak mint testvér leend. Egy összejövetelnél kihívja a' fiatal asszony' férjét 's megöli azt. De csak hamar Paulina is, hánattól emészte, elhal. — *Pascal Bruno*, Murat' visszatéréséből episode, midőn a' nápolyi trónus visszanyerésére szerencsétlen próbatételét tette. Ebben sem hiányzik az érdek, noha a' vonások közönségesen véve, rendén túl nagyítottak.

62.) *CHACUN son tour* (Mindenki sorjában), M. Camille BODIN által, 4 dar. 12-r. Paris 1838. Ára 12 for. — Madame Bodin, itt néhány regényt egyesít, melyekből többek elég gyönyörködtetők, mások igen közpszerűek. Közönségesen véve azonban többet érnek azok, mint románjai, 's jól leírt scenákat, helyes észrevételeket 's elég jól festett charactereket foglalnak magokban.

63. *Aventures d'Alphonse Doria* (Doria Alfonz' kalandjai). Paris, 1838. 2 vol. in 8-o. Ára 15 fr. — Ezen munka eléggé fentartott érdeket nyújt, noha szerzője jól tette volna, ha elbeszélését nem hosszabítja úgy meg, 's ha több eseményeket kihagy mellyek az actió' haladását visszatartóztatják. Hibául fogják hihetőleg tulajdonítani a' szerzőnek, hogy románja nem valószínű; de meg kell esmerni, hogy ő ezen avult érdekszt elég talentummal fogta fel, 's hogy szerencsével használta azon csudás színezetet, melly könyvének több scénait bélyegzi. Stylusa egyszerű, minden hasztalan ékesgetések 's keresett czikornyák nélkül, honnan minden bizannyal némi gyönyörrel lehet azt olvasni.

64.) *VOYAGE en Abyssinie etc.* (Utazás Abyssiniában, Galla' Choa' és Ifat' tartományában, megelőzve egy boldog Arábiába tett kifutás' leírásával 's követve ezen külömbféle tartományok' földabroszával); Ed COMBES és TAMISIER urak által. Paris, 1835—37. *Desessart*. 2 dar. 8-r. Ára 16 fr.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' magyar tudós társaság f. évi martius' 11-kén tartott kis gyűlésében I. néhai Horvát Endre r. t. feletti emlékezéséd' készítésére Döbrentei Gábor r. tagot választotta. II. Vallas Antal r. t. értekezését a' napfogyatkozásokról György Sándor r. t. ajánlatára a' Tudománytárba fölvetetni határozta. III. Egy philosophiai értekezésnek bírálót rendelt. IV. Két szépliteraturai munkát, a' bírálók' véleményei' következtetésében, nyomtatástól elmozdított. V. Könyvtára e' következő ajándékokkal nevedett: a) Beöthy Zsigmondtól: Csáb, dráma négy szakaszban, Pest, 1839. b) Róczy Danieltől: egy 1629-ki (Domonkos Madarász Márton-tól) 's egy 1648-ki ascetái magyar munka, mind ketteje czím nélkül; továbbá: Sérelmes lelkeket gyógyító Balzsamom, melyet belga nyelvből magyar nyelve fordított Szokolyai István Debreczen 1741. c) Szalay Imre t. tagtól: Halotti emlékszó Zichy József felett. d) Egy névtelentől: Tünemény. Budán, 1839.

Martius 25-kén tartott ülésében a' társaság, némelly belső dolgok' elintézésén kívül: I. ns. Heves vármegyének, első alispánja' útján, köszönetet iratni rendeltetett azon hazafiúi buzgóságért, mellyel a' társaság' több rendbeli munkáinak megszerzése, 's azoknak ezentúli folyamataira előfizetés által az academia' ügyének előmozdításához járulni kívánt. II. Egy mathematicai 's két történettudományi munkának bírálók rendeltettek. III. A' VIII-dik nagy gyűlés által kitűzött jutalomkérdésekre beérkezett pályafeleleteknek vizsgálatára bírálók nevezettek, miről, valamint a' drámai pályamunkákról is, külön hivatalos jelentés szól. IV. A' társaság' könyvtára következő ajándékokkal szaporodott: a) Jablonczay Imrétől: Gvevara Antal: Fejedelmek' serkentő grája, fordít. Prágai András szerencsi predikátor. Bártfa, 1628. b) Kecskeméthy Cs. Danieltől: Purpura Pannonica. Kassa, 1745. Assertor liberatis ungaricae Andreas secundus. Kassa, 1752. c) A' Gazdasági Egyesülettől: Gazd. Tudósítások, 1839. első füzet. Pest, 1839. V. A' kéziratárt Blackwell N. a' britt museum' „a journal of the siege of Buda. A. D. 1686, written by an english officer of engineers“ czímű kéziratának másolatával, 's VI. A' pénzgyűjteményt Jablonczay Imre, Báthory István lengyel királynak egy ezüst pénzével öregbítették.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

— Német-Újvári gróf Batthyány Kázmér úr, egy, 2660-kötetből álló, válogatott könyvgyűjteménnyel járult a' magyar tudós társaság' könyvtára' neveléséhez. Pesten, Mart. 23. 1839. Az Elnök' rendelkezésből. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— *Pályamunkák.* — 1. A' VIII. nagy gyűlés által 1837-ben kitűzött ezen, nyelvtudományi jutalomkérdésre: „mellyek a' két hazában és hajdani magyar tartományokban részint fennlévő részint régi emlékekben találtató azon magyar hangzatu helyírási- és családnevek, mellyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel meghatározhatni“, mart. 24-ig mint határnapig, három pályairás érkezett illy jelszavakkal: 1. Csak cseppeket adok, de cseppekből lesz a' tenger. — 2. Az okosság okokat keres. — 3. Quis reddat omnium nominum etymon. Fejér. Molestus est labor nominum reddere etymon, quae saepe aut casus invenit, aut sine ulla ratione vulgus imposuit. Bel.

II. Az ugyanakkor kitűzött philosophiai jutalomtételle: „Nyomoztassék ki a' pantheismus' természete, eredete, szülőokaival, 's elágazásával együtt; 's adassék elő, milly befolyása volt a' régi, közép és újabb kori philosophiai rendszerekre.“ A' határnapig hat munka érkezett illy jeligékkel: 1. Curriculo pulverem olympicum collegisse juvat. — 2. Quo teneam vultus mutantem Protea modo. Horatius; 3. Tout l'univers subsiste à l'ombre de sa main. Lamartine. 4. *χρὲν δὲ σε πάντα πυνθεσθαι.* Parmenides. — 5. Sum cuique. — 6. A' ki e' mindent semmiből alkotta a' megsemmisítést magának tartotta. Csokonai.

III. 1838-ban kihirdetett drámai jutalomra szinte mart. 24-ig tizenhárom szomorújáték érkezett, következő címek és jeligékkel: 1. Jenő 5 felv. „Hisz a' magyarnak e' föld mindene.“ — 2. Szörény Ida 4 felv. „A' szomorújáték a' közönséget komolyságra, a' szerzót mosolyra indítja, ha sikerül.“ — 4. Samuel főkamrás 5 felv. „Az ifjú író felve közelít a' sajtóhoz.“ — 5. Záchok 5 szakaszban. „Jeder Schlag des Herzens schlägt uns eine Wunde, und das Leben wäre ein ewiges Verbluten, wenn nicht die Dichtkunst wäre.“ Börne. — 6. A' két vacsora 3 szakaszban előjátékkal. „Es ist kein geringes Lob nur solche Fehler begangen zu haben, die ein jeder hätte vermeiden können.“ Lessing. — 7. Az álmok 5 felv. „Álma való képét látá, és látta sötétén.“ Vörösmarty. — 8. Kálmán király. 5 felv. „Egy istenem egy a' hazám.“ — 9. A' férj. 5 felv. „Kannst du nicht allen gefallen durch deine That und dein Kunstwerk. Mach es wenigen recht; vielen gefallen ist schlimm.“ Schiller. — 10. Havasok, vagy: magyar nagyság. Előjátékkal 5 felv. „Azon kigyót, melly szívemben lakik megöljem én egy hirtelen dőfessel 's elrontsam a' boszúnak ünnepét.“ Marótbán. — 11. IV. László 5 felv. „In die Tiefe musst du steigen, Soll sich dir das Wesen zeigen.“ Schiller. — 12. Hunyadi László, 5 szakaszban „drama for ever.“ — 13. Első Károly és udvara. 5 felv. „Jedes Volk ist der Herr-

schaft werth, unter welcher es blühet, oder es blutet: Sie ist sein eigenes Werk, Offenbarung seines erreichten Menschengehalt, oder seiner selbst verschuldeten nationalen Nichtigkeit.“ Fessler. E' munkák a' mai ülésben előterjesztetvén a' jeligés levélkéi hontatlanul az academia és Döbrentei Gábor r. t. pecsétével lepecsételve, a' levéltárnoknak adattak által őrizés végett, a' kéziratok pedig, névszerint az első és második rendiek három osztálybeli r. tagnak, a' drámák a' IX-dik nagy gyűlés által választott, öt tagból álló küldöttségnek adattak ki megvizsgálás végett. A' száz száz arany jutalmat, úgy netalán határozandó másod, harmad, 's több mellék jutalmat a folyó évben tartandó X-dik nagygyűlés fogja oda ítélni. Pesten a' magyar tud. társaság' kisgyűléséből mart. 25-kén, 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— *Jutalomtétételek.* — Az író közönség ezennel figyelmessé tétetik a' magyar tudós társaság' IX-dik nagy gyűlése által köz-
zé tett következő jutalomkérdésekre: I. *Történetírási:* Fejtsék meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette legyen eredetét hazánk régi várszerkezete, koronkint milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai, és milly hatással volt e' külön fokain, honunk' közigazgatására, védelmére, 's általában alkotmányunk kifejlésére? II. *Mathesisi:* A' görbék meghatározásában jelenleg a' görbe mindenkori hossza és érintőinek (tangentes) szöge is vétetnek elemekül. Mellyek tehát ezen nézet szerint az első és másod rendű görbék? Vitéssenek ezek által öszrendesekre (Coordinatae), 's adassanak elő főbb tulajdonságaik. Jutalom száz arany. — Mindenik osztálybeli pályairások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadtatik: mart. 25. 1840. a' meddig azt, írója' nevét rejtő pecsétetes levélre hivatkozó jeligével, alulírt veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy szerzője a' munka sajátossági jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, bekötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját kezeirása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. — A' 100 ar. jutalomon kívül, másod, sőt harmad karbelinek találandó felelet is kladathatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett. — II. Az 1840-ben kiadandó 100 arany *drámai* jutalomért egyedül vígjátékok vívhatnak. Ez alkalommal figyelmessé tétetnek a' versenyzők a' IX-dik nagy gyűlés' azon határozatára, miszerint a' munkás elmék sikeresb ösztönzésére a' többiek közt legjobb munkának a' jutalom minden esetre kijár; kivéven ha köztük egy sem találtatnék, melly bármi tekintetből is figyelmet érdemelne. Egyébiránt a' nagy jutalomon kívül netalán másod sőt harmad stb. karbelinek találandó munka is kiadathatik tiszteletdíj mellett. Pesten, a' magy. tud. társaság' kisgyűléséből, mart. 25-kén 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

VILLEMARN.

Ki néhány évvel ezelőtt Parisban volt, bizonyosan emlékezni fog Villemainnek a' 18. századbéli francia literatúrát illető szellemdús és jeles előadásaira. Kétségkívül Villemain első tudós Franciaországban, ki a' nemzeti literatúra' eszméjét egész terjedelme' s népeletti benső viszonyában helyesen fel tudta fogni. Most a' 18. századbéli Francia' literatúrát két kötetben adá-ki. Franciaországban a' leczkék, ha nyomtatásban megjelennek, érdekökből rendszeren vesztének, mivel bennök nincsen meg a' francia ékesszólás' és phraseologia', szép és ragyogó, és átlátszó fénymáza. Ez itt nem történik, sőt még nevékedik érdeke az olvasás által, mivel sok tárgy felett gondolkodhatni.

Szerző a' 18. századbéli francia literatúrát Bayle', Fontenelle', irataival, és a' gúnyoló, tréfálódó, és fájdalom gyakran igen felületes philosophia' előjáróiéval kezdi-meg, kik czélul tűzék magoknak mindent megrazkodtatni, változtatni és felforgatni, nem csak Franciaországban, hanem egész Európában. Villemain kimutatja Franciaország' ezen két nagy literatúrai korszaka között az átmenetelt. A' 17. század' íróira, dél gyakorolt hatalmas befolyást, 18dikban kezdődik Anglia' befolyása, melynek azon kor' íróiban szembezőkő jelei mutatkoznak, különösen Voltaireben azon kor' írójában és szónokában. „Voltaire, az ifjú és nagy költő, Richelieu' és Sully' kedvence lévén, hívé, mikép ő ezen uraknak játszótársuk, de egy nagy ur' inasa megbotozá, mi őt becsületétől megfosztá, mely akkor Franciaországban kiváltság gyanánt tekintetett. Mivel boszújától féltek, Bastille-be záratott, honnan megint nem törvény hanem kegy által szabadulván ki, Angliába ment, hol mindenek szabadok voltak, jót és rosszat büntetlenül beszéltek, és hol a' ministerektől és királyok' ágyasaitól senkinek sem kellett félnie. Voltaire itt 1726 I. György alatt gyűlt parlamentet, s benne korlátlan szólásszabadságot talált, és komóly litteratúrát, mely hatalmas befolyást gyakorolt a' köz véleményyre, sőt azzal a' hatalomban osztaozott. Anglia ekkor büszke vala Newton' nagy felfedezéseire, és Voltaire az ő temetésén jelen volt, látta mint vitték testét az angol aristocratia' legelső urai a' Westminsterbe, míg Thompson a' vi-

lágrendszer' felfedezését fõnséges, és a' népnek egészen érthetõ versben énekelé meg. Voltaire dicsõség és elmésség után telhetlen szomszja miatt megmámorosodott a' szabadság, nagyság és értelmességtõl, mellyek akkor Angliát kitüntetek. Ismeretséget kötött az ország' költõivel és tudósaival mint: Clarke, Pope, Congreve és a' ködös Younggal, ki Voltaire-hez verset is írt. Eddig példányának Racine-t választotta; itt ismeré meg rend és szabály nélkül a' tragoedia' új nemét, mit az akkori szép, Franciaországnak igen is hódoló lelkek kevesre bécülének. Mint ifjú költõ azt hívé, hogy abban sok durva gyémántdarabokat fogna találni, melyeket köszörülni, pallérozni akart. Ezen kívül meghaták a' sok felekezetek, clubok, és az ezer eredeti emberek, kik mindent szabadon tevének. Ez elragadá gúnyoló lelkét, és olly rajoskodva gúnykodott az angol függetlenségen, mint a' papi parancs és censura alatti francia szolgaságón.

Igy Voltaire olly lélekkel tért vissza Franciaországba, mellyet Anglia' függetlensége egészen áthatott, mert ez mindenben merészen működött, ha szinte sokáig nem maradó jótékonyan is. Nagy ügyessége mellett, miszerint idegen eszméket sajátítani, és szerencsésen feldolgozni, mindenütt a' kitünõ, hatást tevõ, és neki az érzésre befolyást, hatalmat szerezhetõ vonásokat fellelni tudta, csak hamar Angliát úgy tükrözé íratiban, mint azt tudósaiban és íróiban látta. Csípõs elmességre olly hatalmas lelke, kecsét tudott adni az angol szabadelmük' hitetlenségének, mert azt kecses, csinos, elevenszinû stíljé, mint szinte finom, szellemdús, mindig találó, mindig sebesítõ ironiája által gyönyörűvé tette. Bár Shakspeare' langeszére sokáig igen keveset adott, bár inkább hibáiból tréfát üzni, és csak kevés szépségeit elismerni, csudálni látszott is, engedett még is a' nélkül hogy akarta volna, az olly saját és valódi literatura' befolyásának. Így mutatott elõször új pályát a' francia színmezõn, és minden tragoediái, characterökre nézve Racine-étõl nagyon eltérnek. Bár azok még sokaig nem voltak olly merészek az újításban, mint tőlök kívánni leheté, még is volt mindig valami bennök az angol drámai függetlenségébõl. Villemain' igen jól megmutatja, mint tévedt Voltaire, midõn azt hívé, hogy Shakspeare' durva gyémántjait simíthatná, pallérozhatná. „Caesar' halál“-ában teljes felsõbbséget ad az angol költõnek, kit bár nem találhatni is olly tisztának olly egyenlõleg szépnek mint Voltaire-t, de benne több valódi, kinyomásteli erõ lakozik. Villemain összehasonlítja Zaire-t Othelloval. Voltaire-t nagyon meghatotta azon csudálatos siker, mellyet Shakspeare a' heves és féltékeny szerelem által elõ tudott állítani, és illy szép tárgyat francia színpadra akart vinni. E' végett minden vonásokat meg kellett szeli-

díteni, Othello' durva és goromba erkölcei' helyére a' francia társalkodás' finomságait állítani, 's az egész egy palotába vitel által megnemesíteni. Sikerült is Voltaire' olly sok oldalú, 's annyira mívelt lelkének egy francia kellemű és érzésű remekdarabot, vagy mint Rousseau mondja bájoló darabot adni. De az angol költőt távolról sem érte el és adta vissza, még Racine-t sem a' szenvedély' kifejezésében, és az emberi szív' ismeretében.

Az angol befolyás' ezen vizsgálata a' 18-ik századbeli francia literaturára, kényteté Villemaint az akkor élt jelesb angol íróknak mint: Bolingbroke, Swift, Pope, Thompson, Addison stb. rövid de helyegző rajzzát adni.

Másik nagy hírü literator, csakhogy sokkal komolyabb nembem mint Voltaire, Montesquieu vala, ki a' 18-ik század' első éveire ragyogó fényt vetett. Először „Lettres persannes“ czímű munkával lépett fel, könnyű, de nem mély, gyönyörű és szellemdús mű, ugy látszik sietve készült, és korántsem gyánitja az Esprit des lois' szerzőjét. Ezen munka azon kor' legjelesbjeinek egyike. Hatása minden időre kiterjed, mivel szerzője' nézetei tartalmasok és fonságosok, szerző maga sem csüggött mindig a' jelenen, hanem minden időnek politikai tanokat állított fel.

Montesquieu után szól szerző azon másodrangú férfiakról kik azon korban literátorok, philosophusok vagy tudósok voltak. — Aztán át megy a' scepticus iskolára, melly Diderot, d'Alembert és más inercész újítók által Franciaországban, sőt Europa' nagy részében olly nagy tekintetre emelkedett. Ezen emberek baltával kezökben mérészen léptek elő, és a' gondolkozás' és érzés' országában mindennek alá ástak, különösen a' vallást felcserélték az egyház' visszaéléseivel, és a' hit' országát halomra hányták, a' nélkül hogy legkevésbe is aggódnának rajta, mit lehetne helyébe állítani.

Az előadásokat Buffon és Rousseau-val zárja be. Az utóbbiról tett észrevételek talán legérdekesebbek az egész könyvben. Csak egy van benne kivető. Szerzőnek szóvali előadását talán újant kellett volna dolgoznia, és neki literatura' története alakját adnia. Ő a' munkában meghagyta az előadási alakot, de az néhol elvan hanyagolva, és stílje kevésbé correct, szabatos, mitől Franciaországban igen sok függ. Szóval tett előadás' alkalmával, a' stil' tisztasága, és az eszme menetele gyakran feláldoztatik a' sikerért; a' mint a' szónok inkább vagy kevésbé szereti a' tapsot, a' mi minden esetre erőtetett de ragyogó fordulatokkal és antithesisekkel csik meg, de a' mi inkább csillog mint helyén van.

Blätter zur Kunde der Liter. des Ausl. (No 69. 1838.) után
D. J.

CRITICAL SZEMLE.

TÖRVÉNYTUDOMÁNY.

Études de droit public, par C. F. SCHÜTZENBERGER, Docteur en droit. Paris, 1837, chez J. G. Levrault, libraire. Strasbourg, même maison. VIII. 235. S. 8. Ára 2 for. 15 kr. pp.

Minden tudományos dolgozat' megbírálásánál figyelembe jön az idő, 's hely, mellyek azt szülték, 's mellyeknek befolyásától egyik sem mentt; figyelembe jön az álláspont, mellyet az a' tudás' 's értelmesség' mezején elfoglal, részint a' tudományok' többi ágaihoz, részint annak más országokbani kidolgozásához viszonyát tekintvén; és a' szükséges egybefüggés menyinyiben az, mint elmeszülemény általában függetlenül minden helybeli 's geographiai határoktól a' történet folyamában közös célra munkál az általános eszmének egyedített, korszerű, 's nemzeti kinyomásával.

Ezen tételeknek igazsága alig hozható kétségbe, ott hol positiv tanokrol vagyon szó, mellyeknek mint olyanoknak történeti nemzeti alakuk mint egyszersmind tudományosoknak pedig általános alapjuk, 's közös kútfejük a' dolog fogalmában, 's az azokat meghatározó elvben vagyon. Talán ezen tanoktól lehetne a' philosophiát is számon venni, 's bizonyos értelemben nem is ok nélkül, mindazáltal csak azon határig, mellynél a' szellemi is — midőn életbe 's valóságba lép — mellőzhetlen feltételeknek veti magát alá, mellyekről a' tudomány' története ad felvilágítást. Az egyeseken felül áll az általános, melly azokat egy láthatlan, csak a' speculativ tudomány által észrevehető kapcsolcsal (úgy szólván synchronistice 's chronologice) öszveköti, azok csak egy öszvefüggő egésznek egyes pontjai, részeiként tekintendők; de azon egyesek, mint olyanok, 's mennyiben az általánosnak kifejezései jogokat megtartják. Hiszen a' philosophiának is vagyon saját története, még pedig nem különleg, sőt paradoxon nélkül mondhatjuk, hogy a' philosophia a' szelleminek története, 's ezen szellemi a' tartalomnak megfelelő alakban fogatván fel, szükségképen a' történetre vezet. Annyival szükségtelegebb hosszasan mutogat-

nunk, hogy ezen észrevétel a' jog philosophiára nézve áll mivel ezen tudomány, az általánost és egyest, az önállót 's a' positivumot egybeköti, még pedig nem külsőképen, hanem a' szabadság' feltételével közvetlen kapcsolatban gondoltatva.

Ha vizsgáljuk már most a' természetijog' ki dolgozásának történetét Franciaországban, az a' németországitól szembevetőképen különbözik, hol a' philosophia általában, 's a' természeti jogtan is politikai befolyásoktól szabadabb volt. Franciaországban úgy látszik elhanyagoltatott, mind az írók, mind az egyetemi tanítók részéről; a' törvénytudók jobbadán járatlanok benne, a' philosophusok hasonlóképen. A' német rendszerek nem ugyan mint olyanok, hanem eredményeikben, mennyire azoknak hasznukat vehetni a' francziáknál is bemenetelt nyerne, 's a' két nemzetnek legalább egy ideig tartó közös literaturájának öszveköti kapcsolai gyanánt lépnek fel a' francia Helvetia és Holland, melyek önállólag is munkások, Holland Hugo Grotius által, Helvetia pedig Rousseau János Jakab által képviseltetve nagy tekintettel bírnak Franciaországban.

Mind az, mit korábban Franciaország 's Anglia a' XVI század óta e' részben előmutatnak különféle politikai eseményeknek inkább, mint rendszereknek bélyegét viseli; azok nem tisztán tudományos vizsgálódás eredményei, mint Németországban, hanem politikai nézetektől sugallott, bizonyos célokra kiszámított *felekezeti* iratok; pártosság' bélyegét viselő *apológiák*; melyekben a' tudomány sokkal kevesebbet nyer, mint mennyit a' reájok' fordított erőködés után várni lehetne, feltéve, hogy mindenütt komolyan vevék a' dolgot. Ezen character-t viseli a' német literatura is a' reformáció után. Hogy azonban illy surlódások, a' természetjogi igazságoknak kifejlésökre is nem csekély befolyással voltak kétségbe nem hozhatni.

Montesquieu ki legelőször 's egyedül fogta fel a' jognak valódi eszméjét, 's azt a' történetírásra nagyszerűleg alkalmazva, különféle részeiben kissébb nagyobb sikerrel ki is fejtette, Franciaországnak egyedüli jogtudósa 's az előmenetel által, melyet tett, általában a' tudománynak, 's nem hazájának embere, hol több bámulókra, mint követőkre találált, 's e' tudománynak további kifejlésére — tekintőleg a' helybeli jogphilosophiai nézetek' történetét — csekélyebb befolyással volt, mint mennyit várni méltán lehetett.

A' revolutio előtti időszakban rendszeren kidolgozott természetjogi munkákat gyérebben találunk philosophoktól 's törvénytudóktól, mint politicusoktól, hanem e' philosophok minden rendszer' követése nélkül a' természetijog' körébe tartozó jó és rossz gondolatok' árjával borítják el írásaikat,

mik practicaí irányukban, az alakban, melyben adattak, 's az anyaggal, melybe burkolva voltak a' néptől, 's a' miveltebbeknek is azon osztályától, kik inkább szeretik a' kész eredményeket elfogadni, mint azoknak alapjai nyomozásával bajlódni két kézzel fogadtattak, főleg, melyek gondolkozás- 's cselekvés-módjukkal összehangzásban voltak, 's akkori vallásos és erkölcsi állapotban 's önzésben gyökereztek. Mennyire különbözzenek is Helvetius' materialis elvei, a' későbbi Voltaire, Diderot, 's az Encyclopaedistákéitól (kikben Rousseau inkább csak személyes elleneire talált) 's azokéitól, kik a' revolutio' első szakában nevezetes szerepet játszanak, abban mindazáltal mindnyájan megegyeznek, hogy az objectivum-, positivum-, erkölcsiség-, jog-, valláshoz tagadólag állanak. Ilyen irány' hatása csak rontásban 's nem teremtesben mutatkozhatott, művei saját elvüknek következtében azonnal elenyésztek, látván ezt kénytelen lón maga is positivumra szorúlni, nem elégedni meg a' csupasz ideológiával; ez az oka, miért nyertek az Utilitáriusok' rendszere mellyet az angol Bentham talált fel, a' francziáknál pedig Dumont terjesztett el, 's a' Saint Simonismus ez időszakban csak hamar olly nagy számú követőket: Jelenleg nem vévén tekintetbe az Ecclecticusokat kik inkább az angol mint a' német philosophokhoz csatlakoznak kitünőbbek a' theologusok' 's vallásos politicusok' rendszerei többféle irányokban, millyenek a' németeknél is ezen osztályokban léteznek, 's az *újabb* rendszerek, közülök ismeretesebbek a' Cousin', Renouard', Michelet', Lerminier' rendszerei, melyek már annál fogva is érdekesek, mivel a' német philosophia' bűvárkodását olly mértékben, millyenben az Wolf' ideje óta nem vólt divatban, tanúsítják. A' critica philosophia több okokból nem kaphatott Francziaországban lábra, 's ezért ennek literaturája egy munkát sem mutathat fel természeti jogot illetőleg ollyat, millyenek Németországban számosan jelennek meg. A' legújabb időkben midőn egy általános tudományos kapocs köt össze minden nemzeteket, 's kislelkű feltékenység, 's nemzeti előítélet ritkábban mutatkoznak, mélyebb szükség' érzete a' francziákat is hajlandóbbakká tette a' német philosophiához, kivált annak legutóbbi kifejléséhez. A' speculatiót méltányolni kezdik, de e' pontban aligha tovább mehetnek, úgy látszik nagyon egy határ, mellyet műveltség, 's nemzeti character jelelnek ki, 's mellyen túl menni nem lehet.

Jelen könyv az újabbi franczia iskolához tartozik, melly a' német philosophiára több figyelemmel van, nem azért, mert német, hanem, mert philosophia; német írőkali szellemrokságát el nem tagadhatja, ha szintén Schiller, Goethe, stb. neveit nem idézné, 's maga is az író német szár-

mazatu nem volna is, ez utóbbira ugyan keveset tarthatunk, mivel a' munka egészen franczia modorban készült, 's innen fejtenők meg mind világos mind árnyék oldalai.

Az előbeszédben elszámolván a' „droit“ szónak különféle jelentéseit mellyekben az a' német, 's deák származatú nyelvekben vétetik, alkalmat veszen kimutatni ezeknek egymás iránti viszonyukat, 's leszármazásukat egy alapeszmétől. Ezen alapszik az elosztás is, melly inkább külső, mint lényeges. Először előadatik a' jog, mint cselekvési szabadság, „*droit considéré comme une faculté d'agir*“ a' szabadságból (la liberté d'action) menvén ki, melly nélkül a' „*faculté*“ nem is képzelhető. De micsoda alárendelt szabadságot látunk a' szükségjogra „*droit de nécessité*“ átmenetelben? mellyet a' Sz. helyesen tagad ugyan, de nem helyes oknál fogva, nem jognak, hanem *tettdolgok* sorának ismervén azt, úgy adja elő, mint „*faits déplorables, qui attestent avec quelle sauvegarde énergie l'instinct de la conservation annule toutes les facultés morales.*“ Általában itt nem volt helye a' „szükség jogról“ szólni, ez a' különféle rendszerek' és osztályok' összeütközéséhez tartozik, midőn mindnyájan mint jogok lépnek fel, 's legtöbb esetekben, miket ide sorozni szoknak, a' felsőbb osztály' szüksége is jelen van, melly az alacsonyabb osztály felett úrrá teszi magát. A' jognak, mint magának akarataknak meg felel a' kötelesség (obligation) mint a' Sz. fel veszi. De ez a' kényszerítésjogra vezeti a' Szerzöt „*par une communauté d'opinion sur la nature, l'étendue et la durée des droits et des obligations*“ itt ismét ugrás vagy on már itt kívánni, hogy „*chacun doit connaître d'une manière positive ce qui est ordonné, ce qui est défendu*“, mert ez már nem tartozik az egymásnak megfelelő subjectiv jogok' 's kötelességek' körébe, sőt inkább itt már az a' viszony gondoltatik, mellyben ez, mint olyan, mint *kívánság*; az erkölcsi állásponton elő áll, 's további fokon valósulást nyer. A' vélemények' ezen egysége pedig az egyedeknek csupa formális egybehangzásukkal, ha bár mindnyájan egy erkölcsi törvényt ismernének is meg, el nem érethetik, 's pedig nem azért, mint itt mondatik, hogy önzés, vagy indulat veszik által a' magyarázó szerepet. A' Sz. tehát pozitív fenékre állítja a' jogot, engedelmességet követelő parancsot kíván, mellynek tekintete ne önkénytől függjön, „*en un mot des règles générales et obligatoires, connues, ou censées connues de ceux, dont elles régissent les actions.*“ 'S innen következteti „*La loi sera donc la seconde condition du droit.*“ De hol veszi itt magát a' törvény? erről szó nem volt, 's ez annyival nagyobb hiány, mivel már az általános szabályok' felvétele is (többségből, midőn alap szabályt várunk) mellyeknek ismeretét már fel is lehet tenni

más osztályra mutat, ha csak fel nem tesszük, hogy a' Sz. olly álláspontra helyezi magát, mellynek a' philosophiai értekezésben csak mint eredménynek a' fogalom' mozgása folyamában kell előállania. 'S illy nemü előlegezésekre számossakra bukkanunk. A' kivitel többnyire mindenütt jó, ámbar előttünk nem új, mert többnyire Kant' szellemében elterjedett természeti jogból van véve, bár mint akarná is azokat a' Sz. eredetiségbe állítani elő részletes változtatásai által. Nem is csodálkozunk ennél fogva, annyival is inkább, mivel a' szabadság, melly pedig a' jognak feltétele, 's valódi hazája itt a' legalacsonyabb jelentésben vétetik, 's már itt hozzá szövetkezik a' kényszerítés' eszméje „ainsi la possibilité de contraindre au respect du droit est la *troisième* condition de son existence“, és alkalmul szolgál a' polgári és erköltsi kötelességekről (obligation et devoir) szözlásra; melly különbséget azoknak származásukon 's sanctiojukon alapít, mindazáltal figyelmeztve a' kényszerítés' bélyegvonására a' tökéletes és nemtökéletes kötelességekre való felosztást elveti, úgy hisszük alapos okból, noha a' Sz. módorja szükségképen nem kívánja.

Az erkölcsiségnek subjectiv álláspontját elismeri a' Szerző, „les devoirs reposent en definitive sur l'idée toute individuelle, que chacun 's en est formée. La moralité des actions n'est autre chose, que leur conformité avec l'idée du devoir“; itt megjegyezhetne, legalább csak érinthette volna a' Sz. hol van a' lélekisméret' jogának helye, 's hol annak határa, hol nyer a' lélekisméreti jog' betöltésének kívánhatása és így a' forma tárgyat, hol olvad a' szabadság, 's vele ellentétben álló szükségesség között ugy látszó ellenkezés egy felsőbb egységbe öszve; legalább már itt kellett volna utalni a' lényegesre, 's az igazságra, mellyek nélkül ama tételek veszélyesek. Így jó amaz ismeretes eredményre: „Le droit peut être défini une faculté d'agir, déterminée par la loi, et garantie par un pouvoir, qui en assure l'efficacité. L'idée de droit, considérée sous ce point de vue, est une idée complexe, renfermant plusieurs conditions essentielles: la liberté physique des actions, la loi, la nécessité morale de respecter les rapports fondés par la loi, enfin, une contrainte extérieure qui en garantit l'exécution.“

Ezen eredmények' hiányossága talán később kipótoltatik. Mert a' Sz. előadásmódja, miszerint előbb a' „droit“ szónak jelentéseit nyomozza, kénytetli ötet itt már szöllani „du droit comme synonyme de la loi, et de la science des lois“ Montesquieunek egy nevezetes helyét, melly szölli a' törvényekről, tekintőleg istenre, anyagi világra, felsőbb értelmességű valókra, az emberre, ígyekszik e' czikkelyben

felvilágosítani. Nem követvén előadásá' fonalát, csak némelyeket emelünk ki; „l'existence de la loi morale est un fait, nous savons, qu'un fait existe, parceque nous en avons conscience.“ Elismeri tehát a' magános akaratnak küzdését az általános felsőbb törvény ellen, de ennek sejdített léte-
léről számot adni nem tud. Továbbá megmutatja miképen szokás, nevelés, vallás közösen elősegítik ezen felsőbb törvény eránti tiszteletet, minthogy a' legnagyobb rész azt mint közvetlent, mint positivumot veszi, mert „peu d'hommes arrivent a la connaissance des idées absolues par la voie transcendante de la réflexion; les uns manquent du loisir que réclame la vie spéculative; les autres sont dépourvus d'énergie intellectuelle et de cette impulsion instinctive qui entraîne les ames privilégiées dans les hautes régions de la spéculation“ 's az erkölcsi törvények' különbözését, mint feltételesen szükségest pártolja. Ennyiből áll a' „droit“ szó' értelmeinek meghatározása. Mint a' Sz. mondja, leg több írók itt állapodtak meg a' jog' természetéről vizsgálódásukban a' következő szakaszban „de l'essence du droit“ túl megyen ezen határon. Előadását, mely inkább polemica, 's az is positiv jogot tárgyzó, ezen alapos, még tágasabb értelemben is vehető jegyzéssel rekeszti be „que la nature du droit renferme un élément supérieur aux conditions extérieures de sa réalisation.“ Ezután következik a' „théories sur le juste et l'injuste“, rostálása. Ezek között némelyek tagadók „elles substituent le fort au droit“ mások nem mennek addig, hanem be elégsznek „à dépouiller le juste et l'injuste de tout caractère absolu“; harmadik és utolsó osztály „réconnaissent aux idées développées plus haut une nature invariable, mais elles diffèrent d'opinion sur la source, qu'il leur faut assigner.“ Ezen szakasz leg inkább bevégezett az egész munkában; a' felvett categoriák szerint, melyekről azt hogy ezen tárgyat kimerítették, helyesen tagolják, el nem ismerjék, akár tekintsük a' dolgok' fogalmát, 's azoknak lehető különféle vizsgálásmódjait, akár a' tapasztalásból induljunk ki — főképen kijeleljük az Utilitariusok rendszere ellen felhozottakat (noha ebben is vagy on eldődje a' Szerzőnek p. o. a' francziák közt Rossi) — mind a' mellett is ezen szakasz sem viseli a' mellőzhetlen dialecticai vizsgálódásból önként következő menetel szerinti nyomozás' bélyegét, mely utóbb tér a' positiv előadásra, 's szemlélődő fürkészésre, minek bece és szüksége el van ismerve; ez inkább csak szelleműs critica, mely a' vizsgált rendszereket idegen szempontból tekinti. Nem, mintha ez helytelen lenne; a' magasabb, reávitelen is jogosabb szempontnak, következőleg az igazán leg jogosabb szempontnak mindig meg kell állani az alárendelt 's azon épült szempontok' ellenében, de

ezeket feltételes, közvetett igazságuk, 's szükségüknél fogva úgy kell felfogni, hogy történeti származásuk, jogosságuk (nem csak a' külső tapasztalásszerűt értjük) kapcsolatban, mint fokenkénti haladás tűnjön ki, 's e' szerint meghatározathassék, melly helyet foglalnak el egyenként, mint az egésznek fokai tekintetvén. Kantnak criticáját illetőleg ha egész rendszerét egybefüggésben, 's a' critica philosophia' viszonyát az akkori időhöz, 's a' jog philosophia' állásához illőleg méltatta volna, más itéletet hozott volna ama nagy férfiról, mint: „La doctrine a laquelle Kant a donné le nom de principes métaphysiques du droit, n'est qu'un résumé de la législation romaine, sous une forme abstraite et dégagée des dispositions qui tiennent a des particularités nationales et historiques.“

Illy czim alatt: „Analyse, Synthèse, Hypothèse“, ezen három methodusoknak jó és rossz oldalait röviden festi a' Sz. leginkább az istenségre mint legfőbb 's utolsó igazságra tekintőleg vizsgálván azokat. Mivel azonban a' Sz. is csak felületesen értekezik, 's állításai inkább nyilatkozások, mint okokkal támogatott okoskodások, elég legyen Bírálónak is csak annyit jegyezni meg, miképen úgy látszik, hogy itt a' fő tárgy, a' jog, mellynek vizsgálása feladata volna jelen könyvnek, mellőzve vagyon, 's ha bár a' kitérés — önként kínálkozáván — meg bocsátható is, minden esetre a' könyvnek elején inkább foglalhatott volna helyet, mint a' közepén, sőt majdnem végén. Ezen szakasz 's a' következő között illy czim alatt „Synthèse anthropologique du droit“ melly valami positívumot akar felállítani, nem találunk benső összefüggést, sőt miután a' Szerző fentebb a' synthesisről is kimondá, miként az sem képes az igazság' megismerésére vezetni, nem tudjuk, minémü kezességet mutathat a' Sz. a' magáé mellett. Azonban ezen utolsó rész, a' benső egybefüggéseket jobban igyekszik kijelelni: de a' jognak anthropologiai vizsgálata ismét csak egy oldala a' jognak, 's ámbár lényeges is, még sem kimerítő. A' mit pedig itt találunk, az épen az ellenzett, de meg nem czáfolt methodusok' eredménye. Okoskodása ezen hely körül forgolódik. „En décomposant l'idée du droit, nous y trouvons le rapport, la règle, qui le détermine, la contrainte, qui la rend obligatoire“ de hiszen nem a' kényszerítés teszi a' törvényt kötelezővé, hanem mivel az, mint olyan kötelező magával hordozza a' kényszerítés' eszméjét, holott a' joguak természeté épen ellenkező, szabadság. Ekepen az „analyse“ csak töredékes eredményekre vezetvén, 's a' „synthesis“ szükségé előállván a' személynek másokhoz viszonyából következő „la loi fondamentale de la personnalité sera le principe suprême du droit. La loi fondamentale de la personnalité

est donnée avec son idée, — e' szerint nincs szüksége úgy látszik alapra — nous la formulons ainsi: le développement libre et complet de la personnalité. Nier cette loi, c'est vouloir qu'une chose soit et ne soit pas.“ A' feltételekre, — melyeknek e' törvény' valóstítása alávetve vagyon — hivatkozás, bevezetésül szolgál postulatuma, miszerint „l'homme puisse 's élever à la liberté morale“ ezt követi közvetlenül „l'état sociale étant l'état de nature de l'homme, il en résulte, que sa personnalité ne se développe d'une manière libre et complète, que par ses rapports avec d'autres personnalités. L'association sera donc la seconde condition de la loi fondamentale que la synthèse nous a fournie.“

De ezen subjectiv szempont mi szerint minden személyesség igyekszik maga részéről saját alaptörvényét betölteni nem elegendő; — ha valódi értelemben történnék, úgy kormány, törvény, nélkülözhetők lennének; ellenkező esetben pedig küzdésre, ellenkezésre vezetne, és „l'autonomie individuelle étant impuissante pour la faire cesser, l'on se demande quelle sera la solution de cette contradiction élémentaire. La nature des choses l'indique. — L'intelligence et la volonté sociale suppléeront à l'impuissance de la volonté et de l'intelligence individuelles. L'autonomie sociale et juridique se substitue à l'autonomie individuelle et morale, et la société se transforme en État.“

Az embernek külvilághoz, dolgokhoz viszonya vezet a' tulajdonra, 's ehhez kapcsolt jogokra, melyeket a' társaság szabályoz. Család, házasság teszik a' társaság' alapját. Itt adatnak némely jegyzetek az egyház' viszonyáról a' státushoz. A' státust így határozza meg „la société, considérée comme une personnalité 's appelle l'état“ Rövid értekezéseit a' státusról, kormányról, törvényhozásról; czzel rekeszti be „Enfin la personnalité de l'État se trouve en rapport avec celle d'autres États. Il faudrait une autonomie supérieure à chacune de ses personnalités collectives pour rendre juridiques leurs rapports respectifs. Le droit des gens n'existe encore, que dans ses premiers éléments.“ Erről többet is lehetett volna mondania: ha bár itt világi felsőségnek, 's egyes státusok feletti hatalomnak nincs is helye, ki lehetett 's kellett volna mutatnia a' népjogi igazságokat, a' mint azokat az értelem, mint szükségesekeket felismeri, mik szerint a' gondviselés a' világtörténetben magát nyilvánítja; hanem úgy látszik a' hypothesisistól félelem befolyással volt a' Szerzőre, holott az előbbiekre nézve a' német philosophia eddigi haladását előadni nem tartózkodott.

Bár milly örömdetes jelenet is e' munka több tekintetből, de kivált mint szellemi közeledésnek tanújele; mi okból őszintén ohajtjuk is, hogy a' Sz. tanulmányinak többi

eredményét is minél előbb világ elébe bocsássa; nem titkolhatjuk el még is, miként a' Sz. által zsengének nevezett jelen munka, még forrongásban lévő eszmevajúdás' 's czélt nem ért óhajtság szülte törekedés' bélyegét viseli. A' jogphilosophiát nem lehet magát elkülönözve felfogni, hanem terjedelmesebb tanulmányokkal egybefüggésben 's hosszszasabb idő, 's belső átgondolás, átdolgozás kívántatik reá, akár új rendszert alkosson valaki, akár a' fenállót újra teremtsen. Látni való, miként a' Szerző nem elégedett be a' Francziák' eddigi modorjával, egy magasabb szellemi szükség a' németek dolgozataihoz folyamodni kényszerítette több munkatársával együtt 's innen magyarázható, hogy azok egy részről élénken fogadtattak, más részről pedig, hogy több nehézségeket elhalgassunk kételkedve méltányoltattak. A' meglegedetlenség azzal, mit a' hazai literatúra bír, még neveltetik az új harc által, melyet a' német rendszereknek egymás között, 's a' francziákkal ellenkezése támaszt. További haladás kívántatik még, hogy eléressék az álláspont, mely az ellenkezéseken uralkodni, mindegyiket függetlenül 's méltányolva megítélni, 's egységre visszavinni képes. Nem annyira az eredményekben, úgy nevezett jogigazságokban, mint inkább ezeknek meg alapításuk 's megmutatásuk modorjában létezik a' különbség. Így a' Sz. az új német jogphilosophiának eredményei, sőt gondolatfejlése mellett is állandóul megmaradott, csak az előadás' módját változtatta, mi épen azért hiányos, mivel a' tartalomhoz polemice áll. Tavol vagyunk azonban a' Szerzőtől ki az idegen terméket saját módja szerint újra teremti, 's tartalmát sajátává téve azt a' nemzethez, melynek számára ír alkalmazott alakban adja elő, önállóság' 's becsületes törekvés' érdemét megtagadni.

ABEGG után. (Jahrb. f. wissenschaftl. Kritik No 42. 43. II. 1837.)

B. T.

Die Lehre von der Mora, dargestellt nach Grundsätzen des römischen Rechts, von Dr. Carl Otto v. MADAI, ausserord. Prof. der Rechte zu Halle (jetzt ord. Prof. d. R. zu Dorpat). Halle, bei Schwetschke u. Sohn, 1837. XXXII. u. 518. S. in 8-vo. Ára 3 for. pp.

E' munka' előbeszédében ekként nyilatkozik a' szemérmes Szerző:

„Igaz, ugyan hogy a' literatúrának kevésbé vagy inkább el hanyagolt ágát tárgyzó munkák nagyobb figyelmet gerjesztenek, sőt íróik, ha szintén csekélyebb becsűek vol-

nának is azok, nem ok nélkül kecsegtetik magokat, hogy a' tudomány' mezején hasznos szolgálatot tettek. De a' félelemre sincs kevesebb okuk. Mert minél fontosabb valamelly tárgy, annál hihetőbb hogy másnak talán alkalmasabbnak is meg fordult elméjében a' körül erejét megpróbálni, de tehetségét a' munka nehézségéhez mérven, belé nem fogni szerény volt. Így ki munkájával fellépni bátorodik, könnyen azon gyanúba jöhet a' közönség előtt, hogy maga eránt nem volt eléggé őszinte, 's erejét túlbecsülte. Hogy mind ennek ellenére is szerző e' munkát világ elé bocsátja, egyedül azon meg győződésből teszi, miként a' leg nehezebbet is egyszer csakugyan el kell kezdeni, hogy az a' következő több dolgozatoknak alapul szolgálhasson. Tehát csak *próbának*, csak *előkészületnek* kívánja a' Sz. e' munkát tekintetni. Annak fogyatkozásait maga is el esméri, 's nem kíván több méltánylást, mint hogy az igazságot munkálni segítette."

Azonban sokkal többet tett a' Szerző e' munkában, mint előbeszédében ígért. Rendszeres előadását találjuk abban a' czim alatti tannak, 's fejtegetését az itt tekintetbe jöhető leg több kérdéseknek. Nézetét mindenkor a' *Mora'* lényegeseb természetében 's a' kütfőknek alapos magyarázatán építi. Mások' véleményit is tekintetbe veszi, 's mind az előbeszédben közönséges történetét adja e' tan' literaturájának, mind az előforduló kérdéses esetek' alkalmával ki merítő történetét 's átnézetét közli a' mások véleményinek. E' tárgybeli némelly tévelygések 's viták szerencsésen elháríttatnak (p. o. a' 42. §. hol azon esetekről van szó, melyekben a' hitelező *mora*-ja megelőző ajánlás nélkül az adós-nak *mora ex re*-je hasonlatosságára forog fel) ha bár sok fontos vizsgálódások e' munkával sem enyészttettek el, mint p. o. a' nevezetes kérdés „*dies interpellat pro homine*“. Gyakorlatilag különösen nagy becsű e' munka, minthogy a' Szerző' álláspontja mindig a' gyakorlati, 's nem könnyen találkoznék e' tárgyra vágó valamelly eset, melyre benne útastítást találni nem lehetne. De további tudós vizsgálódásoknak is alapul fog szolgálhatni, 's csak egyes kérdések maradnak bővebben felfejtendők. Általában jobban kielégített bennünket, a' késedelem származásáról szaksz, mint annak okozatairól. Azt ugyan helybe hagyjuk, hogy a' Szerző a' hitelező 's az adós' késedelmének különböző okokatokat tulajdonít, mert valóban a' kettő nem is egyezik meg másban, minthogy mind a' kétféleben a' késedelem a' késedelmeknek árt. Ellenkezőleg ohajtottuk volna a' késedelem' okozatait bővebben felvilágítani az által, hogy a' Sz. megmutogatta volna, mi lenne a' késedelem' elő állása nélkül jogszerű. Azután nagyobb figyelembe kellett volna venni a'

fontos különbséget, a' *stricti juris* — *bonae fidei* — 's *arbitrarie actiones* között. E' különböző keresetek' formuláiból kellett volna kimagyarázni, miért vagynak különböző okozatai a' késedelemnek ezen keresetekben. Nem lehetett volna figyelem nélkül hagyni azon (egyébiránt nemmel befelendő) kérdést, vajjon azon körülmény, hogy a' vádló késedelem miatt kereskedik, befolyással bír e' a' formulára, 's ha e' kérdésre nemmel feleltetnék, mint jó ki a' formulából, hogy a' bíró a' késedelem előállásakor más tekinteteket követhet, mint egyébiránt? Általában nagyobb figyelembe vételét ohajtottuk volna a' római régi törvényeknek. A' Pándecták' 's a' Codex' több helyei magyarázata alkalmával az akkora uralkodó törvényt kell vala elevebben elméjében forgatnia.

A' könyv' használata nagyon meg könnyítettett a' tökéletes tartalom- 's magyarázati helyek' jegyzéke által. Rendje a' szokott. I-ső fejezet. A' mora' fogalma, lényege 's fajtái. II-ik A' mora' származása III-ik A' mora' okozatai. IV-ik Purgatio morae.

Egyes kérdéseket illetőleg szabad legyen következő észrevételeket tenni: 2. §. így határozza meg a' Sz. a' késedelemet „mora hibát magában foglaló elmulasztása valamely kötelezett kötelesség' teljesítésének.“ Azomban ezen meg határozás a' hitelező' késedelmére a' fizetés el fogadásban nem illik, mert ő róla nem lehet mondani, hogy „kötelezett kötelessége volna.“ Hitelezőnek mint olyannak csak joga 's nem kötelessége van. Egyébiránt sokszor előjön a' törvényben, hogy valamely tettek elmulasztása kárt von maga után, 's mind a' mellett nem mondhatjuk a' kérdéses tettet kötelességnek p. o. Ki az el ídősülés ideje alatt keresetét előmozdítani elmulasztja, elveszti azt, 's ki mondhatná azért, hogy ő keresete' elővitelére kötelezve volt? de tekintőleg az adósra is jobbnak találjuk így határozni meg, hogy az *nem menthető* el mulasztása valamely kötelezett kötelesség' teljesítésének. Ki adósának késedelméből igényt akar csinálni, a' mórának külső feltételeit tartozik csak bebizonyítani, 's azután az adósnak tisztje mentségeket fel hozni 's azokat törvényesíteni. Szerzőnek meghatározása oda vihetne, hogy ki ellenfelének *moráját* követeli, egyúttal annak *culpáját* is tartozik be bizonyítani. — Itt hol a' Szerző a' mora' fogalmát fejtegeti, helyén lett volna ennek helyét a' törvénytudományban kimutatni. Különös figyelmet érdemel, miként ez nem kizárólag a' kötelezésről törvényhez tartozik. Tekintőleg arra, mit kell az *in rem actiones* körül a' vádlottnak tennie, 's mit kívánhat a' yádló, szintén lehető a' mora, 's a' kűtfőkben is meg neveztetik, (l. 15 §. 3. l. 17 §. 1. de rei vind), 's ezért a' mora' tanja legjobban

tartozott volna az „*actiones*” cím alá. Igaz hogy törvényrendszereink leg többben nem szánnak különös szakaszt e’ tanra, ’s általában csak röviden ’s részletesen imitt amott el szórva tárgyalják: holott lényeges javításokhoz tartoznék, az *actiones*-t különös szakaszban, ’s a’ véle egybefüggésben lévő *exceptiones*-t szintén egyben tárgyalni, midőn más kevésbé fontos tárgyaknak önálló hely adatik. Az, *in rem actiones*-nek egybefüggő előadásából mennyi nyereség lenne, Duroi sejtnei hagyja (Arch. f. civ. Praxis 6. k. 252. és 386. l.) Az *Exceptiones*-t illető tan, melynek a’ Pandectákban több hosszas cikkelyek szánvák melly rosszul adatik elő a’ mi kézi könyveinkben, tudva vagyon. A’ morának származása interpellatio által leg tökéletesebb, ’s e’ részt legjobban sikerültnek mondhatjuk. Ezt követi a’ vita alatti szabály helyességének „*dies interpellat pro homine*” fejtegetése, melly alkalommal e’ vitának hosszas történetébe bocsátkozik a’ Szerző: Ő a’ szabály mellett nyilatkozik. Azonban bíráló’ véleménye szerint nem pártolván ez úttal sem egyik sem másik nézetet a’ Szerző, okai nem ki elégítők. Sz. tudni illik ezt mondja: *a’ megintésben az időtlen keresetknel az a’ czél hogy az időtlen kereset időssé változtassék, ’s e’ szerint inteni felesleg lenne ott hol a’ kereset idejében van.* Ha e’ czél a’ kútfőkben kifejeztetnék, semmi szót sem lehetne a’ Sz. nézete ellen tenni. De csiklandós dolognak látszik a’ törvényes szabályoknak, mellyek a’ kútfőkben minden czél vagy alap nélkül állítatnak fel, kény szerint valamely határozott czélt tulajdonítani, ’s így azokat tágitani. Sz. által fel vett czél ellen e’ felett meg emlíendő az is, miként a’ kötelezés melly egyébiránt a’ felek’ kölcsönös egyessége által lesz *idős*, egy oldalú tett, u. m. interpellatio által is azzá válik. Ellenben a’ Sz. okoskodásának el lenébe lehet tenni más közelébbi okoskodásokat, mellyek más eredményekre vezetnek. Bíráló nem akar a’ Schröter-től fel állított szabályra „*dici adjectio pro reo est*” hivatkozni. De nem lehetne-e ezt állítani ’s talan nem helytelenül: *a’ meg intésnek czélja eszközölni, hogy az, kinek a’ fizetés elfogadására joga van, készen előálljon a’ fizetést elfogadni.*” E’ mellett szól a’ hitelező’ morája, melly rendesen előáll, ha az adós kész a’ fizetésre. E’ mellett szól tovább az egyenesség. Nem lehet kívánni az adóstól hogy ő keresse fel a’ hitelezőt midőn a’ fizetés’ határideje eljött a’ fizetés végett, .sőt csak akkor lehet igazsággal halogatás’ hibájával őtet vádolni, ha a’ hitelező vagy ennek részéről valaki, a’ pénz’ felvételére előáll. Magok a’ kútfők jogosítanak arra, hogy a’ mora’ tanjában különös figyelmet fordítsunk az egyenességre (cf. l. 91. §. 4. de V. O. és l. 32. pr. de usuris). Ezenkívül tekintetbe jöhet, hogy a’ kútfők sehol

sem teszik az adós kötelességévé felkeresni a hitelezőt, hanem a hitelezőnek adnak jogot adóssától akármely illendő helyen a fizetést kívánni, 's ezért úgy látszik, hogy nem lehet az adóst késedelemmel vádolni addig, míg a hitelező e jogával nem élt. Ha pedig ez a célja az intésnek, az *obligatio ex die* mellett szint oly szükséges mint a *pura obligatio* mellett, 's legfeljebb akkor lehetne az adósba késedelem intés nélkül, ha a fizetésnek mind helye mind ideje egyezés szerint meg határozva vagyon, 's az adós a rendelt helyen 's időben meg nem jelen. Minden esetre igaz az, hogy a szabály ellen „dies interpellat pro homine“ épen annyi okok harcolnak mint mellette. Az egyes kütfői bizonyítványokra maga a Sz. sem sokat épít, 's úgy véljük, miként Schröter elő adásából annyi legalább ki világlik hogy a kérdés alatti szabály mellett a kütfők épen úgy bizonyítanak, mint ellene. Különösen a *lex commissoria*t illető okoskodása sem meggyőző. *Lex commissoria* (4. k. u. a. cz szerint) áll azon egyezésben „ut nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, (fundus) inemptus fieret.“ Annak következményi tehát nincsenek a késedelemhez kötve, hanem egyszerűn azon körülményhez, hogy a rendelt napon a fizetés meg nem történt. A Szerző tovább arra támaszkodik, hogy ha az adós késedelme következésében az el vezett jószágnak kipótlására köteles, a *belső* közönségesen a *mora* első pillanatára tételik. 'S ott hol a *dies solutionis* bizonyos, a *dies aestimationis* is épen az, következőleg a *certus dies aestimationis* teszi kezdetét a *morának*. Erre azt feleljük, hogy ebben, mint alább meg fogjuk mutatni, *petitio principii* van. A *stricti iuris actiones* körül nem tekintve a meg szabott *dies solutionis*-t, a *litis contestatio* ideje, 's nem a *mora* kezdete jön tekintetbe. L. 33. de V. O. fel hozott okoskodás, csak azt mutatja meg, hogy a *dies* bekövetkezte előtt *mora* nem lehet, nem pedig hogy azzal tüstént elő áll. A görög törvénytana hivatkozás is csekély fontosságú. Szerző azt is véli, hogy e szabálynak félrevetése legnagyobb igaztalanságra vezet. Feltéve, úgymond, egy amerikai kereskedő háznak kölcsönözök azon szoros ki kötéssel, hogy 1-ső Januárban ottani képviselőmnek vissza fizesse 's 1-ső Január' eljöttével még különösen kellene intenem. Hát ha az intő levél útban el vész, 's én *bona fide* nem ismétlem az intést? El veszteném minden jogomat az idő utáni kamathoz? stb. De ezen eset semmit sem bizonyít, a képviselő fel van hatalmazva a pénz' felvételére, következőleg arra is, hogy az adóst intés által morába tegye. Ezen esetről van gondoskodás, 24. k. §. 2. „De még nagyobb lesz az igaztalanság így folytatja a Sz. ha a morának többi következményt, u. m. a felelősséget tekintetbe vesszük. Például: lo-

vamat kölcsönöztem valakinek azon világos feltétellel, tartozzék azt a' meg határozott napra visszahozni, 's ezen határ idő elmúlik, a' dies interpellat szabály szerint a' kölcsönöző felel a' lehető kárról, de ha elvetjük a' szabályt, 's intést kívánunk meg, mi lesz, ha nem tudjuk tartózkodása' helyét? stb. De ezen példa sem bizonyít semmit. Ki a' kölcsönvett jószágot időntül tartja magánál, ezzel már *furtum usus*-t követ el, 's épen azért a' kárról felelni tartoztk. Minden esetre óltalmat találna a' kölcsönvevő, a' 25 1ső §. meghatározásában de usuris (aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non exstat, qui conveniatur): — A' mora okozatairól tanban illetőleg az adóst fő okozatnak a' *perpetuatio obligationis* helyesen vétetik, mi szerint *mora* után az adóst kötelezése betöltésének lehetetlensége annak terhe alól fel nem menti. Ez alkalommal igyekszik a' Sz. általános elveket állítani fel — ki tartozzék a' kötések mellett a' kárt veselni. Azon kérdést, mi befolyással legyen a' betöltés' lehetetlensége a' tartozásra nem nehéz befelelni, sokkal nehezebb meg fejteni, valljon a' kötelezést történetesen betölteni nem tudó fél bír e' joggal a' másik félt viszonti kötelezésének teljesítésére szorítani, vagy sem? E' kérdést is úgy látszik, nem merítette ki a' Szerző. — Azon kérdést valljon a' késedelmes adós annak megmutatásával, hogy a' jószág a' hitelezőnél is elveszett volna, fel mentetik-e, nemmel feleli be. Mind az által úgy tetszik, mint ha tekintőleg az „*arbitrarie actiones*“—t ellenkező nézet mellett is találkoznék erősség (l. 15 §. 3. de rei vind. mely kizárólag a' mora' következményét tárgyalja). Az *aestimatio* idejéről nehéz tannal nem vagyunk meg elégedve. Figyelembe kell vala vennie a' Szerzőnek, miként a' régiebb időben, hol minden *marasztalás* pénzre történt, minden pörben, mely nem pénz keresetre indított — *aestimatio* volt szükséges, a' dolog elveszett, romlott vagy nem. Szerzőnek tehát hogy biztos' alapot nyerjen, meg kellett volna vizsgálni mint áll a' dolog tekintőleg az *aestimatio*' idejét, függetlenül a' *mora*-tól. Itt nagy fontosságú lett volna a' formulákra figyelmezés. Hogy a' *stricti juris iudiciumok*nál rendesen a' *litis contestatio*' idejére néznek, egyedül a' formula' szoros magyarázatának következménye. A' formula' kibocsátásának, 's a' *litis contestation*nak ideje ugyan az. Minthogy pedig a' formula jelen időben áll, körülbelől így „si paret Numerium Negidium Aulo Agerio hominem Stichum dare oportere, quanti is homo est, tantam pecuniam etc. tehát a' *litis contestatio*' idejének el határozó befolyással kell bírni az *aestimatio*-ra. Hogy a' *bonae fidei actiones* mellett más időpontok jönek figyelembe, következik a' záradékból „*ex fide bona*“. Ha már a' bíró a' szabott fizetési határnapoknál is

még a' *stricti juris actiones* körül is, nem a' *litis contestatio* időpontjára, hanem a' fizetés' határnapjára tekintett: ezen köteleesség is bizonyosan a' *formula* által idéztetett el, jól lehet — mi módon — homályos.

A' *stricti juris actiones* körül, szabálynak teszi a' Sz: *mora* esetében a' *becsü ideje* mindég a' *mora*' kezdő pontja. Ez nagy kétséget szenved, sőt a' kútfők után úgy látszik, inkább a' *litis contestatio*' ideje a' szabály, 's mind öszve a' tolvaj elleni kereset, 's hol a' fizetés ideje meg van szabva, esik kivétel alá. A' Szerzótől idézett l. 3. D. de cond. trit. — melly semmi határozott vádat nem nevez, 's inkább a' *condemnationis tempust* tekinti, nem a' *stricti juris actiones*-t érdekli, 's következőleg tartalma szerint más keresetekre utal (Conf. l. 4. de Cond. trit. l. 3. §. 2. commod.) Ezért a' *condictione trit. cím* alá csak ügyetlenül csatoltatott. Egyébiránt gondolható, miként a' *stricti juris obligatio*' tárgya elvész, vagy romlik az adós' morája be állása után. Nézeünk szerint ekkor is a' *becsü*' időpontja nem a' *mora*, hanem a' *litis contestatio* ideje lenne. A' bírótól meg fejtendő kérdés e' volna: *Mit ért volna ezen tárgy, ha el nem vezett vagy romlott volna, a' litis contestatio' idejében?*

Azon kérdésnél, mennyiben tartozzék a' késedelmes adós elvett haszonvételeket megtéríteni, Sz. fel veszi: kötelezéseknél, hol visszaadásnak van helye, a' *mora*' idejétől kell számítani. Jobb volna ezen tartozást a' fő tartozás' idejétől számítani: L. 38. §. 2. 3. ből ki jön az p. o. hogy *condiciones indebiti* és *causa dati causa non secuti*, haszonvételt tárgyznak minden tekintet nélkül a' *morára*. Valányszor törvény, edictum, vagy panasz formula valakit „*restituere*“ben marasztalt, mind annyszor nem teljesítette köteleességét másként, mintha a' haszonvételt is meg térítette (Brisfonius s. v. *restituere*). Sokkal helyesebb ennél fogva, mit Mühlenbruch (Lehrbuch des Pandecten-Rechts §. 228. Nro. 3) tanít.

A' hitelező' morája következményiben azon helyek, melyek szerint a' hitelező' morája az adós' kötelessége meg szűnését húzza maga után — (l. 105. D. de V. O. *existimabat, si per debitorem mora non esset, quominus id, quod debbat, solveret, continuo eum debito liberari*“ l. 9. in fin. de soll. „*vel per actorem steterit, quominus accipiat, liberatur*“) nagyobb figyelmet érdemlettek volna.

Elhallgatván a' sok jót, melly e' könyvben találattik, csak általánosan említjük meg, miként az sok tekintetben tanúságos.

Allgem. Literatur-Zeitung (No. 153—171. 1837.) után

B. T.

Groszbritanniens Gesetzgebung über Gewerbe, Handel und innere Communicationsmittel, statistisch und staatswirthschaftlich erläutert von dem k. bayer. Ministerialrath E. Th. KLEINSCHROD. Stuttgart und Tübingen, I—G. Cotta'sche Buchhandlung, 1836. 33. iv. 8r. Ára 3 for. p. p.

A' szerző Angolországban tölté az 1834—35-diki telet a' bajor kir. státusministerium' bizományaiban, melyek közt volt az is, hogy a' kézműalkotmányról, a' mind erre, mind a' kereskedési és státuszgazdagsági tárgyakra tartozó kormányi-rendeletekről, a' statistikai munkákról és fontos nyilvános intézetekről a' műipar' dolgában, pontos ismeretet szerezzen. Ő a' bizományt nagy lelki-ismeretességgel teljesíté 's a' jeles munkában közli a' resultátumokat.

A' bévezetés Angolország' státusz-erőinek közönséges vizsgálatát foglalja magában, különösen szóll műiparának 's kereskedésének nagy emelkedettségéről, és annak viszonyáról a' földműveléshez. Az utóbbi tekintetben következő érdekes jegyzeteket teszen a' sokat vitatott gabona törvényekről: „A' földművelési mozgalmak több időt kívánnak körforgásokra, mint a' kereskedések 's kézműbeliek; és ennél töképezeteket sem kiadni, sem bevenni olly könnyen nem lehet, mint az industria' többi ágainál. Ha bár tehát a' földművelés' nyommasztó helyzetéről szólló panaszok 's azokból húzott következtetések, mint a' nézetek' különbözéséből is megtetszik, nagy részint mértéken túl üzöttek is, és talán a' földtaxis' revisiójában, melyre a' panaszok czélzani látszanak, kielégítő eligazodást reménylhetni: de más felől az ország' tulajdonképi körülményei szerint a' gabonatorvény' eltörlése és a' gabonakereskedésnek feltételeitlen felszabadtatása, igen káros, 's földművelést valódi felforgatással fenyegető sinórmértéknek látszik, bár mint ajánltassék is részint a' pártok' egyoldalu érdeke által a' tartományban, részint a' külföldi iróktól felületes bizakodással. Csalhatatlanul legelső 's legközvetlenebb következése lenne annak a' jobb classisú földek' jövedelmének csökkenése, az alábbvalókének pedig teljes elmaradása, melyek tehát azonnal művelés nélkül maradnának. Ez által a' földbirtokos elveszti az első esetben a' nagyobb és kisebb jövedelmű föld', második esetben a' mívelt föld' és legelő' bece közötti különbséget. De képestleg még sokkal nagyobb a' haszonbér-lő' károsodása, ki az elhagyatott föld' javítására fordított töképeznetét általjában elveszti, mivel azt vissza nem vonhatja. Az angol földbirtokoknak tudomás szerint közönségesen elterjedett haszonbéri rendszerökre nézve ezen veszteségek

szörnyű nagyok lennének. A' felszabadításnak első követke-
zése tehát, közönségesen kifejezve, annyi volna, mint a' tu-
lajdonnak egyik nép osztályról a' másikra, t. i. a' földmive-
lő osztályról a' gyárbirtokosokra (az olcsóbb gabona-ár miatt
alábbszállt munkabér miatt) rögtöni és erőszakos általtétele.
Nem kevésbbé mostohán hatna ez a' rendszabály minden osz-
tálybeli munkásokra. Alig hozhatni kétségbe, hogy a' kö-
zönséges munkás általában soha sem tehet szert állandólag
nagyobb fizetésre, mint a' mennyi az élet' közönséges szük-
ségeinek és kényelmeinek kielégítésére kívántatik. Minden
különös körülmények által okozott pillanatnyi emelkedése a'
munkabérnek ezen a' határon túl, magában hordja annak
csökkenése' csiráját, a' nevedő concurrentia és népesedés-
nél, mint a' nagyobb kereset' közvetlen következésénél
fogva. A' legtermészetesebb 's legbiztosabb szabályozója te-
hát a' munkabérnek a' tápláló eszközök' ára egyre-másra,
melly végre a' gabonaáron alapúl. Ebből következik azon-
ban az is, hogy a' gabonának természetes ára a' munkásra
nézve csékélyebb nyomatékú, minthogy az ő saját portéká-
jának, t. i. a' munkának ára önként ehhez szabályozódik. De
szenved a' mesterséges kisébb ár mellett, mivel az ő munká-
ja a' gabonaár' süllyedésének mértékéhez szabatik, míg
sok egyéb czikkelyek' ára nem száll alább egyszersmind és
egyenlő mértékben. Minthogy végre az alábbvaló földek'
elhagyása által a' fenebbi feltételek alatt még sokkal nagyobb
számú földmivelő munkások, mint már eddig is a' mezei
munkabér' alábbszállása miatt történt, egyszerre a' kézimű
megyéihez folyamodni kényszerítenének, tehát ebből szük-
ségesképen a' gyármunkások' bérének is közönséges leszál-
lása állna-elő, és így második szintolly nagy károsodás mind
a' két osztálybeli munkásokra nézve. Különös tekintetbe
kell még itt venni Irland' földmivelési állapotját is. Az
évenkénti gabona- és liszt-bevitel Irlandből Angliába és Sco-
ciába körül belől két millió quarter mindennemű szemes
gabonára és egy millió mázsa lisztre megyen. Ha tehát
az angol kikötők a' külföldi gabonának feltételetlenül meg-
nyitattván, ez az irlandi bevitel megkevesítenének, vagy az
árnak tetemes és tartós leszállása állna-elő, lehet képzelni
a' bérlett telkek' szerfeletti felaprózása mellett ezen utóbbi
tartományban a' szükség' és közönséges inség' nevedését,
mellyben ama szerencsétlen lakosoknak már e' nélkül is olly
nagy mértékben részök vagyon. A' mostani gabonatörvény-
nek javításai azonban ki nem rekesztetnek; óhajtható do-
log nevezetesen a' koronkénti ár szerint ingadozó vámtörvé-
nyek' megállapítása, hogy mind a' bel- mind a' külföldi ga-
bona kereskedés biztos lábra állíttassék."

A' kézművek' állapotjának specialis vizsgálatát megelő-

zi a' népesség' statisticája, mellynek pontos adataiból látjuk, hogy Anglia és Wales egyedül 1700 évben — 5,100,000, 1800-ban — 9,200,000, 1830-ban pedig 13,800,000 lakosokat számlált. Ezen népességnek igen nagy része már az industriának él, mellynek rendkívüli felemelkedése, közönséges és különös törvényadása, a' nép' jóllétéhez és erkölcsi állapotjához való viszonya a' legnagyobb kiterjeszkedéssel előadatik. Anglia e' részben több tapasztalásokat tett, mint akármely más tartomány Európában, a' honnan az industriát illető törvényhozásában különbféle javításokat tett, a' mint a' practicus szükség hozta magával.

A' közönséges vizsgálatok után minden kéziművek' statisticáját adja a' szerző, felhordván azokat alphabeti rend szerint. A' pamuk manufacturák állnak első helyen, melyekre a' szerző leghövebben is kiereszkedik. A' kitűnő gépezetre nézve kijelenti bámúlását, melly e' részben az emberi feltaláló tehetséget illeti. De nem állhatja meg, hogy a' kézműállapotot kísérő erkölcsi és physical romlás ellen a' legkeményebben ki ne keljen. Megjegyzi: „1) hogy a' munkásnak semmi házi munkája nincs; hogy az lakján kívül él, és azt csak azért keresi-fel, hogy a' nagy fáradtságtól egy pillanatig megpihenjen. De mivel felesége és felnőtt gyermekei is a' 12-dik évtől fogva ugyanazon esethen vannak, tehát sokszor semmi jól elkészített és egészséges táplálatot nem talál házában, 's annál inkább hozzá szokik az erős ingerlő szerekkel éléshöz, és a' veszedelmes pálinkakoreszmák' látogatásához; 2) a' pamuk-malmokban való gyármunka által minden családtagok' különválása okoztatik; az egész család olly személyek' csoportjából áll, kiknek mindenike némi önállásban saját keresetéből él; 3) ezen életmódnál fogva semmi szülei felvigyázásnak a' gyermekekre helye nincs; az utóbbiak már gyenge korokban magok keresik-meg nagyobb részint elelmöket, 's ez által korán characterökre nézve káros függetlenséghez szoknak; 4) a' rossz példa' behatása annál veszélyesbb, hogy a' gyármunka valódi foglalatosság nélkül nagy embertömeget egyesít egy helyben; 5) végre a' legszomorubb következés származik ebből, t. i. minden háziságnak teljes lerontása, midőn az asszonyok is idejeiket a' gyárakban töltik, és így a' leányok is szinte minden alkalom' hijával vannak, hogy a' házi gazdálkodásban oktatást vegyenek. — Kevésbbé ártalmasoknak látszanak a' gyármunka' hatásai az egészégre, mint a' hogy azok nagyitva rajzoltattak; ámbár a' körülményekhez képest sokszor tagadhatatlanul egybe vannak azzal köttetve bizonyos testi szennyvek. Ide tartozik különösen a' pamukgyárak' magasított mérséklete, melly több munkákhoz technice megkivántatik. Tízukét órai munka meleg hűzagokban, melly

által a' szívmozgás könnyen meggyorsíttatik, neveli az ingerlékenységet és elbágyasztja az izomrendszert; a' gépely' egyforma mozgására való állandó ügyelés, melly ha nem erős munka is, de nem is enged semmi nyugpontot, hasonlóul lenyommasztva hat az idegrendszer' functióira, 's mind kettő együtt az elvégzett munka után az eltikkadásnak olly mértékét szüli, melly más körülmények közt sokkal nehezebb munkáknál nem éreztetik. A' házi ápolás' hijánya 's a' pálinkával bő élés neveli a' gonoszt. A' munkások tehát nagy részint hijával vannak a' tökéletes egészségnék és életfrisségségnék, 's betegségek egy okból származván egyforma characteret viselnek."

Az industriáról általmegyen a' szerző a' kereskedelemre és fontolóra veszi Angliának legfontosabb kereskedési viszonyait különösen a' szárazföldre és Indiához 's Chinához. Különösen a' chinai kereskedelem felszabadítása alkalmat nyújt a' szerzőnek, hogy a' legszebb reményeket formáljon az egyetemes kereskedési közlekedésre nézve.

Végezetre characterisálja Angliának vámviszonyit igen pontos adatokkal, azután a' bankok' állapotját, a' gyarmatokkal közlekedést, és benn Angliában az utak' és csatornák' építését, vasutakat stb., úgy hogy ez az egész munka meglepő belátást nyújt nekünk Angliának minden műipari és kereskedési viszonyaira, és azokban tökéletesen orientál bennünket.

Menzel's Literatur-Blatt (1837. No 57. 58.) után

A. B. S.

UTLEIRÁSOK.

Meine Reise nach Portugal im Frühjahr 1836. Von Gustav v. HEERINGEN. Zwei Theile. Leipzig, *Brockhaus*, 1838.
45½ ív. 8r. Ára 5 f. 15 kr. pp.

Szerző a' közönség előtt regényeiről más ismeretes. Portugali utához a' legkedvezőbb körülmények között fogott

t. i. Koburg Ferdinand hg' kíséretében, midőn az Lissabonba ment Maria du Gloria királynéval öszvekelendő. Utját Londonon keresztül vette. A' tengeri utat semmi kellemetlenség nem zavará, de már útközben tanuló szerző ismerni, azon ritka képletet, melyeket a' Portugalok a' Németek felől tesznek. Egy portugali beszélé: „Egykor midőn kedvesem meglátogatám, ő a' piacról egy képet hozott, melyben nem győzött eleget nevetni. Megnézém, és gondolja Ön Báró mi volt — egy Német! — Ugy? De miről ismerte meg Ön, ha merem kérdeni, micsoda nemzeti volt? Arról, báró, hogy ő egy fához támaszkodva állott, és egy nagy kenyeret igyekezett ketté szelni. De ezen nagy igyekeztben nem csak a' kenyeret hanem magát is, és a' fát, melyhez támaszkodott, ketté szelte, igen, nézze Ön — ugy.. ketté szelte.“

A' bemenetel' rajza a' lissaboni kikötőbe nagyon festői: „Mig San Julio és Bugio megettünk még mindig ágyúörgésekkel reszkettették a' levegőt, új üdvölet fogadott bennünket Lissabontól az utolsó város Cascaos' kőfalairól. Most az Almada is tompán ledöbörgött, és ezen zajon át, melyet a' hegyek' viszhangja megerősített, megszűnően időről időre zengő zugás hallatszott, melynek saját hangját és hatását toll le nem írhatja. Lissabon' zugó harangjai voltak. Mivel ezen városbeli székes egyház és templomtornyok leginkább hegyeken fekszenek, melyeket nagyságukkal el borítnak, úgy tetszett az ágyúdörgésen fölül lebegő harangzugás, mintha levegői zene lett volna. Sok kisebb nagyobb, ujság kíváncsokkal teljes ladikok körítének, és egész erőből evezének gőzösünk mellett. Mintegy fele uton Cascaos és Belem között, mely a' főváros' első kinyúlása, előnkbe jöve egy, mienkhez hasonló nagyságú ágyús gőzös, kisüte mozsarait, leereszté ladikát, melybe a' hajóról különféle személyek szállának. Felénk tartának, és a' mi szép hágcsonk azonnal lebocsáttatott. Már meszsziről csillogtak a' fényes egyenruhák, és a' gazdag köntösök. Midőn mellettünk megállának, fellépett a' hágcsonk lassan és ünnepélyesen egy magas de meggörbödött öreg, hófehér hajakkal és fedetlen fővel, viola szín selyem talar rajta, lábán vörös harisnya és czipő gyémánt rózsákkal, két kezével két hasonló öltöztűkre támaszkodva; követé egy nagy sereg pap mindenféle árnyéklátú öltöztben, a' portugali bíbornok patriarcha és lissaboni érsek vala kíséretével. Megettük nagy számú pompás egyenruhájú urak tűnének föl, 's köztük Palmella, és Terceira herczegek, Villa-Real, Saldanha, Bembosta grófok, Loulé marquez és sok mások kiknek nevét részint nem tudtam, részint elfeledtem. Fogják tudni, hogy mi a' portugali nemesség' színe közt valánk még mi előtt az ország'

földre léptünk volna. Mig ezen urak alúl a' teremben a' herczegnek bemutattatának, megindult hajónk, de minden pillanatban uj ladikok tartóztaták föl, melyből hozzánk fel akarának jöni. Itt jövének a' felső kamrai urak, a' királyné' segédjei, a' cortes' küldöttjei, a' száraz és tengeri hadi tisztek, főváros' hatósága, a' collegiumok' elnökei és mások, az ohajtott jövevénynek az ország' üdvözetét és hódolatát eleibe hozandók, melynek királynéja vele olly viszonyba lépett, mit a' szent írás így fejez ki: „és ő uralkodik te rajtad.“ Milly egyenruhák' hullámozása, milly rendcsillagok' fénye, melyek csak nem mind gyémánttal fedvék, élet és élénkség a' mi, kevéssel ezelőtt még olly csendes földelünkön! Minden habmozdulat melly előbb vitt, uj nagyszerű látványt nyitott. A' Belem' tornya, Lissabon' kapuja, egy régi csudálatos mór vár dörögve üdvezlett, és most tünt fel előttünk a' főváros kikötőjével, a' világinak legpompásabbikával. Már a' Tajón valánk, melly itt torkolatánál egy német m.földnyi széles. Már ezer lobogókkal ékesített hajók körítének, és akarmelleyikre nézett az ember, mindenik löporfellegek közt dörgé üdvezletét. Ha az ember meggondolja, mindig mennyi angol és franczia hadi hajók borítják a' Tajót, és hogy Lissabon előtt egy amerikai hajócsapat állomásozott, hogy minden hajók ágyúikat kisüték, melyekre a' város' erősségei feleltek, hogy Lissabon' minden egyházai és kolostorainak harangjai zúgtak, képzelheti mind ez millyen zajt csinált. A' levegő reszketett, a' tenger erősebben hullámozott, 's lelkem a' kéj miatt remegett. Belemben van egy királyi palota melynek sétadombjai fehér szobrokkal ékesítve a' Tajo' partjaig nyulnak. Ezen sétadombon lehete látni pusztá szemmel citrom- és egyes pálmafákat. Az Ajuda', Europa legnagyobb és legpompásabb palotái egyikének előrésze, fekvésével, melynek nincs mása, csak később tünt fel. Aztán Alcantara Necessidades királyi lakkal hasonlóképp magas dombtéren. Most tűnének föl az Estrella székes egyház' márvány kupjai, fehérén mint a' hó a' sötétkek ég' ellenében. A' tulajdonképi Lisboa, a' város' szíve, még mindig messze van, de burkolatai és rakhelyei már felvehetők. A' székesegyház ösztömegei halkan emelkednek a' több fehérszürke tömegek közül, harangzúgásait másokéitól már messzszire megkülönböztethetni. Mindig sűrűbb lesz a' hajók', bárkák' tolongása, nem hallhatni egyebet mint az ágyúk' dörgését, melyeket, midőn elmegyünk mellettük, sütogetnek el.

Nem kevésbé festőileg van rajzolva a' királyné' nászmenete: „Megnyitá a' bibornok patriarcha egy mennyezet alatt csöszögven, főpapi ruhában, fejében drága kövekkel kirakott püspöki süveg, két szolgáló baráttól karon tartva,

szakasztott képe Don Carlos' nagyinquisitorának, a' mint eddig magamnak képzelém. De csak kis mértékben, és keves ideig voná magára figyelmem, mert megette szebb nézni való volt: egy tünemény melyet legfeszültebb kíváncsisággal vártam. Egy, nemes emberektől vitt menyezet alatt lépdelt az ifju királyné viruló völegénye mellett. Mint minden szemek feszült várakozással ráfüggesztvék, ugy nyelé el enyémekeket. A' királyné' termete középszer' nagyságú és teljes, talán kissé teljesebb, mint a' szépség' szoros szabálya engedi, de még sem annyira hogy alakja' kelleméből elvenne; halvány fehér ábrázata' vonásai szelídek és megnyerők valának; haja szőke, nyaka, nyakszirte a' hatyút megszégyenítné, inkább halvány mint viruló, minek oka talám a' hágyasztó szertartásbgn, a' nap' hevében, és az igen megtölt egyház' rekedt levegőjében van. Öltözete rendkívüli gazdag és pompás volt: rajta fehér atlacz ruha és arany szálakkal megtört mente, melynek úszallját sok hölgyek tarták; a' rendpántlikák, melyek melljét boríták, 's melyek alatt drágakő csillagok rengének, alig hagyák tarka színeik közt gyémánt övét átsillogni. De Brasilia' minden pompája fején egyesült. Szőke, még csaknem gyermekes fürtein drágaköekszer nyugodott, mely nyilván mutatá, mikép nem pásztorkány, hanem királyné lép az oltárhoz, 's ez — a' korona vala. Ezen korona bár mint fénylett, és mennyit nyomott — bár mint csillagott és sugárzott legyen — még is sok vérbe került, mely részint még most sem száradt fel. Az udvari cselédség különösen kivált. Illy pompa' és csudálatosság' hasonló vegyületét Európában egyebütt nem láthatni. Elől a' palotai belső cselédek gazdag apródos köntösben, egész ó spanyolosan forgós süveggel, ló vagy öszvér háton, a' díszes, rózsagyemántos cipőkön sarkantyú, vagy legalább ösztön az állat' biztatására, jobb kezökben nagy ezüst, szép mívü pálcza, mely a' szolgálat vagy ranghoz képest különbözött; aztán tiz vagy tizenkét nyolcz nyolcz öszvéres ös, de igen pompás kormánykocsi (Staatscarosse) csaknem egész üvegből, aranyos metszvényekkel stb.“

Szerző derekas figyelmet fordít Portugal' politicai viszonyára, a' cortes' zsurlódásaira, és a' ministeri egyenetlenségekre stb. de ezek újságlapokból eléggé ismeretesek. Nagyobb gyönyörrel olvassuk a' szép természet', és a' nem ugyan szép, de mindig érdekes portugali népelet' rajzzát. Főleg részletes Lissabon' képe, pompás fekvésének, egyházai, és egyházünnepeinek, színházai és multságainak, rendülése nyomainak, utszái és az azokonki foglalkozásnak rajzolata. De a' mezőségre is tett kirandulásokat, kiváltkép a' szép Cintraba, és az ott tenyésző óriasi cactusrol levelet is hozott, melynek éjszak hazája.

Ajánljuk ezen kedvességgel irt könyvet mind azoknak, kik Portugal' jelen állapotjáról bővebb tanulságot akarnak magoknak szerezni.

Literaturblatt (No. 46. 1838) után

D. L.

Lettres d'un Voyageur, par Georges SAND. Paris, 1837.
2. kötet. 8r. Ára 16 franc.

Sand György, kinek irományai kiváltságitvánk olly remekeknek tekintetni, melyeket alig mer érintni a' critica, most elhagyja a' regényírást, 's metaphysica, vallás 's philosophiának iramlík. *Indiana*, *Valentine*, *Lélia* stb. nem valának egyebek elmés költeményeknél, melyek alatt a' társasági rend' oszlopait megrendítendő vakmerő ujjító lap-pangott. Hányszor vala ismételve, hogy e' regények töké-lyes forradalmat teendnek az erkölcsi világban, eddig ismeretlen jövődöt nyitandnak az asszonyoknak, 's örökre megsemmítendik a' család-életet.

A' „Lettres d'un voyageur“ tehát nem egyéb, mint következménye e' nagy munkának, mellynek Sand György tol-lát 's eszét szentelé, mint a' hajdan' jámbor alchymistái, kik mindenöket a' bölcsekedés' köve keresésére áldozák. Miután harmincz negyven évig fujtatak tűzöket, 's tüzesíték olvasztótégelyöket, minden erőködéseik' sikere többnyire fénylő, de haszontalan, 's idomnélküli ércszalakból állott; 's e' mellett milly veszélyes szétpattanásokat okoztak, milly rossz lehellezők vala, 's milly sok halálos méreg származék folyvást, 's vakmerő vegy-próbálataikból!

Sand Györgynek e' munkában előadott utazása nem egyéb, mint ürügy, melly alatt féktelen szétszatangolva, az utazásnak, minden malmárai körülményeit fölkapja; tájraj-zokat ez' okból, vagy népszokásokról észrevételeket könyvé-ben hasztalan keresünk. Kizárólag önmaga az, mivel min-denhol, minden körülményben foglalkozik; mi őt' illeti, mi vele egyenes összefüggésben áll, olly ügyes előadásban köz-li, melly a' parizsi közönséget, mellytől egy perczig sem akar feledtetni, leginkább érdekelteti. Leveleiben tehát Hel-vetiát, vagy Olaszországot nem kereshetni.

Egész Velenczében nem lát egyebet sajkánál, a' melly-beni evezőlegények, bajnoki, 's férfias termeteik által sze-rencések tetszését megnyerni. Helvetiában a' hegyek' hájai neki nem egyebek, mint olly ráma-foglatat, melly az ábrá-zolat' alsó részét fogja be, ne hogy tün a' hatásra, mit egye-dül önmaga akar teremtni, némi homályt vonjanak. A' ha-

vasok között, Mont-blanc' talpánál, a' jeges tenger' partán nem lát egyebet Litz' haja, Hermán' árnya, 's rozsz ruhájánál. Im' tehát a' nagy költész, kit Rousseau' mellé, sőt fölé bátorzkodnak emelni némelyek?

De nem bir-e Sand György bámulandó írásmóddal, tüzes képzelőerővel, 's gondolat-mélységgel, mondja tán valaki?

Ha az írásmód által csak a' szavak jólhangzását, hajlékony, 's cifra szójárást, 's a' képzelőerő alatt csak a' tehetőséget értjük, mely által természet kívüli jeleneteket, 's minden fönálló renddel ellenkező eszméket teremthetni, úgy a' két elsőt nem tagadom. Tagadhatlan, miszerint munkáiban jólhangzóbb mondatok találtnak, mint bár mely költeményben; 's a' szerző oly igen erőködik eredetisége' fön tartásában, hogy nem is törekszik a' természetet utánózni. De mit ér az oly jól írott könyv, melyben rosszak a' gondolatok? — 's csak az-e a' tüzes képzelőerő, mely csupa szörnyetegek, 's botorságokat nemz? — Literaturai ügyességnek tán igen, de lángészetnek ezt nem nevezhetni. Az álokoskodásnak, főkép' ügyes kéz által szerkesztettnek, kétségkül néha nagy vonzóereje van. Például, midőn Rousseau fölfogja az embereknek vadságbani helyzetök' ügyét a' polgárisulás ellen, 's csábító ékesszóllása által elragadja bíráit, 's megnyeri a' fölfogott ügyet. Ő azonban, miután a' pályára föllép, szilárd léptekkel halad a' cél felé, 's észügylelőleg követi a' megállapított első elv' következményeit; 's nem elégszik meg holmi, légből vett állításokkal előállni, hanem, ha szabad úgy szólnunk, még oktalankodva is okoskodik. Az álokoskodás' öltönyét nem lehet oly könnyen fölvenni, mint valamely tánczvigalmi, vagy divat-ruhát. Arra, hogy valaki mint nyílt ellene léphessen föl ollyasminek, mi általában jónak, 's igaznak tartatik, elménczkedésnél több kívántatik. Korunk' nyelvvéhez alkalmazott régi formák fensőbb sugallatu külszint nem kölesönöznek; 's ez' erőttelve hajbászott eredetiség nem egyéb érték nélküli nyegleségnél.

Minden levelét gúny, 's embergüyöllet helyegzi; mi igen különös ellentétben áll ama silányságokkal, mikkel itt ott bibelődik a' szerző' szelleme, midőn néha a' legkisebb fűszálat költészileg kiemeli, 's mindenhol csapszéki élénkséget erőködik teremtni.

Továbbá, ki egy kissé vizsgálgatja Sand' munkáit, a' külső fény, 's vakmerő gúny alatt bús, 's fájdalmas kifejezését lelendi egy szenvedő léleknek; mely, miután lábaival tapodá a' törvényt, 's a' társaságtól számüzeték, nem tud egyebet tenni, mint feltámadni az ellen, 's minden szerencsétlenséget annak tulajdonítani. — Esztelen tusa! — a' társasági testület' mellyvasa ellen minden elménczsége mellett is hasztalan hegyezi tollát az író.

Bírálatunk élénk, 's kétségkül nem igen udvarias; de Sand Györgynek a' társaság elleni megtámadási is durvák, 's nem látom okát, mért kellene a' védelem' szűrésének kímélőbbeknek lenni. Attól, hogy nyíltságom részrehajlásnak tulajdonítsa valaki nem tartok. Tudós nem vagyok; gondolatim egyszerűk, de belső meggyőződésen alapulnak, egyébiránt az első közt vagyok, kik nagyon is megismerik, hogy a' lehető világok' legjobbjában nem vagyunk, 's hogy jelen társasági helyzetünkben minden lépten ezer visszataszító, leverő, betrányító visszaélésre akadunk. A' lázadást, 's gunyt azonban igen nyomorú javítási eszközöknek tartom; 's miután az ember kizárólag társasági életre rendelt lénynek látszik, megfoghatlan előttem, miként lehessen célszerű javítást a' család-célt' szétrombolásán kezdeni, holott minden polgárisulás', minden boldogság', első feltéte a' család. A' „*Letres d'un voyageur*“ végén ugyan Nisard urhoz fordulván Sand, 's különféle munkáit tárgyzó bírálatokra válaszolván úgy nyilatkozik, hogy a' házasságot megtámadni, 's új alkotmányi chartát létesíteni, soha nem vala szándéka. — E' vallomást ugyan, mint bizonyítványát az iró' jó érzelmének, örömmel fogadjuk; de mire valók tehát ama keserű gúnynyal teli ábrázolatok? mit jelentsenek ama, minden irományiban elszórt, szenvedélyes vádlok? Így hát minden íratái nem egyébre, mint tűzrevalók. — Megvallja továbbá, hogy az olly házasság, minőt az Evangéliom 's Codex ajánlnak, fölséges intézvény, 's megegyez Nisard urral, miképpen egyes esetek miatt az egész társaságot végkép' kárhoztatni nem lehet; 's aztán, mintegy észrevéve, hogy ez' engedvény által fegyvert ad ellenei' kezébe, lassúdan megfordítja a' köpönyeget, 's azt mondja, hogy a' férfinak a' hibák, 's rendetlenségek iránti túlzó elnézése menthetővé teszi a' nő' rosztiseletét. — Ez' állításban van valami igaz, de nem így kellett volna szerkeszteni. A' társaság nagyobb szigorral bánhat a' férfival; az erkölcsiség' törvényszéke előtt azonban mindkét nem egyenlő, 's a' nő, melly magát férje' hibái által a' rendetlen életre, a' család-kötelek' szétszaggatására, 's szent Simonista-értelembeni nőszabadságra jogosítva véli, leghatártalanabb megvetést érdemel.

Sand György egyébiránt jó adag szeszéllyel bír; 's hibái' nagy részét az őt' környező barátai' hizelgésének köszönheti. Kétségkül önmaga is megismeri gyöngeségét, 's látja hézagát a' philosophiai külszínnek, mi nem eléggé leplezi a' kétségek hullámi közt sülyvedező lélek' tusáit.

„De, mint egyik levelében önmaga megvallja, cleinte türekeny, 's levert gögöm feltámoda, és —

És folytatám utamat; sántiték, elesém, de mindég mondogatám, hogy jól megyek, hogy eséseim nem esések, 's

az előttemi kövek nem kövek; 's ámbár sokan méltán gúnyolának, sokan azonban hittek szavamnak; mert birtokomban vala, mit a' művész költészetnek nevez.

Sand György' észtehetségeinek, 's haladásának igazságosb méltánylatot nem adhatni. E' kis töredékből láthatni, miképpen őt' önmagánál jobban senki sem ismerheti.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 4, 1837.) után

M. K.

Athens and Attica. Journal of a Residence there. By the Rev. Christopher WORDSWORTH, M. A. Fellow of Trinity College, Cambridge, and Head Master of Harrow School. London, 1836.

E' könyv Wordsworthnak 1832 és 1833 Athenében és Atticában tartózkodtát írja le; nem úgy azonban, mint utazási munkák' legnagyobb részében találjuk, hanem tudományos vizsgálatokból eredt tapasztalatokkal gazdagon, különösen a' görög költészet', történettudomány' és szónoklat' köréből. Sok, az idő által úgy szólván egén eltörülttetett fölírást, szinte kitalált 's értelmében kiegészített. Mindenütt a' jelenben látja élni a' multat. Midőn Marathon' örökhírű síkjain lépdél, mellynek elaszott földjén csak néhány béna körtvélyfa enyhíti a' pusztaság' szomorú képét, megemlékezik a' győzelemről, mellyet a' görögök a' perzsákon vőnek, 's azt leginkább a' csata délutáni órájának tulajdonítja, midőn a' hanyatló nap a' perzsáknak egészen vakítólag süttött szemeik közé. Majd minden lépten talál az utazó valami fölvilágosítani valót. A' görögghonbani utazás legnagyobb 's folytonos ingerét a' régiségek teszik; mert a' divatszerű újabb városok folyvást változnak, az ószerűek pedig mindig ugyanazok; 's a' vándor, ki az ószérűek hosszában Athenebül Laureumba megy, fölindittatik a' mély kerékvágások által, mellyek annyi évszázad előtt az e' bányákból hordott kincsek terhe alatt nyögének. Wordsworth a' Parthenon templom' éjszaki hemlokozatán még fönálló oroszlánfő szerint világosítja föl Euripidesnek egy mondását is, midőn t. i. Agave, Pentheus' fejét vivén, dühültségében következő szókra fakad maga Pentheus ellen:

Ὅς πασσαλενω κρατα τριγλυφοῖς τοδε
Λεοντος, ον παρειμι θηρσας ἔγω.

Hogy én a' triglyphekre tűzhetném
Ez oroszlányarczot, a' mai nap' zsákmányát.

A' Parthenon, fölemelkedett helyzete miatt, kitünőleg szép 's változatos kilátásu; de a' colonosi és acharnei szőlők 's gyümölcsösök eltűntek, a' bennök szorgalmasan munkálkodó néprajjal, 's az árnyas utakon vonult diadalmi pompákkal együtt. Csak itt ott kullog egy albani paraszt, fával terhelt öszvére után, 's itt ott emelkedik egy olajfeligetecske, talán azon helyet bélyegezve, hol Plato' szavai az academicusokat gyönyörködteték, elragadák.

Mély belátással tünteti ki Wordsworth azon befolyást, mellyel az ország' természeti szépsége a' görögöni szinmutatványokra hatott. A' Parthenonnak és Akropolisnak átellenében, a' gyönyörű Ilyssus völgyet maga előtt mélyen elnyúlva látva, végtelenül szelíd 's tiszta nyájas ég alatt, a' tengeri szelek által enyhes levegőü vidékben ülték az Athenebeliek ezrenként, 's bámultokban csupa szem és fül valának nagy íróik' regényes előadásira; keseregve 's panaszkodva Euripiddessal; föllengzve 's elragadtatva Sophoklessel; reszketve Aeschilus' dörgő szavai miatt; megbűvölve Aristophanes' kimeríthetlen költői varázsa 's kéjelmései által. Innét egy régi írónak ama fölkiáltása, hogy Athene a' nyilvános szinmutatványokból meríté a' feledés' italát, 's a' lant' zengése még az éhség' gyötrelmeit is elűzte. A' vidék teszi, hogy midőn Sophokles Ajaxban a' dicső Salamisról beszél, melly a' hullámon lakozik, azt mondja: nem szükség a' kép élénk föl-tüntetése végett disztiményt festetni, mert maga a' természet végzé a' festést; a' nézőnek csak nyugotra kell forditnia szemét, 's meglátandja Salamis' csúcsait, a' mint égbe nyúlamlanak. Meg egy helyet kell megemlítenünk Athenében, ugyanaz az utazó; ama' hely ez, hol Demosthenes és Aeschinos az elsőségért vetélkedtek, 's mellyet Cicero' idejében, ugyanazon lelkesedéssel látogatának, minővel ma. Ez a' Pnyx; olly név, melly Görögöni' értelemi fejlődöttségének legfényesb időszakára emlékeztet, 's előnkbe idézi ama' menydörgőt, ki a' féktelen népuraság' szenvedélyeit egy sziklabuczkórul igazgatá, 12 ezer négszegrőfnyi sík mezőn, hova Athenének minden szabad polgára gyülekezhetett. Hogy magát Demosthenes az illy — több mint zajos népgyűlésekre előkészítse, Qunicilian szerint, a' Phalerum' hosszában szokott járdalni, a' lábainál zajongott aegaeumi tenger' üvöltő hullámain megtanulandó, mint kell a' népgyűlés' háborgó zivatarára félelem nélkül tekinteni. A' vidék' hatása, mellyet fenebb a' szinmutatványoknál említünk, itt még nagyobb arányban megvolt. A' szónok fölött Attica' ege boltosúlt, lába Attica' földét érinté, mögötte Attica' tengere hánykódott. Így sükerrel hivatkozhaték az elemekre, 's megindíthatá hallgatóinak szívét e' megrázó fölkiáltással „Föld és istenek!“ Iha a' méltóság' érzetét vagy bajnokiságot akara hallgatói-

ban föléleszteti: csak Salamis felé kelle nyujtnia karját. Ha Athene' kereskedését idegenek elnyomással fenyegeték: az ezeréletü Piraeus', rakott fegyvertára, 's számtalan lobogó vitorlája eléggé válaszolt a' fölszólításra. Ha végre hazafiúságát akará fölébresztetni hallgatóinak, vagy büszkeségüket akará ingerelni, vagy hiuságuknak hízelegni: ott állának szemei előtt Akropolis, a' Parthenon' és Agora' drága kincsei. Ezek által lón képessé a' nagy hazafi, a' bámulandó szónok Athene' népének ingatag szeszélyét 's korlátlanságát fölizgatni, vezetni és fékezni.

Göröghon' mostani állapotját 's jövődjét, ugymond a' szerző, nem lehet aggodalmas részvét nélkül vizsgálni, egyszersmind reményleni, hogy a' költészet és kellem istenei újlag vissza fognak térni azon országba, melly ősidőktől fogva igazi honukká szenteltnek látszik. Háboru 's belvillongások súlyos csapásokkal illeték újabb időkben Atticát, melly a' szerző ott utazása idején csaknem vadon volt. Két nap utazott Athenből Suniumig, 's ötnél több emberrel nem találkozott. Az örök, kik nyájaikat a' hegyeken legelteték, közeledtekor futásnak eredtek, 's az egyetlen hang, melly a' borzalmas jelenet' némaságát félbenszakasztá, a' fák sudarai közt sivító téli szél vala. Athen maga is romokban feküdt; utszái majd egészen népetlenek, házai födeletlenek voltak; csupán egy templomban tartaték isteni szolgálat; a' város' kereskedése csekélyszerű 's igen kevés árura terjedt ki; nem volt található könyv, kocsi, lámpa, üveg stb. Mostani, sokkal kedvezőbb állapotját a' városnak, egy Bracbridge által 1836-ban a' szerzőhez intézett levél tükrözi, mellynek közlését azonban fölöslegesnek tartjuk, az erről szóló egyéb dolgozatok' bősége miatt.

Berghaus Annalen u. s. w. (April u. May 1837.) után

K—s.

BIBLIOGRAPHIA.

65. *JOURNAL de la navigation* etc. (A' *Thetis* fregát és *Remény* corvett' földkörüli hajózásának naplója, 1824, 1825 és 1826-dik években, kiadva a' király' rendelkezéséből 's a' tengerészeti departamentom' felügyelése alatt); báró de BOURGAINVILLE, hajós kapitány stb. 's az expeditió' főnöke által. 2 dar. 4r. öszvesen 161 ív 's egy átlás 56 réztáblával, föld abroszokkal 's tervekkel. Paris, 1838. *Bertrand*. Ára 150 fr. velinen, 250 fr. kettős, fekete és színelt képekkel, 850 fr.

66. CAROLI BOUCHERONI *Specimen inscriptionum latinarum*, edente Thoma VALLAURIO. — Taurini, 1836, ex typis Jos. Pomba et com. in 8-o. pag. XIV et 116. — Ezen becses deák felirási füzet' jeles kiadója, felette szép deáksággal irt előbeszédében, megczáfolni igyekszik azok' véleményét, kik a' deák nyelvet általában száműzni akarnák, 's véleményét rendíthetlen 's világos okokkal támogatja. Előadja majd, a' deák felírások' becsét, öszve hasonlítva az olasz felírásokkal. Noha megismeri a' deák nyelv' nagy elsősegeit a' felírásokra, nem akarja mind e' mellett is egészen kizárni a' honi nyelvet. Véleménye szerint ez különösen sírkőfelírásokra volna használandó, hol a' megholt' rokonai-
ban szívfájdalmat, másokban pedig erény, széptettek, szorgalom 's munkasság' iránti szeretetet akarunk gerjeszteni. De az olly emlékekre, mellyek az egész világot érdeklik, mellyekre az egész utókor tisztelettel tekint, vagy a' mellyek hallhatatlan érdemü vagy nagylelkü tetteik által az egész világott hálára gerjesztett embereknek emeltettek, a' deák nyelv mindég elsőséget érdemel. Mi illeti a' fentebbi felirási gyűjteményt, annak érdeme minden dicséreten felül van. Boucheron' dicséretére elég nevezni őt. Az ő görög és deák literatúrábani jelessége tudva van. Valóban ha Boucheron az ő több munka 's fáradságba kerülő deák munkáiban ékes, könnyü, termékeny 's valóban tullianus; felírásiban ellenben kellemetes, csak a' szükséges 's világos rövidséggel bír, miben épen áll az illy nemü munkák' valódi bélyegzete. Nem találsz ezekben semmi affectált, haszontalan', feleslegvaló, dagályos szavakat. A' stylus, melyben rövid és egyszersmind könnyen folyó, nem összhangzás nélküli, vagy talán roszhangzásu a' szavak' hibás helyezete, vagy a' szótagok' cacophoniája miatt: azt mondanád, hogy Bouche-

ron maga a' római inkább, mint a' rómaiak' követője. Mutatványul közlünk egy pár felíratot. Károly Felix, sardiniai király' parancsolatára, Turinban, a' Sz. János' templomában, XVIII. Lajos, francia király' exequiái tartattak. Boucheron, ez alkalomra következendő felíratot készítette:

LUDOVICUS XVIII.

Lvdovici. Delphini. F.

Lvdovici. XV. N.

Post. Divtrnas. Conversiones. Bello. Maximo. Et.

Gravissimo. Avitia. Ditione. Recepta. Regnum. Legibvs.

Constitvit. Mox. Galliam. Pvlsi. Napoleonis. Reditv. Et.

Belgica. Clade. A. Fvndamentis. Iterum. Commotam. Sic.

Confirmavit. Vt. Par. Consilio. Tantis. Rebvs. Haberetr.

Civilem. Concordiam. Mvltā. Ignoscendo. Aeqvitate. Qvam.

Vi. Arctiorem. Fecit. Fidem. Pvblicam. Svpriore.

Tempore. Collapsam. Grandi. Pecunia. Solyta. Fama.

Nominis. Restitvit. Praeclara. Ingenia. Fovit. Mores.

Indvcta. Sanctitate. Religionis. Emendavit. Postremo. Com.

Populos. Navigatione. Commerciis. Et. Internis. Opibvs.

Avxisset. Factionibvs. In. Hispania. Exortis. Ferdinandi.

Regis. Gentilis. Svi. Maiestatem. Violari. Passvs. Non. Est.

Et. Legato. Com. Exercitv. Fratris. F. Vna. Victoria.

Seditionem. Compescvit. Europae. Secvritatem. Adservit.

Rex. In. Omni. Re. Magnificvs. Constantia. Et.

Aeqvabilitate. Animi. Nvlli.

Antiquorum. Secvndvs. Vixit. Ann. LXVIII.

Obiit. XVI. Kal. Octobr. A. M. DCCC. XXIII.

Fenséges felfogásu 's annálfogva felette szép, Victor Emmanuel király' halotti pompájára készített ezen felírás is:

Cvm. Regnaret

Meminit. Sz. Esse. Hominem

Hvmana. Cvrauit. Vt. Mortalia

Divina. Vt. Immortalia.

Kitünő volt Boucheron a' kellemetes nemben is, mint azt mutatja ezen felírás, Maria Terézia Királyné' márvány szobra' alján, a' királyi kertben:

En. Tibi

MARIA. THERESIA

Svam. Flora. Svbmittit. Sobolem

. Tvo. Adrisv. Pvlchriorem.

67. *TRAITÉ de physiologie comparée* etc. (Értekezés az ember' 's állatok' hasonló physiologiájáról); DUGÈS által. Első darab, 8r. 34 ív, 7 táblával. Montpellier. *Mortel aine.* 1838.

68. *ESSAIS et fragments de philosophie* etc. (Philosophiai és theologiai próbatételek, 's töredékek), a' straszburgi protestans seminarium' 's theologiai facultas' professorai által. Első darab, első rész, 8r. 17 iv. Strashurg. *Levrault*, 1838.

69. *HINTERLASSENE Werke von Friedrich HOFFMANN*. Zweiter Band. Geschichte der Geognosie und die Schilderung der vulkanischen Erscheinungen. Berlin, *Nicolai*, 1838. 38 iv, 8r. Ára 4 for. 30 kr. pp. — Ezen kijelölt munkának jelen darabja, azon vélemények' történetét foglalja magában, mellyek a' föld' belsejéről 's a' föld' jelen felülegének előállításáról, a' legrégibb idők óta divatoztak. Ezen igen gyakran paradox vélemények' megigazítása az új természetvizsgálás' elsősege. Maga a' szerző, minden hypothesisköholástól szabad, de mesteri világossággal rendezi mind azt el, mit tapasztalás által tudunk. Azon szoros határ mellyet ő a' tudománynak von, következő: A' földtestnek' csaknem golyó formája van, mellynek felátméréje közel 860 geogr. mérföld; ezen masszából mi, részint annak a' tenger felülegéni felemelkedése, részint bányászi munkálatok általi benyomulásink által a' földkéregbe, körülbelől oly hejät esmerünk, mellynek vastagsága, 20,000 lábnyira terjed 's a' föld' felátméréjének valami czered részét teszi. Még ezt a' részét is az egész földtestnek, épen nem részletesen, hanem csak átaljában, 's egyes pontokon a' földfelüleg' közelében esmerjük. Az mit mi az egész földből esmerünk, oly kevés, hogy annak esmeretes hejät nem ok nélkül hasonlították össze azon fénymázfedéllel, mellyel a' mesterseges glóbusokat be szokták vonni. — Bár melly sokneműk 's tanúságosak is hát azon észrevételek, mellyek ezen kijelölt földhéjon belől tétettek az ásványtestek' öszvetételéről 's viszonyairól, mind a' mellett is épen olyan vakmerőség volna abból a' földtest' belsejének minéműségére következtést húzni, mintha mi valamely gyümölcs héjának darabosságiról annak belső öszvetételét 's minéműségét akarnók meghatározni. Nincsenek egyenes bizonyosságai annak, hogy a' föld' belseje, ugyan azon ásványokból áll, mint a' föld' héja; sőt inkább nyomos okaink vannak, kétkedni abban, hogy azon öszvetétel, mellyet a' felülegen kipuhatolunk, csak jókora mélységre is szakadatlanul folytatódik. — Sok figyeletekből hihető ugyanis, hogy aránylagosan nem igen nagy mélységben, az általunk megjárható 's öszvetételében esmeretes földhéj alatt, vulkanicus munkásság' műhelye létezik. Hihetőleg egymást követi itt új ásványtestek' képzése, egyszerű őselemeik' öszveállása, 's oly erő' munkálkodása által, mellyekről nekünk a' felülegen semmi világos megfogásunk nincs. — Ugyan ezen eredményekre vezetnek bennünket a' földgolyó'

különbféle öszvetételéről, belsejében 's felülegén, az egész földtest' specificus nehezségéről vizsgáldások. *Maskelyné*, *Playfair*, *Coulomb*, próbatételei 's felszámolásai szerint az, valami 4,9, az alatt míg a' kötőmegeknek; az uralkodó ásványok' öszvekötéseinek specificus nehezsége a' felülegen, alig felényi 's bizonyosan 2,7-nél többre nem vehető. — Fel lehetne még hozni, hogy a' földmagnetismus' jelenetei is arra mutatnak, hogy a' föld' belseje, más öszvetételü mint annak felülege, 's hogy azok öszve nem egyeztethetnének azzal, ha a' felülegen uralkodó ásványok, egyneműleg folytatódnának a' föld' belsejében. — A' mineralogiai tudományok' tárgya következképp csak a' földhéjra, mintegy a' föld' legkülsőbb határzatára van szorítva, 's épen nem foglalja magában a' földtest' egész kemény részét. Ezen lettdolgot soha se veszítsük el szemünk elöl, kivált a' *geognosiai tanulmányoknál*, mert ennek elhanyaglása azt hosszú időn át, igen hibás és mertéketlen ösvényre vezette. A' nezelődések olly tartományba ereszkedtek, melly a' tapasztalás előtt egészen el van, 's alkalmasint örökre el is lesz zárva, 's az egészre bizonyos homályt terjesztettek, eltévesztetvén a' tanulmány' igazi kimenetelpontját.

70. *DOCUMENTS hiéroglyphiques, emportés d'Assyrie etc.* (Assyriából hozott 's Chinában és Amerikában megőrzött hiéroglyphai bizonyítványok, az özönvízelőtti tiz nemzedékről, az első ember' 's az eredeti bün' lételéről); Chev. de PARAVEY által. Paris, *Treuttel et Wurtz*. 1838. 8r. — P. ur buzgóan folytatja vizsgáldását Chináról, 's a' mennyei biradalom, és a' zsidó szent könyvek' hagyományai közt létező viszonyokról. Az eredmények, mellyekhez eddig jutott, elég különösek. Különbféle chinai munkákban, a' bibliában elheszért dolgok' nyomaira akadt. A' Chinaiak' egyik szent könyvében, a' *Chou King*-ban, az özönviz' 's Noe' históriáját találta fel P. ur. Itt találta ő fel, a' Noe előtti minden patriarchákat is, 's egy teljes genealogiai sorzat által felmegy egész Adám és Évág. Elég messze vitte ő vizsgáldásait, hogy egy Adámtól fogva Noe 's unokái koráig terjedő nemzedékek' képét alkothassa, a' Chinába vitt assyriai könyvek szerint. Két különös rajzolatok késérik P. ur' könyvét; egyik egy mont-capi istent ábrázol, melly egy délkeleti, China' ősnépeihez tartozó individuum; a' másik egy Humboldt Sándor által felfedezett mexicói festés' vázlat, melly az özönviz' 's más bibliai lettdolgok' emlékezetét tarja fen, 's kijeleli az utat, mellyet az Aztékok követtek, hogy Mexicóban letelepedjenek.

71. *TRAITÉ complet de la lithographie etc.* (Teljes értekezés a' kőmetszésről, vagy a' lithograph' kézikönyve);

CHEVALLIER és LANGLUMÉ urak által, jegyzetekkel MANTOUX és JOUMAR urak által. Paris, 1838. 8r. 7 metszettel. Ára 6 fr.

72. *HISTOIRE universelle*. (Közönséges história); grof de SEGUR által, 12 darab 8r. atlással, 4r. Uj kiadás, szállitmányokban. Paris, 1838, *Furne*. Hogy valamely történetírás czéljához méltó legyen, mely az oktatás, szükséges hogy itéletesen, 's minden gyermekes együgyűségektől szabadon legyén írva; különösen számúzve kell abból lenni a' rendszerkörságnak. Segur ur, közönséges historiájában, mely az Egyiptomiak', Assyriaiak', Medusok', Perzsák', Zsidók, Görögország', Sicilia', Carthago, 's a' régi világ' minden egyéb népeinek historiáját 's a' római történeteket magában foglalja, mind ezen feltételeknek eleget tesz. Ritka talentummal terjeszti ő elő a' régi világ azon roppant terjedelmű képét, melyet eldődei olly sokszor elcsúfítottak. A' legtávolabb századok is csudálatos rendbe alakulnak az ő tolla alatt; sebesen lefesti ő az események' játékszinét, a' népek' erkölceit 's társasági előlépteit; azon egész régi társaságok, melyeket előhiv 's uj életre hoz, mind ezek a' leghatalmasb hatásuak 's nagy oktatmányokat foglalnak magokban.

73. *HISTOIRE et costumes des ordres monastiques* etc. (A' szerzetes, vallásos, és katonai rendek' 's mind a' két nemű világi congregatiók' historiája 's öltözetei); P. HÉLYOT által, jegyzetekkel stb. PHILIPPON DE LA MADELAINE által. 8r. képekkel. Paris, 1838.

74. *HISTOIRE de la Compagnie de Jésus* ect. (A' Jézus' társaságának historiája, alapításától fogva a' jelen időkig, idefoglalván a' chinai, paraguay-i, canadai stb. evangyeliomi missziókat); a' leghitelesb tanúlevelek szerint szerkeztette Emmanuel de SARRION; erényeik vagy talentomaiknál fogva legnagyobb hírvű Jezsuiták' aczéla metszett melyképeikkel. A' munka 50—60 szállitmányból álland, melyek két 8r. darabot formálnak. Paris, *Balathier*, 1838.

75. *DE L'IBÉRIE, ou Essai critique* etc. (Iberiáról, vagy is criticali próbatétel Spanyolország' első népeinek eredetéről); GRASLIN által. Paris, *Leleux*, 1838. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c.

76. *HISTOIRE statistique et morale des Enfants-Trouvés* etc. (A' talált gyermekek' statistikai 's erkölcsi históriája, száz táblával); TERME és MONTFALCON által. Paris, *Bujat*, 1838. 31 ív, 8r. Ezen munka' íróinak a' franczia academia, Augustus 9-diki (1838) köz ülésében, midőn többek közt az erkölcsökre legjobb hatásu munkák jutalmaztatának, 3000 frank jutalmat ítelt.

77. *THE SECOND Report of the Society* etc. (A' hasznos esmeretek' elterjesztésére ügyelő társaság' második tudósítása Chinában). 8r. 29 l. Canton, 1837. A' hasznos esme-

reték' társasága Chinában, a' Lord Brougham által alapított angol társaság' mintájára van alakítva. Célja ennek, chinai nyelven népszerű értekezéseket hirdetni ki a' közönséges historiáról, geographiáról, mathesisről, természethistóriáról 's szép tudományokról. A' chinai kormány eltiltá a' társaság' munkáinak kinyomtatását, úgy hogy kénytelen vala sajtóit Singapourba tétetni által, honnan értekezéseinek a' molukkai archipelagusbani elterjesztését reményli a' chinai gyarmatosok által. Nyomtattat egy közönséges históriai kézi könyvet három darabban, 's egy geographiai munkát készit. De a' leg fontosb kiadását ezen társaságnak egy havi írat teszi, melyet egy német missionarius, 's most a' társaság' chinai titoknoka Guzloff kezdett. Mindenik számban, vanuak néhány históriát és geographiát tárgyzó értekezések, nevezeteseb események' leírásai, természethistóriai leltérek, erkölcstudományi próbatételek 's végre folyó jutalomtétel. Nehéz lesz a' társaságnak, a' Chinaiakban kedvet gerjesztetni az europai dolgok 's tudományok eránt, de annyival nagyobb dicséretre 's buzditásra méltók, az ő buzgalma 's a' kedvező resultatumbani bizodalma.

78. CORANUS ARABICE. Recensionis flügelianae textum recognitum iterum exprimi curavit G. M. REDSLOB. Editio stereotypa. Lipsiae, typis et sumptu Tauchnitzii, 1837. kis 8r. 538 l. Ára 7 for. 30 kr. pp. Ezen könyv mutatja, mi nagy buzgalommal műveltetik Németországban az arabs nyelv. Kevesebb mint négy év alatt, ez a' második jeles kiadása a' Koránnak! A' betűk igen szépek, 's a' kiadás igen correct.

79. BIOGRAFIA *degl' Italiani illustri nelle science etc.* (A' tudományok 's művészségekben híres Olaszok' életírása a' XVIII-d. századból); minden tartományok' olasz tudósai által öszvegyűjtve 's kiadva, prof. Emilio de TIRPALDO által. 3-d. darab. Venezia, 1836, *Alvisopoli*. 8r. 511 l. — Az elő beszédben panaszkodik a' szerző, hogy ezen nagy buzgalommal elkezdett munka' folytatását az olasz tudósok hidegen 's késelkedve mozdítják elő. Két hibát ró meg egyébiránt a' munkában, egyik az, hogy az életírások rendszerint dicsérő beszédekké válnak 's ekként az igazságot kockáztatják, másik hogy abban olly nevek is találunk helyet, mellyek azt nem érdemlik. Ennek következtében igen helyes tanácsokat ad, mellyek hivatását ezen nagy vállalatra igazolják. Ezen darab 204 életírást foglal magában, mellyek közt mind belső érdemre, mind a' különös figyelmet érdemlett személyekre nézve, különös említést érdemlenek: Aglietti, Beccaria, Arici, Borsieri, Brunacci, Cuoco, Colle, D'Elci, Agnesi, Albrizzi és Rosalba Carriera, (három híres nő), Francesconi, Gallini, Gandolfi, Garampi, Carlo Gozzi, Longhi, Mabil, Marin, Oriani, Passeri, Poli, Racchetti,

Rossi, Scarpa, Sgricci, Vallisneri, Valsalva, Vidua és Colletta. Ezen harmincz cikkelyen kívül, 174 olly személyekről szól, kik noha nem valának kijelelték a' tudományokban 's művészségekben, de még is tiszteletreméltó nevet hagytak magok után bátra, 's az olasz literatura' történetében helyet foglalhatnak 's a' többieket csak személyes tisztelet, háladatosság vagy sokszor hiúság helyeztette ide. Kár hogy nagy része ezen cikkelyeknek, nagy bőbeszédűséggel van írva, mi az illy nemű dolgozatok' czéljának meg nem felel.

80. DELLA ISTORIA *e della indole di ogni philosophia*. (A' philosophia' természete- 's történetéről), Appiano BUONAFEDE által. Milano, 1837, della Società tipografica de' Classici italiani. 8r. A' philosophiai rendszerek' legbővebb előadása, Bruckertől fogva a' szerzőig. A' híres Romagnosi magasztalá Buonafede' munkáját, eleibe tévén azt Buhlénék, 's minden más idegeneknek; azonban a' nagy ember' tekintete nem teheté hihetővé ezen ítéletet, melyet talám a' hazai dolgok eránti nagy szeretet dictált, de a' melly más részt az igazsággal ellenkezett. Buonafede' historiáját, értelmes és részrehajlatlan írók, azzal vádolák, hogy benne kevés philosophia van, honnan sokan kevésre becsülek azt, kik olvasására nem méltatván, még is ítélni akarának; 's talám ezt kívánván Romagnosi jóvátenni, mondá ki azon nagyon is kedvező ítéletet. A' Biblioteca italiana, a' 18-d. századi olasz classicus munkák' kiadásáról szólván, kijelenté azon kívánságát, hogy a' jelen munka is adatnék ki azon gyűjteményben, azt híván, hogy ezen gyűjtemény inkább elérné czélját, az olasz tudomány azon századbani állapotjának előadásában, ha egy olly munkát is ahhoz foglalna, mellyből kitűnik micsoda szempontból tekintettek Olaszországban a' philosophiai rendszerek. A' classicusok' társasága ezen okból kiadja Buonafede' munkáját is 's eddig két darab jelent abból meg. A' dolog dicséretreméltó, mivel a' dicsért munka, nem csak elmulthatlanul szükséges az olasz literaria historia' tekintetéből, hanem hasznos is mind azon nem csekély számú személyekre nézve, kik magoknak a' philosophiai rendszerekről esmeretet szerezni kívánnak, de a' kiknek azon tárgy' kedvéért, mélyebb vizsgálgatásokba ereszkedni nehéz 's talám unalmas volna.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

HIVATALOS JELENTÉSEK.

— A' m. t. t. költségein megjelent: *Külföldi Játékszin*, kiadja a' m. t. társaság. XV-d. kötet: 1. A' levelezők, vígj. két felv. b. Steigentesch után Külkey Henrik. 2. Esz és szív, vígj. 1 felv. b. Steigenteschtől, ford. Külkey Henrik. 3. A' kénytelen házasság, vígj. 1 felv. Molière után Kazinczy Ferencz. n12r. 150 lap, velinen, ékes borítékba fűzve, 20 kr. ep. Pesten, aprilis' 1839. *Szalay László*, segédjegyző.

— Megjelent, 's Eggenberger József és fia academiai megbízott könyvárosoknál, 's általok a' két haza' minden hiteles könyvkereskedőinél kapható: *Nyelvtudományi pályamunkák*. Kiadja a' m. t. társaság. *Második kötet*: 1. A' magyar nyelv' gyökér-szavai, D. Engel József koszorúzott jutalomfelelete. 2. Tiszta magyar gyökök, Nagy János' másod rangu pályamunkája; n8r. XII és 296 lap, két köre irt táblával, csinos borítékba fűzve, postapap. 1 ft. 50 kr., nyomt. pap. 1 ft. 30 kr. ep. Pest, aprilis' 30. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— A' *prágai királyi tudományos társaság'* kérelmére, annak következő jutalomkérdése tétetik ezennel hivatalosan közzé: „Historische Preisaufgabe der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag. (Bekannt gemacht im April 1837.) — Schon im Jahre 1796 haben unsere verehrten Vorfahren eine Geschichte des böhmischen Handels von den ältesten Zeiten anzufangen, zur Preisaufgabe gewählt. Es ist aber keine Auflösung derselben versucht worden, und nur Herr Wander von Grünwald hat nach abgelaufenem Termin, und ohne auf den Preis Anspruch zu machen, einige Bruchstücke eingesendet, welche er zu einer vollständigen Geschichte des böhmischen Handels in der Folge zu ergänzen beabsichtete. Es scheint aber, dass dieser bereits verstorbene Verfasser im Gedränge seiner Amtsgeschäfte die Arbeit nicht vollendet habe; wenigstens wurde sie unserer Gesellschaft nicht mitgetheilt. Seit jener Zeit sind mehr als 40 Jahre verflossen und diese Frage hat an Interesse in ebendemselben Verhältniss gewonnen, als die Landwirthschaft, die Gewerbe und der Handel Böhmens rasche Fortschritte gemacht haben. Von der andern Seite ist seitdem die Beantwortung der Frage wesentlich dadurch erleichtert worden, dass mehrere historische Quellen aus der Vorzeit erforscht, viele der in öffentlichen und Privat-Archiven aufbewahrten Urkunden, handschriftliche Werke sowohl im Inn- als Auslande durch den Druck zum Gemeingute geworden sind. Die neuere Zeit schenkte den Gewerben und dem Handel der Nationen mehrere Aufmerksamkeit; eigene Zeitschriften machen uns mit den Erzeugnissen der Länder und mit dem Absatze derselben bekannt. Die Gesellschaft darf daher hoffen, dass dermal diese Preisaufgabe sicherer und vollständiger werde gelüset wer-

den, als es auch den damaligen Vorarbeiten im Jahre 1796 möglich war, und bei der Wichtigkeit derselben hat sie beschlossen: Eine Geschichte des böhmischen Handels, von den ältesten Zeiten bis zum Schlusse des Jahres 1838 abermals als Preisaufgabe zu wählen. Man erwartet, dass die Herren Concurrenten mit den ältesten Spuren des böhmischen Activ- und Passiv-Handels beginnen, und die Geschichte desselben durch jeden Zeitabschnitt durchführen werden. Es wird ihnen überlassen, in welche Perioden sie die Geschichte abtheilen, doch wird verlangt: dass in jeder gezeigt werde, mit welchen Producten — mit welchen Ländern — Böhmen in Activ- oder Passiv-Handelsverhältnissen stand? und dass selbst dem Zwischenhandel in jeder Periode die verdiente Aufmerksamkeit geschenkt werde; dass ferner in jeder Periode die öffentlichen und Privat-Massregeln des Inn- und Auslandes gezeigt werden, welche auf den böhmischen Handel günstig oder ungünstig eingewirkt haben; und dass die Wendepunkte, welche der Handel in verschiedenen Zeiten erfahren hat, mit den einwirkenden Ursachen klar gemacht werden. Die Gesellschaft wünscht die sorgfältigste und getreue Nachweisung der unmittelbaren Quellen, aus welchen bei der Bearbeitung der Preisaufgabe die historischen Thatssachen geschöpft wurden. Der Preis für die als beste von der Gesellschaft anerkannte Beantwortung dieser Preisfrage besteht in **fünfzig kaiserl. österreichischen Dukaten in Gold**. Wenn die Gesellschaft die Drucklegung dieser Beantwortung beschliesst, so erhält der Herr Verfasser 350 Exemplare derselben gratis, indem die Gesellschaft von der Auflage für ihre Aktenbände blos 150 Exemplare behält. Auch wird dem Herrn Verfasser das Recht einer grössern, oder wenn seine 350 Exemplare vergriffen würden, einer neuen Auflage auf seine Kosten eingeräumt. Von der Concurrenz um diese Preisaufgabe sind blos die Mitglieder der historischen Klasse unserer Gesellschaft ausgeschlossen, weil sie die einkommenden Beantwortungen zu beurtheilen haben. Die Aufsätze in deutscher oder lateinischer Sprache verfasst, von einer fremden Hand leserlich geschrieben, mit einem Motto, dann mit einem dasselbe Motto führenden, den Namen und Wohnort des Verfassers enthaltenden versiegelten Zettel bis Ende December 1840 an den gefertigten Sekretär der Gesellschaft portofrei eingesendet werden. Die versiegelten Zettel jener Herren Bewerber, die den Preis nicht erhalten, werden verbrannt, die Handschriften aber nach dem Motto, und gegen Rückstellung des darüber ausgefertigten Empfangsscheines den Einsendern zurückgestellt. Prag, am 1. April 1839. *Dr. Math. Ritter Kalina v. Jäthenstein*, Sekretär der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften.“

Költ Pesten, a' m. t. t. kigyűléséből, maj. 13. 1839.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

A' MAI LITTERATURÁK'

EGYSÉGE.

EDGAR QUINET-TŐL.

Az említett cím alatt irt vala E. Quinet, Ahasverus', Napoleon', és Prometheus' költője, Herder' és Goethe' tisztelője és tanítványa, egy értekezést, melyet bevezetés gyanánt tekinthetni egy nagyobb munkához: a' philosophia és költészethez. Valóban Quinet sok oldalú műveltsége', és terjedelmes tudománya' következtében a' legelfogulatlanabb Francziákhoz tartozik, mind a' mellett is hogy legkevésbé sem szűnik meg egész lelkében francia lenni. Nehány helyek' közlése, úgy hiszszük, érdekes leendő olvasóink előtt, és ha szinte az eszme nem új is, de sajátlagosan van felfogva és előadva.

„A' literatúra' historiája Franciaországban sokáig semmi egyéb nem volt, mint a' Perikles', Augustus', X-ik Leo', XIV. Lajos' korszakának rajzolata. Mind az, valamit idelehetett sorozni, vala a' criticának természetes és szokott tárgya; mind az ellenben, a' mi ezen osztály alá nem tartozott, el mellőztetett, vagy is inkább elmetszetett, és hamisnak, vagy hasztalannak tartatott. Ezen elv szerint a' keleti, spanyol, angol, német költészet, sőt némikép Petrarca előtt maga az olasz, és Malherbe előtt a' francia is, különös kivétel gyanánt tekintettek, és mivel az érintett laistromban helyök nem volt, azok valának a' művészetben, mik a' csodaszülöttek a' természetben. Egyebiránt ezen kevés kiválasztott korszakok, melyeket méltán nevezének nagy századoknak, csaknem mindig egymástól különválasztva véteének szemügyre. Kötélyek, hagyományok nem köték azokat össze a' commentatorok' lelkében; egyik a' másik után, mindenik magában, úgy tűnt-fel mint egy magában előállott teremtmény, melynek sem elődi, sem utódi nem valának.

A' század, melyben a' critica' e' neme kelendővé lett XIV. Lajos' százada. Ez, mint az iskolák' magyaráztatásának szokott tárgya, gyakran okerősséggé lett az írók' tolla alatt, melyet mindenik saját rendszere' és míve' jövére fordított és magyarázott. E' helyett legszokottabb cselekvésmód

vala, azt mint egyedül álló pontot elszigetelni. Mindenki törekvék másoktól különbözősét kellőleg kiemelni, az által híven azt dicsőíteni. Midőn természetes gyökereitől, a' kereszténység' és feudalismus' hagyományaitól elválaszták, az által neki minden más századokétól különböző állást költsönzének. Ugy tetszett mintha magában született, maga kezével koronáztatott, természetes és szükségesképen némi törvényszerű uralással minden más időszakaszok felett felruházott volna; korlátlan monarchája egy bizonyos kornak, mely csak maga magának, senki másnak semmivel sem tartozik, mindent csak magára visz, öszvefüggés nélkül a' multtal, magános trónján hőse' szavát megváltoztatva elmondhatná: *én vagyok az örökkévalóság!*

Igy ezen korszak az időben mintegy lebegett és eltévedett; vagy a' mi mind egy, ha valahol kezdetét keressük, az Augustus' korában találjuk. Hiába, hogy 14 század választá el egymástól; ezen időköz pusztá hézagnak tetszik, melyen által a' két hasonló szellemű, és hasonló szabatu korszakok, hogy úgy szóljunk, egymást minden nehezség nélkül táplálhaták 's ölelheték. A' keresztényi szellem, mely alapja vala a' 14 századnak, elmellőztetett a' criticától, mely különös gyönyörrel emelé ki ezen idő' költészetének hasonlatosságát a' pogány költészettel. Mélység által elválasztva a' külföldi literaturák' szellemétől a' francia költészet, Voltaire' kifejezése szerint, arra látszék tulajdonkép rendeltetve lenni, hogy minden másoknak szemrehányás legyen; és ezen oknál fogva harczolták 50 évig a' tant és nevet egymással, például Racinet-t Shakspeare ellen, Boileau-t Dante ellen, Corneille-t Calderon ellen. Saját társas characteréből kivetkezettve olyan lett a' XIV. Lajos' százada, mint a' régiek' faltörő kosfeje, mely szünetlenül a' másutt Európában divatozott uj szellemű építészet ellen hintázott.

Illy vala a' XVIII. század' törekvése, mely Voltaire-től védve csak hamar közönséges lön; az idegen népek eltagadák mult idejüket, a' versailles-i költészet' utánzására hajolandók. Volt pillanat, melyben Cadixtól Petersburgig kizárólag Boileau uralkodott. De ezen hódolat keves ideig tartott; a' viszszaadás nem meszsze volt, és Lessinggel meg is jött. Ezen forradalom a' criticában, bizonyos tekintetben még nagyobb türelmetlenséget mutatott mint az őt megelőzőtt iskola. A' lelkesedéshez, mely a' külföldiek között kinyilatkozott, csatlakozának a' sokáig nyomott nemzeti büszkeség' szenvedései, és ezen literaturai forradalomban volt valani a' political vagy vallásos forradalom' dühöngő erőszakából. Némi dühvel tépek szét a' nagy század' végrendeletét (testament). Klopstock elkeseredése és gyűlölségéből merité lyrai tüze' egy részét. Egy híres levelben Schiller

Németországban egészen lehányá székeből a' francia példányokat, mellyeket ő „hamis isteneknek“ nevezett. A' két Schlegel a' költők' szenvedélyének a' tudomány' és rendszer' segélyét kölcsönzé. Most Corneille, Racine, Boileau, Voltaire kénytelen volt Shakspearenek, Dantenak, Calderonnak, Goethenek engedni. Ezen viszszaadás nem maradt épen Németországban; el-kiterjedt az Angliára is, hol Walter-Scottot, Byront, és a' tavi iskolát teremté. Staël aszszonyal Franciaországba is behatott. Ki nem emlékezik azon pillanatra, mellyben ezen ország egész késznek látszék minden megszokott emlékezeiről lemondani? Hévvél és lobbál ölelendők a' jövőt, megveték a' multat mint akadályt, vagy mint szemrehányást.

A' mi időnkben sok fők, minthogy a' francia tradíciók felhagyás, a' külföldi példányok' befolyásához fordulás nem egyszerre azt állítá elő mit tőle várának, kezdének vállalkaikban kételkedők lenni; kérdezik magoktól, vajjon nem okosabban tennének-e, ha ismét megtagadnák, a' mit még most imádtak, 's ismét a' mult időkre térnének vissza; és a' critica, tantól tanhoz, egyik visszaadástól és türelmetlenségtől másikhoz ingván, szint oly gyenge építeni, mint rontani, örökéti mozgása által csak magát tudja megsemmisíteni; és ebből világlik ki, hogy okoskodni szerető korszakunk' daczára, miért talál a' költészet mint a' művészet több bírálókra. Goethe, Byron, Chateaubriand egyszerre lépének föl, de az iskolák' szünteleni harcza mellett mi tant, mi költészetet látánk támadni? És igazat szolván, Lessing óta hol van egy criticus Európában?

Hogy ezen helyzethől szabadulhassunk, ugy látszik csak egy eszközünk van; és ez: gondolóra venni, vajjon a' két egymással harczban álló iskolának, melly egyik a' másikat meg nem győzheti, nem egy közös elve van-e, de a' melly mind kettőnél hamis. Ha ezen nyomozást tovább vizsgáljuk, könnyen fölfedezendjük, mikép a' két egymással ellenkező tan ugyan azon eszmén, vagy is inkább ugyan azon hypothesisen nyugszik, és hogy nem egyeztethetni öszve, mivel mind kettő ugyan azon hibában szenved. Ezen mind kettőnek közös eszméje az: hogy XIV. Lajos százada az egész vita' tárgya, a' nélkül hogy láthatólag összefüggjön a' középkorral, 's benső viszonya legyen a' mai humanitas' kezdetére, hogy az a' mult és jövő századokkal nem egy családhoz tartozik, hogy saját törekvése a' művészet és költészetben Augustus' korához csatlakozni. A' mit egyik párt utánzási szellemnek nevez, másik remekműnek mondja, a' mit egyik réginek tart, másik elagotttnak. A' kellem hidegségnek, a' tudomány műfosztogatásnak (Plagiat) kereszteltetett. Mind a' két fél megegyezett a' francia tölgy' gyö-

kereit Europa' földéből kiszaggatni: És csudálatos aztán, hogy az, az első zivatarnak olly hirtelen meg látszék hajlani?

Szóval: hűbéri és keresztényi hagyományokon alapszik-e XIV. Lajos' századának művészete? Korunknak saját, velünk és más népekkel közös érzelmekkel született-e az emberiség' szívéen? vagy elszakadva az idő' lánczfolyamától, magától vagy történetétől született, 's megtörte a' mult idő' alakzatának örök sorát? Más szavakkal: ezen korszak' tanjai olly kirekesztőleg nemzetiek-e, hogy bennök semmi közös nincs az olasz, angol, német, és spanyol költészettel? A' francia művészet' hagyománya egyesgyedül maga lényéből táplálja-e magát? és XIV. Lajos' százada örökre ugy magára van-e szorítkozva, hogy valami idegen beavatkozás a' mostani emberség közt nagyszerű ostracismusra nem ítelné? Némellyek azt mondják róla: isten' képe, imádni kell; mások: mumia, el kell temetni. Nem helyesebb volna-e ezt mondani: élő hagyomány, mely örökre a' jövő' geniúsával párosul és simúl öszve?

Valóban XIV. Lajos' századának mesterkelt, pedant, erőtetett ábrázata, csak a' commentatorok' könyveiben és iskolák' porai közt van; azon kívül sokkal inkább egyezőnek találom azon rajzzal, mellyet arról egy levelező Sevigné asszonynek adott: „ezen század, ugymond, igen tréfás és kellemes, szabályos és szabálytalan, kegyes és istentelen, férjfiaknak és nőknek hódoló, és minden lehető elemek és képek közül van benne.“ Valóban az alakok' és nyomatok' (Typen) ezen változatossága annak bélyege. A' helyett hogy kirekesztőleg valemellyik eszméhez tartoznék, százada az kitűnőbb értelemben az átmenetelnek és árnyéklatoknak, közelebb a' regiség' izléséhez mint a' mai kor' emberei, közelebb a' mai idők' szelleméhez, mint az iskolák a' tudományok' feleledése' korában, öszveköti a' helyett hogy elválasztaná az idöket, és az eszme, mellyet az ember arról magának szerze, a' gondviselés által lett harmonicus elrendelés' eszméje. Már ösztön által társaságos lévén, viszonyban és öszveköttetésben áll a' művelődés' minden góczaival (Herden) és gyűlpontjaival. Mint egy diadalmaskodó állván az ó és új kor' végénél és kezdeténél, Boileau-val a' régiekhez, Lafontaine-nel a' középkorba, Fenelonnal a' jövődöbe, Bossuettel hithez, Bayle-val kétséghez, Gassendivel sensualismushoz, Saint-Simonnal a' világba, Bourdaloue-val kolostorba vezet. Descartes' philosophiajához támaszkodik, melly maga is a' határtalan kétségen nyugoszik, annyira hogy ezen korszak' hite, korszakunk' scepticismusával egy ponton érintkezik. Többire, hogy ezt más idővel öszszekössék, él még a' XIII. század' scholasticismusa a' papok-

ban, és a' lovagkor' szelleme a' színház' mutatványiban. Azon darab, melyből a' franczia lélek kitor, az eskü — nem a' középkor' szívéből van-e meritve? Távolról sincs a' hűbéri rendszer kiirtva azon idők' szelleméből mert mi az a' szinpadunknak olly gyakran szemére hányt díszelgés (galanteria) egyéb, mint Nagy Károly, Arthur király regényekből maradt, elgyengült, elidült szenvedélyek' öröksége? A' kalandorkórság, a' régi tornyok', és hatalmas kardcsapások' szeretete — hol van jobban és természetesebben festve mint Sevigné aszszony' leveleiben? A' rabszolgák' hőskölteménye, a' mese, hol mutatkozott több függetlenséggel mint Lafontaine' félig hűbéres, félig homéri nyelvében? Higgyük, hogy Athalia' költője Sophokleshez, vagy Miltonhoz áll közelebb? Ezen század' lénye olly öszvehordott, olly kevert, hogy mindenik személye egy pár emberrel viselős. Ugy hiszem, jól jegyzem meg, Malebranchaban van valami Platóból, van valami sz. Pálból Bossuetban Jesaiásból, és sz. Bernhardból. Mi ezen korszak' eredetiségét teszi, az, két művelődés', két vallás', vagy is inkább két világ' érintkezése, melyet mindenik' emlékében találhatni. Egyedül Pascal az, kiben ezen két szellem, és két hang nem egyezőleg párosult és olvadt öszve. Benne küzd a' scholasticismus a' scepticismussal, sz. Tamás Descartes-al, a' középkor' a' tudományok' feléledésével. Innen philosophiája fanyar caractere; nem rendszer az, hanem dráma. Így függ-öszve XIV. Lajos' százada az újabb népek' kezdetével és literaturájával a' lovagkor, vallás, philosophia által, szóval a' gondolat' és hagyomány' minden kötelei által. Csak a' külszin pogány; a' benső, a' lélek, egész keresztény.

Nem csudálatos volna az, ha a' mostani művelődés' egysége magát politicában, iparban, sőt a' hadakozásban is szóval mindenben, csak a' művészetben nem mutatná ki? De más részről ezen egység, hogy soha többé el ne enyészsen, már a' középkor' közepe' táján nyilvánítá magát. A' XIII század felé a' népek' lelkeben egymással inkább vagy kevésbé ellenkező elemek egyesültek, és egy mintába öntettek. Már ekkor az egy építészet, a' goth, Andalusiától Svédország' határaig képzé magát. A' költészetben, hasonló irányzat vala látható. A' lovagköltemény, mindenhol ugyan azon hagyományon alapulván, csaknem egész Európában egy alakot öltött. Olasz-, Franczia-, Német- Spanyolország ekkor egymást csak kölcsönösen fordítgaták; úgy hogy volt pillanat melyben minden mai népeknek egy építészetök, egy hős költeményök volt. Ezen mindenhol hasonló maradó nyomatok (Typen) valának, hogy úgy szóljunk, alapja a' mindenhol egymáshoz hasonló szerkezetnek, mely későbbben idő és helyhez képest az izlés', czifrázat' és stylus'

különségének bár mennyit engedett legyen is, az által még is csak a' művészet' fölszíne szenvedett változást. Ez, kifogáson kívül van, főleg az építészetre nézve; mert az épületek olyanok az emberi történetre, mint a' kiásott csonttetemek a' természeti történetre nézve. Belőlök lehet egy pillantással a' különböző korszakok' hasonlatosságát meg érteni, a' népek' szerkezeti különségét felfogni, melynek különben semmi nyoma sem volna. A' közörséges jelek, törvények, szokások, hagyományok változók és bizonytalanok, ezek pedig változhatlanok, mint a' mult idő' csontváza. A' népek, kiknek egy és ugyan azon építészetők van, egy családbeliek, szinte mint az állatok, melyeknek hasonló belső szerkezetük van, a' külső különség' dacára is csak egy fajt vagy családot képeznek. Elég lett volna Európa' középkori székesegyházait változhatlan nyomataikkal (typus) fedetten látni, hogy elhatározottan állithassuk, miképen a' mai népek bár mint különbözzenek is, ugyan azon társaságos egységgel bírnak, melynek előbb később political rendszerökben, és műszüleményeikben kikell nyilatkoznia.

Az a' mi minket ezen tekintetben meg csálhatna az, hogy a' művészetbe ugyan azon szenvedélyeket vitték be melyeket a' vallásba, és hogy a' felekezetek' példája szerint, a' mai iskolák, elfeledkezvén az őket egyesítő pontokról, csak az elválasztókat tartják szemök előtt. Minél többet gondolkozom, annál inkább meg győződöm, hogy ha egy férfi a' régi korból szemlélhetné küzdéseinket, főleg, a' kérdés' egymás ellen szegezett oldala fogna szemébe tűnni. „Hasztalan hizelegtek magatoknak hogy hozzánk hasonlítottok“ ezt fogná az egyiknek mondani, „mi meghagyjuk nektek dicsőségeket, de tartsátok meg magatoknak hibáitokat is. Meg kaptátok az oroszán bőrét, de szívét nem.“ Másiknak mondaná: „ti többé nem ismeritek érzelmeiteket, kivánságaitokat és szenvedélyiteket, mivel azok kifosztásainkkal fedvék. Én például igen is átlátom, hogy a' franczia és német Iphigenia testvérek; de ne gondoljátok hogy a' mi Agamemnonunk' leányai. Abban sem kételkedem, hogy Ximene, Romeo' szeretője, és Pauline, és Desdemone ugyan azon eredetűek mint azok, kiknek Andromache, Hermione, Junia nevet adtok. Különböző álarczák alatt fővonásul mindeniknél azon mondhatlan lágy epedést, és azon gyöngéd gondolatokat és érzeményeket találok, melyek asszonyaink előtt ismeretlenek valának. Az izlés', stíl', iskolák különféleségei melyek titeket egymástól elválasztanak, előtettek roppant nagyoknak tetszenek; de hidjétek, igen is csekélyek össze hasonlítva azokkal, melyek tőlünk elválasztanak; ezek a' tárgyak' bensejére és mélyére vitetnek; amazok ellenben elenyésznek egy hasonló érzés' benyomásakor melyet

minden műveitekben felfedezek, és hiszem, mikép ezen gondolat, melly mint egy velő és lény, mellyből mindnyájan magatokat tápláljátok, semmi nem egyéb, mint a' ti új vallástok. Ne háborgassatok azért többé bennünket villongásaitokkal ezen boldog elysiumban, mellyet Fenelon nektek olly gyönyörűen leirt. A' Krisztus, ki titeket egyesít, válassz el bennünket örökre."

Valóban a' háború, melly a' mai iskolák közt támadt, csak polgár háború. Racine, Molière, Shakespeare, Voltaire és Goethe, Corneille és Calderon testvérek. Mit használt ezen sérthetlen vívókat circusba vinni? Az angol durvaság, a' spanyol dagály, az olasz trillázás, a' német homályosság, a' franczia cselesapság (Frivolitát) — ezen kényelmes kifejezések és hatalomszavak — nem elégszer állítottak már szembe, 's nem eléggé zsurlódtak még egymással? Sokáig e' vala minden critica' tartalma; 's épen csak ezen oldalról ismerék egymást. Végre nem látták-e át világosan milly pulya, milly gyermekes az illy versengés? Nem ideje már valahára elhatározni, mikép azon halhatatlan felisteneket, kik soha sem hagynak hőftakat a' csatamezőn, élni engedjük? Emeljük, szélesbítsük elméleteinket (theoria), hogy mindent magokba foglaljanak; mert azok azért, hogy bennök lehessen alakoskodni, sohasem fognak meg kisebbedni.

Épen a' hasonlatosság' és rokonság' föleslege az mi a' maiakat elválasztja. Minél inkább hasonlít az ember egy-máshoz a' fő dologra nézve, annál inkább erősködik, hogy a' külsőre nézve eredetinek és saját szerűnek mutatkozzék.

A' századok olly kevésbé tagadhatják el magokban a' költsönös viszonyok' életét, mint a' lények a' valóságét. Ezen magzati a' halhatatlanságnak valóban csak egy családot tesznek; ezek egymást kölcsönösen emelik, 's világosítják. Az egyiknek világa a' másikra sugárzik vissza, és az igazi dicsőség az örökkévalóság' hajlékaihoz hasonlít. Ott minden békeség és egység; és mi képzeljük, mivel távol vagyunk onnan, hogy a' vizály az ott lakó lélek' hőseihez is behat. Ha mi őket jobban érthetnénk, mélyebben belsejébe hatatnánk, bizonyosabban elismérnők, mikép ők természetök szerint egymáshoz közel atyafiak, barátok és testvérek. Állítsunk csak lelkünkben egy nagy pantheont, hova a' szép minden alakjai bemehetnek. Emelkedjünk feljúl a' feltékenységen, ellenségességen, égallj' ellenszenvén, időn, helyen, törjünk azon lélek után melly közönséges és egy, és minden nép' lelkesedett teremtményeiben lakik. Eddig az emberi nemzet háborúban élt magával, és a' költészet' legmagasb régióiban, hol örök békeségnek kellene uralkodni, a' harcz legelkeseredettebb volt. Hasonlókép csalódva sokáig

hivék, mi szerint a' természetben annyi sokféle lángész van, mint hegyek, völgyek vannak; akkor minden egyenetlenség volt, és egység sohol sem vala. De ezen sokféle lángeszek' eszméjéről felemelkedének egy, a' természetben mindenhol jelenlévő lélek' eszméjére; és ezen pillanattól fogva a' hibásan megosztott természet rendre és változhatlan hétkességre látszék visszatérni. Így fognak előbb később az emberiség' minden halhatatlan mívénél egy közönséges ihletés', egy élet' eszméjére felemelkedni, melly a' művészet' világában mindenütt jelen van és munkálkodik; és ugyan azon múza, akarám mondani, ugyan azon gondviselés, melyet a' holt természet' műveiben fölfedezhetni, fogja magát a' gondolat' teremtményeiben is kinyilatkoztatni. Így tér vissza a' critica a' philosophiába és vallásba. Lehet, mikép ez nem egy La Harpe' vagy Blair' költészete, de igen egy Aristotelesé, Bacoé, Pascalé, vagy Feneloné.

Ha van becse azon időnek mellyben élünk, bizonyosan azért van, mivel végre, a' szellem' ezen egységét, a' maiaknak világos fénybe helyheti. Midőn még a' critica mindent megosztott' és elválasztott, már akkor magok a' munkák öszvepárosítak a' népek' ösztöneit, A' nagy társaságos asztalnál mindnyájan egy pohárból ivának. Van-e csak egy is korunk' írói közül a' ki maga módja szerint valamit ne tett volna ezen szövetség' megpecsétlésére, ki nem látja, mikép Goethe mindent Voltairenek, és Byron Rousseau-nak köszönt? Nem mutatkoznak-e Chateaubriandban az angol befolyás' és francia lélek' vegyülete, Ossian' mérészsége, és a' Port-Royal' hagyományai? Nem áll viszonyban Staël aszszony ugy Genffel mint Weimarral? Walter Scot varázs pályáját nem Goethe' egyik darabja fordításával kezdé-e meg? Ha a' legtöbb kortársak' characterét felbonczolnók, mindeniknél hasonló öszveköttetések találunk. De hogy csak a' külföldiekről szóljunk: mi Schiller, drámája egyéb mint Shakspeare' rendszere' és Lessing' critikai lelkének szenvedélyes öszve házasítása? Mi egyeb Tiek' költészete mint a' spanyol képzelőerő' visszatükrözése egy szász troubadour' lelkébe és szíljében? Nem szemmel látható-e, hogy Németország Manzoni-ban Olaszzhonnal, Rückertben kelettel, Heineben Franciaországgal, Shelley, Coleridge, és Wordsworthban Angliával, Oehlenschlägerben Daniával, Mickiewitzschben Lengyel országgal vegyült öszve? Beranger' rimei hangzanak a' Kaukasz mellett, és a' Kant féle metaphysicát az Eurotas' kákás partjain is feltaláltam. A' philosophiai, vallásos, literaturai rostálgatás nincs többé mint a' XVIII. században, Tencin aszszony', vagy du Defant' teremében zárkozva. Paris, London, Berlin, Petersburg és Ujyork között egyszerre mozog. A' szó egyik nép-



től a' másikhoz repül; mindenik' különös feladata mindent egyszerre tudatni. Manincs olly róst a' föld' nagy testében, melly meg rázathatnék a' nélkül, hogy a' többiek is egyszerre együtt meg ne reszkettetnének. Ezen egységet a' francia forradalom kelté, az ipar kifejté, a' költészet pedig utósó kenetét adá meg. Most ha egy népet magában szemlélünk, semmi egyebet nem találunk mint töredéket, vázolatot, egyenetlenséget, és magának ezen egy népnek érzelme és törekvése is különböző. Ellenben ha az egészre függesztjük szemeinket, mindennek egy érzelme, egy élete, egy szembe ötlő nagysága van. A' dolgok' ezen állapotja egészen ellenkező azzal, mit a' hajdankorban látunk. A' város' kőfalain kívül vadság és halál vala. A' mi időnkben kiható, nem benmaradó a' népek' élete; sohol sincs vadság, mindenütt jól elrendelt országok.

Ha szinte ezen szövetség mindig erősebbé és szorosabbá válik is, még is egy sorampó folyvást erős tűzfalat alkot a' népek között, ez a' nyelv. De ha ezen sorampó elenyésznek, akkor el fogna enyészni az egy szerkezet' képzésre olly szükséges különség is, és minden zürzavar lenne. El kell ismerni az újabbak' törekvésében azon társaságos ösztönt is, mi szerint mindent eredeti szellemében, és sajátos, természetes fordulatiban kívánnak feltartani. Minél inkább egyesülnek a' lelkek, annál szükségesebb leend minden sajátosgot a' hagyomány alá vetni. Ez a' haszna a' classicus pártnak Franciaországban, a' purismusnak Olaszországban, a' teutomaniának Németországban. Ezen törekvések, a' helyett hogy viszzahatást szülnének, még inkább erősítik az eszmék' benső szövetségét. A' feladat, melly minden népnek megfejtésül van kitűzve, ez: mindenek' gondolatát kimondani, a' nélkül hogy magától eltávoznék, — olly kérdés melly tetteleg már megfejtetett.

Itt szerző tulajdonképi tételéről át megy azon kérdés' magyaráztatására, a' dolgok' új állapotja mi reményekre van feljogosítva az emberiségre nézve a' lélek' birodalmában. Honnan van az, hogy az örömes kinézetek helyett inkább helyennemlétel (Verstimmung), csüggettség és kétségbeesés sokfélekép mutatkoznak?

„Honnan az öregség' ezen jelei az ifjodás' közepében? Honnan a' halál' ezen nyomai az élet' mellyében? Ennek több okai vannak, és a' legfőbbek, némellyeknél a' népek' személyességének fogyatkozása, másoknál a' lelkek közti hézag (Spaltung) melly a' forradalmakat követi, és csaknem mindeneknél magának a' századnak nyavalyája t. i. hogy azt káromolják.

Mi az elsőt illeti bizonyos, hogy a' nemzeti szenvedélyek, fogyatkozván vagy tárgyukat változtatván a' szívben

hézagot hagynak hátra, melyet könnyen halál' jelének vehetni. A' régi gyűlölség, melly sokaknak foglalkozása és tápláléka vala, lassankint kialuszik. A' társaság szélesbül, úgy látszik szétomlik, mert ezen változásoknál, mint minden crisiseknel, az erő' nyilvános vesztesége mutatkozik. Az ember látja mit veszít, de nem mit nyer.

A' másodikra nézve, mivel a' politicai kötel sokaig fel volt bomolva, a' szakadás, melly a' status' szívében képződött, befolyást gyakorol az őt környező tárgyak feletti ítéltre nézve is. Isten' ostroma alatt megoszlott a' népek' lelke. A' társaságos küzdések' hevesességében az egység három részekre oszlott, mellyek közül még mindenki csak a' feléje fordult oldalt veszi szemügyre. Az aristocratia a' multat látja, a' polgári rend a' jelent, a' democratia a' mult felé néz. Sokan személyes nyomorukat egyenesen a' világ nyomora' jeléül veszik. Mindenütt találhatni illy halálprófétákat, de sehol olly sokat mint Franciaországban. Láták a' szerencsétlenség' jeleit, mellyeket a' társaság' közelgő halotti temetésének mondanak. Az egyik megszűnt első lenni országában, és az ország' kormány a' gondviselés' keze által elvételétől. A' másoknak költeményét, vagy prosáját, vagy rendszert, vagy istenét, mellyet épen most talált, kellett meg bukni látni. Nem biztosb jelek-e ezek mint Jeremiáséi?

Végezetre vannak emberek, kik megrészegedve korzakuk' tudásától, azt épen magok ellen fordítják. Micsoda költszet még lehető? így szólnak ők, micsoda művészet? mi találmány? mi festmény? mi szobor? mi hymnus? mi hangkísérés (akkord)? Hol marad még hely álomnak? mi mindent megszámloltunk, mértünk, fontoltunk. Ezen fölül egészen betöltött megmérhetlenségben — mi menedéke marad még a' múzának? És mi szükség volna Egériára is? Mi mindent tudunk. A' mi tudományunk egészen elfoglal minket, és megelégit minket. De ha kérjük ezen mindentudókat a' jövődő' legközelebbi alakulása, az isten' lény, lelkök iránt, és az iránt, mit reménylhetni, mitől félhetni a' síron túl: akkor azokról vagy semmi okosat nem tudnak mondani, vagy el kell ismerniök, mikép atyáiknak azokról volt meggyőződésük, de a' miből semmit nem értenek, vagy érteni nem akarnak, úgy hogy végre a' tudatlanság' ezen temérdeksége az, mit ők tudománynak neveznek. Ha még olly jeleseknek, derekaknak gondoljuk is magunkat, még is csak a' végetlen kört bennünket, és összeszorít inkább mint valaha! Tudásunk csak tudatlanságunkat öregbíti, és a' föld' kereksege most sem kevésbé titokteljesb mint Homer' idejében. Határtalan tengeren úszunk; mikor elérnek hiszszük a' láthatár' szélét, új láthatár emelkedik föl, és a' kikötő sehol sem látszik. Az ember e' földön ollyan mint

Robinson' puszta szigetében; mindennek, mit csinál, vég-célja, egy csolnakvésés, mellyen e' világot elhagyja.

Blätter zur Kunde der Liter. des Ausl. (No 79—82. 1838.) után

D. J.

GRELLET SZEMLE.

BÜNTETŐ JOG.

Manuel des prisons, où exposé historique, théorique, et pratique du système pénitentiaire, par M. GRELLET-VAMMY, membre des comités de Genève, pour la surveillance morale des prisons, pour le patronage des libérés, etc. Paris et Genève, chez Ab. Cherbuliez, et comp. 1838.

Ára 4 fr. 50 c.

Ha a' tömlöczjavítási vitatkozásokban némellyek' föl-szóllalása különös figyelmet érdemel, úgy e' megkülönböz-tetésre kétséggül olly férfiak méltók leginkább, kik a' pe-nitentiáriai rendszer' gyakorlata körül több évi tapasztalást szerzének. Az 1837. „*Révue critique*“ már emlékezek a' genfi fogház' igazgatója Aubanel' érdekes emlékiratáról. Grellet urnak „*Manuel des prisons*“ czimú munkája nem ke-vésb, 's tán még átaljánosb érdeket nyújt; ez ugyanis teljes előadását közli mind a' rendszernek, mind amaz eszkö-zöknek, mellyek által azt mindenhol sikeresen létesíthetni. A' szerző, tagja lévén a' genfi fogházhoz tartozó erkölcsi felügyelet' biztosságának, figyelemmel kísérheté több éven át a' penitentiáriai javításnak mind közvetlen hatását, mind következményeit. Hivatala' köréhez tartozván szünet nélkül szemmel tartani a' kormánya alá rendelt foglyokat: tapasztalhatá, milly erkölcsi sikerrel birt azokra hatni a' kérdé-ses rendszer' alkalmazása, 's átláthatá a' különböző módo-sításokat, mellyekre a' foglyok' lelkületi, vagy nevelési kü-lönbözőségeik miatt annak alkalmazásában ügyelni szük-séges. Könyvét tehát úgy tekinthetni, mint utasító kalauzt az

új rendszer' alkalmazásában. Előadása világos, és ámbár minden szükséges körülményt közöl, a' lehetőségig rövid; a' tárgynak valamint erkölcsi, úgy anyagi oldaláról is értekezik, 's értekezése' folytatában gondosan kiemel, 's megczáfol minden szembetünőbb ellenvetést, mellyel a' fogház javítás' ellenei szoktak fellépni.

Előadja továbbá, rövid történeti átnézetben, a' tömlőczők' igazgatóságainak különböző korszakokbani módosításait, 's nyilváníttja, miképen e' fontos kérdés a' legrégibb idő óta folyvást foglalkodtatá némelly philosophusok' figyelmét 's csak századunk tevé azt a' tömeg' sajátjává, 's minden gondolkozó fő' elmelkedéseinek tárgyává.

„A' penitentiáriai rendszer' történetében, ugymond Grellet ur, három igen különböző korszakot jelelhetni meg; a' pogányság' korszakát, mellyben vitatkozáson kívül egyéb nem történt; a' kereszténység' korszakát jelen időig', mellyben a' vallásos buzgalom a' kormányok' befolyása nélkül mutatkozik; 's végre az új korszakot, mellyben kormányok, erkölcsiség és vallás együtt törekeshnek az igazság által megkívánt büntetést a' bűnösök' javítására fordítani.“

E' bevezetés után a' szerző a' bűnösök' különböző fokozatát, 's e' rendszernek azokrai hatását adja elő. A' társaság ellen föllázadt emberek közt, kik inkább alája vetik magukat minden büntetésnek, mint sem annak törvényeit kövessék, olyak is találkoznak, kiknek megcsesésök célszerűtlen nevelés szülte tudatlanságnak tulajdonítható; vannak olyak is, kik gyöngeségek által kevereshnek a' bűn' hálójába, nem tudván legyőzni vagy az őket környező' befolyását, vagy önszenvedélyeiket; 's végre olyak, kik makacsul vonakosznak a' jámborság' szavára hallgatni, 's kész akarattal lépdelnek a' gonoszság' pályáján; az ezekhez intézett minden tanács, minden intés hitetlenséggel, 's gúnnyal fogadtatvák. Mindenki könnyen átlátandja, hogy az első a' penitentiáriai javulásra nézve legfogékonyabbak; 's a' siker is legsebesb, és leggyakoribb leendő ezek közt. A' második osztálybeliek szinte javíthatók, de könnyen visszaesnek hibáikba, 's ezek közt leggyakoribb is a' visszaesés. Mi az utolsókat illeti: ezek megrögzött makacsságán többnyire minden ipar, 's erőködés meghiúsul. Vannak azonban még is esetek, mellyekben ezek közül is tértek néha az erkölcsi pályára. De szükségkép el kell készülnie lennünk minden kijátsztatásra, 's a' legkegyetlenebb csalatásra, 's a' várt siker' be nem következte által nem kell elbátortalanulnunk. Illy eseteket nem használhatni fegyver gyanánt a' rendszer ellen, mert — ha csak olyas valami jót idézend is ez elő, mi nélküle nem létesülende, már ezen egy ok is eléggé helyeslendi annak elfogadását. Egyébiránt pedig egy kissé

tovább is kell pillantnunk a' jelelnél, 's a' jövőendő bizonynyal a' legnagyobb következményeket tartá fenn a' penitentiáriai rendszerre nézve. Miután a' tömlöczök megszűnnek a' véték', 's romlás' kölcsönös iskoláji lenni, a' megszabadulandó foglyok legalább mélyebben süllyedt erkölcsiséggel, 's veszedelmesb bűntervekkel a' társaságot nem veszélyeztetendik; sőt ellenben a' munkás élet' hatása benők szükségkép üdvös következményeket fog vonni maga után, 's bár milly csekély legyen is a' teljesen megtérendő' száma, még is folyvást kevesedni látandjuk a' foglyok' mennyiségét; eddig ugyanis a' tömlöczök' százados visszaéléseik, 's kegytelen szigoraik mellett, a' polgári társaság' gyalázatára, képező bűniskolák gyanánt szolgáltak a' legnagyobb gonosztévőknek.

Hogy némelly üdvös sikert nyerhessünk, az ember' teljes újáteremtését kell czélul kitűznünk. Csak illy magas czél' felfogása által teljesülhetend legalább egy részben a' felvállalt egyszerű munka.

A' vétkesek' javítására két, egymással egészen ellenkező eszköz ajánlkozik: gyöngédség, és szigor. Az eddigi tömlöcz-rendszerben ez utóbbi használtatek, 's nem ritkán — a' vissza élésig. A' vétkesek' büntetésére hajdon czélszerűbb eszközt a' szigornál nem ismerének, 's a' tömlöczök borzalom' helyei valának. Sőt jelenleg, még a' penitentiáriai javítás' pártolói közt is számosan találkoznak, kik az igen gyöngéd igazgatás' ártékony befolyásától tartván a' raboknak éjjel-, 's nappali különzáratásikat föltétlenül szükségesnek kiáltozzák.* E' vélemény' támogatásául azon vallásos elvet idézik, miszerint az isten azokat bünteti, kiket szeret. De, mint Grellet ur is igen helyesen jegyzi meg, annélkül, hogy a' gondviselés' titkos szavait vizsgálgnók, a' tapasztalás mutatja, miképen e' leczkét, valamint egész népek, úgy egyebek is ritkán fogják fel, 's hogy a' szerencsétlenség nem teremti elő mindenkor a' gyümölcsöket, melyeket belőle várni lehetett volna.

Legyünk meggyőződve, hogy az emberi gyöngé kezek általi rettetgetés üdvös gyümölcsöket soha nem hozhat. Újonnan bebizonyítja itt a' tapasztalás, hogy ez ember' javítását nem nedves tömlöczök, súlyos vasak, 's kínzások által érhetni el. A' szerző egy, tévelygéseiből egészen kijavult fogolynak azon kérdésre, milly hatást gyakorolhat, véleménye szerint, az általános elzáratás? adott feleletét hozza fel: Ha engem időről időre, felele az, különös cellába zártak volna, én ebben bosszuállásnál egyebet nem látandék; 's ha e' folyvásti különzáratás' kinjait jobbitásomra célzóknak képzeltem volna, e' bánásmódot soha meg nem bocsáthatandám a' társaságnak, 's az ezt kegytelenségeért megbün-

tetendő tervekkel hagyandám el a' fogházat. Részemről, ha az embernek erőszak általi jobbítását lehetőknek hinném, úgy az eddigi tömlöczigazgatóság helyett, a' bűnösöket egy egy gyóntatóatyával sütőrostélyra költetném; *ez hamarább menne, 's nem is volna olly költséges.*"

Más részről azonban a' gyöngedségbeni tulzásnak szinte ártalmas következményei leendnének. Az emberbarátok, kik láрмаutésök, 's a' tömlöczök' nyomorai- és undokságának fölfedezése által olly fényes szolgálatot tevének, könnyen elhagynák magukat az emberiség iránti szeretetök által ragadtatni, 's felednek, mit soha nem kell szem elől tévesztünk, hogy a' fenytéknek, 's javításnak együtt kell lépdelniök.

A' penitentiáriai rendszer' valódi célja: kijavítani az olly emberek' nevelését, kiket helyzeteik, vagy vétkes hajlamaik vezetének a' gonosz pályára. Olly javító nevelés ez, mellynek kétfélekép kell hatni: először megóván a' foglyot a' bűn' metelyétől, és másodszor oktatólag. Arra, hogy e' nevelés az egyenlőn elaljasult test-, lélek- és szívre tökélyes hatást gyakorolhasson: anyagi, erkölcsi és vallási, 's eként három hatalom' egyesülése szükséges.

Illy fogházak' első feltéte olly alkalmas hely, melly valamint biztossággal, úgy örökösdi könnyüséggel, 's egészséges levegővel is ajánlkozik. Pontos, biztos, folyvásti föl-vigyázat, bölcs, és szigorún megtartandó szabályok által könnyebben megakadályozhatni a' szokéseket, mint lánczok, lakatok, 's falkerítések által. Grellet ur nagy kiterjedésben értekezik a' panoptikai rendszer utáni fogház' szerkezetéről, mint a' mellyet ő a' penitentiáriai rendszer' használatára legcélszerűbbnek tart. Véleménye' támogatásául a' helvetiai tömlöczök' tapasztalatiból több példát hoz fel. Mi azonban őt, nehogy igenis messze menjünk, a' tömlöczjavítás' biztosítására minden intézkedés' vitatásiban nem követendjük; egyébiránt munkájának e' része az olly igen becses ismertetési által legtöbbit tőn a' rendszer' népszerűsítésére. Nála minden a' hallgatás' jótékony sikerére van építve, (mit egy megjavult fogoly, annak üdvös hatását tapasztalván, az *istenség'* szónokának nevez) és sokkal célszerűbbnek hiszi az általános különzáratásnál. E' némelly újabb iroktól igen magasalt eszköz a' foglyok' egészségére nézve is ártékonynak látszik, 's kétségkül ezen egy ok is elegendő leend arra, hogy ez az Európában létesülendő penitentiáriai házakban használatba ne vétessék. A' genfi fogház már annyira tökélyesült, hogy a' dologszobákban, 's udvarokban nem csak a' beszélgetés van megtiltva a' foglyoknak, hanem az igazgató központi szobájából annélkül, hogy a' foglyok hallhatnák, hangcső által tudatja parancsait, véleményeit a'

dologszobák' főnökeivel. „Az igazgatónak egyes foglyokhoz, kiknek önszeretetök olly csiklandó, ugyane' hangcső által intézett pirongatásai, minthogy azokat senki más nem hallja, mint a' kit érdekelnek, nagyobb alázattal, 's engedelmességgel is fogadtatnak.“

Grellet ur továbbá igen ajánlja a' foglyoknak, önviseleik szerinti, több rendű osztályozását, 's igen hasznosnak véli bizonyos jutalmak' alapítását, melyek czélszerű eszközök leendnének a' rabokat sebesb munkára serkentni. Munkálataik' díjának egy része, mellyről családá' részére mindegyik szabadon rendelkezhetnék, sorsának — jobb osztályzatba jutása általi változása, 's végre büntetési üdejének megrövidítése stb. illy lelkesítések látszanak czélszerűeknek arra, hogy a' foglyot jó önviseletre, 's a' javulás' ösvényéni megmaradásra serkentsek.

Mi a' fogházban elkövetendő vétkek' büntetését illeti, — például dolgozni nem akarás, engedetlenség, lázadás, ezeknek fő, 's majd egyedül szükséges fenyítékek egy sötét czelábai különzáratás legyen. A' tapasztalás bizonyítja, hogy ez képes a' legmakacsabbakat is megszelistíteni, 's ennek legalább azon elsőbbsége van más nemű büntetés fölött, hogy semmi becstelenítéssel sincs párosulva. A' legyaláztatást lehetlen volna egyesíteni javító neveléssel; 's ha a' penitentiáriai rendszer le nem ronthatja azon balítéletet, miszerint a' társaságban majd mindenki bizalmatlan óvakodással közelít a' megszabadult fogolyhoz, legalább módot nyújt, 's vágyot gerjeszt ez utóbbiban illy előítélet' megczáfolására. E' nagyszerű munka' tökélyesítésére még egy óvó társaság szükséges, melly a' tömlöczön kívül folytassa, mit az erkölcsiségre ügyelő választmány a' fogság' ideje alatt megkezdett. Munkája' hetedik, 's nyolczadik fejezetében a' szerző ez utóbbi választmány' létegetéséről, ennek erkölcsi, 's vallási köréről értekezik. Véleménye szerint ennek, ha valódi, jótékony befolyást akar gyakorolni a' foglyokra, egészen függetlennek kell lenni a' fogházi igazgatóságtól. Ennek kell kormányozni a' foglyok' oktatását, segíteni azokat olvasmányikban, a' lelkeszt pedig vallási munkálatában, gyakori tudósításokat adni a' foglyok' önviseletéről, 's kegyelemért folyamodni annak idejében az illető törvényszekkhöz. E' kötetet, mint első részét a' jelen munkának e' szép intézvény' kifejtése zárja be.

A' második rész, melly a' többi közt érdekes fontolgatásokat foglaland magában a' tömlöczök' egészségi állapotjáról, továbbá különös statistikai ábrázolatokat, 's az óvó választmány' létegetéséről fontos ismertetéseket fog közleni, kétséggül szinte nem sokára megjelenendik. Ez fogja befejezni e' jeles munkát, melly arra látszik rendeltetve lenni,

hogy minden, a' tömlöczjavítással sikeresen foglalkozni óhaj-
tó embernek zsebkönyv gyanánt szolgáljon. •

Bulletin litt. et scientif. (Nro 2. 1838.) után

M. K.

De la réforme des prisons, ou de la théorie de l'emprisonnement, de ses principes, de ses moyens, et de ses conditions pratiques; par Charles Lucas, inspecteur général des prisons du royaume etc. Paris, 1836. tome I. in 8-o.

Ára 8 fr.

Az egészségtelen tömlöczök' régi fenyítő rendszerét, hol a' vétkesebb, 's romlottabb elítéltek halomra hányatvák a' kevésbé vétkesek, 's romlottakkal, rég megrová minden becsületes ember' méltó neheztelése, 's valamint minden értelmesb író, úgy a' közönség' nagy része is élénken rosszalá. De a' tökély' pontjához sebesen haladó elmélet gyakorlatba nem vétetek. Franciaországban legalább még igen távol vagyunk az e' pontbani jótékony újításoktól, mik egyedül biztosíthatják a' fenyítő rendszert amaz erkölcsi hatásról, mely nélkül átalában semmi jót, csak gyászos következményeket vonhat maga után. Bátran mondhatni, miképpen még minden teendőnk hátra van; 's ez másként nem is lehet; illy tárgyban ugyanis fél rendszabályok semmit sem érnek. Egészen új rendszert kell az előbbi' helyére állítani; 's a' hosszú idő, mely e' kérdés' érlelésére áldoztaték, méltán reménylatheti, miszerint a' javítás, miután létesítése korszerűnek ítéltetik, gyökeres leend.

A' franciaországi tömlöczök' főigazgatója' tollából illy munkát látni származottnak, jó jel. Lucas urnak már neve némileg egy *autoritás* a' javító fogházak' ügyében; 's jelenleg, minthogy ő a' kormány' e' részének feje, méltán reménylhetni, miszerint szava nem fog elhangzani; a' pusztában kiáltó' szavaként, siker nélkül, 's hogy tapasztalása 's tanácsai sebesen előmozdítandják az eddig olly lassan haladt javítást.

A' tömlöczözés' elméletének célja megakadályozni 1szer az elsőkést. 2or a' rabok' kölcsönös megrontását. 3or a' bünbei visszaesést. De gyakran hibáznak némellyek, midőn, a' javító rendszerről szólván, azt a' tömlöczök' minden nemére akarják alkalmazni, 's feledik, miszerint a' tömlöcz' emberei mindannyian, egymástól egyenként különbözök. Vannak foglyaink, kikre a' javító rendszer' szabályai semmiképp se alkalmazhatók; erkölcsi javításaikról addig nem gondol-

kozhatni, míg nem tudjuk: van-e arra szükségök? 's hogy vétkesek-e? — A' megszökeést akadályozni fő dolog. De a' tömlöcz rájok nézve egyéb ne legyen, minden testi fájdalom nélküli elzáratsnál, 's joguk van minden tekintet, 's kíméletre; leginkább pedig óvakodni kell a' már megítélt bűnösökkeli összezáratásiktól; ez egy jogtalan büntetés mielőtt hebizonyítva volna, hogy arra érdemesek.

Vegyük továbbá figyelembe a' hosszabb, vagy rövidebb fogságra kárhuztatott embert, 's átlátandjuk, miképpen a' javító rendszer mindannyira különbség nélkül nem alkalmazható. E' rendszer' czélja — jó utra téríteni a' megromlott lényeket, kiknek némileg még élni kell tanulni. Ez azonban egy naptól másikig meg nem eshetik; illy nevelést rögtönözni nem lehet. Erre idő, és pedig sok idő kell. Im' tehát a' rövid fogságra ítélt, 's a' javító rendszerből kizárt raboskodók, kiknek vétkeik, mellyeknek elítéltetésöket köszönhetik, többnyire olly természetűek, hogy illy súlyos büntetést nem érdemlének.

De midőn a' tömlöczözés olly vétkeket illet, kik daczolniak az elítéltetési idő' hosszúságával, 's kiknél a' szokás' hatalmát czélszerű bánásmód által (irtogatva az erkölcsi gyomot) szinte szokással kell levívni, ekkor e' tömlöczözés javítási lelkületet vesz föl; mit a' fenyték' soká tartása lehetővé, 's a' megrögzött gonoszság szükségessé tesz.

Mostani rendszerünk' fő hibája, hogy a' tettek' erkölcsi osztályzata nem nyugszik igazságos, 's szilárd elveken. Sokszor megesik hogy az elítéltnék gonoszságfoka éppen ellentétben áll a' törvényes gyanítások, 's bírói elitélésekkel. A' szenvedélyek' kitörő hevében tett gyilkosságért husz évre, vagy örök vasra ítélt bűnös nem olly romlott, 's a' javításra nézve fogékonyabb, mint némelly czéh tolvaj, ki a' büntető törvény' szigorát kijátsza, 's ügyesen tartózkodik a' csak rövid ideigi tömlöczözés' határin. A' dolgok' illy helyzetének igaztalan következményei' orvoslása végett Lucas úr azt indítványozza, hogy hatalmazzuk fel a' bírót az elitélések, a' terhelő körülmények minőségéhez képest, háromévrei fölemelésére, 's könnyítő körülmények' létében két éven aluli elitélésre.

Ez kétségkül nagy hatalmat adna a' bírónak, de nem czélszerűbb-e ez olly törvény' hajthatlanságánál, melly ugyanegy általános fenytéket rendel minden tekintet nélkül az előfordulható, 's olly igen különböző körülményekre? Ez tán elejét vehetné az olly rendszertől elválaszthatlan hibáknak, melly minden előlátása mellett sem számolhat minden egyes esetre, 's körülményre.

A' tömlöczözés' elméletében a' törvényhozónak különös figyelmet kell fordítani a' vád-állapothani foglyokra. Nem

elég megakadályozni a' szökést, 's birni jól épült fogház-zal: a' szigorú fenyíték azoknál még mellőzhetőnebb; 's ezt az örködés' eszközeinek sokszerűsítése 's tökélyítése által létesíthetni, mire különösen kell ügyelni időnkben az építésnek. Ha elértük e' czélt: a' vádlottak' kölcsönös megrontását kell minden czélszerű módon akadályozni; e' pont azonban igen kényes; itt a' rettegtetést nem lehet, mint az elítélés utáni fogságban, eszközül használni; itt büntetés, vagy pótlásról szó nem lehet; a' jutalmazási rendszer itt nem alkalmazható. Lucas ur által előadott új fenyíték következőkből állna: minden közlekedés nélkül töltsé az éjt, 's szinte különös sejtlyukban töltsé a' napot; de felügyelés alatt szabad közlekednie mind idegenek, mind fogházbeliekkel. A' vádlott ekként jó ágygyal ellátott tulajdon, 's alkalmas szoba' kényelmét élvezheti, hova a' világ- zaj, 's fogoly-társai' társasága elől vonulhat. A' csupán gyanus embert fenyíteni nem lehet. Sejtlyukbai elzáratásuk által szokott foglalkozásikhoz kezdnek, 's az unalom elűzi a' henyéséget. E' vád- állapotban fogságnak azonban, mennyire lehet, rövidnek kell lenni; a' status ugyanis semmi pótlékot nem adván a' feloldozandó ártatlannak: illy jogtalan büntetést hosszítani kegytelenség.

Szerzőnknek a' javító fogházak' létegesítésébenei rendszere a' genevai, 's lausanne-i javító fogházakban divatozó szabályok' szerencsés egyvelgéből áll. Alapszabályai hallgatás, elzáratás, 's a' foglyoknak erkölcsi javulásuk' lépcsője szerinti osztályzása. Főleg a' genevai javítóházat hozza fel követendő példának; különösen dicséri ezt, 's apróbb részleteibe becsátkozik. Valamint Angliá', úgy Amerika' minden javítóházai fölé emeli, 's olly bámulandó sikerét látja az ottani rendszernek, melly a' tömlöcz-javítás' ellenei' ellenvetéseinek jobbadán megfelel. E' javítás' szükségét még jobban átlátandja mindenki, ha meggondolja, milly hatással lehet ez az egész nemzet' erkölcsiségére. Fontoljuk meg, például, hogy Franciaország' tömlöczeitben évenként 56000 lélek fordul meg; e' számból 48000 részint föloldozás által, részint éven túl nem terjedő fogság után visszalép a' társaságba. A' fogházakba lépő elítéltek' száma az utóbbi években egy irányban áll a' részint elhalás, részint fölmentés által kilépő elítéltekkel; 's ekként tizennyolcz év alatt körülbelül egy millió lélek fordul meg fogházakban. E' roppant számot pedig nem mondhatni a' társaság' minden osztályiból származónak; statistikai adatok ugyanis, és tapasztalás azt mutatják, hogy a' tömlöczök' mindannyi lakosi kizárólag az alsó néposztályból származvák. Itélje meg már most mindenki —: nem nagy eszközei-e az ország' erkölcsösödése, vagy erkölcstelenülésének a' fogház intézvé-

nyek? Vagy tán hely-akadályok, vagy pénz - hiány képe-
sek hiúsítani a' javítók' terveit - midőn milliókat látunk for-
dítani hasztalan, vagy közép értékű tárgyakra? Egyike
ez ama borzasztó visszaéléseknek, melyek örök gyalázatá-
ra válnak századunknak.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 6, 1836.) után

M. K.

*Esquisse de l'origine, et des resultats des associations des
femmes pour la réforme des prisons en Angleterre, suivie
de quelques conseils pour l'organisation des associations lo-
cales; ouvrage traduit de l'anglais par Mlle ULLIAC TRÉMA-
DEURE. Paris, chez Didier, 1838. in 8-o. Ára 6 fr.*

E' munka Fry asszonyság által Angliában, a' tömlöcz-
javítást czeiző asszonyegyesületek' szaporítása, 's az azoknak
szükséges szabályok', és czélszerű irány' adása végett, kia-
dott könyvecskének fordítása. Jelenleg, midőn Franciaor-
szágban mindenkit olly igen érdekel, 's foglalkoztat az ed-
digi tömlöczrendszer' javítása, hasznosnak látszék átfordít-
ni, 's terjesztni a' rabok' e' hires gyámnőjének eszméit. Fry
asszonyság' jótékony művéről, 's az általa ennek létesítésé-
re használt eszközökről e' fordításban a' legérdekeseb ismer-
tetéseket lelhetni. Miután hosszas időig tanulá ismerüi a'
tömlöczök' lakosait, tapasztalása jogot ad neki kihallgatás-
ra, 's tanácsiból az illy egyesületek' alapjául szolgáló, 's
ezek' tartósságát és sikerét egyedül biztosítható elveket
megtanulhatni. Vajha asszonyaink illő méltánynyal fogad-
nák e' felszólítást; a' tömlöczjavítási kérdést csupán ők nép-
szerűsíthetik, 's annak létesítésébeni tetteleg részvételük igen
szükséges.

Fry asszonyság' utasítása után Ulliac kisasszony közöl
némelly észrevételeket, mint saját tapasztalása' gyümölcseit,
minthogy egy időig ő is foglalkozék rabokkal, Montalivet
által egy központi, kizárólag nőneműek' számára rendelt
fogház' vizsgálatával lévén megbízva, közelről látá a' jelen
rendszer' borzasztó visszaéléseit, 's az összehalmozott, ön-
magukra hagyott vétkek' lesújtó ábrázán, melyet eddigi
rendszerű tömlöczeinkben láthatni, mélyen megilletődék. A'
ministerhöz intézett tudósítása minden, a' dolgok' illy hely-
zetét orvoslandó, szükséges változtatást kijelelő, 's ha olly
figyelemre méltatják azt, minőt illy lélekismeretes és nagy-
szerű munka érdemel, ugy annak jótékony sikeréről, első
szurást adván ez amaz elaggott, 's csak aggyszokás, vagy ma-

gányérdek által támogatott rendszernek, nem is kételkedhetni.

Ulliac kisasszony a' legfontosb tárgyakról érdekes belátással 's észrevételekkel értekezik. Helyesen kijeleli az angoly és francia nemzeti lelkületek közti különbséget, melly a' javító rendszernek e' két nemzet' körében alkalmazásánál bizonyos módosításokat tesz szükségesekké:

„Kétségen kívüli dolog, hogy az oktatás' és nevelés' hiánya, vallási, és erkölcsi elvek' nem tudása, vagy elfeledése, gonosz hajlamok és szenvedélyek, mindenhol ugyanazon következményeket szűlik, ugyanazon úton vezetnek ugyanegy vétekre; csak a' haladás és módszerre nézve lényeges a' különbség, például: miként tudatlan, istentelen, vagy gonosztévő valaki? —; elmondhatni tehát, hogy a' midőn, mint itt, 'erkölcsi javításról van szó, orvosi bánásmód szerint, olly gyógyszereket kell használnunk, mellyeket általában az égőv, 's az egymik' különös véralkata rendelnek használtatni.... A' fogházakbani nevelésnek Franciaországban, nem különben mint Angliában, 's az egész világon, szinte mint az intézeti, vagy családnevelésnek valláson kell alapulnia; az egyetemes erkölcsiségnek, valamint Angliában, úgy Franciaországban is fönn kell tartani tekintetét; szinte azt mondjuk az oktatásról is; kénytelenek vagyunk azonban megjegyezni, hogy nálunk az istentelen egyszersmind gúnyoló, 's nem mindig durva; a' tudatlan jobban dicsekdí, mint otromba; a' gonosztévő bilincsek közt, 's olly tárgyak felett is kaczag, mellyek miatt rettegnie kellene; végre, hogy a' francia nép, melly nyilvános helyeken szinte mint tömlöczökben folyvást ugyanaz marad, könnyen feledve a' multat, hajló a' jövőbe helyezni reményét; hogy a' természettől nyert vidámságát és szellemi fölöslegét, mozgás, ének, szavak, 's tagjelek által kell kigőzöltetnie. A' *lélek* gyógyászáának figyelembe kell venni e' világosan kifejezett lelkületet, 's ez által nyomban felfedezheti a' gyógyításra szükséges eszközöket; a' nőnem' kötelessége, felfogni törekedvén *Fry* asszonyság' munkájának minden lapján lelhető mély elveket, fölfedezni a' nemzet szelleméhez képest legalkalmasb eszközöket; mit csak úgy érhetnek el, ha egy időig a' tömlöczöket látogatandják.“

Továbbá — miután a' francia tömlöczök' nevezetesh visszaéléseit, minők például: a' rabok' munkájának bíróságtól elfogadott vállalkozók általi megvásárlása, a' raboknak rendőrkíséret mellett egy helyről máshová gyalog szállíttatása, a' rendőröknek foglyok általi ajándékozatása stb. — vizsgálgatva előadá, olvasóit e' tárgyak' mindegyikére különösen törekszik figyelmeztetni, 's azok' javítására igen értelmes és józan nézeteket ajánl. Szintolly röviden, mint vi-

lágosan kijeleli a' hibákat, mellyek gyors' és mennélőbbi javítást kívánnak, 's ön észrevéteit némelly, szint e' tárgy, munkából kivonatokkal, 's az ifju kiszabadulandókra ügyelő óvó-egyesület' évi számadásával kíséri. *Ulliac* kisasszonynak valóban köszönettel tartozunk, hogy *Fry* asszony-ság' jeles munkáját ekként tökélyesíté, 's Francziország' használatára alkalmazá.

E' könyv arra látszik rendeltetve lenni, hogy a' penitentiariai rendszer' kérdésének új lökést adjon, 's kétség-kül mindegyik olvasó ismétlendi *Ulliac* kisasszony' szavait:

„Vessünk, vessünk szünet nélkül, mond az evangelium; ha a' reggeli vetés nem csirázik, csirádzhatandik egykor az esti; ha ma meg nem áldja az Isten fáradozásinkat, megáldhatja holnap, 's utódink a' megkezdett munkát folytandják.“

„Járuljon tehát minden némben' hatásköre-, ereje-, értelmi, vagy pénzbeli eszközei-, 's tehetségeihez képesti áldozattal a' rabok', 's kiszabadulandók' erkölcsi ujjáteremtésökhöz; soha ne feledjék azonban, hogy az erkölcsnek szint olly szüksége van ápolásra és lelkesítésre a' szegénység' nyomorai közt, mint a' tömlőczökben! Adjának némellyek valamit feleslegökből, irjanak mások a' foglyok' számára és érdekében; míg mások, kilépven az éhség ellen küzdő becsületes szegény' nyomorú kunyhójából, menjenek a' tömlőczöket látogatni; ez által nem csak nem akadályozandják, sőt inkább elősegítendik a' kormány' jelenlegi munkálkodását; 's mindenfelé világot 's vigasztalást hintve, itt bátorítva, amott a' jámborság, 's valódi becsület' érzelmeit ébresztgetve biztosan számolhatnak az ég, 's társas törvények által nekik szánt megkülömböztetésre; a' vigasztaló angyalok', 's a' szerencsétlenek és gyámoltalanok' földi gondviselőjinek szép czímét egyedül ők érdemlendik meg.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 6, 1838.) után

M. K.

Les condamnés, et les prisons, on réforme morale, criminelle, et pénitentiaire, par le vicomte BRETIGNÈRES DE COURTEILLES. Paris. 1838. in 8. Ára 7 fr. 50. xr.

A' tömlőczjavítási kérdés, mint látjuk, napi renden van, és írókat 's a' közönséget egyiránt foglalkoztatja; mintegy divatba látszik jönni ez, 's ámbár illy komoly tárgyakban igen szomorú dolog hasonló segélyek után kapkodni, még is nem lehet forrón nem óhajtnunk, vajha a' min-

denható divat e' nagyszerű munka' nyilvános szentesítése által, mi nélkül visszaélés soha le nem rontatik, siettetné annak haladását.

Bretignéres ur' munkája minden tekintetben alantibb az előtte ugyan e' tárgyban megjelent műveknél. Az író, kétségkül a' legnemesb szándéktól buzdítatva, eszméit szónoki modorba önté, 's az illy tárggyal semmi viszonyban sem levő political elmékedésekkel vegyité. A' penitentiariai javítás' szüksége sokkal általánosban el van immár ismerve, hogy sem annak támogatására egy egész kötetet kelene beírni, főleg olly okoskodásokkal, melyek különben is már minden ajakról hallhatók. Jelenleg azok' alkalmazásával kell foglalkoznunk, 's erről vitatkoznunk; csak ez lehet hasznos hatásu, 's vezethet az óhajtott célponthoz. A' jelen tömlöczrendszer' javításának hasznosságát mindenki átlátja, csak az — e' javítást létesítendő — eszközök' választásában különbözök a' vélemények. Munkája' végén Bretignéres ur az éjjel, 's nappali különzáratás mellett nyilatkozik, 's e' kérdést egy kevésbé különös módon dönti el, ollyképen nyilatkozván, mintha az Anglia', 's Helvetia' tömlöczeiben elfogadott hallgatási köteleesség, ennek nevetséges oldala miatt, mi lassanként az egész rendszert megsemmítené, Franciaországban nem volna létesíthető. Illy okfökkal, 's illy könnyűden lépni fel hasonló fontosságú tárgyban annyit tesz, mint elzárni önmagának minden befolyást, 's tekintetet az arróli vitatkozásban.

Véleményei jobbadán a' tömlöczigazgatók' ama feleleteiken alapulnak, melyeket azok a' miniszternek, az e' tárgyban tett kérdéseire, adának. Miként tulajdoníthat azonban Bretignéres ur illy fontosságot olly emberek' véleményének, kiknek személyes érdekek egészen ellenkezik a' penitentiariai javítással? — holott néhány lappal elébb önmaga is úgy nyilatkozik, miképen a' kérdéses intézvények' javítását legelőször is az igazgatósági személyzet' teljes megváltoztatásával kelljen kezdeni. A' műhelyben-, 's udvaroni hallgatás' lehetőségére és hasznára nézve legtermészetesb bizonyosság és tanácsadó a' tapasztalás, 's a' Helvetiában már gazdagon mutakozó siker kétségkül Franciaországban is létesíthető. A' lelkiületi különbség ugyanis e' két ország közt nem olly nagy, 's az embert nevelés-, vagy törvényszülte módosítások mellett is szint' azon szenvedélyek, 's hajlamok igazgatják.

Egyébiránt jelentjük, hogy Coindet tanár ur nem sokára nyilvánítandja jeles munkáját, melyből látható leendő, miképen az általános elzáratási rendszerű fogházakban a' halandóság' mintegy még egyszer nagyobb, mint közönségesen az auburn-i rendszert (mi a' genfi penitentiariaival

ugyanegy) követő rabházakban. Reménylhetni, miszerint e' statistikai munka' nyilvánítása oly világot vetend e' fontos kérdésre, mely alkalmasint felnyitandja az általános elzáratás' pártolónak szemeiket. Valóban, ha még ezután sem szűnnének meg vitatkozni, méltán lehetne őket ama bárányhoz hasonlítani, mely azért ölé meg kisdedeit, hogy a' bárány himlőben meg ne dögöljenek.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 2, 1838.) után.

M. K.

Die amerikanischen Besserungs-Systeme, erörtert in einem Sendschreiben an Herrn *W. Crawford*, Inspector der grossbrit. Gefängnisse, von Dr. *Julius*. Leipzig, Brockhaus, 1837. 8-dr. 50 l. Ára 30 kr. p. p.

Ez a' kis irat a' *pennsylvániai rendszer*, az-az, ama Philadelphiába bevitt methodus mellett szól, hogy az egyes rabok egymástól egészen elkülönítessenek, és e' mellett igen figyelemre méltó tanubizonyságokat hoz fel, többek közt oly tömlőczök' felügyelőitől is, mellyek az *Anburn'* rendszere szerint alkotvák, az-az, a' hol hallgatva, de együtt és katonai takthan dolgoznak a' rabok.

Fő okok, mellyek a' *pennsylvániai rendszer* mellett felhozatnak, a' következendők: 1) mihelyt rabok együtt vannak, bár hallgatásra ítélvük is, ezer aprólékos eszközök által megfogják mondani egymásnak, a' mit mondani akarnak; a' minthogy e' célra az *anburn-féle* intézetekben már valósággal is a' jelek által való beszédre vetemedtek; 2) a' magányosság legmélyebb benyomatot tesz az elmére, 's legalaposabban jobbit; 3) magoknak a' bűnösöknek legkeményebb, és így legcéliányosabb büntetésnek tetszik; 4) eleit veszi sok inconvenientiáknak és önkényességeknek, mellyek az egy helyen összegyűlt sok rabokra való fáradságos felvigyázat mellett előadják magokat; 5) erkölesi és testi nyavalyák kevésbbé közöltetnek egymással; 6) a' külön neműek biztosabban elválasztatnak; végre 7) az a' tapasztalás tétetett, hogy a' *pennsylvániai* intézethől elbocsáttattak felülmulják erkölesiségre és soliditásra nézve a' más intézethől elbocsáttattakat, hogy azok nem mennek ált új vétel-ekre, hanem a' társaságnak visszatadnak.

Az ellenvetések ezek: 1) nagyobb halandóság, több nyavalyák 's kivált elmeháborodások, mellyek a' magányosságot keresik. A' minden társalkodás' hiánya azoknak, kik arra vannak kárhozattva, oly rettentőnek tetszik, hogy asz-

szony-nemű rabok kinyilatkoztaták, hogy inkább akarnának három hónapig szoros hallgatás mellett malom-hajtásra, mint egyetlen egy hónapig magányos bezárásra ítéltetni. Egyébiránt a' kiadó megczáfolja a' nagyobb halandóság' felhányását, és megmutatja, hogy 554 rab közül 8 év alatt csak 21 halt meg. 2) A' büntetés' egyenetlensége, a' mennyiben a' képzettség és temperamentum szerint a' magányosságnak sokkal elviselhetetlenebbnek kell lenni egyikre mint a' másikra nézve. Egyenetlenség, ugymond a' szerző, általjában más methodusoknál is elkerülhetetlen; a' másokkal együttelés is a' míveltnek bizonyosan sokkal rettetesebb, mint a' durva gonosztévőnek. 3) A' nehéz felügyelés és az egyes czellák' felállításának költségesebb volta, nem említve azon ellenvetést, hogy az ember a' magányban bizonyos vétkekre kap; tudni való hogy ezen vétkek más egyebek mellett az együttlétnél még sokkal nagyobb mértékben helyet találnak.

Nekünk úgy látszik, hogy a' pennsylvániai methodus magában véve minden bizonnyal *czélirányosabb*, de hogy képestleg törvényes gyilkosságra vezethet, és az alkalmaztatásban embertelenül kegyetlenné, és igazságtalanná valhatik, melyből az következnék, hogy a' dolog attól függ, hogy az *helyesen alkalmaztassék*.

Czélirányos a' methodus. Bizonnyal nem válik az észére felvilágosodott időkörünknek, hogy még most is sokak a' mi europai büntető intézeteink közül csupán oktató intézeteik az ifjú, 's tápláló intézeteik a' vén gonosztévőknek. Az ifjú gonosztévők nem jobboldtan jönnek ki azokból, a' vének pedig még örömet, legalább nagy egykedvűséggel térnek azokba vissza. Közöséges tapasztalás, hogy most jobban félnek az emberek az ispotálytól, mint a' tömlöcztől. Innen már a' priori bizonyos, hogy olly büntető intézet, melyből a' rabok megjobboldva, vagy úgy megalázva jönnek ki, hogy nem könnyen esnek másodsor ugyanazon büntetés alá, *czélirányosabb*, mint minden eddigi intézeteink, melyek által azon czél el nem érődött, mert itt is azt kell mondanunk: „az ő gyümölcseikről ismeritek meg őket.“

Nem érdektelen dolog megjegyezni, hogy a' rendőri és igazságszolgáltató törvényszékek, mennél inkább political tettekre, beszédekre és gondolatokra irányozzák szoros felügyelősöket, annál elnézőbbekké válnak az alávaló vétkek iránt, és nevezetesen a' saját vagyon és nyilvános erkölcsiség' megsértére, mint szinte a' cselédek' elfajultsága, a' political szorongó aggodás *óta*, mértéken túl űzött, 's az előtt ismeretlen kíméléssel dicsekedhetnek.

Egy szolgálathba lépő ifjú legény, fiatal leány először

emberséges, félénk és nem követne el valamely bünt már csak a' büntetéstől való félelemből sem, melyet az ő képzelődő tehetsége borzasztó színbe öltöztet. De most régibb cselédek járulnak hozzájuk, kinevetik őket, megtanítják, mi könnyen kihazudhatja magát az ember a' mi törvényeink szerint a' rendőrség sőt még a' büntető törvényszék előtt is, 's miként menekedhetni meg rosszabb esetben valamely csekély büntetéssel, stb. Immost a' fiatal személyek merészbek lesznek, meg teszik a' próbát, valónak lelik a' dolgot, 's önmagok nevetnek eleinteni félelmöken. Most már daczolnak az uralással, minden pillanathban változtatják azt, szemtelenül folytatják tolvajságokat és feslettségöket, vagy tilos speculatióra házasodnak, kerítösködnek, orgazdaskodnak stb. Ekképen a' nagyobb városokban a' cselédek' és az által az alsóbb rendű familiák' erkölcsisége is nevedő progressióban megromlik, és egyszersmind arról is meg vagyunk győződve, hogy a' mellett a' kormányok' tekintete végtelenül többet szenved, mint a' studentek' daemagogusi mozgalmai mellett.

A' magányosságot magok a' rabok mindnyájan kemény, sőt legkeményebb büntetésnek ismerik el. Az tehát megfelel az elijesztés' céljának, és a' büntetettben tiszteletet gerjeszt a' büntető hatalom iránt. Az tehát megakadályozza a' visszacsést is, és alaposan jobbít a' legtöbb esetekben. Illy eredményt előhozni a' törvénynek van joga, sőt arra köteleztetik is.

Csak az a' kérdés, vajjon ez a' büntetés képestleg nem *felette-kemény-e*? Ha az, tehát a' hiba csak az alkalmazásban van a' személyekre és időre nézve. Nem kellene abból egyetemes büntetést csinálni, *nem mindenkít* egyenlő magányosságra kárhoztatni, hanem a' mellett méltánylag különböztetést tenni, továbbá a' határidőt a' körülmények szerint meg kellene *rövidíteni*. Általában nagy elsősegei közé tartozik a' pennsylvániai methodusnak, hogy az az alapos megjobbulás' eredményét sokkal rövidebb idő alatt eléri, mint akarmely más methodus. Csak attól függene hát a' dolog, hogy a' büntetésnek egész keménységét éreztessék azzal, kinek arra szüksége van, enyhítsék pedig, mihelyt a' cél el van érve.

Menzel's Literatur-Blatt (1837. No 93.) után.

A. B. S.

BIBLIOGRAPHIA.

87. **OPERE** di Giuseppe Bianchetti. (Bianchetti József munkái). Treviso, 1836—37. *Andreola*. Hat darab 8r. Ára 19 austriai líra és 75. c. — A' munka' első darabjában értekezések vannak az olasz írótól, A' 2d. darabban tizenhat különbféle tárgyú levelek foglaltatnak. A' 3d. darab' czíme: *Giulia Francardi*, melly sok szívillető lapokat nyújt. A' szerző a' költött vagy igaz esetekből, szép példákat 's hasznos leczkéket származtat a' legjobb morálra. Fontosb 's nehezebb tárgynak van szentelve a' negyedik darab: philosophiai studiumok. A' szerző megvallja, hogy ezen értekezések öt év alatt, — kivéven az utolsót, — folyoirásokban jelentek meg, 's szükségök lett volna új kidolgozásra; mind a' mellett is igen hasznos dolgozatok ezek, mind a' jó philosophia' igaz anyagának, mind a' legnevezeteseb iskolák' megkülönböztetéseinek a' legfontosb tárgyakról, mind a' tudomány' állapotjának, mind a' legnevezeteseb kérdéseknek, melyek a' tanuló' figyelmét különösen érdemlik, mind azon utaknak ritka világossággal megismertetésére, mellyeket neki követnie kell, ha sok fáradságot nem akar hijában vesztetni. Az 5d. darabban criticaí 's a' 6dikban academiai prosák foglaltatnak. Mind ezen munkákban úgy mutatkozik Bianchetti, mint sok tudományu, független gondolkodásu férfiú, 's mint szorgalmatos író, mellyek neki nagy díszére válnak, 's mellyek azon reményt nyújtják, hogy ezután munkái nem csak ön magát, hanem az egész olaszhont díszesítendik.

82. **POESIE inedite** di Silvio PELLICO. (Silvio Pellico' ki nem adott versei). Torino, *Chirio e Mina*, 1837. 2 dar. 8r. 318 és 301 l. A' híres szerző itt énekeket (Cantiche) nyújt, mellyekben az olasz historia' néhány pontjait igyekszik felvilágosítani. Ügyességét bőven bebizonyítja a' nehéz vállalatban: költői anyagot húzni ki a' honi historiából. A' stylus' 's képek' fényét, mint mondani szokták, hijában keresend Pellico' ezen verseiben; némi tekintetben hasonlítanak azok olly emberhez, ki hogy kerülhesse a' hiúságot 's pompát, ékességtelenül 's megalázva járdal, de azonkívül hogy a' külső becset bőven kipótolja a' gondolatok' jósága 's az érzés' bősége, meg kell gondolni, hogy illy nemű tárgyakban az egyszerűség szükséges vala. Pellico ur' muzsája, szíve, ön

maga szíve és nem semmi egyéb: azon érzést mellyel szíve tel, őrti ő ki verseibe, épen olly móddal, mint millyennel azt ön magában fejeledezni érzi. Az olvasó fájlalhatja néha, hogy a' szerző nem olly gazdag szavakban, kitételben 's képekben, hogy érzését, mindég gyönyörködtető alakban adja; de mivel nem panaszkozhatik, hogy hidegen marad, vagy hogy hamis érzések' színlelése által megcsalatott, a' szerző nem ok nélkül kívánja, hogy néki ézen csekély hiba bocsáttassék meg.

83. BIBLIOGRAPHIA *dei romanzi* etc. (Az olasz román-czok' 's lovag költemények' bibliographiája). Második kiadás. Milano. *Tosi*, 1838. 8r. VIII és 380 l. Ára 9 olasz lira; nagy velinen (nyomt. 40 példány) XXV. rézképpel 24 lir. Színelt velinen (6 példány) 24 lir. — 4r. nagy velinen 42 lir. — Egy a' legjelesb bibliographiai munkák közül, melly az olasz lovag költők' feddhetlen monographiáját foglalja magában. Szerzője *Melzi*.

84. GIANNETTO. (Jánoska. Olly munka, melly a' florencziai elemi oktatási társaság által, annak ígért jutalmat nyeri el, ki a' gyermekek' számára legjobb erkölcsi olvasmányt készíti); K. PARRAVICINI, a' comói nagyobb elemi cs. k. iskola' igazgatója által. Como, 1837. *Ostinelli*. 3 dar. 16r. 800 l. öszvesen 8,05 austriai lira. — Az elemi oktatásra ügyelő társaság Florencziában, ezer lira jutalmat tett fel egy olly olasz eredeti munkára, melly olvasmányul 's egyszersmind oktatásul szolgáljon a' tanuló ifjuságnak. Őt kéziratból egyik sem íteltetett jutalomra méltónak. Szükség volt azonban a' kérdést megújítani a' jövő esztendőre. Parravicini, ki már első ízben is beadá munkáját, nem veszté el kedvét, 's a' kimutatott hibákat olly szeretettel, olly szorgalommal javitá ki, hogy ez úttal a' kitett jutalomra méltónak íteltetett. Jánoska, egy román, mellyben az ember, gyermekségén kezdve, az élet' minden stadiumain átvitetik, minden kötelességek, jogok, szükségek 's ezeknek becsületes módoni betöltésére megtanittatik, kifejtven egyszersmind az értelmet és szívet. Az egész könyv öt részre van osztva, mellyeknek elsője a' kis nevéndék az emberi test' alkotásával esmerteti meg, 's rövid, de könnyű és szabatos esmereteket nyujt a' lélekről, az erkölestudomány' elveiről 's azon kötelességekről, mellyeket a' társaságos életben, minden tartozik betölteni. Szólván aztán az ember' szükségei 's kötelességeiről, a' második részben, azon eszközöket fejt ki, miként kell azokat kielégíteni, értekezik nevezetesen a' nevezetesb mesterségek, tudományok 's művészésegekről, mindég olly nyelven, melly a' nevéndékek' elméjéhez van alkalmazva 's melly képes benők kedvet gerjesztetni a' tudományok 's munkálkodáshoz. A' harmadik részben röviden érintetnek a' földleírás' physica'

és természethistoria' elemei. A' negyedik rész erkölcsi elbeszélést foglal magában, melly a' kötelességek' hazai példáin emelkedik 's lépcsőzetét teszi a' társasági erény' olaszthoni historiából itéletes criticával kivont nagy históriai példáinak. Az egész munkában a' szerző rendszeres elmét, tudományt 's pontosságot nyilvánít, de az egyes részek' kiviteleben némelly kifogásokat lehetne tenni.

85. *Storia generale dell'Italia* etc. (Olaszország' közönséges historiája, a' legrégibb időktől fogva, a' mi időnkig, röviden előadva), Giovanni CAMPOLIO által. Milano, 1835—1837. *Rusconi*. Hét darab 16r. — Olaszország' historiája, minden mások felett valóban különös, az események' fontossága és bősége, a' viszontagságok' sokfélesége, a' némely részeit mind e' mai napig fedező homály, 's végre azon belső viszonyok által, mellyek azt a' többi europai historiákkal öszvekötik 's mintegy ugyanazonosítják. Innen Olaszországnak egy jó historiáját írni, olyat, melly minden részeiben teljes legyen, 's minden létalapos tulajdonokkal bírjon, csudálatra méltó munka volna, 's olyan melly egy egyes ember' elmeje 's fáradságai által nehezen volna létesíthető. Ehhez járul még, hogy az utolsó idők' nagy szorgalommal vitt históriai vizsgálódási igen sokra' nevededtek, mellyek ha szinte új felfedezéseket nem hoztak is létre, de sok lettdolgokat egészen új világban tüntettek fel. Felette nehéz ezen okból Olaszország' historiáját compendiumban előadni, mit a' jelen munka is eléggé bizonyít. Campiglio ur ugyan is már munkája' természeténél 's annak keskeny határainál fogva, kénytelen az utolsó években tett soknemű vizsgálódásokat elmellőzni, nem használni az azokból ki húzható historiai elemeket, 's csak némelly határozatlan esmereteket, némelly közönséges jegyzéseket adni 's néha egyik vagy másik' íróból kivett darabokat nyújtani, hozzájuk adván olykor olykor kétségeskedését vagy helybenemhagyását. Ez az olvasó' lelkében némi bizonytalanságot hágy, millyent semminémű könyvnek nem kellene előhozni, annyival kevésbbé egy históriai compendiumnak, mellyben az események' sorának' sebes és meghatározott, nem pedig silány idézésekkel 's bizonytalan auctoritásokkal megterhelt 's elhomályosított vonásokban kellene előterjesztetni. — Campiglio' igyekezete az események mennél világosb 's elevenebb előadásában nagy dicsőretre málto. Mind a' mellett is, az általa nyújtott rajz, messze van azon gazdag 's szabad vonásoktól, mellyek magas 's nemes fogalmakat tolmácsolván, csudálatosan illenek egy historiai compendiumhoz. Meg kell még jegyezni, hogy a' stylus közönségesen lankadt 's színetlen, neha aljas és hibás.

86. *Lexicon Arabico-Latinum, praesertim ex Djeuharii*

Firuzabadüique et alior. Arabum operibus, adhibitis Golii quoque et alior. libris confectum. Accedit index vocum latinorum locupletissimus. Auctore Prof. Dre G. W. FREYTAG. IV Tomi in 4-o. Halae, *Schwetschke* et fil. 1830—1836. Ára író pap 40 for. széles szélű író pap. 80 for. széles szélű velinen 150 for. p. p. Az Arabok' első elfoglalásait, elkerülhetetlen változás követé szokásaikban 's nyelvökben. Elhagyván majd mindnyája a' vándor életmódot, 's termékeny tartományokban telepedvén le, különbözőkben azon pusztaságoktól, hol nyelvök formálódott, nagy része ennek feledékenységbe merült, 's más részének, új jelentéseket adtak, hogy azon eszméket kifejezhessék, melyeket az új lakhely nyújtott. Az Abassidok' dynastiája alatt, ez a' változás igen szembeszökő lett 's minden tanult emberek határt igyekezének annak vetni, 's hogy a' nyelvet meghatározzák, a' régi arab költőkhöz, a' koránhoz, profétájok' tradícióihoz 's a' rawi-jáik által fentartott különféle elbeszélésekhez és anecdotákhoz ragaszkodtak. Gondosan felszólították e' mellett a' puszták' lakóit, 's minden észrevétele, minden szava a' bedouinnak, nyelv' dolgában auctoritásul szolgált. Ezek voltak azon források, melyekből grammaticusai a' nyelv' elemeit lehúzták 's a' lexicographusok szótáraikat szerkezteték, melyek közül a' legelsőbb 's leghíresebbek' egyike a' *Kitáb-al-Ain*, mellynek szerzője Khalil-bin-Ahmed volt, ki a' hegira 170 l. éve felé holt meg. Utána a' híres költő Ibn-Doreid (+ 321) több philologiai 's lexicographiai munkákkal szaporította az arab literaturát, melyek közt kitűnök a' *Djemhera* és a' *Kitab-al-Ischtikak*. A' hegira' 4-dik százada felé Ahmed-bin-Fâris, *Modjmil*-ját adá ki, melly igen nagy érdemű munka 's melly szerzőjének hírt nevet szerzett. Körülbelől azon időszak felé adá ki Abou-Nasr-Ismail-aldjanhari jeles szótárát a' *Siháh*-t, melly mindég ugý tekintetett, 's teljes joggal, mint egyike a' régi nyelv' legjelesb tárainak. A' hegira' 8dik százada felé szerzette, Madjd-eddin Mohammed-bin-Yakoub-al-Firouzábádi, az Ibn Saída (+ 458) által compilált nagy szótárt, *Mohkim-Al-Mohit*, 's az imam al-Hasan as-Saghain (+ 650) által írt 's husz darabból álló *Obáb-al-Zadjir* szerént a' *Kamous*-t. Ez a' munka szavakban gazdagabb mint a' *Siháh*, de ennek mindég nagy becsé lesz a' taualó előtt az abban példakul idézett régi költők helyei végett; ide járul még, hogy annak szerzője Djauhari azon korszakban élt, midőn a' régi nyelv hanyatlani kezdett 's következőleg azt jobban esmerhette mint Firouzábádi. Európában a' 16d. század' vége felé, a' darab ideig elhanyagolt arab nyelv' studiuma sebes lépésekkel haladt előre. Giggeius 1631 hirdeti ki *Thesaurus lingvæ arabicae*-jét, mellyben Djauhari *Siháh*-ját vette alapul; 1653. adá

ki Golius jeles *Lexiconát*, mely nagy részt Firouzábádi *Kámous*-ának kivonatja; majd 1669, Castell, *Lexicon Heptaglottonát* adá a' tudós világnak, melynek arab része, nagy gazdagsága által tűnik ki. 1680. jelent meg Meninski' arab, persa 's török szótára, melynek 2d. kiadása Bécsben, 1802. hajtott végre. Meninski' munkájának nem volt nagy haszna az arab nyelv' studiumára, noha sok az elébbi szótárakban nem találató szavakkal bír; mivel a' szerző nem a' gyökerek, hanem betűrend szeriut intézvén el munkáját, azt a' tanulóra nézve haszonvehetetlenné tette. Az utolsó században, nagy előmenetelt tett az arab nyelv, 's csak hamar kitűnt az eddigi szótárak' tökéletlen volta. Ezen nagy gyűjtemények ugyanis közönségesen véve, csak a' classicusoknak esmert szavakat foglalják magokban 's nagy számu a' nyelvben létezett 's még most is létező szavakat 's szóerelmeket kizártak. Ezen nagy hiány' kipótlása, Freytag ur' munkájának célja. Igaz hogy ennek is meg vannak a' maga hibái. Hibául lehetne tulajdonítani, bizonyos szabatoság' hiányát több magyarázatokban, valamint a' tulajdon nevek' 's ethnicus melléknevek' hiányát is, melyek pedig a' Kámous' arab textusában megvannak. Azonban Freytag' munkája mind a' mellett is, megelőzőjéit sokkal felülmúlja 's vele az arab literatura igen sokat nyert. A' szavak 's ezeknel magyarázatai, melyek ön vizsgálódásának szüleményei, nagy számuak. Tökéletes szótár' készítése túlhaladja egyes ember' erejét; nem csak hosszú élet' munkássága volna arra szükséges, hanem több tudósok' összemunkálata. Freytag ur tehát teljesen elegettett annak, mit tőle okosan várni lehetett. Olajtandó volna mindazáltal még egy pótlek-kötet' kiadása, melyben a' tudós orientalistát az arab literatura' báráti bizonyosan teljes örömmel fognák segíteni.

87. *DICTIONNAIRE français-turc* etc. (Francia-török szótár stb.); M. T. X. BIANCHI által; új kiadás. Paris, 1838. 8r. Ezen munka, mely 1831-ben jelent meg 's azóta egészen elfogyott, igen sokat nyert azon javítások által melyekkel a' szerző az új kiadást ellátta. A' munka török-francia része 1835. jelent meg. Bianchi ur egyszersmind egy társasági vezért is, Rehberi tekellum, vagy is elomi phrasissok' és beszélgetések' gyűjteményét ad ki, francia és török nyelven, olyat, mely Törökország' mostani körülményeihez 's eszméihez van alkalmaztatva. A' munkás orientalista ezen új dolgozatai a' tanult közönség' egész figyelmét érdemlik.

88. *LE MONITEUR INDIEN* etc. (Az indus tanácsadó, vagy Hindoustan' 's az ezen tartományt lakó különbféle népek' leírását 's több mint 1200 ázsiai vagy europai, Indiában szokásban levő szavakat magában foglaló szótár); J. F. DUPEUTY-

TRAHON által. Paris, *Caïet*, 1838. 8r. 312 l. Ára 6 fr. — Számos munkák, melyek naponként megjelennek Indiáról, valamint azon czikkelyek is melyek ezen érdekes tartományról megjelennek a folyóirásokban, tele vannak exoticus szavakkal, melyek jelentését hiában keressük. Ezen hiány ki pótlása a jelen munka célja. A szerző némi vade-mecumot is akart munkájából csinálni, 's valóban munkája mind a két célnak igen jól megfelel; taláthatni ugyanis itt utasítástokat India' tartományai 's városairól, valamint az ezen tartományt lakó különféle népekről; a' bennszülöttek' vallásáról, ünnepeik 's szertartásaikról; a' czimekről, méltóságok, hivatalok' 's életmódokról; a' különféle növényi termékekről; a' mértékek 's pénzekről stb. Angol nyelvben több hason célú munkák léteznek, melyek közt leghasznosb az *East-India Guide and Vade-mecum*, melyet dr. Gilchrist adott ki 1825. 8r. 's mely nélkül egy angol sem utazik Indiába. Mind ezeknél azonban haszonvehetőbb Dupcuty-Trahon ur' munkája, mely azonkívül hogy betűrendben van, olly dolgokat is foglal magában, melyeket amazokban hiába keresnél. A' források melyekből merített igen sokneműek, 's költsönzéseiben sok ész és tactus voltak vezérlői. Sok czikkelyek nem csak hindoustani szók' egyszerű magyarázatai, 's mások igen bőveek, melyek drága 's nagy munkákban keresgetést tesznek feleslegessé. Ataljában az egész munka igen tanúságos, 's hosszú és munkás studiumok' resultatuma. A' munka' elején Calcuta, és környéke van leírva, mit mindenki gyönyörrel olvasand. Calcuta jelenleg Keletindia' legnagyobb városa; 's az Angolyok, kormányzések' oda tetele által, annak mind nagy fontosságot, mind fővároshoz illő fényt adának. Szerzőnk lelkesen adja elő ábrázolatát:

„Midőn az utazó *Tchandpál-g'hat*-hoz közelít, eljutván *Hougly*-ra, bámulás lepi meg Calcuta' láttára, mely, úgy szólván, egészen fölfedi magát az utas' szemei előtt. Egy roppant fellegrvár, melynek hátulján végtelen lapály nyúl el, két részről pompás épületekkel körülfogva; a' kormányzék' palotája, melyben nagyszerűség, 's csinoság egyesülvök; a' házak' nevezetes csoportozata, melyek közt itt ott angoly, 's egyéb templomok' kúpjaik 's toronycúcsaik emelkednek föl; 's a' város előtt egy nagy folyam, közel harmadrész mérföldnyiszéles, minden nagyságu, 's mindennemű hajók' hosszú sorával, melyeken a' világ' minden nemzetének lobogója látható: minden egyesül itt a' legfölségesb, 's tiszteletgerjesztőbb pillanat' teremtésére: és bár milly gyönyörűnek képzelé is az utas, mielőtt látá, e' város' fekvését, a' való sokkal fölülmúlandja felőlei képzetét.

„A' városba-érkezvén az idegen, még inkább meglepik őt az előtte egymást felváltó jelenetek. Drága tovak által

vont pompás hintók, esézák, 's könnyűd kocsik változtatják egymást keresztül kasúl, itt ott ökrök által vont falusi szerény oldalkocsikkal vegyítvék; itt egy gazdag *bábou*, kerkurah-itól megelőzve, 's aranytól ragyogó szállítóágyon tünnyán elnyúlva halad el az arab lovon sebesen vágató, és *sarj*-jai által kísért angoly *gentleman* mellett; tetőtől talpig muselinbe öltözött, hosszú bajúszu, 's nagy arany függős emberek; sötet képű, skarlát öltönyt, hegyes sipkát, 's fejér gyolcsból készült kurta pantalonot viselő katonák; a' meztelenségöket csupán ágyékuk körül kötött vászon darabkával fedő szegény születésűek; a' mindenütt folyvást tolongó ropant néptömeg, mellyben a' föld' minden nepeiből lelhetni egy példányt: illy rendkívüli, 's egyéb országban alig lelhető jelenetek tűnnek föl az utazó szemei előtt "

Az egyetlen kellemetlenség, mi a' Calcutábani hosszash mulatástól az utast elidegenitheti, az egészségtelen levegő, mi főleg az Europaiakra nézve igen ártekonny hatása. E' kedvezetlen körülmény azonban idővel megszűnendik, minthogy folyvást dolgoznak a' város' környékén levő mocsárok' kiszáritásán, 's az esővíz' elfolyása végett czélszerű csatornák ásatnak. Egyébiránt a' jelen munka' szerzője 1836. megholt, élete 42d. évében, 's munkáját barátja id. Caüet ur adá kj. Általa tudjuk, hogy Dupeuty ur katonatiszta' fia volt, ki a' híres Hajder Ali, majcouri sultan alatt megkülönböztetve szolgált, ki fiainak gyakran elragadtatva beszélt az általa látott távol tartományokról, 's úgy fejtett ki az ifju Dupeuty-ben azon eleven érdek, minden eránt, mi Indiát illette.

89. *NALAS und Damajanti*. Eine indische Dichtung aus dem Sanskrit übersetzt, von Franz Bopp, n12r. 12 ív. Berlin. Nicolai, 1838. Velinp. Ára 2 f. 30. kr. pp. Bopp ur sanskritből igen jeles fordításai által magának nagy érdemekeket szerzett. Németországban a' sanskrit nyelv' studiuma nagy előmeneteleket tett. A' jelen költeménynek már három fordítása jelent meg, az első prof. Kosegarten-től (1320), a' másik Rückerttől, melly már két kiadást nyert, 's a' harmadik Bopp-tól. Ezen három rövid idő alatt megjelent fordítás mutatja, hogy a' Nalas és Damajantinak igen kijelelt költői műnek kell lenni, a' minthogy az Indiában nagyon híres is. Egyike az a' Maha-Bharata nagy költemény' leg-szebb epizódjainak. Bopp úr' czélja különösen az volt, hogy az eredetinek gondolatait, képeit, fordulatatait, mennél hívebben adja.

A. B. P.

TUDOMÁNYOS TUDOSÍTÁSOK SVECZIÁBÓL.

1837-ik évben jelent meg „Birger och hans Ätt“ című szomorújáték, öt szakaszban Beszkov Bernhardtól. E' mel-
lékdarab ugyanazon író' „Torkel Knutson“ című művéhez
érdemlett tetszéssel fogadták. E' munka, mellynek hátré-
szét a' Håtuna melletti ellenségeskedés, középpontját a' ny-
köpingi ehöröny, 's végpontját az ifjú, ártatlan Magnus
Birgeron herczeg' kivégeztetése teszi, tragikai hatás' te-
remtésére elég alkalmas. A' kor, mellyből e' mű vétetek,
a' tizennegyedik század' kezdete, erő, tettek, 's trón felfor-
gatásokban gazdag, 's így hőségében van szomorújátékoka-
rai anyagoknak. A' darab' tartalma a' nyköpingi várban ve-
szí kezdetét; hol egy remekül alkotott előadásban a' király'
jámor gyöngesége, a' királyné' bátorszívűsége, Brunke' erő-
teljes, de választott eszközeire tekintve, nem igen lélekis-
meretes bátorsága adatnak elő. A' második szakasz a' föld-
üreggel ismertet meg bennünket, hol az ifjú herezeg rejte-
zik. E' földüreget Ellisif Arved' lánya lakja, kit az ifjú
herczeg, önrangját nem tudva, megszeret. A' szerelem őt'
hirtelen emberré teszi. A' harmadik szakaszban ama ször-
nyű tett, a' király' testvéreinek a' nyköpini várbani meggyil-
koltatása ábrázoltatik. Birger király, ki már rég ez előtt
testvéreivel hadat viselt, később békét kötött velök, 's szin-
lett barátság által megnyeré bizalmukat. Meghívá őket vá-
rába, 's legnagyobb szívességgel fogadá. Éjjel azonban el-
fogattatván — egy földalatti tömlöczbe vettetnek, hol éh-
ség által kinosan végzik éltöket. A' herczegeknek a' királyné
iránti kellemességek, a' veszély' minden perczeni közeled-
tével is semmit sem gyanító gondnélküliségök, Brunkenek
a' herczegek elleni gyakos csele, Birger' habozása, a' királyné
kellemes öntartása, Mattho Kettilmundson' sejtései óva-
kodása, mind ez lelkesen, 's művészileg van előadva. A'
negyedik szakasz mintegy előterjesztése a' következőnek; itt
alakul némüleg egy következő esemény' csomója. E' sza-
kasz színműi ábrázolatát képezi ama kornak, 's főleg a' kö-
zépkorban svéd népgyűléseknek. Az ötödik szakasz' elején
a' színpad Stegeberget ábrázolja. Birger Matths Kettilmun-
dson által ostromoltatik; mivel azonban a' király a' test-
vérgyilkosság' következtében megőrült, a' vár' védelmét fia
intézi; ki ámbár győz, még is fogolylyá adja magát azon föl-
tét alatt, hogy a' Birgerre mondott halálosítélet megsemmi-

míttessék. Az ország' helytartója Matthis Kettilmundson az ártatlan Magnus herceget kivégezteti. — A' szerző' nyelve, valamint „Torkel Knutson“ czímű művében, úgy itt is költészi emelkedés, nemesség, 's képbőségben tündöklök.

Böttigertől szinte 1837-ben „Lyriska Stycken“ czímű gyűjtemény' első füzeté, és „Tal till Gustaf III. Minne“ jelentek meg. E' nagy olvasottságú költész a' svéd közönségnek már „Ungdomsminnen från sångens Stunder“ és „Nåre Sångar“ czímű költeményei által lón ismeretessé. Költészi munkássága ama lélekismeretes, 's folyvásti ipar által — mindég jobb, 's tömöttebb művet teremthetni — tünteti ki magát. A' legutóbb' kijött gyűjteménye' tartalmából azonnal kitűnik az előbbiekkeli rokonság, ama finom szélsely, gyöngéd, s' kellemes szellem, tiszta, öszhangzó nyelv által; fölülmúlja azonban előbbi műveit nagyobb értéke, nagyobb elevensége, nagyobb szilárdsága által. Böttiger, mint érzelmi, szerelmi, 's alkalmi költész egyiránt kitünő, 's ez okból nem érdemetlenül lón kedvenczköltésze a' szép nemnek. Harmadik Gustáv felett tartott emlékbeszéde, melyet, mint egyetemi tanító 1835. az upsalai tanuló teremben tartott, ámbár egészben véve csak dicsérőbeszéd; még is több, nem mindenkitől ismert tettdolgokat foglal magában. Korábbi, prózában megjelent cikkei nem ok nélkül rovatának meg a' költészetnek prózávali vegyítése, itt ott tulzó szóciczoma, 's a' szónoki, igen is bő ékességek miatt. E' hiányokat a' kérdéses emlékbeszédben vagy éppen nem, vagy sokkal kisebb mértékben lelhetni.

A' költészet' baráti Millin' „Winterblommor för 1838“ czímű munkáját szint' olly örömmel fogadák, mint előbbi költeményeit. E' költőnek leginkább anthológiát mindenki tetszéssel olvassa. Mi a' „Pavo Nissinen“ czímű beszélyt illeti, itt a' szerző' ismeretes elbeszélési tehetsége olly hatással bír, hogy még olly olvasók is, kik abban költészi-leg kiczifrázott hadi hirdetemények' lánczánál egyebet nem vélnek lelhetni, gyönyörrel, 's ügyesen táplált kíváncsisággal követik az események' folyamát.

A' jelenleg élő éjszaki költészek' legjelesbei közé tartozik Runeberg János Lajos, ki 1830—36 következő költeményeket adott ki: 1) „Dichter af Runeberg“ 1830. 2) „Dichter“ stb. (második füzet, 1833.) 3) „Elgskytarne Nio Sångar“ 1832, és 4) „Hanna“ költemény három énekben. Runeberg születésére nézve finlandi, de úgy gondolkozik és érez, mint svéd; svédnyelven költ; 's mig svédnyelven zengnek ajkai, elméjét svéd műveltség képezi, 's szívét rokonérzelmei, 's régi visszemlékezések hevítgetik, svéd is fog maradni. Runeberg, mint utóbbi költeményei —, jelesen — idyll-epicus műveiben láthatni, szintolly elhatár-

zott költészi realista, mint például Stagnelius, 's Svéczia' ifjabb költészei közt többen, elhatárizott költészi idealisták. Ő tárgyaló költész, az az: előlépteti, 's beszélteti tárgyait, a' helyett, hogy ön észrevéteit fölöttök előadná. E' mellett ön személye, valamint minden valódi költésze, már magában is ama műszer, melyből valamely irány, vagy világnézet elő-, vagy vissza hangzik, melyben vagy az egész korszak, vagy legalább a' század' számtalan gyermeke rokonérzelműleg osztozik. Runeberg' költészete oly értelemben természeti költészet, melyben a' művészeti költészet maga a' művészet által, egy elevenebb, valódibb, önmagát jobban értő művészet által a' természet, és élő valóság' világos szemléletére visszavezetetik.

Svédzia' első történetírója — Geijertől, 1837ben. „Den blåa Boken. Strödda Anteckningar“ című kis iromány jelent meg. Az utóbbi czím fölvilágítja az első. E' könyvecske t. i. oly jegyzetkből áll, melyeket a' szerző különbféle könyvek' átolvasta után két kötetű emlékkönyvébe iktatott. Az olvasmány sokszerű, 's igen változékony vala; szintolyan e' könyvecske tartalma azt mondnánk, hogy aesthetikai-, erkölcsi-, theologiai-, történetírási-, politcai-, 's költészileg változékony, sokszerűségét ez által tökélyesen meg nem határoznánk. A' könyv' majd mindannyi czikkei igen röviddek; gyakran egyetlen észrevétből, egy velős monásból, vagy történetírási jegyzetből állnak; 's így néműleg epigrammák- néha versekben is. 'S így az előadás is: sebes, szürös, leverő; Három cikk még is a' könyvecske' elején és végén kivételt képez; ezek ugyan is nagyságukra nézve kised értekezéseknek tekinthetők. Az első Homerről szól, melyben az író a' Wolf- istákéval ellenkező véleményt támogat. A' két utóbbi értekezés „Irland- 's az angoly egyházról“ és az „Anglia' dolgozó osztályibani változtatásokról“ szól. Az író mindkettőben egész a' gyökeréig kutatja a' gonosz' származását, 's rövid, de világos előadásban festi a' dolgok' helyzetét: Irlandban a' nép' tömegénél uralkodó nyomort, mi minden hitelt tulhalad; Angliában a' dolgozó osztályoknak, főleg a' gyárkerületekbeni szükségét 's erkölcselenségét; mi azonban az újabb időkben a' napszamosok- és kissébb földbirtokosokra is kiterjed.

Nyelvúvároknak következő iromány kedves jelenet lened: „Svenska Språkets Historia“ stb. Petersentől; mely a' mult 1837. évben Upsalában svéd fordításban jelent meg. A' nevezett iromány elválasztott rész a' dán író „Det Danske, Norske og Svenske Sprogs Historie under deres Udvegling of Stamsproget“ című munkájából, mely 1830. jelent meg Koppenhágában. Petersen alaposan érti az island nyelvet, 's azonkül a' svéd nyelvben is igen nagy előmenetet tőn; ugyanó

az angolsachs, 's mösogoth nyelvekre is vetett némi mellékpillanatot; kevesebb figyelemre méltatá a' legregibb német dialectusokat, 's a' keleti nyelveket: sanscrit, zend, perzsa stb. egészen elhanyaglá. A' könyv három részre oszlik. Az elsőben a' régi éjszaki nyelvről, 's az ezzel rokon szójárásokról értekezik, 's tulajdonkép a' másodikban kezdődik a' svéd nyelv' kifejlődési története. Ezen irományt, mint előkészületet lehet tekintni ama munkához, mellyet Grimm Jakab a' német nyelvről készített.

Blätter f. litter. Unterh. (Nr. 261, 1838) után.

M. K.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' magy. tud. társaság f. e. aprilis' 2. tartott ülésében, belső dolgok' elintézésén kívül: I. Egy névtelen által beküldött levél' következtetésében, melly az 1837. kitűzött philosophiai jutalomkérdésre egy még ezentúl, 's így a' f. e. martius' 24-ével lefolyt határnap' eltelése után beérkezendő feleletet ígér, ennek a' pályairatok közt tekintetbe nem vétethetése nyilatkoztatott ki, szabadságában állván a' szerzőnek, munkáját külön kinyomtatás végett, a' társaságnak beküldeni. II. Hanák János az abauji tájszavak' gyűjteményét küldé be a' magyar tájszótár' kiegészítésére. III. Egy természettudományi értekezés az illető bírálók' megegyező véleményeinek következtetésében nyomtatástól elmozdítatott. IV. Egy mathematicai értekezés, szerzőjének saját kérelmére, visszaadni rendeltetett. V. A' társaság' könyvtára következő ajándékokkal szaporodott: a) Beszédes József I. tagtól: Magyarországi hydrotechnicából próbául. Pest, 1831. Magyarországi hajós folyó nagy ágazat. Pest. Történeti előadása, azoknak, mellyek a' Sárviz, Sió és Kapos folyóvizek' kiszáritására elhatározattak, abrosszszal együtt. b) Hanák Jánostól: Imádságos könyv, mellyet írt, és most negyedszer kinyomtatott Pázmány Péter. Pozsony, 1631. Beszédék, mellyek b. Mednyánszky Alajos urnak tiszteletére Nyitra vmegye főispáni méltóságába lett beiktatásá ünnepén mondottak. Nyitra, 1838. c) Gr. Kemény József I. tagtól: Transylvania, periodische Zeitschrift für Landeskunde. Dritten Bandes erstes Heft. Brasso, 1838. Die Wapen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen Nationen dieses Landes. Ein Versuch von J. B. von S. Szeben, 1838. VI. A' régiséggyűjteményt gr. Kemény József I. t. a' gyulafejevári káptalan 1301. pecsétével, 's Hanák János egy XVI. századbéli magyar írat' másolatával öregbítették.

A' magy. tud. társ. aprilis' 15. május' 15. május' 13. és 20. tartott kis gyűléseiben, több rendbeli, belső dolgok között Sche-

del Ferencz' hivatalos jelentése is felolvastatott a' Battyányi Gusztáv és Kázmér testvér grófok által az academiának felajánlott, 's a' titoknak által már át is vett rohonczy és kisbéri könyvtárak' mibenlétéről; mely alkalommal azoknak a' társaság' utasításai szerint eszközzendő összeírata, rendezése és felállítása, önkénytes ajánlkozásából a' titoknakra bízott. Továbbá I. Szabó Istvánnak „Szikrák a' görög Szónokokból” című munkája Péczely József r. és Székács József l. tagok' gyűjteményébe föl vétel végett a' nagy gyűlésnek ajánlatni rendeltetett. II. Külön kiadatás végett beküldött négy szépliteraturai munka, 's egy a' Tudománytárba szánt philosophiai értekezés, az illető bírálók által előadott okoknál fogva nyomtatástól elmozdítottak. III. Némelly evkönyvi és tudománytári, törvény-, történet-, és számtudományi dolgozatoknak, 's egy külön nyomtatás végett beadott vízépitési munkának bírálók rendeltettek. IV. Sebestyén László a' társaság' minapi felszólítására hadtudományi műszavak' gyűjteményét küldé be. V. A' társaság' könyvtára következő ajándékokkal szaporodott: 1) Nagy Károly r. t. a' Jüttner József alezredes által Bécsben 1839. kiadott, két lábnyi átmérőjű földgolyóval kedveskedett, ezen hozzá tartozó munkával együtt: Anleitung zum Gebrauch der Erdkugel. — 2) Gévay Antal l. tag pedig: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, XVI. und XVII. Jahrhundert. Bécs, 1838. — 3) Gottwald Gáspár: A' gyermekek' testi nevelése a' fogantatástól egész az emberkorig. Pest, 1839. — 4) Guzmics Izidor: Egyházi tár, 1839. I és II füz. Pest. — 5) Makáry György e' következőkkel: A' Jezus szívét szerető szívek ajtatosságára szíves képekkel kiábrázoltatott könyvecske. Pozsony, 1642. — Keresztényi tudomáynak rövid sumája. Irta Vásárhelyi Gergely s. l. 1618. — Bölcés és figyelmes udvari ember. Irta spanyol nyelven Graczián Boldizsár. Fordította Faludi Ferencz. Nagyszombat, 1750. — Ne bántsd a' magyart. Irta gróf Zrinyi Miklós. Marosvásárhely, 1790. — Telemakus' bújdosásának történetei. Ford. Haller László. Kassa, 1758. — Salamon, Ptolomaeus és Titus, három szomorujáték. Kettejét szerzette, harmadikát ford. Illei János. Kassa, 1767. — Istenes jó ságra oktatott nemes ember. Irta Dorell József, ford. Faludi Ferencz. Budán, 1749. — Selectiora adagia latino-hungarica studio et vigilantia Petri Kis-Viczay. Bartfeld, 173. — Molnár Jánosnak a' régi jeles épületekről kilencz könyvei. NSzombat, 1760. — A' peleskei notariusnak pokolba menetele. Basileae, 1792. — 6) Miskolczy Károly: Balaton-Füred mint Savanyu víz. Veszprém, 1837. 'S két alkalmi vers. — 7) Szigligeti Eduard: Eredeti színművek. Pest, 1836. 's Gyászvitészek. Eredeti dráma, 1838. — 8) Nagy Ignác: Színműtár, első füzet: Ruy Blas. Budán, 1839. — 9) Taubner Károly: Az Isten' dicsőítése a' világ' bajaiban. Pest, 1839. — 10) Warga János: kézi ABC. és elemi olvasó könyvecske. Pest, 1838. — Az elemi könyvek' kiadására összeállott egyesület által a' m. tud. társaság' rendelkezései alá adott 48 példány Nagy Károly „Kis Geometra” című munkájából az ajtatos szerzet' előljárójának küldetett azon kéréssel, hogy azok a' budai és pesti gymnasiumokban tanuló, 's a' magyar nyelvben különös előmenetelt tevő ifjak között szorgalomdíjul 's jövőre szolgáló buzdításul osztassanak ki.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

A' m. tud. társaság' költségein megjelent: *Külföldi Játékszin*, kiadja a' m. t. t. XVI. köt. Tartalma: A' levelezők, vígjáték 2 felvon. b. Steigenteschtől, ford. Külkey Henrik. *Ész és sziv*, vígjáték 1 felv. b. Steigenteschtől, ford. Külkey Henrik. A' kénytelen házasság, vígjáték 1 felv. Moliere után Kazinczy Ferencz — n12r. 150 l. postapap. ékes borítékba fűzve 30 kr. pp. — Pesten, ápril 19. 1839. D. Schedel Ferencz, titoknok.

Jutalomtétel. A' cseh kir. tudom. társaság' kérelmére a' m. tud. társaság ezennel közre teszi annak, f. évi áprilisben kitűzött históriai feladását, melly szerint „a' cseh kereskedés' története kivántatik a' legrégibb időktől 1838. év' végeig.“ A pályamunkák német vagy latin nyelven lehetnek írva, a' legjobbnak elismerendő 50 cs. kir. arannyal jutalmaztatik, 's azon esetre, ha sajtóra is érdemesítenék, a' szerző még 350 tiszteletpéldányt kap. Bővebb programját e' jutalomtételnek a' Tudománytár füzete közli. Pesten, junius' 1. 1839. D. Schedel Ferencz, titoknok.

A' m. t. t. játékszíni küldöttsége munkálatairól *tizedik* értesítés. — F. évi martius' elejétől majus' végeig a' küldöttség hat ülésben folytatta dolgait, 's tisztyügre vett hét fordítmány közül a' következő hatot fogadta el: 1) *A' magyar hölgy*, vagy szín és való, nézőjáték 5 felv. Töpfer után szabadon Komlósy. 2) *Ruy Blas*, dráma 5 felvon. Hugo Victor után Nagy Ignác. 3) *Teréz*, dráma 5 felv. Dumas után Francz. Nagy Elek. 4) *A' kénytelen király*, vígj. 2 felv. francz. ut. Tóth Lőrincz. 5) *Voltaire' szünnappjai*, vígj. 2 felv. francz. ut. Tóth Lőrincz. 6) *Hamlet*, dráma 5 felv. Shakespear'ból angolból az eredetinek versmértékében Vajda Péter. — Ezek is, a' régebben hirdetett 83 darabbal együtt leiratás végett, bármelly színésztársaságnak kiadatnak az academia' levéltárából. Pesten, a' kis gyűlésből, junius' 3. 1839. D. Schedel Ferencz, titoknok.



ÉRTEKEZÉSEK' TARTALMA.

	Lap.
I. A' magyarországi ruthenokról. BÁRÓ GAUJAL . . .	5
II. Victor Hugo mint költő és drámái. PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR	16 és 110
III. Az europai polgárisodás' haladásának története. (La France Littéraire után) ZSIVORA GYÖRGY. . .	31
IV. A' szépizeti rokonságok. BRIEDL FIDÉL. 69, 137, 201, 265 és 329	
V. Az esztergami érsekség' pénzmestere. LUCZENBACHER JÁNOS.	89
VI. A' szent Ferencz rendű bosnyák szerzetesek. P. GEGŐ ELEK.	128
VII. Sárospatak. PODHRADCZKY JÓZSEF. . . .	156 és 216
VIII. Homonnai Drugeth Bálint naplója. NAMÉNYI ISTVÁN 172, 252, 315 és 363	
IX. Az ékesszólás (Hume után) KIS JÁNOS. . . .	183
X. Lakodalmi szokások Verőcze vármegye' felső vidé- kein. HOBLIK MÁRTON.	233
XI. Utazás a' quarneroi szigeteken. I. könyomattal. CsÁ- SZÁR FERENCZ.	285 és 342

	Lap.
XII. Ágnes és Beatrix, magyar hercegnők. PODHRADCZKY JÓZSEF.	304
XIII. A' spanyol költészet' története. FEKETE SOMA.	376
VIV. Okleveles toldalék, III. réznyomattal. LUCZENBACHER JÁNOS, és KISS FERENCZ. 66, 134, 195, 262, 326 és 392	

FRANCZIA

BIBLIOGRAPHIA.

VISSZATEKINTVE AZ 1838-IK ÉVRE.

Az 1838-ik évben Párizsban 6603. francia, latin, görög, német, angoly, lengyel, spanyol, és portugál ajku mű jelent meg; továbbá 976. rézmetszet és kőirat; 173. földkép, és tervrajz; végre 1000-nél több hangásmű. Mindezek nagy részét azonban kérlelhetlen balálként éré el a' 31 December, 's a' folyó évi Január' 1. napja már elfeledé azok' valahai léteztét. A' folyóiratok jobbadán tudományos lelkületűek, 's kedvenczhelyök leginkább Párizs. Számtalan mű kora halála' öntudatával lép fel, más dics után nem is törekedvén, mint a' napivéleménynek sebesen haladó rohamát egy figyelmes oldalpillanatra kényszeríteni. Ide tartoznak leginkább olly értekezések 's vitázatok, mellyek egy személy, vagy ministerség, vagy valamelly political combinatio körül forognak, 's mellyeket érdemlett szunnyadozásikból nem szándékunk felriasztani. Örömmel vesszük észre a' növekedő figyelmet, melly a' történeti, és földíráti tudományok iránt mutatkozik. Egy a' mult éven általunk a' Sorbonban hallott, 's Guignault professor által tartott fölolvasás uj bizonyítványát adá a' magos tiszteletnek, mellyet valódiilag művelt, 's tudós Franciaíknál a' német földíráti, 's történeti tudományok élveznek. Valóban megható vala a' mély tisztelet, mellyel Guignault régi, becsületes *Clüver*ünkrői szólla. Ujabbak' például *Maltebrun*' és *Balbi*' méltánylata is szintolly alapos, mint részrehajlatlan bírálót ismerteté meg . . . velünk Guignaultban. Ha nem családkozom, valahol *Volmer*' „*Mythologisches Wörterbuch*“ című compilatiojában e' tisztelt tanítónak elég hirtelenkedő megrovását olvasám. Én ismerem Guignault tanítót, és ismerem Volmer' szótárát. Nem tehetek róla, ha teljes meggyőződésemm abban központosul, hogy Volmer e' francia professort nem ismeri jobban, 's alig is tanult többet az előbeszédeben általa olly jelesen előszámált munkák hosszú soránál.

Nem rég Ritter Károly' földíratát próbálák francziára fordítani. Nem tudom, sikerült-e? én igen kétkem. Az első kötetnél többet nem láttam. Az álláspont, mellyről Ritter

fogja fel jeles munkájában a' földíratot, a' tudvágyóknak, 's a' közönség' nagy részének igen magas, és igen hosszú ösvényen vezeti őket a' célhoz, melyet elérni törekednek. Balbi Adrian' „*Abrégé de Géographie, rédigé sur un nouveau plan*“ czínű munkájának új kiadása valódi népszerűt kedvezést élvez. Ez a' harmadik, 's tetemesen bővített kiadás, 24. földkép- 's rézmetszettel. Külseje csinos, 's Renouard Gyula' könyvkereskedésének, mint egyéb kiadásai is, becsületére válik. Balbi jeles tulajdonokkal bír, 's nem csak Francziáknak, hanem mindenkinek, ki könnyen, és gyorsan kíván haladni tanulmányiban, mint elemi író különösen ajánlható. Kellemes középutat tart az igen tudós, 's régiebb földírat' nehéz magva, 's a' föllengő képzelődés közt, melyet Maltebrun gyakran olly előadásaiiban is alkalmazott, melyeknek fő, sőt egyetlen érdemét igazság-, tettleges, sőt száraz valónak kell vala képeznie. Mig Maltebrun a' „*Précis*“ első kötetének gyors elkapatása, 's barátainak a' császárság' hirlapjaiban közlött fűszeres magasztalási által a' további, 's komoly tanulmánytól magát el hagyá vonatni: Balbi a' későbbi időben igen helyesen elismeré, hogy a' földleírásban nem elég, jó és szellemdús elbeszélőnek lenni, 's hogy a' képzelőerő igen tehetlen valami, midőn a' csendes oczeánon fekvő valamely sziget' szélességi fokáról, Dania' egyik városa' népességéről, vagy az angoly hajók' számáról kell meghatározva szöllanunk. Ez okból ő minden ország' és világérsz' tudósaihoz fordula, 's érdemteltjes megkülönböztetéssel sorozá tárgyait, a' fontosnak mindig első, 's annak, mi történetileg tán nevezetes, illő helyet adva ábrázolatiban. Ha tán némi eltérés volna is ez az eredeti tervtől, azt csak dicsérni lehetne, minthogy a' földíratú történeti előadás' valódi céljával legjobban megegyez. Balbi' munkájának egy lényeges érdeme, mit már boldogult Klapproth is nagy dicsérettel elismert, 's a' melly egy francziában, vagy olaszban valóban kétszeres figyelmet érdemel, abban áll, hogy a' tulajdonneveket részint nyelvtanulmánya, részint dologhoz értők' javalása után, 's ekként jól és helyesen írja. A' föld' felosztása, és természeti 's political földírat fölötti általános tanokon kívül, minden országról pontos tájirati és statistikai utasításokat lelhetni benne, 's ábrázolatának központosító módszere különösen könnyíti az általános átnézetet. Ez okból ajánltaték az egyetem' tanulóinak is. Bizonyítványul szolgálnak az említett különös gondosságnak, mellyel a' földíratú és történeti tudományok jelenleg üzetnek; az ezekbe vágó nagy művek' új, 's javított kiadásai, melyek közül mi csak egyet említünk meg, és ez az „*Atlas géographique historique, et chronologique par Lapie, colonel au corps royal d'état major, et par La-*

pie, fils, capitaine au même corps.“ E’ munka 50. földképből, és 25. ívnyi magyarázathból áll, ’s külső szépségére nézve is felette méltó az ajánlatra. Az újabb kor egészen más igényekkel lép föl a’ földírók’ ellenében, mint az őskor. A’ szerencsés elfogultság, mi által a’ régi világ’ legkisebb státusa is a’ teremtés’ főpontjának tekinthető önmagát, határain túl mindent félreismer, vagy mint vadságot megvetett, a’ földíróra nézve e’ nagy kéjelem immár elenyészett. A’ világ már senki előtt sem titok, ’s a’ tanulandó anyag olly óriási viszonyban növekedék, hogy az olly módszer, melly ugyan semmi fontost sem mulaszt el megemlíteni, de bennünket minden haszontalantól megkímél, melly az átnézetet könnyíti, a’ szemléltethetőséget nagyítja, ’s a’ tudvágyót azonnal átteszi kutatásai’ földre, hol lelkiileg élénk szemmel körültekinthet. E’ földadatnak mind két szerző nagy mértékben megfelelt: földképeik e’ második kiadáshoz újonnan metszettek, ’s a’ vizsgálódónak világos és gondos rajzolataik által nagy segínyt nyújtnak. Mit magamban egy valódiilag czélszerű földképgyűjtemény’ ismertető jeléül gyakran képzelék: itt összesítve látom. Az országoknak kor, ’s természeti és társas viszonyaikbani forradalmak által okozott változásait különféle, ’s csupán e’ czélra szánt földképek értelmesítik, ’s szemünket külön tartományok’ külső fekvésére, fölosztására, ’s hatáira függesztve, országok-, ’s birodalmakon utazunk át folyvást előttünk lebegvén azoknak kezdetöktől jelen idői viszontagságaik. Hogy a’ szerzők a’ világnak illy rövid, ’s mégis terjedelmes képét mely különismeretek nélkül nem adhaták, fölőslég volna említünk. Egyébiránt a’ magyarázat, melly e’ földképgyűjteményt kíséri, ennek igen kitünő bizonyítványát adja. Minek a’ földképekben hely nem adódhaték, az e’ magyarázatban tárgyszerűleg föl van jegyezve. Az egész a’ tudomány’ három főalkatörészeinek: u. m. a’ mathematicai, természeti, és politikai, ’s polgári földírat’ fejtegetésével kezdődik, ’s ezen alaptét után a’ legérdekesebb tájirati és statistikai közlemények, az országok külön felosztása, ’s kormányzatai stb. következnek. Jelen alkataban e’ földképgyűjteményt valamint azoknak; kik e’ tudományt összetett átnézetben öhajtnák bírni, úgy az e’ tudományt kevesebb fáradsággal, ’s munkával sajátjokká tenni kívánókra nézve egyenlőn kedves tüneménynek tekinthetni. Innen magyarázható a’ kedvező fogadtatás, melly e’ két jeles férfiú’ művét valamint Franciaországban, úgy a’ külföldön is követé. Földképgyűjteményekről, ’s földíratiról — történeti nagy művekről itt természetesen annélkül nem szólhatok, hogy *Le Sage*’ szép, ’s érdemteljes művét meg ne említsem. Ki nem ismeri *Las Cases* gróf „*Atlas historique, et géographique*“ című munkáját? Ki nem em-

lékezik a' méltánylatra, mellyel a' nagy száműzött sz. Helena' szigetén e' munkáról szóla? Azóta az „*Atlas historique*“ már húsz kiadást ért, ide nem számítva a' számtalan utánnyomatot, minden nyelvei fordítást, kivonatokat, 's utána-
zatokat. Napoleon sajnálá, hogy e' földképgyűjteményt elebb nem ismeré; ő azt, mint mondá, első elemi könyv gyanánt ajánlandá a' tanító intézetekbe. „Milly adat-tömeg! 's mind e' mellett milly összefüggés, milly könnyű átnézet az egészben!“ Mit a' császár e' fölkiáltásával elismert, azt a' közvélemény is igazola. Gazdag összoglalát, az emberiségnek folyamidomban előadott, kezdettől fogvai clete, az eseményeknek növekedő vonalban átnézhető láncolata, az egykoruság, helyes rendezete, 's vizirányos fölosztása, — ezeken nyugszik 's alapul az „*Atlas historique*“ nagy kece, 's egyszersmind a' magas becs, mellyre azt tanító, 's tanítvány egyiránt méltatja. A' közönség ismeri a' csodálatra méltó módszert, mellyben Humbolt Sándor földíratí ábrázolatit nyilvánítá. A' Cordillerák', vagy az Andesek' csúcsairól lövelli szét az új szárazföld felett éles és rendező pillanatait, 's a' milly hatást teremtnék lelkében, a' milly alakban tűnnek föl szeme előtt e' felséges, nagy képek, szintolly szellemet lihegnek ábrázolatai, mellyekben való, ékesszolás, és költészet vetélkedve küzdnék az elsőség fölött. Ez a' valódi módszere a' földíratí, 's . . . történeti ábrázolatnak; az emberi felfogótehetség ugyanis mindenben csak egység után törekszik, 's csak ebben lel megnyugvást. Ezen elmélet' ügyes alkalmazása bizonyítá be *Las Cases* grófnak a' történeti panorámákrai magas hivatását. A' világtörténeti események' hosszú láncolatát testi szemmel átnéznünk nem lehet; e' természeti lehetlenség' nagyobb, 's nevezeteseb részét azonban *Las Cases*' földképe által legyőzhetni, minthogy azon valamint az országok' általános, úgy a' tartományok' külön történetei, hajdankori, 's még folyvást létező, vagy már elenyészett birodalmak valamint földíratí, úgy történeti tekintetben, kezdetöktől végig, pontosan följegyezvék. Ki mind ezt leírni, szóval kimondni akarná, óriási munkába kezdne. Illyesmink pedig elég van, 's valahányszor a' királyi könyvtár' termeiben a' történeti művekre pillantok, mindig amaz egyiptomi király' kétkedése jut eszembe, vallyon az irnitudas, 's tudományaink örökíthetése valódi jótétemény-e az emberiségre nézve? Az „*Atlas historique*“ minden körülményesb magyarázat' elmellőzése végett rajzokat, jeleket, vonalokat, 's ezek' változatos alkalmazását használja, mellyek különféleségeikhez képest az olvasó' lelkében különböző eszméket, 's benyomásokat gerjesztnek, végre még is egy általános ösz-, és zárpíllanattá alakulandókat. A' különvizsgálódónak a' munkához kapcsolt nemzeti táblák igen kedves tünetek leendnek. E'

földképgyűjtemény' utolsó, ívnagysági kiadása méltán nevezetik „fényűzési kiadásnak.“ E' nagy gonddal, 's csinnal készült kiadás is bizonyítja, milly nagy mértékben bírja e' mű a' közönség' kegyét, minthogy a' kiadónak, a' munka' jó . . . keletéről biztosítva levén, semmi csinosítási költségektől sem kell irtóznia. A' francia műipartermények' utolsó kiállításakor némelly, Franciaország' földképét ábrázoló, próbálatokat lehete látni, mellyek kitűnő izléssel, a' leggondosb tisztaság-, 's pontossággal valának metszve. A' vizsgáló jury e' földképeket, lelkesítő emlékpénzre, és pedig méltán tartá érdemeseknek. Most az egész, 25. földképből álló gyűjtemény elkészült, 's igen is méltó az általános tetszésre, melyet megjelenté óta élvez. Csak a' *Cassini* nevet kell említenem, 's azonnal minden dologértő tudandja, hogy itt egy híres tudós család' híres művéről van a' szó. A' *Cassini* családnak, dédösétől kezdve, az ég minden csodáival, a' nagy csillagok poroszloikkal, az égbolt minden világával, valamint magosságával, örvényeivel, 's legtávolabb, vagy legközelebb szugaival a' föld, vívó helyül szolgáltak, 's vizsgálataik', . . . föld-, és tájirati meghatározásaik' kedvenczhele Franciaország. János Domokostól kezdve, ki 1625-ben Nizza mellett Perinaldo-ban született, 1650ben és így huszonötödik évében a' csillagászati első tanszéket Bolognában elfoglalá, 's az égtan' körében tett bámulandó újításai' következtében Colbert által Franciaországba hivatott, . . . Cassini Jakab Domokos a' párizsi tudományos academia' tagjaig, milly fenséges sora négy nemzedéken általi nagy lelkeknek! milly művek, mellyek a' csillagászati ismeretekben azóta tett nagy előmenetek' daczára, még maiglan is teljes bámulatunkra méltók! A' *Cassini* család' tagjainak kitűnő sajátsága a' lelki kifejlés' kora érettsége; Cassini Jakab az elébb említettnek fia 1677. született Párizsban, 's 1694. már a' tudományos academiába lépett; Cassini Caesar Ferencz, az előbbi' fia, 1714. született Párizsban, 's még nem volt 22. évü, midőn a' tudományos academiába fölvétetett. Ő veté meg alapját a' munkának, mellyről itt szólunk. Franciaországnak csupán mértani fölméretése helyett, mint a' terv vala, ő az egész országot tájiratilag ajánlá fölvétetni, melly munkához hasonló még akkor nem létezett. Kevésbe mult, hogy vállalata' teljes bevégezését meg nem érte, 's fia, Jakab Domokos 1789. adá át a' „*Carte topographique de France*“ czimű, 180. levélből álló, nagy művet a' nemzetgyűlésnek; később azonban a' „*Cartes d'assemblages*“ hozzájárultával 184. levélre növekedék, 's 36. láb. magas, és 38. lábnyi széles négyzetlapályt foglalt el. Mindenki gondolhatja, hogy ez' óriásföldképen minden a' legnagyobb pontossággal vala följegyezve. Ára azonban ezer frank vala, 's inkább valami

ritkaság, nagy, 's nagyszerű remekmű, mint általános használatra készült munka gyanánt vala tekinthető. Ez' okból ezt kisebb idomu kiadások követék u. m. először az óriásmű' egy harmadára, később egy negyedére szorított kiadás jelent meg, ez utóbbi 24. levélen. Az új kiadás, melyről mi itt különösen értekezünk, szinte egy negyedére van szorítva az eredeti *Cassini* földképnek, 's huszonöt levélben foglalva kilencz lábnyi négyszeglapályt foglal el, mellyen nem csak egész Franciaország, hanem Belgium' egy része, a' Rajnavidékek, Schweiz, Savoya, Piemont, és Spanyolország is föl vannak jegyezve, és ára, mesteri kikészítése mellett is, igen szép kemény papírba kötve, csak 100. frank. Az első kibővített kiadás', 's e' legújabb' megjelenése közt tíz évnél több folyt le; 's ezen időköz javításokra, szépítésre, 's igazításokra fordíták. Így jutának be e' munkába a' csillagászati és mértani újabb észrevételek, a' hadministerség', hadépítések', bányászat', 's tengerészet' fölméréseik, összehasonlítvák a' praefectusok', és kerületi mérnökök' tudósításaikkal. Ekként e' földképgyűjtemény, melly méltán neveztetik „*Franciaország' óriásszerű kisedábrázolatának*“, legpontosb adatokat közöl a' bányászatrol, erdőkről, 's mocsárokról; megjegyzi a' folyamok', patakok', csatornák, 's minden hajózható, vagy tutajozható viz' futását. A' városok, kikötők, erősségek, szén-, kő-, és érczbányák, tavak, érczvizek a' természet' nevezetességei stb. szinte nincsenek belőle kihagyva. Ki Franciaországot átnézni, 's a' távolból is annak nem csak természeti ábrázát kívánja felfogni, hanem annak belső hely-, föl-, és el osztályozásába ohajt hatni, az igen nagy hasznát veheti e' földképgyűjtemény' tájirati, kormányzati, és statistikai részének; ez ugyanis előadja az országnak utolsó felosztását 86. kerületre, 363. megyére, 2834 cantonra, vagy is bekebiróságra, és 37,153. községre; továbbá legtökélyesb utasításokat nyújt valamint a' polgári, úgy a' katonai intézetekről, a' különféle országutak' rendezetéről, tábori-, és vasutakról, mellékösvényekről, utazási-, és levélposták-, vashámorok-, gyárokról stb. a' haditörténetből minden nevezetes helyet közöl, feljegyzi az ütközetek' napjait, városok', 's helységek' népességét, 's e' mellett, mily haladás! a' tulajdonneveket mindenhol helyesen, és jól közli. Végre a' „*Carte d'assemblage*“ e' kisebbre szorított földkép' számainak, a' Cassini nagy földképgyűjtemény' számainai vonatkozását érintő utatást, 's a' használt jelekről igen czélszerű felvilágítást nyújt. Ha nem volna is a' nagy kiadás 184. részlapja annyira elhasználva, hogy azzali új nyomtatás eszközésére nem is gondolhatni, már annak nagy ára is minden esetre igen gátolná egytetemes használhatását. Miért is ez'

új kiadást valamint érdemtéljes, úgy becses tünemény gyanánt véljük tekinthetni.

Beilage zur allgem. Zeitung (1839. No 70, 71, 72.) után.

M. K.

CRITICAI SZEMLE.

NYILVÁNOS OKTATÁS.

Précis du système, des progrès et de l'état de l'instruction publique en Russie, rédigé d'après des documens officiels, par Alexandre de KRUSENSTERN. Varsovie, 1837.

Az orosz köz nevelési rendszer ellen külföldön, úgymond sz., sok előítélet keletkezett. Melly előítéletek' megczáfolására ő minden kitelhető szorgalommal azon volt, hogy hiteles, részint hivatalos jegyzékekből, részint ön tapasztalásából merített közleményeket nyújtson az olvasó' kezébe.

A' *bevezetésben* Sz. az orosz cultura' történetének vázlatát adja. Sz. szerint *Jaroslaw* is már, 1050. körül, mozdította elő a' culturát, sőt ez a' Sz. írás' némelly könyveit maga fordítá le oroszra 's az ifjuságnak három iskolát nyitott *Newgorod*, *Kiow* és *Szmolenskben*. A' *Mogulok'* két százados járma alatt az Oroszok előbbi miveletlenségökbe estek vissza. 'S ámbár *III. János*, *Tivador*, kivált pedig *Goris Godunoff* sokat tettek; a' szüntelen háborak' 's belvillongások miatt csak a' *Romanoff ház'* trónra lépte után derült a' nap az orosz birodalom fölött is. *Nagy Péter'* érdemei a' köz nevelés körül hosszasan számláltatnak elő. Elég nekünk megjegyeznünk, hogy akkor a' falusi iskolák' tanítói naponként a' kormánytól tíz kopeket kaptak 's hogy a' kolostorok és egyházak' jövedelmeinek illetőleg egy huszad 's egy harminczadrésze iskolákra fordítatott 's hogy az érsekek 's püspökök köteleztettek: hallgatói termékül lakaikban a' tanuló ifjuságnak néhány szobát engedni ált. *Nagy Péter* alkotta a' *cs. tudományok' academiáját* is. Ő a' párizsi academicusokat kéré meg, hogy

Oroszország' körülményeihez illő tervet készítsenek neki, de ezek *Leibnitz*ot jelelték ki neki, mint olyt férfit, ki e tekintetben teljes bizodalmit érdemli meg. *Első foglalatossága volt ezen academiának, minden tudományból tanító könyvet írni.* Egy úttal magdeburgi *Gluck Erneszt*, felvigyázása alatt *Vauban*, *Blondel*, *Arend*, *Comenius'* munkáit, *Hübner'* földleírását, *Puffendorf'* historiáját stb. fordítatá le. Nagy Péternek elcinte sok előítélettel kelle küzdeni, mert gyermekeiket a' szülek nem akarák iskolába küldeni. Egy rendelethe szerint a' nemesség nem hagyhatta birtokát gyermekeinek örökségül, ha ezek írni 's olvasni nem tudtak; a' papok szorosán vizsgáltattak, 's a' városok' lakói birsággal büntettetettek meg, ha gyermekeiket iskolába nem küldék. A' kijelelt pályán tovább mentek *Anna*, *Erzsébet*, és *Katalin* császárnék. I. *Sándor* ismét egy lépéssel tovább ment a' népfelvilágosítás és köz oktatási ministerium' alkotása által, 1802-ben. Alatta a' birodalmi tanító intézetek 4 osztályra osztattak: 1) falusi iskolák; 2) kerületi iskolák; 3) gymnasiumok és 4) egyetemekre. Az egyetemek' száma előlegesen 6ra határozottatott, gymnasiumok' minden tartományi városban állítottak fel 's minden gymnasiumnak 8 tanítója 's szintannyi fő tanítási tárgya volt; a) *Mathesis és természettan*; b) földleírás és történetek; c) philosophia és köz gazdaság; d) természetleírás és technologia; e) deák nyelv; f) német ny.; g) franczia ny. és h) rajzolás. Nagy Péter hozta be az ismert rangosztályzatot, melynek 8 első fokai örökös, a' többi 6 személyes nemességet kölcsönözött, 's mely szerint az egyetem' rectora az ötödikbe (*statustandócsos*); az academicusok és rendes professorok a' hetedikbe (*tanácsos*); a' különböző karok' doctorai a' nyolczadikba (*őrnagy, collegium assessora*); nyelv- és hangásztanítók a' kilenczedikbe (*kapitány, czímszetes tanácsos*); a' tanulók a' tizenkettedikbe (*hadnagy*) tartoztak. Ezt I. *Sándor* annyiban módosította, hogy a' szolgálatévek utáni előlépését a' kormánytiszteknek eltörölte; minél fogva a' született herczeg vagy tartománykormányzó sem léphetett a' hatodik (*collegium' tandócsosa*) vagy ötödik (*statustandócsos*) rangosztályba, ha csak egyetemi vizsgálaton nem ment keresztül. A' császár' buzgóságát köz oktatási intézetek' felállításában követték alattvalói is. A' moszkvai kereskedőség saját költségein kereskedési iskolát alkotott; a' kiowi, wolhyniai és podoliai nemesség igen gazdagon dotálta a' krzemenieci lyceumot; a' Szlobod Ukraina' nemessége hasonló célra 400,000 rubelt gyűjtött. *Demidoff'* statustanácsos 500,000 rubelt ajándékozta a' moszkvai egyetemnek 's 1 milliót tön le a' birodalmi kincstárba egy *Jaroslawban* felállítandó főiskolára, stb.

A' munkának négy része van: 1) a' köz oktatási ministe-

rium, egyetemek, gymnasiumok, kerületi és falusi iskolák, könyvtárak, újságok és censuráról; II) hadi tanító intézetekről; III) papi iskolákról; IV) bányászati, gazdasági intézetek, árvaházakról stb.

A' *ministeri cancellariában* egy igazgató dolgozik három titoknokkal 's két segéddel. Tiszte minden a' ministeriumhoz beküldött fölratot, jelentést stb. megvizsgálni 's a' minister elejbe terjeszteni; a' *köz oktatás osztálya* az iskolák' vezetésével, tanítók' kineveztetésével . . . 's a' ministeri hírlap' szerkesztésével foglalkozik; a' *főigazgatás*, mint harmadik osztálya ezen ministeriumnak, az iskolák' pénzbeli viszonyairól gondoskodik stb.

A' birodalom, iskolai megyékre, kerületekre osztatik. Minden kerületnek van egy *curatora*, ki a' főfelügyázást viszi, 's egy *inspectora*, ki a' kerületben lévő iskolákat gyakrabban meglátogatja. Ez a' kettő, az egyetem' rectorával 's a' *gymnasium' directorával képzik* az egyetem' *fő ítélő székét*.

A' *falusi iskolákba* a' *lancasteri tanításmód* hozatott be. Minden ilyen falusi iskola mellett egy *kis könyv-, abrosz- és eszköztár* is találtatik, az ÉRETTEBB KOR' SZÁMÁRA.

A' *kerületi iskolákban*, 's illyenek minden városban találtatnak, a' valláson 's szent történeteken kívül, az *oros nyelv, számvetés, mértan, földleírás és historia*, végre a' szépirás és rajzolás is tanítatik. Ha negyvennél többre szaporodik egy osztály' nevéndékeinek száma, a' városnak egy illy iskolával többet kell állítania fel.

A' *gymnasiumnak* igen bölesen kettős célja van: a' nevéndékeket az egyetemre készíteni el 's olly ismeretekkel ruházni fel, mellyeket, ha kilépnek, a' köz életben is használhatnak. A' directornak phil. doctornak kell lennie. A' tanulók' a' felsőbb osztályokba léphetnek ált, mihelyt alkalmasok. A' tanítás főleg az *önmunkálkodás szellemét ébreszti*. A' könyv nélküli tanultatás tilos, valamint a' dictálás is; mert ez első csak a' legalsóbb elmethehetséget, az emlékeztet gyakorolja, a' felsőbbek' kisebbségére, az utolsó a' mellett, hogy idővesztegetés, csak igen hibás *terniókat* hoz létre. Azon tanulók, kik a' gymnasiumban magokat kitüntették, kormány' költségén látogathatják meg az egyetemet, de ekkor illendő fizetés mellett kötelesek a' közoktatás' ministeriumában hat évig szolgálni.

Minden *egyetem* három karból áll: philosophiai, orvosi, törvénytudományi ból. A' tanítók' vagy professorok vagy segédek vagy lectorok. Minden karnak van decánja, a' philosophiainak, melly két részre oszlik: mathematico-természettudományira és philosophico-historiaira, kettő. A' professorok a' rectorral az egyetem' tanácsát képzik. A' philosophiai kar' első osztályában philosophia tanítatik, régi 's

uj literatura 's lingvistica, történetek, statistica stb. ezeken kívül az arab, török, perzsa, mogul és tatár stb. nyelvek; a' második osztály a' mathematicai és természettudományokat foglalja magában, a' csillagászatot, chemiát, ásvány-növény és állattant, erdőszetet és építészetet stb. Ezen kívül vannak minden egyetemen német, francia, angol és olasz nyelvtanítók, valamint rajzolás, táncz, bajvivó és lovagló mesterek.

Az egyetemi tanács választ tiszteleti és levelező tagokat, valamint a' meghívandó professorokat 's tanítókat, ő vizsgálja a' professorok' és tanítóknak tisztokben elkövetett hibáit, ő készít az oktatás' könnyebbítését tárgyazó javaslatokat stb.

Az egyetemi igazgatás, mely a' rectorból, a' karok' decanjából 's az egyetem' syndicusából áll, kétfelé oszlik, gazdagságira és rendőrségire. Azon egyenlenségek, melyeket a' rector, mint az igazgatás' feje, ki nem egyenlíthet, a' curatornak jelentetnek fel. Súlyosabb büntettek a' tanácstól vizsgáltatnak meg 's a' bűnös az ítélő székeknek adatik ki.

A' curatort közvetlenül a' császár nevezi ki. A' rector 4 évre a' nyugalmazott professorok' sorából választatik és pedig az egyetemi tanácstól.

Minden professor 25 évi szolgálat után *de facto emeritus*, 's csak a' minister' különös engedelmével folytatja 's pedig csak 5 évig még hivatalát, feltéve, hogy erre az egyetemi tanácstól ismét választatik.

Az egyetemek' külön jogai közé számíttatik, hogy külön egyetemi censurájok van. A' professorok' számára megrendelt könyvek, folyóiratok és hirlapok nem állanak a' közönséges külföldi censura alatt. Minden egyetemnek van könyvnyomtató műhelye. A' nyugalmazott professorok (*emeritus*) egész fizetésüket megtartják. Tíz évi szolgálat után, ha a' professor súlyos betegségbe esik, mely nem engedi hivatala' folytatását, fél fizetéssel nyugalmaztatik, 15 évi szolgálat után fizetése' három negyedét kapja: 's ezen nyugpénzével külföldön is élhet.

Minden egyetemmel még három más különös intézet áll összeköttetésben. I. egy paedogogeum; II. egy orvosi intézet 's III. egy tudós társaság (*Société savante*).

A' paedogogeumban gymnasiumbeli tanítók képeztetnek. Tanulói, számmal legalább huszan, a' kormány' költségén neveltetnek.

Az orvosi intézetben szinte nevendék orvosok neveltetnek, de kik, minthogy köz költségen tartatnak, tanulások' elvégeztével, 6 évi szolgálatra köteleztetnek. A' moszkvai

egyetem 100, a' kasani 40, a' charkowi szinte 40 illy ne-
vendéket számlál.

A' *tudós társaságok* a' professorok' javából (*élite*) ké-
pezteknek 's tiszteleti és levelező tagokat választanak.

Fizetésekre a' következő summák rendeltettek:

a' pétervári egy. számára	272,250 rubel ¹⁾
„ moszkvai „ „	454,200 „
„ kasani „ „	370,000 „
„ charkowi „ „	370,000 „

összesen 1,466,450 rubel.

A' rendes professorok' évi fizetése Pétervárat 's Moszkvában
5500 rubelt tesz, Kasan és Charkowban 4500-at.

A' *pétervári tudományok' academiája* már feljebb érin-
tetett. Első tagjai voltak: Bayer, *De l'Isle*, Bulfinger, *Ber-
nouilli Miklós és János*. Első elnöke: Blumentrost. 1747 te-
hát 22 évvel felállítatása után új szabályokat kapott. II. Ka-
talin alatt már 18 tagja volt, melyek közt a' következő hí-
res nevek: *Euler*, *Lomonosoff*, *Gmelin*, *Pallas*, *Fuss*, *Herr-
mann* stb. 1830 óta 21 rendes tagból áll, kik közül 3 a'
(tiszt) mathesist, 2 a' csillagászatot, 2 a' chemiát, 2 a'
zoológiát, 1 a' füvészetet, 1 az ásványtant stb. műveli. Ugyan
azon évben az academia' kiadásai 230,400 rubelt tettek.

A' *cs. nyelvi academia* ²⁾ 1782, az ismeretes igen tudós
Daschkoff herczegné ³⁾ elnöksége alatt nyitattott meg. Ettől
egy igen jeles orosz grammaticát 's szótírt birunk 6 kötet-
ben. Évi jövedelmei 60,000 rubelre mennek.

E' két intézetten kívül még több privát *tudós társaság*
is létezik az orosz birodalomban. Például Pétervárat egy *ás-
ványtudós és gyógyszeráros társaság*, mely a' kormánytól
évenként 10,000 rubelt kap; *Rigában* egy literaturai 's egy
históriai 's régiségkedvelő társaság; *Moszkvában* egy termé-
szetleirési 's egy históriai stb.

1828 egy új cenzurái rendelet bocsátatott ki, mely-
ben az írók' jogai is foglaltatnak. Az író vagy fordító, el-
meszüleménye' teljes sajátjogát bírja, míg él, sőt e' jog az

1) Itt papirosrubelek értetnek. Tizenkét rubel igen közelítőleg
13 váltó forint.

2) Ennek jelenleg 55 rendes és 17 tiszteleti tagja van.

3) *Daschkoff* herczegné (szül. *Woronzoff* grófné) 1744 szüle-
tett. Ifjúságában a' classica literaturával 's a' tudományok-
kal megbarátkozott. 18 esztendő korától fogva özvegy
Katalin alatt a' testőr seregnél ezredes kívánt lenni, mi
hogy nem teljesítetett, visszavonulva élt, míg a' szóban
lévő nyelvi academia' lépett életbe, melynek munkálkodá-
saiban élénk részt vett.

író vagy fordító' örököseire is megy által, úgy azonban, hogy *huszonöt évvel* az író vagy fordító' halála után dolgozata köz birtokká legyen. A' literaturai orzás' bűne nem csak a' közönségesen úgy nevezett utánnymókra esik, hanem azon journalistákra stb. is, kik, ha bár critica' színe alatt, más folyóiratokból vagy könyvekből egész helyeket irnak ki, 's a' büntetésnek akkor is van helye, ha a' kiírt hely nem tesz is egy egész lapot — — Az utánnymás bírsággal büntettetik, melly az eredeti munkának 2400 példányban ki adási költségével felér 's mind e' mellett az utánnymatok bíróilag lefoglaltatnak a' jogszerű kiadó javára!!!

Hivatalos kutfőkből mutatja Sz., hogy az egyetemek' nevendéki 1824—1835-ig 20,000-rel szaporodtak, mi a' mostani egyetemi tanulóknak *egy harmadát* teszi? Ez olly kedvező tünemény, melly Oroszországra nézve legfényesebb következményeket fogja szülni. Megjegyzésre méltó, hogy az orosz kormánynak még nem jutott eszébe, ezen intézeteket pénzforrásúl használni, vagy épen tanító könyvek' kiadásával egyedárosságot úzni 's így a' tudósok' üdvös concurrentiáját egy úttal kirekeszteni stb., sőt hogy a' kormány nagyobb részint maga viszi a' költséget, 's hogy azon 85,700 tanuló közül, mellyek most a' biradalmi iskolákban nyilvános pályára készülnek, 25,000 's így azt egésznek majd *egy harmada*, nem mondom kis stipendiumot kap, mellyből talán pár hónapig sem élhetne, hanem egészen kormány' költségén tartatik.

'S mik azok a' roppant summák, mellyek e' végre a' ministerium' kezeibe folynak? Évenként nem több, mint $7\frac{1}{2}$ millio rubel! A' dolog nem szorult dicséretre, ha meggondoljuk, hogy már 1830-ban 1610 ker. iskola, gymnasium 's egyetem volt, 's hogy ezen iskolák' száma 1826—1836 közt 440-nel szaporodott!

A' munka' *második részében* Oroszország' hadi tanító intézetei vizsgáltatnak.

A' hadi intézetek' első osztályát teszik, mellyek *Mihály* cs. herczeg' ügyelése alatt állanak. A' *kiskatona*-intézet 1731 állott fel, eleinte 200 nevendékkel 's évi 34,000 rubellel. Az intézet az idővel nagyobb kiterjedést nyert, mihez a' birodalom' városaiban több illy intézet is járult. A' *nemesség* itt igen buzgónak mutatta magát. A' kiskatona-intézetek' felállítása' idejében egyszerre $2\frac{1}{2}$ millio rubel gyűlt össze. Ezredes *Bachtin* azon kívül $1\frac{1}{2}$ milliót és 2700 jobbágyot ajándékoza az oreli intézetnek. Egy másik tisz, *Tschertkow*, szinte $1\frac{1}{2}$ milliót, több ingatlan birtokkal és 1000 jobbágygyal, áldozta a' woroneschi iskolának. De illy nagylelkűségek Oroszországban nem tartoznak a' ritkaságok közzé. Ezen kiskatonák' igen célirányos nevelési 's fenytéki rend-

szerét Sz. igen bőven adja elő. A' kiskatonák könyvekkel vagy mathematicai eszközökkel jutalmaztatnak meg, a' gradusban előlépnek, 's a' jutalmak a' legnagyobb ünnepélylyel osztatnak ki. A' legjelesebb nevei arany betűkkel márvány táblákba vésetnek 's e' márványtáblák vagy az intézet termeiben, vagy a' templomban függesztetnek fel. Ezen intézetek tanítói a' *hatodik* — *tizenkettedik* rangosztályba tartoznak. A' tanítók' fizetése 700 rubeltől 2500-ig emelkedik.

A' katonai intézetek' második osztályát a' tábornagyi kar 's hajózás' iskolái teszik.

A' harmadik osztály' intézeteiben a' katonák' gyermekei neveltetnek.

Ezen köznevelési ág' évi budgete 8.687,000 rubelt tesz de jegyezzük meg, hogy a' 179,980 nevendék közül 179,500 egészen a' kormány' költségén tartatik 's a' többi, mintegy csak 500, stipendiumokkal segítetik.

A' *harmadik részben* a' papi intézetek következnek. Már felebb láttuk, hogy az orosz egyetemeknek nincs theologiai kara. 'S igen bölcsen mindjárt az első elemektől fogva elválasztatik egymástól a' polgár 's statusember' neveltetése, a' katona vagy papétól. 'S ennél fogva nem is találattik pap, mint tanító, egyéb intézetekben, egyetemeken vagy gymnasiomokban, mi más országokban nem nagy ritkaság.

A' papi intézetek három részre osztatnak:

a) *papi academiákra* vagy is főiskolákra (Pétervár, Moszkva, Kiow);

b) *közép papi iskolákra* 's ilyenek több tartományi városokban találattanak.

c) *alsó tanító intézetekre.*

A' közép iskolák, melyekben 6 év alatt a' theologiai tanulmányokon kívül, a' philosophia, szónoklat, historia 's görög, deák, német és franczia nyelv tanítatnak, képzik a' lelkész, szóval az alsó papságot.

A' papi academiákat a' felsőbb papi hivatalokra készülő jobb fők látogatják meg. 'S itt a' theologiai tanulmányokon kívül tanítási tárgyak: philosophia, literatura, physica, elemi és felsőbb mathesis, görög, deák, zsidó, franczia és német nyelv.

A' *munka' negyedik részében* az úgy nevezett különös iskolák fordulnak elő.

a) *bányászati iskola*, 4613 nevendékkel 's évi 647,900 rubellel, a' birodalomban több van;

b) a' *pétervári polytechnicum* 132 nevendéket számlál 's évenként 121,780 rubelt kap;

c) a' *kereskedő-hajózási iskola*' budgete évenként 50,000 rubelre megyen;

d) Ide tartoznak: a' pétervári *erdőszeti intézet*; a' mér-

női iskola, 'Tschernigoffban; a' moszkvai kereskedői intézet, a' gorygoretzky gazdasági iskola stb.

Nevezetes tünemények Oroszországban az ápoló intézetek (curatelle) árva vagy igen szegény gyermekek' számára, melyeknek dotatiója, hazafiúi buzgóság által, óriási léptekkel haladott. 1775 az akkoron felállított curatelák' összes dotatiója csak 685,000 rubelt tett. A' tőke azonban

1808-ban már	8.878,000 rubelre
1810 „ „	18.020,090 „
1820 „ „	36.416,000 „
1830 „ „	89.938,933 „
1833 „ „	104.000,000 „
1834 „ „	108.978,531 „
1835 „ „	122.851,390 „

emelkedett! Innen van, hogy Oroszországban sokkal kevesebb a' koldús, mint akárhol. De milly befolyása legyen ezen' curateláknak a' nép' erkölcsiségére 's a' köz jóllétre, az kiszámolhatatlan.

A' szegényebb kormánytisztok' gyermekeit a' kormány külön iskolákban nevelteti, mely célra évenként 182,760 r. rendeltetett.

Továbbá más külön intézetek ekként osztoznak a' kormány' jóteteményeiben:

Cs. művészetek' academiája .	146,000 rub.
Színház iskola	130,000 „
Út- és hidépítő tanító intézet .	281,540 „
Mérnöki iskola	117,000 „
Pétervári lelenczház	2.260,200 „
„ süketnéma-ház	75,000 „
Leány nevelő intézet Péterv. .	2.500,000 „
„ „ „ Moszk. .	423,600 „

stb., stb.

Összesen jó a' cs. tudom. academiájára, egyetemekre, gymnasiumokra kerületi 's falusi iskolákra évenként

	7.450,000 rubel,
Hadi tanító intézetekre	8.687,194 „
Papi iskolákra	3.000,000 „
Külön iskolákra	9.596,947 „

Összes évi budget 28.734,141 rubel¹⁾

A' tanulók' száma *jelenleg* NÉGYSZER NAGYOBB, mint volt ez előtt csak harmincz évvel!

1) A' nyilvános könyvtárakra nagy gond fordítatik. A' pétervári cs. könyvtárnak, 1836-ban 423,151 nyomtatott kötete volt és 17,235 kézírata. A' mondott évben 27,000 könyv vétetett és 262 nevezetes kézirat.

Ezen roppant haladás' főokait Sz. a' munka' végén a' következő pontokban találja:

1) *az iskola-rend' egységében 's részletességében*, mely jeles eszméleti 's gyakorlati főktől úgy dolgoztatott ki, hogy a' szünet nélküli javítást 's módosítást nem csak ki nem zárja, sőt részleteivel előteremti.

2) *A' köz oktatás' vezetésében*. Valamelly tanító intézet péld. egyetem' előljárói az egyetem' tagjai közül vétetnek 's a' rector- vagy decanság' nem pusztá megtiszteltetés, hanem sokban igen terhes hivatal. Az egyetem a' maga *curatorában* központosítatik, 's e' curator közvetlenül a' minister alatt áll. Hol nincs curator, ott az egyetemnek felfelé támaszpontja sincs 's hol a' köz oktatási minister hibázik, vagy mi egyre megy ki, más dolgokkal foglalkozik, ott minden hatás lefelé erőtlen, ott hibázik az a' központ, mely a' sok tagú egészet összefoglalja. A' dolgot, hogy a' baj némileg elbár/itassék, más hivatalok 's így *nem tudományos* emberek' kezeibe adni, annyit tesz, mint az ügy' fontosságát felre ismerni, 's minden czélszerű javítást előleg is lehetetlenné lenni.

3) *A' tanító testület' jobb helyheztesésében*. A' tanító testület maga intézi el gazdasági 's birói dolgait. *Même lorsque, mondja Sz. lorsqu' un membre enseignant, un employé ou un étudiant de l'Université est arrêté par l'autorité militaire ou la police, il est immédiatement conduit par devant le recteur, auquel il est donné connaissance du délit, a moins que l'arrestation n'ait été motivée par la prévention de participation à un crime capital, auquel cas il est donné avis à l'Université, qu'elle ait à désigner un délégué pour suivre l'enquête.* Ide tartozik, hogy a' kormány nagy bizodalmat mutat az egyetem' tagjai iránt, kiknek írásai minden külön censura nélkül nyomatnak ki 's e' végre minden egyetemnek van könyvnyomtató műhelye is. Ide tartozik a' tanítók' 's tudósoknak általában magas, már felebb érintett rangja; ide azon bölcsessége a' kormánynak, mely által a' tudományok' sokban igen tövises pályáját enyhíteni igyekezik. A' tanítók, kivált a' felsőbb tudományok' tanítói, sokféle igen terhes készülleteik 's a' tanítás' terhe miatt, nem sorozhatók azon halandók' számába, kiket a' gondviselés könnyű, kényelemmel 's éldelettel járó sorssal álda meg. E' sorsot új kellemetlenségekkel, talán nélkülözésekkel terhelni akarni, a' legrosszabb politica volna, mert e' *testület'* kezében van a' jobblét forrását valamint megnyitni úgy bezárni is. Ha e' tudós olly helyzetben van, hogy neki mindennapi szükségekkel kelljen küzdenie, hogy egész nappal tanítania 's éjjel kenyérért a' legnagyobb elfáradásig írnia kelljen, a' nélkül, hogy néha néha egy kis éldeletet engedhessen magának, vagy gyermekeinek jobb sorsot készíthessen, vajjon mit

lehet illy körülmények közt a' legnagyobb talentumtól is várni? 'S ha a' nélkülözéshez talán megvetés is, nem csak az egyesnek, hanem az egész rendnek megvetése is járul; ha, midőn a' többiek, az emberi társaság' keblében napról napra jobblétre vergődnek, örökös maradásra és sanyarúságra csak ő maga van kárhozthatva; ha mind e' mellett némelly hiu, de még is néha az emberi szívet emelő 's a' világgal kibékítő, megtiszteltésekre sem tarthat számot; 's ha végül az egész világ körülte mindég rebesgeti, hogy a' tudományok milly hatalmasan pártoltatnak akkor igen is állítjuk, miként a' legnemesbék is, kik az emberi nem' jótévi lehetnek volna, lassan elkedvetlenednek 's a' pályától, melylyen minden szép 's jóért lelkesülve haladni kezdtek, lassan lassan elpártolnak 's a' tudomány' műveltetése hívatlan 's érdemetlen kezekbe kerül 's hogy mindeznek következtében a' köz nevelés 's a' népfelvilágosítás' ügye szükségképen semmiségébe esik vissza. 'S az éjben, mely illy állapotra szükségképen következik, a' félfelvilágosodás' rémítő kísértete jár, melyly nemzetek' vére után szomjúhozik 's melylyet csak számos emberi áldozattal kér lelhetni meg, melyly nem a' valóban, hanem ön teremtette iszonyú képzetekben keresi boldogságát. *Ce n'est*, mondja egy e' tárgyban közre bocsátott orosz manifestum, 1826, jul. 13., *ce n'est certes point aux progrès de la civilisation, mais à la vanité, qui ne produit que le désœuvrement et le vide de l'esprit, mais au défaut d'une instruction saine, qu'il faut attribuer cette licence de la pensée, cette fougue des passions, ces demi-connaissances si confuses et si funestes, ce penchant aux théories extrêmes et aux visions politiques, qui commencent par démoraliser et finissent par perdre.*

Jahrbücher der Literatur (II. 1838.) után

V. A.

Ueber den gegenwärtigen Zustand des öffentlichen Unterrichts in den westlichen Staaten von Deutschland, in Holland, Frankreich und Belgien. Von Friedrich THIERSCH. Drei Theile. *Erster Theil.* Den bayerischen Rheinkreis, Württemberg, Baden, Frankfurt, Hessen-Darmstadt, Nassau, die preussische Rheinprovinz, und Westphalen enthaltend. 539 S. *Zweiter Theil:* Holland, Frankreich und Belgien enthaltend. 528 S. *Dritter Theil:* Die Beilage d. i. pädagogische Abhandlungen. Gesetze über den öffentlichen Unterricht und Schul- und Lehrordnungen, 446 S. Stuttgart u. Tübingen, b. Cotta, 1838. Ára 9 for. 30 kr. pp.

Jelen munka' Szerzője egyike azon neveknek, melylyek több évek során által a' politica' és literatura' mezején min-

den nevezetesebb események előfordulásánál tisztelettel említettek. Ha tekintjük Thiersch úrnak a' bajor iskolák felvirágzása körüli érdemeit, nyelvészeti jeles dolgozatait Homér és Pindár felett, buzgó fáradságait, mik által rendes testgyakorlatoknak az iskolákba visszavitelére törekedett; ha vizsgáljuk művészettörténeti tanulmányit 's utazását, jeles könyvét a' tudós iskolák elrendezéséről, 's vezetéséről célirányos függelékkivel, ha Görögország' újjá születése körül szerzett érdemeit illőleg méltatjuk: Thiersch úrtól tiszteletünket 's becsülésünket meg nem tagadhatjuk. Sőt némi egyoldalúság is könnyen megbocsátható oly férfiában, ki mindig jobb után törekedett, 's szép eszméjét lelkének minden erejével valósníni igyekezett. Thiersch ur minden módon törekszik ugyan a' nemesebb értelemben vett haladást előmozdítani, de szintolly erősen ragaszkodik a' régi jókhoz, miken jelen műveltség 's Europa mostani rendje alapszanak, 's mik által azok folyvást fentartatnak. A' dolgoz' természetében fekszik, mi szerint illy megmentés és fentartás csak a' növekedő ifjúság által érthetik el 's e' szerint Thiersch urnak előbbi munkájában fáradozásait nem csupán tisztán neveléstani szempontból kell méltatni. Ama könyv magában foglalta a' tant, e' pedig annak Európa különféle országaiban alkalmazását adja elő.

Mi illeti már az előttünk fekvő munkát Thiersch ur nagyon sebesen utazott, azért is tapasztalása hiányos, kevés dologhoz értőket hallgathatván meg, felületesség 's vigyázatlanúság miatt nem ritkán hamisan ítelt. Innen magyarázható a' számtalan hiba, név- és helyleírásaiban. Illy hibáktól egészen ment a' bajor rajnakerület' iskoláiról szölvő szakasz, melyet egyébiránt is az egész könyvben legjobbnak tartunk. Sok helyen igen szembeötlőleg szerénytelen ítéleteket hoz a' Sz. több személyekről, kiket nevékön is megnevez, 's ez által egy részről érzékenyül sérti azoknak becsületöket, más részről méltán gyanúba ejti magát, miszerint nagy maga mutogatásával és saját személyességének túlbecsülésével írt. Harmadik fagyvatkozásnak mondhatnók, mi szerint a' Sz. saját kedvencz nézeteit nagyon is kiemelvén, más országokban talált jó intézvények megítélésében gyakran igazságtalan. Nem kárhozzatjuk ugyan előszereteté, mellyel az 1829-ik évi 8. febr. iskolai terv, a' bajor latin iskolák, 's a' real cursusnak azokkal összekapcsoltatása iránt viseltetik, sőt jobbnak is tartjuk ez elrendelést, mint melly sok real gymnasiumokban, kézmű 's más polgáriskolákban mellyek mai időben kerülhetetlen szükségnek kiáltatnak ki léteznek: ámde ezen út nem az egyvedűli, melly az igazsághoz vezet. Oly sokat utazott férfi mint a' Sz. bizonyosan tudni fogja, mi szerint különféle

országoknak különféle körülményi más meg más intézvényeket kívánnak, 's mi szerint a' neveléstanban alig létezik olyan rendszer, mely egyedül boldogító. Negyedszer, nem ok nélkül fedezték fel többben a' Sz. könyveiben a' porosz rendszer iránti hasztalanul leplezett türelmetlenséget, 's a' belga iránt szembetűnő kedvezést. Ezekről bővebben leendő alkalmunk az egyes országok mellett szóllanunk.

Mielőtt azonban egyesekre térnénk, örömmel valljuk meg, mi szerint jelen könyv a' főlebbi fogyatkozások ellenére is sok jelest, hasznost, 's szellemdúst foglal magában. Ide számíttjuk, a' classicus régiség' tanulmánya iránti ragaszkodást, melynek jelen könyv is mint az előbbieket védíratul szolgál, 's alaposan megmutatja, mi szerint a' régi nyelvek a' mostani léhaság ellenében a' német műveltségnek valódi fenékkövét teszik. Meg kell azonban jegyeznünk, mi szerint a' Sz. nem akarja az egész ifjúságot nyelvészekké neveltetni, sem nem keres minden üdvét a' görögben 's latinban.

A' kézmű- 's ipar iskoláknak csak öszve kellene kötetniök a' tudós iskolákkal, 's ezeknek tanítói felügyelésök alatt, nem pedig magokra hagyatva állaniok, mert így nem bírnak azon ügyesség- 's biztossággal, mit a' humaniorum iskolák adhatnak a' realtanításnak. Ezen elveket, melyek a' bajor latin iskolák' alapjául szolgálnak, bíráló is helyben hagyja. Thiersch úrnak előbbi munkájából számos példákat lehetne felhordani, mikből azok alkalmazásának üdves következményi kiviláglanak. Igaz ugyan, mi szerint a' gymnasiumok' neveltjei kereskedésre, vagy kézmű iparra lépven ki, eleinte ügyetlenek, de annyival sebesebben haladnak elő, legyőzik az akadályokat, 's ismereteik alaposabbak. Általában a' nagyobb terjedelmű vállalatok vezetésében több belátást, sőt ügyességet, 's gyakorlottságot fejtenek ki, mint az ipar iskolák' nevendékei. Illy értelemben adák nyilatkozásikat az *elberfeldi* gyártulajdonosok 's kereskedők, valamint a' *stettini* kereskedőség is.

Egyéb oktatási tárgyakat illetőleg helyesen int a' Sz. óvakodjunk a' fiatal elméket túlfeszíteni olyakkal, mik erejüket haladják, mint *mathesis*. A' német *stylust* illetőleg előbbi könyvében kimondott nézete mellett marad, t. i. a' német *stylust* csak előkészíteni kell a' gymnasiumban, nem kifejteni, német dolgozatok csak tanulói gyakorlatok lehetnek, a' latin *stylus* legjobban képezheti ki a' német *stylust*, 's paedagogiai halfogások volnának szószármazást 's nyelvrokonságot régi, nyelvemlékeket, vagy Göthe' és Schiller' munkáit tenni a' felsőbb iskolákban rendes tanulmányúl. Thiersch úr volt első, ki figyelmeztetett azon körülményre, mi szerint Franciaország' iskoláiban az anya nyelven taní-

tás nagyon korlátolt, 's leginkább régi nyelvek' fordításában áll, még is épen ezen nemzet helyez oly nagy becsét nyelvében 's literatúrájában, 's európai polgárisodás' birtokában lenni hiszi magát. Mi illeti a' történet tanítását', Sz. véleményében nagyobb részben osztozunk, abban mindazáltal egyet nem értünk, mi szerint Szerző ohajtaná, hogy a' felsőbb osztálybeli tanulók egész terjedelmű történeti munkáknak egybefüggő olvasásából merítsék historiai ismereteiket. Ez által a' történetek' tanulását régi nyelvek' tanulásával szándékozik öszvekapcsolni, mi magában dicséretes törekedés, de más oldalról sok illedelmetlenségre vezet, miket itt felhordani nem akarunk. Semmi említést sem tett Sz. arról, mi szerint a' német egyetemek' tanulói kevés hasznokra fordítják a' historiai leczkéket. Fájdalom! úgy van a' dolog. A' tanulók nagyobb része csak annyi historiai ismerettel lép a' világba ki, mennyit két héti órákon (mert sok helyen annyira van a' historia szorítva) halgatott leczkéből hoz az iskolából magával. Kérdezhetni ugyan, az iskolának áll e' tisztiben illy hanyagságot gátolni, vagy a státusnak kötelessége gondoskodni, mi szerint leendő polgárai minél több 's alapos historiai ismeretekkel lépjenek az élet' síkjára. Vólna csak a' historia is kenyértudomány!

Eddigi jeles tulajdonokon kívül megemlítenő még az érett ifjaknak tudományos foglalkodtatásában értelmes rendszer. Minden formalismust, 's lélekölő gépiséget száműz a' Sz. kárhoztatja a' vastag 's nagy írott füzeteket, a' formulák' 's leczkék' értelemnélküli felmondatását, a' sok írásbeli fordításokat, céliránytalan repetitiókat, felvilágosítja ezen sokat jelentő intést! „festina lente“, megmutatja, mi szerint valamely intézetnek gyarapodása főképen az által eszközöltetik, ha szabad, élénk, 's minél kevesbé korlátolt tudás és haladás vágya költetik fel; ez az egyedüli mód a' szabad tudományok' virágoztatására. Ezért ajánlandó az ifjaknak a' régi classicus íróknak olvasása, mint legüdvösebb 's legtermékenyebb, egy úttal legkellemetesebb foglalatosság. Nem ok nélkül rosszalva jegyzi meg Sz. mi szerint azon ifjaknak, kik hetenkint 30—36. órával terheltetnek, sem idejük, sem erejük, de kedvük sem marad azon felül még újabb terhet is venni vállaikra; mi csuda ha kevesen találkoznak, kik kedvvel 's állhatatossággal bírnak magokat arra is elszánni; ha kivételképen történik is e' részben valami, az mind kevés, 's nagyobb következés nélkül vész el. Minthogy a' Sz. az otthoni tanulmányt oly fontosnak tartja, helyén lett volna megemlíteni néhány gymnasiumokat, mellyek e' részben huzamosb idő alatt magokat kitüntették.

Ezeknek előbocsátásával megkezdjük a' Szerzővel az általa leírt országokon keresztül az utazást. Legjobbakkak

tartjuk a' bajor rajnai kerületet, 's Franciaországot illető szakaszokat, ezekre a' fentebbi észrevételek legkevesbé illenek, annival többször leszünk kénytelenek a' többi szakaszokban a' szerzővel egyet nem érteni. Ohajtottuk volna, vajha a' Sz. azokat ne is írta légyen, tekintete mint paedagogus írónak sokat csökkent általuk.

Erster Theil. *Der öffentliche Unterricht im bayerischen Rheinkreise*: Thiersch úr a' bajor király' a' parancsából, utazta be e' tartományt 1834, 1835 és 1836-ik esztődkben olly czéllal, hogy a' gymnasiumok- 's lycaeumokbani általános vizsgálatokat vezesse, 's a' többi latin iskolák 's gymnasiuumok állapotjáról is tudományt szerezzen. E' rendeltetésének méltóképen megfelelt, 's minden tanító intézetekben jó hírt hagyott maga ntán. Először szó vagyon a' falusi, városi elemi iskolákról, azután a' kaiserslauterni tanítóképző intézetről, a' kézmű- 's ipar iskolákról. Zweibrücken városban illy iskolának felállítását kívánta eszközölni a' városházánál számos egybesereglett polgárok', tisztviselők', mesterlegények' 's inasok' jelenlétében tartott beszédével. Körülményesebben tárgyalja némelly városok' latin iskoláit. Részletekbe nem ereszkedhetvén csak általánosan jegyezzük meg, mi szerint ezen tudósítás örömmel tölti be az olvasót, 's a' rajnai kerületbeni tanítási rendszert, mint jól rendezett egészet tünteti szembe, melly derék tanítókkal, jó fenytékkal, lelkes előjárókkal, 's tisztviselőkkel, többnyire jó igyekezetű közönségekkel, hajlékony, 's jó érzésű ifiakkal dicsekszik kik bár milly míveltségre képesek, 's a' rájuk fordított gondot gazdag gyümölcsökkel pótolandják ki. Thiersch úr mindennütt nagy munkásságot fejtett ki. Tanítókkal értekezései paedagogiai belátást mutatnak, beszédei, miket kaiserslauterni Zweibrücken, Durkheim 's Neustadt városokban tartott, szónoki képességének újabb tanújelei. Több helyeken latin iskolák' felállításában buzgólkodott.

Harmadik gymnasiumnak alapítása a' rajnai kerületben még 1836-ban bizonytalan volt, legtöbb ellen állásra talált Thiersch úr ebben, mint más oktatási tárgyakban is, melyek komoly és alapos míveltségre irányozvák- a' rajnai kerület' tartományi tanácsában. Olly tapasztalás, melly a' déli német státusokban több izben bebizonyosodott.

Der öffentliche Unterricht im Königreiche Württemberg. Württemberg' tanítói intézvényi több kedvezéssel valának a' Szerző' előbbi könyvében megítélve, ezzel itt csak a' latin iskolák, 's azon előkészület, mellyben a' zárdai iskola 's az alsóbb theologiai nevendék iskolák' tanítványi részesülnek, dicsekszhetnek. Ezek a' Sz. által tanítványioknak ügyességek 's jártasságok miatt némethon' latin iskolái drágaköveinek neveztetnek. Sokkal szigorúbb a' württembergi felsőbb tanító

osztály, különösen a stuttgarti felsőbb osztálybeli tanítók iránt. Ezeknek öszve nem férő tanulmányok' keverését, pendant nehézkes előadást, az ifjúság ideje- és erejével visszaélést, általában minden rosszat lobbant szemökre, 's olly vas-tag kifejezésekben, hogy e' miatt nem csak az érdekllett tanítók a' „Jahn Jahrbücher für Philol. u. Paedag. XXII. 2. 1. 234.“ felszólamlottak, 's Thiersch urat sok igaztalanságban utólkapták, sőt a' fő iskolai tanács Thiersch úrra nézve bosszantó de nem egészen érdemtelen módon fogta pártját a' tanítóknak (Allgem. Zeit. 1838. Nro. 137). Helyesebb a' Klumpp. Stettenben létező intézvényének rajzolata, mellynek hibás 's tökéletlen elrendelését az olvasóval világosan szemlélteti, ez ellen mind eddig senki sem emelte szavát. Mi a' real iskolák által okozható kártóli félelmet, a' latin iskolák' korlátozását, 's a' humanisticus tanulmányok' hasznainak homályosításukat illetőleg mondatik, az egy tiszteletre méltó nép' legbecsesb kincsei megtartása iránti meleg reszvétet bizonyít, 's Szerzőnek becsületére válik.

Baden. Itt sajátképen csak a' bádeni iskolák' eddigi alkotásukat tárgyazó észrevételeknek vagyon némi fontosságok. Egyébiránt meglátogatta Thiersch úr a' heidelbergi, manheimi, karlsruhei, és constanci lycaeamokat 's gymnasiumokat, a' karlsruhei seminariumot 's öszművészeti iskolát, 's itt is mint más helyeken értekezett a' fő iskolai igazgatóságokkal, beszélt a' directorokkal, 's tanítókkal, megvizsgálta a' tanulókat, át tekintette tanulmányikat.

Hessen-Darmstadt. A' wormszi gymnasiumról jót jelent, annyival kevesebbet a' mainziról, mellynek hibája, miszerint a' tanulmányok öszve vagynak zavarva, 's a' deak 's görög nyelvekre kevés idő fordítatik; a' darmstadtinak elrendezésében is több kivetőt talál, de a' tanítókat általában dicséri, 's az intézet érdemlett tekintetben állását hirdeti. Ezt követő lapok a' nyilvános oktatás' fő vezetéséről 's az iskolai tervekről, jelesül a' Schmithenner úréiról indúlatos hangon vagynak írva, 's a' darmstadti tartományban rendkívüli ingerültséget okoztak. Ezekben sok személyesség is foglaltatik. Minden esetre a' méltányló bíráló megemlíthette volna, mi szerint 10—12. évek óta a' gymnasiumokbani tanítás- és fenytékben nevezetes javítások tétettek, mi szerint a' kormány-nak tiszta jó akarátja van, és hogy Diltthey úrnak 1827—1831. programmaiban közlött iskolai tudositásokból csak ugyan a' classicai tanulmány' terjedésére lehet következtést húzni; sajnálandó, mi szerint 1832. óta a' programmak többé nem adatván, a' közönségtől elvonatott egy nevezetes eszköz a' tudós iskolák' állásáról folyvást értesülhetni. Ezt nem ok nélkül rőtta meg a' Sz. is. Több vádjai között legtöbb alappal bír a' Smitthenner' iskolai tervének megrovása; ked-

vezőbben itéli meg a' Schleiermacher' iskolai tervét, ámbár neki is nem ok nélkül veti szemére a' classiciai tanulmány' élvezének feláldozását, életröli, 's tekintőleg a' tudós iskolák általi képződést, az általános műveltségről megfogások' alapatlanságát. E' részben megtekintendő Friedemann' terjedelmesebb criticája (a' Zeitschrift für Verfassung und Verwaltung deutscher Gymnasien III. 147. 200. lapjain). Szóval Thiersch úr általános reformot kíván a' vezető tanácsban 's magoknak az intézeteknek helsejökben, reformatiót in capite et membris, ez által hiszi, mi szerint azon jó csirák, melyek némely tanítók' képességükben szenderegnek, 's az ifjúság' tanulékony 's jó akarata által ápoltnak, szépen felvirágozhatnak, mit Hassia áldott földétől méltán várhatni is.

Frankfurt. A' Sz. kárhoztatja, mi szerint mind a' népiskolák, mind a' gymnasiumok igen megátkodtak a' régi mellett, ezért maga a' classicumon, 's mathematicumon alapított fenék sem segíthet többé a' gymnasiumokon. Jól ismerik az igazgatásbeli fogyatkozásokat, de nem akarnak rajtok változtatni, minthogy akkor újabb változások következnének be, egykedvűség 's dologhoz nem értés uralkodnak azoknál, kik a' dolgon segíthetnének. Ezen ítéletek ellen egy frankfurti nyugalmas hangon szólalt fel az 1838-ki Allgemeine Schul-Zeitung 51-ik számában, 's azoknak alapatlanságát megmutogatta.

Nassau. Ha valahol, itt különösen hibázik Szerző' tudósításában az alaposság, 's pontosság. Ez nem is történhetett másként, minthogy a' Szerző ugyan azon napon mellyén Wies-Badenbe érkezett, el is utazott 's alkalma sem lehetett körülményes adatokat gyűjteni: még is Nassauról 20. lapokat nyomtattatott, miért is az 1838-ki Allgemeine Schulzeitung 47-ik számában érzékenyen megrovatott.

Die preussische Rheinprovinz, und die preussische Provinz Westphalen. Mind a' mellett, hogy Thiersch ur a' kormányt, iskolai tanácsokat 's tanítókat belátásukról dicséri, elemi iskoláiknak 's gymnasiumaiknak szép sikerét említi, még is némi ingerültség 's vetélkedés vádjától nem ment. A' porosz rendszert nevezetes hibákkal vádolja, mik szerinte elrendelésben, igazgatásban 's következményben mutatkoznak, útai tévutak, az elemi oktatás' fogyatkozásai: mi szerint az osztályok (classisok) halmozottak, az iskolahajárás rendetlen, egész tartományrészekben a' tanítók ügyetlenek, itt Diestervegre van czélozás, ki az új elemi oktató képző rendszert alapítja.

A' real oktatással nincsenek még tisztában. A' tudományos iskolákban rendet, 's igazgatást illetőleg sok dicsérni való van, de azon tudós iskolákra, melyek kissébb terjedelmök miatt gymnasiumok' sorába nem jönnek, kevés figye-

lem fordítatik. A' hármas osztályozás természetelleniségét kiemeli. A' tanítási tárgyakban a' mathematicai nagyon túl vitetik, 's föld-történetírás, 's természettan fonákul alkalmaztatnak, általában a' dologtanítás mértékentűli. Ezért nem tenyészik a' nyelvtanulás úgy mint kellene, a' classicusok' olvasásában ma is a' régi rendetlenség uralkodik. Német nyelvre sok idő fordítottatik, ellenben kevés figyelem van a' testgyakorlásokra, úszóiskolára, 's fürdésre. Végre nevezetes hiány, mi szerint Porosz országban általános iskolai rend nincsen, ez az oka, hogy az írásbeli munkák önkényesen szabhatnak meg, mi által az ifjúság nagyon megterhelhetik, 's ellankad. Mi ugyan nem állítjuk, mi szerint a' porosz gymnasiumokban mint minden emberi dologban hibák ne legyenek, de Thiersch urat, ki rajnai tartományokban tizenegy napot, Westpháliában öt napot töltött csak el, nem tartjuk competens bírónak, annival is inkább nem, mivel a' bajor gymnasiumokat 's latin iskolákat használta mértékül. Ezért alapszabály az elemi iskoláknak gáncsolása, mi szerint bennök rendetlen az iskolabajáros, alkalmatlanok a' tanítók, szintén alapszabály azon vádja, mintha történet, 's földleírással a' növendékek mértéken túl terheltenének, mintha a' hármas osztályozás természetelleni, 's azon rend, mely szerint az autorok olvastatnak, terv 's alap nélküli lenne. Mind ezen vádak eléggé megczáfoltattak az oktatási minis-
teriumnak 1837-ik eszt. 24. octoberben ki bocsátott derék közleményében. Ennek egyik igen jó eszméje többek között a' tanítóknak lehető legnagyobb szabadságuk minden tudományokban, mindazáltal illendő felügyelet alatt, ez az, mi gyakorlati kifejlésében a' porosz tanítói osztályba darab idő óta nevezetes számú jeles főket vezérlett, 's ezért általános iskolai rendet szükségtelemmé tett 's teszen, minden visszaéléseket ki rekeszt, melyek a' bajor iskolák' dolgában 1804. óta gyakran előjönnek. A' mostani állásnak helyes megítélésében nagy akadályára volt a' szerzőnek siettsége, e' miatt sok dolgokról helyes megfogást sem tudott magának szerezni. A' gymnasiumokat méltatlanul rója meg, holott elegendő felvilágításokat nem gyűjtött, kevés iskolai igazgatókkal, 's tanítókkal beszéllett, egy programmat sem olvasott, egyetlen egy leczkét sem látogatott meg. Ha figyelmesebb lett volna a' Sz. vizsgálataiban, által fogta volna látni, miszerint ezen tartományokban az újabb időkben olly tanítói osztály képződött, mely tudományos műveltséggel nemes érzelme-
ket, ritka hivatálhűséget, 's feddhetlen erkölcsöket párit, mi szerint a' gymnasiumok derék tartományi igazgatás' 's directorok' vezérlete alatt, hajlékony, jó irányú, 's tudományokat szomjúzó ifjúsággal biztosan haladnak a' megkezdett pályán.

Zweiter Theil. *Der öffentliche Unterricht in Holland.*
Erről másszor.

Der öffentliche Unterricht in Frankreich. A' Szerző ugyan, csak Weissenburg, Nancy, Metz, Strassbourg és Paris városokban létező iskolákat látta, 's azokat is aránylag rövid idő alatt: még is ezen szemlélődéseire, 's korábbi időkben, u. m. 1813—1815-iki esztendőekben szerzett tapasztalataira támaszkodva, az oktatást illető dolgokban jártas férfaktól sok oldalú értesülés, 's hirlapokból készített célszerű kivonatok' segédelmével a' franczia oktatási intézményeknek igen világos és eleven képét rajzolta. E' szakaszt a' legjobban sikerültek egyikének tartjuk. Részletes taglalgatásba nem ereszkedhetvén észrevételeinket csak néhány pontokra igyekeztünk öszvevonni. Különösen érdekes, Nancy, Metz', Strassbourg' némelly iskoláiról, a' parisi normaliskoláról, az egyetemről, annak különféle lépesőzeteiről, az úgy nevezett Colléges royaux és pensionsróli tudósításait olvasni. Ezeknek szomorú állapotjukat, bennök az ifjúságnak, gépi idomlítását jobban festeni, mint azt a' Sz. tette, alig lehetne. Az előjárók nem csak más nevelő intézetekből, hanem a' megyékből is nevendékeket vadásznak, kik az ő műnyelvükön „le gibier“ nevezetnek, 's ha nagy reménnyel ketszgetők, gyakran 3—5000. frankon vásároltatnak meg övéiktől. Sőt valóságos árverések is tartatnak. Ekkor minden áron arra törnek, hogy egy vagy több tudományágakban melyekben vélek jutalmat nyeretni kívánnak minél jobban kiiskolázzák, (műnyelvükön chausse vagy pávé). Ha ez sikerül, úgy a' vállalat jól ütött ki, „le gibier est devenu une action“, 's csak azon igyekeznek, hogy cursusban maradjon; a' paedagogiai hajhászat mindenképen folytattatik. A' többi gyermekek 's ifiak, kik kevesbé fogékonyak, leg gondatlanabbul el hanyagoltatnak. „Midőn egy maitre de pension-nak e' felletti csodálkozásomat jelenteném ki, így szól Thiersch úr, ezt a' feleletet vettem: Hát ugyan mit kívánna kegyed, hogy tegyünk? Hiszen mi is úgy cselekszünk, mint a' párisi hatóság, a' látogatott 's széles útszákat kiköveztetjük, 's ki világtítjuk, a' szűk 's félre fekvőket pedig sötétben 's szennyben hagyjuk.“

Ezen külső ragyogási vágyban, ezen tanítási egyedurtságban, 's egyformaságban hiszi Sz. annak okát feltalálhatni, miért az oktatás olly sikertelen, olly gyümölestelen. Kényurasági rendszer alatt, mint Napoleoné volt, nem lenne rajta mit csudálni, de a' juliusi kormány alatt megfoghatatlan. De ennek is hite, mi szerint a' szabadság' országát, melyet alapítani szándékozott' világosság' visszatartóztatásával szükség a' fejtelenség' zavarától óvnia. Ez az oka a' normál iskola' ismételt felállításának, melyet Cousin magának a' porosz kor-

mánynak is követésül mert ajánlani. A' fiú még gyenge korában a' normaliskolába lép át a' collegium' ápolása alól, ott tápláltatik, ruháztatik, taníttatik, őriztetik, hogy azon formát, színt öltse magára, melyet ott, ismeretek 's tanítási módor viselnek, 's azon typust vegye fel, melyet az egyetem visel, 's minden tagjain kinyomni törekszik. Minden erre van számítva, 's mondhatni, jól számítva, 's okosan kivíve. Hogy e' mellett az egyedeknek tudományos 's erkölcsi önállóságuk feláldoztatik, hogy annak helyére idomítás, pedant egyoldalúság, hallatlan szellemzsarnokság lépnek, hogy ez által a' Jesuitáknak nézetei tetteleg elismértetnek, mind ez ezen fabrique des grands hommes-nál, mint Cousin nevezi, tekintetbe nem vétetik. Ezen intézvényeknek kártékonyosságát Thiersch úr szónoki ihletéssel 's nyomatos okokkal több helyeken meg mutogatja.

Nem kevesbé fontosak Szerzőnek okoskodásai az előjogokról, melyeket Páris az egész ország felett szellemi tekintetben is bitorol, fontosak hamis és elavult methodusok, philosophiai tanításbani visszaélések, 's valódi tudományosság' csökkenése feletti panaszai, itt mind az által érdemlett dicsérettel emlékezik azon jelesek' koszorújáról, kik külszín, 's hír utánni kapkodás közepette hazájokban a' valódi tudományosság' lelkét 's méltóságát fentartják: tovább kárhoztatja, mi szerint political tekintetek vegyítetnek a' paedagógiába, kárhoztatja a' finansziái intézvényeket, különösen az egyetemi fizetéseket. A' humanismus 's realismus felett 1836. 's 1837-ik esztendőekben a' követek' kamarájában történt vitákat röviden de jól adja. Az oktatás' reformatorei Guizot, Cousin, Villemain, 's Marc Girardin iránt nincs kedvező véleménnyel. Egyedül Guizot urat hiszi a' nagy tekintetű 's befolyással bíró férfiak között még olyannak, ki az oktatás állapotját részint ismeri, részint felismerni képes.

Thiersch úr' vizsgálatának végeredményi, melyektől tiszteletünket meg nem tagadhatjuk, következők, u. m. 1) Az egyetem mostani állapotjában többé nem tarthatja fenn magát. 2) Az oktatási királyi tanácsnak nagyobb hatáskört kell nyernie. 3) A' tartományokban német értelemben vett egyetemeket szükség a' facultasok helyett létre hozni. 4) A' másodrangú iskoláknak oda kell módosítatniok, hogy a' Collège, Colléges royaux és communaux, a' rhetorikával végződjenek, a' philosophia' 's egyetemi tudományok' cursusa mint faculté des lettres et sciences visszaadassék. 5) Minden collegiumot alsóbbra a' nyelvek' tanulása, 's felsőbbre a' literatura' tanulása véget szükség felosztani. Csak ekként lehet azon formális zsiibbadtságot, pedant félszegséget, 's lélekölő unalmasságot, mely az eddigi tanulási rendben létezett, megszüntetni, az Aumoniers, Censorok, 's Provisorok tanítók

legyenek, az igazgatást maga az intézet vezesse, 's a' tanítók előljáróság alatt szabadon tanácskozzanak. 7) Az elemi tanításban a' mostani úton, mely jól indult, kell tovább is haladni. A' Sz. zárszavai behatók 's forró részvételre gerjesztők.

Belgien. Ezen szakasszal sok okunk van meg nem elégednünk. Egy részről ugyan hálás elismerést érdemel szerzőnek fáradtsága, mi szerint nem könnyen kapható belga oklevélgyűjteményekből, 's hirlapokból az université libre', université catholique', 's szorosan egyben függő political 's paedagogiai intézvényeknek ismertetére vezeti az olvasót: de más részről nem lehet meg nem ütköznünk, midőn Thiersch úrban a' catholika iskola' 's egyetemi intézvényeknek túlzó magasztalóját szemléljük, midőn a' 397-ik lapon olvassuk, mi szerint Leopold Király a' belga clerusban nem vetélytársára, hanem királyi hatalmának legnagyobb támaszára talált, midőn a' catholika egyetem' nyilatkozásait oda magyaráztatni látjuk, miként bennök valódi kereszténység táltaitik, 's a' szoros catholika formát mentetni szemléljük. Meg valljuk, miképen Thiersch urat nem foghatjuk meg, midőn a' mechelni érseki 's más papi collegiumokban divatozó tanítás módot egyszerűségéről, czélirányos helyzetéről, 's a' mellék osztályok' alárendeléséről megdicséri, 's részletesen leírja. Ez előadásból magából átlátandja az elfogulatlan olvasó a' Jesuita 's más szerzetek' — mellyekkel Belgium el van árasztva — visszatörő vak buzgalmát, tovább midőn a' belga tudományszabadság felett magasztaló beszédet tart, 's a' lüttichi Érseket Bommelt a' legfelfűvalkodottabb praelatust, mely belátású 's szelid lelkületű férfinak nevezi, ki az ifjúság' nevelése körüli szorgalmáért legnagyobb tiszteletre érdemes. Vegyük még ezekhez a' zárszavakat „das Eine ist aber von dem belgischen Clerus und dem Episcopat wiederholt zu sagen, dass abgesehen von der politischen und hierarchischen Seite seines Bestrebens, er sich für Belgien als Bewahrer und Förderer der auf alter christlicher Basis ruhenden Bildung und in ihr des Heiligthums europäischer Menschheit, inmitten einer auf dem Gebiete der Intelligenz anarchisch mächtigen und auflösenden Zeit gezeigt, und was er gewollt, mit Kraft, Entschlossenheit, und Klugheit unternommen, mit Beharrlichkeit verfolgt, und in grossartigem Geiste bis zu diesem Ziele geführt hat.“

Igaz ugyan, mi szerint Thiersch úr mind itt, mind több helyeken, mint 424. 538. 483. 's 541. lapokon a' catholika párt' hierarchiai iránya ellen nyilatkozott, 's mi szerint kívánatai, ohajtásai 's reményei csak akkor teljesülhetnének ha a' catholikus clerus a' tudományosságot 's vizsgálgatást előmozdítaná, az oktatásnak minden ágáiban, tanítástervekben, 's iskolai könyvekben nem hátra menne,

hanem a' jövő nemzedékre tekintene. Azonban néki, ki olly jeles belátású férfiú, ki olly országnak fia, melyben a' Jesuiták' nézeteit megismerni elég alkalma volt, sőt azokat nem egyszer diadalmasan győzte le, nem kell vala magát megcsaladni engedni, a' catholicus belga tanításrend' tetsző egyszerűségétől, mely az ő nézete szerint minden polypragmosynétől távol van, 's a' német tanítási principiumhoz pillanatnyi hajlástól, mit Lüttichben 's Gentben vélt észrevenni. Mennyivel vígyázóbb volt Löebell a' „Reisebriefen aus Belgien“ munkájában, midőn azt mondja „a' német belgák talán a' német szellemi műveltséghez fordulhatnak! „Hogy reményl a' Sz. állandó hajlandóságot ott hol pillanat érzelmei a' változékony tömeget magokkal ragadhatják, hangulattát gyökeresen megváltoztathatják olly tanítás rendszer iránt, mely a' clerus' szemében mindig erctnek, 's a' gondviselése alá bízott nyájra nézve kártékony marad. Vessük csak egybe a' mechelni érseki collegium' tudományrendjét! melyet a' Sz. maga is gáncsol, meg nem foghatjuk, mint reményli a' Sz. hogy ez idővel tudományosabb alakot nyerend, 's a' formalismustól megszabaduland!

Két éve múlt annak, hogy Thiersch úr 1836-ik eszt. octóber hónapban Belgiumban utazott. 'S hol vagynak a' remények, melyekkel magát ketségtette? Az ország a' catholica pártnak kezében van, a' papság, 's szentegyház nem a' státusban él, hanem maga a' status. Nem a' mostani catholicismust mely a' szentséget inkább gyakorlati életben, 's politicalai haszonvethetőségben helyezi, igyekezett az országba be vinni, hanem a' középkornak ama feltétel nélkül hívó, vak engedelmes catholicismusát ültette Belgium' földére vissza, majd minden papi szerzeteket be vitt az országba, hatalmasan uralkodik felső 's alsó iskolákban, missionáriusai által vak buzgóságot, átkot, 's gyűlölséget hintet a' házakban, egészen elkülönözi magát a' státustól, 's csak addig fog a' királynak engedelmeskedni, míg kezeit meg kötni nem akarja. A' liberalismust, mely megvakítatni engedi magát színlett philosoph kereszténységétől már le győzte, 's függetlenül áll egyedül, minthogy sikerült néki mind azokat, kik engedni vakon nem akartak, atheisták, 's szabadkőművesek' nevével bélyegezni meg a' könnyen hívó tudatlan néptömeg előtt.

A' mondottaknak tanújelül szolgál a' jury d'examenek tudományelleni, felette kárhozatos behozatala, melynek rendeltetése a' tanuló ifjúnak előmeneteletét megbirálni. Thiersch úr ezen intézvényt körülményesen leirta, hibáit kimutatta, 's még is véli, mi szerint általánosán véve szerencsét kívánhatni az országnak ezen intézvényhez. Okaira nézve a' könyvre utaljuk az olvasót. De mi következménye

leve két év óta ezen intézvénynek? Hogy a' brüsseli, lütichi, genti egyetemekből választott tagjai a' bizottságnak mindig kisebb számban maradnak, a' löveni catholica egyetem maga határoz. Ez az oka, miért vettetnek vissza, vagy leg főlebb is alsó osztályba helyeztetnek sok ügyes, derék ifiak, kik a' papságtól kárhoztatott egyetemek' valamelyikében végeztek iskoláikat, a' catholica egyetem növendéki pedig igen könnyen kitűnő bizonyítványt nyernek, mint ezt az Allgem. Zeitung 1838-ik eszt. 19. augustusi 231 számja melletti függelékből láthatni.

A' harmadik részről keveset mondhatunk. Dolgozatokat, tanításterveket, vázlatokat, 's más adatokat foglal magában, mellyek a' könyv' megértésére tartoznak. Kiváltképen figyelmet érdemlők a' Hollandot, Belgiumot, 's Franciaországot tárgyazó oklevelek. Poroszországot illetőleg nem nélkülözhető a' Neigebauer' munkája.

Allgem. Literatur-Zeitung (Nov. 1838.) után,

B. T.

Le guide du professeur, ou observations critiques sur la manière d'enseigner les humanités; par S. T. Ph. DESNEUFBOURG, ancien professeur de rhétorique. Paris, chez Hachette, 1837. in 12-o. Ára 1 fr. 75 c.

E' kis kötet valamint hosszas tapasztalás által szerzett, úgy mély tárgyismérettel irt jeles észrevételeket, 's bölcsességgel teljes tanácsokat foglal magában. A' szerző' fő elve szerint a' tanulmányok' jósága nem annyira az azok' közlésére alkalmazott eszközök', mint az ezeket alkalmazók' bel értékétől függ. A' módszer csak idom, a' mester ad ebbe életet. Jó mester mellett minden elemi könyv jó; ügyetlen tanító' kezében a' legjobb könyv is elveszti becsét. Ez' alapos igazságra többnyire senki sem ügyel, 's míg valamely új módszeren bámulunk, nem gondoljuk meg, hogy annak jelessége többnyire azon ügyességből származik, mellyel azt feltalálója alkalmazza; . . . miután pedig megszűnik azt önmaga alkalmazni, módszere közönségesen elhagyatik, 's csakhamar más által pótoltatik ki. Egyetlen szabály, mit az anyaiskolák' tanulmányira szánt könyvek' készítése' tekintetében fölállithatni az, hogy azok' tartalmai egyszerűk, világosak, 's rövidnek legyenek.

A' tanítóknak egy általuk kitűzendő közös czélbani megegyezésök, 's azoknak az elfogadott terv' követésébeni állhatatosságuk olly elemei a' jó sikernek, miket soha sem

kell elhanyagolni; 's bár milly módszert követ is a' tanító, legyen mindenkor meggyőződve, hogy neki szünet nélkül tanulni- és naponként tökélyesen elkészülnie szükséges; 's be ne lépjen előbb illető osztályába, míg az áltata felveendő tárgyat minden oldalról meg nem vizsgálá, 's tökélyesen föl nem fogá. Semmi sem képes annyira lealacsonyítani a' tanítót, mint ha zavarba hozzák azt tanítványai' kérdései. Desneufbourgs továbbá igen ajánlja azt is, hogy a' tanítók' előléptetése a' legnagyobb óvakodással történjek. Igen nagy helytelenség is megfosztani ez, vagy amaz osztályt olly mesterétől, ki azt jól igazgatá, 's olly felsőbb osztályt bizni kezeire, melyet még nem kormányzott, 's melyben tán rosszúl ütendnek ki minden igyekezetei.

A' szerző ezután az osztályok' legjobb igazgatására szolgáló elvek' vizsgálatához fog. Miután a' tanulmány' különféle tárgyairól, továbbá a' rendről, mely szerint azoknak egymást felváltaniok kell, 's az időről, mely azok' mindegyike' előadására legcélszerűbb, igen érdekesen, 's nyomosan értekezék, de a' melyek' folyamat' terjedelmeseb ismertetésben nem követhetjük, a' fenyíték' fontos tárgyára tér, melynek pontos megtartása első feltéte minden nyilvános tanításnak. A' tanítóknak jeles tanácsokat ad, miként gerjeszthetnek bizodalmat, 's egyszersmind tiszteletet maguk iránt tanítványaikban; kéri őket, ne feledjék, milly nemes, és fontos hivatallal vannak ellátva; emlékezteti a' collegiumok' 's intézetek' főnökeit, milly igen szükséges kímélettel viseltetni a' nevéndékek iránt, 's csak négy szem közt intézni hozzájuk a' tán érdemlett megrovást, 's feddéseket.

E' kis kötet' utolsó része végre igen jeles átnézetét adja, millyennek kellene lenni az erkölcsi és vallási oktatásnak. Desneufbourgs úr atlátván, milly szükséges jó idején kifejtnei a' vallásos érzelmet, ajánlja a' tanítóknak, el ne hanyagoljanak semmi alkalmat, mi által a' szép' bámulatára, 's minden nagy' és való' szeretetére ébresztgethetik tanítványaikat. „Bizonyára senki sem fogja gondolni, mond ő, hogy én minden tanítóból untató predikátort akarok csinálni, vagy minden osztály' számára különös erkölcsi leczkéket ohajtnék rendeltetni. Épen nem, igen is jól tudom, hogy ez leendne legbiztosb eszköz a' növéndékeknek a' moráltól elidegenítésére. E' czikk felől sem hosszú beszédekkel, sem száraz szabályok sem mély tanokkal nem kell kísértetni türelmüket. A' morál' e' része a' papságot illeti.“

„Nem kínálkozik-e azonban naponként ezen alkalom, melyek által a' szerencsétlenek iránt részvétet, az önfeláldozás' egy vonása iránt bámulatot gerjeszthetni gyöngéd kebleikben? Nem nyújt-e alkalmat minden legkisebb tárgy, mi által, az emberiség' közös atyjára emlékeztetve őket,

kiemelhetjük előtök annak jótéiteit, bölcsességét és hatalmát, majd a' világ' nagy nézőszíneinek, majd ama kimeríthetlen kincsek' vizsgálgatásában, melyeket a' földgolyó' felületén, 's annak gyomrában lelhetni? olly nehéz-e kijelölni ezekben a' gondviselést, 's megindítani ennyi fölséges' látására az ifju gyöngéd szíveket? Tovább, ha siker nélkül marad is ma igyekezetünk, annak holnap, vagy később szükségkép be kell következni, csak el ne kedvetlenedjünk, minden összehalmozat nélkül, különböző színben, 's alakban tegyük észrevételeinket, és törekedjünk főleg a' mennyire lehet, hogy azok rögtöniek legyenek."

A' tanulmányok' erkölcsi részének illy oldalról vétele, véleményünk szerint, igen bölcs, 's képes a' legjobb következmények' létesítésére. Im' befejezesül a' szerző' zárszavai, melyekkel jelen érdekes munkáját bevégezi:

„Nem, önök nem fogják legnemesb, 's legfontosb kötelességöket, mi nevendékeik' szív képezése jobb érzelmeik' kifejtése 's az igaz és becsületes iránti lelkesítésből áll, elhanyagolni. Szíveiken fogják önök viselni az erkölcsös emberek', 's a' jóban olly szilárd, és rendületlen férfiak' képezését, kiket Horác' jelesen ábrázol következő néhány szavával:

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

„Végre, nem fogják önök feledni, hogy erkölcsiség nélkül a' tanult ember gyakran nem egyéb, mint valamely felfegyverkezett gonosz, míg a' *vallás*, Baco' kifejezése szerint, *olly fűszer, melly a' tudományt minden romlástól megóvjá.*"

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 6, 1838.) után

M. K.

BIBLIOGRAPHIA.

90. *URWASI und der Held.* Indisches Melodrama von Kalidasa, dem Dichter der Sakuntala. Aus dem Sanskrit und Prakrit metrisch übersetzt, von Dr. D. B. HIRZEL. Frauenfeld, *Beyel*, 1338. Ezen indus költemény is tele tulajdon szépségekkel, noha már kevésbé mesterkézetlebb, mint az előbbi.

91. *LETZTE Mittheilungen aus dem Tagebuche eines Arztes.* Aus d. Engl. übersetzt von K. JÜRGENS. Zwei Theile. Leipzig. *Weber*, 1838. n12r. 24½ ív. Ára 3 for. pp. Ezen igen jeles munkának első darabja 1833-ban jelent meg 's köz tetszéssel fogadtatott. Ezen közlesek' szerzője bizonyos Samuel *Warren*, nem Harrison, mint közönségesen tartatott. Elmenyavalyák', vétkek', örültség', erőszakos halál módok' igen érdekes eseteit foglalják azok magokban, melyeket az odahívott orvos novella formában ír le. Bár mennyi része legyen is ezen képekben a' költésnek, de még is azok leg-sajátabb ingere, az azoknak alapul szolgáló félreismerhetetlen igazságban áll. Mindnyájan pszichológiai képek ezek, mélyen megkapó igazságu charcaterrajzok. A' poesis' éjoldalához tartoznak azok 's nem tagadhatják igen is el rokon-ságokat a' borzasztó' literatúrájához, mely nevezetesen Franciaországban még mindég divatban van; de bár mennyire ellenkezzék ez közönségesen véve minden józan érzékkel, még is az olly előterjesztések, mint ezek, egészen másképp munkálnak, mint a' közönséges románszörnyűségek. Embéri érzéssel teljes orvos adja azokat 's a' leg gyöngédebb szánakozást, tudományos pszichológiai érdek gyanánt ébresz-ti fel. Valami nemes, mi az egész munkán keresztülhat, szelidíti azon borzasztó benyomást, melyet több képeinek szükségessésképen előhozniok kell.

92. *REISE nach St. Louis am Mississippi.* Von T. W. LENZ, vormal. Lehrer in Schnepfenthal. Weimar. Voigt, 1838 16½ ív 8r. Ára 1 for. 30 kr. pp. Az Amerikába tett számos útleírások közt, a' jelen munka olvasáraméltó. A' szerző' ítélete egyszerű, egyenes, kendőzetlen; nincs ő se elbájolva, se várakozásába megcsalattatva, mint az utazók' legnagyobb része, kik vagy nagyon dicsérnek, mivel abban ön hasznokat találják, vagy nagyon ócsárolnak, mivel ren-din tul feszített várakozásaikban csalatkoztak. Kik éjszaki Amerikába akarnak utazni, azoknak ezen hív tudósításnál

fogva, de azon rövid 's még is alapos utasításoknál fogva, miként kell az utra elkészülni, mit kell először tenni és nem tenni, Lenz' munkája igen ajánlható. Más olvasókra nézve, különösen az erkölcsrajzolatok kellemesek. A' Szerző az amerikaiak minden nagyszerű 's jó tulajdonaikat, vállalkozó szellemöket, az asszonyok eránti gyöngéd tiszteletöket stb. tudja becsülni; de más oldalról kiemeli characterök' árnyékoldalait is.

93. *OEUVRES philosophiques*. (RIAMBourg elnök' philosophiai munkái); kiadják M. Th. FOISSET és abbé S. FOISSET, seminarium' egykori főnöke. 3 dar. 8r. Paris, *Debécourt*, 1838. Ára 22 fr.

94. *DE LA VERITÉ universelle* etc. (A' közönséges igazságról, vagy bevezetés az ige' philosophiájába); M. de LOURDOUCIX által. Paris, *Sapia*, 1838. 8r. Ára 6 for.

95. *LETTRES sur l'enseignement musical*. (Levelek a' muzsikai oktatásról). Bayonne, 1837. Imp. de veuve *Clusseau*. Kellemes levelek' kis gyűjteménye, melyből sokkal több oktatást lehet meríteni, mint sok nagy darabokból. Ezen levelek egy jeles apa' munkája, ki olly módszer által, mellynek jóságát a' siker kivívja, reáment, hogy csak öt éves, születése óta vak fiából egy kis muzsikai csudát csináljon. Valóban ez a' rendkívüli gyermek, melodiákat teremt melyeket a' pianón igen jelesen játszik, áttesz, mint akarja minden tónusokba, bár melly egyszer hallott dalt elénekel, a' hangok' változásait, öszhangzásait, felváltásait 's átáljában a' hangok' minden viszonyait esmeri 's zavarhatlan módon magyarázza. A' muzsikai művészetbeni illy soknemű 's valódi esmeretek illy gyenge korban nagyon meglepven az apá egyik barátját, kérte azt, közölné vele methodusát, hogy azzal probát tegyen ön gyermekein. V. ur, örömmel fogadá barátja kérését 's egy sor levélben adá neki az általa követett methodust. Igen becses munka ez, mind azokra nézve, kiket a' muzsikai művészetbeni előmenetel érdekel; kivált olly időszakban hol naponként inkább terjed azon eszme, hogy az éneklésnek, ezen a' természet által az embernek adott tehetségnek kimivelése az elemi oktatás' egyik létalapos része. Ezen kis értekezés, tele új ideákkal, finom észrevételekkel, elmés jegyzésekkel, nem bontható szét. Olly öszvefüggésben áll itt minden, hogy az egésznek olvasása szükséges, ha azt méltatni akarjuk. Csak Elwart' „*Principes de la musique élémentaire*”-ja 's Wilhem' munkája, a' muzsikai oktatás' gyakorlati módszeréről, álbátják avval ki a' hasonlítást.

MAGYAR TÖRTÉNETI RÉGISÉG.

A' m. t. társaságnak július' 22. tartott kis gyűlésében többi közt báró Hammer-Purgstall József cs. k. udv. tanácsos' (latin) levele olvastatott fel Zrínyi Ilona' újon fölfedezett sírjáról, melyet itt olvasóink' kedvéért fordítva közlünk:

Hammer-Purgstall József D. Schedel Ferencz urnak,
a m. t. társaság' titoknokának üdvözlétét.

Mint tagja a' tek. m. tud. társaságnak, kötelességet mulasztanék, ha ama' legújabb híreket; melyek tegnap érkeztek hozzám Konstantinápolyból, néhai dicső Zrínyi Ilona', előbb ugyan Rákóczy, utóbb Tököly' hitvesének koporsója és felirása' ügyében, közleni késném. A' közelebb lefolyt hónap' utolsó napjaiban t. i. egy kőmíves a' galatai külvárosbeli Sz. Benedek' egyházában, a' romladozó falak' kijavítása közben, egy hosszúkas szekrényre akadt, 's ebben, felnyitván azt, másra, melyben egy díszesen és fényesen öltözött némbertest fekvék koronázott fővel.

Az örmény ügyetlen kőmíves a' papokat és híveket egybegyűjti; az örmény, görög, török és zsidó pór nép nagy számmal oda toldul, 's a' holtat ismeretlen szent nő' testének vélvén, nem csak a' ruhákat martalékul, hanem a' tetemeiket is ereklyéül széthordták.

Igazságtalan sors! mely Zrínyi Ilonától, a' koronára oly igen méltótul, azt életében és halálában irigyllette; 's őt élte' napjaiban az országtól, halála után pompájától fosztván meg, kőbe vésett nagy nevénel egyebet nem hagyott maga után.

Midőn ezelőtt negyven esztendővel a' Propontis' partjain mulatnék, Rodostó városában én találtam fel először a' száműzött Rákóczy Ferencz' és társainak sírját; 's midőn másodízben Konstantinápolyban laktam, a' nicomediai virágmezőn („in Campo Florum“) Tököly és több nemes magyar' sírírásait másoltam le; melyeket, miután két rendbeli vezérkönyvemben (Ansichten és Umblick) első közlöttem, most is ezen a' tek. társasággal közlés által szorgalmas készségemet tanúsítani ohajtottam. *Becs, július' 14. 1849.*

A' sírirat így következik: Hic Requescit ab Heroicis Laboribus, Virilis animi Mulier Sexus sui ac Seculi gloria, Celsissima Domina Helena Zerinia, Zerinae atque Frangipaniae Gentis Decus ultimum Thokolyi Principis uxor, olim Rakoczzyi utroque digna conjuge magnis apud Croatas. Trans. Hung. Siculus Inclita Titulis factis ingentibus toto in orbe clarior, varios aequa mente, fortunae casus experta par prosperis major adversis cumulatis Cristiana pietate bellicis laudibus fortem Domino Redidit animum mortem Eluctata in suo florum campo ac Nicomediensem Bithiniae sinum Anno Salutis MDCCIII. Aetatis LX. Die XVIII. februarii.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társ. f. e. *junius*' 3. és 10-én tartatott kisgyűléseiben, belső tárgyak' elintézésén kívül: I. a' Tudománytár' számára beküldött két historiai értekezésnek bírálók rendeltettek- II. Egy közgazdasági munka, javítás végett, beküldőjéhez visszautasított. III. Egy mathematicai, egy történettudományi értekezés, az illető bírálók' véleményeinek következtetésében nyomtatástól elmozdítottak. IV. Ruchietl Miklós tornai, Sümeghi Pál nyitrai, és Vas József göcseji tájszavak' gyűjteményével kedveskedtek. V. Sztrokay Antal r. t. néhai Perger János r. t. felett, jun. 10-én emlékszedet olvasott, mely az Evkönyvek' IV-dik kötetébe felvétetni határozottatott. VI. A' társaság' gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak: 1. a' könyvtár: a) Briedl Fideltől: költési képek' Pest, 1837 és 38. b) Csoma Mihálytól: a' római literatura' történeteinek alaprajza, S. Patak, 1839. c) Kerekes Ferencz l. tagtól: Betrachtungen über die chemischen Elemente. Pest, 1819. d) Fáy András t. tagtól: Terve a' Pest megyei köznép' számára felállítandó takarékpénztárnak. Buda, 1839. e) Guzmics Izidórtól: Egyházitár. 1839. III 's IV. füzet. f) Nagy Ignáztól: Szinmütár. I. II. füz. Buda, 1839. g) Nagy (Fogarasi) Páltól: Záh Klára. MVásárhely, 1829. h) Pongrácz Lajos: Tisztválasztási szózat Balogh Imre úrhoz. Esztergom, 1839. i) Schedel Ferencz titoknoktól: a' Dietetica' elemei. Buda, 1839. k) Töltényi Szaniszlótól: De principiis Pathologiae generalis libri sex. két kötet. Bécs, 1831. és Versuch einer Kritik der wissenschaftlichen Grundlage der Medizin, négy kötet. Bécs, 1838—40. l) Kulik Jakabtól Prágában: Untersuchungen über die Kettenbrückenlinien. Prag, 1838. m) Csacsó Imrétől: Bevezetés a' természeti jogba. Győr, 1839. n) Kachler Jánostól: Alphabettisch-tabellarisch-scientifisches Samen-Verzeichniss. Wien, 1839. o) Stann Natól: Succincta explicatio rituum, qui olim apud Romanos obtinuerunt, conscripta a G. H. Nieuport. Budissa, 1739. — 2. a' kéziratár: Egyed Antal l. tagtól: a) „Alapvonalai a' ker. kath. vallástudománynak“, 's „Delesti isteni szolgálat vasár- és ünnepnapokra“. b) Sárváry Ferencztől: János király' Debreczen városa' több czéheinek 1531-ben kiadatott szabadéklevele régi magyar fordításban. — 3. a' pénzgyűjtemény: a) Ruchietl Miklóstól 5 darab régi rézpénzzel, és b) Szuknavics Jakabtól 17 darab bal neveltetett.

Junius' 17-kén tartott ülésében: Döbrentei Gábor r. t. bővebb jelentést adott a' régi magyar nyelvmelékek' gyűjteménye' legújabb szaporodásairól. II. Zengedy István' értekezése „a' sokszorozás' és négysszegemelés' egy új módjáról“ Váasárhelyi Pál r. t. ajánlatára, 's Podhradczky József l. tag „Balmaz újváros“ czímű értekezése Jerney János r. t. véleményének következtetésében a' Tudománytárba iktattatni rendeltetett. III. Egy szépliteraturai munka nyomtatástól elmozdított. IV. A' társaság' gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak: 1. a' könyvtár:

a) Kecskeméthy Csapó Dánieltől: 1) Mesék Hatvani István által. Debreczen, 1799. 2) Ueber die Buchmacherey von Immanuel Kant, Königsberg, 1798. 3) Hufeland az emberi élet' hosszabításának mesterségéről. Kolosvár, 1798. 4) Anacreoni dalok Cs. Vitéz M. által. Bécs, 1803. 5) Akten und thatmässige Widerlegungen einiger der gröbsten Unwahrheiten etc. Deutschland, 1815. 6) Haller K. L. levele familiájához. Pest, 1821. 7) A' magyar tudósokhoz, írta Bacsányi János. Pest, 1821. 8) Ratio Jurisprudentiae hungaricae. Bécs, 1817. 9) Discussio opusculi, cui nomen Ratio jurispru. hung. auctore P. Szlemenics. Pozsony, 1817. 10) Antwort auf einen freundschaftlichen Brief von der h. Inquisition. Deutschland, 1814. — b) Taubner Károlytól: 1) A' lélekeszme bölcsészeti- történet- bírálati szempontból, írta dr. Taubner k. Pest, 1839. 2) Türkische und ungarische Chronica zu finden in Nürnberg, 1663. — 2. a' pénzgyűjteményt Sütő István 42 darab régi ezüst pénzzel nevelte, melyek közt III. Bélától 18 db, 's 17 db frizáki pénz.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

M. tud. társaság. — Megjelent az academia' költségén, 's minden hiteles könyvárosnál a' két hazában megkapható: *Sebész-ség*, melyet előadási kézi könyvrül kiadott Dr. *Chelius M. J.* heidelbergi prof. A' negyedik öregbített és javított eredeti kiadás után a' pesti m. kir. egyetemenbeli orvosi kar' iskolai használatára fordítá *Smalkovics Mihály*. Harmadik kötet. Budán, egyet. bet. n8r. összesen 306 lap. borítékba fűzve 1 ft 40 kr. pp. Az első és második kötet is, noha amaz összesen 357, ez 370 lap, szint' ezen áron kapható. Pesten, julius' 3-án 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— Junius 29-kén jelent meg 's küldetett szét hazánk' minden hiteles könyvárosaihoz a' Tudománytár' idei hatodik füzete. A' folyó felév' tartalma: 1. *Értekező rész*: 1. A' magyarországi ruthenokról, Gaujaltól. 2 Victor Hugo mint költő és drámái, Petrichevich Horváth Lázártól. 8. Az európai polgárisodás' haladásának története. (La France littéraire után) Zsivora Györgytől. 4. A' szép ízleti rokonságok, Briedl Fidéltől. 5. Az esztergomi érsekség' pénzmestere, Luczenbacher Jánostól. 6. A' szent Ferencz rendű bosnyák szerzetesek, P. Gegő Elektől. 7. Sáros-patak, Podhradczky Józseftől. 8. Homonnai Drugeth Bálint' naplója, Naményi Istvántól. 9. Az ékesszólás (Hume után) Kis Jánostól. 10. Lakodalmi szokások Verőcze vármegye' felső vidékein, Hoblik Mártontól. 11. Utazás a' quarnerói szigeteken, 1 könyvomattal, Császár Ferencztől. 12. Agnes és Beatrix, magyar herczegnők, Podhradczky Józseftől. 13. A' Spanyol költészet'

története, Fekete Somától. 14. Okleveles tordalék, 3 réznyomattal, Luczenbacher Jánostól és Kiss Ferencztől. — II. *Literaturai rész*: 1. Az időszaki sajtó Belgiumban. 2. A' franczia literatura, fr. bírálók által felvilágítva. 3. Villemain. 4. A' mai literaturák' egysége, Edgár Quinettől. 5. Critical szemle a' külföldi literatura' külön ágain. 6. Bibliographia. 7. Tudom. közlések Portugaliából és Svécziából. 8. Magyar tudós társaság' ülései.

Melly alkalommal újra figyelmessé tétetik az olvasó közönség ezen az academia' felvigyázása alatt szerkesztett tudományos és literatnrai folyó iratra, mellyből minden hónap' utolsó napján egy 6—7 ivnyi, tömötten nyomtatott füzet jelenik meg, részvagy kömötszetekkel, mint a' szükség kívánja. Ára az egész évi folyamannak finom velin papirosan 5 ft. postán 6 ft. 36 kr. pp. (Nyomatik néhány dupla velin példány is, melly egy ezüst talérral drágább.) Előfizetést Eggenberger J. és fia megbízott acad. könyvárosok, 's minden hiteles hazai könyvkereskedők, Bécsben Beck, Gerold, Schaumburg, Mösle és Mayer; végre minden cs. kir. postahivatalok fogadnak el a' fenn kitett árokon. — Pesten, a' kis gyűlésből, július' 8. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— Döbrentei Gábor r. t. mint a' régi magyar nyelvelmlek' szerkesztője, a' m. tud. társ.' junius' 17-én tartott kis gyűlésében jelentette: miképen a' kezelése alatt levő gyűjtemény Sopron vmegye' levéltárából 17 darab másolattal (1579—1599), gróf Károlyiak' levéltárából 4 darabbal (1512—1549), a' pannonhegyi Sz. Benedekiek' főapáti házi levéltárából 2-vel (1541—1589) 's 27-el a' XVII-ik századból; Sz. kir. Lőcse városaéből 26-tel (1542—1565), a' jászai országos levéltárból 17-el, Szepes vmegyééből 85-el (1501—1625) növekedett újlag; melly alkalommal az ülés azon hazafiúi lelkű férfiaknak, kik a' szerkesztőnek ezen irományok' akár kikeresésében, akár lemásolásában, vagy megküldésében segedelmére voltak: névszerint Marton György Sopron vmegyei alispán, Tatai János lövői plebános, Waltherr László l. t., Kovács Tamás pannonhegyi főapát, Czínár Mór Sz. Benedeki apáturi titoknok, Fabriczy Sámuel l. t., Richter Alajos jászai prépost, Fedák Pál conventbeli jegyző, 's Engel Sándor főjegyző uraknak hazafiúi buzgalmukért köszönetet szavazott. Pesten, a' kis gyűlésből, július' 8. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— D. Viola József, arany sarkantyús, a' moldvai uralk. fejedelem' belső orvosa 's m. acad. lev. tag, a' társaság' pénzalapja' neveléséhez hetvenöt pengő forinttal járult. Pesten, július' 20. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

LENGYELORSZÁG'

TUDOMÁNYOS HELYZETE

STANISLAUS AUGUSTUS' IDEJÉBEN.

Az emberi természetnek, fájdalom, az a tulajdonsága, hogy könnyebben hoz ítéletet a' multról, mint a' jelenről. Valamint az érzéki, úgy a' szellemi szem is megkívánja, hogy megítélendő tárgya bizonyos távolyban álljon tőle. Ha tehát pillanatnyi benyomás, 's szenvedélyes indulatok a' jelen eseményire nézve eltévitnek, pillancsunk legalább a' mult-ra figyelemmel, 's gyűjesünk szükséges intést, tanúságot belőle. A' multnak illy szemlélete színtollly szükséges, és hasznos népekre, mint az önlelekismereteli számolás egyesekre nézve. Minél gyakrabban teszi ezt valaki, annál bizonyosb lehet, mint némellyek vélik, tökélyeshülése felől. Illy érzelemből támadtak e' következő, kétségkül csak általános, 's a' honától távol élő vándor által megszerezhetett, kevés segédeszközökkel támogatott jegyzetek.

A' két Zsigmond' idejében méltósággal, 's fénynyel föllépő Batory által föntartott, 's első Vasa alatt dícsében még növelkedő lengyel literatura, a' Jagellók' e' nemies gyámoncza (Pflegling), e' királyi családdal egyenlő léptekkel közélge tátongó sirja felé; 's midőn a' lengyel trón utolsó Vásában a' Jegellók utolsó csemetéjét is elveszté, a' tökélyes enyészet' örvényébe zuhant. A' szellemi, 's political enyészet egymást követék. A' féktelensége, 's tunyasága által magát hatalmából, 's tekintetéből kivetköztető nép ön-maga nyujtá nyakát a' fenyegető rablánczra, 's mindinkább közelíte a' feneketlen mélységhez. Tudomány, 's literatura megvettetének, 's csak akkor, midőn már sirpartján álla a' hon, akkor emelé föl fejét némi literatura; mely azonban csak a' haldokló' végkiáltásához hasonlítható.

A' korszakban, midőn az udvarok' divata megkíváná, hogy királyokat, 's fejedelmeket egy sereg költész, philo-sophus, 's minden nemű academicus környezzen, midőn ez színtollly szükségesnek tartaték, mint az olasz dalszin, 's franciaia ballet, fejedelmek' számára, Poniatowski sem akart, ambár ő csak szerencsési vala, hátramaradni egyéb fejedelmek' szokásitól, 's Varsóban csak hamar egy tiszteltetre méltó

társaságot állított össze csupa írókból, 's magát Maecenás-'s philosophus királynak nevezteté. E' literátorok, 's köztök néhány jeles, méltán híres férfiak találatának, irtak, lehet mondani, jobban a' király' számára, kinél betenként egyszer megvendégeltetének, 's a' varsói kerület' kedvéért, mellynek diszté ők tevék, mint a' még akkor félig szunyadozó lengyelhonért. Valamint a' pont, mellyből kiindulának, nem a' nép, hanem az udvar, 's Varsó vala, szintűgy a' nép' tömege nem, csak az udvar, 's főváros nevezheték őket magokeiknek.

A' dolgok' természetes folyamához képest Lengyelország illy általános szendergés után hirtelen olly írókat, milyek Stanislaus Augustus' idejében léteztek, elő nem állíthatott volna. Lassu, de a' nép' belsejéből emelkedendett szellemi ébredezés azonban, 's az ebből i literatura, Lengyelország' sorsára nézve sokkal fontosb jelentőségű, 's hasonlíthatlanul szerencsésb, 's hatalmasb befolyásu lett volna. Illy literatura' teremtését azonban Poniatowski, nem „csőtörtöki vendégeskedés, 's a' költészekkel bízodalmassága“ hanem lelkes, és szilárd kormányzat által érhette volna el.

Neki azonban tüsténti írókra vala szüksége; ő i literatúráról csak udvara' mindennapi szüksége, 's a' főváros azonnali használata végett gondoskodék. Ő mivelt, 's jóízű gazda vala, de ki utódnak maga utáni hagyásáról nem aggódik, ki leginkább csak a' jelennek, mai nappal foglalkozik; neki elég, ha csak néhány perczig nyughatik is a' fának hüves árnya alatt, nem gyötri magát azon, vallyon annak gyöke mélyen hat-e a' földbe, avagy vallyon a' föld-rész, mellyen e' fa fölnyult, képes-e azt hosszabb időig táplálni. Így csak hamar a' francia írókra térének, ezek kéznél levén, a' király' kedvéért, ki emlékiratát is francia nyelven ír, sebesen lengyelre fordíttatának a' helyett, hogy régi ősi íróink' jeles műveikhez, mellyekben a' nemzeti i literatura szilárd alapját föllelheték, folyamodtak volna. A' Zsigmondok' idejéből komoly férfiak' gondos, állhatatos, 's istenfélő szellemétől, az akkor mindent ellepő, Franciaországból átszivárgó könnyelműség, ujdívatu felülegesség, 's vallástalanság egészen különbözék. Így kerül a' gyermek tapasztalt, 's bölcs férfiak' körét, kiktől vigalma, 's játékozása közben részvét helyett rosszállásra számolhat.

A' Poniatowski' literatúrájában könnyelmű hangulat is elég annak megbizonyítására, hogy az nem a' nép' szelleméből emelkedék, nem a' nemzeti lélek' terménye vala. Tagadhatlan ugyan, miszerint a' nép, mellyre már akkor a' legfeketébb gyász ereszkedék, ha nem szunyadoz vala, egészen más hangon nyilatkozott volna. Még ama régi hitszónok Skarga' panasza, mellyel halgatói' sziveiket annyira

megrázkodtatá, midőn Salamon hitszonokával fölkiált: „Az uralkodás népről népre vándorol jogtalanságaik, 's vétkeik miatt“ sem lett volna elég komor, 's fájdalmas az akkori időre nézve. Az ujdivatu észművelés, mely „a' vakbuzgalmat lerázó“ püspököket, a' vallás' szolgálira költött szerelmes énekek, 's gúnyversezetek' költésére vezeté, 's a' mely az előbbi idők' szellemétől magát egészen elszakasztá, újabb választófalat vont, ez ujdivatu tudósok és nép között, melynek e' híresztelt művelődés, 's nyilvános romlás még nem járá át idegeit, 's csak némelly, bölcselkedni a' külföldön tanult, egyeseknél talált visszhangra.

Mín, 's honnan emelkedheték illy körülmények közt a' lengyel literatura? Még egy házi alap, a' hazafiság, maradt fenn számára. De ez is csak akkor lépett föl, midőn az öröklött viselet, beszéd, és szokások gúnykacaj' tárgyává tétetvük, nem csak elidomtalantatának, hanem folyvást újabb gyökeres megtámadások' czélpontjaul tüzetének. Ezenkül, ugyan ekkor az uralkodó philosophia, mely egyes népek' szellem irányait vizsgálgatni igenis csekély dolognak tekinté, a' szokott, és egyenes hazafiság' helyébe, valami sokkal fölségesbet, büszke emberbarátiságot léptetett.

Ha tehát ekként honi művek nem létesülének, melyekre a' lengyel literaturát alapítani lehetett volna, ezt pedig birni, bár milly áron is! kívántaték, ennek létesítésére egyéb út nem vala, mint idegent utánozni. A' követendő példány' választása nem soká tartá függőben az elméket; e' példány a' rokonérzelmű Franciaország leve. Alig vala a' nevezetesh francia szomoru, 's vígjátékok, sőt hosszabb költemények közt egy, mely lengyel fordítóra nem talált, úgy annyira, hogy Franciaországtól néhány száz mérföldnyire a' francia literaturának egy második kiadása kezdett megjelenni, mely az elsőtől csak dialectus, 's rosz papírja által különbözik; 's ez leginkább olly olvasók' számára jelent meg, kik azt jobban, vagy kevesbé már az eredeti kiadásból ismerék, 's most csupán módosság, vagy tán szánalomból is, ezt vonzóbbnak lenni nyilváníták. Franciaul tudni, annyinak tartaték, mint birtokában lenni a' világ' minden holt, 's élő nyelveinek. Nem csak az angol, 's más újabb europai literaturák' terményeit, hanem még a' régi görögök' műveit is, mind francziából fordíták.

Nem szándékom itt az írókat egyenként fölhozni; legyen elég annak megjegyzése, hogy még Trembecki, és Krasicki, e' . . . fontos, 's a' nemzet' szelleméveli egyesülésre olly igen alkalmas két író sem követé ön lelke sugallatát, erejét; és ez' okból észtehetségeiket olly tökélyesen, mint az a' nemzetre nézve fölötté hasznos leendett volna, ki nem fejthették. Az egyetlen Karpinski, ámbár neki is

kellett francziaul tanulni, 's abból fordítani, maradt meg, mint volt, előbbi körében. Ő nem bírt elég világi szeszély- 's ügyességgel társai' kegyjuttalmaikban 'osztózhatni; ez' okból zsoldtárok- 's imádságokat írogált; híven szereté ő Justináját, 's írotársai közt mintegy oly szerepet játszó, mint egy falusi lelkész a' főváros' emberei közt.

Poniatowski tudósainak nagy, és közös érdemül tulajdoníthatni, hogy a' lengyel nyelvet ama végromlástól, melybe a' latín dicsszónokok', 's maccaronisták' korszaka által süllyesztették, megszabadították; meg kell azonban itt egyszersmind említeni azt is, hogy ők a' latín szellemben fuldokló anyanyelvnek, midőn ezt amattól egészen, 's erőszakosan el akarák szakasztani, egész alkotmányát megrendíték. Meg kellett volna gondolniok, miképen a' nyelv művelődése' kezdetétől fogva a' latín nyelvbe oltva, abból felnőve, megerősödve, 's következőleg ezzel oly szoros rokonságha jöve, hogy azt ettől ártalmas következmények nélkül elszakasztani többé lehetlen vala. A' nyelvnek illy erőszakos megrendítése után pedig, mi lehetett természetes? mint a' kinálkozó gallicismusoknak a' nyelvbe fölvételök.

E' tudósok egyébiránt fárasztó munkájokat, mellyel a' nyelvet tisztítani, és simítani törekvének, rendkívül megkönnyítheték vala, ha visszemlékezének, hogy előttök néhány századdal már találkoznak férfiak, kik nem csak tisztán, 's folyóan, hanem valódi tökélylyel irtak lengyelül. Mint-hogy azonban ők magukat a' nyelv' első művelőinek véleik, hasonlítanak ama falusi csillagászhoz, ki Kopernik' tanáról semmit sem tudva, miután több évi elmélkedés, és munka után a' csillagászatról némelly, egyébiránt már általánosan ismert, elméleti részleteket összeirt, jámborul kérkedék fölfedezéseivel.

Tagadhatlan, miszerint a' Jagellók' idejéből némelly szerencsés férfiak csodálatos, 's velők együtt sirba szált ügyességgel bírtak a' nyelvvel bánásban. Ki mérközhetik velők akár egyszerűség, akár erő, vagy méltóságra nézve? Csak egyszer állt hatalma' fő pontján a' Lengyelhon, csak egyszer hangzék nyelve, mint egy teljes, és szabad kebelből hang, egész ereje, 's tökélyes szépségében. Ha Rej, Kochanowski, Górnicki, Vujek, Skarga-t stb. olvasom, csak akkor érzem, hogy én egy élő lengyel vagyok, hogy enyimnek nevezem ama nagy hazát, melly „miután nagy, 's nemes nemzeteket összeolvasztott, tengertől tengerig terjeszté hatalmát, a' szomszédok' félelme, melly anyaként karjain hordozza övéit, 's bántani egyet sem hagy“¹⁾. Örömmel olvasom az apa' büszke nemes beszédét, mellyet háza' dicsé-

1) Skarga' szavai.

ről, elődei' becsülete- 's erényeiről tart gyermekeinek. Ha azonban újabb könyveinket a' régiek mellé állítom, már nyelveikről észrevednem, hogy Lengyelország csakugyan megholt. Hatalma megsemmítve, fénye kioltva, minden szépsége oda van! Ha valaki jelenleg tiszta lengyel nyelven csak egy cikket ír is, mint nem rég Sniadecki, 's Ossolinski, ujjal mutatnak rá, 's nem győznek eléggé csadálkozni, mintha az valami különös volna, ha a' lengyel lengyelül ért. E' betegség, melly, fájdalom, időnkben annyira elterjedt, 's melly fokonyként annyira elgyöngíti, 's eldisztelelteti a' nyelvet, a' Poniatowski idejéből iroknál vevé kezdetét, kiket illy szemrehányás nem érhet vala, ha a' Zsigmondok' literaturájához ragaszkodának.

A' jagellói, 's ez újdivatu literaturák közt más, még fontosb különbség is vala; az első Olaszországból jöve, biztosított, hatalmas, önállásu országba lépett, mellynek nemzetisége még egy oldalról sem támadtáték meg, 's mellynek elég ideje vala a' befogadott idegent vérvé változtatni; mi annál könnyebb vala, mivel Lengyelország még akkor semmi literaturával sem birt. Ezzel majd egészen ellenkező helyzetben álla a' Lengyelhon, midőn Poniatowski' literaturája születék; nem jött ez vallási ereklék- és szokásokkal, 's nem a' Vaticanumból, hanem a' Palais-royal-ból divatlapok- és szagosüvecsekkel. Szaniszló' literaturájának egész föl- és le lépte a' szokatlan, 's hamarkészült ünnepekelnél divatozó mesterkélt fényhez hasonlított, hol minden csak hatásra számítva, minden csak pillanatra van készítve. A' festett virágok- 's papirfalakat egy perczig valódiaknak véljük, 's csak közelebbi megpillantás után látjuk a' csalódást. Átalában az egész literatura semmi őszinte egyenességgel sem birt; könnyü szerüése csak kölcsönzött, 's a' francziákat utánzó vala, mi nem ritkán illetlenségre aljasult. Az olly erőszakosan hajbásozott vígság nem szívből jöve, jobban gúnyvágý', mint vidor lélek' szüleménye vala; ez' okból nem lelnek tréfáik (Krasiekieit kivéve) visszhangot, 's nem késztnek olly erőteljes kaczagásra, millyen, például, némelly jagellói írók' szívből származó cikkeik' átolvasásánál mindenkit meglepend.

Poniatowski' literaturájának egy főbelyegét kell még megemlítnem, ennek udvari életét értem. Ha nem akarjuk is különböző századok- 's népeknél Maecerasok' érdemeit megtagadni, meg kell még is vallanunk, miképen a' valódi művészet csak olly ápolást tür el, millyet a' gyermek igazi szüleinél, 's nem millyet egy árva nevelőatyjánál nyer, szeretet-, de nem kegyelem-ápolást. A' Zsigmondok literaturájára is volt ugyan befolyása az udvarnak, de mind e' mellett a' nép' szelleméhez ragaszkodék. Lengyelországban az

udvari élet hajdan patriarchai lelkülettel birt; nem egyszer valának a' leghatalmasb házak' gyermekei egy ideig öreg érdemes polgárok' kíséretében láthatók, kiket vagyons- 's rangra nézve sokkal fölülmulának. A' tizenhatszadik század' végén egészen más körülmények léptek elő. A' polycratia idővel mind hon, mind külföld előtti helyzetében kivetközék régi természetéből, 's közönséges, pénzre támaszkodó, aristocratiává alakult, melly történeti nevezetességre ritkán hivatkozték. Hajdan csak azt tisztelék meg a' költész, kit igazán becsült; dicsőíté a' hatalmas, 's minden szomszéd által rettegett fejedelmet; ekkor egy királynak hódola, ki az orosz követ előtt is kénytelen vala hajlongni; gyakran megeseék ekkor, mint Krasickinek „a' királyhoz“ intézett verseiből is látható, hogy a' batalom' dicsőítése mellett a' király' személye iránti szükséges tisztelkedés is elmaradt. Hajdan a' fejdelem, mint a' szentirásként istentől rendelt előjáró álla a' közvélemény előtt, most mint egy, mindenkihez hasonló philosophus, és emberbarát, ki a' többi-
től csak szerencsésb helyzete által különbözték.

Ha ki tán kérdezné: mi vala tehát még is Stanislaus Augustus' literaturájának főérdeme? én ezt, feleletül, a' nép' lelkének általános fölébresztésébe helyezném. Istenfélelem, vallás tisztelet nélkül, 's némileg az erkölcs' romlására, 's a' nemzeti lélek' lealacsonyítására egymást éré a' könyv; sok és folyvást, mindenféle gyűjtemények, fordítás, utánzás, összeiratanak, 's a' könyvek tömegenként dobatának a' nép közé, 's ekként egy rendkívüli erőszakos, harmincz évnél tovább tartó literaturai mozgalom létesüle.

Blätter f. litter. Unterh. (Nr. 295, 1838) után.

M. K.

CRITICAI SZEMLE.

CSILLAGÁSZAT.

Der Mond, oder allgemeine vergleichende Selenographie,
von Wilhelm BEER und Dr. J. H. MÄDLER. Berlin, 1837.

bei Simon Schropp et Comp. XVIII u. 412 S. in 4-o,

5 Steinabdrucktafeln. Ára 10 for. 30 kr. pp.

A' szerzők ígéretöknek teljesen feleltek meg. Szépen ragyog, midőn ezt ironi, a' hold képe előttem. Úgy tétetett az össze 's függesztetett a' falra, hogy egy kifordulással abba a' helyezethé hozathassék, melly a' valódi hold' állásának megfelel.

Magyarázatokat a' könyvben találhatni, melly felütsre szerkesztetett. E' körülmény koránt sem árt a' munka' teljességének. A' munka nem csak a' hold' felületének magyarázatát foglalja magában, hanem e' felett azon mathematicai meghatározásokat is, mellyeken a' könyv' részlete alapszik. Mindent magyaráz, mi a' hold' ismeretével összeköttetésben áll: mozgásait, foltjainak észrevezés módjait, 's azon methodusokat, mellyek a' kívánt eredményekre vezetnek. Illyen munka' hiával voltunk mindeddig. Nincs könyvünk, melly ehhez képest nem czélunk kitűzése 's ez után való törekvés volna inkább, mint valódi kivitel.

A' könyv két részre oszlik: mathematicai és természet-tudományi holdleírásra, és a' látható holdfelület' helyírására (topographia). Az elsőről többet szólhatunk, miután a' helyírás, ámbár adatai igen érdekesek, kivonást nem igen szenved meg.

A' munkát megnyitja: a' hold' mozgásának előadása. Magában érthető, hogy e' mozgás' igen tekervényes theoriájának kifejtéséről alig lehet szó, hanem inkább e' theoria' eredményeiről, mellyek úgy hozatnak egymással összeköttetésbe, hogy az előadás a' szerzőknek dícséretökre szolgál. Erre más rokon tanítmányok következnek: a' hold' tengely körüli forgása, egyközűi, delvonalai stb. nappal és éjjel a' holdon; fogyatkozások, égi jelenetek a' holdon általában. Mind ezt kivonathan nem közölhetjük, de igen

ajánljuk azoknak, kik mélyebb studium nélkül, a' holddal 's sajátosságos mozgásaival közelebről szeretnének megbarátkozni. A' dolog régóta tudatik 's így csak az előadás sajátja a' szerzőknek.

Ellenben „a' különös mathematicai holdleírás' egészen a' szerzők' tulajdona. Legfelebb egyes határozásokat revének által, a' többiek' özöne mind ő tőlök való. *Bouvard* és *Niccollet*' igen szorgos észrevételei adák a' Manilius nevű folt' helyét; *Lohrmann*' munkájából 12 meghatározás toldalék nélkül és 6 saját észrevételek' hozzájárultával használtott, míg a' szerzők 86 meghatározásokat egészen ön észrevételeikre alapítanak. Mert a' szerzők sokkal *számosabb* alapokat kívánának, mint találhattak, míg más részről mások' észrevételeinek valóságáról is kelle meggyőződniek, mert a' vak hit igen gyöngé támasz, hol illy munka' kidolgozásáról van szó. Némelly *Schrüttertől* meghatározott magasságok' és mélységek' a' szerzők' meghatározásával való összehasonlítása igen öröndetes, mert a' két munka' helyességét bizonyítja.

A' hold' felületén előforduló tárgyak' sokaságában némelyeket, eddig elő nevezetleneket, névvel is kelle különböztetni. *Hevel*, e' tárgyban, kerülvé a' *személyek'* neveit, hanem ezek helyett az országok', tengerek', hegyek' stb. neveit használta inkább. Véleményem szerint, a' helyett, mit méltán került, nem igen alkalmas pótléket talált, ámbár meg kell vallanom, hogy e' pótlék kitalálása nem kis dolog. *Riccioli* nem olly lelkiösmeretesen bánt személynévvel, 's azóta divatban maradtak is ezek, míg csak nagyobb részei a' felületnek tengereknek stb. hémáltattak, melly elnevezések régiebb időkben a' hold' astrologiai tulajdonságairól, újabb időkben pedig a' föld' részeiről vétettek által.

A' szerzők ez utóbbi módhoz csatlakoznak, de újabb nevekkal nem ok nélkül gazdálkodnak, sőt hol neveket mellőzhettek, csak (görög vagy deák) betűkkel éltek, mint a' mellyeknek elrendelése által a' tárgy' alakját is határozhatni meg némileg. Igen hasznos e' tekintetben egy összehasonlító régi és új nevek' táblája, 's minden kétség elhárítatik egy másik tábla által, melly az új neveket betűrenden, 's a' közel levő régiek' említésével, adja elő.

Mindenek előtt a' szerzők azon észrevéteismódot magyarázzák, melly által 105 holdirási, 's munkájoknak alapul szolgáló, hosszak' és szélességek' birtokába jutottak, valamint azon módot is, mellyet észrevételeik' kiszámításában követtek 's melynek szabályát *Lohrmannnak Encke* adá ált. Alkalmasabbnak találják, csak akkor tenni észrevételeket, midőn a' hold a' délvonal' szomszédságában

van, mely körülmény e' számításban rövidítéseket enged, valamint előlegesen kiszámolt ségedtáblák' használatát is lehetővé teszi. Az észrevételek magok micrometricus mérésekből állottak, mind az elül az hátullevő, mind pedig a' dél- és éjszaki holdszélektől. Ezek után az 1831. észrevételek, szám szerint 919, adatnak elő 's az ezen észrevételekből, azaz ezeknek közép számaiból folyó holdhelyek. Itt egyszersmind az is világlik ki, miképen ezen észrevételek olly pontosak, hogy kisebb számmal is a' hold' képerc nézve elegendő alapul szolgálhattak volna. A' lehozott 105 holdhely azonban ez utóbbi tekintetben, mi szerint a' többi szemmérték szerint lehessen lerajzolni, nem elég biztos. Mire nézve tehát még igen sok más pont határozott meg, de nem eredetileg, hanem ama' főpontok' segítségével.

Tudott dolog, miképen a' hold' hegyei legnagyobb részint crateralakuak. A' crater közönségesen egy körídomú tér melly egy, néha igen meredek, hegytőlétől vétéik körül. A' belső tér' átlméroje a' mennyiség' minden fokán megy keresztül, a' legkisebbiktől, mellyet látesöveink mutathatnak, a' 30 's ennél több mérföldnyiekig. Néha a' belső térben hasonló alakok mutatkoznak, néha a' hegytőlésen, sőt külön idomú hegyhátokon és síkokon is. Ezen alakokon kívül másforma hegytömegek is fordulnak elő, mellyek földi hegyeinkhez, például *Schweitz*hoz inkább hasonlítanak. Mások összetartó láncokban nyulnak ki, mint az *Andok*. Gyakran a' crateridomú hegyekben is találtnak egyes többé vagy kevesbé magas hegyek. A' mondott egyenetlenségeket legelsőbben *Hevel*, későbbben pedig *Schroeter* mérték meg, és pedig az utolsó árnyékaik' hosszaságából, mire használhatóbb szabályt *Olbers* ada. E' szabályt követték a' szerzők is, 's valóban a' legjobb is, ámbár eredményei a' mi trigonometricai sőt súlymérői méréseinkkel nem igen vetélkedhetnek. Az utolsók t. i. a' tenger felett adják a' kérdéses pont' magasságát, míg a' holdon mért magasságokat csupán azon pont felett kell érteni, mellyen az árnyék végződik, valamelly hegy, melly egy mérföldnyi magas valamelly sík felett, melly maga ismét egy mérfölddel felebb fekszik, mint a' hold' közép, vagy középnek veendő felülete, nem két hanem csak egy mérföldnyi magasnak tetszenék. A' szerzők 1095. magasságot, vagy is inkább magasság különbséget mérték. A' legnagyobb 3727 toise-nyi 's a' délszaki szélhez közel azon hegytömegben fekszik, mellyet *Newton*nak neveztek. 3000 toise-t meghaladó magasság különbségek nem igen ritkák.

Igen sok munkájáról jeles holdleiróinknak, mellyek részint holdképöknek szilárd alapul szolgálnak, részint számokban kimondható ismeretekre vezetnek, csak fővonalo-

kat adhattam. Annyi általában igaz, hogy csak ama' ritka összemunkálkodása a' legnagyobb szorgalomnak és ritka ismereteknek szülheté e' munkát, melyhez képest mind az, mi eddig elő e' mezőn létre hozatott, csak törekvésnek lenni látszik. E' nagy munkálatok azonban, 's ez még nagyobb dicséretökre válik, csak előzmények valának, melyekből indulva érhatték el utolsó céljokat csak: *a' hold' felületének minden egyes tárgya' ismeretéhez juthatni 's e' tárgyakat rajzolatban adhatni elő.* Ezen utolsó, minden erőt foglalatoskodható, munkálat alatt, a' midőn hasonneműeket összeállítani 's nem rokonokat is összehasonlítani kelle, szükségképen fejlettek nézetek, a' hold' mivoltát tárgyazók, melyeket az egész munkálat' főeredményeinek tekinthetni. Annál pedig érdekesebbek ezek, minél teljesebb és érettebb vizsgálatok' gyümölcsei, és mert olly férfiaktól jönek, kiknek figyelme a' vizsgálat alatt kiállotta a' probát 's kik sokkal eszesebbek, mintsem hogy valamelly hypothesis' feltétlen pártolói közé tartozzanak. Örömemre válik tehát, őket a' selenographia' második szakaszában is, melly a' hold' *physicáját* illeti, követhetni.

A' bevett elnevezések' (millyenek: tenger, mocsár stb.) megtartása senkit nem kényszerít a' megnevezett részek' physical mivoltáról bizonyos nézeteknek hódolni; sőt *Hevel,* midőn e' nevezeteket behozta, nyilván mondja, hogy azokat csak kénylegeseznek akarja tekintetni. Az úgy nevezett tengereket tárgyazólag, szorgalmas vizsgálatoknál fogva a' víztömeg' ideájának szükségképen el kell enyésznie. Először is felületök nem egy azon világosság' fokozatát mutatja; azután magasabb egyes pontjaik is vannak, sőt egész dombláncczok is vonatnak keresztül. Határaik nem élesen választatnak el a' körülfekvő tárgyaktól, sőt ezekbe észrevehetetlen fokozatban mennek által. Más részről a' hold' világosabb részei ellenmondhatatlanul hegyes részek, nevezetesen pedig olly hegyekből állók, melyek a' mi földünk' hegyeitől csak meredekségök által különböznek. A' holdhegyek' légnagyobb részében azonban, mint már mondatott, a' *crater-* alakot találhatni. Ezen alak, holdleiróink' észrevételénél fogva, *általában* egy körídomú, kívül egyenes vonalban, belül völgyelten lejtő töltés, melly tekeidomú mélységet környel, 's ez utolsónak legalsóbb pontja, rendszerint, mélyebben fekszik, mint a' töltést körülvevő lap. Belsején néha hegyek emelkednek, meredekék és magasak, melyek azonban a' töltés' magasságát fel nem érik. Ezen alak néha változtatásokat szenved, mert más alakokkal is olvad egybe. Midőn nevezetesebb nagyságú, azaz midőn áltmerője 8—30 mérföldnyi, a' töltés nem olly egyszerű, hanem egybefüggő hegyek' rendszeréből áll; hol azonban össze-

függő legmagasabb hegyhátat nem ismerhetni félre. A' belső rész néha egyformán sík vagy görbült, néha egyes hegylánczokat vagy dombtömegeket, néha kisebb cratereket is foglal magában. Ezen belső rész néha domború is, még legtöbbször, mint felebb mondtuk, völgyelt. Mélysége a' töltés' magasságával bizonyos arányban áll, igen kis craterekben töltést nem vehetni észre, talán csak azért, mert igen kicsi. A' crateralak annyira uralkodik itt, hogy hold leiróink homályosabb részeket vettek észre, melyek kedvezőbb világítás alatt számtalan kis craterből állanak, a' mely craterek' árnyékától ered aztán a' mondott homályosság. A' craterek' sokaságára megjegyzi *Kunowsky* (Bode, Jahrbuch, 1825), hogy némely tengerekben, az ő kitünő jelességű csöve' segédelmével, annyit látott, hogy alig engednek könnyebb lerajzoltatást, mint a' téjút' számíthatatlan csillagai.

A' crateralak alkalmul szolgál a' szerzőknek, a' holdat földünkkel összehasonlítani. Mindenek előtt észreveszik, hogy tüzelő hegyeink' crateri a' hold' legkisebbével is alig érnek fel. A' hold' crateri feneket mutatnak, a' földéi' legnagyobb része torkolatokból áll. Hegyeink, a' holdból vizsgálva, kevéssé érthető tűnemények volnának. Az Andes, Alpes, és Himalayalánczok' hosszas völgyeihez hasonlók nincsenek a' holdon. Lemosás földfeletti víz által, mely hegyeinket sokféleképen változtatá, nincs a' holdon. Folyóink és tengereink, a' holdból tekintve, ellenmondhatatlanul rejtvények volnának. A' hold' magyarázata ennél fogva a' földtől vett eszmék szerint, vagy megfordítva a' föld' magyarázata a' hold szerint, mind a' kettő gondolhatatlan. Ez a' szerzők' egészséges, balitéletektől szabad nézete. Sok szerencsét nekik 's olvasóinknak, ha bár sok sympatheticus álom zavartatnék általa.

De térjünk vissza a' hold' általános leírására. Különös figyelmet érdemelnek az úgy nevezett *barázdák*. (A' németek *Rilleknek* nevezik.) Ezek igen keskeny, de hosszú, legnagyobb részint egyenes, de néha görbült sőt kigyózó mélyedések. Sőt egy esetben erek' módjára egyesülnek 's elválnak is. Hosszaságok igen különböző 2—30 mérföldnyi. Néha kis cratereken keresztül, vagy mellettök igen közel elmennek csak. Néha nagyobb craterben végződnek; sokszor hegylánczokkal vétetnek körül, de hegyeken keresztül nem mennek soha. Mélységük kétséget sem szenved, mért széleik' árnyéka belsejökben tisztán látható. *Földünkről* szerzők nem gondolnak, midőn a' holdról gondolnak. Azt azonban, hogy folyóinkról is szó sem lehet, igen szépen magyarázzák; hogy hasonlólag utakról sem lehet szó, azt mi elhiszük, ha bár szerzőink szót sem szólottak volna. Mit szerzők ez alkalmával emberek' munkái' hasonlatosságáról 's ezen analogia

korlátoztatásáról mondanak, ámbár igen szép, kivonást nem enged.

Folyamok a' holdon nincsenek. Hogy a' tengerek' sötétségéről nem vonhatni következtést, abból tetszik ki, hogy némelly *hegytájékok* még sötétebbek. A' hold itt kevesbé sugározza vissza a' nap' világát miért? Ezt csak találgatni lehet, melly találgatás itt szűkebb korlátok közé veendő, minekutána földünkön is a' pusztá találgatás még igen kevés titkát fődé fel a' természetnek.

Víz szükségképen hiányzik a' holdon, ha atmosphaerája nincs. Mert ha volna is, nyomás' hia miatt, tüstént gőzzé válnék 's e' formában maradna meg. Hogy a' holdnak nincs atmosphaerája: abból tetszik ki, hogy azon csillagok' fénye, mellyeken alúl elmozog, szélein meg nem törelik. Ezt ugyan nem tagadták a' holdatmosphaera' barátjai, de látszó hiát vagy inkább csekély sűrűségét a' szélek' hegyeitől kezdék magyaráztatni, melly utolsók azonban másutt szintolly számosan találatnak, mint itt. A' szerzők sehol szürkületet nem vettek észre, feltenni sem lehet, hogy ugyan azon sugártörés, melly csillagoknál épen nem mutatkozik, észrevehető szürkületet származtathatna. A' holdnak nincs levegője, nincs vize 's tehát tüze sincs, mert tűz légtelen térben nem éghet.

Ezzel igen megegyező mind az, mit *Beer* és *Mädler* a' holdon láttak, vagy nem láttak. Felhők' nyomát sem láttak, nem láttak folyamagyakat, sem hegyeknek viz általi pusztulásait. Semmit sem láttak, mi azon feltétellel ellenkeznek, hogy a' hold' hegyei még azon karban vannak, miként származások által idomultak, míg a' föld' hegyei egészben a' nemismerhetőség változhattak.

A' legkülönösebb tünetmények közé számítható a' hold' tárgyainak világossági fokozata. Világossági különbségek hold' töltében is észrevehetők 's ennél fogva csupán a' különböző részek' visszasugárzó erejének tulajdoníthatók. Magas hegyek néha kevesbé világosak, sőt egyes esetben sokkal sötétebbek, mint a' körülfekvő tájék. Hogy a' legmagasabb hegytetők egyszersmind legfényesebb pontjai is a' holdnak, sehol általában nem látható. Szerzők különösen említik azon cratereket; mellyek nem csak a' széleken, hanem a' látható felület' belsején is fénylenek 's mellyek a' hold' töltében a' legfényesebb pontok közül valók, mellyek a' holdon elhíntvék. Ekkor árnyék nem látszik, nem tudni tehát, mi magas, mi pedig mely; a' hold' tölte előtt és után azonban sokszor az, mi annyira fénylett, craternek találatik lenni, sokszor hegynek, néha pedig egyiknek sem. Többször előforduló dolog, hogy két egymás mellett fekvő crater, mellyek, midőn árnyékaik igen hosszúak, alig különböznek egymástól, hold'

töltében annyira külön világosságúak, hogy az egyiket az öt környelő felülettől alig különböztethetni meg, még a' másik a' legfényesebb pontoknak egyike.

Igen nevezetesek azon *szalagok*, melyek nagyobb világosságúak, mint a' fenék, mellyen, nagyobb craterekből indulva, 30—50 sőt több száz mérföldre is elvonulnak. Leginkább hold' töltében láthatni azokat. 'S ekkor sugarakként keresztül mennek hegyen, völgyön, barázdán. Szélességök pár mérföldnyi 's azon crater körül, mellyből kiindulnak, szép aureolát képeznek. A' legszebb efféle sugár rendszer *Tycho* körül van, mellyben körülb. száz illy szalag származik. Ezek közül van egy éjszakkeletre tartó 150 mérföldnyi igen fényes kettős szalag, és egy éjszaknyugat' irányában, melly miután szinte eltűnt, a' *Menelaus* nevű crateren való átmente után ismét látható 400 mérföldnyi hosszúságban. Ezen sugárrendszerek eleiute magasabb részeknek látszatnak, árnyékok azonban nem lévén, még akkor sem, midőn a' környülmények igen kedvezők, fényöket csak nagyobb visszasugárzából hozhatni le. 'S így összeomlik *Schröter*' hypothesis; mi szerint azok hegylánczok 's erek volnának; valamint *Herschel*nek azon véleménye is, melly őket láva folyamokká akará bélyegezni, miután azok a' mélyebb részeket megvetvén néha 1000—1500 toise-nyi falakon is mennek keresztül, ha csak nem tesszük fel, hogy e' falak 's magasabb részek általában későbbben támadtak.

'S evvel szerzők berekesztik a' hold' physicáját. Végül attól látszanak tartani, hogy előadásokat mindenféle állati 's növényi életet tárgyazó elmefuttatással nem fűszerezvén, az olvasó talán elégtelenül teszi le kezéből e' könyvet. Igaz, hogy nem tudhatni, melly követelésekkel olvas valaki, a' kielégítés azonban a' publicum' nagyobb részére nézve kétséget sem szenved. Nekem legalább e' jó egészséges cledelt a' fűszer elrontotta volna.

Ezen általános észrevételek után nem közvetlen kezdődik a' különös rész, hanem némelly igen érdekes értekezések vetetnek közbe. Az első a' nap és hold fogyaskozásokat illeti. Tudott dolog, hogy különböző holdfogyatkozások, különböző tekintetet mutatnak. Mert néha egészen láthatatlanná lesz a' hold, néha vereses világban jelenik meg, mint az égő szén, néha egészen hamuszínűnek látszik lenni. Hasonló különbségeket mutat a' föld' félárnyéka a' holdon. Ez néha meghatározottan kezdődik, néha pedig igen határozatlan, úgy annyira, hogy reá épült észrevételek csak nyers közléseket adhatnak. Mi után szerzők mind ezekre számos példákat hordtak fel, véleményök arra megy ki, hogy e' tünemények' oka a' föld' légkörében keresendő. Tudatik, hogy a' légkör' sugártörése oka, hogy a' föld tökéletes

árnyeket nem vet a' holdra. Ha a' mondott légkör teljesen átlátszó volna, alig látszanék egy kis árnyék is a' holdon; most pedig a' föld mellett ellöveltetett sugarokból az atmosphaera nyel el igen sokat, úgy hogy az átmenők mennyiségre, az egésznek igen kis részét, állítólag egy háromezredet, teszik. Azután, minél felebb megyünk, annál több sugár megy ugyan ált az atmosphaerán, de ez utolsó egyszersmind gyérebb levén, a' sugarakat már nem olly észrevehetőleg töri. Ha az atmosphaera legszélsőbb határaig sűrű felhőkkel volna kitömve, nyilván csak tökéletes árnyék eshetnék a' holdra; midőn pedig csak egy része felhős, az árnyékhoz némi világ is járul, de ez minden esetre gyengébb, mint midőn az egészen felhőtlen. Felhők' léte által magyarázzák tehát szerzőink a' holdban levő földárnyék' körülményeit, 's nézetüket két illy tünemény' önészrevételökkel támogatják. Egy másik értekezés a' földvilágot tárgyazza, minek szerzők számosabb észrevételeket kívánnak. E' földvilágból magyarázzák mások közt azon hegytüzeléseket is, melyeket némelly csillagvizsgálók észrevenni látszottak. Egy kis értekezésbe (III) ezt vitatják, hogy a' holdnak egy kis atmosphaerája lehető. Egy negyedik' a' holdnak az időjárásra befolyását vizsgálja 's ez kirekesztőleg *Mädler*' tollából folyt. E' vizsgálat' főeredménye, hogy a' holdnak igen is befolyása van, hanem hogy ez a' nap' és más eddigelő ismeretlen okok' behatásának alá van rendelve. E' befolyás a' 'sulymérőn, melegségben, ég' derűtségében 's az eső' mennyiségében világosan látható, ámbár az eddigi vizsgálatok koránt sem olly kimerítők, hogy azokra formulákat lehessen építeni 's így e' tüneményeket számokkal határozni meg.

A' második rész, melly a' hold' *topographiáját* foglalja magában, nem enged kivonatot. Felütésre kell azt inkább használni, mint rendesen olvasni.

Feleslegesnek tartjuk *Beer* és *Mädler*' e' jeles munkájáról többet szólni. Ha az eddig mondottak' a' dolog' velejét nem eléggé bélyegzik, még kevesbé tehetnők ezt azok által, miket még talán mondhatnánk. De helyén lesz világosan mondani ki, milly rangot tulajdonítunk mi efféle holddal való foglalkozásoknak. Ezek azon csillagászati munkálatok közé tartoznak, mellyek *nagy* hiányt pótolnak, mellyek nagyszerűen tervezettek 's példás szorgalommal vitettek végbe, mellyek nem könyelműen, hanem a' szükséges erő' előleges vizsgálata 's ezekről való teljes meggyőződés után vállaltattak. Illy *ritka* munkálatoknak *nagy* becsök van. Adja isten, hogy *Beer* és *Mädler* e' szép munkájoknak soká örülhessenek, 's hogy az irígység se merjen mocskos kézzel hozzá nyulni.

Jahrb. f. wissenschaftl. Kritik (No 84—87. II. 1837.) után. V. A.

Stellarum duplicium et multiplicium mensurae micrometricae in Specula Dorpatensi institutae. Auctore F. G. W. STRUVE.
Petropoli, 1837. CLXXX és 331 l. nfol.

Ára, 13 for. 8 kr. pp.

A' jelen íromány azon *nagyszerű* dolgozatok közé tartozik, mellyek által az újabb kor a' mult századok felett elsőbbségét világosan kimutatja. Tárgya az álló csillagok' ismeretének egyik lényeges és igen nevezetes részét illeti. A' munka' tudományos becsének megfelel a' külső is. Amaz a' szerzőnek válik dicséretére, ez a' pétervári tudományok' academiájának, melly a' munkát nyomatta, valamint azon megtiszteltetés, mellyben a' szerző részesül, az országot, mellyben él.

Mielőtt a' munka tartalmát előadnám, nem lesz szükségtelen, az olvasót arra emlékeztetni, hogy mik voltak, a' mult század' közepén, az álló csillagokról ismereteink 's mik azok jelenleg. A' mult században az efféle ismeretek az elő sietett *newtoni* theoriára nézve, igen hátra maradtak, a' midőn emberek támadtak, mint *Bradley*, *Mayer*, *Tóbiás* és *Lacaille*, kik elég erővel birtak, nem csak a' hiányt érezni, hanem pótlására a' szükséges eszközökhöz is nyulni. Ha meggondoljuk, hogy mennyit tettek a' nevezett férfiak e' tekintetben is, melly alapja minden csillagászati vizsgálatnak, akkor csak az idő' altató befolyásának tulajdoníthatni, hogy közvetlen utódaik, a' kijelet pályán tovább nem haladtak. Minden esetre bizonyos, hogy *Bradley*' észrevételei után, mellyek által több mint 3000. álló csillag' helye meghatározott, 's mellyeknek tudományos becse még most is megáll, igen sokáig semmi különös figyelemre méltó nem történt, és hogy a' *greenwichi* csillagásztorony' lépései, 's csak ennek életét fogja az utókor elismerni, nem mindig *elő* lépések voltak. A' nyugalmat félbe szakasztá azonban *Herschel*, ki maga alkotá amaz' olly szép sikerrel koszorúzott égvizsgáló eszközöket, ki igen sok kettős és többes csillagot fedez fel és igen eszesen amaz' álló csillagrendszernek, mellynek tagja a' mi napunk is, alakját meghatározá, 's végre az általa felfedezett sok ezer ködfoltokat ez álló csillagrendszerrel összehasonlítja.

Nem olly *nagyszerű* nézetek által ugyan, de még is olly módon, melly a' tulajdonképeni csillagászatot közelebb-ről érdeklí, *Lalande* is járult az álló csillagok' ismeretének terjesztéséhez, a' midőn vizsgálatokat rendelt el, mellyeknél fogva legalább 50,000 álló csillag' helye határozott meg.

Ugyanazon időben, és későbbben még *egyszer*, *Piazzi*

ismételt és eszközeinek erejét kimerítő észrevételek által 7646 állót határozott meg. Ezen észrevételek, *Bradleyéi*-vel együtt, későbbben azon kis mozgásoknak pontosabb meghatározására vezettek, melyeknek az állók alá vannak vetve, és másrésről *Lalandé*' és mások' vizsgálatainak kiszámításában alapul szolgáltak.

Erre, terjedelmesb munkálatok következtek, melyeknek célja a' volt, hogy a' csillagos ég' alaphatárzati, mint a' mellyeken a' csillagászati eredmények egyáltalában épülnek, minél inkább megerősítsenek.

Melly célznak elérése után, *Lalandé* dolgozata egy csillagördön sok évi szorgalommal ismét felvetetett és 75,000 észrevétel által folytatott, mi által igen sok állónak, csekélyebb fényűeknek is és a' csillagos ég' minden részén, ismeretéhez jutottunk.

Struve és II. *Herschel* új, eddigelő ismeretlen kettősök' felfedezésére fordították erős látcsöveiket és fény hajítóikat (reflector), mi által az ör. *Herschell*-től találtak' számát sok újjal növesztették. *Struve*' 1827. lajstroma magában foglalja mind azokat, számmal 3112, mellyek azon ideig ismeretessékké lettek. E' lajstromot II. *Herschel*, ki nem csak atyjától terjedelmes nézeteket és szorgalmat örökölt, hanem mélyebb mathematicai és physikai studiumok által nagyobb sikerre tarthat számot, sokakkal megtoldotta.

Azon állókat, mellyeknek észrevehetőbb külön mozgások van, *Argelander* vizsgálta 's egy külön munkában le is írta.

Ezen átnézetben roppant munkálatokra találtunk, melyeknek célja általában a' csillagos ég' ismerete volt. Az idő, melly őket létre hozta, meglepéssel tekinthet vissza, mert ismereteink' nagyobb része ő tőle való. E' munkálatok azonban igen különfélék, mert némellyek azelőtt ismeretlen tárgyak' felkeresésében állanak, némellyek pedig helyek' és mozgások' meghatározásában csak. A' munkálatok' ezen utolsó része tulajdoképen astronomiai, még amaz első az égneik leírását tökéletesíti. De ez is az astronomiához tartozik, mihelyt a' felfedezett tárgyak további vizsgálatoknak és következtetéseknek szolgálnak alkalmul. Így áll a' dolog a' kettős csillagokkal is, mellyek nem csak felkerestettek, hanem viszonyos helyzetök és távolságokra nézve meg is határozattak.

Midőn I. *Herschel* az égen kettősöket nagyobb számmal talált, elme' világánál fogva mindjárt sejdíté, hogy azok nagyobb részént, legalább egymáshoz tartozó és nehézkedés által összekötött csillaggyárokat képeznek. 'S erről, még mielőtt bővebb vizsgálatai e' véleményre jogosították volna, meg is győződött; és valóban azon nagy valószínűség,

hogy pusztá eseti elrakatások okozza e' látszó közelséget, elég vala őt e' véleményre bírhatni. Midőn *Herschel* több évi vizsgálatok' következtetésében, viszonyos mozgásokat megismerte, a' melyet csak nehezkesedésk' magyarázhatni meg, véleménye behizonyodott. Legszembetűnőbben kitetszett az' illy kettősök' physical összeköttetése, midőn *Bradley*' észrevételeinek 1812-re kiszámítása a' *hattyúnak* 61-dik számú szép kettősön, melynek igen nagy tulajdon mozgása van, közös központot mutatott ki, mely körül mind a' kettő kereng.

Ennél fogva tehát, mintegy 25 év óta, nem kételkedhetni már, hogy a' kettősök nagyobb száma nehezkesési összeköttetésben áll. Minden ilyen csillagpár két naph' áll, melyek egy közös központ körül mozognak. Meglehet, hogy másféle kettősök is vannak, melyek csak illető látvonalaik miatt látszanak kettősöknek, de ez minden bizonynyal csak ritka kivétele a' közönséges szabálynak.

E' szép felfedezések után kívánatossá lett, a' kettősöket viszonyos állásaikban minden lehető pontossággal vizsgálni, mint a' melly vizsgálatból egyedül következtethetni azt, mi minden mozgásnál fődolog, 's mit a' mozgás clemeinek nevezünk. *Herschel* ugyan igen sok kettősre nézve meghatározta a' távolságot és az irányt (ang. positionis), 's vizsgálatait két izben, utols'ban 20 évvel az első vizsgálatok után, ismételte, de mind ez még sokkal kevesebb volt, mintsem, hogy reá közönséges következtetéseket lehetett volna építeni. De más részről *Herschel*' módja nem is volt igen biztos.

Kettősöket illető észrevételeknek, ha hasznokat akarjuk venni, *felette pontosoknak* kell lenniök. Olly hibák, melyek más czelokra és közelebb lévő tárgyakra nézve, csekély befolyással vannak, a' kettősök' távolságában egészen hibás következtetésekre vezethetnek. Legpontosabb déli észrevételeink itt használható adatokat nem nyújthatnak, 's ezt annál kevesbé, mivel a' csillagok' egymáshoz közelsége miatt, mind a' két észrevétel' pontossága nehezebb feladat. Itt mindég csak felette csekély távolságban lévő csillagokat kell egymással összehasonlítani, míg a' délkörben végbe vitt észrevételeknek illy korlátoktól egészen menteknek kell lenniök.

A' csillagászok rég óta olly készüllettel bírnak, mellyel kis távolságokat is olly pontossággal mérhetni, mellyel a' cs' által a' tárgyakat láthatni. Értem a' fonal- micrometrumokat. E' micrometrumok minden kívánnak meg is felelnének, ha a' csillagok' napi mozgásai észrevételeknek akadályokat nem vetnének elejbe. Mert az észrevétel alatt itt ugyan azon időben a' csillagásznak figyelmét mind a' két csillagra kell fordítani, mindkettőnek átmetszetését egy időben megitélni, vagy, midőn ez lehetetlen, a' készülletnek olly mozgást adni, hogy

az egyik csillag a' fonalon maradjon, míg a' másiknak észrevétele kieszközöltetett. Meg lehet, hogy e' kezelésben, gyakorlás által, némi könnyűséggel járhatni el, de nem hihető, hogy e' könnyűség minden gyakorlati csillagász' tulajdona.

Struve e' szerint 1819-ben egy 5 lábnyi *troughtoni* csővel irányszögeket kezdé észrevenni, mit 1821-ig folytatott is, a' midőn a' mondott csőre egy *Frauenhoffertől* készített fonalmicrometrumot alkalmazott, a' melly időtől fogva 1823-ig távolságokat is mért. II. *Herschel* és *South* együtt tettek észrevételeket 1821—23, mire két 5 és 7 lábnyi egyenlítőcsövet használtak. Az észrevett kettősök' száma 380 's az ezekről közzé tett értekezés' becsét ama' körülmény is nevelte, hogy másoknak, ugyan azon tárgyat illető észrevételei is érintetnek 's bíráltnak. Ezen észrevételek után *South* maga folytatta azokat, 's munkásságának gyümölcse ismét 458 kettős volt, de ezek közül némelly olyanok is, melyeket távolságoknál fogva kettősöknek alig nézhetni. Már 1816-ban kezdé II. *Herschel* atyja' kettőseit ismét vizsgálni, de kivált 1829 és 1830-ban tette ezt, mi 364 illy kettős' meghatározására szolgált.

Köszönettel fogadtuk és fogadjuk jelenleg is ama' munkálatokat, de *Struve*' előttünk fekvő dolgozatával, sem pontosságra sem bőségre nézve nem mérközhetnek. A' csak ez által elért nagyobb pontosságnak alapja részint a' tökéletesített készülékben fekszik, részint ama' roppant szorgalomnak gyümölcse, mellyel *Struve* dolgozott. Egyik legnagyobb látcsövünk t. i., mellynek góczytávola $18\frac{1}{2}$ lábnyi, nyílása pedig 9 hüvelknyi, a' dorpati csillagásztornyon úgy van felállítva, hogy fordulásával, mellyet egy óramű eszköz, a' csillagok' napi mozgását követi 's így a' bevett csillagokat láthatárában (*campus visionis*) megtartja. Valamint egy részről a' cső rendkívüli ereje a' látásnak és mérésnek igen kedvez, úgy más részről az óramű mindkettő' tökéletességének lényeges eszköze. Rendeltetése t. i. ennek, hogy a' csillagokat a' mondott fonalakon megtartsa és midőn ez történik és a' csillagok, a' fonalakra nézve, nyugodni látszanak, a' csillagok' egymástól távolságát a' micrometrummal szintazon pontossággal lehet mérni, mint akarmelly földünkön lévő két pontot álló csövekkel. Midőn itt az óramű rendeltetésének nem tökéletesen felel meg, hanem csak közelítőleg, akkor az elérendő pontosság *valamivel* kisebb — de, úgy látszik, e' veszteség alig észrevehető; legalább *Struve* róla nem emlékezik, ámbár az óramű eltéréseiről szól (P. XVII). Egy illy, óramű által forgásba hozott, a' csillagokat pontosan követő, és micrometrummal ellátott csővel kell, hogy kisebb távolságokat szintolly pontosan mérhessünk, mint heliometrum-

mal, mely utolsónak elsőbbsége ez után csak abban fog állani, hogy vele nagyobb távolságokat is mérhetni 's hogy fonalvilágítást nem kíván.

A' fonalmicrometrumnak óraművel összeköttetése, az utolsónak tökéletessége szerint, a' kettősök' vizsgálatára nézve kisebb vagy nagyobb előlépés; 's ez olly érdeme *Frauenhofer*nek, mellynek valódi becsét azon csillagászok fogják elismerni leginkább, kik micrometrum' alkalmazásával, óramű nélkül, igen sokáig fáradoztak, a' nélkül, hogy ügyeket kivánt eredmény meg koszorúzta volna. Reményleni lehet, hogy a' Dorpaton és Königsbergben tett tapasztalások után, a' mondott óramű minden nagyobb egyenlítőileg felállított látesövekre fog alkalmaztatni.

Annak becsét, mit valamelly készülettel végbe vittnek tudunk, a' készület' becsével nem kell összezavarni. A' készület maga nem tesz észrevételeket, ő csak eszköze annak, mit *az ember* tesz. Kétséget sem szenved, hogy erősebb készület jobb segéd, mint a' gyenge, de az is igaz, hogy ezen utolsóval az egyik többet tehet, mint amayval a' másik. Számos tapasztalásaink vannak, mellyek ezt bebizonyítják. Készületek, mellyek százszor alig figyelemre méltóknak tartattak, a' százegyedik izben igen szép gyümölcsöket hoztak; és azok, mellyektől sokat reménylettünk, igen keveset termettek. A' miért is nem csak a' dorpati készületet, hanem egyszersmind alkalmazása' módját is kell ismernünk.

Struve' munkájának bevezetése az alkalmazásról ad számot. A' munkában mindenütt a' legnagyobb szorgalom látható. E' szorgalom az, miből mindennek, mi ezen kívül még dicséretre méltó, ki kell indulni. Ki olly lelkesedéssel bír, hogy tárgyat egész erejével kidolgozza, annak e' tárgyat értenie is kell 's azon eszközöket kitalálnia, mellyeknek segítségével a' tárgyat rendesen kivihesse. Mi tehát a' munka' rendét megfordítva, legelőször is *Struve*' rendkívüli szorgalmáról fogunk szólni. Mindenek előtt 1827-diki lajstromából, mely 3112 kettőst foglal magában, kizárattak azok, mellyeknek egymástóli távolsága 16''-nál kisebb, feltéve, hogy a' társ 9-dik nagyságnál kisebb; továbbá majdnem kivétel nélkül azok, mellyekre nézve a' mondott távolság legalább is 32''; azok, mellyek csillagesoportban léteznek; mellyeknek főcsillaga 9-dik nagyságnál kisebb; végül olyak, mellyeknek társa sötétebb és kisebb, mintsem hogy pontos mérést engedne. Így a' csillagok' száma, mellyek itt előfordulnak, 2641-re szállított le. 'S ezen kis számról *Struve* 11,065 észrevételt tett. Ezen észrevételek' tömege tehát az, mi *Struve*' szorgalmát leginkább bélyegzi. Mihez az észrevételek' összeállításá 's egymással összehasonlítása is járul, melyekben *Struve*' szorgalma még teljes épségben mutatkozik.

Ezeknek előre bocsátása után visszatérek a' munka' bevezetésére. A' csőnek eredetileg 6 szemüvege volt 86—532 szeres nagyítással, melyekhez későbbben még más négy járult 682, 848, 1150 és 1500 szoros nagyításokkal. A' két utolsót mérésre *Struve* nem használta. Megjegyzi azonban, hogy kedvező körülmények között, még igen jól határozott csillagképeket adnak. Ezen utóbbiak között a' két első, kivált egy máshoz közel álló és igen fénylő kettősök mérésénél, igen jó szolgálatot tett. Hogy a' cső illy rendkívüli nagyításokra alkalmas, kétségkívül kisebb nyílásából eredt, melyet *Frauenhoffer* a' góczytávol' tizennevezedik részére szálított le, míg más művészek azt tizenkettedik részére vitték. Szabad legyen ez alkalommal azon sajnálatomat kijelentennem, mi szerint a' tükrök csövekre, melyek a' két *Herschel*' kezeiben olly szép gyümölcsöket hoztak, a' művészeknél kevesebb figyelem fordítatik, mint a' színvívő sugártörőkre (refractor, üvegső). Igen jól tudom ugyan, hogy itt rendkívüli nehézségek mutatkoznak, kivált a' tükrök' tartósságára nézve, de azt is tudom, hogy a' tükröcsövek *mathematicae* pontosak lehetnek. Ha *Frauenhoffer* nem olly korán halt volna meg, akkor vagy épen olly jó tükröcsöveink volnának, millyenek *Shortei*, talán más jó tulajdonságokkal is ellátottak, vagy a' színvívő üvegsövek' kétségbe hozhatatlan elsőbbségeiről meggyőződünk volna.

Struve micrometrumát különféle tekintetben vizsgálta. A' csavar' egyes fordulatainak értékét a' legnagyobb szorgalommal határozta meg. A' csillagászati közönség ez előtt feltévé, hogy a' csavarfordulás' értéke a' hidegben növekedik. *Struve*' vizsgálataiból az ellenkező sül ki, mi a' königsbergi heliometrumon tett észrevételekkel megegyez. A' bevezetés' 4-dik szakasza a' készület' felállítását tárgyalja. Minthogy itt *Struve* a' már tudva levő szabályokat követte, szükségtelennek tartom, a' dolgot közelebbről érinteni. A' cső' nehézségének befolyása az irányszögekre, melyet legelőször a' königsbergi heliometrumon tapasztaltunk, itt is mutatkozott, 's ezt *Struve* két annyinak találta, mint mi. Az észrevételekre *káros* befolyást nem gyakorol, mert az eltérés' theoriája tudott dolog 's így számvetés útján távozthatató.

Hogy a' munka' terjedelme szer felett ne növekedjék, nem minden, micrometrumon történt leolvasás adatik, hanem mind az, mi egyazon kettőst illetőleg egy nap alatt történt, egy sorba szorítatott csak, mely elrendelést én csak dicsérhetek, kivált miután *Struve*' naplójából teljes próbát előre bocsát, melyből a' munkálat' menetét tanulhatni. Ámbár illy csekély viszonyos távolságokban végbevitt mérésekre a' sugártörés' befolyása kétségkívül a' mérések' erejével nem ér fel, mindazonáltal *Struve* el nem mulasztotta olly igazítás-

sokat közleni, melyek szerint a' micrometrum' közvetlen adatait pontosabbá tehetni. Ezt azért érintem, hogy az olvasó lássa, miképen *Struve*, tudtával, ily csekélységekben sem mulasztja el semmit.

Egy külön szakaszban *Struve* a' tett mérések' pontosságáról értekezik. Világos, hogy e' pontosság nem minden kettősre nézve egyenlő. A' kettősök' nagysága és távolsága szükségképen változtatja azt. *Struve*, e' körülménynek' megfontolásával, kettőseit osztályokba helyezi el, melyekben az egyenlők összeállítatnak 's azután külön vizsgálja, vajjon mely nagyságú lehet az egyes osztályokban előforduló adatok' valószínű hibája. Azon osztályra nézve, melyben e' hibák legkisebbek, a' távolságoknak egy nap alatt végbe vitt mérései legfelebb $0^{\circ}074$ -del térnek el. A' távolságra függőlegesen, tehát az irányszög által, a' kettősök $0^{\circ}031$ valószínű hibával mérettek. Ezen osztály, mely a' legpontosabb méréseket foglalja magában, azon kettősöket illeti, melyeknek távolsága legfelebb $1''$'s melyeknek világossága elég nagy, hogy a' mérés különös nehézségekkel ne járjon. A' pontosság a' távolságnak növekedésével kisebb lesz, valamint a' társ csillag' halványosságával is. Midőn a' társ 11-dik nagyságú, vagy ennél még kisebb, a' pontosság sokkal kisebb. Ez következik a' mérések' vizsgálatából. Hogy e' pontosság' fogyásáról világosabb fogalmunk legyen, *Struve* tábláiból közlöm, hogy azon csillagokra nézve, melyeknek világossága a' legkedvezőbbek közé tartozik, midőn távolságok $24-32''$, az illető valószínű hibák $0^{\circ}207$ és $0^{\circ}178$; midőn ellenben a' világosság éppen nem kedvező $0^{\circ}371$ és $0^{\circ}365$. Ezen befolyása a' világosságnak a' dolog' természetében keresendő, és *Struve*' érdemeit az által is emelte, hogy a' pontosság' mértékét kikeregte.

Két szakasza a' bevezetésnek, melyek *Struve*' azon módját illetik, mely szerint ő a' csillagok' nagyságát és színét határozza meg, nem enged kivonást. Mi után az eszes *Steinheil* eszközöket talált fel, melyeknek alkalmazásával e' csillagok' világító erejét mérhetni, alkalmunk van új és terjedelmes munkálatra. Reménylem, hogy a' csillagászok közül valaki e' munkát elvállalja, mely alkalommal azonban azon kívánságomat el nem titkolhatom, mi szerint a' gyakorlatásban lévő nevezeteken változás ne történjék, hanem csak az határozottassék meg, mely világosság erővel birjanak a' közönségesen számok által kitett határok. II. *Herschel* a' csillagok' nagyságait más elv szerint határozza meg, minél fogva a' kisebb csillagokra nézve a' számok igen nagyvön növekednek. Én azt hiszem, hogy *Struve*' jegyzésmódja világosabb.

Különös figyelmet érdemelnek a' *hármás* és *többes* csil-

lagok. Ezeknek száma *Struve* lajstromában 124, és ha azokat kirekesztjük, melyeknek egymástól való távolsága $32''$ -nél nagyobb, még mindég 68. Több illy többes csillagra nézve az egyesek' világossága kevéssel különbözik egymástól, mi talán arra mutat, hogy e' nehezkes által összekötött napok' tömege majdnem egyenlő. Ha jövődében a' rendszerek' mozgásai kifejlenek, olly tünemény álland előttünk, melynek számvetés általi megfejtése mai napiglan is gondolhatatlan. Három vagy több testnek mozgását megfejt-hetjük ugyan, midőn e' testek a' mi naprendszerünk' tagjai; mert e' megfejtés azon körülménytől segítetik elő, hogy az egyik testnek tömege felette nagy, a' többi testek' tömegeire nézve. Mi történik akkor, midőn e' feltételnek nincs helye, arról fogalmunk sincsen, 's igen tanulságos lehet látni, mint fejtí meg e' nehezkeset a' természet maga.

Azon észrevétel, melyet *Bradley*nek vizsgálatai *Piazzi*-éival összehasonlítva szültek, hogy t. i. sok kettősnek tetemes tulajdon mozgása van, *Struvét* arra bírta, hogy saját észrevételeit *Argelander*-éivel, melyek sokkal újabbak és pontosabbak, hasonlítsa össze. *Struve* 53 kettőst számlál elő melynek tulajdon mozgása kétségtelen, míg a' *Fundamenta* astronomiai 1755-re csak 17-et adnak. A' tulajdon mozgás mind a' kettőnek közös és 41 között, melynek tulajdon mozgása épen semmi ellenvetést nem szenved, csak egy van, melyben a' mozgás csupán csak a' fő csillagot illeti, melly tehát nem nehezkes által összekötött, hanem csak eseti kettős. Ez *δ Equulei*, 's két csillag' világosságai igen különböznek egymástól.

A' bevezetésnek egyik legnevezetesebb szakasza a' csillagok' évi parallaxisát illeti. *Lyrae*, mint tudjuk első nagyságú csillag 's így naprendszerünkhöz hihetőleg közelebb áll. Társa, mert kettős, igen csekély és a' főcsillag' tulajdon mozgásában nem részesül. *Struve* a' parallaxis' meghatározására ezt választá és észrevételeiből az látszik következni, hogy e' csillag' esztendei parallaxisa $0''125$.

BESSEL után (Jahrb. d. wiss. Kritik No 78—80. Oct. 1837.)

V. A.

SZÉP LITERATURA.

Le roman des romans, par A. CREUZÉ DE LESSER.
Paris. 1837. 2 kötet 8r. Ára 45 fr.

Ne gondolja e' czim után valaki, hogy e' regény gyöngye, vagy remeke legyen a' regényeknek. A' szerző maga is gondoskodik előbeszédében e' vélemény' elhárításáról. Önszeretete e' pontban őt' nem vakítá el; mit mondnia sem kelle, minthogy őt' sokkal értelmeseb férfiúnak tartjuk, hogy sem illyesmit tehetne. Regénye tehát nem egyéb, mint következménye a' regényeknek, 's munkája' czimét ez' értelemben kell venni.

Három ifju lány, jó barátnék' ketteje olly képzelődési könyvek' olvasásával foglalkozik, mellyek olly igen szaporodnak olvasó szobáinkban, 's mellyek kézről kézre adatvák a' társaság' minden osztályiba, néha a' legrosszabb elveket hintik el, vagy legalább jó magot, a' dudva-tömegben különben is elveszendőt, ritkán. — A' harmadik ellenben komolyabb tárgyakra fordítja figyelmét, kerüli az ürességeket, 's kedvencz olvasmányit hasznos, szilárd elmeszülemények teszik. Miután mind három férjhez megy, sorsukat olvasmányaiknak rájuk ható kisebb, 's nagyobb befolyása határozza el. Egyik, könnyelmű, 's élénk szenvedélyű; egész hévvel omol az érzékiség' minden kicsapongási közé. Szíve' első ábrándát legforróbb szerelemnek veszi. Hasztalan törekeshnek vele az ész' szavát hallatni szüléi; ő nem hall, és az elébe vetett akadályok rája nézve csak kétségbeesésre vezető eszközök. Ájuldozik; végre czélt ér. Az összekelés után azonban férje iránti forró szerelme csak hamar meghül, másokat, ujakat boldogítandó. Ujabb regényinkben pezsgő kaczer nők' élénk ábrázolati e' tapasztalatlan ifju nő' fejét egészen elkábiták.

A' második, nem annyira tulzó érzelésű, áldozatul esik anyja' gyöngeségének, ki őt' olly házasságra kényszeríti, melly boldogítására legkevésbé czélszerű. — Ez azonban boldogtalan helyzetében is tiszta marad, 's ha úrtékony befolyással voltak is sorsára a' regény-olvasmányok: becsületére homályt még sem vontak; nem ronták meg szívét, nem sujták le lelkét.

Mi a' harmadikat illeti: ki okosan nélkülözö e' könyveket, mellyek olly veszélyes befolyással valának két barát-

néjára, egy úgy nevezett, *illedelmi* házasságra lép, 's boldog napokat él.

'S így értésünkre adja a' szerző, miképpen a' hajlandóság szülte házasságok, majd mindég szerencsétlenek; ellenben a' számolgatással egyesült ész kipótolja e' frigyben a' szerelmet, 's ekként biztos szerencsét élvezhetni. — Jóllehet ez' állítást néha élő példákkal is támogathatni, a' szerző' következtetését én mégis egészen fonáknak tartom. — Tagadhatlan ugyan, miszerint a' vak szenvedély, 's érzelmi örültség, mikre néha elég szerelem' szent nevét bérnálja, gyakran kegytelenül kijátszák a' józan ész' szavára keveset ügyelő szíveket. Más részről azonban: ki nem látja azon állítás' következetlenségét, miszerint az úgy nevezett *illedelmi* házasságok bizonyos, 's egyetlen eszközei a' házassági boldogságnak. Felette gyakran ugyanis nincs boldogtalanabb házasságnál, hol pénzre, 's rangra igen, a' characterek' összhangzására ellenben semmi ügyelet. — Nem képtelen-e állítani, hogy két lény közt, kik egész éltökre olly czélből köttetének össze magukat, hogy egymást segítsék, terhőket megoszszák, 's költsönös részvétellel legyenek egymáshoz, kiknek rendeltetésök családot képezni, 's gyermekeiket a' társas élet' minden erényeiben, mellyek' növényei csak meleg 's nemes szívekben tenyésznek, nevelni, hogy illy' két lény közt, mondom, a' szerelem nagyobb, mint lenni kellene?!

Egyébiránt a' *regények' regényét* ez' álokoskodási következtetés' iránya mellett is gyönyörrel olvashatni. Creuzé de Lesser ur' jelen munkájában ugyanis divatos regény-íróink' hibái nem lehetők. Írásmódja elég egyszerű; előadásában semmi erőtetés, semmi tulzás; minden lehetséges, és valószínű. Itt ott ugyan néhányszor tárgyától eltávozik, anélkül, hogy eltérései viszonyban állnának a' főtárggyal. De hol van jelenkorunkban férfiú, kit political, vallási, vagy philosophiai elfogultságok néha az egyenes utról el nem vonnak, el nem tévítnek?

Bulletin litt. et scient. (Nro 4, 1837) után.

M. E.

Floresta de rimas castellanas ó poesias selectas castellanas desde el tiempo de Ignacio de Luzan hasta nuestros dias, con una introduccion y connoticias biograficas y criticas recogidas y ordenadas por Fernando WOLF, secretario de la biblioteca imperial de Viena etc. 2 tomos. 8r. (1. köt. 417. l. 2 köt. 515 l.) Paris. A expensas de Rohrmann y Schweigerd en Viena, 1837. Ára 9 for. pp.

E' munkának már czíme mutatja, mely igen nagy köszönetre méltó adomány nyújtatik itt a' spanyol nyelv' és literatura' minden barátinak. Ezek közzé szeretnénk pedig számlálni azokat is, kik historiai nyomozás' útján azon belátásra jutottak, hogy a' szellemi kifejlődés (mellyben a' poétait is megilleti a' maga helye) ismerete nélkül a' politikai és anyagi kifejlődés örökre érthetetlen marad.

Mi az anyagi nehézségeket illeti, melyek eddig az újabb spanyol poésist nem csak a' nagyobb közönségre, hanem a' régibbnek (kettőt hármat kivéve) ismerőire nézve is, terra incognitává tették, azok az előttünk lévő Floresta által tökéletesen elhárítottak, és mindennek, valaki kezét ki akarja nyújtani, nyitva áll ezentúl a' 18. és 19. századi figyelemre méltóbb spanyol költésekkel való ismeretség, még pedig egy minden tekintetben olly czélirányos és további nyomozatokra ezen a' mezőn mindennel olly jelesen kikészített megválogatással, hogy valóban csak igen szerencsés és ritka körülmények' összejövése tehetett illy resultatumot lehetségessé. Ide számlálunk mindenneknek előtte egy olly kiadót, kihez általában a' római nyelvű népek, kivált pedig a' spanyolok' nyelvének, literaturájának 's egész szellemi képzettségének alapos ismeretére, eleven szeretetére és szellemdús értésére nézve csak igen keveseket hasonlithatni. De hiányzanék e' tulajdonoknak a' megkívántató tárgy egy illy munkához, azon nagymű liberalitás nélkül, mellyel a' cs. k. udvari könyvtár Bécsben a' literatura' minden ágait, különösen pedig *ezt* sokkal inkább mint akármelly illy nemű intézet, ápolja és gyarapítja. Végre még egy kiadónak is kelle találkoznia, ki egy olly munkának, mellynél valami gyors és jutalmas keletre nem számithatni, méltó kikészítésére, a' maga hivatali becsületében elegendő indító okot talált.

Valósággal olly általán fogva kielégítőleg megfejté a' kiadó a' maga feladatját, hogy Ref.nek alig marad-fel egyéb, mint e' gyűjtemény' tartalmának közelebbi kifejezése és minden esetre némelly egyetemes útmutatások (jelentmények) annak méltánylására.

A' Floresta következő harmincz költők' munkáit foglalja magában: Luzan, Petrillas, N. F. Moratin, Cadalso, García de la Huerta, Iriarte, Samaniego, Salas, Arroyal, Noroña, Melendez Valdes, Jovellanos, Diego, Gonzalez, Iglesias de la Casa, Forner, Cienfuegos, Quintana, Sanchez Barro, Gallego, L. F. Moratin, Arjona, Roldan, Castro, Arriaza, Jerica, Lista, Martinez de la Rosa, Mora, A. Saavedra (Rivas herczeg), és Breton de los Herreros.

Ezen laistromban már alig hibázik egy is a' valamely tekintetben figyelemre méltóbb nevek között, melyeket a' spanyol poésis a' mult század' kezdetétől fogva felmutatbat, 's a' hol részint ebben a' tekintetben, részint az egyes költesek' kiválasztására nézve, első pillanatra még valami kívánni való fenmaradna, ott a' kiadót a' tőle követett alaptételek által tökéletesen megigazítva találjuk, midőn magok ez alaptételek olyanok, hogy itt 's ott ugyan talán különbözöket, de feltételetlenül jobbakat nehezen lehetne felállítani. Illy körülmények közt pedig a' legnagyobb igaztalanság és balgatagság volna egy kiadónak előállítmányait másként akarni megítélni, mint annak saját alaptétei szerint. Így hiányzik itt p. o. a' Gonzalez Carrajal név, kinek a' 'zsoltárok' derek fordításából némely darabokat közleni hasonló esetben *mi* nehezen mellőzhettük volna el. Itt pedig ki van rekesztve, mivel a' kiadó jó okokból *csak* eredetiekkel foglalkozhatik, Carrajal pedig *csak* ama fordítás által ismeretes, mint költő. Ugyanazon alaptét rekeszti ki Horátnak legújabb ügyes fordítóját, Burgo és némely másokat. Egy másik alaptéte a' kiadónak, mely hasonlóul némely ismeretes költöket vagy költeményeket ezen gyűjteményből kizár, ez: *csak egész* költeményeket, általában pedig semmi töredékeket nem venni fel. Mivel már könyvárosi tekintetek nem engedék meg a' munkának olly terjedelmet adni, hogy abban nagyobb epicus, didacticus vagy drámai költemények *egészen* felvétethettek volna, tehát *egészen* el kelle azoknak maradniok. Azon költők nevei, kik csak ollyatén hosszú folyamatu énekek által ismeretesek, mint Luzan a' maga poeticaja, Raimoso az inocencia perdida de los primeros hombres, Vaca de Guzmate a' Granada rendida által, és némely mások nem találhattak helyet ama laistromban, 's nehányat az ott felhozottak között csak lyrai és rövidebb elbeszélő költeményeikben tanuljuk ismerni, nem pedig nagyobb műveikben, millyek p. o. az idősb Moratin' Diánája, Iriarte' Pinturája, Noroña' Omiadája, Martinez de la Rosa' Poeticája, és Saavedra' moro expositója. Némi kivételt tesz egyedül az idősb Moratin' canto épicoja, mely mintegy nyolczvan nyolczsorú stanzákban Cortez' hajóinak elégsöket énekel és minden bizonnal nélkülözhetetlen volt ezen sajátságos költőnek megismerteté-

sére. Hogy illy körülmények közt drámai költsékek felvételéről szintűgy szó sem lehetett, magában értetődik.

Már a' mondottakból kitetszik, hogy a' Floresta' foglalatja főként a' lyrai költés' mezejének legszélesb értelemében, továbbá az apróbb didacticai nemeknek, úgymint szatirának, mesének, epigrammuak van szánva; de mivel az újabb spanyol költők igen szeretnek historiai tárgyakat is a' románcz' rhapsodiai módja szerint dolgozni, vannak itt elbeszélő és leíró költemények is. Ha pedig ezen határokon belől is még ez vagy amaz hiányzanék, a' kiadó az által igaztatik meg, hogy a' kiválasztásra nézve a' térnek korlátolt-sága mellett még a' mi jelesebb is, mind nem vétethetett fel, mellyhezképest némelly kevés esetekben ugyanazon szerzőnek két költeménye között, vagy az igazság szerint, a' kiadó ízlése tett elhatározást, vagy azon körülmény, hogy azoknak egyike valamelly kevésbéktől megszerezhető munkában feltaláltatik, millyenek p. o. az Espagne poétique Maurytól, a' Biblioteca selecta Mendibiltől és Silvelától, a' Poesias selectas castellanas Quintanától, és a' spanyol olvasókönyv, vagy Teatro pequeño de elocuencia y poesia castellana. V. A. Hubertól. Végre némelly költőktől, mint L. Villanueva, Beña, A. Duran, J. B. Alonso még az ő kedvező helyzetében sem díszlett a' kiadónak, gyűjteménye' számára mutatóványokat szerezni.

Mi illeti általában e' költemények' poétai becsét, ki azok' olvasására hívatást és kísértetet ércz magában, úgy hisszük, fogékonysága is lejjend azon eldeletre, mellyet azok olly gazdag mértékben nyújtanak az érzésmód' dereksége, méltósága és humanitása által, nemes értelmesség, ép, gyöngéd 's gyakran mély érzelem, vidám 's gyakran vastag szélső, a' belső és külső élet' eleven, finom felfogása és hív ábrázolata, 's részint a' formai bevégzettségnek olly magas foka által, hogy teljes joggal *classicai* műveknek nevezet-hetnek.

Semmiképen nem czélunk itt azonban általában az újabb spanyol költők' bővebb apologiájába ereszkedni. Csak egy oldalról legyen szabad annak jelentményét bővebben megvitatnunk és kivinnünk, mivel az legrövidebb úton azon igazi állásponthoz vezetend bennünket, mellyből ezen iskola és annak szüleményei íteltetni akarnak. Ha t. i. a' classicai kifejezés ellen ezekre nézve az gördítettnek, hogy ők igen kevésbé nemzetiek, 's igen nagy részben idegen, nevezetesen franczia példányok utánzásából indultak ki; ha tőlök illy és hasonló okokból általában minden igényt fentebb nemű, maradandó becsre, és mélyebb fogadtatásra 's elismerésre, kivált a' régibb spanyol literatura mellett, meg akarnának tagadni: úgy meg nem állhatom, hogy e' nézetnek, mint ré-

szint előítéleten 's magának a' tárgynak nem értésen, részint az egyetemi alaptételekre nézve tisztában nem lételen vagy felszégsegen épülőnek ellene ne induljak, és legalább isméti és el nem fogult vizsgálatot ne kívánjak, melyre épen ez a' gyűjtemény a' legjobb alkalmat ad. Egyenesen szólván, az újabb spanyol poésis lényegesen és közvetetlenül a' régiebb, classicus nemzeti poesisból, nem pedig a' francziának utánzásából származott, 's a' mennyiben utánzásról általában szó lehet, az újabb spanyol költők ötvenszer gondoltak addig a' régiebb spanyolokra, míg egyetlen egyszer a' francziákra. A' poesisnak azon ágáról szólunk közelebb, melyet a' Floresta előnkbe terjeszt, és a' melyben kell minden bizonnyal keresni a' spanyol képzettség' poétai erejét és virágát.

Nézetünk' további megalapítására emlitenünk kell először, hogy kétség kívül ezen a' mezőn, mint némely mászon a' tévedés' fő forrását azon felcserelésben kell keresni, mely egynemű 's egymást követő jelenetek közt minden további gondolkozás nélkül ok és munkalat, előkép és utánzás' viszonyát teszi fel, a' helyett hogy megvizsgálná, valylon nem mindkettő egy közös egyetemibb okból és forrásból eredett-e, melynek munkalati csak hogy különböző körülmények közt, itt korábban, amott későbbben tűnnek-elő? A' nélkül már, hogy az europai képzettség' közös forrását a' 18 és 19 században közelebből vizsgálni és kimutatni akarnánk, tetovázás nélkül állítjuk, hogy azaz álláspont, mellyről nézetek, érzelmek és azoknak megfelelő poétai kifejezés, a' mennyiben azok az újabb időben csekély időtávolságban a' francziáknál és más népeknél előjönnek, szükségesképen francia eredetűeknek látszanak, szintűgy nem lehet helyes és megállható, mint amaz egészen hasonló, és most már teljesen elhagyott és megavúlt álláspont, mellyről a' középkor' képződési történetében a' lovag poésis, sőt az egész lovagiság Németországban, francziák' utánzásának látszott.

A' fő vonatokat előadni, mellyek által az újabb spanyol költés, mint nemzeti és sajátszerű magát a' francziától megkülönbözteti, nem nehéz; részletes kivitelre és megmutatásra itt hely természetesen nincsen. Először a' spanyoloknál a' helyett a' mi a' francziáknál mint rhetori eszrit oly különféle módon mutogatja magát, általában értelmesség és kedély uralkodik. Ezek egyrészt a' páthószit inkább vagy kevésbé, 's néha egészen a' józanságig leszállítják; más oldalról a' szatirának is némi jószívű, gyakran humoristicus caractert adnak, mely épen ezen nemnek, kivált a' mese', epigramm' könnyebb formáiban, vagy a' románcz, a' villanesca' népszerű tónjában, egészen különös

bájt ad. Ez a' charactervonal koránt sem rekeszti ki az erkölcsi felgerjedésnek igen magas fokát melly p. o. egy Jovellanost, kinek természete egyébként épen nem poétai, képessé tevé classicaí satiráinak előhozására — indignatio facit poetam — de soha sem hagyja a' hideg gúny, mely elkeseredés' idegzetét és kinyomását feltűnni, mellyek tulajdonképen azt bizonyítják, hogy a' költői organum már maga is meg van kaptatva azon romlástól, mellyet legyőzni igyekszik. Második igen kitűnő sajátságok a' spanyoloknak az ő különös szeretetök a' nemzeti historia' tárgyai iránt, még pedig koránt sem csupán különös fényű vagy egyetemi jelentőségű egyes momentumok iránt, hanem számtalan apróbb vonatok iránt is, a' mennyiben azoknak poétai oldalak lehet. De ez épen nem valami magas patheticus vagy rhetoricaí sikerben kerestetik, hanem kifestő és kiékesgető elbeszélésben. Hol találkozónék pedig a' francziáknál (a' mennyire azok itt tekintetbe jőnek) egyetlen egy analógia is azon nagy, szinte igen nagy számú mór és hasonló románczokra nézve, mellyekből a' mi Florestánk is elegendő darabokat ad? Ezzel koránt sincs kirekesztve a' hősi óda, mint Arriaza, Noroña, Gallego, Lista std. mutatják. Harmadik, 's talán a' legszembeeszkőbb és tegtermékenyebb vonás az ő szeretetök, a' természet iránt, az egyszerű, sőt még a' durva mezei és népszerű állapotok 's tárgyak iránt is, mi által az idylli költés olly tetemes tért, de olly saját bájt is nyer, mellynek éldelésére igenis hasonló idegzet és képesség kívántatik. Ezzel igen nem akarjuk tagadni, hogy egy Melendez, Cadalso, Cienfuegos és mások' idylljeiben is valami elhibázott, modrozott, 's rút nem találhatik, sem hogy e' nemben még a' jobb is könnyen sok lehet; de szint-olly bizonyos, hogy ama kifejezést, melly Melendez' Batilójára nézve használtatott, hogy az „démütka illatú“ (characteristicus illatja mezőnek és erdőnek Castiliában) épen annyi, sőt még nagyobb joggal lehetne más szerzőknek is némmelly hasonló költéseikre szabni. De bizonyára senkinek sem fog eszébe jőni, hasonló, vagy akármí mezei illatot Delillénél vagy valamely illy nemű franczia költőnél keresni. A' spanyoloknak ezen charactervonatok még sokkal tágasb értelemben is mutatja munkálatait. Viszont felleljük azokat az érzésmódnak némi nyers frissességében melly nevezetesen az ő philanthropismusoknak gyakran igen jóltevő correctív, 's antisepticum gyanánt szolgál, melly azt a' lágyasságtól és sirékonyságtól megőrzi. Felleljük továbbá az előábrázlás' természetszerű 'valósága után törekedésben, melly részint a' természettel való biztos, szeretettel teljes ismeretsegből származik, de sokszor tagadhatatlanul némi szorongó, szinte pedantos ügyetlenséggel van összefüggésben,

és akkor egészen az egyesnek kézmivesi copirozásaig megy, mely az egésznek mozgását, színezetét és tartását megzavarja, és kétség kívül hiba; de minden esetre olyan, melyet franczia példányok' utánzásából bizonyosan nem lehet kimagyarázni.

Hogy egyébként mi a' franczia képzettség' befolyását az újabb spanyol költészetre egészen nem tagadjuk, azt úgy reményljük, nem szükség hosszasan fejtegetnünk. Hogy lehetne p. o. az, hogy egy olly költővel megismerkedés, ki bizonyos irányzatokat, bizonyos elemeket a' poétai kifejlődésnek némi tökélyére és érettségére vitt, semmi különös befolyást ne gyakorolna rokon irányzatok' és elemek' kifejlésére egy más nemzetbeli költőben? Ugyan ez értelemben másunnani idegen befolyásokat is p. o. a' 18. századi angol poesisét a' salamantini iskolára tökéletesen elismerjük, és a' Floresta' kiadója méltán teszi ezt nagyobbna a' franczia befolyásnál is. De hogy a' csirának mar benne kell lennie a' költőben, bizonyítja Saavedra, kiből már régen, mielőtt a' német befolyásról sejtése volt, vagy mi előtt Franciaországban vagy akárhol is egy új romántos iskoláról szó lett volna, egy illy kifejlődés' idomait és kezdeteit épen nem lehete félre ismerni. Legyen szabad még egy költőt említenem, ki sokképen, és bizonyos értelemben méltán gáncsoltatott, mindazáltal talán másféle jelentőséget nyerhetne, ha elszánnók magunkat, őtet mint ezen új kifejlődés' alapítóját vagy legalább előjáróját tekinteni. Cienfuegost értjük, ki sokkal több tekintetet érdemel, mint a' melyben eddig részesült, 's kiből kedvező körülmények közt a' spanyol drámának egészen új emelkedése állhatna elő.

Mind ezt és egyebet tovább fejtegetni nincs itt helye; 's meg kell érnnünk azzal, hogy bérekesztésül még egyszer a' legsürgetőbben ajánljuk e' gyűjteményt mind azoknak, valakiknél érzéket és hivatást tehetünk fel az éldeletre és oktatásra nézve, melyet ez olly gazdag mértékben nyújt. Egyes költők' vagy épen költemények' méltánylására annál kevésbé ereszkedhetünk, mivel tulajdonképen szinte csak azt lehetne ismétlenünk, mit maga a' kiadó, részint a' spanyol criticusok' ítéleteinek igen czélirányos felhozásával, a' mindenik költőnek szentelt noticiában mond. Ezek a' biographiára és bibliographiára nézve is nagy köszönetre méltó adatokat foglalnak magokban, melyek kivált az előbb tekintetben egy részint annál érdekesebbek, mivel az újabb spanyol költők közül némelyeknek életök az ő honjok' political szélvészzeitől igen nagyon is hányattatott; p. o. csak Melendezt gondoljuk, ki mint afrancesado gyanús lévén, és a' dühös néptől Oviedóban halállal fenyegettetvén, csupán az azon való hosszas tanakodásnak, vallyon előlről-e

vagy mint áruló hátulról lövettessék agyon, és azon tiszteltnek, mellyel gyilkosai a' hires diadalkereszt, Cid' csudatévő reliquiája és annak vitéz püspökje Don Jeronimo iránt viseltettek, köszönheté életét, ki illy tapasztalatok és szerencsétlen esetek által valóban az usurpator' szolgálatjába hajtatván, évekig küszdött mind azon nyomorral, mellyet száműzetés, szegénység 's egy magányos, fájdalmas haláloságy idegen földön egy gyöngéd érzetű, büszke, 's hazáját mindenek felett szerető költőnek készíthetnek. Gondoljuk Cienfuegot, ki bátor ellenállásaért az idegen bitorlás ellen, mellynek a' gyengébb Melendez szolgálatait szentelé, erőszakos elhurczoltatással, fogsággal és halállal lakol Franciaországban. Nézzük meg, hogy kevésbé tragikai esetek' példáját is említsünk, Saavedrát, ki 1823—32 mint számkivetett kénytelen vala magát kézi vagy szellemi munkái által táplálni, 1834-től fogva pedig rivasi Herczeg, birtokosa a' legszebb majoratusok' egyikének a' Guadalquivir' paradicsomi tájain, szabadelmű procer és szónok, sőt már exprocer is! A' kiadónak ama noticiásiról meg kell még melleleg jegyeznünk, hogy azok olly jól vannak írva, hogy stíljét egy castilíai sem szégyenlhetné. Ugyanazt mondhatni az introducción históricáról, melly az újabb poésis' kifejlődésének fő momentjeit világos áltérzetben előterjeszti.

Nyomtatás és papiros ollyan, a' millyet csak kívánhatni.

Gütting. gel. Anzeigen (St. 98—100. 1837.) után

A. B. S.

BIBLIOGRAPHIA.

96. HISTOIRE DU CABINET *de médailles antiques* etc. (Az antik emlékpénzek' 's metszett kövek' kabinetjének historiája, esmertetéssel a' királyi könyvtárról, 's leírásával az ezen intézetben kitett tárgyaknak); MARION DU MERSAN által. 8r. Paris, 1838. 8r. — Ezen munkának két része van. Egyikben minden a' kir. könyvtárban kitett 's még eddig nagy részt kinemadott emlékek' leírása foglaltatik; másokban historiai esmertetések közöltnak, magáról a' kabinetről 's azon férfiakról, kik annak 300 év óta diszére valának. Most legelőször vannak a' metszett kövek egyesítve egy munkába 's módszeresen elrendezve. Okszeres elnevezés, oly analysis, mely roppant esmereteket kis számú, de világos elvekre visz vissza, 's oly summás kivonat, mely az elfogadott lettdolgozat, minden vitatáson tülemeli; ezek valának a' szerző' céljai. Azok kik az emlékpénzkabinetot meglátogatni kívánják, jobb cicerora szert nem tehetnek.

97. TORQVATO TASSO's befreites Jerusalem, übersetzt von J. D. GRIES. Fünfte rechtmässige Auflage, von neuem durchgesehen. Jena, 1837. *Frommann*. 2 rész n12r. 28½ iv. Ára 2 f. 15 kr. finom. pap. 3 for. velinen 5 f. pp. — Mestermű; tiszteletreméltó bizonyossága a' valódi német hűségnek, gondosságnak 's lelkesmeretességnek. Az első kiadás 1800 — 1803-ban jelent meg 's azóta nem szűnt meg a' talentomteljes fordító annak tökéletesítésén dolgozni Dicséretesen megmutatta ő mit tehet az olaszhoz képest rimszegény német nyelv.

98. THE GRAMMAR *of the Five Senses*. (Az öt érzékek' grammaticája). THOMAS WIRGMAN, Esq. által. London: *Darton and Clark*, 1839. Színelt táblákkal. Ára 6 sh. Ezen munka, mely a' királynének van ajánlva, pályamunka gyanánt vala írva, azon száz guinea-re, melyet a' központi társaság (central society) a' legjobb munkára tett ki a' nevelésről. Tíz fontot (száz for. pp.) tesz fel a' szerző annak' ki ezen munkában egy meg nem állható tételt felfedez. — A' szerző, Wirgman, igen jeles metaphysicus, fordítója 's magyarázója Kantnak, kinek rendszerét Édinburghba bevitte, hol azt Walter Scott 's az egyetem' legjelesb férfiai elfogadták. — Wirgman ur több évek óta, nagy szorgalmat fordít arra, hogy egy lélektant (Science of Mind) alapítson

philosophiai 's mathematicai alapon. Wirgmann' rendszerének célja az, hogy a' vallást szent tudománnyá emelje, a' tiszta okosságból származtatván a' szentírás' isteni törvényeit, azok fenségének 's isteniségének megmutatásával, mi által össze kell omlani örökre minden sectáknak, megsemmisített nie minden babonaságnak, a' vak hit ostobaságának megmutattatnia 's a' hitetlenségnek lehetetlenné tétetnie. Mind ez valóban a' buzgó kívánságok közé tartozik. Azt is igyekszik kívívni Wirgmann ur, hogy az okosság, isteni tehetőség 's magából az istenségből kifolyás lévén, szükségesképen minden erkölcsi törvények' 's a' mi isten előtti felelősségünknek forrása. Ezen alapul Wirgmann úr *erkölcsi oktatása*, 's a' gyermekek' nevelésében az egyedüli biztos alapon, az öt érzékek' nevelésén megyen. — Wirgmann ur' nevelési igyekezeteit, a' híres Wilderspin is egész szívvvel elismerte. Ezen nevelési rendszer már mind Franciaországba mind Angliába bevitetett 's resultatumai a' marylebone-i' fiú és leány gyermekek' iskoláiban bámulásra gerjesztik a' legtöbbeket, 's még az enthusiasticus szerző' várakozását is túlhaladják. —

99. *THE LAWS of Harmonious Colouring.* (Az összhangzó színelés' törvényei) D. R. HAY által; London, Orr and Smith, 1838. — Hay ur, ezen munka' szerzője, sok tudományos esmeretet 's practicus tapasztalást tüntet ki ezen munkájában, 's minden eddigi ezen tárgyat illető munkák közt a' legegyszerűbb 's népszerűbb használmódját adja elő a' szín' törvényeinek a' színlésben.

100. *A PRACTICAL Treatise on the Construction of Stoves etc.* (Practicus értekezés az üvegházak 's más kerti épületek' építéséről 's a' melegházakra, conservatoriumokra és növényházakra alkalmaztatott melegség' elveiről), J. W. THOMPSON által, 26 fametszettel. London, 1838. *Groombridge.* — Ezen mérséklett áru munka, hasznosan megfelel azon célnak, melyet magának kitűzött, 's teljesen megérdemli azon dicséreteket, melyek róla az angol 's amerikai tudományos hirlapokban találtatnak.

101. *THE ROMANCIIST and Novelist's Library.* London, Clements, 1838. — Igen jeles gyűjtemény, melyben mérséklett árért, (egyegy rész' ára 10 d.), valami husz remek novellát vesz az olvasó Monk Lewis, Horace Walpole, Marmontel, Mackenzie, Goethe, B. St. Pierre, De Foe, Goldsmith, Mr és Mrs Schelley, Mrs Reeve 's más híres írók 's írónektől.

102. *HISTOIRE de France etc.* (Franciaország' historiája Pharamondtól fogva egész Lajos Fülepig); M. TISSOT, a' francia academia' 's a' francia collegium' professora által. Paris, 1838. 12r. — Franciaország' historiáját sok régebb

és újabb írók megírták; de hány van ezek közt jó és hasznos olvasásu, az igazság, gondolat' és stylus' hármias tekintetéből? Ennek okát leginkább abban kell keresni, mivel legtöbb írók azt vélik, hogy historiát épen olly könnyű írni mint vaudevillé-t, vagy mint románt minden előkészületek nélkül. — Tissot ur' cselekvésmódja egészen más. Ő mint lelkesmeretes és szigorú író, hosszasan dolgozik munkáin, 's csak akkor bocsátja azokat publicum eleibe, miután jól megérlelte 's kidolgozta. 'S valóban minden is, mi az ő tolla alól kikerül, hirtelen classicussá 's népszerűvé lesz. Így leend ez bizonyosan e' jeles munkával is. Nem esmerünk ezen nemben semmit, mi tömöttebb, érettebben meggondolt 's olly itéletesen volna írva. A' francia historia' nagy korszakai, nagy Károly', Auguszt-Fülep', IV. Henrik', XIV. Lajos' és Napoleon' nevezetes országlásaik, csudálatos analyticai talentommal, 's magas becsű erkölcsi és politicalai nézetekkel vannak előadva. A' francia criticus nem kételkedik benne, hogy az egyetem ezen kitünőleg nemzeti munkát, melyet a' haza-összinte 's mély szeretete hat át, professorai 's tanítványi számára fogadandja el.

103. CONGRÉS de Vérone etc. (Veronai congressus. Spanyol háboru. — Alkudozások; — spanyol gyarmatok); M. DE CHATEAUBRIAND által. Paris, 1838. 2 dar. 8r. *Delloye*. — Mielőtt sírontúli 's egyéb kinemadott munkái megjelenének a' híres szerzőnek, előadja itt életét 's politicalai nézeteit. Azt nyilatkoztatja ő, hogy vég eredményül, ő *semmihez sem köt semmi becset*. Azt állítja ő, a' közönségesen bevett vélemény ellen, hogy a' veronai congressus, soha sem okozta a' háborút; hogy a' spanyolországi vállalatot, Franciaország' érdekei dictáltak, hogy az andujari rendelet, (ordonnance) bár milly szép volt legyen is az philosophiailag szólva, politicalai hiba volt. Legkevésbé sem vonakodik ő megvallani, hogy a' spanyol háboru' szerzője ő vala. Ezen munka, mellyben sok különös anecdoták vannak, 's mellyben a' *Génie du Christianisme*' 's a' *Martyrs*' szerzőjének képzelőerejét 's poétai stylusát találja fel ismét az olvasó, megismerterti a' spanyolok' erkölceit, 's tunya, józan, hiú, bátor, függetlenségök 's helybeli privilegiumaikat felettébb feltő characterét, világosan megmutatja ő Ferdinand' gyávaságát, rossz lelkét, hitszegését és zsarnokságát, (l. 30) mit „az ő rendíthetlen fejességéből, szíve alacconságában“, származtat. A' 60-d. l. ezt adja hozzá a' szerző: „Vannak rossz helbecsű monarchák, kik hibából ülnek trónuson“. A' veronai congressus őt nagy dolgot tűzött ki magának, a' nélkül hogy legkisebb határozatra jutott volna. 1) A' négerekkeli kereskedést 2) az amerikai tengeri rablást vagy is a' spanyol gyarmatokat; 3) a' keleti visszázkodást, Oroszország és

a' Porta közt; 4) Olaszország' helyzetetését; 5) a' spanyol-országi forradalmak' veszélyeit Európára és Franciaországra nézve. Az egész congressus' resultatuma három semmitsemlentő sürgöny vala (129 l.). Ch. ur mint minden jó francia iszonyval szól a' bécsi tractatusokról. Nem lehet élénk megindulás nélkül olvasni Gand környékéni magános sétálásának elbeszélését, junius' 18-d. 1815. Távol álgyuk' egymást követő ropogását hallja ő. „Ezen még nevetlen nagy ütközet, mellynek visszhangjait egy nyárfa alatt hallánk, 's mellynek esmeretlen temetését épen egy falusi toronyóra hangzá le, a' waterlooi ütközet vala!...“ (198 l.). 'S ezt teszi hozzá a' szerző: „Noha ha Napoleon szerencsés, nekünk örök száműzetés lett vala sorsunk, de ezen pillanatban hatalmasb volt szívünkben a' honszeretet; kívánságink' tárgya Franciaország' elnyomója volt, ha ő megszabadítván becsületünket az idegen uralkodás alól felmenthet vala bennünket.“ — Öszveszámolván az idegen becsapás (invasion) által okozott károkat 's áldozatokat 1815, kijő, hogy a' száz napok' mindenike, Franciaországnak harmincz millióba került 's így *öszvesen a' száz nap, három milliardba*, egy győztesek menetele' költsége. — Mennyi hasznos munkák', ipar', előmenetel', gazdagság', szerencséslet', javítások', roppant jövődjője valósíthatott volna Franciaországra 's egész Európára nézve, ha Napoleon értette volna a' béke' jótéteményeit, százada' szükségeit 's ha abban kereste volna dicsőségét, hogy az emberiség' 's polgárisodás' embere legyen inkább, mind a' had 's romlás' geniusa!...

104. NOUVEAUX *éléments de minéralogie* etc. (A' mineralogia' új elemei, vagy a' ásványász utazó' kézikönyve); M. BRARD által. 3-d. kiadás, átnézve M. GUILLEBARTól. Paris, 1838. 8r. *Méquignon-Marvis*. Ára 7 fr. Kettős czíme e' munkának, eléggé mutatja, hogy az tanulók 's utazóknak van szánva, 's a' tapasztalás megmutatá, hogy ezek szükségének teljescn megfelelt. Mi a' munka' alapját illeti, a' szerző meghagyta Hauy' módszerét 's nomenclaturáját; de bátran eltávozott attól 's módosítá azt, mihelyt a' tudomány' előmenetele kíváná. Ez a' munka egészen azon mineralogiai leczkefolyam' sorában van, mellyet legközelebb követett DUFRENOY ur, a' bányásziskolában; a' szerző ugyanis kéré *Guillebat* urat, ezen iskola' egyik legkijeleltebb nevendékét, nézné 's újítnáki az ásványász' kézikönyvét. Azon mód mikként ő azt végrehajtá, megérdemli az új iskola' minden ifju ásványászának haláját. A' mineralogiai műszók' magyarázata, némely a' tapasztalás által dictált tanácsok, melly utat kelljen követni, a' lithologiai gyűjtemények' különbféle nemeinek felállításában, mellyek hasznának különbféle fo-

kait Brard ur characterisálta; némelly practicus adatok az ásványgyűjtés' módjáról 's arról, mi vigyázattal kell azok megtartásában 's vitelében élni; több utleírások, Franeziaország' mineralogiai tájékain keresztül, ezen harmadik kiadás' becsét nevelik 's minden bizonnyal hasznokra lesz a' mineralogia' kedvelőinek.

105. *ESSAYS on natural history.* (Próbátételek a' természetstoriáról, különösen a' madártanról); C. WATERTON által. London, 1838. 12r. Ára 8 sh.

106. *AN INTRODUCTION to the modern classification etc.* (Bévezetés a' bogarak' divatozó rendszeresítésébe, különbenemű családok' szokásaiba stb.); WESTWOOD által. 8r. több ezer fametszettel. London, 1838. *Longmann etc.* Első szállitmány. Ára 2 sh 6 d.

107. *ANATOMIE du système nerveux de l'homme.* (Az ember' idegrendszerének anatómiája); G. CRUVEILHER által. Fol. Paris, 1838. *Béchet.* Első szállitmány' ára 11 fr. Ezen munka' czélja olly életműszerek' rendszerének előterjesztése 's leírása, melly nélkül a' physiologia és pathologia sok tekintetben zárt levelek volnának. Az idegekre nézve, pontosan meghatározni azok' elosztását, úgy hogy minden ideg' munkassági körét meg lehessen alapítani, valamint azon törvényeket is, mellyeket követ minden életműben az idegek' öszvesége; szétvágni az idegeket 's nem csak keresztül, hanem rostjaikban is, mellyekből állnak az idegzsinórok; meg vizsgálni az idegek' szöveteit, mellyek még mind eddig felfedezve nincsenek; kitanulni azok' anatómiai különbségét; az idegrendszer' hason- 's különmeműségét meghatározni a' kés által; a' részletesen előadott lettdolgokból olly törvényeket vonni le; mellyek' segedelmével vissza lépdelvén az olly fáradságosan átfutott lépcsőn, philosophiailag lehessen a' részletes lettdolgok' studiumát folytatni. Mi az agyvelőt illeti, annak mennél szorosb topographiája; a' tekervények' leírása 's anatómiai különbségei; a' fejből' szövete; az agy- és gerénczvelőmassza' különböző részeinek kifejlése 's nagyság-viszonyai; ezen massa' különböző részei közti öszve-függésvizony; az idegek középponti végeinek viszonyai az agygerénczvelőtengelyhez: ezek azon fő kérdések, mellyek' megfejtését Cruveilhier ur kitűzte magának jelen fontos munkájában.

108. *MANUEL de la physiologie de l'homme etc.* (Az ember' physiologiájának kézikönyve, vagy is rövid leírása az ő életművezete' tünetényeinek); Ph. HUTIN által. 12r. Paris, 1838. *Méquignon-Marvis.* 2-d. kiadás. Ára 6 fr. — Ezen munka nem csak tudósok', hanem még inkább minden mivelte ember' számára lévén írva, szerző gondosan elkerülte, a' tudományos részletekbe ereszkedést, a' nagyon

szoros műszavak' használását, melyek' értése mélyebb 's különösb studiumot kíván. H. ur' physiologiája, minden valamennyire művelt embernek érthető; a' rend mellyet követ, körülbelől az, melly a' párizsi facultásnál el van fogadva. Először némelly elméleteket ad, a' közönséges physiologiából, melyek természetes bevezetésül szolgálnak az ember' studiumába; különkülön 's öszveségökben vizsgálja az emberi előművezet' részeit; végre a' functiók' 's különbféle tünetények' historiájához jut, melyeket az emberi élet folyama előtüntet. Az emberi functiók' különös studiumában, igen szoros vizsgálatába ereszkedik, az életművek' közönséges elrendelésének 's szerkezetének; előadja egy két szóval azon agensek' természetét, melyek az életműves munkálatok' alapját teszik; a' functiókat ön magokban teszi studiuma tárgyává. Leirván végre azok' gépelyzetét 's resultumait, megvizsgálja azon magyarázatmódokat, melyek azokról eddig közzétettek, a' nevezetesb theoriákat, melyekben minden physiologusnak tulajdon látpontja 's nézetmodja van.

109. *TRAITÉ des études médicales* etc. (Értekezés az orvosi tanulmányokról, vagy a' gyógytudomány' tanulása 's tanítása módja) E. G. DUBOIS (d'Amiens) által. 8r. Paris, 1838. *Labé.* — D. ur nagyon sürgeti bevezetésében az általános reformot. Öt szakaszra osztja munkáját: előleges studiumok, átmeneteli tanulmányok, tudományos studiumok, physical tudományok, természeti tudományok, orvosi tudományok. D. ur az első részben, a' jó nevelés' szükséges-voltát igyekszik megmutatni azokra nézve, kik magokat az orvosi tudományokra szentelik. Az első nevelés' tökéletesítését az akademiákban kell keresni. A' harmadik részben először is a' tudományok' definitióját adja; az ő módszerei, sem kizárólag syntheticusok, sem kizárólag analyticusok. A' negyedik részben az idő' 's tér' méltánylásával foglalkozkodván, megvizsgálja mi van a' térben, 's mi történik az időben. Az ötödik' részben az *organisatio* név alatt élni látjuk a' földgolyót. Végre a' hatodik részben, azon orvosi tudományok' sorát választja D. ur, melyek' studiumához hozzá lehet fogni, a' nélkül, hogy a' későbbiekből szükség volna valamit költsönözni.

110. *DES MALADIES mentales* etc. (Az elme' nyavalyáiról, orvosi, egészségi és orvosi-törvényes tekintetben); E. ESQUIROL, a' charentoni királyi bolondok házának fő orvosa által. 2 dar. 8r. 1500 lap. 27 rézmetszettel. Paris, 1838. J. B. *Baillière.* — Az első darabban, egymástkövetve értekezik E. ur' a' tébolyodásról közönségesen, az érzéki csatlódásokról, dühösségről, a' gyermekágyas asszonyok' 's dajkák' tébolyodásáról, az örültség' criticus végződéseiről; hy-

pomaniáról, demonomaniáról 's öngyilkosságról. A' második darab, a' monomaniának, maniának, eszelősségnek 's idiotismusnak van szentelve. Ezeket nyolcz a' tébolyodottakat illető, statistikai, egészségtudományi 's orvosi-törvénytudományi tárgyakról emlékirás követi. Ezeknek cízmei a' következők: A' tébolyodottaknak szentelt intézetek Franciaországban 's azok javításának eszközei; a' bolondok házairól; a' charentoni házról statistikai és historiai emlékirás; esmertetés Ghehl faluról; emlékirás feleletül ezen kérdésre: Nagyobb-e jelenleg a' bolondok' száma, mint volt ez előtt negyven évvel? A' tébolyodottak' külön rekesztéséről; a' gyilkossági monomaniáról; jegyzések a' szerzők által adott azon jelekről, mellyek által megtudhatni, ha egy felakasztva talált személy, holtan akasztatott-e fel, vagy míg még életben volt.

111. *ETUDES grammaticales sur la langue euskavienne*; (A' bask nyelvről, grammaticai studiumok); A. Th. ABBADIE és J. AUGUSTIN CHAHO urak által. Paris, 1836. *Arthur Bertrand*. 8r. — Sok kijelelt nyelvtudósok, foglalatосkodtak már a' bask nyelvvel, ezen olly eredeti, olly jelentő, olly gazdag nyelvvel, melly mind e' mai napig megtartá eredeti tisztaságát, míg minden más idiomák összezavarodtak 's vegyültek; de ezen dolgozatok, noha tudománnyal 's érdemmel teljeseek, sokat hagytak hátra, kívánni valót. Abbadie és Chaho urak, ezen hiányok' kipótolását magokra vállalták 's tökéletes sikerrel. Ezen grammaticai studiumok mély tudományt 's figyelő talentomot tüntetnek ki a' két fiatal íróban, kik e' részben teljes dicséretet érdemlenek.

112. *MANUAL of comparative philology*; (Öszve hasonlító philologia' kézikönyve, mellyben az indo-europai nyelvek' atyafisága ki van magyarázva 's Europa', Italia' és Roma' eredeti historiájára alkalmaztatva); WINNING által. 8r. London, 1838. *Rivington*. Ára 9 sh. —

113. *HISTOIRE des embaumens* etc. (A' bebalzsamozások' 's a' természetes és beleg anatomiai 's természetsthoriai darabok' készítésének historiája, új készités módok által követve). J. N. GANNAL által. Paris, *Ferra*, 1838. — G. ur ki a' testek' megtartásáról fontos munkálatai által a' Montyoni nagy jutalmat nyéré el, most ezen tárgyról vizsgálatainak summáját közli, azon különbféle munkákban elsőrt anyagok' válogatott gyűjteményével, mellyeket használnia kellett; az eddig követett bánásmódok' előadása 's critikai vizsgálata, azon methodusok' kifejtésére vezeti ötét, mellyeket azok' helyébe tenni kell. G. ur' módja világos és okszeres egyszersmind. Először azon helybeli körülményeket vizsgálja meg, mellyek a' testek' természetes megtartását akadályoztatják; átmegy azután az Egyiptomiak által követett, bebalzsam-

mozásmódokra. Az utolsó időkben, G. ur' felfedezése előtt használt substantiák közt, legmagasb helyet foglal el a' chlor-kenyeső. Ítéletes és részrehajlatlan criticaí szellemmel megvizsgálván, az anatómiai darabok' megtartására jelen idő-
kig használt eszközöket, 's különösen Swan' módját, felfe-
dezésének előadására megy át a' szerző 's azon számos ta-
pasztalatokra, melyek annak sikeres voltát kivívják. Végre
visszatér szerző a' tulajdonképi bebalzsamozásokra 's elő-
adja, hogy methodusa által olly jól megtartatnak a' testek,
mintha aludnának, 's azon állapotban, melyben közvetle-
nül vannak a' halál után, minden csonkítás, minden bevet-
zés nélkül 's hogy alkalmasak maradnak a' tetszés sze-
rinti autopsiára. Okok, melyeket senki sem kárhoztathat
a' szerzőben titkának megtartására kötelezik őtet. G. ur' mun-
kája nagy érdekű, mely elhatárolólag a' tudomány' földére
visz által egy olly tárgyat, mely igen sokáig vala az em-
pirismus' birtokában 's ezen tekintetben a' publicum' figyel-
mére teljesen méltó. Azon különféle anatómiai darabok, 's
egész testek, melyek G. ur cabinétjában láthatók, valóban
csudálatra-méltók, 's bizonyítják, mi sok segédmódot nyuj-
tanak ezen megtartás' módjai az anatómiai 's természethis-
toriai tanulmányoknak, valamint az általunk szeretett sze-
mélyek éránti tisztelet' hebizonyításának.

114. *Cours théorique et pratique de peinture* etc. (Az aquarell festésről elméleti és gyakorlati leczkefolyam); P. D. Vanspaendonck' nevéndéke által. Paris, *Dumenil*, 1838. 8r. atlással 4r. Ára 25 fr.

115. *COLLECTION des auteurs latins* etc. (Latin szerzők' gyűjteménye, francia fordítással), kiadva Nisard ur' felügyelése alatt. Paris, *Dubochet et co.* — Tagadni nem lehet, hogy a' latin studiumok naponként inkább hanyatlának. Ki olvassa Virgilt és Horátzot az eredeti textusban? A' régiség tudósok 's professorok, kiknek az kenyerek. De a' mivelt classis 's az írók, alig emlékeznek a' conjugatiók-
ra; legfeljebb Tribonius' stylusát tudják megkülönböztetni Tacitusétól. (Nálunk is közeledik ezen időpont). Az egye-
dülvaló út a' régiségről oktatásra, munkáik' lefordítása. Nisard ur nem olly betűszerinti fordításokat tétetett, mely-
lyek az eredetit minden kelleméből kivetkeztetik, nem is elégedett meg kétes hűségű 's hosszú phrasisokba öltöztetett fordításokkal, megakará tartatni az eredeti latint egész ere-
jében. Azon ügyes fordítók, kiknek talentomával él, bá-
tan megvívna a' szerzők' gondolataival 's szerencsések azo-
kat híven adni, természetes és eleven stylusban, a' nélkül
hogy a' francia nyelv' gazdagságait legkevésbbé is elha-
nyaglanák. — Neveli ezen gyűjtemény' becsét annak ólcsó
ára, mely annak megszerezhetését mindenkire nézve lehe-

tővé teszi. — Eddig három darab jelent abból meg. Az első, négy historicust foglal magában, Sallustiust, Caesart, Vellejus Paterculust és Florust: a' második három poetát, Lucanust, Silius Italicust és Claudiauust; a' harmadik Seneca philosophus' összes munkáit.

A. B. P.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

M. tud. társaság. — Az academia idej, vagyis X-dik nagy gyűlését, valamint igazgatósági üléseit is, *novemberben* fogja tartani; 's a' megjelenés, valamint a' megkezdés' napjairól is, a' maga idejében, külön jelentés fog szólni. A' *szünnapok* augusztus' 20-dikától october' 20-dikáig tartatnak. Az elnök' rendeléséből, Pesten, július' 29. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

A Z ' Ú J A B B

FRANCZIA

PHILOSOPHIÁRÓL.

Mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy nagyobb részt azon írók, kik itt francia szólás szerint philosophusoknak mondatnak, ma Németországban nem úgy fognának neveztetni, a' szemlélődő philosophia — 's mit még azon kívül philosophiának neveznek, nem érdemi ezen nevezet — a' tudósok' többségét sem vévén ki, nem csak Franciaországban, hanem mindenhol tettelesen legtöbb emberek' gondolkörén kívül fekszik, és a' philosophia' története még mindig kevés neveket számlál. Franciaország pedig most azon állapotban van, mi szerint legalább 80 év óta a' philosophia' történetéhez semmi nevezetes, elhatározó és nyomossal nem járult; Cartesius, Malebranche, Brunet, és az istentagadó Holbach után, kik sajátlagos talppontokat állítottak, és a' philosophia' menetére befolyással voltak, Locke' és Condillac' tapasztalat- és érzékheztartása' (empirismus, sensualismus) elterjedése által húzamos lelki veszteglés, kimerültség, nyert eredményekeni megnyugovás, ujmozdulástóli félelem állott elő, és midőn végre Napoleon' megbukása után az eddigi elméletekkeli elégtelenség mutatkozott, és a' valódi ismeretek' hiánya nyilván lett, azon helyzetben látá magát Franciaország, mellyben volt Europa a' 15 és 16 században: mint akkor az igazságra törekvő és vágyódó lélek, mi előtt az elenyészett középkori helyett magából új lelki világot teremthetne, magát elfogadólag kellett tartania, a' példányszerű régiek' gondolkodáshoz csatlakoznia, épen úgy kell a' Franciaíaknak, kiknek tetteleges ellenphilosophiájok mellett alig van sejtelmők a' philosophiáról, mi előtt előállítók lehetnének, egy máshonnan eredő, új philosophusi világot visszaállítniok. Sok lelkesebb Franciaíak' buzgalmán a' német tudomány iránt, mint általában azon történeten, miszerint a' mult században Angliához ragaszkodott francia lélek, jelenleg Németország fele tart, nem bámulhatni, és az nem pusztá divat.

De a' Francziák, nem csak a' skot és német philosophiában kerestek eszközt a' lelkekbeni egészteni kiürülés ellen, sokan ismét a' régi egyház' tanítmányihoz folyamodtak, mások eddigi állapotukban maradtak, és a' 18 századbeli érzékheztartók' (Sensualisten) nyomdokain mennek. E' szerint a' mai francia philosophia három iskolákra oszlik: érzékheztartó, catholicus, és azon új irányúra, mely idegen, főleg német philosophia' tanúlságából állott elő. Negyedik osztályzatot képeznek némelly mysticus gondolkodók.

A' bibliáskodó philosophusok mint: de Maistre gróf, de Bonald, de Lamennais (első időszakában), Eckstein, Bautain, voltaképen a' philosophián kívül állnak, és azt a' mit philosophiának neveznek, az egyház' tekintetére alapítják. Ők helyzetöknél fogva a' római egyházhoz, és ennek viszonyánál az észhez, ellenei minden philosophiának, tangyúlólok, kik az okosságot vivják, 's megmutatni törekeshetnek, mikép az valót nem tudhat, de e' mellett még is mindenféle észrevételekkel fáradoznak, olvasóik' okosságát oda hangolni, hogy az megzavarodván, szinte szédelgős legyen, és akkor aztán az egyházi tekintethit' (Auroritáts Glaube) meleg, sötét keblébe menekedjék. Ők minden irataik elébe, alexandriai Kelemen' e' mondását, jelszavul tehetnék: „Philosophandum erit vel ideo ut intelligamus, non esse philosophandum.“ Mindazáltal lényegesen jogosítjuk ezen gondolkozásmódot, és hiszszük, mi szerint egy utóbbi művelődési időszaktól elfogadandó elemeket foglal magában; ide számláljuk először a' tárgyi kereszténységet és másodsor összefüggésben maradást a' történet 's hagyománnyal.

A' más két philosophusi iskolák, a' tekintet' mint ismeretkütfő' megvetésében egygyek, de maga az ismeretkütfő felett nem azok, ellenkezésök éppen ebben áll. A' valódi philosophia előtt ezen lélektani feladat: mint jut a' lélek benségéhez (Inhalt)? Mi egység van a' tudó önki, és a' tudott önmi között? csekély jelentésű, midőn ő az általános ismeretben a' gondolat' és létel', önki és önmi', tudás' és hit', lélek' és természet', szemlélődés' és tapasztalat', eszmei' és való' ellentétét, vagy akár mint nevezzük, felfejtve és összehétkeltette tudja; a' valódi philosophiának fontosb mivel kell foglalkoznia, mivel őt illeti, azt a' mi van, megismerni, a' tárgyakat valóságokban gondolni. A' francia philosophia még nem áll ezen ponton; a' két egymás ellenébe lévő iskolának semmi metaphysicája, hanem csak hiános lélektana, 's ehhez függesztett erkölcstudománya; ők még a' tiszta okosság' critica' érdekéhez sem jutottak, és az egész elmészkedés (Philosophiren) ezen bosszantó kérdésen gyötrődik: mint jut a' lélek benségéhez?

Ezen kérdést azért hogy jelenleg túl van rajta a' phi-

losophia, nem nézhetjük igen jelentéstenek, mert vele csaknem három századig foglalkozott. Felfejtését két úton próbálák. Két végpontból indulának ki t. i. tapasztalat-, természet- tárgyból, vagy pedig gondolathól, belső-, lélek-, személyből. Innen van valós (realistisches) és eszményes elmészkedésünk, önki- és önmileges kettősségünk, ész- és tapasztalathoztartásunk (dualismus, rationalismus, empirismus).

Az eszményi elmészkedés Frankhonban a' nagy Cartesiussal kezdetett, folytatak a' mélyelmű Malebranche, és nem csak kortásaitól félreismért, de a' mostani Francziák előtt is egész ismeretlen Claude Brunet tanár, kinek szemlélődése Fichte és Berkley-vel rokon irányú volt. De míg Némethonban a' Cartesiusféle rendszer a' Leibnitz féle philosophiában folytatójára talált, míg végre ezen irány Fichteben elvont tőpontját érte, honnan feljebb nem mehet, hanem saját ellenétét mutatja, addig a' Francziák, mindjárt a' 18 század elején Angliából ájtott tapasztalathoztartás' karjaiba vetették magokat, ezen irány a' „Système de la nature-ben“, az anyagi istentagadásban tetőzött.

Mindjárt az újítás' kezdetében élénk ellenhatás támadt az érzékhez tartás ellen. Először a' catholicusi aztán a' philosophusi. Ezen utóbbinak helyesen ott kellett volna a' philosophiát kezdenie, a' hol Malebranche elhagyta; akkor Kanttal az elvont értelem' elégtelenségét a' való' tudására meg kellett volna ismerni, és az értelem' metaphysicáját áthágni, azután igyekezének a' Schelling-Hegel féle philosophiában részt venni, és abban az eszményi és tapasztalathoz tartó elméleti-philosophia' (Reflexionsphilosophie) összehékeltesét ünnepelni. De francia szokás szerint a' pyramist tetejére állították, és ott kezdték, hol megállapodniok kelle; az utolsó philosophia' főeredményeinek csak futólagos és épen nem tudományos sajátítása után francziasíták azt, és még azon felül belőle, és a' meglévő tapasztalathoztartásból egy új rendszerkét igyekeztek alkotni, de a' mellyel méltán sem az ismerők, sem a' nem ismerők nem akarnak megelégedni. Ez a' Cousinféle eclecticismus.

Cousin előtt Royer-Collard a' skot philosophiát, Reid' és Dugald Stewart tanításit hozá be, figyelmet érdemlő tan, ha azon szempontból tekintjük, mi szerint irányzata erkölcsi, s mívelt férfiakra, némberekre befolyást gyakorolhat, de philosophusi, és tudományos tekintetben egész becs- és jelentésten, és mint a' Cousinféle eclecticismus rossz összehasonlítás, a' két ellenirányú tan' hitvány keveréke, méltányos összehasonlítás, minőre egészséges emberi értelem képes, például: isten és lélek van, és ez a' darab papiros is van. Illy silány egyesítéshez a' szemlélődő okosságnak semmi köze, mert olyan is-nél, olly egymás melletti állás' közön-

bösségénél, hol mind a' két oldálnak egyenlő állományossága (Substantialitát) van, meg nem nyughatik. Egészen kábultak azok kik így döntenek el kérdést, és valóságokat (Realitát) zürnek, zavarnak. Erkölcsi embernek azon csak örülnie lehet, hogy a' Francziák az anyagiságchoztartástól megtértek, de az eclecticismus által a' philosophia semmit nem nyer. Philosophusnak az ellenirányu oldalak' egységét kell felfognia, de úgy, hogy a' különböztetés el ne hagyassék, hanem szüntelen az állományból származzék, a' nélkül hogy kettősséggé váljon.

Némelly újabb irányok elhagyák ezen különböztetést, 's ez által mindenistenséghez tartássá (Pantheismus) váltak. Itt állnak a' St. Simonisták, Lerminier, Quinet, Leroux, és talán Lamennais is. Mysticus határozatlanságuknál fogva némelly újabb szerzőket nehéz bélyegezni, különösen Ballanche-t és Wronskyt.

Vizsgáljuk most közelebbről a' különböző iskolákat, és lássuk-meg mi tanítmányaik' lénye és bele.

Kezdjük a' cath. iskolán. Kívül állván ez a' philosophián, és a' metaphysicáról semmit sem akarván tudni, csak vallásos és political rendszeröket vizsgálандjuk. Ez sem kevesebb mint puszta catholicismus. Gerbet Abbas szerint¹⁾:

„A' catholicus hit állandóan *tekinteten* nyugodott és nyugoszik. A' tekintet' elve catholicusi, keresztényi; az önpróbálás' elve a' bűn', tévelygés', boldogtalanság' kútfeje.... A' hittétel a' lélek alávetése a' cath. szóhagyomány' tekintetenek. A' tekintethit kész mind azt hinni, mit a' tekintet bizonyol és jöendőben bizonyoland, mert saját ítéletét nem veszi sí-nórmértékül. A' hit nem is függ a' szentírásbeli helyek' magyarázatától, hinni kell az egyháznak, mivel az a' legnagyobb látható tekintet (l. 200, 86, 102, 148.).“

Lamennais ezt mondja:

„Nem sokat tesz az mindenik protestans mit hisz vagy nem hisz, ha hiszen is, az nem azon alap indítóoknál fogva, történik, mi szerint isten jelentette ki a' hitet, hanem mivel okossága azt tartja, hogy az, a' mi mit ő hisz, valóban igazság. Mihelyt az ember az egyház' tekintetét elveszi, és benne többé a' tanítmányok felett a' hibázhatlan bírót nem látja, a' vallásnak semmi nyoma nem marad.“

Előre bocsátók ezt, mivel benne ez a' főpont. A' protestantismus úgy, mint a' philosophia, egyenes ellentétben a' közlött cath. elvvel, olly hitet, melly *csak* tekintethit, valódi-lag vallásosnak épen nem tarthat, mi legalább benső tapasztalatot kívánunk, személyességnek kell jelen lennie. Hogy a'

1) Des doctrines philosophiques sur la certitude, dans leurs rapports avec les fondemens de la théologie: Paris, 1826.

hit' külső kezdete positiva traditióban van, az ellen nincs szavunk, a' földolog az, hogy az igenleges, kemény- és idegenséget veszítse el, és a' személyre nézve legbensőbb saját legyen. Ezen egész rendszerben ellenmondás van, mely a' bizonyítgatásban a' legszemszűrőbben kitűnik. Megakarják mutatni, hogy az okosság magát nem próbálhatja, még is meghívják azt, hogy az ön nempróbálás' szükségességét megpróbálja. Átalában ezen gondolkozásmód csak teljes philosophusi sületlenség mellett lehet. A' megmutatás' folyama pedig lényegesen ez:

Az okosság tiszta személyes érték¹⁾. Ha hát valamit az okosság' nevében állítunk, azt a' *mi* okosságunk' nevében tesszük, a' bizonyosság csak egymis, a' mi képtelen. Azoknak esztelensége, kik magokat okosságuk' itéletére bizzák, már az egymásnak ellenmondó vallásos, és philosophusi vélemények' számtalanságából megtetszik mellyek az okosság' nevében tettek. Más ismeretkütföket kell hát keresni, melly a' tekintet. Ez a' szent szék, melly úgy a' hagyománynak, mint a' szentírás' magyarázásának tulajdonosa.

Most pedig olyan pontra megyünk, hol az elmészkedő catholicusok megoszolnak; a' nélkül hogy a' több századok óta Németországban fennállott cath. rendszerekre²⁾ legkisebb ügyelettel is lennének. Franciaországban háromfelét különböztetjük meg: de Maistre' és Bonald' rendszere, Lamennais' rendszere első időszakában, és Bautain' rendszere. Különböztethetnénk egy negyedik rendszert is meg, az iskoláskodót.

Ha a' tekintet' elvét következetesen át akarják vinni, akkor az egyháznak, ha egyenesen nem parancsol is hívést. quia absurdum est, azon nem sokat kell törődnie, vajjon tanítmánya képtelen-e. Hisz az okosság egész oldalt marad, ő jogtalan, csak alá kell magát vetnie. A' catholicismus' védelme lehet csak saját tanítmányainak hiteles előadása, catechismusa, minő volt a' Bossuet' könyve. Az egész alapzat csak ennyi: az egyház hiszi, tehát tanításátok; vagy a' mint Bossuet mondja: „il a semblé au Saint-Esprit et à nous“ (jó-nak látszott a' szent léleknek és nekünk). De midőn ezen alapzat szemközt nem állhatott a' konoklatos idővel, mindenféle elmefuttatáshoz folyamodának, és valóban Lamennais,

1) Így gyalázzák a' valódi philosophusi vizsgálatot, akarják lerázni a' philosophiát, 's jutalmul olly hitvány, vad következményekre vivó philosophiát kapnak.

2) Hermes' rendszere Bonmban. Günther és Papsté Bécsben, Schlegel Fridrik, Eckstein és Windischmanné. A' két utolsó a' Francziákkal van összeköttetésben.

Bonald, de Maistre és Chateaubriand ¹⁾ éles elmével és nagy tudománynyal tartalmas mentő tömeget hordának össze a' cath. keresztyénség mellett, melyre felelniök rendes protestans theologusainknak igen sok esetben lehetlen volna, mert a' protestantismus, csak philosophia által védheti magát, a' catholicismus ellen.

Lamennais pedig egy lépéssel még tovább ment, és szándéklá a' pápás catholicismust, és az egészséges emberi értelmet azonítani, különös új neme az észhez tartásnak (rationalismus). Valóban Lamennais tetőtől talpig észhez tartó volt, 's most is az, és ha ő a' világot álboleselkedéseivel megcsalta, először magát csalta meg, midőn 25 év óta magát igazi catholicusnak tartotta, a' mi pedig, mint már maga átlátta és megvallotta, soha nem volt. Midőn t. i. ő az egymis okosságot megyeti, consensus gentium-ot, sens commun-t, emberiség' egyetemes bizonyosságát állit föl, és ennek csallhatatlanságot tulajdonit. Az egymis okosság foglal magában igazat, hamisat, miért senki nem bizhatja rá magát, és ha szinte bírná is az igazságot, még sem bírná azon bizonyosságot, hogy azt bírja. Ha pedig minden egymis okosságok összesítenének, akkor kijőne, hogy bizonyos dolgokról egyenlőleg gondolkoztak, és ezen maradék már a' lényeg, az egyetemes okosság. Ezen vad képletben (Vorstellung) is van valami igaz, de egy csepp igazság nagy mennyiségű hibában sohasem tetszik meg; mert Lamennais' tanítványa Rousseau' contrat socialja által már jó eleve be volt vive a' hit- és böleselkedés tanba. Ezen tanítvány szerint többé vizsgálatra, ismeretre, belátásra nincs szükség: összegyűjtik az emberiséget, és szavaztatják; a' többségnek van igazsága. Midőn pedig a' többséget nem lehet megkérdezni, folyomodik Lamennais a' pápához mint a' sens commun' tolmácsához; nagy ugrás, mellyel azon felül a' szent székek sem történt szolgálat. Mert ha mások nevetségesnek találák ezen rendszert, mivel az embernek, hogy azon első eltökéletre jusson, mi szerint saját dibdáb okosságát az egyetemes okosság alávesse, illy eltökéléshez épen azon egymis okosságra vala szükség, akkor a' valódi catholicusok megrettentek, midőn hallák, hogy a' pápa és az emberiség' egyetemes bizonyossága egy és egy. Mert ha szinte az isten' helytartóját varázslónak nézik is, neki ezen mesterfogást még sem tulajdoníták. Hogy Lamennais azt mondta, a' saját okosság' használata istentagadásra vezet, előttök csupa igaz volt; de tovább nem menének a' merész újítóval, mert ki állá jót nekik azért,

1) Chateaubriand „Génie du Christianisme“ de Maistre gróf „Soirées de St. Petersburg“ és „Du Pape“ czimű könyveikben.

mi szerint minden emberek úgy fognának okoskodni, mint Lamennais abbas¹⁾).

Lamennais az isteni igazságról bélyegjegyet (criterion) kívánt, és mint olyan bélyegjegyet rajzoló az ő egyetemes, pápa által nyilatkozó okosságát. Az isteni igazság tehát még is nem általános, hanem az emberek' bizonyosságától függő, azt nem épen magáért hiszik, hanem mivel érte az emberiség hozzáragaszkodása által kezeskedik. Így joggal nevezheték a' Lamennaisféle tanitmányt sajátlagos protestantismusnak²⁾. Ellenben Boutain abbas, Strassburg-ban a' philosophia' tanítója azt állítja, hogy a' keresztény philosophia az az szerinte a' catholicismus' tudományos ki fejtese mintegy 600 év óta hamis úton van, és viszsza kell ismét térni az első scholasticusok' módszeréhez, mikor a' philosophia arra szorítkozott, mi szerint az egyháztól ájtott véleményeket (dogma) megbizonyítsa. Ezen első scholasticusok, mint tudva van, meggyőztettek az észhez tartó scholasticusoktól, kik magokat sententariusoknak nevezék, ezen utóbbiak' módszere pedig a' francia hittanban ma is meg van. Boutain tovább azt mondja, Cartesius és Bacon óta elvben és módszerben minden philosophusi rendszerek hibások voltak, mivel az okosságot a' kijelentéstől függetlenné tették. Midőn ezen legélesb elméjű a' mai francia philosophusok közt, Lamennaisvel csak annyiban egyezik, hogy az okosság, a' nélkül hogy tekintet és hagyományhoz támaszkodnék, semmi metaphysikai igazságok' rendszerét nem alapíthat meg, mert minden philosophianak elven kell nyugodnia, ez pedig, mivel elv, megmutathatlan volna, melly által a' philosophia

1) Itt mindig csak Lamennais' első időszakáról van szó (1808—29) mikor a' catholicismust a' kormányzések és pápa által akará új fényre emelni. Midőn a' kormányzések ez istenországlás iránt (Theokratie) egykedvűleg, sőt ellenségesen mutatkozott, kiadott rajta Lamennais, politikai szabad elműségre ment át, és szent terveit, melyekre nézve csak a' kifejezést változtatta, a' pápa és a' népek által gondolá kivihetni. Ezen szellemben van az „Avenir“ írva. De midőn Roma sem akarna semmit hallani a' cath. egyház' újjászületéséről, és a' hitet inkább austriai szűronyok' mint zendülők' védelme alá akarná bizoni, és Lamennais tanitmányait kárhoztatná, akkor lépett Lamennais keves ingás után harmadik időszakába, mellyet „Paroles d'un croyant-al“ kezdett, és „Affaires de Rome-mal“ végzett. Mint elébb a' királyokon, úgy adott ki „Paroles“-jában Lamennais a' pápán is, és most a' keresztény-cath. újjászületést egyedül a' zendüléstől várja. Most Lamennais új életet kezdett.

2) Így Lamennais' egykori tanítványa, és az „Avenir“-ben szerkeztőtársa Lacordaire.

levegőben állana; midőn ő továbbá olly keveset tud mint Lamennais az úgy nevezett egymis okosság és ki jelentésnek a' szemlődő okosság általi közvetítéséről, sőt inkább az önkí' és önni' kettősségébe belefagyott, és a' német philosophiából semmit nem tanult mint azon kantféle eredményt, mi szerint a' tiszta okosság (az az elvont értelem) képtelen az igaz' tudására: midőn Bautain ezen szilárd talppontokból indult, egy augustinismushoz közelítő cath. rendszerhez jukad ki, mellyet „Philosophie du christianisme“ czímű könyvében bővebben kifejtett. Nála bélyegjegyekről szó nincs; ő a' kijelentést teszi minden igazság' kutfejévé, és nem csak az igazság', hanem a' beszéd', statusok' és philosophia' kutfejévé is stb. Ha már kérdi az ember, ki kezeli a' kijelentett ige' hitelét és hitelességét, felel: az egyház. Ha tovább kérdi az ember, ki kezeli az egyház' tekintetét és csalhatatlanságát, felel ismét: a' szentírás. Mint akarja magát Bautain ezen hibás körzetből kiszabadítani, nem látjuk; minden esetre inkább állítja, mikép egy német philosophust meggyőz, mint néhány zsidó gyerkőczéket, kik a' strassburgi prof. tanítása által megtértek' 's most cath. lelkészek.

A' cath. iskola' politicai rendszere olly egyszerű mint a' vallásos. Ebben is láthatók még az arnyéklatok, és általánosság-, jobbagi- egyurság- (aristokratisch-monarchisch) és isten-országláshoztartókra lehetne osztani; ezen utóbbiak közt Bonaldot egyurság- de Maistre gróft jobbagihoz tartónak, és Lamennaist szabad szelleműnek nevezhetnők. Ezen utolsó valami nagy tisztelettel sohasem volt a' hatalom iránt; Bautain politicaig hova tartozzék, előttünk mindegy. Az általánosság, földéri (feudalisch) és jobbagi- egyursági rendszernek Németországban is voltak Haller és másokban pappai, 's nem szükség róla beszélnünk; de az istenország-lás érdemli a' megtekintést.

Hogy az emberi társaság, vagy töredéke, egy ország felálljon, törvény kell, és hatalom, melly azt végrehajtsa. A' törvény' kutfeje istenben van, szinte a' hatalom is isteni, de csak akkor ha az isteni bizományynak tesz eleget. És így nincs sem fejedelmi sem népfelségiség; egyedül az isten felséges. Midőn pedig az isten fiának a' Jezus Krisztusnak mennyen földön minden hatalmat átada, és ez ismét a' pápának, meghatalmazott helytartójának, tehát a' pápa közbenjáró a' fejedelem és nép közt, az igazi felséges (souverain). A' pápa törvényesíti és semmisíti az igazgatásokat. Tehát alkotmányok nincsenek, mellyek átaljában semmit sem érnek. De Maistre szerint az ember e' világban az credendő bűnért lakolandó van; adnának neki szabadságot, midőn már egyszer az ördögé, semmit nem gondolna vele. Mint áll tehát az atya gyermekikez, az anya közbenjáró — úgy áll a' király a'

nemesség' (született ministerek) közvetítése által a' néphez. Ha pedig a' királynak bűnhődnie kellene, akkor ott a' pápa.

Lássuk most az érzékhez tartást, mint Frankhonban nevezik a' tapasztalathoz tartást.

A' tapasztalathoz tartás a' véges, érzéki, közvetlen észrevétlből indul ki, és innen akar átmenni a' lélek és istenre, mintha ezekhez átmenetet, és ezeket általában kellene találnia. Locke a' léleknek érzelmen kívül még észrevételt is tulajdonított, és úgy beszélt az érzéki és elméleti képletekről (Reflexionsvorstellungen). Az értelem aztán találná fel az egyetemeset, vegyítné, összekötné, választaná, a' képleteket összehelné (combiniren), és így keletkeznének a' tér idő', egység', különég', ok', hatás', szabadság', szükségesség', erő', állomány' stb. egyetemes képletei. Semmi sem unalmasabb, valótlanabb, és kerekben kimondváu ízetlenebb. Ha az ember határozatlanul kérdi 's honnan van, és mi a' viz? és felelik: a' hegyről jön, az esőből, ez amaz elmészkedés' lelke szerint van feelve.

Locke' rendszerét Frankhonba Condillac vivé be, de következetesebben csak egy értelem kűtföt vettfel, az érzelmet. Mint Fichte a' természetet megsemmisíti, és az Én' teremtményévé teszi, úgy semmisíti meg az érzékhez tartás az én-t, és teszi az érzelem' teremtményévé. Condillac világosan mondja, hogy az emberek én-ről csak tévedésből beszélnek, mivel az a' mit ők én' egységének neveznek, csak két érzelem' érezhető összefüggése. Szembetűnő, mikép sem Locke, és Condillac, sem senki tanítványaik közül meg nem gondolta, hogy az ő gyárokbéli ember, ki a' külvilág' benyomásaihoz olly szenvedő viszonyban áll, mint a' viz' vagy tükör' színe, épen nem gondolkodhatik, 's az érzelem' tudalmára soha nem juthat, szint úgy mint a' tükör a' benne látszó képről nem tud semmit, és hogy a' tér', idő', isten', szabadság' stb. gondolatai érzékiből (aus dem Sinnlichen) legkevésbé származhatnak; észrevételt úgy látszik nem tettek. Allítják hogy az érzéki benyomásokra lassankint a' szaglász, tapintász, látász, hallász, összehasonlítás, ítélez, félelem, akaráz stb. tanítanak; hogy a' figyelem a' kinrekedt érzelem, az emlékezet a' meg hosszabbított, a' fogalom a' megvilágosított érzelem legyen; de mi hosszabbítja az érzelmet? mi világosítja, tartja erősen, 's hívja vissza?

Ezen elmélet (Theorie) van meg inkább vagy kevésbé minden érzékhez tartókban mint Condillac, Helvetius, Diderot, Voltaire, Holbach és más mult századiakban; Condorcet, Destutt de Tracy, Cabanis, Volney, Broussais, Azais és más e' jelen század' elején éltekben. Kik ezen philosophusok közül következetesebbek voltak az istentagadást folytaták, legtöbbben pedig az istenvallász mellett maradának,

clismerék az istent mint puszta nevet, mint ismeretlen Túlt, mint algebrai $x-t$, mint leg főbb lényt (être suprême) ha a' mennyiség' mondománya, mint világteremtőt ha a' nem sokkal mélyebb okozat' mondománya szerint tekintették.

Érdektelen volna az anyagisághoz tartó rendszert tudományosan tovább vizsgálnunk; iszonyú gyakorlati következteteli igen is ismeretesek, sem hogy tovább kelljen mellette időznünk. Valóban ha az értelem minden valóság' (Realitát) kútfeje, akkor az erkölcsan' és jog' elveé is az, és az első kötelesség leendő tökélyesítéséről gondoskodni; így alaprendszert mellett helyesen vallásról még csak szó sem lehet, és ha az ember következtelenségből tartja meg szavát, úgy az puszta boldogságtanná változik, minket emlékeztetendően, mikép mértékletesen kell éldelnünk, hogy sokáig és sokat éldehessünk; isten azért van csak, hogy jólétünkről gondoskodjék, és őt azon tökéletre, mi szerint létezni akarjon, csak szükségünk birta. Hogy a' következetesebb gondolkodók egy olly istennel semmi érintkezésben nem akartak lenni, és istentagadók lettenek, nekik nem rosszlatni.

Az érzékhez tartás' ellenei közt a' cath. iskola' legnagyobb befolyásu írói valának St. Martin istenész (theosophos) St. Pierre erkölcsanitó, Chateaubriand és Staël aszszony. St. Pierre szépnnyelvű, kissé érzelmes (sentimental) erkölcs- és természet hittani szempontból írt „Etudes de la nature“-jében czáfolatokat közlött az istentagadás ellen; Chateaubriand oltalmazójává tette magát a' cath. keresztyénségnek; Staël aszszony bevitte a' Kantféle erkölcsi philosophia' eredményeit, és ellenébe tévé azokat az érzéshez tartásnak.

Tudományosanbban támadák meg Royer-Collard, és követője Cousin, és ennek tanítványai az anyagisághoz tartást. Az érdemes Royer-Collard a' constitutionalisok Bayard-ja, és a' doctinairek nagy bátyja (atyja Guizot, nagyanyja Staël aszszony), Napoleon alatt philosophia tanító volt, és a' skot philosophiát tanította. Ez elegendő volt, hogy az érzéshez tartás elsőbbséget nyerjen, és általában betöltötte azon kívánságokat, mellyeket mévelt ember philosophiától kívánhat, de saját tudományos becse nagyon csekély volt. Részint egyezve az érzéshez tartással, és ellenkezve Kanttal, részint egyezve az eszményiséggel és ellenkezve a' tapasztalathoz tartással Reid, Beattie, Oswald, Dugalt Stewart, sem a' külérzést, sem az okosságot nem tévék minden valóságok' (Realitát) kut fejévé, hanem a' köz érzést, benső szózatot, tudalom' lettldolgait. Vehetni itt észre, hogy vannak bizonyos mutathatlan, bizonyithatlan alapigazságok, mellyeket az ember közvetlen tud, és nem bírálhat; a' mi ezen igazságokból következik az ismeret', 's erkölcsiség' mezején, azt meg kell tartani.

Cousin Victor minden vele egy korú francia philoso-

phusok közt legnagyobb figyelmet keltett, és honnosai, hanem teremőjének, legalább rendezőjének tartották egy új philosophusi rendszernek, az eclecticismusnak. Másokkal mi is elmondjuk, hogy Cousin' érdemei Franciaország iránt nagyok, és magas megtiszteltetései érdemlettek. Cousin, Guizot, és Villemain hatalmasan munkált arra, mikép Frankhonban igazibb műveltség terjedjen el, mint a' jelenvolt catholicusi és anyagisághoztartó; nagy számú tanítványai voltak, kik most már tanítók; bonnosait a' Plato, és Schelling-Hegelféle philosophiával inkább vagy kevésbe megismertette; Guizot' ügyelete alatt nagy javításokat vittbe a' francia magasb és alsóbb iskolákba; ha már ezen férfinak nagy személyes hibái voltak — melyekről itt szó nem lehet — és más felől philosophusi' tevékenysége nem volt ment a' nyegleségtől (Charlatanerie), Ballhornomaniától, illő hogy a' fogyatkozások és hibák miatt illy ember' nagy jelességeit félre ne ismerjük.

A' mi Cousinben eggyelőre is szembetűnik az, hogy ő philosophus nem volt, hanem ismerője a' philosophiának. Ő kitünőleg elfogadó, tanuló, sajátító, feldolgozó. Egy elvet, melly övé, egy gondolatot melly először benne keletkezett legyen, 's melly a' philosophiai tant előbbre vihetné, hiában keresünk nála. Maga is nyilvánítá, mi szerint hírért főleg philosophia' történetéhez tartozó dolgozatitól várja. Illy sajátság mellett Cousinnek tanítmányit időjártával gyakran kelle változtatnia; és valóban ő először érzékheztartó volt, aztán Royer-Collard nyeré meg a' skot philosophia' részére, aztán Kantot tanulgatta, és későbbed Schellinget és Hegelt. 1818-tól kiváló Schelling-követő volt, de egyszersmind már ekkor azon gondolat is forgott agyában, mi szerint magát a' philosophusi ellentétek' közvetítőjévé, a' francia-angol tapasztalathoztartás' és a' német eszményiség' összehékeletőjévé tegye. Ezen törekvésből olly növény keletkezett, melly majd ollyan volt mint a' philosophusi rendszer, 's mellyet feltalálója eclecticismusnak nevezett.

Mi előtt ezen eclecticismus' káros oldalát felmutatnók, el kell ismernünk ezen lelekirányzat' felette okos alap gondolatait. Az újabb idők' egész nyavalyája, mellynek főfészke Franciaország, elvontan szólva semmi nem egyéb, mint két elvek' küzdelme, a' német önki-, és a' római önmilegesé, mellyek csak azért gyűlölik egy egymást, mivel egyik a' másikat ellenségesnek hiszi maga iránt, és nem tudják, mikép ők legbensőbb egyesületre rendeltetvék. Az önmileges elv különböző alakok alatt vallásilag: catholicismus, vagy egyetemes tekintethit; politicailag: általányosságchoztartás; philosophusilag: tapasztalat; költőileg: példányszerűséghez tartás; az önkileges ellenben vallásilag: okosságchoztartás,

politicailag: szabadelműség; philosophusilag: önkileges eszményiség; költőileg: regényesség stb. Franciaországban, hol ezen elvek az újításkor életre halálra harcztak, tovalát embereknek nem lehetett nem látniok, mikép az elvont el-lentétek' egyiképen sincs igazság. Mint most a' politicában az alkotmányos egyurság egy oldalról közvetítése az önk- és önmileges elvnek, ugy nem meszsze volt azon gondolat, mi szerint az élet és képződés' egyéb viszonyaiban is olly közvetítésre törekedjenek. Ezen okosság' ösztönétől ihelt gondolat állitá elő azon iskolát, vagy gondolkodásmódot, mely-lyet (mivel a' szenvedély' helyébe tudományt tett) doctrinaírn-nek neveztek: Villemain meg próbálá leczkéiben a' példány-szerűség-, és regényességhez tartás' összebe-kéltetését; Gui-zot, a' kinek nagy lelke által csak hamar első helyre kelle jutnia, bevitte a' közvetítést a' történet- és országtauba; és Cousin ugyan azon dolgot vállalá fel a' philosophiában. Ha azóta a' doctrinaírek, főleg Guizot ellen, politicalai szenvedé-lyek dühöngöttek, az természetes — Franciaországban addig az ember népszerű, meddig nem minister —; 1828—30. felénél nagyobb része Francziországnak balközéppont volt, a' tudomány (doctrine) akkori politicalai feje, Royer-Collard egyszerre 8 választó collegiumoktól választatott meg, és Gui-zot', Villemain', Cousin' leczkéi olly buzgalmat keltettek az ifjuságban, minőt Német országban lehetlen volna elő állitni¹⁾

Ha most a' tudományi, történeti, politicalai, és philoso-phusi eccecticismus v. doctrinaírismus' ki nem elégitőjére aka-runk figyelmeztetni, keves szavakra van szükségünk. Min-denik eccecticismus a' meglevő elméletek', és az igazság' bélyegjegyeit előre felteszi az eccecticusban, mivel ez a' meglevő rendszereket ket részre t. i. igazra és hamisra oszt-ja, és új tanitmányát a' derék, minden oldalú igazságot, ezen igaz töredékekből rakja össze. Hogy pedig az igaz és hamis közt különbséget tchessen az ember, már birtokában kell lennie az igazságnak; hogy minden rendszert megítél-hessen, már eleve kell rendszerének lenni. Az eccecticus Münchhausen' feladatát teszi fel magának, ki magát maga sa-ját üstökén húzza ki a' sárból.

Az eccecticismus különösen a' Cousinféle, melly a' he-geli eredményeknek több mint felét foglalja magában, ugy áll a' Hegel' philosophiájához, mint önmozgony, eleven szerk-hez (organismus). Cousin' philosophiájának azon hibája van mi Roland' lovának: a' szegény pára nem él.

1) Egykori hallgatója a' nevezettnek tapasztalatból beszélék. Tudva van, hogy ezen leczkék gyorsanirattak, és többször kinyomattak. Mennyire érdekelte Goethet Eckermann-nál megláthatni.

A' juliusi zendület óta a' doctrinaire vagy ecelecticai iskola munkára hivatott, 's tudományos munkálata csaknem egész bevégezettnek látszik. Cousin' tanítványait mennyire terjesztik követői, nem ítéltjük meg; de Gerusez, Mallet, Caro, Mazure tanítók', és mások' kézikönyvéből láthatjuk, mikép a' philosophia' tanítása a' francia academia és collegiumokban nagyon rossz kezek közt van.

Mint bonyolódik most ki a' francia philosophia? Nem vagyunk baráti a' jóslgatásnak, de gondolatok forrongnak, melyekből új és sajátlagos alakok fejlehetnek ki. Darab ideig meg volt azon remény, mi szerint a' catholicismus, meg fogna ifjodni a' philosophia által: Lamennais, és Bautain, és mellettök és megettök Foisset, Jourdain, Lacordaire, Gerbet, de Cour, de Carné és mások mozgának, most semmit sem hallhatni; a' St. Simonismus metaphysicai és erkölcsi, leginkább pedig társasági kérdéseket mozgatót, melyeket a' literaturában most különösen Sand vitatgat; Hoene Wronsky, és Ballanche jeles gyűjteménnyel járulának a' philosophia' történetéhez; Lerminier és Leroux urak, az előbbi század' elvont népüri zendülési és ellenkereszténi elméletek' folytatóivá tevék magokat, csak hogy mint Voltaire a' maga idejében erősen már nem gyűlölik a' kereszténységet, hanem csak azt hiszik, mi szerint az már el- és leélte magát, 's most a' mindenistenségre kerülend a' sor. Leroux olly elvont mint Lerminier, és ettől életnélzélésében semmit nem különbözö; csak hogy ő tudósabb, férfiasabb, gondolatdúsabb mint Lerminier prof., kit méltán a' törvénytán' és philosophia Jules Janin-jének, magyarán mondva fecsegőnek lehetne nevezni. Egykor alkalmam volt túl a' Rajnán (au-delà du Rhin) ezen szerzővel beszélni, és törekvém fénylő semmiség és ürességét méltánylani tudni.

A' mitől most félhetni az, hogy a' német bölcelet' (philosophema) berontása elég erős lett legyen a' régi elméleteket megsemmisíteni; hogy ezen bölceleteket, melyeket majd nem közönségesen csak eredmények gyanánt vettek, nem pedig módszeresen és tudományos úton sajátítottak, megint nagy okosan elvont képletek gyanánt veszik, és Spinozismusha esnek. Mig e' szerint elvégre az újabb német philosophia mind a' vélemény mind az idomhoz tartásból (dogmatismus, formalismus) ki fejlett; mig elvégre az általányost önkinek vette, és így személyes istene van; mig továbbá az istennek, mint általányos személyes léleknek ismeretével, a' determinismus', pantheismus' értelmes szükségességét az isten' fogalmától, és az erkölcsi világtól eltávolította, és a' szükségességet szabadsággá dicsőítette, ámde olly szabadsággá, melyben benne van a' szükségesség: mig ezt tette a' német philosophia, félui lehet, hogy a' Fran-

cziaák új véleményheztartásba esnek, hogy az istent csak mint lényt, mint állományt, és így mint merő szükségességet fogják fel; hogy az érzékheztartás bontó következéseiivel, mint a' pantheismushoztartás' eredménye újlag előálland — szóval, hogy a' Franciaiak újlag odajutnak, hova Malebranche után jutniok kelle — Spinozához. Meddig tartand aztán, míg a' francia képződés Spinoza és Hegel közt az utat bevégi, még csak nem is gyaníthatjuk.

Egyébiránt úgy látszik, hogy a' francia nemzeti lelkelet a' philosophiát, csak mint könnyű népszerű eredmények' közlését bírja meg, és nagyon kétséges, van-e egész Franciaországban 12 ember a' ki a' Hegel' „Encyklopädie“ vagy hat a' ki Fichte' „Wissenschaftslehre“-jét dulta volna. Eddigelé németből csak népszerű dolgokat fordítanak, többek közt Herder' „Ideen“, Fichte' „Bestimmung des Menschen“-jét, de kevéssel ez előtt megjelent a' nagy becsű „Essai sur la philosophie de Hegel“ és Barchou-tól „Geschichte der deutschen Philosophie“ is.

K. W. E. MAYER után. (Blätter für literar. Unterh. No. 235—236, 1838.)

D. J.

CRITICAI SZEMLE.

STATUSTUDOMÁNYOK.

Handbuch der allgemeinen Staatskunde von Europa, von Dr. Friedrich Wilhelm SCHUBERT, ord. Prof. der Geschichte und Staatskunde an der Universität zu Königsberg. Ersten Bandes zweiter Theil: Frankreich und das Britische Reich. — Königsberg, 1836. Gebr. Bornträger. 682 l. 8r. Ara 4 for. 15 kr. pp.

Az első részben az orosz birodalom 258, ezen másodikban a' „Franciaiák" státusa" 288, a' brit birodalom pedig 394 lapokon rajzoltatik. A' státusok' csekélyebb és nagyobb fontosságokra, vagy a' materialénak kisebb vagy nagyobb gazdagságára, vagy végre a' szerzőnek különös kedvelési hajlomára lehet-e ezen quantitativ viszonyból következtetnünk?

Valamelly nép' műveltségének tökéletes átlátására megkívántatik csekély véleményünk szerint, a' physical, technikai és intellectualis viszonzatokon kívül az ő erkölcsi állapotjának kimutatása is. Igaz, hogy azt a' törvényszolgáltatás' foganatjának közléseiből némiképp ki lehet hozni, de mind a' mellett igen czélirányos volna ezen erkölcsi műveltségnek egy saját czikkelyt szentelni, melyben azután a' literatura' állapotja is, és annak lassankénti kiképződése, az erkölcsök' nemesítésére vagy romlására való befolyásával együtt fontolóra vétetnék. Nem csupán a' merevény politikai oldallal kell a' népek' magasb statisticájának foglalatoskodnia; valamint minden tudományoknak a' civilisatio' tökéletesítésére 's terjesztésére kell munkálniok, úgy a' státusismeretnek is, melynek a' munkásság' oly nagy mezeje nyújtatott.

Lehetne valóban óhajtani, hogy a' szerző a' brit birodalom' statisticájában alkalmat vett volna, Irland' szerencsétlen helyzete és annak sokféle okai felett valamivel bővebben kiterjeszkedni. Ezen viszonyok oly összehonyoltak, 's annyira félreismeretnek, hogy egy lehetőségig szoros és hív fejtegetés, épen illy nemű statistikai munkában azon desi-

deratumok közzé tartozik, melyek' teljesítése helyesebb előterjesztményeket adhat, mint millyekkel ma, legalább a' száraz földön, általában bírnak. Rendesen úgy rajzolják az irlandi viszonyokat, mint a' protestantismus' harczát a' catholicismus, vagy inkább papismus ellen; de ez korlátozt nézet.

Az alsóbb rendű nemesség Irlandban — mond Arthur Young — ez a' molya az országnak, épen úgy bánik szánásra méltó jobbágyaival, mint a' rabkereskedő a' négerekkel. Ennek igája alatt a' szegény minden vigasztalás, remény, segély, 's védelem nélkül él. Meg fosztva fegyverétől, 's oly vallást tartva, melyből a' törvény neki vétket csinál, szabad az irlandi paraszttal roszul, igaztalanul bánni és azt mindenképen fértetni. Neki más erkölcei vannak, mint urának; ő állat, nem ember. — Minden barbarus parancsokat, melyek egy birtokosnak eszébe jöhetnek, teljesítenie kell a' parasztnak; szüntelen bottal fenyegetve, gyakorta leroskad elnyomójának csapásai alatt. Az ő számára nincs igazság; egy eskütszék sem vállalja fel az ő megboszulását; senki sem gondol agyon veretésével. Egy békebíró, ki merészlené egy paraszt' paraszát azon szemtelen kétlábuak' egyike ellen, kik Irlandban magokat nemes embereknek nevezik, felvállalni, a' környék' minden birtokosai által párvialdra hivattnék. — Ezen apró tyrannok' csordája saját tömlöczökekkel bír, melyek vagy magában a' kastélyban vagy valamellyik gazdasági épületben vannak, és semmi lelki agályt nem csinálnak abból, hogy a' megbüntetendő parasztot azokba becsukják. Híjába értesitenék illy esetek felől a' jurykat; az esküttek nem mulatnak el az ügyet visszavetni, ne hogy magokat illy alávaló tárggyal bemocskolják. A' lealacsonyítási állapot olly nagy, hogy mindenik paraszt, kitől az ura hitvesét vagy leányát kívánja, hogy rajta bújá kéjét kitöltse, igen megtiszteltnek érzi magát, és haladék nélkül hozzá küldi azt.

A' mi birtokosaink, azt jegyzé meg már Swift, kiszopják a' parasztokat, és kerlelhetetlen keménységgel kinozzák őket. Minden haszonbér (Pacht) csak a' lehető legrövidebb és legterhesebb időközre engedtetik által. A' legrégebb 's leghivebb haszonbérllők (Pächter) feláldoztatnak, csak hogy minden darab földtől egy pennyvel többet nyerhesse nek Utazza bé bár valaki a' tartományt, nézze el a' halvány arczoikat, a' nyomorult, mocskos kalyibákat, a' föld' rosz művelését, a' meztelen asszonyokat, a' vad állatokhoz hasonló férfiakat, 's mondja meg azután, ha nem terhelje fejünket az Isten' ítélete. Irland-e ez vagy Lapponia? 's reáismerhetni-e szigetünkre, hol a' föld termékeny, az ég szelid, a' klima mérséklett, hol az emberek hajlékony, kü-

lönfele és szerencsés tulajdonokkal vannak felruházva? de a' kik a' századokig tartó nyomtatás' és szakadatlan éhséggel küszdés alatt egészen kiirtattak.

Az írlandi nép, mond Campbell, oly életet él mint az oktan állatok. 'S már több századok előtt így kiáltott fel Don Juan d'Aguila: Mikor Sátán a' hegyre felvivé idévezítő urunkat, és a' világ' minden országait, melyeket neki ígért, megmutatá neki, fenntartott egyet a' maga saját használatára és személyes elszórására (mulattatására) a' sejtéség' fejedelme, 's cz a' tartomány — Irland vala!

Úgy van, Írland valóban még ma is földi pokol, útlatos mocsok a' kereszténységben! hol a' kedély' elfajultsága minden karokban oly egyetemes, ott semmi emancipatio- és reformbillek, semmi philosophiai elméletek nem használnak! Pillanatok az erkölcsiség' állapotira, mint nekünk látszik, igen illenek a' statisticushoz; azok' vizsgálatából helyesen fel lehet fogni valamelly nép' közönséges műveltségét; mert semmi kétséget nem szenved, hogy egy nép, mely csak gyenge anyagi eszközökkel bír, ellenben a' vallásos és erkölcsi képzettségnek magas fokán áll, szintolly nagy fonsosságú hatalmasság lehet, mint egy nagy anyagi erővel bíró nép, de a' mely a' moral' törvényeit láb alá tapodja; egy illy nemű nép, mellynél a' családi élet' elerkölcstelenülése, és a' nyilvános életnek abból szükségesképen származó romlottsága előbb megyen, minden anyagi erők' ellenére is enyészetre siet, míg ama segédszerekben szegény, de erkölcsi érzelmekben gazdag nép mindég fentebb hág a' jólét' és műveltség' pályáján.

Ezen második részről is elmondhatjuk, hogy ez Franciaország' és a' britt birodalom' politico- statistikai viszonyainak legjobb előterjesztését foglalja magában, melyet a' literatura jelenleg bír. A' legbuzgóbb örömmel várjuk folytatását.

Berghaus Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde.

(1836. Nro. 137. u. 138.) után

A. B. S.

Die Resultate der Sittengeschichte. Vier Bände, zweite Auflage. Stuttg. u. Tübing. J. G. Cotta'sche Buchh. 1835—1837.

Ára 11 for. 53 kr. pp.

Ismeretesen Gagern báró' fő műveinek egyike. A' neemes báró a' német ügynek mindég meleg barátja volt. Már azon szerencsétlen időközben, melyben Németország' ellen-

séges erő általi legmélyebb megaláztatása kezdődék, 's Németország' minden publicistái vagy fenhéjazó kényúri szolgák voltak, kik az udvarok' régi garázdaságait mentegeték, vagy hazájokról feletkezett franczia-bolondok, kik határtartományinkat az ellenségnek elárulták vagy eladták, Gagern úr, az elvesztett becsületre 's az összes hon' közelgő szerencsétlenségére gondolt, 's fájdalmát egy röpkeiratban nyilvánítá, hol azt kérdezé mért nem egyezünk meg mi Németek? E' véleményben Gagern úr hű maradt magához, benne egygyet-érze a' nemes Steinna, olly férfival, kinek híre majd csak azon századokkal fog egygyütt nevedetni, mennél inkább Németország azon öntudathoz közelítend, mellyet neki Stein adni akart. Ez okból volt nekünk a' jelen munka' szerzője eleitől óta tiszteletes.

Mindazáltal még sem osztozhatunk minden nézeteiben, hol ezek a' belső politica' kérdéseit érdeklik. A' dolgot egy szóval kimondva, nekünk ő felette aristocrata.

Munkája' kötetait annak politicalai alapformái szerint osztja fel. Az első a' monarchiáról, a' második az aristocratiáról, a' harmadik a' democratiáról, 's a' negyedik a' kevert alkotmányokról értekezik. A' sz. tanítmánya' fonálához örökké soroz egész sereg kiválogatott idézeteket a' régiség', közép- és újabbnak' classicaí íróiból, 's ha ezzel néha saját eszme- folyamat igenis mintegy fedezi, és csak ép hogy más' nyelvvel beszél, a' módszer mégis sok változtatást és különféle oktatást nyújt. Sőt bátran állíthatjuk azt is, hogy a' politicalai theoriák többé vagy kevesbé régibb politicalai írók' párvonalos helyei és történettani példák által mindig támogatandók volnának, mivel semmi ilyen theoria a' historiai fenéktől 's a' századok' közönséges eszme-folyamától meg nem szabadúlhat, 's magát tőle elszigetelni nem képes. Csak hogy G. úr néha az idézeteket igenis aphoristicailag, világos összeköttetések nélkül sorozá egymás mellé.

A' monarchiára nézve igen szabadon nyilatkozik. Elve: „Szabadság, te is eltántorítál, a' gonosznak, mint a' vallás, mint az erény, ürügyül szolgálál. A' törvénykivüliség soha sem volt vele inkább elcserélve, mint az én időmben. Álarca alatt soha sem követtetvék el több iszonyúságok, mik az emberfajjal összeveszítethnének. 'S azért megszűnik-e lenni az emberi nem' éke, nagysága, a' lélek' öröme, az élet' bece, az erény' ára, a' statusok' védője, a' honszeret' anyja, és minden fennsleges érzelmek' 's érzések' dajkájá?“ Hanem ő a' monarchiai hatalom' visszaélése ellen nem csupán az emberiség' közönséges okaiból, hanem különösen, mint a' monarchiai hatalom által olly gyakran korlátozott és bosszontott aristocratiá' tagja is el van fogul-

va. Az aristocratiát a' nép' szükséges védezközéül kényüri önkény. ellen, és a' szabadság' garantíájául tekinti. 'S ha bár vele ezen aristocratiának a' harmadik rendhezi viszonya felett még versenygeni kell is, abban iránta még is igazságosoknak kell lennünk, hogy ő a' trónnal átellenben ő german szabadlelkűséggel, mint liber báró, 's divati értelem-ben mint ellenkezői pair a' szolgáltság' vagy udvari hízelgés' nyoma nélkül nyilatkozik.

A' második, az aristocratiát tárgyazó kötet látható előszeretettel 's különös szellemi feláldozással van írva. A' sz. történettaniilag igyekszik bebizonyítani, hogy ha bár ő a' monarchiának ad is viszonylag elsőséget, a' dolgok' természetében még is tökéletes elsősége fekszik az aristocratiának, vagy más szavakkal, hogy a' status a' legfelsőbb törvényszéken a' monarchiát igen, de az aristocratiát soha sem nélkülözhetné. Így szól az ő Rómáról: „Junius Brutus, a' királyellenség, a' népbárátok' bálványa, ezen senatorok' vagy e' legnemeseb osztály' számát 's tekintetét nevelé. A' királyság alatt ezen öröklő nemesség a' zsarnokság' ellensége volt. Miután a' trón összerogyott, a' hatalmat megerősíték, 's Rómát nagyságához vezették. Róma megmaradt a' triumvirekig, igen széles kiterjedésű aristocratiáig, melly azután lassanként aláasaték, más formába öltözteték, de éppen nem semmisíteték meg. Mert nem az összeomlás, de a' hozzáférés volt kicsikarva. És Sveton Tiberius' származásáról 's a' Claudiusokról elmondható: *Patricia gens Claudia — fuit enim alia plebeia nec potentia minor nec dignitate.* Ha népzendülés a' patriciatust és aristocratiát szintolly hamar, mint a' királyságot, száműzheté vala, mi adna jogot azt hinnünk, hogy zavar és elpusztulás nem következett volna utána? Hogy is választhatjuk el képzeletünkben a' Rómaiak' fennségei tetteit nagy férfiak' személyességétől, belső intézkedések- 's művelődésöktől? Valamint Róma nagyságát 's dicsőségét is, midőn ez még Európában uralkodék, a' nemességnek tulajdonítja, 's a' kis statusok' és városok' történetéből is mindent előhúzza, mi az aristocratiának becsületére válik. Távol legyen a' nemesség' ezen elsőségeit tagadnunk. De az a' kérdés, mit kell most tenni, miután a' nemesség régi fontosságát elveszté? A' velencei nobiliek bizonyosan derék férfiak voltak; de nem látszik sikeresnek, őket ismét megválasztani. A' német nemesség sem a' hajdani már régén. A' fejedelmekre minden erejét elvesztegeté, 's kényszerítve látá magát a' fejedelmeknek hízelegni, 's a' legfüggőbb udvari szolgálat által legalább még a' többi előjogokat a' harmadik rend' átellenében biztosítani. Hanem az újabb időben jószágai' és elsőségi jogai legnagyobb részét a' néphez lassanként el is veszté, 's kénytetve látja magát, most még

a' népnek is hízelegni, 's azon behizonyodást próbálni, hogy az aristocratiá a' kényuraság ellen a' népszabadság' védegysége legyen. Így monarchia 's népuraság közé szorítva, az, aristocratiá' egykori önállóságát elveszté, 's azon szerencsétlen kisebb középstatusokhoz hasonlótt, melyek csak az erősb szomszédok' felváltó féltékenysége, 's nem tulajdon erejük által állnak fenn.

Gagern úr nem ismeri föltre ezen igazságokat. Az aristocratiá, a' mint van, segédtelesség 's igen kétesnek álltva tűnik fel. Csak egy menedéke van, újonczokat kell szednie. „Ugy vélem, mond ő, az aristocratiának ez a' két feladása: mikép tarthassanak okosság-, szilárdság- és tervvel illő távolságot, és ismét mikép vegyék fel az alkalmasokat.“ Attól függ, hogy az aristocratiába nem fejedelmi kerítőköt és inasokat, gazdag oktondiákat stb. mint a' múlt században, hanem érdemes és fontos nevezetű férfiakat kell újonczokul választani. De a' jó tanács, mint nekünk látszik, már későn érkezik. Már nem lehetséges többé a' talentom' és gazdagság' ilju, valódi, uralkodó aristocratiáját, a' vér' régi, illudálva lett nemességével amalgamizálni. Előbb még lehető volt volna, de már többé nem. A' nemesség becsben hanyatlott, mert a' díszjel igen gyakran 's igen sokáig csekély egyéneknek függé, 's a' harmadik rend kevésbé lett, mintsem hogy ezen nemességet továbbá is irigyelné. A' nemesség' régi történeti nevei inkább 's inkább kialusznak, vagy polgári nevek' dicsősége mögé három századok óta eltűnnek. Ha a' nemesség már régen azon állásból, melyet G. úr szerint a' statusban elfoglalnia kell, ki nem szorítatik, úgy annak a' harmadik rendbeli heves összeütődése kikerülhetlen. A' nemesség a' polgáriakat nem eresztette volna fel, vagy minden jeles polgár nemességet nyert volna. De abból semmi nem történt. A' nemesség egész észrevétlenül oldalról lerogyott, 's a' más oldalon a' harmadik rend észrevétlen fölemelkedék.

Ha az újabb időben a' német történetíratot elfogulttannul vizsgáljuk, annak legnagyobb dicsősége új nevekhez van kötve. Ha vizsgáljuk, ki kormányoz valóban? Legalább nagyobb részeit polgártalentumok. Ha kérdezzük, kié a' földbirtok? A' még meglevő nemes jószágokon kívül számtalant lelünk, polgári kezekbe kerültet. Ha a' gazdagság felől kérdezősködünk, azt a' tőzséreknél és gyárosoknál kell keresnünk. Ez a' harmadik rend' emelkedése, mi mellett nemesség egészen el marada. Általa nem engedék magokat gátoltatni a' felemelkedésben. Szükségesnek sem tarták, előbb a' nemességbe felvételért kérést intézni; legalább ez csak egyesben történék.

Ha az előtt a' nemesség az érdemnek maga' közelébe

méltatására igenis kevély volt, most az által bünhődik, hogy az érdem nem akarja magát általa méltattatni, mivel neki eléggé becsületes lét' kezességei nem hiányzanak. Ha az emberi társaság magához mindig egyenlő marad is abban, hogy aristocratiát kegyel, 's minden körülmények közt előhi, úgy a' születési nemesség ó tekintetét mégis elveszté, 's Európa' minden jövőendő aristocratiája a' teljesvérrendszert mindig nagyobb mértékben mellőzendő el.

Születési nemesség általában csak két esetben lehető, kirekesztve uralkodó osztálynál és elsőszülötti jogoknál. De már most a' nemesség nem egyedül uralkodik többé, 's a' fekvő jószág' és föld' egyedüli birtokában sincs többé. Lehetlen is, hogy ismét egy illy osztály formálódjék. A' pór-fiu miniszterre, a' mediatisált hercege divatíróvá lesz. A' korhely gróf jószágait eladja, 's a' takarékos tőzsér azokat fia' számára megveszi, kik ismét korhelyekké válnak. Az elszegényült nemes vendégfogadót nyit, 's újra felgazdagszik. A' polgár fogadós' fiából tábornagy lesz. Ez a' mi korszellemünk. Ezen tüneteknek a' középkor' szellemétől különbsége szörnyű, 's a' rendek' összevegyülése legfőbb fokát még nem éré el.

Illy kortüneteket nagyban összehasonlítva azon gyanításra jogosítatunk, hogy aristocratiá ugyan, ha csak lényegében is, meghatározott forma nélkül mindig állandó fenn, de hogy a' XIX. században, ha valaha új formát nyer, az nem többé a' születés', család', örökösödésnek, hanem csak az érdem', a' talentom', a' szerencsének és pedig csak a' személyre szorítatni fogottnak aristocratiája leendő. Más aristocratiá képzelhetlen, egyébként minden tetemes statushivatalokat, minden nagy keresetet (Gewerbe) és minden föld-birtokot örökösödési egyedárussággal kellene lehetni, hogy azok köznépi családokra soha se mehetnének át.

A' sz. a' harmadik kötetben a' népuralkodásról értekezik. A' tiszta népuralkodást joggal tévelygésnek nyilatkoztatja. Lehetlen az, mivel minden ember egyenlő részt az uralkodásban soha sem vehet, 's mivel az ostobaság, ha bírói székből ül is, magát a' gonoszság által mindig félrevezettetni enged. Tettleg hát nem is létezék soha. A' nép az ú. n. népuralkodásokban mindig csak kevés népharátok által kormányoztaték, kik rajta szokás szerint zsarnokoskodtak. „Mindegyiknek mindegyikeni uralkodását, mint a' politica' első feladatát, mint a' legvakítóbb theoriát, mint minden más kérdések' és kűtféjét a' régiek igen jól ismerék! E' mindegyiknek mindegyikeni uralkodása az egyedül igazi népuralkodás, 's annak legfelsőbb foka. Minden eltérés, minden kirekesztés az aristocratiához eltérés. 'S lássátok, ez a' politicusok' kétségbeesése; mi a' theoriában igaz

és nagy ugyan, az az alkalmazásban kevés kivétellel oly lehetlennék 's oly ártalmasnak látszik. A' szabadság' kedvezenczfiai kortársaink közt, a' britt alsóház' éke 's támaszai minden félénkség nélkül kimondják: tökéletes népuralkodás a' legorczátlanabb dolog a' világon. A' régiek oly terhes tanításdíjt fizetének azon tapasztalásokért, hogy theoriai eszmék és szólásformák a' statusmesterségben gyakorlati alkalmazásokban milly nehezek! Ők sokkal többettudók voltak, végetlenül több különbféleség volt szemeik előtt, a' példák mindenütt parancsokra állottak. Innét az ő legnemesb világbölcseiknek, a' Pythagoracuosoknak, a' socratesi iskolának elhatározott gyűlölsége a' népuralkodási tévelygés ellen. A' Szajna és Rona mellett mi is látánk illy furiához hasonló dolgokat. De megelégszünk-e a' régi kor' 's magunk korá' illy rémképeivel? Nem félhetünk-e többé a' hozzájoki hajlandóságtól? Hova igyekszik az én korom? Korunk' azon iszonyjelenetei nem felette gyorsan, nem gyümölcstelen mentek-e el előlünk? Nem oly nép' sajátoságos örülése gyanánt nézők-é azt, mellynek politicali alkalmatoslétéről semmi magas véleményünk nem volt? 'S nem az emberi gonoszságnak és megromlottáságnak szeretjük-e igenis tulajdonítani, mi oly lényegesen a' törvénynélküliség' 's ábrándos tévelygés' adóságsúlyvébe való? Ha való volna is, hogy a' köztünk okosabbak, kik a' népuralkodási alkotmánynak egykor temjénezték, tévelygésöket, 's az elérhetetlen most jobban átlátják, a' felforgató kórság és népbarátság némelly osztályoknak még is oly sajátja marad, mint novemberhónak a' rossz idő."

Hanem ezzel nem azt érti a' sz., hogy a' statusban népuralkodási elemnek nem kell lennie. Csak felette bajosnak tartja az azok között, és az aristocratiai 's monarchiai közti határokat kieszközölni. Ha nem csalatkozunk, itt semmi theoria nem határoz, hanem bizonyos népek', korok' és műveltségfokok' mindenkori gyakorlati szükségseik.

Az utolsó kötetben a' sz. figyelmét leginkább Németség szágra fordítja, 's végről a' jelen állapotot „középszerűség“ kételkedő szó által characterisálja. De, úgymond, „épen ne tessék engem félre érteni. Középszerű épen nem rossz, eladó, ostoba, épen balga formátlan, figyelmetlen, rest, minden erő nélküli. Hanem csak középszerű. Theophrasti művészséget óhajtanék, hogy azt híven 's eltalálva rajzolhasam. Elismeretlenül, már magában tettleg, szünteleni többséggel bír. Hasonló nemű és fokú ritka többségben. Egészen természeti színe van, minden szemsztúró nélkül, mint mindennapos tünemény. A' királyság neki különösen javát akarja, 's az által minden aggodalmon felülvalónak hiszi magát. A' királyság durva ellentállás helyett engedé-

kenységre, világos, az előbb vett nézethez igen hasonló tanácsra, kellemes formákra, barátságos tekintetekre talál. Azon középszerű a' pillanat' nehézségeit jelesen át tudja látni, ösztönszerűleg sejdíteni, elhárítani — a' jövőre rátolni. Kétségtelenül mível, gyakran szorgalmasan, és hat; csak hogy néha igenis keveset, 's gyakrabban még igenis sokat. De elég biztosan, pillanati segélyt nyerni. 'S nem kevés hangok vannak, kiknek kedvök van dicséretre. Lehetlen, hogy békeállapotban minden visszafelé menjen, és elnyomorodjék. Ezt mind képesek kiszámolni. Örülnek az eredményeknek.

Literaturblatt (No. 103. 1837) után

K—v.

VEGYESEK.

Didactics, Social, Literary and Political stb. (Didacticai, társasági, literaturai és politikai értekezések). WALSH Robert által. 12r. 258 és 268 l. Philadelphia; Carey, Lea és Blanchard, 1836.

E' jelen munka azok' sorába tartozik, melyeknek száma talán idővel növekedni fog. Földjeink közül nem kevesen, még pedig épen azok, kik elmeszüleményeikkel a' jelenre 's a' jövőre egyiránt jóltevő befolyással lehetnének, foglalatosságaiknál fogva, hosszasabb, rendszeres munkákkal nem léphetnek fel az olvasó közönség előtt. Azok, kik szerzők hivatalaiknál fogva, szintűgy nem léphetnek fel mindig szorgalmasan kidolgozott művekkel; gyakran az alkalom, vagy az órának szeszélye szólaltatja fel őket. 'S így helyesnek találjuk, ha ezek is amazok is, időről időre a' lefutott pályára tekintvén, töredékfele de különben fennmaradásra méltó munkáikat egy czím alá gyűjtvén, azokat világ elejébe bocsátják. Mondattassanak bár illyes munkák egyvelegeknek; a' maga helyén jó az egyveleg is. Channing' „Miscellaneái“ a' megkülönböztetett szerző' nevének új fényt kölcsönöztek; Webstert illyesféle dolgozatai is jeles törvénytudónak és kormányférfinak mutatják. Walsh urat, hasonló ajándékaért, örömmel fogja üdvözelné az americai olvasó közönség.

Walsh úr már ifjúságában dicsőséggel futotta meg a' literaturai pályát. Baltimoreban készült munkái közfigyelemre méltattak. 1810-ben jelent meg tőle a' „francia kormány” geniusáról és rendelményeiről” szóló levél. A' munka olly lelkesedéssel fogadtatott, minővel ritka amerikai iromány dicsekedhetik. Az írónak széles ismeretei, tiszta és szikrázó előadása, political bölcsességének férfiasága, nézeteknek józan merészsége, 's bő, és szerencsés célzásai, mellyek rendkívüli olvasottságot árultak el, fényt árasztottak az író' nevére, 's őt literaturánk' pantheonában a' dii majorum gentium közé helyhezttették.

Walsh úr' utóbbi munkái a' dicső kezdetnek híven feleltek meg. 1811-ben alapította az „american review and repository” czímű folyóírást, 1813-ban Oroszországról 's Europa' jövődjéről szóló munkáit bocsátotta közre, 1817-ben az american register” szerkesztéséhez fogott. 1821-ben a' philadelphiai „national gazettet”; 1822-ben az „american magazin of foreign literature and science” czímű folyóírást, 's 1827-ben az „american quarterly review”-t indította meg. Az „Encyclopaedia americana”, Delaplaine' „repository”-ja és Samford' brit költői segédének sokat köszönhettek.

A' munka, mellynek czímét e' cikkely elejébe tűztük, a' legfontosabb 's a' legkönnyűdebb tárgyakra váltva terjeszkedik ki. Amazok férfias, de szelíd philosophiai lélekkel, ezek kellemmel és elmésséggel telvők. Az előadást itt ott egyszerűebbnek kívántuk volna. Egy kis modorosságot szívesen bocsátunk meg a' jelesebb, sajátzerű elmének. Ki határozhatná meg szorosan, hogy miféle viszonyban áll a' gondolat' alaka a' gondolat' fogantatásával; 's ha tartozik-e az önmagától gondolkozó a' mások által kijelelt írásformákat elfogadni? Ha folyvásti tekintettel vagyunk a' szöszkesztés' és fordulatok' legapróbb szabályaira, könnyen odavész a' lelkesedés' heve, 's a' stylistikai hibátlanságot néha kelletlenül drágábban vásároljuk meg. Egyes szók ellen méltó kifogásaink lehetnének, mert ollyasokat is találhatni, mikre a' „s'il n'est pas anglais, il mérite bien de l'être” alig ha alkalmazható.

Walsh úr ebbeli vállalatát, ha az olvasó közönség részvételt viseltetik iránta, folytatni szándékozván, neki ugyan erőt és egészséget, munkájának pedig keletet szívesen kívánunk. A' közönség figyelemmel lévén önnön érdekeire, figyelemmel leszen e' munkára is.

A' North American Review'. (1830. júliusi kötete) után

The paradise within the reach of all men, without labour, by powers of nature and machinery. An address to all intelligent men. By J. A. ETZLER. Zwei Theile. Pittsburg, 1833.

A' világ nyilván erőszakos újatalakulási menetben van. A' pantheismus a' terhelő morált és mindenféle nehéz dogmákat le vesz nyakunkról; a' demagogismus megszabadít a' törvényszerű parancsolóktól, és kellemetlen törvényadásaiktól; de Laurence lovag illy című munkájában: „Plus de maris! plus de pères! ou le paradis des enfans de Dieu“ (Paris, 1838) előrajzát adja egy országnak, hol az ifju emberek (mert az öregeknek ugyan kijutott) ugy élnek egymással mint a' pillangók és verebek, és hol más gyönyörök közt egy tánczrahívás annyi, mint ha az éji együttálásra is meghívta volna. Csak hogy még eddig egy genialis fő hibázott, ki ezen új dicső dolgoknak illő helyről is gondoskodott volna. Az meglett a' feljebb említett könyv' szerzőjében. J. A. Etzler egy éjszakamerikába, Pittsburgba vándorlott német, ottan könyvescináló, nyomtató és áruló, igéri előszavában, hogy könyvében meg fogná mutatni, mikép a' természetben olly erők vannak, mellyek által esztendő alatt többet lehetne csinálni, mint eddig 10,000 esztendő alatt, és hogy ezen erőket minden munkára lehetne fordítani, de csak azon esetben ha „egyesület“ állna össze, melly az Etzlerféle felfedezés' roppant hasznaiban gazdagnak, szegénynek a' részvételt megengedné. Több pénz nem kívántatik hozzá, mint egy közönséges lotterijátékhoz. Mint egy 70 év alatt a' világ új paradicsomná tétetnek, mellyben mind azt mi embernek kedves, minden bővségben kapná, még pedig „munka nélkül és ingyen“, mikor a' természet' alakja a' legszebbre változnék, mikor változatosan a' legpompásabb palotákban (mint a' kristály egy darabból) laknak, a' fényűzés' minden kigondolható élvezetét éldelek, mikor munka nélkül egy esztendőben többet csinálnak mint ezelőtt 10,000 alatt. Tetszése szerint fogja az ember a' hegyeket elmozdítani, és völgyekké, és síkokká, változtatni, a' tengereket elővarázslani, vagy kiszárasztani, mindenhol a' földet (üveg) csatornákkal, és a' legkényelmesebb (üveg) orszagutakkal átmeníteni, ezer mértföldnyi utat egy pár nap alatt megtenni, az oceánt úszó szigetekkel mellyek palotákkal diszeskednek, ezüst patakokkal csergedeznek, illatozó ligetekkel, mezőkkel zöldellnek, tetszése szerint és veszély nélkül áthajózni, vagy pedig ha valaki akarna a' föld' belsejébe benyomulni, egyik sarktól a' másikig utazni, még

pedig 121 nap alatt. Szóval ezáltal az ember eddigelé hallatlan eszközök által ismeretgyarapodáshoz és számtalan más eddig nem ismert gyönyörökhöz jut, minden bajtól megszabadul, a' halált vévén ki, de ez is lehető legkésőbbre tolatik. És min alapszanak ezen ígéretek folytatja tovább a' szerző? Csupán azon, hogy az ember' hatalmában „természetörök“ vannak, melyek milliomszor mulják felül e' földön lakó emberek' erejét.

Berekesztésül nevezetes irománya' második szakaszában így szól szerző egy az egyesült státusok' congressusához intézett folyamodásában: „Azon alapigazságok, melyeket egy tiz esztendő gyermek is megfoghat, azok, hogy a' szél, az ocean' áradása és apadása és hullámai a' viznek gőzzé leendő változtatása mellett tizezerszerre nagyobb erőt szolgáltatnak, mint a' minővel valaha az egész emberi nemzet bírt, minden kigondolható czélok' elérésére; hogy ezen erők szünetnélküli munkásokká tétethetnek, hogy gyújtóüveg által alkarmilyen fokú melegséget előállíthatni, és ezen melegség által csinálhatni gőzt, mint szinte a' homokot, agyagot, és más ügesíthető anyagokat üveggé tehetni; hogy a' szántó- és bányászmunkákat csupa egyszerű előkészület által végezhetni, és a' legnagyobb hajókat (szinte nagy kiterjedésű mesterséges szigeteket) olly erőszakos erő által tetszés szerinti irányú mozgásba tehetni, a' hajtható anyagokat mindenféle-kép alakíthatni. A' világ ábrázatja ekkor egészen más lesz mint az előtt, mivel czerszer több, eddigelé az emberiség' boldogítására hibázott eszközöket bírand, szóval, egy minden közönséges fogalmon felül lévő véghetetlen dicső paradicsommá fog alakulni. Az emberek ezen javaslatba hozott új eszközök által magasb rendű lényekké emelkednek, és létöket magasb módon éldelendik. És ez tiz esztendő alatt mind meg lesz, bár csak annyival kezdetik, mennyiben egy négy mértföldnyi töltés vagy csatorna kerül, melly csekélységet 20—50 talléros részvénnyel könnyen elő lehetne állítani. Pénzkoczkáztatás, vak bizodalom nem kívántatik, csupán csak — a' terv' megvizsgálása. Még meg kell jegyezni, hogy ezen erőket nemzetek' hódítása végett katonai szolgálatra is fordíthatni. Mert itt olly szerek adatnak, melyek' ellenében sem a' puskapor, sem a' legszámosb hadseregek sem állhatnak meg. Amerika akkor, három négy nap alatt bevehetlen erősségekkel közelit Európához, és ekkor a' lesz a' kérdés Amerika vagy Europa legyen-e a' világon uralkodó hatalom? „És én most ezen kérdést, így szól Etzler, terjesztem a' nagy tekintetű congressus eleibe, mellynek eldöntésétől függ a' világ' sorsa.“

Ref. ki békes értelmű, és 1806. óta igen bele fáradt a' hódítási táborozásokba, a' nevezetes anyagok' nagy tö-

megéből mutatványul csak egy köz érdekű czikkelyt emel ki a' földművelésről szólót, azonban meri ajánlani az építészetről, és építő mesterekről is, kik itt mint röviden érintendjük, mesterségöket soha, álmokban sem gondolt magasságra emelendik. Ezen új paradicsomban hát a' földművelést illetőleg, első feladat a' földnek erdők és kövektől megtisztítása. Ez megtörténik: 1. egy nagy gépely által, melyly mozdulván a' fákat gyökerestől ki szedi, szinte a' köveket is. 2. egy második gépely feldolgozza az imént érintett fákat gerendákká deszkákká, 's egyéb a' félekké, a' köveknek kellő idomot ad, 's az állásfához viszi. 3. Az I. számú gépelynél csak keves változtatásra van szükség, akkor újra mozgásba jön, elegendeti a' földet, betölti az árkokat, csatornákat ás, gátokat épít stb. Egy második csekély változtatás után vetés alá készíti el a' földet, elhinti a' magot, hol a' kövér föld felesleges, oda viszi, hol nincs. Harmadik változtatás után az aratást, cséplést, őrlést végzi. 4. Egy gépely, melyly által forrásokat fakaszthatni hol nincs, bányászi munkát dolgozik, 's tetszés szerint lemegy a' víz és föld alá, az elrejtett kincset felhozandó. Már most lakás is kell a' szántó paradicsomban. Ennek is találta szerit. Melegség által a' földet téglává sőt üveggé is változtathatni. Gyujtóüveg által tehát a' föld kővé, vagy akarmilyen alakú üveggé változtatik, melyly évezredekig tart. A' fűrészpör is ha összeszedetik, minden lehető alakot felvehet, és aztán aczeltűkör által szilárd testé változtathatik. Ezen módon ha az idom kész, kőfalakat, fedeleket, csatornákat, hidakat, csöveket, oszlopokat, szobrokat, edényeket, minden nemű ékességeket, valamennyit egy darabból vagy egy öntésre minden további munka nélkül lát az ember előállni.

Ref. ki e' nevezetes könyvvel történetesen ismerkedett meg, sajnálja, hogy nem tudja, mi választ adott az egyesült státusok' congressusa vagy elnöke a' mi leleményes eszű földinknek. Az sem ésett tudtára vajjon a': „The new world“ című hónapos írás, melyről a' második kötet végén van emlékezet, 's melyben a' kérdéses új paradicsom részletesebben leíratnék, megjelent-e, vagy nem.

Blätter für literarische Unterhaltung (Nro. 268. 1838.) után

D. I.

BIBLIOGRAPHIA.

116. MANUEL *d'histoire du moyen âge*. (A' középkor' historiájának kézikönyve); J. MOELLER, philosophia' doctora 's a' löweni cathol. egyetemen historia' professora által. Paris, *Débécourt*. 1838. 8r. Ára 7 fr. — M. úr tiz és fél század' históriáját rajzolja. Munkája négy, a' középidő' négy nagy szakainak megfelelő részre oszlik fel. Az első, 476-től 800-ig, azon eredményeket foglalja magában, melyek a' régi civilisationnak a' german népek általi lerontásától fogva, a' német-keresztény birodalomnak Nagy Károly általi alapításáig történtek. Második, ezen birodalom' alapításától 800-ban, a' catholicismus' reorganisatiojáig terjedő Hildebrand pápa által 1073-ban. A' harmadik 1074-től 1303-ig a' catholicismus' kifejlését 's különbnemű phasisait foglalja magában, a' pápák' uralkodása alatt, VIII-ik Bonifaciussig. A' negyedik 1303-ban kezdődik, egy új társaságos rendszerrel, 's kiterjed a' catholicus világ' végső elszakadásáig a' 16-dik századi haeresisek' keletkezése által. Ezen időszakok' elsője, betölti az egész első darabot. Ezen munka a' maga nemében teljes, minden hasztalan elmélletektől tiszta, de egy figyelemre méltó lett dolgot sem mellőz el.

117. *HISTOIRE de France*; (Franciaország' historiája); M. Henri MARTIN által. 3d. kiadás. Szállitmányokban, melyek' ára egyenként 50 c. — Paris, *Furne*. 1838. — Még ma is gyakran elmondják, hogy nincs Franciaországnak egy jó historiája. Ezen állitmány úgy hisszük alaptalan. — 'S valóban mi is lehetne a' panasz? Oklevelek' hiánya a' francia historia' némely időszakaiból? De a' francia annalisták' irományainak özvesége Tours Gergely óta a' jelen kori emlékirásokig, bizonyosan leghitelesb annalisai Franciaországnak. — Nem lehet panaszkodni theoreticus és közönséges munkák' hiányáról melyek az időszakokat festik 's Franciaország' különféle alkotmányainak képét adják. Dubos' szigoruan bírált, Mably', Montesquieu' 's végre és kiváltképen Guizot ur' munkái minden szükségét kielégitenek. — Nem lehet hát panasz sem chronologiai, sem magas itélettel irt históriai munkák' szűkéről. Jelen munka melynek harmadik kiadását hirdeti Furne ur soknemű elsőséggel bír a' több rokonneműek felett. — Martin ur, Guizot, Thierry és Barante urak', iskolájának nevéndéke, az ő irás és

historiai előadásmódjokat igen szerencsésen alkalmaztatja munkájában 's ügyesen használja, azon valóságos felfedezéseket, mellyeket ezen írók tettek a' régi idők homályában. Világos és tömört előadásmódja 's igazságszeretete, mely-nél fogva egy érdekes lettdolgot sem hágy el, munkáját, Franciaország' igen jeles históriájává bélyegzik. Ezen harmadik kiadásban, nagy változások történtek: a' nemzet' eredete, melly az előbbieken csak gyengén volt érintve, most egészen új kifejlést nyert; a' könyv' első szakaszai, a' gal-lus, római, sőt még a' frank időszak is egészen újonnan van kidolgozva, kiterjedtebb 's összeillőbb arányú terv szerint. Idejárul még, hogy a' kiadó semmit sem akart elmulasztani, hogy ezen jó könyv szép kiadásban jusson az olvasók' kezeibe. A' rajzok Jules David urtól, legnagyobb gond-dal metszvék, a' francia historia' 25 fő személyei 's három földabrosz teszik a' munka' ékesítményeit.

118. *Voyage autour du monde* etc. (Utazás a' világ kör-ül, a' Coqville fregáton a' francia kormány' parancsola-tából); Lesson által. 8r. metszetekkel, Paris, *Pourrat*. 1838. Egyegy szállítmány' ára 11 franc. 50 c.

119. *Diritto naturale privato e pubblico*. (Közönséges és magános természeti jog); Baroli Péter, a' paviai egyetem-ben philosophia professora által. Cremona, 1837. *Feraboli*. Hat darab 8r. Ára 30 austr. lir. (12 for. pp.) — Az erkölcsi tu-dományok' tanulói, köszönettel tartoznak Baroli urnak, hogy annyi fáradsággal 's olly nagy szorgalommal összegyűjtötte 's rendbeszedte nagy munkájában mind azt, mit ezen tár-gyakról, nagyobb tekintetű philosophok írtak. Az ezekről írt munkák' olly nagy száma 's a' vélemények olly nagy kü-lönbfélsége, kíváncsisá tették egy hasonló szerkezetű mun-ka' megjelenését. Baroli ur' munkája tudományos 's mint ilyen, úgy hi-szük megfelelt mind annak mit egy hasonló munkától várni lehet. Ha népszerű munkát akart volna ír-ni hat darab helyett egyet adott volna. Elválasztotta mind-azáltal a' tudományt alakító tanokat, azoktól mellyeknek czélja csak azoknak nagyobb világba helyeztetése. Az első osztályt paragraphusokban írta, mellyek velünk a' theoriát esmertetik meg; az egyenes vagy nem egyenes általmat az ellenséges megítádások ellen 's az alkalmaztatásokat jegy-zetekbe tette. Nem mondhatnánk hogy a' theoriának szentelt paragraphusok népszerűek volnának, mert a' tárgy tudomá-nyos alakban van, de ezen felosztás megengeszti a' munka éránt azon olvasokat is, kiket a' hat darab' látása elijeszt.

120. *Gli Arabi in Italia* etc. (Az Arabok Olaszország-ban), historiai gyakorlat Bertolotti Dávidtól. Torino, 1838. Baglione. 8r. 142 l. Ára 2 olasz lira 50 c. — Bertolotti el-ső vala Olaszországban ki a' historiai románokat pártolta 's

ő volt első ki ezen nemben előállott próbatételeivel; most nem tudni mi okból ő az, ki ezen utat első hagyja el 's előáll egy szerény de kidolgozott históriai munkával, de 'a' melly a' román' minden bajaival körül van véve, mellyben elbeszéli az Arabok' allandó lakását Olaszország' különbféle részeiben, a' hetedik század közepétől fogva a' tizenegyedik század' végeig. Igen érdekes munka olly tárgyról, mellyet még külön senki sem dolgozott ki; tanuságos a' szerző' könnyű, rövid 's minden affectált tudósságtól távol módja által. Az Arabok' uralkodása Olaszországban akkor kezdődött, miután Afrikát és Spanyolországot elfoglalták, először Siciliában (hihetőleg) 669; aztán déli Olaszországban vagy Nápolyban; Sardiniában, Corsica és Maltában; 's Frassinétóban 900 felé. A' 10d. század' elején hát a' három nagy, 's ezekkel a' kis olasz szigeteket is birták az Arabok 's jól megerősített szabadhelyeket birtak Olaszország' éjszaknyugoti 's délkeleti részein . . . Siciliából, az egész sziget' elfoglalása után mór gyarmatot csináltak. Az akkor Arabok mellett lakozó tudományok, a' fényes művészségek, megtelepedének ott, 's onnan a' olasz szárazföldre mentek át, elköltöztek Franciaország 's Angliába is, a' Normannok' következtett uralkodása alatt, kik 'az arab-székely tudósokat pártolták. De az olasz szárazföld' partjain 's hasonlókép Sardiniában és Corsicában is, vad indulatu 's prédával soha jól nem lakó zsitványok 's rablók lakoztak, kik ott csak várakat 's szabadhelyeket tartottak, mellyekben magokat kipihenték 's prédáikat bátorságban eldelték. Innen, míg Siciliában sok pompás mór épületek' maradványi találataak, míg évkönyveibe több arab-székely tudósok' nevei feljegyezvék, a' Saracenusok' minden emlékezete Olaszország' más részeiben, csak szerencsétlenségek' 's küzdelek' emlékeztet. A' Saracenusok kiűzettek Gariglianóból 906, Frassinétóból 975, Sardiniából és Corsicából 1021 felé, Pugliából és Calabriából 1060 fele, Siciliából, nem elebb mint 1090, Maltából 1122.

121. *POESIE e prose inedite* etc. (CESARE ARICI' ki nem adott versei 's prozái). Brescia, 1838. tipogr. della *Minerva*. 8r. XXI és 208 l. melyképpel. Ára 4 austr. lira. — Ezen kötet' legszebb darabjai Steffano Giacomazzi feletti dicsérőbeszéd 's néhány egyszerűség- 's érzéssel teljes levelek. Mind azt mit Arrici irt, virágos nyelv 's kellemdús harmonia bélyegzik, 's ezen érdemekkel bírnak ezen gyűjtemény' darabjai is, noha világos, hogy nem mind egyformán valának kidolgozva. Szép bizonyítványa egyebiránt ezen könyv azon indulatnak, mellyel viseltettek az elhunyt költő iránt honfitársai. Van ebben egy értekezés Giuseppe Saleri ügyvédől a' bresciai athenaeum' elnökétől, egy dicsérőbeszéd az uj titok-

nok Giuseppe Niccolinitól 's Pietro Zambelli' szavai Arici' koporsója felett.

122. *ARABICA analecta inedita*, in usum tyronum edit Joh. HUMBERT. Paris. Imprimerie royale, 1838. In 8o. p. 194. — A' tudós genevai professor Humbert, mindég fadaradhatatlan igyekezettel munkálkodik azon akadályok' elhárításában, mellyek az arab nyelv' stúdiumát nehezítik Európában. A' keleti literatura' minden kedvellői esmerik azon olly jól választott 's jól magyarázott költemények' kellemes gyűjteményét, mellyet Humbert néhány évvel ez előtt *Anthologie arabe* czím alatt kiadott. Ezen új munkában Humbert' czélja a' volt, hogy az arab nyelv' tanulóinak, könnyű stylusban irt, de elég érdekes kivonatokat nyújtson. A' könyv elején álló tizenkét mese ezen czélnek teljesen megfelel; 's a' harmadik szakaszban a' históriai anecdotákat még azok is gyönyörrel olvasandják kik a' nyelvet birják.

123. *JOURNAL of the asiatic Society* etc. (A' bengalai ázsiai társaság' naplója); James PRINSEP által. VI-d. darab; 1837. 1105 lap 57 metszettel. — Mint az előbbi darabok, ugy ennek is foglalatja, napkeleti földleírás, régiségek és természethistoria. Prinsep ur többek közt a' régi indus felírásokrólí szép munkáját adja, mellyeket előtte senki sem tudott kimagyarázni 's mellyek által ő nagy számu igen régi emlékek' idejét meghatározza. Ezen gyűjtemény egy a' legjelesebbek közül, mellyek valaha megjelentek, 's nem kellene annak hibázni egy európai könyvtárban sem.

124. *LETTERE giocose* (Tréfás levelek); SOLERA Themistoclestől. Milano, 1838. *Molina*, 8r. 193 l. Ára 3 austr. lira. — Solera urnak ezen új költeményeit inkább szatíráknak mint tréfáknak lehetne nevezni; egyébiránt a' munkának sok belső hecse van. Solera úgy mutatkozik, mint finom figyelő 's szabadlelkű dorgáló, mint millyennek kell lenni ezen az úton. Ugy látszik azonban hogy egy kevéssé sokáig maradoz olly tárgyakon, mellyeket inkább csak érinteni kellett volna 's némely gondolatokat kimerit, mellyeket nagyobb haszonnal az olvasó elméjének kellett volna megfontolás végett általengedni. Egyébiránt a' munka igen jó nyelven, könnyű, tiszta 's minden tárgyhoz odasimuló stylussal van írva.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEL.

A' magyar tudós társaság, mult juliusban két kisgyűlést tartott, 8-án és 22-én, melyekben számos belső dolog' elintézésen kívül: I. Vásárhelyi Pál mathematicai osztálybeli újonnan választott rend. tag, a' *Berettyónak a' Bege' módjára hajózhatóvátételéről* tartott tudományos előadásával foglalta el rendestagi székét. Az értekezés az *Evkönyvek'* IV. kötetében fog megjelenni. II. Lukácsi Kristóf károlyfejevári prof. A' magyar és régi örmény nyelvben találtató rokon, vagy egymáshoz hasonlító szók' gyűjteményeivel, — úgy Makary György ügyvéd a' hevesmegyei tájszók' második — végre Wirágh József a' hadtudományi műszók' első küldeményével öregbítették a' szótárkészületeket. III. Tudománytár' számára beküldött négy, nyelv-, két történettudományi, 's egy mathematicai értekezésnek bírálók rendeltettek. IV. Egy' külön nyomtatás végett beküldött orrostudományi munka, az illető véleményadók' különszakadásánál fogva harmadik tagnak adatott ki vizsgálat végett; nem különben egy törvénytudományi, 's egy közgazdasági munkának bírálók választottak. V. Kállay Ferencz r. tag' értekezései: „a' keleti nyelvek m. történeti fontosságáról“, 's „Lebediásról és a' magyarok ősi honáról“ Gévay Antal lev. tag' ajánlatára —, úgy Podhradezky József lev. tag „Ersekujvár“ czimű értekezése Jerney János rend. tag' javallatára a' Tudománytárban kiadatni rendeltettek. VI. Egy, a' Tudománytárba szánt mathematicai értekezés nyomtatástól elmozdítatott. VII. A' társaság' gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak: 1. a' könyvtár, az illető szerzők vagy szerkesztőktől, névszerint: a) Bugát Pál és Flór Ferencztől: Orvosi Tár, új folyam 2-d. feléve, és véres műtételek, D. Fritz után Pest, gr. — b) Színműtár, kiadja Nagy Ignác 3-d. füz. Buda, 4r, — c) D. Taubner Károly: Rövid leczke az epigrammról. Pest, 4-r. — d) Athenaeum' kiadóitól: Vizszabályozási eszméletek, irta Gáty István. Buda és Pest, 4r. e) Kacs Kovács Lajostól: Gazdasági tudósítások. Pest, 1839. II. f) Guzmics Izidortól: Egyházi tár. Pest, 1839. 5. és 6. füz. g) Szigligeti' Eredeti színművei. Pest, 8r. h) Bibliái történet, Stapf után Szaniszló József, Pest, 8r. i) Gasparich Kilié' Egyházi beszédei, 1 köt. Pest, n8r. k) Munkálatai a' pesti növendék-papság m. iskolájának, 6. köt. Buda, 8r. l) D. Fejes Mihály az egri fürdők, Eger, 8r. m) Boehm Károly. Quaadam in medium aevum. Pest, 8r. n) Egyházi beszéd V. Ferdinánd születése' napján, Szalay Imre. Veszprém, 8r. o) Egyházi beszéd Urunk mennybe menetele ünnepén, Szabó Imre. Veszprém, 8r. p) Der Freihafen von Triest, von H. v. Costa. Wien, 1838. q) Sopronyi estvék Kiss János, Soprony, 8r. r) Rumy Ksrolytól: Histor. Journal v. Gentz. Berlin, 1799. 3. köt. Sinkai, Principia lat. gramm. Balásfalva, 1783. Windisch, Geographie d. Königreichs Ungarn, 2 rész. Pressburg. s) Gerenday Józseftől: Magyar- és dalmátországi kigyók. Pest, 1839. t) Kálly Ferencz rend. tagtól: Kölcsény Ferencz gyermek- és ifjúkori

életrajza 's néhány eredeti levele. — 2. A' Kézirattár; a) Baross Józseftől: *Protocollum permanentis deputationis J. Cottus Trenchin*, imminente gallici exercitus in Hung. irruptione. 180% considentis. b) Schedel Ferencztől: egy chinai régiséggel.

— Aug. 5, 12, és 19-én tartott kisgyűléseiben, több nagy gyűlési tárgyakkal foglalkodott. Ezekon kívül: I. Frivaldszky Imre természettudomány-osztályi újonnan választott helybeli tag a' *magyarországi közsételepekről* szóló előadással foglalta el rendes-tagi székét. Az értekezés az évkönyvek IV. kötetében adatik ki. II. Plötz N. csongrádi 's abaúji tajszők' gyűjteményével járult a' társaság' szótárkészületeihez. III. Kotzebue „Az Epigramm“ című vígjátékának fordítása Kazinczy Gábor által, Guzmics Izidor tisz. és Vörösmarty Mihály rend. tagok' ajánlatára a' külföld játékszinbeni kinyomtatás végett, a' nagy gyűlés elébe terjesztetni határoztatott; ellenben egy törvény- 's egy történettudományi munka az illető bírálók' előadására nyomtatástól elmozdítottak. IV. Széchy György' értekezése az „egyetemi dialectusról“ Balogh Pál rend. tag' javallatára a' Tudománytárba fölvetetni rendeltetett. V. Egy, külön nyomtatás végett bemutatott hadtudom. 's a' Tudománytár' számára beküldött egy philosophiai 's egy közrendészeti értekezésnek bírálók' rendeltettek. VI. Az egyházi megyék közül a' beszterczei, egri, erdélyi, esztergami, kalocsai és nyitrai, nemkülönb a' jászai Convent, a' sz. Mártoni főapátság, 's a' dunántuli evang. superintendentia által beküldött 1838-ki, 's az esztergami, kassai, munkácsi, nyitrai, szombathelyi, váci és zólyomi megyék 's a' jászai convent, és szent Mártoni főapátság által beküldött 1839-ki névkönyveket beadván a' titoknok, ezen testületeknek köszönetet szavazott, 's a' többieket is illető névkönyveik' beküldésére megkéretni határozá, hogy azokat a' társaság statistikai tabellák' készítésére fordíthassa. VII. A' Florenczben létező academia della Crusca, évkönyvei' három kötetével kedveskedett a' társaságnak. Magányosoktól a' titoknok e' következő ajándékokat mutatta be: 1. Jakab István I. tag' részéről: a) *Eskü*, nagy opera 3 felv. Irta Rossi Kajetán, ford. Jakab István. Buda, 1838. b) *Dalok* Nestroy János „Földszint és első emelet“ című énekes bohózatából. Buda, 1838. c) *Gemma di Vergy*, nagy opera 2 felv. Irta Bidera J. E. magyaritá Jakab István. Buda, 1839. d) *Utasítás* mikép kell világtalan gyermekekkel kisdéd-koruktól kezdve czélszerűleg bánni. Buda, 1838. e) *Oktatás a' marhadőgről*. Buda, 1836. — 2. Beszédes József I. tagtól: *Kolosvártól Gréczi hajózható Országos nagy csatorna tervének rövid előadása*. Pesth, 1839. — 3. Tarczay Lajos I. tagtól: *Elemi számtudomány az alsóbb iskolák' számára*. Pápa, 1839. és *elemi ösméreték a' természettudományból*. Pápa, 1839. — Tóth Mihálytól: *Egyedül az örök élet' hívése ösmerteti meg e' földi élet' becsét*. Pest, 1839. — 5. Korda Jánostól: *Psalterium Davidis*. Köln, 1630. és *Justiniani Institutionum Libri IV*. 1627. — 6. Nagy Ignácztól: *színműtár*, 4d. füzet. Buda, 1839. — 7. Udvardy János I. tagtól: *Pyrker' Tuniziasa*. Buda, 1839.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

Felszólítás. Alulirthoz m. h. 19d. illy cím alatt: Sidney Edvard, egy 5 felvonásos dráma küldetett a' szerző neve nélkül, 's helyette egy lepecsételt jeligés levéllel. Minthogy az academia drámai jutalmára az idei határnap még mart. 24-en telt el, a' közelebbi alkalom pedig, mellyel komoly színművek pályázhatnak, csak 1841. mart. állván be: felszólítja alulirt a' beküldőt: jelené ki az academia' titoknoki hivatalának, levélben vagy szóval, e' darabróli szándékát; hogy az vagy mint elkésett visszaadathassék, vagy mint 1841-re szóló eltéessék, vagy talán külön nyomtatás végett legott a' társaság' szűnnapjai elmúltával vizsgálat alá bocsátassék. Minden esetben a' jelentéstevő a' jelige' közlésével bizonyítandván meg bizva létét. Pesten, sept. 3-án 1839. *D. Schedel Ferencz*, magyar tudós társasági titoknok.

CRITICAI SZEMLE.

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

History of the british colonies. By R. MONTGOMERY MARTIN.
London, 1837. T. IV. XII és 624 l. T. V. XV és 596 l.
8-adr.

Az angol gyarmatok régtől fogva nagy érdekekkel bírtak az európai nemzeteknél, 's így nem csuda, hogyha azokat tárgyzó munkák az olvasó közönségnek folyvást kedvesek valának. A' jelen munka' három első kötete, nagy megelégedést nyert, 's abban, nem csak sokoldalúsága, hanem a' szerzőnek különös élénk előadása miatt a' két utolsó is bizonyosan részesülend, melly az angoloknak Afrikában, ennek szigeteiben, 's az australian és európai tartományokban levő gyarmatbirtokairól szól.

A' IV. kötet' bevezetésében a' rabszolga kereskedés' átkát fejezi ki a' szerző, melly már mintegy 25 millió szerezcent hurczolt ki honából. Nem is kell gondolni, ugymond többi közt e' tárgyról a' szerző, hogy e' kárhozatos foglalatosság' üzőit 's pártfogóit a' bosszú utól nem érendi, melly azt kiáltja: megbüntetem az apáknak vétkeit azok gyermekeiben harmad 's negyed íziglen; 's bár megkezdte is Angolhon nagy bűnbánatát a' rabszolgaság' eltörlesztésének indítványozásával: azért még nincs leróva a' nagy tartozás. Minden nemzetnél, melly Angolhonnal viszonyban áll, tüzetesen sarkaltatni kívánja a' rabszolgakereskedés' véges eltíltását, egyszersmind pedig minden európai nemzetek amerikai birtokában levő rabszolgáknak tüstént felszabadíttatását. Illy körülmények közt, ugymond, legkevesebbé sem kell volna akadni a' spanyol és portugál udvaroknál nyilatkozással lépni fel, hogy a' rabszolgakereskedést a' tengeri rablással egyező alacsonyyságnak szükség tekinteni.

Az 1-ső fejezet' tárgya a' Jöremény' foka, mellynek területe 200,000 angol mérföldnél nagyobb. Miután Afrika ezen déli csücsának fölfedezési történeteit, uralkodóit, 's 1672-től fogva mostanig volt helytartóit elbeszéli 's számlálja a' szerző, bevett modorja szerint, a' tartomány' minőségének

rajzát adja. Sydnein kívül egy helyen sem talált utazónk annyi angolosságra a' hollandiakból álló népségnél, mint a' Tafelbay melletti városban. A' népről kellő méltánnyal ítélt. A' gyarmatbeliek' nagy része azon iparkodik, hogy olly népképviselői országlást nyerjenek mint Canada; innét az annyszor ismételt panasz a' megegyezések nélkül rájuk vetett nagy adó miatt. Kiterjeszkedik a' szerző az igazságszolgáltatás, az isteni tisztelet, az iskolák, a' térítési intézetek 's a' keringő ércz és papiros pénz felett; figyelmet fordít a' kereskedelemre, földmívelésre 's különösen a' juhtenyésztésre, melly azonban nemesített fajút csak 50,000-et számlál.

A' 2-ik fejezet Mórítz-szigetről (Isle de France) szól. E' Mascarehhas Pedro által fölfedezett szigetet, melly Portugallal együtt a' spanyol korona alá jutott, 1598-ban a' hollandok, 1712 a' francziák szállották meg. A' revolutio itt is számos pártolóra lelvén 1810-ben, 12000 angol sereg hódolásra bírta, 's azóta gyarmatjakép tekinti. A' hegyes, de folyamok által szegdelt szigetnek 1832-ben mintegy 90 ezer többnyire rabszolgáskodó lakosa volt.

A' 3-ik fejezet' tárgya Uj-Déli-Vales, mintegy 8000 angol mérföldnyi területtel. Az éjszakamerikai szabad országoknak Angliától elszakaszkodása óta keletkeztek itt e' partvidéken a' telepítmények. 1619 óta szokássá lőn Angolhonban a' vétkeket Amerikába átszállítani. Az itteni birtok legnagyobb részének elvesztése után, munkaházak vagy az afrikai partokra szállítás által igyekeztek a' társaságra nézve veszedelmes gonosztevőktől menekedni, míg végre Cooknak az uj-dél-valesi partvidékről adott tudósításai, ott, gonosztevőkből gyarmatállításra serkenték az angolokat. E' végre 1787-ben indult a' portsmouthi kikötőből az első 11 vitorlás hajó, 757 elítéltet vivén magával. 1788-iki januárban szállottak partra, 's megtelepedésekkel alapját vetették meg a' most már 100 ezeret sokkal haladó népességnek. A' vidéknek igazán festő tekintet ad a' völgyek, halmok 's 4000 lábnyi magasságra emelkedő hegyek változatossága. Buja növényélet, gazdag kőszénrétegek 's gyönyörű erdőségek nagy mértékben emelik a' tartomány' becsét 's kellemét. A' szerző' előadását igen érdekessé teszi az elítéltek' hajóra át- és kiszállítása módjának körülményes leírása. A' gyarmat alapításakor egy kormányzója volt, teljes hatalommal felruházva; most a' törvényhozó tanács korlátozza cselekvéskörét. A' gyarmat' nyomossága újabb időkben tetemesen emelkedik, 's jövedelme az utóbbi kilencz év lefolyása alatt öt-szörösen szaporodott.

A' 4-ik fejezet' tárgya Van Diemensland vagy Tasmania. Ez 1804-ben az angol korona számára elfoglalt szigetet, IV. György 1825-ben függetlennek nyilatkoztatá Uj-Dél-Valestől,

egyszersmind külön kormányzót adván neki, ki épen semmi viszonyban nem áll a' sidneyi ujdon rendezett hatóságokkal. A' szigetvidék' tekintete sokban hasonlít Uj-Dél-Valeshez. Szerencsés helyzetetésben a' Dervent széles torlatánál fekszik a' főváros Hobarttown, erdőborította halmonokon emelkedve, 10,000 lakossal 's évenként nevezkedő műiparral és vásárokkal. A' sziget' népességének szállított részét 12 ezerre teszik, melynek hatod része nőnembeli. A' szabad lakosok' száma összesen csak tizenötezer, 's még is a' mi nekünk magyaroknak talán hihetlennnek is látszik, tíz folyóirat jelenik meg a' fővárosban, 's hogy a' közös jövedelem, a' sziget csekély volta mellett is jóval felülmúlja a' kiadásokat.

Az 5-ik fejezet Kelet- a' 6-ik Dél-Australiát, a' 7-ik Falkland' szigeteit, 8-ik Sz. Ilona' 's a' Menyhemenetel' szigeteit; végre a' 9-ik Angolhonnak Africa keleti partvidékein lévő telepítvényeit tárgyalja. Mindegyik leírásánál kitűnik a' gondos utazó, kinek figyelmét alig kerülheti el valamely nevezetesebb tárgy. Sz. Ilona' szigeténél kitérést enged magának a' szerző Napoleonnak itteni viszonyaira 's érdekesen adja elő ama' terveket, melyek inneni fogságából megszabadítására voltak intézve.

Az ötödik könyv' 1-ső fejezete Gibraltarról szól. E' tengerfok' története, név szerint annak Elliot által Francia- és Spanyolország tulnyomó hatalma elleni emlékezetes oltalmaztatása, különös gonddal, 's mint látszik előszeretettel van előadva 's számos oklevél által felvilágosítva. Most ezenél több darab lőszert áll e' meredek sziklaormon, 's biztosítja Anglia' birtokában e' kulcsát a' középtengernek. Jeles vízvezetések, 's roppant medenczék, melyekben a' sziklafalakon átszüremkedett víz összegyűl; andalusiai éghajlat; a' kemény földkebelhez képest buján tenyésző növényzet; narancs-, olaj-, fige- 's pálmaerdők, gyönyörűvé egyszersmind egészségesse teszik a' vidéket. Népessége a' katonaságon kívül, 1835-ben 15,000 volt.

A' 2-ik fejezet tárgya Malta és Gozo. Érdekes e' szigeteknek a' phöniciáziak' megtelepedése óta a' maltai vitézek utolsó nagymesteréig La-Valletteig vezetett történeti-cienek, az Ozmanokkal volt számos küzdéseinek, St. Elmonak Napoleon 's utóbb Pigot tábornok által történt megszállatásának elbeszélése, az 1805-ki szeptember 5-ikén kötött 's itt lenyomatott szerződés' pontjaival együtt. Fővárosát La-Vallettet szép épületek, melyek közt kitűnők a' vesztegintézetek, csinos utcák, téres vásárhelyek 's kikötők díszesítik. Ha valahol, itt bizonyára szükséges a' vesztegintézetek' szigorúsága, a' kelettel való szüntelen érintkezés miatt. A' maltai nép olasz, német és arab nyelvt' zagyvalekát beszéli, mely-

ben mindazáltal annyira uralkodó az arab szóejtés, hogy a' maltai pór nagy nehézség nélkül értekezhetik az arab puszták' szülöttivel. A' nép' szorgalma ismert hírességü. A' földbirtok' fele magányosaké, fele pedig, egyenlő részben a' kormányé 's egyházé. Leginkább természetik a' pamutnövény. A' sziget' katonai őrizete olly nagy számú, hogy Anglia bármilly hirtelen vállalatra elég haderőt állíthat ki. A' fejezetet Maltának hajdani politicai nyomosságát fejtegető értekezés zárja.

A' 3-ik fejezet. A' jóniai szigetek' természeti 's történeti ismertetését nyújtja, Corfunak az angol védelem alatti emelkedésére kiterjeszkedőleg. Vidékismertetése közben figyelmet fordít szerzőnk az itteni görög régiségekre is, azután alaposan írja le az alkotmányt, a' nép' erkölcsi és physical életviszonyait 's általános fejlődése' fokait. A' 4 és 5 fejezetben Cephalonia és Zante; a' 6 és 7-ikben St. Maura, Ithaca, Cerigo stb. a' 8-ikban Guernsey, Jersey stb. végre 9-ikben Man sziget' ismertetése közöltetik. Bezárólag némelly mellékletek következnek, mellyek közt legnevezetesh a' jóniai szigetek' alkotmánya 's a' maltai vesztegintézetek' rendeltetésének leírása.

Götting. gel. Anzeigen (No. 32. 1838.) után

K—y.

Souvenirs du duc de Vicence, recueillis, et publiés par
Charlotte DE SOR. Két kötet. Paris, 1837.

Sorné asszonyságnak, jelen emlékiratbani, szerző- vagy inkább szerkesztői érdemét, tüstént annak megjelente után, több francia lap megtámadá, egy ismeretes köztársasági nevezetességnek tulajdonítván a' munka' tollvitelét. A' kérdésbeni tudományos viszály, véleményünk szerint, magában csekély érdekű; jónak gondolók mégis megemlíteni azt, mint-hogy, ha van ez' állításban valami igaz, a' könyv' olvasmánya az által, hogy egy juliushós vállalja magára a' császári zsarnoklat' valóban vonzó védíratát kiadni, vagy legalább segédkezet nyújtani annak kiadásához, újabb kecsét nyerhet. Az író munkája' eredetéről, 's származtáról mintegy következőleg nyilatkozik: ő, és Caulaincourt ur 1826. év' szentmihályhavában találkoznak a' plombièresi fürdőkhben. A' főlovászmester gyomorrákban szenvedett, 's íróónkn' egészsége szinte ingatag lábon áll. A' két beteg, az időt elcsevegendők, hosszú estóráikat többnyire együtt tölték. E', főleg Napoleont tárgyazó beszélgetéseknél az előadó szerepet ter-

mészetesen Caulaincourt viselé. A' beszélgetések' tartalmát *Sorné* asszonyság gondosan följegyezteté, 's több évig, mint kéziratot tartogatá, míg végre baráti' biztatására magát elhatáráz azok' nyilvánításával amaz olly nevezetes korszak' történetíratához szinte némi pótlást nyújtani. Hogy az illy körülmények közt készült munka határozott pártszínezetet visel, felesleg volna bizonyítgatni. *Sorné* asszonyság ugyanis folyvást legbelsőbb tisztelettel szól a' viczenczai herczeg' bámulandó érdemeiről, ki ismét fáradhatlan Napoleonnak felhőkig emelésében. Soha sem látá ő Napoleont, nyilatkozik a' herczeg, az őt' körülűgárgzó óriási dicstől elmaradni, 's lélekereje önmagát soha sem tagadá meg.

Caulaincourt ama rendkívüli férfin' minden istenítése mellett, annak élte' különböző perczekbeni eseményeket adván elő, néha ellenmond önmagának; így, például, a' fontainebleau-i trónlemondás, — 's ezt Napoleon' bámulói sem tagadhatják — minden lélekerejét elveszté. Caulaincourt is megvallja, miként akkor a' hőst szellemi csüggettség, 's lelki-zavar lépék meg. Ő amaz eseményt minden utánna következett, 's jobban, vagy kevésbé ismeretes körülményekkel adja elő. A' helyett azonban, hogy a' merényt az emberi természet által mentegetné, mellyet bizonyos rendkívüli esetekben a' legszilárdabb lelkület sem tagadhat meg, ő Napoleont egy, a' legzordonabb sorscsapások alatt is soha emberi gyengeséget el nem árult, majd isteni lénynek festi. Minden, azon időből emlékiró megegyez abban, hogy volt időpont, mellyben Sándor orosz császár Napoleon' legőszintébb bámulói közé tartozék, 's barátságát nagyra becsülé. Igen kétkedhetni azonban, hogy ez' érzelem folyvást, minden politikai viszony közt, változatlan maradt. A' győző, véleményünk szerint, csak akkor bocsáta meg a' hivtelenné lett barátnak, midőn ennek sorsáról szabadon rendelkezheték. Egyébiránt semmikép' sem látszik még eléggé bebizonyítva előttünk, miszerint Sándor, mint Caulaincourt állítja, a' Bonaparte uralkodóház mellett ünnepélyesen nyilatkozott, 's az ideigleni kormányzást követelt Bourbonok' visszahívásának ellenszegült volna. A' restauratio alatt, 's főleg az 1830-ki revolutio óta egy, a' különböző pártok közt még el nem döntött viszálypont az, vallyon, 's milly mértékben kényszerítették idegen szűronyok által Franciaország a' Bourbonok' elfogadására. Caulaincourt azonban egyenesen az ideigleni kormányt támadja meg, 's minden szerencsétlenséget azok által mond származottnak. Megvallja, hogy Páris' elfoglalása után egy pillanatnyi határozatlanság, 's rémülés következék, úgyhogy a' következő nap' jövődjébe legügyesb férfiak sem láthatának. Következő, e' könyvből vett monda bizonyítja, hogy jó hosszú időköz alatt szó sem vala Bourbonokról.

„A' lemondás, 's aláírt egyezkedés után, mond a' főlovászmester, azonnal minden, még a' császár mellett maradt, nevezeteseb személy el hagyá Fontainebleaut, 's Párisba siet. Bassano herczegen kívül, ki egy perczig sem hagyá el állását, egy ministert, vagy méltóságviselőt sem tudok, ki a' várban maradt volna. Az ideigleni kormány minden szökevényt megelőzőleg fogada; teljesen azonban nem vala megnyugodva. Biztosítania kelle magát, hogy a' hadsereg' tömege szintolly engedelmeskedve fogadandja a' dolgok' új folyamát. Ez okból kis választmány alakittaték, melly minden marsalt felszölliáta, hogy a' parancsa alatti seregekből mennél többet bírjon rá az új kormányhozi pártolásra. Egy a' kegyelem, 's hivatalosztogatók' ajkiról elreppent kívánat elég vala akkor a' hazafiui buzgalom' szurdalására, 's vetélkedve törekvék számtalan a' régi zászlóhoz hív maradt tábornokokat az új alá csábitgatni. A' vitéz tábornok Leval 10,000 emberből állott seregosztályt vezérle, mellyet Spanyolországból az idegen seregektől ellepett Francziaországba szerencsésen visszavezetett. Tizenkét órányira állomásoza Páristól, 's... marschall' seregéhez tartozék. Leval tábornok nem hagyá el osztályát, nem siete Parisba kedvezményeket köldulandó. A' díszszobákban nem ragyoga, a' hadseregnél ellenben igenis tündöklék, 's a' császártól nagyra becsültétel. Az ideigleni kormány nem ok nélkül óhajta személyével újonczai' számát nevelni, 's hallgatása nyugtalanító vala. Meg nem foghaták, hogy ő, 100,000 franknyi jövedelemmel, mellyet minden áron megtartni törekednie kellett volna, nem siete engedelmeskedést, 's szolgálatát ajánlani. Illyesmi akkor nevezetes kivétel vala. ... marschall tehát egy, segéde által hozzá intézett íratban felszölliáta őt, mint főnöke, 's barátja, hogy önmaga- 's tisztkarának az ideigleni kormányhoz állását haladék nélkül küldené be. Leval tábornok a' marschall' levelét több ízben figyelemmel átolvasá „Én ebből egy szót sem értek', szól végre a' tábornok, 's erre a' tiszthez fordul e' szavakkal: „Én nem értem.“ — „Hogyan, tábornok?“ — „A' marschall ur azt írja, küldjem be önmagam' 's tiszteim' hozzáállását; de — miért, vagy mihez való hozzáállást?“ — „Hah — tábornok! úgy vélem — én nem tudom —“. „No jó tehát, mondja meg ön a' marschall urnak, hogy én azt kérdem: mihez álljunk hozzá?“ 's ezzel hátat fordíta a' tisztnek. A' marschall kinyujtja kezét a' hozzá belépő tiszt felé, a' levelei fejeletet átveendő. „Marschall ur, szóla a' tiszt, szóbeli fejeletet hozok. A' tábornok, miután kegyelmességé' íratát többször átolvasá, felém fordulva mondá, ő nem érti azt, 's engem megbizott, kérdezzem meg önt: mihez, 's miért álljanak ők hozzá? A' marschall egy perczig gondolkodni látszék. Menjen ön, szóla azután, Benevent herczeghez, is-

mételje előtte Leval tábornok' feleletét, 's kérje őt nevemben, méltóztatnék a' tábornok által kívánt felvilágítást önnel közölni. A' tisztt Talleyrand' palotájába érkezvén előadá követ-ségét. „Nem de ön a' szertartómester Caulaincourt ur' fia? kérdé félbeszakasztva a' tisztt beszédét a' herczeg. — „Igen, fonséges herczeg. A' marschall ur kérdezteti általam“ — „Hah! miként érzi magát ön úratyja? nem de Párisban van ő? — „Igen jól; igen, fonséges herczeg. A' marschall ur —“ „örvendni fogok, ha őt láthatandom.“ Ezzel fölemelkedék ül-téből, 's folyvást előre sántítva, a' tiszttet, saját álnok ar-czulattal, az ajtóig nyomá. „Mondja meg ön a' marschall urnak, hogy az ideigleni kormány köszöni, 's használni fog-ja tudósítását“ valának végszavai.

Caulaincourt igen erőköszik a' világot elhitetni, miké-ppen ő mind azon koronás főeknek kedves barátja, kikhez él-tében közelite. Ha oroszországbani követtségéről van szó; azonnal Sándor császárrali legbizalmasb beszélgetéseit nyil-ványítja, 's beavat benünket e' fejdelem' éltének legmélyebb titkaiba; melly fontos közleményei' folytában a' szép N. asz-szonyság' neve, több izben botrányzó módon koczkatatik. Szóval, ha igaz az, hogy Sándor császár feltará a' francia diploma előtt szívrejtéelyeit, úgy soha szerénytelenebb meg-hittet nem választhatott volna. A' főlovászmester Párisból ki-tiltaték; ámbár őt, mint beszéli, Constantin nagyherczeg sa-ját kocsijában hozá a' fővárosba; ugyan e' herczeg mutatá be őt császári bátyjának, kitől nyílt karokkal fogadtaték. Napoleon' főhivatalnoka ura' javát czélzó kerelemmel járul a' császárhoz, ki némi gondolkodás után megigéri kérelmének a' fejdelmek' gyűlésébeni támogatását. Az éj' egyéb részét Sándor vele tölti, szerelmi kalandjairól, féltékenységéről, 's más illy gyönyörű dolgokról beszélget vele, mint valamely két ifju oskolatárs, kiknek semmi fontosb tárgyról nincs mit beszélniök. Ezek' 's az emlékirat' több illy helyeinek ol-vasása könnyen gyanut támaszthat a' közlemények' valódisá-ga felől. A' főlovászmesternek Napoleon' nevébeni alkudozá-sa, a' császári meghitt' jó akarata mellett is, mint tudva van, sikertelen maradt, 's híven, alázatosan látjuk őt' visz-szatérni urához. Azon férfiu iránti fájdalom- 's szeretetömlé-dezéseit, a' ki melletti szolgálatoknak áldozá egész éltét, épen nem rosszaljuk; a' könyv' több lapját töltik el azok, 's kétségkül a' legőszintébb szívből származvák. De ugyanazt, tán hasonló érzelmek messze is ragadják az ócsárlásban, mellyel a' restauratio, 's az ez által — hatalma' megerősítésé-re — választott eszközök iránt nyilatkozik; például nagy el-keserüléssel veti szemére a' császári testőrsereg' feloszlatását, 's elbocsátását. Ez vala, véleménye szerint, a' legnagyobb politicai hiba, millyet valaha kormány elkövethete. Megjegy-

zésre méltó, hogy Caulaincourt e' szemrehányásai' támogatásul XVIII. Lajosnak e' testőr sereg közti Párisba menetére hivatkozik, melly sereg' sorai közt a' legkevésbé éleslátásu is, mint Caulaincourt maga is állítja, észrevehető minden katoná' arczán a' düh', 's méreg' kifejezéseit. Milly iszonyu háladatlanság vala tehát XVIII. Lajostól — eltávolítani személye mellől olly embereket, kik dühös, 's mérges érzelmeket tápláltak iránta kebleikben. Vagy tán Napoleon az 1815. év' bőjtünas' hava 30-án megtartandá maga mellett a' király' hadi udvarnépét, 's palotája, személye' őrzését arra bízandá, ha az önként el nem vonulanda a' fővárosból? — És ki ócsárolja Lajos Fülöpöt, hogy trónraléptekor azonnal fölöslatá a' királyi testőrsereget?

Mindedig még olly nyomtatott mű nem fordula meg kezeink közt, mellynek kidolgozása — vagy kiadásában a' császári kormány' egykori főhivatalnokai résztvevének, hol mindegyike azoknak, a' mennyire tőlök lehete, bebizonyítani nem törekedett volna, miképen ő Enghien herczeg' kivégeztetésében legkisebb részt sem vőn. Szintűgy a' vicenzai herczeg is. Neve sokkal nyilvánosban vala ama szomorú eseménybe bonyolva; hogy sem gondoskodnia ne kellett volna, emléket, ha tehetségében álla e' mocokból kitisztítani. Caulaincourt a' körülményeknek, az ő részére igen szerencsétlen összeütközése' következtében épen azon nap' bizaték meg a' császártól egy, az akkori bajor választófejedelemhez intézett titkos küldetéssel, mellyen egy más személy Párisból Enghien herczegnek, a' nemzetek' joga' tapodása, vagy inkább árulás általi elfogására kiindula. Midőn küldetéséből visszajöve, csak akkor tudá meg a' herczeg' halálát. Több barátja, e' gyalázatos tettheni részvétét gyanítva, tőle elfordula; ez őt kinosan gyötré; annyira megtagadá még is ura' kedveért önmagát, hogy ártatlansága' nyílt kimondását mind eddig elhalasztá. Most *Sorné* asszonyság' hőse' becsületére állítja e' könyvben, miszerint ő semmit nem vehet szemére e' pontban önmagának. Védelme' elhittetésére a' vicenzai herczeg, mint bizonyítványt hozza fel Sándor császárnak, kihez követnek nevezteték ki, hozzá intézett levelét; mellyben, a' többi közt, ezeket olvashatni: „Ministereimtől, kik akkor Németországban laktak, minden lehető módon tudakozódek. Tudom, hogy ön amaz iszonyú ügyben ártatlan. Ha még legkisebb gyanut táplálnék is ön iránt keblemben, semmi mennyei, vagy földi hatalom nem birhatna önnek elfogadására. Önnek udvarombani első tartózkodásakor még igen fiatal valék; ön szinte az vala; én azonban önt már akkor megittém, 's mielőtt ama' gyalázatosság' apróbb körülményei tudtomra esének is, jótállandék, hogy önnek abban része nem vala.“

A' főlovászmester' utolsó évei hosszú, szenvedésteli haldokláshoz hasonlíthatók. Szinte gyomorrákban halt meg, mint Napoleon. Sorné asszonyosság nem mulasztá el megjegyezni e' körülményt, befejezendő az egyenvonalt, melyet a' császárság' feje, 's e' főhivatalnok közt haladék nélkül kimutatgat. Ha hihetünk ez' irónőnek, szerinte Napoleon önmaga is elismeré az ikeregyenlőség' e' neimét, 's több ízben mondá főlovászmesterének: „Ön, Caulaincourt, én vagyok.“ Ki azonban Napoleon' büszkeségét, 's elsőség iránti örökös vonzalmát ismerte, és tudja, miképen ő azokat nem is titkolgatá, illy nyilatkozványok' olvasásán csak bámulhat. Ez' okból mi ezt a' kiadónő' rovására említők meg, ki szintolly lelkesülést, és szent tiszteletet mutat hőse —, mint bármelly, azon időből emlékiró annak parancsnoka iránt.

Blätter f. litter. Unterh. (Nr. 330, 1838) után.

M. K.

Lehrbuch der Universalgeschichte, zum Gebrauche der höhern Unterrichtsanstalten, von Dr. Heinrich LEO. Halle, 1835. 1836. I. Bd. 37½ ív. II. Bd. 31 ív. n8r.

Ára 6 f. 34 kr. pp.

Az általános világtörténetet magokban foglaló számos kézikönyv közül, kitünőleg dicséretet érdemel a' jelenvaló ama világos előadásért 's jó rendért, mi szerint mindenütt a' legelhatározóbb pillanatok vannak kiemelve a' véghetlen terjedelmű anyagból; de minden kedvező alkalommal engedtetik az olvasónak részletes áttekintése is a' magánszerűbb cselekmények' mezejének. A' szerző' modorja merésznek mondható, meg egyes népeknek egész történetzeit elmellőzi; de mégis helyeselhető, mert annál világosabban tüntetheti elő azokat, mi az egész emberiségre nézve érdekes. Így p. o. a' német birodalomnak nagy Károly alatt megalapulási időszakát egyenesen a' kereszties hadak' korába szökel át, alig érintvén meg egy pár szóval az Otto-k idejében történeteket. Németország magántörténeteiben megbocsáthatlan fogyatkozás volna; de világtörténetben szükséges gazdálkodásnak nevezhető; mert ebben az a' feladat: világtörténetileg elhatározó időszakok' rajzát adni híven, 's mintegy bérzfokul bérzfokra lépdesni, mellyek közben a' völgyek elmaradoznak. És csak illy bánásmód következtében volt lehetséges, a' fő időszakokra nagyobb figyelmet fordítani a' nélkül, hogy a' könyv rendkívül nagy terjedelmű ne legyen. Ezt a' merész, szilárd 's biztos kezelését a'

világtörténet' előadásának szükségkép elibe kell tenni azon aggodalmas vagy futólagos modernak, melly semmit nem akar elhullatni, mellőzni, vagy pedig mindent csak könnyedén érint. Illy előadás; minőt a' szerzőnél találunk, ön-magához a' világtörténethez is sokkal méltóbb. Nagy vonalmai sokkal mélyebben tapadnak az elmébe; főnsége nem aprósodik el, nem válik unodalmassá; a' tanuló' érdeke sokkal jobban lekötetik 's könnyebben tud irányzatot adni nézeteinek.

Bőven 's jól alkalmazott hivatkozások által könnyűvé teszi a' szerző azon tárgyul, mellyet röviden ad, 's mellyről talán az olvasó többet szeretne tudni: máshol elégithetni ki tudásvágyát. Ezekből látható, milly egészen új alakot ölte magára husz harmincz év óta a' történettudomány. Minden előbb ismert körülmény újabb vizsgálat alá vonaték 's az eddig nyomtatatlan heverő kútjőkből számos új hozaték napfényre. Habár — a' mi természetes — az idő' hangolata 's érdeke a' történettudományra is volt befolyással; habár ó-szerű vallásos vagy új szabadelmű mérővesszőkhez alkalmaztattak is gyakran a' történeti lettdolgok; habár végre a' régi tudakosság, az aggodalmas beiktatgatas sok csekélységet vegyített is a' nagyobb történetek' sorába, az új bölcselkedési düh pedig minden tapasztalatit is ugyanazon eszme alá iparkodott szorítani, mégsem tagadhatni, hogy a' történettudomány óriási előhaladást tőn, 's hogy e' rágódások, ugyszólván csak kérgéig hathatának. Lényegére nézve nem szolgált a' történeti szellem az elmélkedő lelkeknek; 's az ő hatalmát még most is félre akarni ösmerni, bohóság volna. Bizonyos az, hogy az igazság a' történet' földén, mindég tokélyeshülő világos irányzat és összehasonlítás által gazdag győzelmeket vívott ki magának, mellyeket tőle semmiféle iskolaiság többé el nem ragadhat.

Literaturblatt (Nro 95. 1837.) után,

K.

UTLEIRÁSOK.

Az elhunyt¹⁾ munkái. (*Werke des Verstorbenen.*)

Jugendwanderungen. Stuttgart, *Hallberger*, 1835.

Semilassos vorletzter Weltgang. In Europa. Dritte Abtheilung. Daselbst, 1835. 20¼ Ára 3 for. 30 kr. pp.

Semilasso in Afrika. Erster und zweiter Theil. Daselbst, 1836. Ára 6 for. pp.

Az angol lapok¹⁾ haragja az elhunyt iránt igazságtalan. Ha, mint soha, tiszteletünket meg nem vonjuk az igazságtól, kénytelenek vagyunk megvallani, a' herceget is azon baj éré, mit jelesb' írók csak ritkán kerülhetnek-el, t. i. először szépen, aztán könnyen, aztán sokat, aztán kissé sokat írnak. Mi egy év alatt, ezen csinos kéztől, 9 kötet helyett hárommal is megelégednénk, 's némelly életrajzi, 's regényszabású episodok' kihagyásával, mellyekkel a' 9 kötet áradoz, mit sem fognánk veszteni. De ez még is nem áll ellent, hogy az elhunyt¹⁾ munkái gyönyörrel ne olvastassanak, 's teljesek ne legyenek azon lélekkel, melly ha csak ugyan meg van, magát sohasem tagadja meg. Mint a' nemesh gyümölcs örömet rejtezik a' sűrű lomb' árnya' mögé, 's a' legfinomabb, 's legkönnyűbb fűszert hozó hajók legtöbb súlyteheret emelnek, az elhunyt is, úgy látszik, nem másként igyekezett utolsó iratainak legérdekeseb' helyeit, még érdekesbökké tenni a' kevésbé érdekes által, 's midőn Afrikában oazról oazra a' pusztában utazik, olvasóit is valószággal maga mellett utaztatja.

Elhunytunk minden tekintetben költői utazó, ki nem kalandoz ugyan mint Jean Paul¹⁾ markgrófja másokat boldogítandó, de ki maga boldog, nem mint Tieck¹⁾ Zerbino hercege, szépet keresendő, de ki azt még is mindenhol talál. Sors és lángész által egyiránt kegyelve, születés által a' közönséges útvesztődségen feljül emelkedve, mindenütt szívesen látott, gazdag, azon korban, hol még az élethölcsé-

1) Mint tudva van, ezen elhunyt nem egyéb mint herceg *Pückler Muskau*, híres német író és utazó, ki jelennen Pesten mutat, Afrikából honába térendő.

ség és élvezet mint narancstermés és virág egy fán függ, és a' szép iránt olly érzéssel ellátva, melly az újság által még ingerül, melly őt pihenni, nyugodni nem hagyja, melly, mint méh, minden idegen virágra repdes, és a' való, mindent csak játszva fogadó, költői szeszély által nem ment egészen az arab regényességtől — egy ilyen költői német utazót az angolok épen nem érthetnek, és valóban nevetséges, ha olvassuk, mint neki ripakodnak azért, hogy Afrikában pillangókat és cserebulyókat fogdosott, szép zsidólyányokat látogatott, étjegyzékeket csinált, arab méneken lovagolt, a' régi római romokon villás reggelit (*dejeuner à la fourchette*) csapott, míg a' gyarmatosításról semmit, a' régiségekről is szinte semmit sem szól, semmi földírat-, ország- ipar- kereskedéstani nem közöl. Így korholja Nestor Tieck' kedves Zerbino-jában a' régi költőket, mivel költészi aprócseprőségük mellett, a' használatosra legkisebb figyelemmel sem voltak. De szerző jó eleve nyilvánítja, mikép ő nem haszontevőleg, hanem kedvtelésből utazik, mint Semilasso' Afrikáb. I. r. 232 l. láthatni.

Az „ifjuutazásokban“ a' legkülönbélebb, jobbadán könnyen szerzett emlékezések vannak. Nehány anekdoták kellemesek, például a' boldogult Brun Friderikáról: Brun aszszony siket, társalkodásban egy kis szarut használ, de annyit tud Romáról, és mindenről a' mi a' művészet' mezejébe vág, és egyszersmind olly közlékeny, hogy társaságában Vasi-t nélkülözhetni, de korához képest szinte érzelgő. Midőn őt először látám, monda, borús szemmel az ablakra pillantván: „Ah! az ég ismét sir a' föld' bűnén!“ és ez nem egyebet tőn mint: „esik az eső.“ Romában hallá egy igen hiteles tanutól a' közlő, miképen ezen érzelgő hölgy első ott létekor Olasz honban semmi másról mint zsványokról és gyilkolásokról álmodozott, és egyszer, midőn egy szamárlaka alatt elbődült, kiálta szobalyányának: ah, nézz ki csak, már ismét egy szerencsétlent gyilkolnak meg!

Nagyon igaz, mit szerző a' péteregyházról mond, és örülünk, hogy ezen nézet a' később korra is ált látszik jutni. „Ha Bramante (vagy Angelo Mihály) valóban ezt mondta: csudáljátok a' Pantheon' kupját a' földön, én azt a' levegőbe teszem“, ugy ő mint nem ritkán történik, káprázató szavakat mondott, mellyek először meglepnek, a' közelebbi vizsgálatnál pedig nem állják ki a' próbát, mert sok igen csudáltathatik a' földön, a' mi a' levegőben igen haszontalannak fogna tetszeni. Ha, például ezt, egy még nagyobb mester mondaná: „csudáljátok a' piramisokat a' földön, én azokat a' fellegekbe teszem“ és valóban aztán a' piramisokat a' Cimborasso' vagy a' Montblanc' tetejére is helyhetné, hol a' roppant tömegek csak faköpnyegeknek

tetszenének — nem kellene-e a' vállalat' nehezségen álmélkodnunk, de egyszersem meg is vallanunk, hogy a' piramisok a' földön sokkal meghatóbb benyomást tettek, mint miután szemeink elől a' fellegekbe emeltettek? Az építészetben oly szerencsétlen keresztalak, az oszlopok', boltozatok', kúpok', elkülönzött kápolnák', bevonuló filkék', előnyúló oltárok' és sírkövek' végtelen sokasága, jobbadán, számlálhatlan, szerfelett silány művű czifrasággal sűrűn előtve, melyek majd arabesk és czikornyák, jelképek és címerekben, majd félig emelt metszvény (basrelief) és galambok, angyalok és pápákban, vagy pedig kisebb nagyobb alakú szentek- 's egyházatyákban szakadnak meg, ezek együtt oly megoszlott egészset tesznek, hogy itt sohasem lehet oly, egységben 's nagyságban hasonló benyomást erzeni, minővel a' Pantheon egy tekintetre oly önkényesen mint hatalmasan lep meg. A' 'czifrázás' ezen szertelensége, és az egyháznak abból származó mostani ábrázata, párosulva nagyságával indítja csudálóit egész elragadtatva felkiáltni: épen oly fönségesek, mint ékesek. Ha azonban meggondolja az ember, mi azaz ékes fenség, és mi az a' fenséges ék, kísértetbe jut ezen dicséretet gúnynak tartani."

Érdekes Nápoly' राजा azon korból midőn azt az angolok megszállották. Ezen alkalommal elbeszéli szerző egy schweizi' történetét, ki francia szolgálatban, egy angol szolgálatban lévő hannoveraitól nagyon megsebesített, 's ezt veti utána: „Milly különös, gondolám, itt Europa' végén, hol Francziák és Angolok hadakoznak, még is csak különböző tartományú Németek a' kik azokért egymás ellen harcolnak! Szegény hon! Az utolsó kötete Semilasso' europai utazásának folytatja Paristól a' touloni út' elbeszélését. Lássunk itt egy mutatóványt az elhúnyt' kedves módjából: „Irni akarván (Gavarny-ban) köpönyegembe burkolódtam, és, igaz, sans façon egy vánkost, lábamra teendő, az agyból kivettem. Kevéssel aztán jöve ki, azt észrevéve, a' fogadósné' hallgatásban szép, boszúban büszke leánya, egy durva vázson lepellel, és csendesén elhuzván lábam alól a' vánkost, lepelbe takará azt, és ismét visszatéve: „Monsieur“, monda most, „il y a des gens aussi propres que vous, qui viennent ici, et qui n'aimeraient pas poser leur tête ou vous avez mi vos pieds. Nous ferons tout pour vous contenter, Monsieur, mais il faut être raisonnable.“ Első pillanatban fel akarek csattanni, és mint az angol a' tipogó terhes aszszonyt, a' vánkost is rovásomra jegyzetni, de e' szó racionable lelkembe villant. „Vous avez raison, ma bonne, viszonzám, „je vous demande pardon, et je vous remercie de votre attention.“ Eddig hát okosan megbíráltam magam, de midőn. aztán, inkább melegedendő, a' konyhába men-

tem, hol az en begyes zsémbelőm' anyja kávémát főzé, még sem tartoztathatám meg magam, hogy kissé meg ne boszúljam, kérdezvén a' lánytól, ki anyjához szerfelett hasonlított: talán mind ketten testvérek? A' hiúság úgy sajátuk a' természet' gyermekeinek, mint a' világiainak, és ő legott nagy haragosan mondá: igen gyenge szememnek kell lenni, ha nem látom, hogy az az ő anyja, 's testvére épen nem lehet. „Eh bien, ma chère“ mondám, „c'est une erreur, j'en conviens, mais ne vous fâchez pas — il faut être raisonnable!“

A' Pyrenee táji rajzolatok is érdekesek. Mi ezeket mellőzzük, egy bélyegző erkölcsképet közlendők déli Frankhonból: „Frankhonban falukon nagyon bőmarkúak szoktak a' vár névvel lenni. Csak nem minden mezei ház chateauxnak (vár) és minden parasztkunyhó, la maison d'un particulier-nek kereszteltek. Azon várak ugyan, melyeket láték, terjedelmeket tekintve, szükségből vár gyanánt mehetnének, de belsejüket, 's uraságokat csak nehezen tudnák honnosaim magoknak képzelni. Magyarán mondva: a' várak valóságos disznólak, és lakói, szennybűzősen, iszonyatos pőrén, palotáik' ábrázatahoz tökéletesen hasonlók. A' szobák' padlatán, keves munka után, bizonyos fűmag jobban megragadna mint a' poczdámi gyepen; a' mennyezet pókhálókka borított, kormos gerendákat mutogat', bútorok minőket csak köldös szenvedne meg; tyúk, galamb, disznó, malacz, békés összetartásban a' családdal, használja a' szobákat, a' házajtó mellett a' közönséges.... a' szabad ég alatt, nem, az valóban feljül van a' leiráson! E' mellett a' kényelem' legkisebb nyomát sem találhatni, legkisebb intézkedés sem ezen éden' kényelmes éldeletéhez, semmi leveles szín, semmi fa paddal alatta, és a' veteményes- és gyümölcsös kertet kivéve, leg parányibb zugocska sincs, melly csak sejteni is hagyná, hogy a' birtokosok' agyában egyetlen egy gondolat is fordult volna még a' finomabb élvezetről. És ezek ám nem parasztok, vagy ügyefogyottak. Oh nem, nagyon tisztességes és művelt emberek, a' jó hangú társaság' minden jelenségével, olykor több mint 100,000 frank jövedelműek, kikkel ha Parisban, vagy valamelyik alispány' estvélyénél (soirée) találkozna, neked a' csínban tán mit sem engednének — de fészükbe visszatérve, így élnek ők, cynicusok, földaik' trágyázói lesznek dans toute la force du terme; szóval olyan emberek, a' kik nem csak aesthetikai tekintetben, hanem még abban is, mit mi elmulhatlanul kellőnek, sőt igényesnek tartunk, a' mi alkalmasan szűk értékű parasztainknál jóval hátrább állnak. De milly teljes hasonlatlanság mutatkozik itt az angolok és francziák között. Nap és éj nem különbözöbbek. Mi lenne Argeles völgyéből ha

Angolhonban fekünnék! A' legmerészebb költők' álmait is meghaladná, as far as improvement goes. Nem lehet valami nevetségesb, mint azon mód, mi szerint ezen urak engem váraikban meghordozván a' magyarázgatást és mentegetődzést is magoknak tartották fel. „Voilà Monsieur“, monda egyik, „une belle enfilade de pièces au premier, mais prenez garde de ne pas avancer jusq' à la fenêtre . . . ces planches là ne sont pas tout à fait solides“ és valóban a' fél emelet csak gyalulatlan deszkákkal volt berakva, melyek a' gerendákon szabadon hintáltak, és az alól levő rez-de-chaussée-re szabad kilátást nyújtottak. „Ceci, Monsieur“, monda tovább, „serverait à une salle de bal“. A' füst kormosra festé a' kopott falakat, 's középen egy csomó tengeriszár vala, melylyen három malacz anyjával en attendant le bal höncsörgött. „Remarquez, Monsieur“, monda tovább, „la commodité de cette salle à manger. Vous voyez la cave et le garde-manger sont tout à côté!“ Mint czondra függött a' szakadozott papiros a' falon, 's az étasztalon egy mosdómedence tele csúnya vízzel, melyben néhány, semmivel sem kívánatosb törülköző úszott; az éléstárban tyúkok fészkeltek, és a' szeg után itélve nem sok kedvem volt a' pinczét megnézni. „N'est ce pas Monsieur, kérdé a' háziur, c'est un bel établissement?“

Az europai Semilassó ezen utolsó részében már sok figyelmeltetés van Africára. A' ló szerető előtt, főleg érdekes leend, a' lovakat illető minden arab babona' jegyzéke.

Most Semilassót gőzhajón kísérjük 's Algirban szállunk ki. Ha ugyan Jussufnak, ennek az africai kalandornak, ki most francia szolgálatban van, hosszú történeteit olvassuk, helyettök valami érdekesebbet kívánnánk olvasni. E' részben nem lehet kifogást nem tennünk szerző' különben olly finom ízlése ellen, mert ha Jussuf mind azokat megtette, melyeket ő előbeszél, például félénk orgyilkosságot, és az undorító testszélytdarabolást (I. r. 57 l.) ugy azon megkülönböztetésre, melyel az elhunyt iránta szíveskedék, korán sem olly igen érdemes.

Ha szinte nincs is annyi mondva Algir' jövődjé felől, mennyit az Angolok kívánnának, még is van a' következő: „én mind e' felett a' pálczát el nem törhetem, de azon, minden részrehajlatlannak csudálkoznia kell, hogy a' Francziák több évi bírat után 15,000 főnyi sereggel, és annyi ráköltött milliókkal, még mind ez ideig ki nem tudták vinni, hogy négyórányira a' várostól fedező kíséret nélkül ki lehessen kocsikázni, 2—8000 ember kell a' nyolcz órányi távol Belida-bai kirándulhatásra, az Atlas hasonló távolságban egész hozzámegetlen, és a' metidsia-i termékeny sík, noha csak nem egészen megvásárolva, még is pusztán hever, mivel rajta a' gyarmatosoknak sem vagyonuk sem

életük nem biztos. És ez annál szembeötlőbb, ha meggondolja az ember, hogy a' török kormány ez előtt 7000 törökkel az egész tartományt Marokkó' határitól Tunisig, engedelmességben tartotta. Valóban úgy látszik, hogy a' Francziák, más ragyogó tulajdonaik mellett vagy a' gyarmatosításhoz rosszul értenek, vagy a' kormánynak nincs szándoka Algirt örökre megtartani, csak hogy a' nemzet' olly tüzzel kimondott akarátjának nyilván nem mer ellene szegülni. Ha ezen utóbbi áll, részemről azt hiszem a' kormánynak teljesen igaza van, és hogy talán, egy, a' régi maltai, jerusalemi lovagrendhez hasonló, de a' kor' lelkéhez idomított, és az európai hatalmak' köz védelme alá helyhetett szerkezet sokkal czélszerűbb leendene."

A' Francziák' és Afrikaiak' vegyületének mind ez ideig egyetlen egy szüleménye a' Suavok. „A' Suavok keletileg öltözködött gyalogság, de a' hol még a' ben születtek közül, kik tulajdonképen Suavoknak neveztetnek, csak kevesen vannak. Viseletük előttem a' czélszerűség' és csin' példánya: veres kucsma, turbánszabásu zöld kötettel, kék török dolmány veres sinórral, kék mellény veres szegélyjel, kék török öv, bő rövid nadrág, térdenalól beszorítva; térdtől bokaig megfekvő bőr szekernye szár, rövid fehér vászon harisnya, és erős cipő. Dolmány 's mellény keleti szabásu, gallér nélkül, felül kerekdedre kimetszve, 's a' nyak meztelen; ha hideg van tetszésük szerint, kendővel ponyókán kanyarítják körül. Fegyvereik: puska, szürönynyal, rövid széles kard, millyent a' rómaiak hordtak, a' töltéstartó nagyon helyesen elől függ a' derekővre csatolva. Csak a' legszükségesebb dolgokkal töltött kistáskájok legfeljebb 15—20 fontnyi nehez, és nem úgy mint nálunk alkalmatlan sügyelővel, hanem két keskenyebb szíjjal megkötve, függ vállokon. Ezen öltözetben a' test minden mozgást könnyen 's akadályozatlan tesz, és meleg is szellős is egyszersmind. Hidegebb égőv alatt csak köpönyeget kellene még hozzá adni. Ha egy szabadsereget kellene Európában felállitnom, czélszerűbb katonai öltözetet nem tudnék kigondolni, mert sohasem foghattam jól meg mi az a' nálunk par excellence úgy nevezett katonai öltözet. Olly katona, ki egyenruhájában melly minél szűkebb annál jobb mint a' darázs besinórozva, kinek nehez és kemény, szembetegséget és fájást okozó csákót kell viselnie; ezen kívül fegyvert, 's rendesen semmire sem használható, menéskor inát verő kardot, köpönyegével 's táskájában (ez utóbbik a' rozsz kötés miatt mellyét elfulasztja) 42 fontot kell vonszolnia, egy illy elcsigázott katona, mondom, nekem leg is leg katonaitlanabbul látszik kikészítve lenni. Ez már több ízben is, bebizonyosodott, többek közt a' 37 sz. porosz gyalog ezred

Wittenberghől Koblenzbe menetelénél, hol egy hév napon csupán a' 2-ik zászló aljából, katonai öltözeté' következtében, hét ember adá ki lelkét. Némelyek ezek közül az utban, álló helyökben rogytak halva le.“ Nagyon való.

Szerző' látogatása az afrikai szépeknél, és egy trágár jelenet' rajzolata az egész mű' belyegéhez tartozik, benne az ó görög comicum', 's a' muhamedanus képzet csudás vegyülete, valóban saját színű. A' hölgyek az előszóban az érdekes helyek' olvasására intetnek. Részünkről hasonló intést örömet láttunk volna némelly Afrikában élő földönfutók' hoszadalmas életrajzaik előtt is, mellyek bennünket legkevésbé mulatnak.

Miután kirándulásait az Atlas hegyekbe, első mulatásait az Arabokkal stb. Semilasso minél élénkebben lerajzolta, végre egész elvisz bennünket Algirtól, 's mi őt most annál nagyobb gyönyörrel kísérjük, mivel tapasztaljuk, hogy minél meszszebb bagyja a' franczia uraság' hatalmát, annál kedvesebb lesz. Csak hogy ez úton sem hagynak nyugonni a' holdogtalan életrajzok.

Az út Biserta-n által Tunisba visz. Cserénként bájos virányokat, sivatag kerületeket, számtalan régi római romokat látunk. Ime Utica' rajza. „Utica' bogácsok- és csalánokkal sűrűn benőtt; borzasztón egymásra omolt romai, hatásukra nézve meghaladák várakozásunkat, csak futólag nézők meg, és egy toronylag felnyúló oszlop alatt, mellyhez egy pálma, a' régiség' omladványihoz olly örömet csatlakozó pálma támaszkodék, kissé elhárítván a' gyomot, leterített szőnyegünkön étkeinket szedegetők elő, midőn az eddigi, sokáig csak gyenge fergeteg, sebes záporrá változván, két óraig szünetlenül szakadt. Mint csak lehetett köpönyegünkbe kellett takaródnunk, 's az áltáztott étket esernyők alatt fogyasztunk; mert, fájdalom! egy sikátor, egy boltozat sem volt olly épségben hogy alá húzódhattunk volna. De ne hogy jó kedvünket olly csekély alkalmatlanság miatt elveszítsük, lelkesített a' hős római' emléke. „Magam ura vagyok“ kiáltám mint Cato, midőn kardjára pillantott, 's kard helyett merészen egy tyúkszárnyat ragadék meg. Nem egy könnyen jut eszembe, mikor ebédeltem olly vígan, mint e' romoknál a' mocsár mellett, roszt levegőben, hol poharunkat ég felé tartván a' bort hűs vízzel vegyítették, mit különben munkába telt volna szerzeni. Sokat nevetünk bogácsesal ellakott szamaraink' egyikén, melly is az árvasalán közé 'menvén le függő füleivel, mellyekről az eső, mint két csatornáról, csorgott, olly el mélyedve, gondolkodva, és mozdulatlan állott, hogy Cruikshank' torzulatiban (carricatura) egy stoicus' képét a' legtalálóbban

adta volna.“ Illy genialis képek ez utleírásban nagy számmal vannak.

Tunist a' szerző alkalmasint a' régi vadságban találta, mert az újtörök felvilágosodás, bár munkába véve, még itt nem terjedt el. Itt, mint másutt, a' különös, szerfelett utálatos új viselet mellett a' régi jancsár, mameluck viseletnek is némi maradványit láthatni. Nem mulatja el az éles belátásu szerző a' mar enyésző vadság' némelly ellentétére is, a' mind inkább szebben fejledező csinosulással, figyelmeztetni, például, az igazságszolgáltatásra nézve. Milly rövid, kevesbe kerülő, csak nem mindég igazságos, és a' mi legfőbb, milly hathatos az ötörök igazságszolgáltatás. Mik ehez képest a' mostani európaiak? „Bizonyára méltó volna egy philosoph' mélyebb vizsgálatára, annak okát ki fürkészni, mi által munkál az itteni fenyítő rendszer, a' bünre nézve, hasonlítva mienkkel, foganatosb következményt a' népben, és ezen egyszerű, de hathatos eszköz miért látszik törvénykezéseink' szövevényes utait, számtalan ráfogásait 's feltételeit ezer meg ezer bonyolodott kerekleteivel egyemben gyakorlatilag meghaladni. Lehet igen sok esetekben kelletén kívűl használnak találniók a' kínélést és keménységet, és főleg vártömlőceink', fékházaink' értelmét világosabban meg ismernők. Több ízben megmondatott már, hogy azok a' bűn' igazi nevendékiskolái, 's egyetemei. De a' legundokabb az; hogy sok helyeken haszonkémlés' tárgyai lettek, és a' kormányzók és felügyelők országot és gonosztévőt egyiránt lopnak. De törvényszékeinknél főleg lázítónak tetszik nekem, az ítélete határozatlansága, például: I. S. . . L. . . i lakos maga csűre felgyújtása' gyanújába esvén, a' törvényszék által tett nyomozás' következtében tömlőczre ítéltetik, 's míg ártatlanságát be nem bizonyítja itt tartatik, de az elzárás 10 évnél tovább ne tartson. 2., O. . . szabó B. . . i lakos gyújtogatás' gyanúja miatt, mi szeriut Tavaszfő 26-kán a' nevezett helyen két házat hamuvá változtatott, a' törvényszék által tett' nyomozás' következtében tömlőczre ítéltetik, 's míg magát minden gyanútól meg nem tisztítja, el zárva tartatik; de az elzárás 5 évnél tovább ne tartson. Valóban illy képtelenségre 's kegyetlenségre az Arabok nem vetemednek.“

A' herczeg udvari látogatást tett a' tunisi beynél, 's lakában maradt míg halála után öcsese thronra nem lépett. Ez alatt kirándulásokat tett a' környékbe, főleg Carthago' romjaihoz. „Midőn egyes romokat nézegetnénk, a' legnagyobb omladványnál, nem messze Bursch-Dschedid várától, több Négerekre 's Mörökre bukkanánk, kik egynehány holnap óta, a' golettai kormányzó' számára, ásáshez fogtak. Keves idő alatt 12—14 lábnyi mélységre egy épület' sima köveztére akadtak, hol két óriási oszlopok már szabadon állának.

Ezen kis helyen nyolcz, már töredezett, becses márványoszlopdarabokat, néhány sírköveket több más kevéssé nevezetes régiségekkel találának. Kettőt ezen oszlop darabok és sírkövek közül a' mult héten egy angol hajó vitt el, — mert itt illyesmin olly keves becsét adnak, hogy a' ki épen jelen van, borra valóért, mindent, mi neki tetszik, 's mit elvihet, megkaphat. De a' felügyelő ekkor igen fel volt bosszankodva, mert, mint mondá, e' szép dolgokért frissítőtül neki, csak nyolcz palaczk angol sert adtak. Ott létünkben, míg én ugyancsak dolgoztattam, egy pár mészszevált, tarkára játszó, fájdalom már eltört üveg-, 's néhány cserepedényeket találtak, és két az időtől sötétsárgává vált vaddisznótör, több fekete és fehér mosaik darabokkal, és más szép színű márvány maradványokkal, melyeket mind három piasterért megszereztem. Ezen kívül vettem még több régi poenus rézpénzeket, és metszett köveket de nem olly szerencsével mint Perassó József, ki néhány évvel ezelőtt 121 piasterért (valamivel több egy arany-nál) a' híres Neptunt, a' régiség' egyik remekét megkapta, melyért neki aztán 10,000 piastert hijában ígértek.“ Több más romokat is meglátogatott a' herczeg, például, Zama-ét. Legépebbnek találta Dufetula' romját, a' Pompejihoz hasonlítottat, melyet már Shaw leírt, de a' herczeg' megjegyzése szerint nem egész helyesen. Csak nem színt olly gazdagok Cassarin' romjai, leg szébbek Tunga-éi. „A' táj, minél tovább menénk, annál nagyszerűbb lőn, és minél inkább mindenfelé beláthatlan erdőségek terjedezének. Ezen hegység' egyik kerületében egész magánosan 's elhagyatva gyászolnak Tunga' máskép Thigiba colonia' mindenek közt legzavarékosabban összeomlott romjai. Vad regényességre ezen romokat egy sem mulja felül, és kiváltképen illenek tájkukhoz. Egy circuson 's több kevésbé nevezetes tárgyakon kívül, állanak ezek egy erős tornyos, a' hydraihoz hasonló, kevésbé nagy ugyan, de épebb várból, mellynek némelly része később építésre mutat — és egy igen pompás egyházból, melly vad olajfakkal benőve, földönfekvő roppant oszlopdarab- oszlopfaj- párkány- 's mindenféle czifrázat-töredekeket mutogat. Minden egyesült ezen látvány' föntségének magasztására, mert már alkonyodott, csak a' hegység' ormát aranyzá a' nap, csípős esti szél suhogott az alacsony sudarokon, rendkívüli nagyságú ragadozó madarak szállongtak, és a' távol erdőből, mint tompa menydörgés, vala az oroszlán' ordítása hallható.“

Régiségi fejtegetésekbe szerző nem ereszkedett, de éjszaki Afrika' régiségeinek festőiségét olly szépen fel tudta fogni, mint csak várni lehetett azon mesteri kéztől, melly Warwick Castle-t és a' zöld Irin' tájékkfedte barna kőszálát olly szépen festette. A' borzalmas hegy- osztályok, az arab csoportok az órómai romok alatt, a' muhamedanus vásárok,

mecsetek, vásárok, kertek, végre a' puszták déli bábjaikkal itt mind a' legelevenebb képekben lebegnek.

Sikerült szerzőnek Keruan szent városába is juthatni, hova európai utazó csak ritkán hocsáttatik. Mint éjszak Afrika' legnagyobb, legvirágzóbb városai' egyikét rajzolja Sfax-ot.

Midőn lehetlen, minden egyes részletekre, mellyek az afrikai öt kötetben vannak, kiereszkednünk, közlünk még néhány genialis képeket a' népeletből. „A' Caid ünnepélyesen előnkbe jövé, külseje által mindnyájan a' legnagyobb mértékben meglepettünk. Itt Rafael' remekjeinek egyikét látók, mi több, elevenen. Senki sem látott közülünk illy embert! Oriási alakban egy fejjel mindenikünknel magasb, és minden rész, és minden íz természetén egy idealis szépség' és legtökélyesb symmetria' szabályaival egyező; színe, mintha festettek volna, minden folt nélkül, homloka magas és komoly, orra görög, 's egy vonalban homlokával, szája kicsin, ajkai pirosak, fogai hófehérek. A' teljes, tömött szakáll, széles, domború melly, nyak, nyakszirt, kar, kéz, szár, láb mint valami ó (antik) szobor' utányomata. Ezen felül a' megható (imposant) öltözet, arcának magas nyugalma, szelidsége, méltósága, nyájassága, minden mozdulatának kelleme — mindenik mint szent fény rogyogá körül ezen apostolképet. Jézusi ideálom csak itt látám teljesen valósulva. Izletem szerint, kinck festményit ismerem, egy olasz festő sem teljesített annyit, mennyit itt a' természet elrejtve a' pusztában teljesített. Legitt megpillanték a' körülállók közt, egy épen olyan szép arcú, mintegy 12 éves gyermeket, kit könnyen a' Caid' fiának ismerék, mivel szakasztott olyan volt mint az atyja. Midőn ez utóbbi iránt tőle kérdezősködém, magához hívá, mire a' fiú, hasonló egy kis Keresztelő Jánoshoz, nagy szeméit rávetvén, a' legbensőbb gyöngédséggel simula atyjához, míg a' több Arabok, szinte a' legkinyomástelibb arcczal, kik a' tanítványokat illőleg ábrázolhatnák, körülünk összecsoportozának. Azon festő, ki ezen képet hűn tudná másolni, 's szint olly mesterileg vászonra tenni, köz akarattal műtársai' legnagyobbikához fogna számláltatni.“

„Továbbá megpillantánk néhány asszonyokat, kik a' mosnivalókat lábaikkal taposák, melly itt közönséges mosási divat; mert itt többnyire minden másként van mint nálunk, például, az Arabok jobb oldalról ülnek lóra, jobbról innak balra, görbe kardjokat görbületével hordják előre, szakállakat meghagyják, hajokat lenyírják, székek helyett lábszáron ülnek, a' kenyért melegen, a' húst hidegen eszik, levest, nem mint nálunk étel előtt, hanem után, szobába léptökkor nem mint mi fő- hanem lábfedelüket veszik le 's több más

ilyen. Egyébiránt ha mosónőink az itteni mosás-divatot elfogadnák, egyszerre két dolgot végezhetnének, t. i. lábbal moshatnának, kézzel köthetnének. Látja ön, én haszonnal utazom.“

Vallyon a' következő mystificatio, nem sérti-e a' keleti bon sens-t nem akarjuk feszegetni. „Itt azt hiszik, hogy a' gyermeknek nem épen 9 hónap múlva kell világra jönie, hanem több évig alhatik anyja' méhében, 's mihelyt felébred előáll a' születés, könnyű elgondolni, milly jól esik ez azon nőknek, kiknek férjeik kereskedési foglalatosságban gyakran évhosszig is távol vannak, 's még is eleibek egy gyermekkel mennek, ki azon idő alatt aludt. Van még más ok is, melly ezen hiedelmet nem hagyja enyészni: ha valami alattvaló magtalan hal el, a' bey lesz örököse. Illyenkor rendszerint azt állítja a' nő, hogy alvó gyermeke van; kevés idő múlva ismét férjhez megy, vagy nem is megy, lebetegszik, 's értelmük szerint, a' gyermek minden esetre, a' megholt férj' törvényes örököse leend.“

A' Francziák épen most köz tudomásra jutott csatavesztések a' constantini bey ellen, bír rá bennünket, annak arczképét Semilasso' 11-ik részéből ide iktatnunk. „Néhány előszóban vezeték őket ált, melyekben különféle Caid-ok és vezérek udvarolhatásukra tiszteletteljesen várakozának, 's kissé elégteleneknek látszának, az idegenek előbbi bebocsátásukon. Ezek Abdel-Kadert a' szép, kissé halvány, szakállatlan ifjat violaszin finom ölténybe (Bernus) burkolva (melylyet ő, mint felszent, mint Sultan, minden másoktól megkülönböztető öltözetévé választott) drága szőnyegre kuporodva földön ülve találták. A' nélkül hogy mozdulna, nyájas fejbillentéssel köszönté az idegeneket, 's leülendőknek, egy közelében álló európai sófára mutatott. Legelől is a' szokott ajándékokat nyújták ált, melyeket maga fogadott el 's rakott maga mellé. Erre a' szóváltás élénkebb lön, 's minden fesz nélkül folytatott, hol a' Sultan' feleleteinek készségét, kellemét és finomságát mindeneknek csudálniok kellett. Klimerath ur azt mondta, hogy Abdel-Kader-ben ő rá inkább hatott az európai ügyes, ravasz diplomata mint a' félelmes arab harczos. Elmelőzőm political nyilatkozásait 's kereskedést illető beszédét. Ellenben a' következő leginkább érdekelt: Kevés napokkal ez előtt, monda a' Sultan, távoza el innen egy thaleb, ajánlkozó, ha megtértek azon tájra utazni akaró franczia találkoznék, úttársul, teljes biztossága felől fejével kezeskedvén. Klimerath ur annál inkább sajnálá ezen ember' elutazását, mert azon felül ígéri, hogy mivel az Európaiak olly kíváncsiak a' régiségek után, nem meszsze a' hazája fele vivő uttól, mutatandhatna egy igen régi, 's ismeretlen néptől épített várost, hol oszloppal teli egyházak, más nevezetes épületekkel csak

nem egész épségben fen vannak. Nem akarom vizsgálni mennyiben érdekel ezen ígérlet hitelt, de mindég megfoghatatlan marad, hogy efféle tudomásokat alaposan felvilágosítandók, vagy általában a' tudományért valamit teendők, a' Francziák itteni tartózkodásukat jobban nem használják. Nehány ezerrel minden pillanatban katonai száguldozást tesznek egy megharátkozott törzs' elhajtott ökreinek visszahozatalaért; nem illenek-e műveltségünkhöz e' mellett kevésbé anyagi tárgyakat is szemügyre venni? A' minap is közel, így száguldottak el, a' tölem említett, igen nevezetes, még eddig egész ismeretlen Cobur-er-Runnia emlék mellett, 's közelebbi megvizsgálására még csak nem is gondoltak. Mi érdekes, és következteteli lenne egy kirándulás a' Dschord-schorá-hoz, a' kis Atlas' legmagasb csücséhez, mit 1000 emberrel 's néhány hegyi pattantyúval akármely pillanatban meg lehetne tenni, és aztán, miről magányutazásomban a' Hammal féle meggyőződém, elvégre a' nagy Atlas' helyzetéről valamit egész bizonyossággal meghatározhatni, mit ez ideig a' földlefrök, mint valami ábrándképet, mint kellemes arabesket abroszukon feljegyeznek, a' pusztá' közepén menetelét kijelelik, a' mi minden hegylánczatok' szabályával ellenkezik. Épen úgy lehet sajnálni, mikép Constantine' tartománya, melly a' Rómaiak' idejében oly virágzó volt, hogy a' hipponai zsinatra 400 püspököt küldött, melly rakva a' legépebben felmaradt nevezetes régiségekkel, a' Francziák előtt bár meghódítása nem sokba (?), kerülne, mind ez, ideig terra incognita, Achmet bey' kegyetlen lelkülete pedig egyes utazóknak minden vizsgálódást lehetlenné tesz. "Csak a' kár, hogy hasonló szemrehányást tesznek egymásnak minden utazók, az Angolok az elhunytak, az elhunyt a' Francziáknak, és hogy, a' Francziák kik sokat tehetnének éjszak-Afrika' régiségeinek ismertetésére, épen most verctettek meg, mikor talán tenni többet akartak.

Azon reménnyel tesszük le a' tollat, hogy sikerült az elhunyt' új, düstartalmú munkáiból oly helyeket kiemelnünk, mellyek azokat eléggé helyezik, részint hogy az olvasóknak az egész mű' olvasásából gyönyört ígérjünk, részint hogy az Angoloknak, ez által igazságtalan ítéletét, leronthassuk.

Literaturblatt (No. 130. 131. 1836) után,

Dbrs.

Narrative of a Residence in Koordistan, and on the Site of ancient Ninevah; with Journal of a Voyage down the Tigris to Bagdad, and an Account of a Visit to Shirauz and Persepolis. By the late Claudius James Rich, Esq. the honorable East India Company's Resident at Bagdad, autor of An Account of ancient Cabylon. Edited by his Widow. Vol. 1. London, 1836. — xxxiii és 398 lap. 8r. egy föld-abrosszal és több réztablakkal.

Jelen munka' tárgya Kurdistánnak leírása. Rich úr a' keletindiai társaság' bagdádi ügyviselője 1820-ik évben egészsége helyreállítása végett tartózkodván a' hegyes Kurdistánban, alkalmat nyert e' kevésbé ismeretes 's Európaiaktól ritkán látogatott ország' körülményivel közelebb megismerkedni. Tapasztalatait gondosan naplójába jegyezteté, egykor rendszerbe öntve azokat világ elébe bocsátandó. De e' szándékában csak hamar közbejött hirtelen halála által meggátoltatván, jelen érdekes munka' megjelenését özvegyének köszönjük.

Az első kötet nem egyéb, mint Rich urnak utazása — 's Kurdistánban tartózkodásáról naplója. Jegyzetei a' helyekről, melyeken utazott, a' személyekről, kikkel érintésbe jött, a' társalkodás' különféle tárgyaitól, a' cselekvények-'s eseményekről, mik vagy szemel előtt történtek, vagy előtte elbeszéltek — eredeti alakjukban mutatkoznak. Késég kívül ha élethen maradandott az elszórt anyagokat kielégítő rendszerbe gyűjtötte és Kurdistánnak, 's népeinek mennyire lehetséges teljes leírását adta volna. Miben a' Sz, halál által meggátoltatott azt mi kísértendjük meg, mellőzve a' helyleírásokat, csak azokat, mik a' Kurdok' nemzeti bélyegére vonatkoznak, erkölceiket, szokásaikat, kormányzatukat tárgyalják, igyekeznünk rendbeszedve az olvasó' szemé elébe állítani.

Kurdok földé' hegyeit szűk völgyek, 's számtalan kisebb, nagyobb patakok metszik keresztül. E' helyzet által melly a' szomszéd népekkel közlekedést nehezé teszi, Kurdok' földét független nemzet' hazájává látszott rendelni maga a' természet. Mind a' mellett is egy része a' törököt, vagy inkább a' bagdádi basát, kit kevés kötelek kapcsol az ottoman birodalomhoz, más része a' Persát uralja. Oka ennek a' kurd nemzetségek 's főnökök' egyenetlensége, vetélkedése, mi által kölcsönösen meggyengítettven, kénytelenek vagy a' szomszéd bagdádi basánál, vagy a' Persiával határos tájakon a' perzsa tartományok' kormányzóinál támaszt keresni. Népeisége két hihetőleg eredetre is különböző népfu-

jokból áll, az első mindenben katonás, Magyarország' alkotása idejekori nemesekhez vagy scot föld' clanjaihoz hasonlítható; másik egészen földészetre van szánva és soha fegyvert nem visel; emennek Kurdföld' némelly vidékein megkülönböztető neve *Raya* az az: alattvalók, vagy *Keuili*, falusiak, más tájakon *Gouran*. Rich ur szerint léteznek Kurdföldön némely hadak, kiknél ez utóbbi népfaj hiányzik, azok t. i. *Khoschnáv* 's *Réwandiz* név alatt ismeretesek, ezek hibetötleg magok művelik földjeiket. Hajlandók vagyunk hinni miszerint Rich úr' jegyzetei ha a' solimanniyai pachalikot 's más kerületeket illetőleg hol tartózkodott, teljes hitelt érdemlenek is, a' többi felosztásaira Kurdföldnek kétség alá jöhetnek. Némelly helyeken egészen köztársasági kormányra találni, mint Rich ur maga is megismeri. Kurdistánon kívül is vagynak kurd nemzetségek vagy némelly kurd hadak' alosztályai, p. o. Kermanschach- és Khorasanban, 's Rich úr véleménye szerint a' Bakhtiarik — Perzsiában rablásairól rettegett nép is — a' kurdfajhoz tartozik, a' kurdnyelvnek tájszóllását beszéli.

E' két különböző népfajok, melyekről emlékeztünk, a' Törököktől, 's más idegen népektől általánosán Kurdoknak nevezetnek. De a' katona osztáلبeli Kurdok nem tartják a' földműves vagy paraszt Kurdokat magokhoz hasonlóknak, 's velek össze nem elegyednek. Saját vallomásuk szerint a' Kurdokat egyenesen csak szolgálatra teremtett alacsonyabb népfajnak nézik „s valóban, így szól Rich úr, a' földműves Kurdok' sorsa felette nyomorú, a' nyugotindiai fekete rabszolgákéhoz hasonlítható; mi több, nem mehettem soha reá, hogy a' kurd urak pirulva ismerték volna meg a' kegyetlenséget, melyet alattvaló hazafiaikon gyakorolnak.“ A' kurd parasztot könnyű megismerni viselete 's nyelvéről, 's hiában igyekeznek leplezni azon vonásokat — mik a' nemes kurdtól megkülönböztetik. „A' Törökök, — így szól Rich urhoz Mohammed-Aga, török Kurdistánnak igazgató basája, fivéreinek egyike, — a' Törökök, minket mindnyájunkat Kurdoknak hívnak, 's nincs semmi fogalmuk a' különbségről közöttünk, pedig mi egészen más népfaj vagyunk mint a' parasztok, csak ezen utóbbiakra illik azon ostobaság melyet a' Törökök reánk ruháznak (értvén ama török közmondást, *ostoba mint a' kurd*). Nem gyalázat-e, hogy fejedelmink Bagdádba menetelre rászánják magokat, hol meghajolni kénytelenek egy török előtt, kit nem régen vásárlottak mint a' barmot néhány száz piaszterért, ki haragra lobbanva őket *kurd szamuraknak* szidja! Fejedelmink' féltékeny vetélkedése, — közbeszólt egy másik, — okozza veszedelmöket. Sem Törökök, sem Perzsák nem kezdhethnének semmit is ellenünk, ha magunk alkalmat nem nyújtánánk szakadá-

sok, egyvetlenségek által ügyeinkbe avatkozásra. Mi ezt igen is jól tudjuk, még is a' Törökök találnak módot, ürügyet, hogy hegyünkbe emelkedhetnek. Valóban méltán megérdemeljük a' buta kurd nevet.“ Ugyan ezen személy Rich urnak, midőn Solimanniyyában számára rendelt kényelmetlen 's roskadó fölben lévő szállásáról panaszolkodnék, ekként felelt „önnek tökéletesen igaza van, de miért építsünk jó lakokat, vagy miért tartanók jó karban azokat, midőn nem vagyunk biztosok a' birtokban csak éltünk fogytaig sem? Ha meghal, vagy letétetik a' basa mást tesznek helyébe ugyan csak az előbbinek nemzettségéből, ez magával hozzá barátit, kik bennünket elűznek birtokinkból, lakjainkból. Jóságink' pusztaságának oka kormányzóink bizonytalansága vagy szünetlen változásában vagyon. Bár milly rendelkezései legyenek is a' fejedelemmek, szerencsés az ország, ha a' fejedelem holta napjáig biztosítva van hivatala' állandóságáról.“

A' nemes Kurdoknak kitűnő bélyegük főnökeikhez ragaszkodás, 's a' családi lélek, mi szerint a' vezér hadának minden egyes tagját úgy tekinti, mint rokonát. A' sinnei *vali* vagy kormányzó (Kurdistánnak Perzsiával határos és Gouranoktól lakott vidéke) kérdeze egykor Abd-alrahmantól, mi annak az oka, hogy ha ő száműzetnék vagy veszélyben forogna, szolgálai nem mutatnának éránta olly ragaszkodást, mint millyet a' babani had' főnöke éránt mindig bizonyított, holott ő legnagyobb szeretettel ápolja őket. „Az az oka, felelt Abd-alrahman, mert te nem vagy had-főnök, embereidet nem köti hozzád vérség' köteléke. Hiában ruházod, táplálsz, gazdagítod őket, azzal véreid nem lesznek, csak szolgálid maradnak.“ Egyetlen példa megmutatja, mennyire ragaszkodnak a' nemes Kurdok főnökeikhez. Khaled basa, a' Kevi-Sandják kerület' kormányzója letétetvén hivatalából, Bagdadba parancsoltatott, hogy ott számkivetésben éljen, személyéhez ragaszkodó több nemesek hozzá menének kérvén, fogadná el tőlük gazdag ló- és nyereg-szerszámaikat, tenné azokat pénzzé „mert így szállának, nekünk úgy sem lessz illy fényűzési czikkekre szükségünk Bagdadban, hová téged követni magunkat elhatároztuk.“ Mi nagy légyen pedig ez áldozat, átlátandjuk, ha megtudjuk, miként a' nemes Kurdok semmit inkább nem becsülnek, mint fegyvereiket, lovaikat, azoknak szerszámaikat, és semmit szívükből jobban nem utálnak, mint a' bagdádi lakást, melynek égető napja nekik tűrhetetlen, 's hol megalázódásban 's függésben kell élniök, mitől iszonyodnak.

Nem csak hogy békétlenül tűri a' nemes kurd a' bagdádi basa' uraságát, ki tetszése szerint rakja és le rakja a' solimanniyyai, 's más török felsőség alatti kerületek' basáit; de a' mi rosszabb — ez önkényes hatalom, lényeges kárára

van a' földművelésnek 's az ország javának. Minden új basza elveszi a' jóságokat akkori használóitól, 's adja kegyenczeinek, ezért a' birtokosnak nincs kedve nevezetesebb öszveteket előlegezni a' jóság' javítására. Csak használó lévén, az is ideigőráig, a' parasztra bízza, művelje úgy, mint neki tetszik, meg elégszik, ha tőle megkapja a' szokott adózást, a' tizedet, 's azon felül kicsikar tőle különféle szín, ürügy alatt, a' mit lehet. Különös, hogy ezen bizonytalan birtokok, mellyek a' basa személyéhez vonatkozó katonai hivatalok' járuléki, — firól fira szállanak; meddig t. i. a' basa hivatalát viseli.

A' tulajdonos vagy igazabban csak használó, 's a' földműves közti említettük viszonyból nem minden alap nélkül gyaníthatni, miként a' földművesek az eredeti törzsnépnek maradványi, a' nemesek pedig csak jövevények, 's hódítás által levének az ország' urai. Ez a' Rich úr' véleménye, mellyet azonban nem fejt ki úgy mint kellene.

Mint feljebb mondók, a' basák' 's igazgatók' bizonytalansága gátolja leginkább az ország' javát. Abd-alrahman basa jöve a' gondolatra, hogy magát 's országát egyenesen a' Nagyúr' felsősége alá ajánlja 's azon kívül egyik szomszéd basától se függjön. Megigére fizetni évenként annyi adót, mennyit a' f. Porta kívánand, 's azt évnegyedenként Stambulba szállítani, csak hogy a' Nagyúron kívül másnak senkinek parancsát teljesíteni ne köteleztessek, le ne tétethessék ha csak a' porta ellen fel nem lázad, és semmi külső hatalom ne avatkozhassék kormányzata' belső ügyeibe. E' terv minden erőködése mellett is megbukott. Soliman Coutcsek (kis) bagdádi basa feltámadván a' Nagyúr' ellen, megzabolozására Stambulból küldetett Reis-Effendi hiában kínálá Abd-alrahmánt a' bagdádi hasasággal. „Igaz ugyan, így felelt az öreg kurd, ha elfogadnám ajánlatodat, a' birodalom' első vezérei közzé tartoznám, ámde egy pohár hóvíz a' mi hegyeinkből többet ér a' ti birodalmatok' minden tiszttségénél. Többire, ha Bagdádba tenném át lakásomat, saját jólétemet talán nevelhetném, de vég romlását idézném elő a' Bebbeh nemzetségnek, mellynek tagja vagyok.“ Illy szenvedélyesen szeretik a' nemes Kurdok sivatag hazájukat, illy nagy nemzetségekérti buzgalmok, 's idegen járomtói iszonyodások!

Főleg a' Törököket gyűlölik 's utálják „a' Törökök — így szolt Othman-bey Rich úrnak — telvék csulárdság- 's kevelységgel. Senki sem tud a' törökkel jobban bánni, mint én. Mindig elnyomva tartom, 's rá soha nem bízom magamat. A' török csak akkor viseli jót magát, mikor fél, 's véle semmi kitüntetéssel nem bánnak!

Ámbár a' kurd név alatt e' hegyes tartománynak,

melly a' török 's perzsa birodalmak között fekszik minden lakói befoglaltvák, 's ámbár mindnyájan a' kurd nyelv' különféle tíjszóllásait beszélik: minazáltal több különböző nemzetségekre, hadakra oszlnak, mellyeket közérdekek, polgárisodási azonos állás, 's egy kormányzót egyesítnék. Ez a' felosztás egészen különbözik a' feljebb említettük nemesi és paraszt kasztokra felosztástól, 's megjegyezzük, miként vagynak némely vidékek, hol csak egyik vagy másik néposztály találtatik, p. o. Simában mind Gouranok vagy földművesek tanyáznak. Ez észrevétel bízhatóbbá teszi a' feljebbi gyantást, miszerint a' nemes Kurdok idegen népfajból erednek, 's hódítással tették magokat úrrá; midőn a' törzs népfaj némelly helyekről vagy egészen elűzetett vagy kiirtatott, más hol a' hódítókkal elegyedve fennmaradott, mint szolganép, más hol ismét kivált a' perzsa határokon hatalmas szomszédoktól pártoltatva idegen megtámadások ellen magát fentartotta. Illyen felosztás immár a' solimanniyai pachalik, melly a' Béban, vagy Bebbéh nemzetség' vagy had' örökségi 's hűbéri uradalma; a' Jafok' vagy Djafok', 's a' Belbák' földje; a' Khosnavok', Rewandizek', 's Behdinak' földje. De mielőtt e' hadakról szóllanánk, szükség némelly részleteket közölni a' Bebbéh nemzetségről.

A' solimanniyai basa, nemzetségének fényét a' sinnai Valisok' fényéhez hasonlítja, csak hogy ezek Gouranoktól erednek, a' Gouranok pedig nem képeznek hadat; holott ő mind régi nemzetségből származik, mind érdemes hadnak sarjadéka. Hadának neve Kermandj, a' Bebbéh név nemzetségi név, 's ezt illeti örökösen a' Kermandj had feletti uralkodás, ez az oka, miért nevezik egész kerületüket Bebbéh' földének, 's lakóit Bebánoknak. A' Kermandj had régenten Pizhderben tanyázott, Kurdistánnak északi hegyei között, a' perzsa határszéleken. Eldődeinek egyike, imigy folytatá a' basa, nevezetes szolgálatokat tőn egy török Sultánnak, a' perzsákkal háborúban, 's általa urává tétetett mindazon földnek, mit 's mennyit meghódíthat. Ő és utódi lassanként meghódíták mind azt, mi mostanig birtokukban vagyon, 's ezen felül még némelly vidékeket, mellyeket azonban időjártával a' Perzsák visszavőnek. Akkor alakítottak az ő birtokukból egy különös tartományt vagy sadjákot, e' tartomány nevezetett a' Baban' vagy Bebbéh' zászlójának, 's a' scherzouri pachalik alá rendeltetett, mellynek székhelye volt Kerkouk. A' basa nem tudta ez események' idejét meghatározni, csak azt tudta, miszerint elei már régóta igazgatói e' tartománynak, nincs még egész száz esztendeje, hogy kétfarkú basákká tétettek. Úgy látszik, hogy e' nemzetség' nagysága és fénye, a' hegira 1088-k esztendejét nem haladja meg, és hogy ez közvetlenül

a' hires régi Souran nemzetség uralkodása után következett. Darischmanából — kis falu Pizhderben — jöven egy ember Solimanniyába, Rich úr szemtamú volt, milly szivességgel fogadtatott a' basától 's családjától. Illyes ember ki talán egy számaron érkezett, minden meghívás nélkül leül a' basa mellé, pipára gyújt 's dohányzik; tudakozódik a' basától egészsége állapotjáról, minden tartózkodás nélkül öcsésének nevezve őtet. A' basa el nem bocsátja magától a' nélkül, hogy meg ne ajándékozná.

A' Jáfok mind sátorok alatt laknak, 's egy részét teszik azon nomád hadaknak, mellyeknek nevék kurd nyelven Kheil, mellynek tagjai ugyan csak kurd nyelven Kheilékinék hívatnak. Lakják a' sinnai kormányzattal határos legmagasabb hegyeket. Nagyon vitézeknek tartatnak: de egyszersmind legdurvábbak 's legkevesbé polgárisodottak minden Kurdok között: tájszólásuk sokban különbözik a' Bebbéhkétől. Midőn beyjük, a' solimanniyai basa, — hűbéres ura — seregéhez csatlakozásra felszólítatik, két ezer lovassal szokik megjelenni. A' Jáfok könnyen kiállíthatnak négy ezer fegyverest, 's ők tartatnak a' Kurdok között legjobb katonáknak. Minthogy az ő hadok erősnek 's hatalmasnak tartatik, a' gyengék, üldözöttek, kik magokban tekintettel nem bírnak, hozzájuk menekesznek, 's e' menekvők rosz viseletük által nem ritkán ártanak a' Jáfok' jó hírének.

Nálok, ha meghal a' bey, 's fia még nagyon ifú az uralkodásra, a' meghóltnak testvére, vagy nagy bátyja örökösödik.

Nyáron át a' Jáfok a' Hadji Ahmed magas bérczeken tanyáznak, mellyek, mint mondók, a' sinnai kerületet határozzák; ősszel a' scherzouri kerületben szélednek el, télen át Schirvancit a' dialai határszélen foglalják el. Asszonyaik nincsenek lefátyolozva.

Főnökük határtalan önkénnyel uralkodik: mindazáltal halálra vagy bénításra nem kárhoztathat, mielőtt a' had' véneivel nem tanácskozott. Ha a' solimanniyai basa adót vagy újonczszedést kíván tőle, egybehívja a' 'Tiréhek' fejeit (a' had különféle elágazásai) 's egyenlően felosztja közöttük a' terhet ezek; ismét illető Tiréhjük' fejeivel egyetértve eszközlik a' megrovást. Mind össze is az Abd-alrahman basa uralkodása óta, vegyülnek a' Jáfok is Kurdistan' ügyeibe.

A' Jáfok' beyjèt Rich úr Kurdistanban tartózkodtakor Cai-Khosrounak hívták, mit azért tartunk figyelemre méltónak, mivel némelly régi perzsa nevek mint Khosrou, Parwiz, Roustam, Kurdöld' némelly hadainál nagyon közönségesek, 's e' körülmény hihetővé teszi a' véleményyt, mi szerint e' vidék legalább egy részben Perzsák által hódita-

tott meg talán a' tájon, midőn a' Sassanidák' Birodalma muzulmán iga alá görbedt.

A' Khoschnav és Rewandiz hadak' vad szokásaik 's baromi butaságok által különböznek a' többtől, ezek lélekismereti dolognak sem tartják ölni, 's ámbár semmiért el nem mulasztanak az imádságot, számtalanszor összeverekesznek a' moschéban. Egy vizály alkalmával, mely némely kerületek között egy kutya miatt támadott, hetven személyek veszték életüket, közzülök harmincz a' szentegyházban hová imádkozni egybejövénnek, esett el. E' vizály maig sem háritatott el egészen, időről időre megújul, 's alig van találkozás, hogy néhány ember áldozatul ne esnék.

A' Belba név alatt foglalt népes hadaknak is megjegyzésre méltó sajátosságik, szokásaik vagynak. Nálók a' legalacsonyabb állású egyednek is szava van a' köz ügyekben, 's vetőjával feltartóztathatja, mit a' nép' fejei egyakarattal végeztek. Ennek egy különös példáját hoz fel Rich úr, melylyet azonban hosszúsága miatt elmellőzünk.

A' hadfőnökök Muzzinoknak neveztetnek. Mindenik tart egy csapat szabadítókos zshiványt, mely az ő számára lop, 's a' had önkéntesen nála hagyja e' ragadományt, mint-hogy más jövedelme nincs. Hihetőleg ez nem egyéb mint adónak bizonyos neme, melylyet a' főnök részrehajlatlanul igyekszik behajtatni. Nálók a' vérdíj 22 ökörből áll, mit azonban egyébb haszonvehetőséggel is szabad megváltani, 's a' becslésben szigorú pontosság nem tartatik. Más törvény nem létezik, mint hagyományos szokások, melylyeket a' nép' fejei az öregek' segélyével alkalmaznak egyes esetekre. Halállal csak nősparáznaság, csábítás, 's más hasonnemű vétek fenyítetnek. A' Belbák csak nemzetségükbelinek adják leányikat nőül: gyakorta megtörténik, hogy a' kérő elszökteti a' leányt. A' főnök halála után a' had választ új főnököt, rendesen a' megholt' nemzetségéből a' legvitézebbet. Az egyszer kinevezett főnököt letenni többé nem lehet, de hatalma elannyira korlátozva vagyon, hogy nem volt főnök, ki hatalmával vissza élt volna. A' Belbák otthol nem örömet ismernek idegen felsőséget, törököt, vagy perzsát. Ha a' karatsouki kormányzótól függő vidékre alászállanak, ju-hokban fizetik meg az adót a' beynek.

A' Belbák között vagyon egy paraszt népfaj is, mely alacsonyabbnak tartatik, 's közügyekben szava nincs. „A' Belbák Kelowspécnek, az az kék sapkásoknak Gouranoknak is nevezik. Ez utóbbi nevezéssel, mely sajátlag a' sinnai kerület' lakosinak neve, a' hadbeli férfiak mint csúfos névvel élnek, 's felénk szívüekre alkalmazzák. Vajjon nem ezek teszik e' a' törzsnépet, mely a' hegyi vad hadak által meg-

hédítatott? Vagynak a' sinnai nép között is nemelly nomád törzsökök, de a' megtelepültek mind Gouranok.

Vagyon még Kurdistánban egy törzsök, melly különös figyelmet érdemel; neve Béhdinán, melly többes száma ennek Béh-din, azaz: kitűnő vallás' követője. E' névvel nevezik magokat a' Parsok, azaz a' Zoroaster' követői, innen hihető, miszerint a' törzsök Perzsiából vagy a' régi Médiából veszi származását.

Kurdistán uralkodó nemzetségi között legnemesebb Rich úr szerint a' Béhdinan nemzetség, mellynek székvárosa Amadia. E' névvel némi szentség van összekötve, eredetét a' Khalifáktól veszi: a' név után ítélve is látható, hogy eredete a' távol régiségbe megyen fel. Senki sem merészlí azon edényt vagy pipát használni, mellyet a' fejedelem használt. Még a' pipatisztító szolga sem merné szájához vinni, hogy meggyújtsa, vagy meg próbálja, vajjon szelcl-e? A' fejedelem' személye el annyira szent, hogy a' legdühösebb ütközetben is, ha a' fejedelem közelítne, minden kéz elejtené a' fegyvert. Még is nagyon csekély vagy semmi tekintete sincs nemzete vad' s durva emberein, 's uradalmából semmi jövevelmet sem húz. Ha valami rendkívüli esetben szüksége van pénzre, öszvéreire ül, 's sort veszen a' különböző nemzetség' fejein. Így lessz egy éjre mindeniknek mousafirja, azaz vendége; 's a' vendégszeretet nem engedi meg, hogy mint illyentől valamit megtagadjanak. Ennél fogva következő reggel mielőtt útnak indulna, a' főnök kinél az éjet töltötte, némi csekély öszvetet ad nékie, önkéntes adó fejében."

Rich úr hosszasan leírja ezen basa' viszonyait; nekünk elég legyen még róla megjegyeznünk, mi szerint e' fejedelem minden külsőségben pontosan utánozza a' bagdádi abbassida khalifákat, körülötte 's udvari emberei között legszigorúbb illedelem követtetik, 's úgy látszik abban tartja nagyságát, ha magát minél ritkábbá 's láthatatlanabbá teszi. Némelly törsökök főnökeinek szüntelen a' basa személye körül kell lakniok, mások meglegszenek időről időre követeket küldeni hozzá ajándékokkal. Némelly behdina főnökök csak letakart arczzal mutatkoznak. A' basa' tisztjei 's szolgálói Mosulban készült kelméböli arannyal szegélyezett fekete öltönyöket 's különféle színekkel tarkázott nadrágokat viselnek.

E' rövid közlemény távolról sem meríté ki, mi ez utazásirajzban érdekes vagyon. Miért is a' könyvre utaljuk az olvasót.

SILVESTRE DE SACY után (Journal des savans. Januar, 1837.)

B. T.

BIBLIOGRAPHIA.

125. *Aloysii Chrysostomi FERRUCCI etc. Apodixis epistolaris etc.* — Luci in Aemilia, 1838, ex officina Melandriana. — Ferucci ur' ereje, a' tiszta 's classicus deákságban esmeretes. Kik ezen nyelvben finnyások, talán néha csigázott manírt, első tekintetre ki nem fejthető syntactikai bonyolódást, 's a' szavak olly mesterkélt összerakását találják, hogy az igaz értelem' kitalálását csak nagy elmeszorítással lehet végbe vinni. Mind e' mellett is nem lehet abban semmi szolgálai majmolást, semmi kitételbeni szegénységet fel fedezni, melly némi ingadozásra vagy gyengeségre mutatna a' deák nyelvben. Sőt inkább mindenki könnyen észreveszi Ferrucci' irományai-ban, a' stylusban hatalmat, a' kitételek nem közönséges ékes-ségét 's kiválasztását, képeinek nemes alakban adására; az ide-ák' összehangzását, mellyek őt Latium' régi íróihoz közelítik, 's végre azon sokaktól megtagadott szerencsét, Latium-ban nem esmeretlen szavakkal adni az újabb századok' dolgait 's felfedezéseit. A' szerző által felvett különbéféle tárgyakból, egyhangúlag fejlík ki azon panasz: hogy a' jelen kor sokkal alább való az elmúlt időknél. Ezen tekintetben nem szeretnők a' szerzőre alkalmaztatni Horátz' *Laudator temporis actiját*, hanem inkább ohajtanók: hogy korunkkal egy kissé jobban kiengesztelődnek 's jobban meggyőződnek az erkölcsi erők' valóságos kifejléséről, 's másrészt nem felejténé el mit egy olasz költő olly helyesen mondott:

— — — *i nostri padri avieno*

I vizii che abbiám noi, nè più nè meno.

Kivételt érdemel azonban e' tekintetben, mit a' szerző az 50-d. 's 51-d. lapon szokott mesteri tollal mond latium nyelvének sokak általi elhanyaglásáról 's az idegen dolgoknak mértékentűli kedvelléséről:

*Quis dementior est hoc, qui bona projicit ultro
Et gemmas domus, ut levia atque aliena sequatur?
Res porro huc nostrae attingunt: namque Italia pubes
Fovit ab ungviculis veterum fastidia vocum
Oblectata peregrinis; et inania gestit
Arripere improbius, solida atque abstrusa relinquit.*

— — — — —

*Sed nova progenies sublati vadere gaudens
Ordinibus veterum, leviter vult omnia nosse,*

*Scire nihil penitus; foliis et flore fugaci
 Papilio insidens, nil de radice laborans.
 Gallica condiscet modulamina gutture presso,
 Materni supra numeros sermonis, et addet
 Anglica et Hispana; ut patrii devitet agendo
 Sarcinulam eloqvii, ceu Sisyprium grave saxum.
 Attamen hae Latio surgunt a stipite frondes,
 Cui nisi dent operam stulta novitate superbi,
 Destringent siccis et amara aspergine tactas,
 Invidia vivi laticis cunctantis in imo.*

126. THE ROMANCE of the Harem. (A' hárem' románja) Miss PARDOE ¹⁾ által. London. Henri Colburn, 1838. 3 dar. 8r. Ára 1 font, 11 sh. 6 d. (Németül, Berlin, 1839. 3 dar. Ára 5 for. 38 kr. pp.) — A' könyv' czíme mulattató tartalmat ígér 's az olvasó nem csalatkozik meg várakozásában. De nem is lehetne mást várni. Pardoe kisasszony, személyes esmeretsége által, kelet' szokásaival 's képzelő tehetsége' eleven ségével, különösen alkalmatos az általa kitűzött czél' elérésére 's ügyes kivitelére. Gazdag ő fényes és képzeletdús ideákban 's azokat olly erővel 's hatással tudja adni, mit sem a' „Vivian Grey“ sem a' „Vathek“ szerzője túl nem halad. Nagyon szembeszökő e' mellett az ő meghitt esmerete a' belsőkkel, mintegy az általa leirt nép' szokásaival, 's tapasztalása azok' erkölcsi és értelmi characterök' természetében. Azon scénák mellyekbe találó elméje bennünket ragad, 's azon kalandok, mellyeket elbeszél, nem egyeztetethetők a' valósággal, 's így a' költés által felgerjesztett inger neveli az agytetsző valóság' báját. Egy elbeszélésének érdeke sem szakad abba; esemény sebesen 's természetesen következik az eseményre. Semmi sincs erőltetve. Az elbeszélés' minden változása az előzményből látszik következni, 's nincs mi túlhaladja a' történetek', öltözetek' és szokások' keleti nagyságának leírásait. Mutatványt a' munkából adni csaknem lehetetlen a' nélkül, hogy az a' munka' egészéből ne szakaszassék ki; de ezt kevésbé sajnáljuk, mivel az elmondottak után inkább reménylünk, hogy olvasóink ezen érdekes munkát egészen kívánandják elolvasni.

1) Pardoe Kissasszony, egyike Angolhon' nevezeteseb írónőinek 's szerzője több érdekes munkáknak, (*Lord Morcar of Hereford, an Historical Romance in 4 vols.* London, 1826; *Traits and Traditions of Portugal, 2 Vols.* 8-o. 1829; *Speculation, a novel in 3 Vols.* London, 1830; *The Mardens and the Daventrys, a novel in 3 Vols.* London, 1831; *The City of the Sultan, 3 vols.* London, 1837. Két kiadás. *The River and the Desert, 2 Vols.* 1838.) most Pesten mulat 's szándéka több kirándulásokat tenni honunkba, 's ezt érdekes tollával leírni.

127. REISE in den vereinigten Staaten und Canada im J. 1837. von L. DE WETTE, Dr. Medic. in Basel. Leipzig, *Weidmann*, 1837. 367 l. 8r. Ára 2 for. 38 kr. pp. — Az amerikai utazások' száma igen nagy, de az anyag mind e' mellett sines kimerítve. Jelen útleírásban nincs ugyan sok új, de olvasása mind a' mellett is mulattató. Szerző atyjafiai' látogatására ment által, átutazta a' tartomány' nagy részét 's egyszerűen elbeszéli mit látott. Először a' keleti tartományokat Massachuset-et Ujjorkot, Virginiát és Marylandot látogatta meg, hol szorosb tudósításokat ad, a' nevezeteseb városok-Boston 's Uj-Cambridge-ről, Harvard university-jával, aztán Philadelphiaról 's a' főváros Washingtonról, mely nagyobb terv szerint van kezdve, minthogy valaha egészen kivithetessék. Szerző nem láthatta *Jackson*-t, de személyes tanúja volt annak, midőn helyét, követőjének altadá. Meglátogátá aztán a' déli státusokat, hol kivált Uj-Orleansről szorosb tudósításokat ad. A' Mississippi-n 's Ohio-ni utazásnál egyszersmind a' mellék státusok — Indiana 's Ohio-ról is érdekes képet nyujt. Ohio-t nem találta a' szerző olly szépnek mint rendszerint festik. A' niagaraomlást elevenen rajzolja. Innen Canadába ment a' szerző, hol Qvebek' és Montreal' állapotjáról tudósít. Az első városban alkalma volt látni az ottani parlament' ülését 's az olly esmeretessé lett Pappineau-t, a' szerző' látogatása után kiűtött revolutió' fejét, ki reá nem igen kedvező benyomást tett. Csak az utolsó fejezetekben szól az Indusokról, Négerekről 's rokon tárgyakról. Az egész út 16 hónapig tartott.

128. Handbuch der Anatomie des Menschen, mit Berücksichtigung der Philosophie und chirurgischen Anatomie, von C. E. Bock. Leipzig, *Volkmar*. 1. Band. Enthält: Knochen-, Bänder-, Muskel- und Gefäßlehre. 2. Band. Enthält: Nerven- und Eingeweidelehre und chirurgische Anatomie. 1338. VI és 976 l. 8r. Ára 6 for. pp. A' szerző ifjuságától fogva, megholt 's anatómiai munkáiról dicséretesen esmeretes atyja, prosector Bock' oldala mellett, gyűjtötte anatómiai esmereteit, minden anatómiai kézikönyv nélkül. Orvosi pályáját végezvén, chirurgiai műveletek mellett igyekezett ezen esmereteket bővíteni, 's később praeparatumok után kéziratot készített, leczkéinek a' lipcei egyetemen alapul szolgálandót. Ezt majd anatómiai 's physiologiai munkák' studiuma által tökéletesítette 's így ált elő a' jelen munka, melyben a' szerző az anatómiában 's physiologiában tett felfedezéseket is híven használta. Jelen munkában nincs ugyan semmi új, de a' tárgyak benne könnyen áttekinthető rövidségben 's még is eléggé bőven 's világosan vannak előadva, úgy hogy az a' czélnek teljesen megfelel.

129. LA FISICA dello Spettacolo della Natura etc. (A'

természet játékszinének physicája, Pluche után, a' mai nézetekhez alkalmaztatva, beszélgetésekben); Bartolomeo Bizio, a' velencei tudományok' academiájának titoknokja által. Négy darab, 8r. Venezia, G. Battagia, 1837. — Bizio ur, chemiai munkái által nyert híréhez új érdemeket csatolt Pluche' a' maga idejében jeles munkájának, megbővített 's az újabb kor' felfedezéseihez alkalmaztatott kiadása által. Kár hogy a' különben gondos nyelven irt munkát Bizio, megavult formában adá, holott az olaszoknál a' tudományos dolgok' előadásában olly szép példányokat nyújtott Arici, academiái közléseiben.

130. *Essai sur l'analyse physique des langues* etc. (Próbátétel a' nyelvek' physikai széthontásáról, vagy egy módszeres alphabetum készítéséről 's használásáról), Paul ACKERMANN által. Paris, Terzuolo, 1838. 8r. XVI és 44 l. Szerző ezen emlékirásban, azt egyekszik megmutatni, mi az alphabetumok' természetes alapja; 's azt, mi hasznát vehetne egy philosophiai alphabetumnak, az öszvehasonlító philologia; megvizsgálja, ha minden prosodiák ugyanazok-e, alapjokra nézve a' latin prosodiával; végre azt igyekszik meghatározni, micsoda természeti elv szerint változnak a' betűk azon szavakban, melyeket egy nép kölcsönöz más néptől, valamint azon nyelvekben, melyek tulajdon mozgásaik által módosulnak.

131. *CONSEILS aux mères* etc. (Tanácsok az anyáknak, ön leányaik' nevelése 's tanítása módjairól); M. A. THÉRY, a' versailles-i királyi kollégium' provisora által. Paris, Hachette, 1837—1838. n8r. 2 oszlopzatban. XXIV és 384 lap. Ezen magasrendű ész által sugallott 's a' nevelésben nagy tapasztalást mutató tanácsok, egy teljes leánynevelési leczkefolyam' részét teszik, mellynek kiadása elkezdett 's melly három osztályból álland; elemi nevelésből, közép nevelésből, 's felsőbb nevelésből. Az anyákhozi tanácsokkal mellyek a' második osztályhoz tartoznak, emlékező tehetségi 's olvasási gyakorlatokat ad ki a' szerző, grammaticai, geographiai, historiai, physikai, természethistóriai és muzsikai leczkék' sorzatával, a' 10—15 éves leánykák' közép nevelésére.

132. *DE L'INFLUENCE du principe religieux* etc. (A' valóságos elv' befolyása az emberre 's a' társaságra, a' parizi athenaeumban előadott leczkefolyam, 1837—1838.) M. J. A. DRÉOLLE etc. által. Paris, Moquet, 1838. 8r. VIII és 416 l.

133. *ΣΤΟΙΧΕΙΑ φιλοσοφίας, συνταχθέντα υπό* N. BAMBA. (A' philosophia' elemei, elrendelve N. Bamba által). Athéne, 1838. 8r. 19 és 374 l. Bamba ur ezen munkát, híres honfia Coray emlékeztetének szenteli 's az ifju görök tanulóknak ajánlja. Mint maga előadja, csaknem egészen THUROT ur' jeles munkájából: *Introduction à l'étude de la philosophie, ou de l'Entendement et de la Raison*, (Paris, Fournier, 1830—

1833.) vonta ő azt ki. A' jelen görög munka' némely czikkelyei Dugald Stewart' munkájából: Az emberi elme' philosophiájának elemei; mások Melchior Gioja' ideológiájából, ismét mások Fr. Jacquier' logicájából vannak lefordítva. Talám Thurot' egész munkájának tiszta 's egyszerű lefordítása, a' görög ifjuságnak teljesebb 's egyenlőbb tanitmányt nyújtott volna. Akarmint legyen a' dolog, a' philosophiának ezen görög elemei három részre vannak felosztva. Az első magában foglalja a' lélek' tehetségeit 's azokat két rendre osztja, mellynél fogva azok vagy eredetiek vagy származottak, egyrészt az érzések (sensations); más részt az érzemények (sentiments), képzelődés, figyelmezés, benyomások, szokás stb. Ezen czikkelyek leginkább Thurot'ból vannak kölcsönözve, 's munkája azon czikkelyének felelnek meg, melyekben azon lettdolgok' 's cselekvények' historiáját adja elő, mellyek által bárminémű tárgyak' *esmeretét* szerezzük. Ugyan ezen philosoph, egy második osztálynak, *tudomány* nevet adott, mellyben az elvonások' és a' nyelv', az esmeretek' és fogalmak' theoriájával, a' feltétel' szétbontásával, a' közönséges grammatica alapjaival 's a' metaphysicusok által használt több szavak' magyarázatával foglalatoskodik. Körülbelől ezek, Bamba ur második része első fejezeteinek anyagai, melyekben ő az előmenetek 's eszközökről szól, mellyek által a' *tudományt* szerezzük. Thurot' urnál a' harmadik szakasz, egy értekezés az *akaratról*, mély észrevételekkel gazdagítva az érzemények 's szenvedelmekről, a' sympathiáról, az erkölcsi észrevételről, a' vallásos érzésről, annak 's a' political alkotmányoknak befolyásáról. Mind ezen oktatmány az új görög munkában is feltaláltatik, egy harmadik osztályban, mellynek címe: Morál, 's melly talán nem igen helyesen, néhány lapokon az analytical és synthetical módszerről szól. Ezen utolsó fejezet körülbelől mind az, mit Bamba ur, a' francia munka' második részéből kivon, tudniillik abból, melly az *okosságról* vagy is az értelmet alkotó *esmerő*, *tudó* és *akaró* tehetségek' szoros és szabályos alkalmaztatásáról szól. Hasznos leczkék valának itt összevgyűjtendők; de mind ezen kihagyás mellett is, igen gazdag tanitmány az, mellyet Bamba ur nyújt ifjú honfiainak.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

HIVATALOS JELENTÉSEK.

Magyar tud. társ. A' fens. főhg-nádor-pártfogó' k.jóváhagyásával, az elnök' rendelkezéséből, jelentetik a' magyar tud. társaság' minden rendbeli tagjainak, hogy az academia' X-d. *nagygyűlése* f. évi november' 18. nyittatik meg, minél fogva a' megjelenés' napja 15.d.; az lgazgató tanács' gyűlése pedig azon hónap' 18-d., 's így ennek tagjaira nézve a' megjelenés' napja nov., 17. — Pesten, octob. 14. 1839. *D. Schedel Ferenes*, titoknok.

— I. Drnóvszky Ferencz, pogrányi plebános Nyitra vármegyében, a' m. t. t. *pénzalapja'* neveléséhez tíz arannyal járult. — II. Helmeczy Mihály h. ügyv. 's táblahíró, a' Berzsényi Dániel' versei' első kiadásából tiszta haszonként fenmaradt summat sajátjából 500 ft váltóig egészítvén ki, alapítványul a' m. t. társ. pénztárába tette le azon megjegyzéssel, hogy a' kamat' hatodának a' tőkéhez csatoltatása után, az öt hatod évenként a' társaság' könyvkiadó pénztárába fizetessék be. Pesten, october' 15. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

LITERATÚRAI

MARRYAT KAPITÁNY.

MARRYAT KAPITÁNY.

A' *New Monthly Magazine* elkezdette, jeles írók' arczképeit adni 's azokat mindenkor a' leábrázolt' írói characterének rövid méltatásával kísérni. Az octoberi füzet *Marryat* kapitányt, a' tengeri novellistát adja, a' novemberi *Smith Horace* képét: a' „Rejected addresses“ és „Brambletye-House“ (társ) íróját. Az artistai rajzokat, fájdalom, nem adhatjuk olvasóinknak 's azért csak a' szavakkali festésre kell szorítkoznunk. Im a' lényegesebb a' Marryat kapitányról mondottakból.

Gyakran csudálkoztunk Anglia' fainak azon hajlandóságán, melly mindenből tréfát szeret űzni, mi a' „vitéz belgákat“ illeti; pedig az Angolok a' németalföld' nevendékei, 's pedig jó rész flamandi vér folyik a' valódi angol' ereiben. Bátran mondhatjuk, hogy mi Marryat kapitányt a' németalföldi iskolából került írónak — némi literariai Cuyp- vagy Van der Veldének — tekintjük, 's hogy tengeri rajzai érdemlett, rendkívüli sikeröket nagyobb részint az ő németalföldi hűségének, egyszerűségének 's igénytelenségének köszönik. Írásaiban nem találni fel igen sok elemet, mellyeknél fogva más írók hírré jutottak. Hiányzik benne az olasz fenség 's feltalálás, a' vázolat' correctsége vagy a' rajzolás' tisztasága, sőt még a' velencei iskola' színpompája is. A' természetnek egész igazságával bír, még pedig olly természetnek, mellyet sem fennségesnek sem szenvedélyesnek nevezhetni, 's ő az általa előkelőleg választott mezőn a' valónak találó, élénk 's talán kissé vaskos visszatűkrözése által ragyog.

A' benyomás, mellyet ecsetének gyors, pongyola de szilárd vonásai az olvasóra tesznek, a' valódiróli' meggyőződés — egy történetébeni önkénytelen hit, melly azt egész végig kísérteti velünk, a' nyomadékos érdek', összefüggő előadás' vagy finomabb characterfestés' nem gyér hiányai ellenére is. Van ezekben egy neme a' belső hitelességnek, mellyet meg nem magyarázhatni, de a' melly kényszerít, hogy, az eredetinek ismerete nélkül is, a' másolat' hűségében higgyünk.

Nagy részét azon kedvességnek, melyben a' publicumnál áll, Marryat kapitány minden esetre azon szerencsés időszaknak köszönheti, melyben fellépett, midőn t. i. mindnyájan bele untunk volt *Scott Walter'* utánzásai. A' tengeri novella' feltalálása valóban maga genialis gondolat vala. Még csak csirában volt akkor annak átlátása, hogy, mivel a' novella ¹⁾ az emberi élet' előadása, ennek minden alakja 's tüneménye nyújt az e' nemű dolgozatoknak anyagot. 'S mégis valóban úgy van; nincs osztály, nincs állapot, nincsenek viszonyok az emberi életben, melyek nem volnának eléggé gazdagok érdeken, csak képesek legyünk azokat lényegökben 's alkotó részeikben élénken felfogni, 's minél németalföldies-pontosabb a' rajzolat' hűsége, annál biztosabb a' tetszés.

Mind annak ellenére, mit költők mondtak 's metaphysicusok álmodtak a' képzelő erőnek az érzékek feletti túlsúlyáról, mégis megmutatta a' tapasztalás, hogy mezeje (t. i. a' képzelőerőnek) korlátolt, 's találmányai csak hamar kimerítvők, midőn valóság és természet, emberi képességekre vonatkozólag, épen olly határtalanok mint kimeríthetlenség. Így Marryat kapitány' érdemeinek mint írónak nagy része feködt abban, hogy benső forrásai' terjedékét elismeré 's eszméjét felfogá, egy még nem valósított nemnek a' literatura' mezején. Ezen helyes önmegítélés az, mi novelláinak olly nagy túlsúlyt ad más tengeri elbeszélések felett. Egy merő kalandokból álló tengeri novella' vázlatá 's alapja feletle korlátolt — mondhatnánk, csak egyetlen. Elkezdődik egy hűle tengeri kadétocskával; a' hőst egy örökös hadakozás', zsákmányolás' stb. körforgásán keresztülviszi, egészen a' dupla epaulette-ig. Alkotó részei az elbeszélésnek nem nagy változatosságra képesek, 's alig kell egyéb, mint azon főeszmék', előitéletek' és elvek', melyek egy valódi hajós' helsejében tanyát ütöttek, alapos ismerete továbbá tiszta felfogása azon combinatióknak, mikre ezeknek vezérelniök kell, 's egy emlékezet, tele a' hajós' tapasztalásaival, változó sorsával és sajátágos helyzetével a' társaságban, hogy egy író képessé lehessen több mint egy két próbát merni az elbeszélésnek e' nemében. Ezen anyagbani egyformaság szülé hihetőleg az eszmét: hogy Marryat kapitány ön magát lopja meg. Helyzetek 's körülmények ugyan több mint egyszer fordulhatnak elő írásaiban, 's legelső szerzőink között is kevesen vannak kikről ezt ne lehetne elmondani; de a' genius' próbaköve abban áll, hogy ezen hasonlóságnál mégis különbö-

1) Mint tudva van, az angolok nem határozzák meg a' különbséget a' novella és román között, mint a' németek.

zés mutatkozik 's, hogy az elemek' egyszerűsége az összekötések' ujságának nem ártanak.

További oka e' szerző' novellái' vonzó erejének azon, melly egyszerűs mind minden hibáinak közvetlen gyökeréül tekintendő — azon valódi vagy látszó gondatlanság, mellyel ír. Ha a' könyv magán viseli azon módnak ismertető jegyeit, mellyel íratott, úgy Marryat' novelláinak gyors toltal, sok gondolkodás és hosszas fontolgatás nélkül kellett íratniok. A' szerző, úgy látszik, musája' sugallásának discretiójára (talán indiscretiójára kellene mondani) bizza magát, vagy, hogy egész egyenességgel szóljunk: Marryat eget földet szeret összekeverni. Ebből az következik, hogy az események egymásból erednek, épen úgy, mint a' természetben és életben, mert a' természetnek nincs szüksége erkölcsi tételeket kifejtetni 's állításokat keresztül vinni, ó a' hatásokat a' következtésekből hagyja eredni 's meg' ismét okákká lenni a' legkisebb ügyelet nélkül drámai illendőségre vagy egy arriere pensée-ra az eszközlendő benyomásra nézve. Midőn magát így a' pillanat' szeszélyétől elragadtatja, neki fekszik, oly-sebesen, mint csak tolla mehet. Ennek következtében egyenetlen, következtelen, sokszor nyers 's még többször incorrect stylusban és gondolatban; de mindég vonzó és soha unalmas. Magas romantica és magas sentimentalitás nincs benne, 's ritkán csal elő egyegy könyűt 's elbeszélőmódja' sajátága miatt az események olyl kevésbé állnak egymástól viszonyos függésben, hogy a' köteteket elkezdhetni, hol az ember akarja. Más részről azonban hümora oly könnyed és faggatékony — a' közbeszótt csetek' pelotontűze oly jól elesztetik — stylusa' menetele oly ostromilag sebes, hogy a' regényesség' közönséges forrásainak hiányát nem érezni. Marryat kapitány némi tekintetben egyszerűs mind valódi 's pusztá matróz 's nézetei az életől 's társaságról köznapiak (aljasak) és csetlenek. Hősnéi csak azon bordában szöttek, melly egy matróz' képzelőerejének megfelelő, nyelvében ezen kitéttel jegyezve: derék egy leányzó (pretty' girl), 's inkább különböznek egymástól öltözetök, mint vonásaik által 's jobban vonásaik mint szellemi és erkölcsi tulajdonaik által. Hősei hasonlókép nagyon is „puskapor-eleségek“ — igen is nagy vasgyúrók. Ritkán ismeretesek a' civilisált világ' viszonyaival 's annak alkalmával egészen tűrhető gazemberek; de aztán olyl csínyán vánszorognak ki zavarodásaikból 's olyl kívánt ügyességgel és jó móddal bírnak, hogy az olvasó alig haragudhatik reájok egy cizkelynél tovább, 's midőn a' harmadik kötet' 355-ik lapján tölük, a' házasság' kikötőjében erősen horgonyzottaktól bucsút veszünk, mindég igen örülünk, az ismeretséget később megint megújíthatni. Mellesleg megjegyezve — érdekes

a' különbséget ezen hősek 's a' „vitézek' vitézei“, vagyis a' francia katoná- és tengeri novellák' hősei között észrevenni. Mindkettejöknek ugyanazon „változatossággal teljes és megható viszontagságaik vannak vízen és szárazon“, mindkettő feljebb áll az erkölcsiség' közönséges előítéletein 's mintegy büszkeséget helyeztetnek ördögiségökbe; de caractereik' ezen köz elemének ellenére is máskint mégis olly hasonlatlanok, mint egy gyémántláncz 's egy pánczélsatt.

Ha Marryat kapitány' írói sajátságát kellene meghatározunk, azt mondanók, hogy gyönyörködtető író. Fő jelleseége könnyű, kényelmes és folyó tollának sohasem bágyadó ereje, igen éles tapintással a' comicumra, mely csak ritkán csábitja idomtalan és időtlen tréfára 's őt gátolja, hogy dolgokról és személyekről unalmas, sententiaszerű 's igen is practicai nézetet fogjon fel. Előhozásai olly kevésbé látszanak neki kerülni, hogy azt hinné az ember, mintha egész élete' folytában szakadatlanul tudna írni, „az evés', ivás' és álom' óráit kivéve“, 's azt alkalmasint teendi is, míg a' tárgy kimerítve lesz. Egészben azonban legnagyobb elsősege eredetisége marad az,— hogy mindig önmagát' lenni fel önmagában 's valamint senkitől ő nem kölcsönöz, ugy tőle sem kölcsönözhet senki is.

Egyes munkái között a' különbséget felállítani nem volna könnyű feladat, minden egyes munkának sajátsága a' részletekben fekszik 's a' családi hasonlóság kétségtelen. Célja ugy látszik mindenikben a' hajósélet' bizonyos, különös phasisainak előadása volt 's e' szerint lehet minden egyesnek sajátságait legkönnyebben felfedezni. Marryat kapitány korának legszerencsésb írói közé tartozik. Valjon ez a' publicum' józan izlése ellen vagy mellett szól, itt nem vizsgálhatjuk; de szembetűnő, hogy ő azon írók közé tartozik, kik legnagyobb sikerrel alkalmazkodtak a' kor' szükségéhez.

HORACE SMITH.

A' jelen század' kezdete fényes időszak volt a' britt literatura' évkönyveiben. A' természet, egyik legtitkosb törvénye' erejénél fogva kivettetett az európai társaság' egyeteme, megszokott, nyugalmas kerékvágásából, az evés-, ivás- és aluvásban, 's felébredt benne olly valaminek érzése, mi boldogságához hiányzott, valamint némi lázas munkássági vágy, ezen boldogság' elérésére. Az egész ugynevezett történet illy időszakokból áll, 's az időközök csak lomha kormányok' 's egyes semmire vezető események' adataival. E' törvény' példáira ráakadunk az olasztörténetek' legfontosabb szakaiban, a' ragályos szerzeteskedésben, a' keresztes háborúkban, a' tengeri kalandozók' időszakában, a' reformatió-

ban, a' franczia (jobbán: európai) lázadásban. E' korszakok' mindegyikében a' célba vett tárgy egy vala, de az ösztön által, melyet a' szellemnek adott, többé kevesbbé minden erők felébresztettek, úgy, hogy e' korszakokban csaknem minden ágbán léptek elő nagy férfiak. Főkép azon mozgalom' alkal-mával történt ez, mely a' tizennyolczadik század' végével 's a' tizenkilenczedik' elejével állott be. Tulajdonképi fanatizmusa a' szabadság volt, azonban, noha ez irány olly tetemesen hatott, 's az agyakat annyira fölhevíté, hogy a' társaság az által legbel-sejében megrendítettett, mégsem foglalá el olly kizárólag az erőket, hogy általa más törekvések felfüggesztettek volna; sőt az általa okozott nyugtalanság a' törekvésnek minden egyeb ágaira is elszármazott 's épen midőn a' politicei for-rongás legfőbb fokát érte el, léptek fel nagy hadvezérek, nagy írók, nagy tudományos lángelmék, nagy feltalálók olly sebes egymásra következésben, hogy az akkori nemzedék, árasznyi korában többet ért meg, mint elődei egész száza-dokban. A' britt szigetek névszerint, a' háborúnak közvetlen bajaitól menten, erejüket főleg olly tárgyakra fordíták, melyek a' kor' fő ösztönével nem állottak olly szoros kap-csolatban. A' kor a' literáriai geniusnak rögtöni 's véletlen felragyogása által vala kijelelve, mihez az ezt megelőzőtt félszázad nem tette az előkészületeket. Egy Johnson, Churchill, Thomson, bár milly figyelemreméltók voltak legyen is, csak mint elődei, de nem mint őket előrejelentő elő-znökei tekintethetnek egy Byron-, Southey- vagy Scottnak, kik mint valamelly kadmoszi nemzedék ön magokat nemzve a' földből bujtak ki. A' revolutio' mozgalmái, a' harci forrongás vala sugallójok 's azon zaj és viaskodás, azon nél-külözések és bajok között, melyek ezek' következtében be-állottak, egy új, erőteljes, hathatós, felrázó, felélesztő li-teraturát alkottak, mely semmi más literaturával össze nem hasonlíthatik. De volt is az írók' szerencsés csillagzatának világa, melyre sugárait kiárasztthatá: a' tömegek' képzettsé-ge kiterjedtebb vala mind kül mind belterjedékre nézve; olvasás volt a' kornak kedvencz időtöltése; a' könyvkereske-dés megfelelő terjedtséget és fontosságot nyert, 's a' critica csaknem negyedik rendévé lőn a' királyságnak.

Közepette ezen szellemragyogásnak, ezen élénk írói mun-kásságnak, egy kis kötet jelent meg, csekély és pillanatnyi ér-dekű tárgyára, tréfás és igénytelen irányára nézve, mely meg-jelentének első pillanata óta magára voná a' köz figyelmet 's mind kétszerzőjének mint szellemdús férjfiaknak a' szellemdú-sok', 's mint költők a' legfényesebb költők' koszorújában he-lyet szerzett. E' kötetke „The rejected Address“ 's szerzői *James Smith* és öccse *Horace Smith* voltak. Bármilly csekély 's enyelgő vala themája (parodiák a' jelenkor' költőire) a'

tökélyes és finom kivitel' divat' 's a' legbuzgóbb érdek' tárgyává tevék. Byron akkor „Childe Haroldja” feselő dicsőségének örült és Scott postakocsi kiadásait terjeszté el az országban; de bár mennyire hozzá szoktak akkor az emberek, literariai felizgattatást keresni, ezen elmeszíkácska mint valami új, eredeti 's végzetetlenül tehetségteljes ragadá meg a' publicum' képzelőerejét. Valóban nem is csekély elnét bizonyít a' munka, 's a' könyvecske addig fog a' világ' emlékezetében élni meddig mind azon nagy eredetiek, melyeknek olly szeszélyes parodiáját adta. Később Horace Smith „Brambletye House” 's több más novellát irt. Prosai műveiben kevésbbé jeleskedik ragyogás, drámai érdek és szeszély által, mint irányának komolysága által — a' fáradság által, melyet tárgyra fordít, a' kornak, melyben története játszik, szorgalmas rajzolása 's azon egész végig folyó valószínűség által, mi által az elbeszélés olly vonzó lesz. Utánzásrai hajlandóságánál fogva, melyet már rejected Addresses-ben bizonyíta be, a' novella írásnál is mindjárt eleinté Walter Scott' írás módját törekedett lehetó hűséggel magáévá tenni, melyel az történeti regényeiben él; erre hihetőleg az által bíratott, hogy nagyon is szerényen 's így igazságtalanul bizodalmatlankodék saját erejében eredeti compositiókra. Mi azonban tehetségeit magasb rendeltetésre méltóknak tartjuk, hogy sem más' nyomába lépnie kellene, 's ha ezen más az éjszaki tündér volna is. Egymásra következő további munkáiban mindinkább többet adott a' magáéból, mi által nyert. Egyébiránt Scott' utánzásában kitűnőleg szerencsés volt. Ha Brambletye House-t névtelenül fogta kiadni, bizonyára sok olvasói a' könyvet Walter Scott-nak tulajdonították volna. Valóban érdekes, mennyire érdek el azon írók, kik Walter Scott' nyomain eredtek el, stílusát, modorját 's a' tárggyal való bánást, annyira, hogy az ember kísértetbe jó felsőbbségét kétségbe vonni. De Sir Walter csak ugyan egy az égből származott elbeszélő volt; mert ellenére annak, hogy novelláinak elemeit a' tömeg olly könnyen magáévá teheti 's ellenére nagy és megismert hibáinak, felsőbbségét még mindég meg tartotta.

Örömmel vettük észre ennelfogvást Smithnek mindinkább eltávozását egy neki igen is keskenyre tűzött céltól, 's e' tekintethen „Zillah”-ját minden egyéb novellái fölé emeljük. E' mű egy izraelita történet Herodes' korából, 's itt forog legszabaddan szerzőnk reminiscenciáitól mentten. Itt az erkölcsök 's a' scenarium' színezésében kénytelen vala jobban saját segédforrásaiba bizni 's olvasványának a' csodálkozásig fárasztónak kelle lennie, míg annyi keleti és római életet tudott valósítani.

Egyébiránt Horace Smith' novellái jó akaró érzelmeik

's a' szerző' józan nézetei által tűnnek ki. Írásait nemes és szeretetreméltó erkölcsösség lengi át, benső, szívbeli szeretet az emberi természet' szebb oldalai iránt, a' hölgyi characternek csudálása 's jogszerű, illendő és szabadszellelmű intézmények' becsülése, mik valamint vele született, ugy szerzett philosophiája természetes jóakaraját 's nemes szívűségét nemkülönbben alapos gondolkozását 's gazdag tapasztalásait tanúsítják.

PAUL DE KOCK.

A' termékeny és kitünő író, kinek neve e' czikkely előtt áll, sok ideig elismert, csaknem vetélytárs nélküli kedvence volt a' francia románolvasók' legnagyobb részének; de részint, mert a' beteges túlfeszültséget rendszeresen megveté 's mert azok' ekstaticai mysticismusát, kik új iskolákat alapítani 's tanítványokul 's párthívekkül criticaibb 's phantasiadúsabb osztályokat ohajtnak 's birnak, folyvást megveté, — részint, mert végképen ment volt ama' fennséges tetszvágytól, melly a' legtisztátalanabb előadásokat a' legfinomabb érzések' festékével borít be 's melly valódi alapvonnása ama' morgue-literaturának, tevék kétségkívül, hogy Páris' regényes cotteriai salonjaik' arany véleményét visszatarták egyik legnemzetibb írójokról, kinek írásai a' társaság' minden osztályain keresztül hatottak 's a' munkás takácsnál sötét pinczezugában egyiránt találtatnak. Ezen rendkívüli népszerűség az, melly Paul de Kocknak olyaknál ártott, kik valamit tartanak reá, finomabbnak lenni a' nagy tömegnél. A' grisettek' írójának nevezik őt; rajzai nyersesége felett orraikat fintorgatják mint egy zordon és nyers publicumnak kellő felett, 's egy „Lelia“ finomított érzékiségét vagy egy „Peau de Chagrin“ kellemes haszontalanságát az hetedik édig emelik. Az angol, ki egy előkelő jó tónussal irt francia critica után fog Paul de Kock' számos munkáihoz, hogy önálló ítéletet alkothasson magának ezek' érdemei 's hiányairól, el fog csudálkozni, azt találván, hogy azokban vonzó humorának bugyogó teljessége mellett, melly a' jó ízlésnek határait gyakran áthágja 's épen annyszor a' józan erkölcsösség' törvényeit, a' legszebb 's leg lélekemelőbb érzés' ereire, 's a' megrázó 's mégis soha túl nem vitt erőnek helyeire találni. Valóban talán soha egy író sem mulá felül a' geniust, ki „Le bon enfant“ és „Frère Jacques“-ot teremté, azon eleven 's megrázó dramaticában, melly elemeit a' köz szenvedélyekben 's a' mindennapi életben keresi föl.

Paul de Kock éles igaztalanságot szenvedett a' közönséges criticától, tehetségeire nézve, midőn csak mint az

esetlen bohózatban 's humoristícai caricaturában jeleskedőnek festetett. Ő Hogarthhoz hasonlít a' finom és mély mesettségben, mellyel a' comicaít 's iszonyatost összeköti. Erőteljes és férfias festvényeinek részleteiben kacagni látszik a' balgaságok felett, de az egész mégis aztán borzalmas és megható benyomását hagyja vissza a' véték' következéseinek, 's igen kételkedünk, vajon mutathatna e' fel Franciaország prosában író költői között nagyobb erkölcsanítót mint ő, ha egy szerencsétlen tévedésben nem volna, melly Paul de Kock legmeghatóbb műveihez ragad. Moralista minden egyébben — az igazságnak csaknem nézhető megismerésével moralista, e' characterhez hűtelenné lesz mindenben, mi a' nemi viszonyokra vonatkozik. 'S minthogy Paul de Kock ezen keresztülható 's uralkodó tévedésben nemcsak önmagát törekszik álokoskodásokkal megerősíteni, hanem abban földie' nagy részének példája által is megerősítettetik, nem lesz helyén kívül, okoskodásainak a' világi 's nem igen fennséges mezőn, mellyen velők előáll, megfelelni. Igen is jól tudjuk, hogy nem örömet hallja a' francia író egy angol criticus' leczkéit a' társas erkölcsiségről, hogy igen is hajlandó minket szenteskedőknek vagy hízelkedőknek tartani; a' mit mi illetlenségnek nevezünk, azt ő az emberi élet' egy képének nevezi 's intésinket 's gáncsolásainkat a' balga beszédek' szótárába utasítja. De örökké kétségbehozhatlan az, hogy azért egy szerzőnek sincs joga a' tisztességét (decorum) megvetni, mivel az gyakran nem egyéb egy csalékony alkunál a' társaság' követeléseivel, mellyeket ez magunk viasetétől kíván; hogy egy egy józan 's igazlelkű író nem találhat az illedelem' megsértéséért igazolást abban, hogy a' szenteskedést akarja megboszúlni; 's hogy egy férfiú, ki előállván bennünket okosabbakká tenni kíván, kimenthetetlen, ha azon korlátokat készakarva megreszkedtetli, mellyeket legalább a' hölgyek, nemcsak nálunk, hanem mindenütt, hol az éjszaki lovagiság vagy a' keresztény vallás gyökeret vert, ritkán hágnak át tetemes bűnhődés vagy a' lelkesmeretnek nehéz mardosásai nélkül. Nálunk a' világi büntetések talán szigorúbbak mint Franciaországban. De bizonyára még Franciaországban sem fogja a' francia író tagadni akarni, hogy a' hölgyek' feddhetlensége még mindég a' legszorosabban van összekötve a' nyilvános character' becsületével 's a' háziélet' békéjével. Néhány francia író (kikhez Kock nem tartozik) a' factumot megengedik, de a' legkomolyabban sajnálják. Szeretnék „mind ezt megszüntetni“, saját fogalmaik vannak róla, 's jogosítva vallják magokat, e' fogalmakat minden áron védelmezni. Azonban egy férfiú, ki igazán 's őszintén ohajtana köztársaságot, nem csekély vétket követne el, ha mások' életét monarchiai in-

tézmények ellenében egy reménytelen összeesküvésben áldozná fel. Epen így fogna egy igazlelkű író ki azon (mint nekünk látszik, üdvös) szigorúságot kárhoznatná, mely a' hölgy' becsületét 's erényét ugyanazonosítja, az erkölcsiség ellen vetkezni, ha komolyan törekednek a' következményeket elburkolni, melyek a' köz vélemény' fennálló törvényeitől eltávoznak. Ezen okoskodásokkal azért élünk, hogy ne csak Paul de Kock, hanem hazája' több íróinak is ellenébe lépjünk, kiknek példájára netalán támaszkodhatnak, mindég az ő mezejökön tartván magunkat, a' nélkül, hogy azon számtalan magasb 's kevésbbé világi okokat felhoznók, melyeket egy ugyanezen hibába esett angol író ellen fognánk használni. Paul de Kock tisztátalan író. Sajnáljuk. De mi nem annyira azért gáncsoljuk őt, mert szavaiban tisztátalan, hanem irányának ledérsége miatt. Tisztátalanság a' kitételben ugyan még megegyeztethető az eszme' tisztaságával; 's izlésünket megsérteni, nem épen mindég annyit tesz, mint lelkünket bemocskítani. De feltételetlenül gáncsoljuk, mit semmi erkölcsi logica nem igazolhat: a' ledérséget, mely az asszonyi érényről mint valami csekélységgel bántik 's egyes eseteket felállít, az egész practicai rendszernek legkisebb tekintetbevétele nélkül. Előbeszédjei' egyikében Paul de Kock komolyan védelmezi magát 's állítja: hogy hūmoristicai 's könnyű rajzolatjai az emberi szenvedélynek sokkal kevésbbé ártalmasak, mint sok kortársainak finomított álokoskodásai és erkölcstelen ékesszólása. Megengedjük, hogy ő sokkal ártalmatlanabb író, mint mindazok, kik azon érzelmet aláássák, mely, helyesen irányoztatva, maga az erkölcs iránti fogékonyság, hogy a' legnyomorúbb vágyak' szolgája 's a' vétek' legszemtelenebb kicsapongásainak védszónoka legyen. De olly egy kedélytől, mely legtöbb tekintetben olly józan, olly philosophiától, mely a' lét' rendeltetése és célja iránt a' leghelyesbb 's legnyájasabb nézetekre látszik alapítva lenni, magasbra törekvő becsvágyat vártunk volna; 's valóban igen elidegenítene 's megszorítna minket, ha „Le Cocu“ és „Frère Jacques“ szerzője, még élete' virágában 's hihetőleg még egy hoszu pályával maga előtt, végre azon legelső kötelességeknek helyesb és komolyabb belátására nem ébredne, melyeket a' társas érdekek dictálnak olly férfiaknak, kik a' szenvedélyeken bizonyos értelemben uralkodni, 's azokat jóra vagy rosra irányozni képesek.

Nem szándékunk e' termékeny írónak minden munkáit nem örömet kimondott gáncsolásunk' és szíves tetszésünk' megalapítására felhordani. Azt hisszük, munkáiból egy szorgalmas- és értelmesen kiválógatott gyűjtemény egy jó fordítótól bizvást adathatnék publicumunknak 's nemcsak igen

kellemes mulattatást, hanem sokoldalú alapos ismereteket is nyújtana.

Kock' minden elbeszélései között a' leghíbatlanabb „Le Cocu“ és „Frère Jacques“ mellett „Le bon enfant“ a' legszívrehatóbb. A' nagy szerencse, mellyet „Le Cocu“ tett, mellyben a' czimlapon kívül, a' legfinomabb olvasó is alig fog valamit találni, a' mi meg botránkozzék, bizonytságot nyújthatna Paul de Kocknak, hogy népszerűségét nem hibáinak köszöni, hanem azok ellenére is bírja. 'S legújabb elbeszélésében: „Zizinc“ örömmel ismerjük meg a' felöltő haladást a' gondolat' 's kitétel' tisztaságát illetőleg, mi bennünket azon biztos reményre szabadít, hogy e' merész és ügyes genius' folyama, minél tovább folyik, annál inkább meghigul és kitisztul.

Egy férfias de érzékeny levélben, melly néhány hónap előtt a' londoni hirlapokban jelent meg, 's mellyben Alfred d'Orsay gróf a' publicum' figyelmét Paul de Kock' érdemeire valamint balsorsára irányozza, e' nemesúr Frère Jacques' szerzőjét Franciaország' *Smollett*-jének nevezé. Bár millý magasan helyezzük is *Smollett*-et, még sem leljük tulságosnak a' francia írónak tett bököt. Igaz, hogy az utóbbi kevésbé simított, kevésbé pontos mint *Smollett* az élet' rajzolásában, kétségbe vonjuk azt is még, hogy olly elejétől végig keresztül vitt characterai volnának, mint Strap, Pipes és Matthew Beamble. De más részről *Smollett*-ünket Paul de Kock kétségkívül felülmúlja pathosban, változatosságban, szenvedélyek' gerjesztésében 's a' francziának sok rajzai a' házi életből, egyszerű szépségek miatt, az „Amelia“ legjobb helyeivel mérközik. Kock' erkölcsi mondatai gyakran jók — néha eredetiek 's nagyszerűk. De az eszközök, mellyekkel célját elérni véli, véleményünk szerint nem egy szer rontják el jó szándékát. Nem lehet szerencsétlenebb valami mint azon képzelet egy íróban, hogy az a' moralis könyv, mellyből egy helyes philosophiai maximát merithetni, az elbeszélésnek általános iránya, nem pedig a' meséhez biggyesztett aphorisma az, mi üdvös vagy káros befolyásúvá teszi a' keblekre. A' morál' tulajdonképi köre egy romániróra nézve kétféle: a' szenvedélyek' hatása az egymikre, 's a' társas viszonyok' hatása a' characterekre. Az utóbbi gyakran a' legtágosabb kiterjedésben jótékony; mert itt nem az egyesnek, hanem általában az egész társaságnak javulása vétetik célba — de gyakran a' legveszedelmesebb is. Nem vagyunk, például, egészen bizonyosak benne, vajon olly románok, mint „Tom Jones“, mellyek, midőn a' képmutatás' álarczaját levonni törekcszenek, egy nyílt és meleg kebel' tévelygéseinek igenis nagy ingert adnak, fiatal olvasókra nézve egész ártalmatlanok-e? mert ezek közt rit-

kán van egy Bilif de gyakran egy Jones. Más részről, Miss Edgeworth' elbeszélése „Vivian“, 's hozzátehetjük Paul de Kock' „Bon enfant“-ja, midőn azt festik, milly következtése van annak, ha közönséges kísérteteknek igen könnyen enged az ember, 's jóakaró 's szeretetre méltó indító okokkal vétékbe esik, aligha hibázhatják el hasonló erkölcsi következmények' előhozását, mint minőket a' költemény csak elérhet. A' novellistának mindenkor meg kellene emlékeznie, hogy azon osztály', mellynek ír, legnagyobb része az, melly felett a' szerző uralkodik — hogy ebben minden rang, kor- és országokból vannak emberek. Meg kellene gondolnia, hogy egy költemény soha sem állítja elő olly egész teljesen az igazságnak minden oldalait és alakjait; sőt hogy magát az igazságot is a' világnak mindenkor minden legkigondolhatóbb előrevigyzattal kellene előterjesztenünk olly egyoldalú felfogások' ellenében, mellyek legbővebb forrásai a' tévedéseknek. A' boncztudomány hasznos tudomány, de voltak írók, kik a' boncztudományt a' legnagyobb tisztatlanságok' eszközévé tették. Van egy szellemi boncztudomány is, melly által az értelmi felvilágosodás csak a' szenvedélyek' kerítőjévé tétetik. Erkölcsös lenni, mindég annyi, mint philosophicus is lenni — de nem megfordítva: philosophicus 's így erkölcsös is.

G—y.

GRECCAI SZEMLE.

MŰTUDOMÁNY.

Kunstwerke und Künstler in England, von Dr. G. F. WAAGEN, Director der Gemälde-Gallerie des kön. Museums zu Berlin. Zweiter Theil. Berlin, 1838. X és 620 l. 8r. Ára 3 for. 45 kr. pp. Az első darab' ára, 3 for. 24 kr. pp.

E' tanulságos és tartalomdús munka' 1-ső darabját csak hamar követte a' második. Ezen darab főképen a' mezei lakokban találtató művek' leírására van szánva, de a' londoni ritkasággyűjteményekből is sokat foglal magában, mik az elsőből kimaradtak. A' szerző épen azon irányt követte utazásában, melyet a' Bíráló, ugyan azért a' „Kunstreise durch England“ munkájában foglalt legtöbb tudósítások itt is előjönnek, mindazáltal bővebben, 's világosítva. De leíratnak némelly a' bíráló által nem említett 's nevezetes fontosságu gyűjtemények Londonban, nevezetesen IV-ik Györgynek németalföldi képei, 's a' Lord Ashburtonéi (Alex. Baring); tovább Sir Abraham Hume' olasz, 's Solly ur' képei. Az utolsóinak leírásából kitetszik, miért van a' berlini Museum Solliféle gyűjteményének XV-ik századot tárgyzó osztályában olly kevés, 's az is csekély fontosságu, holott ezen időszak festvényekben leggazdagabb, mivel Solly ur mint avatott műismerő 's műbarát a' jobbakat magának tartotta. Ezek között találunk egy Rafaeltól kezdett, 's más által bevégezett nágy képet, Bagnacavallo, Girda Cotignola, Innocenzo da Imola, Mazzolino, Gir. da Treviso, Moretto, Giorgione, Paris Bordone, Lor. Lotto, Bern. Luino és Gaudenzio Ferrari művészekről fődarabokat. A' mezei lakokról tudósítások között újak Corshamhouse, Beckford ur' tornya, Leightcourt, Warwickcastle, Oackhill, Castle Howard, Alton Tower, Burleighhouse, Woburn Abbey, és Lutonhouse mezei palotákról. Szintén újak némelly nevezetes képekről adatai, mellyek Grey, Normanton, Yarborough, Northwich és Hatherton lordok, Bevan, Sanderson, Huysch, Knoll, Vinne, Ellis, Artis, Peacock urak' birtokában vagynak.

Antik képeket illetőleg körülményes adatokat foglal magában e' darab, jelesül Landsdownehouse' — Viltonhouse' — Howard - Castle' — Chatsworth', 'Holkham' — Cambridge' — 's Woburn Abbeyről. Ily szempontból meglátogatandók még Petworth, Ince, Marburghall, Badmintonhouse, Appuldurcombehouse, Knowle, Sion House, Clumber Park, Newby Hall, Wentworthhouse, 's Gróf Gnillford' antikgyűjteménye, melly Dodwell által Korinthosban talált kút-szegélyt birja. Deepdene-ben, Th. Hope ur' mezei lakán, Surrey grófságban is nevezetes metszetek találkoznak, kivált Thorvaldsentől.

Valamint az első úgy a' második részben is nagyon érdekes tudósítások vannak a' miniatur-festvényekről, a' középkor' elsőbb századainak művészetéről csak ezek adván némi felvilágítást.

Megemlítendő az is, miként a' Sz. a' nemesség hangászatainak, 's más ünnepeinek ügyesen közbeszótt leírásaival, 's általában az előkelők' életmódjának, 's több nevezetes személyeknek rajzolásával a' munkának nemcsak változatosságot és érdeket adott, de egy úttal az olvasót a' mívelt Anglia' életmódjával is megismérteti.

Nagyobb fontosságúak itt ott elhintett értekezései némelly általános kérdésekről, p. o. az olasz művészet' virágzásáról, Rafael korában, 's utánna csak hamar elhanyaglásáról. Az elsőt illetőleg, helyesen véli a' sz. miként véle egyik időszak sem hasonlítható össze. A' hanyatlásnak egyik okát keresi a' könyvnyomtatás által eszközölt szellemi változásban. E' részben a' szerzővel kezet fogunk, de hogy ezen szellemi változást a' könyvek általi közlekedés — melly inkább észre, mint érzékre hat — eszközölte-e, annyival kétségesb, mivel a' XVI-ik század' elein a' népi könyvek mind fametszetekkel ellátva jelentek meg 's a' képző művészet iránti hajlómást folyvást fentartották, más részről a' mi időnkben Németországban, hol a' művészet legmélyebben elsüllyedett, általános szellemi lelkesedés' következtében hirtelen magas é'sajátságos virágzásra emelkedett. Bíráló a' művészet' emelkedését vagy csökkenését inkább a' nemzetben élő szellem természetében 's kifejlésében hiszi feltalálhatni, mint külső körülményekben, millyen a' nyomtatás' mestersége. Azt sem tagadhatni, hogy a' reformatió által felköltött speculatio' szelleme a' művészetnek nem keveset ártott; azonban örömet megengedjük a' szerzőnek, hogy jelen korunkban a' protestantismus' nemesb iránya — melly inkább az igazság' fürkészése, mint tüzes pontosság' bélyegét viseli — a' képző művészet' magasb kíváнатit is képes kielégíteni, 's azon mértékben fogja is kielégíteni, mellyben

az örök igazságok' alapjait vizsgáltában azoknak mélyére behatni képes leend.

Nagyon érdekes a' szerzőnek javallata, melyet parlamenti bizottság felszólítására adott az iránt, mint lehetne a' képző művészetet Angliában emelni. Benne kimondott nézetei nem csak tanulságosak, hanem az értekezés folyamában kijön az Angolokat characterisáló igyekezet is, mi szerint főképen azon törődnek, mint lehessen a' képző művészetet gyáraik' virágoztatására használni. Minthogy Angliában ifjú — öreg — mind a' divatnak (fashion) hódol, 's ez rövid ideig állapodván meg egy tárgy mellett, hirtelen ellenkezőre ugrik: azért a' szépség' érzetének általános és következetes kifejlése náluk alig reménylhető, ámbár a' szerző e' részben kedvezőbb reményeket táplál.

Nagyobb süket várhatni több angol építészek valódi méltánylást érdemlő törekedéseitől. Tudva nagyon, hogy a' kitünőbb londoni építészek egyesületet alkottak, melynek feladata, kölcsönös tapasztalataikat egymással közleni, különféle idők 's népek építési rajzaikat 's modelleiket egymásnak előmutatni, szóval mindent szóba hozni, mi tökélyre vezethet. Egyes személyek hazafiúi ajánlataikkal gazdagon gyarapították már eddig is ez intézetet. Ohajtandó volna, hogy a' kormány is tenné meg a' magáét az intézetnek helyet, tanítónak pedig fizetést rendelve.

J, D. PASSAVANT után. (Jahrb. f. wiss. Kritik 7—8 II. 1838.)

B. T.

Geschichte der Theorie der Kunst der Alten, von Eduard MÜLLER. Dr. phil. Zweiter Band. Breslau, 1837. Ára 3 for.; mind a' két darabé 5 for. pp.

Mintán az első kötet a' régi műelmélet' történetének első főidőszakát előadá, melynek középpontja Plato vala; a' második a' görög philosophia' másik gönczölével Aristotelessel nyitattik meg, és bemegy a' keresztény időszámítás' harmadik századába. Így Aristoteles úgy áll, mint közép- és tetőpont a' régi műelmélet' egész történetén. Ő a' görög műveltség' második időszakának azon alkotója, mely vele és nagy királyi növendékével kezdődik 's ott végződik, hol a' keresztény műveltség' időszaka közvetíteni kezd. A' honnan inkább tőle, mint Platóról jönek ki a' műtörténet' körének három fősugárai u. m. 1. Az Aristoteles utáni philosophusok' művészetnézetök, mintegy a' második század' végéig, különösen a' peripateticus Thophrast és Aristoxenesé,

a' Stoicusoké, Epicureusoké, Ciceroé, és Plutarché. 2. A' criticusok' és rhetorok' művészetitéletök, hol az alexandriai criticusok mellett méltánylandók a' halikarnassusi Dionysius, Demetrius, Quintilian, Chrysostomus, Dio, és Lucian. 3. Ezen időszaki művészeknek és költészeknek szépműtani alapelveik, kik közt a' képző művészek és költészek, ezek közt ismét a' görögök és rómaiak különböztetnek meg, főleg pedig Horácz foglalja el a' legmagasabb helyet. A' munka ötödik szakasza, bár az egésznek záradéka, egy új következő munkának kezdete. Ebben Phlotin, az idősb Philostratus és Longius, mint új műelmélet' alapítói lépnek fel, a' mennyiben a' keresztény szellem' hajnala által körülsűgározvák, a' gondolkodást az alakon felül ügyekeznek emelni. Így az egész könyv a' műelmélet' egy szebb és fénylőbb megújulása végett, egy nagy alkotmány' szomorú elenyészéttel záratik be.

Ha a' könyv a' czélulvett tárgyról a' legjelesbeket foglalja is magában, mindazáltal recens. szerzővel némelyekre nézve egy értelemben nem lehet.

Midőn szerző Aristotelesnek ezen kifejezése után (Polit VIII. 5.) a' hangászat részint pihentetőjáték, részint nevelés-eszköz, részint pedig az üres időnek méltányos töltése, azt következteti, hogy Aristoteles a' hangászatot, az erény, vagy a' gyakorlati ész' felibe helyheti, úgy látszik igen sokat következtet, és Aristotelest helyesen nem fogta fel, mert ez Ethic. Nocom. I. Nro. 1—7. a' legfelsőbb czélt, és a' legvalódibb boldogságot az észszerinti cselekvésben és ismerésben helyheti, vagy az ész' elméleti és gyakorlati munkásságában. A' mivel ezen véleményt akarja alább támogatni szerző, úgy mint Aristotelesnek Poet. 9. 3. következő kifejezéssel, „hogy a' költészet philosophibb a' történetírásnál“ igen gyenge támasz, mert azért hogy valami philosophibb, mint más általánvéve philosophiátlan, azért az nem egyenlő a' philosophiával, és azért hogy valami inkább terjeszti elő az egyetemeset, mint más egészen különös sőt egyedes azért az nem teljesen egyetemes.

Aristotelesnek a' millyen ismeretes, olly érdekes tételében, melly a' *tragödia'* czéljáról szól, igen jelesen fejtegeti szerző, hogy a' félelmen nem egyedes vagy különös szerencsétlenségtőlí félelmet kell érteni, hanem az emberélet' egyetemes érdekeltetését, és erre vitetett szánalmat. De ezen két érzelmek, a' *félelem* és *szánalom*, mimódon emelkednek *örömmé*, az nincs helyesen felfogva; mert a' mit szerző mond: hogy az, azon éniszszahatás' szüleménye, mi szerint mi az előterjesztett rosszak által nem érintetünk, minthogy azok költemények és valódiatlanok, teljességgel nem elég. A' félelemnek és szánalomnak egymásra kell

hatni, és ezen együtthatásnak egy magas érzelemmé kell olvadni, mit fájdalomnak nevezünk, de ez alatt nem azon fáradt sentimentalis gyengeséget kell érteni, mit alatta rendszeren érteni szoktak, hanem azon emelő érzelmet, mely által a' lélektől minden örömtelen, így a' félelem és szánalom is, elszakadnak; 's az a' földi élet' minden szenvedelmén felül érzi magát emeltetni. Ki tagadná hogy a' lélek' ezen felmagasztalódása örömet nem hordana magában? Erre czéloz Aristotelesnek *καταρσις των τοιςτων παθήματων*-ja, mit a' tragédiától különösen kíván. Aristoteles Polit. VII. 9. nem azt mondja, mit szerző akar: hogy valamely igen kis lény szép nem lehet, mert a' nézles azon megzavarodik, minthogy az idő' lefolyása azon egészen észrevehetlen; hanem azt mondja, hogy a' nézles 'megzavarodik, mert az alig észrevehető időben történik. Rec. véleménye szerint Aristoteles ezen homályos szavakkal azt akarja kifejezni: Ha mi valamely kis tárgyat szemlélünk, szemlélésünk, azon a' részek' kicsinysége miatt nem soká maradhat, és ha csak ugyan a' részeket jól megakarjuk szemlélni, akkor az egész' szemlélése bizonyos megszorítással történik, gyönyört nem gerjeszt, 's ez maga ellene van a' szépségnek. Hogy ezt akarta legyen Aristoteles érteni, világosítja ezt Poet. 9. 12. hol úgy térileg mint időileg a' széptől bizonyos nagyságot kíván, azért hogy lelkünket betöltse, és kielégítse. Egyébiránt Aristotelesnél ezen szép' criteriuma is, igen külső, és tapasztalati módon van lehozva.

Tovább azon panaszkodik szerző, hogy Aristoteles nem adott kielégítő felvilágosítást az Epos' írása felett, nem határozta meg azon művészi egységet, mely az Eposban uralkodni tartozik, vajjon az a' eselekvény' egysége legyen-e, mit minden költészi műben megkíván, — vagy pedig más valami? Azonban azt Aristoteles nem hagyá határozatlannul, Poet 24. ezt mondja: *περι δε της διηγηματικης και εν εξαμετρω μιμητικης οτι δεῖ τὰς μυθὰς καθαπερ εν ταῖς τραγωδιας συνισταναι δραματικὰς, και περι μιαν πραξιν ὁλην και τελειαν εχέσαν αρχην, και μεσον και τελος ὡς περ ζῶον εν ὁλον ποιῇ την οικειαν ἡδύνῃν δῆλον.* Hogy ezen eselekvényi egységet Aristoteles az eposra viszi, megtetszik ezen fejezetből, melyben alább Homért épen ezen tekintetből dicséri, mint olyat, ki mindent a' trójai hadról nem beszél el, hanem abból egy részt kiemel, abban több episodiákat tesz, és azt költeménye által egy egészszé szövi össze.

Végre recens. nem ért egyet szerzővel Aristotelesnek következő igen nevezetes pontja felett, Poet. 26. 3. *αναγκη μμεισθαι τριων οντων τον αριθμον εν τι αει η γαρ οια ην η ευτιν η οια φσαι και δοκει η οια ειναι δεῖ.* Szerző az érintett pontot szó szerénti értelemben akarja venni, holott itt első te-

kintettel is azon kérdés tűnik fel, mimódon lehessen azt utánozni, a' mi még tartozik lenni. Ilyen következetlenséget Aristotelesről feltenni még is bajos, azért némelyek a' *μυεῖσθαι* szót előadni vagy előterjeszteni jelentésűvé változtatják, de ez önkényes felvétel, és a' *οὐα εἶναι δεῖ* kifejezésnek nem teljes erővel felel meg. Recens. véleménye szerint ezen nehézséget meg lehet oldani Aristotelesnek Poet 9. 3. mondott szavai által, hol ezek állanak: A' költő megkülönbözteti magát a' történetiről az által, hogy az nem a' megtörténtet adja elő, hanem a' miről feltehető az, hogy bizonyos feltételek alatt megtörténhetik; így a' költészet inkább az egyetemeset, mint a' különöst és egyedet terjeszti elő, vagy azt, hogy akármelyik ember' meghatározott characteréről mi beszédet és cselekvényt lehet várni hihetőleg, vagy szükségesképen is. A' mit itt Aristoteles *τα καθόλου* nevez, épen az, a' mi a' kérdéses helyen az: *οὐα εἶναι δεῖ* értelme. A' költő a' mennyiben személyeit ezek szerint hagyja cselekedni, akkor a' valódit utánozza, de nem egységsben, avagy határozott különösségsben, hanem egyetemességsben. Ő az egyes valódi esetekből, az emberi cselekvésmódnak egyetemes typusát, a' valódi egyes characterből, a' characteristicának egyetemes typusát vonja el. Ez a' költő' utánzaspéldánya, vagy ő ezt utánozza. A' kérdéses hely' értelme tehát ez lenne. A' művész, (költő) utánzásában, vagy ahhoz tartja magát, a' mi van, vagy ahhoz a' mi az emberek' véleményökben létezik, vagy ahhoz a' mi egyetemes typusa szerint tartozik lenni. A' kérdéses hely' ezen értelmét más helyek is erősítik, ilyen először Poet 26. 11. Sophocles' mondása: *αὐτὸς μὲν οὐκ εἰς ποιεῖν, Εὐριπίδην δὲ οἱοῖται εἶναι (ἀνθρώποι).* Itt Sophocles azt hozzafel Euripides ellen, hogy ez character' festésében egyedül a' maga idejének szelleméhez tartja magát, holott az minden idő' szelleme's character'e nem lehet, ő ellenben az embereket egyetemes typus szerint rajzolja. Más hely, mi a' kérdéses hely' értelmét igazolja, Poet 2. 1. hol az mondatik: Szükség, hogy a' művész vagy a' jókat vagy a' rosszakat, vagy a' jobbakat, vagy a' rosszabbakat, mint most vannak, vagy az olyakat utánozza. *Βελτιονας ἢ καθ' ἡμᾶς ἢ χειρονας, ἢ τοιαυτας αναγκη μυεῖσθαι.* Itt főleg a' *καθ' ἡμᾶς* után a' hely' értelme ez: a' művész mindég a' valódit utánozza, és utánozni tartozik, mindazáltal nem egyenesen és egyedül azt mi jelenleg van, hanem azou a' valódinak egyetemes typusa szerint felül tartozik emelkedni.

Ilyen értelmű fejtegetések mellett a' munkából világos, hogy Aristoteles ugyan a' művészetet, a' természet' és a' valódi élet' utánzatának tartá, de nem egyedül ugy, a' mint ezek feltűnnek, hanem egyetemességre emelkedőleg, bár mint látszik csak elvonás után. Továbbá világos az is, hogy

Aristoteles a' művészet' czéljául a' gyönyört (ἡδονή) levé, még pedig ezt erkölcsi értelemben, mely az emberek' erkölcsi javításuk- és tanításukra van irányozva. Erre mutat a' fentebb is felhozott καθαρσις των παθῶν, a' miről, Aristoteles' művészi nézete iránt, az újabb időben olly sok függesztetik fel, és a' mit szerző is igen méltán az erkölcsök' javítására viszen.

ULRICI után (Jahrb. d. wiss. Kritik Nro. 111. 112. 1837. Dec.)

Sz. W. J.

Handbuch der Geschichte der Malerei in Italien, seit Constantin dem Grossen, von Dr. Franz KUGLER. Erster Band.
Berlin, 1837. bei Duncker und Humblot. Ára 3 for. pp.

Jó és kellemes könyv. Tömött és a' lehetőleg tökéletes átnézetét adja a' festészet' kifejlődésének Olaszországban; bevezet, főkép az e' nembeli legújabb vizsgálatok' használatával, a' nevezett művészet' különféle főirányaiba, 's haszonvételeire (névszerint utazásban) igen nagy kényelmessége által ajánlkozik, midőn czímek, cikkelyek és háromszoros tartalomjegyzék (időszakok és iskolák', városok' egyházaik, palotáik- 's képtáraikkal és művészek' jegyzéke) által a' legteljesebben gondoskodva van arról, hogy kereső a' könyvben magát könnyen irányozhassa 's minden előjövőt nagy baj nélkül feltalálhasson. Sok évi studium, különféle saját szemléletek, az ide tartozó literatura' teljes ismerete, olly helyzetbe tevék szerzőt, hol egyedül kezdhetni és vihetni véghez ilynemű vállalatot; és távol van attól, hogy csupa „Compilatiót“ (minek a' könyv VI. l. neveztetik) adott volna, sőt sajátos művészettétekintetével — akár maga', akár mások' vizsgálatait adja — könyve' mindenik részében, rendezve és képezve maga van jelen. Művészettörténet' tanítója, műbarát és művész magasztalandják ennek használatosságát 's kedvességét.

Ref. az itt mondottakat a' könyv' egyes jelességeivel behizonyíthatná; de jobbnak látja mind a' szerzőre, mind az olvasóra nézve, némelly eltérő nézeteket' kijegyezni 's azokat, mennyire erejétől telik, megigazítani.

Első, mit valóban némi okkal mondhatni a' könyv ellen, annak jelen időbeni megjelenése, midőn épen sok kezek foglalatosa e' tárgybani anyaglatok' gyűjtögetésével. Ref. csak Dr. Gaye urnak a' toskáni lewéltárakban' művészettörténeti tekintetből tett nyomozásaira figyelmeztet; továbbá Passavant festész úrnak Raffaelről munkájára; Dr. Schulz-

nak is Nápolyban a' középkori építményekről tett vizsgálatai új anyagot fognak adni az olasz festészet' történetírójának. Illyen az egyiránt méltányló előadás' hiánya is, mit maga szerző is elismer, mondván: „néemely fontosak igen röviden, némelly kevésbé kitűnők igen bőven adatnak elő“ (X. l.); így péld. a' minden egykorú közt legérdekeseb ravennai rakottművek (Mosaik) csak két szóval érintetnek, míg a' vatikáni Józsuá könyvheli pergamentekercsekre egy hosszú cikk fordítatik. stb.

Egy másik észrevétel szerző' művészetnyelvét illeti és az ennél fogva adott characteristicákat. Épen napjainkban, midőn meglehetősen közönséges azon csudálatos hit, hogy mindenkinek, ki művészettársulat' tagja, vagy egy műkirakásba beemelését teszi, joga van, közönséges és elnyótt beszédmódokba öltöztetett egyéni érzelmeit, műismeret gyanánt előadni, mind azoknak, kik a' művészettudomány' épületén dolgoznak, anyaglatok' kiválasztásában felettébb gondosoknak kellene lenniök. Nem csak a' művészeket, hanem műveiket is csupán, vagy legalább legbiztosabban genetice ismerhetni meg 's rajzolhatni le; a' nézőnek semmi benső hangulata és érzelme elégséges egy festményt characterizálni; „hogy nem láthatni gyönyörűbbet“, sokkal több, a' szemeken kívül egyéb érzékeket is elfoglalóra, illik, hogy sem evvel Correggio' szent Katalinja' lakodalmát leírni lehetne. „Csuda báj, sajátságos öszhangzat“ stb. sokkal inkább emlékeztetnek a' társalkodási hangra, hogy sem illyesekkel tudományban szabad lenne élni. Ezen általános jegyzetekhez még egy észrevételt teszünk a' chronológiára nézve, mit még ezen kiadásnál lehetne eszközölni. T. i. csak három levélnyi jegyzéket kellene újonnan nyomtatni a' művészneknek, életkoruk' hozzáadásával megtoldva.

Ezután egyesekre térve, mindenek előtt a' *keresztény művészet'* bélyegzése, ellentétben a' *pogánnyal*, lesz az értekezés' és vizsgálat' tárgya. Hogy különbség 's bizonyos ellentétel van köztök, hogy a' keresztény művészettel az emberiség' szelleme valóban új oldalt tár fel, könnyen észrevehetni; de mik a' csálhatlan, saját ismertető jegyek? Szerző a' keresztény művészet' lényegének ezt mondja (II. l.) „*az előadott alakban mindenütt még egy mélyebb tartalmat sejtetni*“. Ezen megjegyzést nagyon támogatja a' keresztény symbolica' története. A' régi keresztényeknek elég volt egy puszta kereszt, egy hal stb., hogy Krisztusra emlékeztessenek; a' jó pásztor 's körüle a' juhnyájak, csak ő 's apostolai v. a' hívek valának. A' három férfi a' tüzes kemenczében, Jónás a' czet' hasában stb. csak jelképei valának a' halálnak, vagy inkább a' halál' hatalmából megszabadulásnak stb. sőt a' keresztény művészet legott csekélységre

aljasodik, mihelyt a' jelképezetet elhagyja 's megelégszik a' történetek' lehető természetes előadásával. De valyon más-ként van-e ez a' pogány művészetnél 's a' feljebbi megjegyzéssel szerző nem *minden valódi művészet' irányát* jelenté-e? Mert mik a' hajdaniak' sarcophagjai, a' Bacchus' kísérlete, Proserpina' elragadtatása, Luna és Endymion stb. haneha a' halál' jelképei? Mindenütt rejtezik az alak mégett a' mélyebb jelentés; sőt ha összehasonlítuók a' keresztény és pogány képimádást, hol a' jelentés az alak' külsejére harítatik, és párhuzamot vonnánk az istenek' és madonnaképek' imádása közt, ezen képzelt különség is eltűnnék. Ha már az első keresztény remekművekben egy új életelv munkálkodott volna, megfejthetlen talány lenne, hogyan tartathatótt az fenn kifejlődésében ezer éven keresztül. Ha a' keresztény művészet, lényeges rendeltetésében, közvetlen eredménye volt volna a' kereszténység' megalapításának, vagy magának az anyaszentegyháznak; úgy semmi kor sem vihette volna azt magasb fokra, mint az apostoloké, vagy szent atyáké, vagy végre a' papkormányé. A' helyett, egy már sokképen megszakadozott, az ősalapítástól jóformán különböző korban, sőt ha arra is figyelni kívánánk, a' megtört papkormány alatt lépett fel a' művészet az emberi erők' megfoghatlan gazdagságában. Sokban a' legrégibb keresztény remekművek közt, nem lehet nem látni az alak iránti nagy hanyagságot, és ezen, fel sem vevésében a' földinek, keresztényi elem látható.

Sőt szerző még állítja (3. l.), hogy Krisztus' alakját önkényt rútnak 's aljasnak gondolák". Hanem, midőn a' Sevér' (pogány) diadalívén, még inkább pedig a' (szinte pogány) Constantinén és az egykorú koporsóköveken levő metszett képek, a' művészetet, a' *kereszténységtől egészen függetlenül*, olly mély aljasodásban 's a' valóságtól és szépségtől annyira idegenkedve, sőt még technikai tchetetlenségben is mutatják; midőn ellenben a' sírköveken levő ó keresztényi ábrázolatok (péld. a' Junius Bassusé), a' Vatikán' keresztény muzeumában levő jó pásztor' szobra, a' sírholtokból oda tett bebetetett krisztuskép és más száz egykorú keresztény művészetemlékek (a' *pogány művészettől elismerhetlen függésben*), nemes, csaknem tökéletes művészetipar' nyomatát viselik; sőt midőn a' római és ravennai legrégibb basilikák' rakott művei mintegy lenyugvó nap' fényében ragyognak, miután *lassanként* a' kereszténység' elterjedésének daczára, vagy avval együtt, mint már a' későbbi pogány művészetre, éj terüle el, 's azokon csaknem ezer évig nyugszik, miglen fellép egy nemzedék 's megalapítja és kevés századok alatt tökélyre viszi a' művészetet, melly az őtől lényegesen különbözik: akkor akaratlanul is e' megjegy-

és ötlik előnkbe, hogy a' művészet a' kereszténység' megalapításától 's első felfogásától függetlenül, élt, meghalt, és ismét feltámadott. De míg élt, attól vön művelődést és felavatást.

Azon műveknek, melyeken a' 13-dik század' korányában az előtörő reggel látható és melyek az olasz festészet' történetében (az alkalmasint görög eredet miatt) különös fontosságuk, méltán egyikét teszi, a' pármái frescók és florentzi 's velencei mosaikok mellett a' *torcelloi egyház' nagy mosaikja*, Velence mellett, előadó a' halottak' feltámadását 's utolsó ítéletet, mely úgy nagyságáért, mint tartalmaért, továbbá gondolatteljessége- és előterjesztési élénkségeért egyike a' középkori művészet- emlékek' leg is legérdekeseinek. A' legközelebbi időszakban (14-d. század) már elhatározódik az újabb művészet' bélyege 's ezt Szerző „személyiség' kitüntetésének“ nevezi, mi szerint tárgy és különös felfogásmód elválnak egymástól, de amaz csak azért, hogy annál újabb, bensőbb egyesülést szerezzen. A' mint a' személyi felfogásmód' két főirányai *szellem* vagy *kedély* működnek kitünőleg. Szerző az új művészetben két szakot veszen fel „*didacticait*, mely allegorikai viszonyban képez, és *lyrait*, mely képezeteinek egy különös lélekhangulat' túlnyomó kifejezését adja“; amazt Giotto és a' florenczi, ezt Symon és a' sienai iskola teszik.

Ezen nézet új, 's a' mennyire tudjuk, szerző' sajátja. Referens' nézete, legalább annak második részére nézve, lényegesen különbözik szerzőétől, 's a' sienai művészetben az ő kor' kitünését, a' florencziban az újnak kezdetét látja, szellemben és kedélyben; azonban a' hiteles ítélet majd a' régibb toskániai művészet körül épen folyamathatn levő nyomozások' eredményétől fog függeni. Itt mindazáltal helyén volt volna pontosabban kijegyezni a' viszonyt, melyben a' művészet általában az egyházzal áll, párhuzamban az egész szertartással, melynek az némileg egy részét teszi. A' személyiség' határinak az egyházra nézvesti kijegyzése által a' régibb művészet' saját becsével együtt a' későbbinek és némelly legújabbnak tévutai és hiányai is ki fogtak volna jelletetni.

Giottoiban alkalom ajánlkozik szerzőnek egy nagy művészi személy' képeinek rajzolására. E' végre először a' művész' hiréről, munkálata' köréről és műveiről szól. Ezt kettős, t. i. vagy „allegorikai“, vagy „tulajdonkép történeti“ rendben teszi és a' mester' művészi sajátságainak rajzolásával zárja be. Ref. e' felvett utat nem a' legszerencsésebbnek tartja, legalább nem alkalmasnak arra, hogy a' férfi bélyegző vonalait felfoghassa, névszerint az allegorikai és történeti képek' elválása megzavarja a' nézetet, 's némileg

egy művészből *kettőt* csinál. Távol levén attól, hogy a' characteristicában csak *egy* módot állítson alkalmasnak; Ref. mégis, olly rövid rajzokra nézve, minőkre kézikönyvben szükség van, az időtani utat legcélszerűsnek látja. Ha szemléljük a' művészt, aztán a' művet némileg előttünk kellettkezni, könnyebben 's szilárdabban, ugy szólván gyökeréről, fogunk fel mindent. Hogy' nyilatkozik a' művész első fellépésekor? hogy' pályája' közben? továbbá: mi egy mestermű' alapgondolata 's mi eszközök által jutott lassanként azon tökélyre, mellyben látjuk? melly erők munkálnak először a' művészhben 's miként következnek egymás után és egymás mellett a' mű' teljessége közben? Ref. nem tudja, volt-e szerzőnek alkalma Giottonak valószínűleg első nagy 's terjedelmes művét (mintegy 30. éves korából) a' páduai arena-kápolnában közelebből vizsgálni; de hiszi, hogy olly vizsgálat után a' feljebbi elválasztás nem könnyen vétetik vala fel, és a' giottói művészet' csak úgytetszőleg elválasztott kiömléseinek néhány forrásai határozottabban ismertettek volna el. Az épen e' nagyon jeles műről való rajzolat fájdalom ki nem elégítő, annak mostani (megromlott) állapotjáról való adat szerencsére nem való, és Giotto' legkevesbé futékony technicájának leírása is e' szerint igazítandó. Mint minden korábbi tudósítók, szerző is a' nevezett festvényekben nem lát egyebet, bibliai csemények' sokaságánál, allegorikai alakokkal 's viszonyokkal; míg azok egy nagy, életművesen alakított, sokszorososan tagolt, egyházilag vallásos költeményt egy a' lélek' halhatatlanságának keresztényi hívésére szerzett gazdag hymnust képeznek és Giottonak saját művészetirányát a' legterjedelmesebben kijelelik. Főképen olasz művészetírók azok, kik remek mű előtt hamar egyedségekre tévednek (olvassnk csak Vasarinak a' Rafaeli stanzák' leírását!), pedig semmi sem ellenzi annyira a' tiszta characteristicát, mint ezen szokás; sőt zavarva lép maga a' művészi sajátságok' rajzolása ellen, mint e' tekintetben szerző először „a' mozgások' lágyágára és az öltözet' gyöngé és hosszú redőire“ figyelmeztet, mint a' mellyek által a' byzantiumi styl' elhagyása leginkább jelentkeznék. Nem tekintvén azt, hogy ezen rajzolás épen úgy, sőt még inkább illik a' byzantzi iskolához hű sienaiak és velenceiekre, vagy régiekre is; de igen is egyesekhez köti magát 's az egész' képét nem foghatja fel. Nem érthető azon párhuzam sem, melly itt a' giottói redők és a' goth építészet' csücsalakjai közt vonatik. Van ugyan viszony az építészet és más művészetek közt, de ez nem csupán a' redőkre terjeszkedik, hanem általában az alakok' 's azok' mozdulatainak kisebb vagy nagyobb ünnepegyességére. Ezen Giottoróli jegyzetekhez adhatni még, hogy nem említetnek ezen mester' oltárképei,

mellyeket Rómában az ó Péter' temploma' számára készített, és a' mellyek még jó karban tartatnak az új' Stanza capitolarejában. Ezek, minthogy Giotto' művei közt ilyenek kevesen vannak, nagy fontosságuk.

Fra Giovanni da Fiesole' characteristicája szabadabban készült mint Giotto-é, 's a' szerző' szemébe ötlött vonalmakat tömöttebben adja elő. Es még is erre nézve legnyomósabb jegyzeteket tehetni. Az mondatik a' többek közt: „Útolérhetlen' ő, ha angyal és üdvözlőteket lelkesedett dicsőülésökben állít elő; de gyenge, félénk és — nem tagadhatni — gyermekesen elfogult, ha embereket emberiségökben állítfel.“ E' kemény megrovás nem sokára ismételtetik, midőn Fiesoleről szerző mondja: „az ő Krisztusképei általában ki nem elégtők, sokszor *méltatlanok*“. Van-e az ember' emberiségében mélyebb, mint a' lélekfájdalom? és mégis ki rajzolja ezt úgy, mint Fiesole (péld. Sz. Domonkosnál a' florentzi Sz. márkban, vagy ugyanott a' Krisztus-szenvedésben). Ki adta Krisztust olly kevés vonalakkal olly fenségesen, mint Fiesole, az ő poklokra szállásában (ugyanott), olly jóságosan, mint Mária' koronáztatásában (Párizsban), olly nemesen, mint különféle szenvedéseiben, névszerint keresztről levételekor (a' florenczi academia' képtárában), kegyben olly hatalmasan, mint utolsó ítéletében (Fesch bibornoknál Rómában), hol adá ő ezt *méltatlanul*? Ez igazságtalan, sőt csaknem megbocsáthatlan szó. Fiesole' festményeinek felszámolásában 's leírásában szerző valóban nem eléggé vala gondos, annyira, hogy csaknem fel sem vevésre mutat. Hiányzanak abból a' fent érintett, keresztről levétel, a' Sz. Mária Novellábani ereklyék, a' cortonai oltárképek, az orvietoi frescók, a' Feschnél lévő utolsó ítélet és Valentininál lévő más ehhez hasonló mű Rómában, mind nagy becsű művek, hogy sok másokat ne említsünk. A' Vatikánbeli festményekről mondja Sz. hogy azok' csak Sz. *Lőrincz'* történetét foglalják magokba, még is dicséri köztök a' Sz. *István'* predikálását. A' Sz. Marcol Krisztus-szenvedésről Vasari' segélyével többet mondhatott volna, mint, hogy az „egy feszület, melly egy csoport szenttől imádtatik“. A' czellaképek közül egyetlen egy sem neveztetik meg. Ezen előadást annál inkább sajnálhatni, mivel ezen tiszta és nagytehetségű genius' művei 's azok' tökéletessége Olaszhonon kívül, főkép Németországban olly kevésbé ismeretesek 's azok többnyire apró vagy utánfestett hívtelen táblák után, minők némelly gyűjteményekben találtnak, ítéltetnek meg. A' régibb *bolognai művészetről* tudósítások közt, •elmellőztetik *Mezzaratta'* temploma Bologna mellett, mellyet Lanzi aránylag olly becsűnek mond, minő a' Pisai Campo Santo; valamint a' legnevezetesebbik és sajátosbik és azon régi mesterek közül is, t. i. *Franco Bolognese*, kinek

nevét Dante' isteni költeménye is dicsőíti. Ellenben mindenki megbánná, ha Campo Santo egyházhoz, vagy Péter János' Sz. Domenigóban levő híres frescoképéhez vándorolna, mire szerző 80. lap. alkalmat nyújt. A' Jacopo d'Avanzi felől való adatok csak azon vizsgálatok és felfedezések által nyertek lényeges megigazítást, mellyek 1837' tavaszán Paduában tettek; még is, érezé szerző az eddigi adatok' helytelenségét. E' jeles mester nem tartozik a' bolognai iskolához, hanem a' velencei iskolához különös viszonyban lép fel, mint kitetszik a' paduai Sz. György' kápolnájában levő jól fentartott és csak most feltalált falfestményeiből. A' bolognai Jacob (Pauli) egészen más, későbbi és igen hitvány festő.

Különös részvétellel 's teljességgel van előadva a' paduai későbbi iskola, névszerint *Mantegna*: de bizonyosan tévedésből — e' mester' és ezen iskola' főművéről, a' *paduai remetek' sz. Jakab' kápolnájáról*, említés nem tétetik, pedig épen itt mutatkoznak (minden e' művészetrálynak erényei és hiányai), melly az előtte uralkodóval egyenes ellenkezetben áll. Itt igazoltatni is fogott volna azon ítélet, hogy „annak saját-sága inkább plasticai mint festői felfogásmódban“ áll, midőn Mantegnának saját kedve a' prospectivában, a' plasticai felfogásmóddal semmi közlekedésben nincs.

Hogy a' régibb lombárdi művészetről, névszerint a' *Bocacci'* és mások' műveiről Cremonában, említés nem tétetik, oka leginkább az lehet, hogy ezen egész, valóban igen fontos tüneményre eddig általában keveset ügyelének. A' *Giov. Bellino'* művei körül hibázik a' velencei S. Salvatoréban levő emausi vendégség, a' melly kép egyedül is képes volna mestere' nevét halhatatlanítani. Hiányzik *Girolamo di S. Croce'* főműve is, a' *S. Francesco kápolnabeli Páduában*, a' melly fresco műből leginkább kitűnik ezen jeles művész' caractère. Ide tartozik *Rocco Marcone* is, ki helytelenül számitatik későbbi időszakhoz, minthogy utolsó művei, *Lanzi* szerint 1505-be esnek.

Perugino' legkitünőbb művei közül kettőt névszerint kelle vala előhozni, a' trónban ülő Madonnát Vaticánban és a' Madonna' megjelenését S. Bernhárdon, Münchenben. E' körbe tartozik még *Giovanni da Fuenza*, ki az umbriai iskola' gyöngédségét az ő florentzi' mélységével és tisztaságával egyesíti, kitől szülő városa' servita kolostora egy pompás ol-tárképet őriz.

A' könyv' olvasása közben tett ezen jegyzetek' további közlése messze vinne. Legyen elég tehát ezeket csak azon szakaszcól tenni, mellyhez az értő írók eddig legkevésbé ügyelének, t. i. a' feltárásról, midőn az első és második időközé szakaszáról. És mivelhogy ezeket a' zvezételek talán gáncs' színét is ölték fel: megesszük ezeket is, ismétlésével a' fel-

jébb mondottnak, hogy *Dr. Kugler' kézikönyve jó, kedves és igen használatos könyv.*

Jahrb. f. wiss. Krit. (Nro. 98. II. 1837.) után

Sz. D.

LITERATÚRA TÖRTÉNET.

Des progrès de l'imprimerie en France et en Italie au 16-me Siècle, et de son influence sur la littérature; avec les lettres patentes de Francois 1-er en date du 17. Janvier 1538. qui instituent le premier imprimeur royal pour le grec, par G. A. CRAPELET, imprimeur. Paris chez Crapelet, 1836. in 8.

Ára 2 f. 50 c.

Crapelet ur a' könyvnyomtatóknak, 's könyvárosoknak azon csekély száma közzül való, kik ma is valódi tudást és tudomány szeretetet párosítanak életmódjokkal, millyekre közöttök kevésre lehet találni. Tudományos művei nem kevesebb figyelműt érdemelnek, mint tehetsége 's gondjai, melyeket mestersége' anyagi részére fordít. Több érdekes könyvek' felkeresését 's ritka munkák' újranyomtatását köszöni neki a' literatura.

Jelen munkája futó észrevételeket közöl a' nyomtatás állásáról I. Ferencz Francia király' idejéből. Gyönyörözzelem tölti el keblünket, ha olvassuk miként e' nemes mesterség feltaláltatása' első éveiben mint istennek különös ajándéka mindenhol kegyre 's pártfogásra talált, midőn tudósok intézék lépteit, a' könyvnyomtató tudós és nem ritkán kitűnő nyelvész vala, 's a' kereskedői nyereszkesedés csak eredménye, nem alapja volt a' litteraturai vállalatnak.

„A' nyomtatás értelemmel és szabállyal haladott. Először is görög grammaticákat szolgáltatott a' tanulók' kezébe, melyeket tudományok', szerencsétlen sorsok 's tekintetokről annyira elhíresült tudósok, mint thessaloniqui Gaza Theodor, Byzanti Lascaris Constantin, athenéi Chalcondyle Dömötör szerkeztek nagy számú hallgatóik' számára. Majlandi Paravisinus Dion nyomtatta az első görög grammaticáját Lascarisnak 1476-ban. Aldus Manutius-nak Velenczében első sajtója, római 's görög betűi 1495-be szaporították a' görög

grammaticák megigazított, bővített, 's a' tanulók szükségéhez alkalmazott példányait.

Csak hamar a' görög szerzőknek egész serege megjelent az olvasó világ előtt. Az olasz fejedelmek vetélkedtek nagylelkűségben 's kegyelésben, mellyel a' tudósokat serkentették, a' szépmesterség' ízlését terjesztették, előmegeztetését siettettk. Ferrára', Miláno', Florencz fejedelmei, nápolyi király' Alfonz, tudós társaságokat alapítanak, gazdagon ellátják, görög és latin nyelvre tanító székeket állítanak, 's udvaraikba édesgetik a' leg tudósabb 's ügyesebb embereket, ez alatt az Aldusok Velenczében fáradatlanul követik elkezdett dicső pályájokat. Ezén család fejének az öregebb Aldusnak sikerül egész tudós társaságot alakítani legjelesebb férfiakból, kik vagy nyomtatási munkáját, vagy adakozását segítik. Rómában egy gazdag kereskedő Chigi a' Medici házzal vetélkedik adakozásban, a' görög literatura 's szép művek iránti szenvedelme által. Saját költségén nyomtató műhelyt állít fel, 's annak vezetését egy krétai görögre Calliigire bizza. Pindarusnak és Theocritusnak hibátlan és szép nyomtatási jegyzékekkel gazdag kiadásai mind a' kegyúrnak mívelt ízlését, mind a' könyvnyomtatónak tudományát 's tehetségét tanúsítják.

A' XVI-ik századbéli pápák majd csak nem mindnyájan mívelt kegyelői voltak a' tudományoknak 's tehetségekéből terjesztették a' nyomtatást.

Franciaországban is a' nemzet' nagyaiban e' nemes messerség támaszokra talált. Valóban csudálatra méltó tünemény, hogy a' pápák és királyok pártolták a' sajtót, melly idővel legveszedelmesebb ellenségek leve, 's egymás után minden határtalan uraságnak alapjait aláásta. Mély philosophiai tanítás fekszik ebben, megmutatja nekünk, miként az emberek gyakorta vak eszközök annak kezeiben, ki a' történeteket erős kézzel intézi! I. Ferencz — kinek mint, mondják a' hízelkedőktől adott nevét „*tudományok pártfogója*“ sokan kétségbe hozzák, több ízben segítette serkentéseivel a' sajtót. Igaz ugyan, hogy egy időben gondolatjában volt azt még születésekor mindjárt elnyomni. Kétségkívül kényurasági ösztöne izgatta idegenkedésre e' csudás találmány ellen, melly a' tudós világba egyenlőséget hozván be, azt a' világi életbe is általültetni igyekezett. De céljai e' pontban teljesedésbe soha nem mentek, 's vízeszűsege, mit több alkalomnál bebizonnyított, csak hamar elfelejteté véle e' béli feltételeit, tudományok iránti izlése győzött, 's felhagyott ellenséges szándékával. Szabadítéklevele, mellyet Crapelet ur a' Mazarin könyvtárában őrzött különféle darabok' gyűjteményében talált fel, megczáfolyhatlan bizonyossága annak, miként I. Ferencz a' sajtót állandóul szándékszott megalapítani, rendelve egy

királyi könyvnyomtatót a' görög könyvekre, név szerint Néobar Konrádot, kinek 2—5 évi szabadítékot adott kiadásaira, 's évenként 100 arany tallér segedelmet bízottosított. Kevéssel később a' francia nyelv' számára is rendelt könyvnyomtatót. Az 1543-ki áprilisi 12. kiváltságos levele e' hívatalt Janot Dénesre ruházza.

E' szerint meg van mutatva, hogy I. Ferencz a' sajtónak 's tudománynak barátja volt. De ezen fénypontja mellett nem kell elfelejteni hibáit is. A' protestánsok üldözésével következetlenséget mutatott, mi vétkök volt ugyanis nekik más, mint hogy a' lelkiismeret szabadságát akarták, melyet a' sajtó — levervén az ész' bilincseit — szükségképp következtetett?

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 6, 1838.) után .

B. T.

Cours de littérature française, par M. VILLEMMAIN, membre de l'Académie française, et Tableau du XVIII. siècle. Paris, chez *Didier*, 1838. 2. volum. in 8. Ára 18 fr.

Im egyike ama, jelen időben olly ritka, műveknek, melyeket való szerencsének tekinthetni, nem csak a' tudományok' barátira, hanem az egész olvasó közönségre nézve is, melly azokban gyönyört, 's egyszersmind tanúságot lelend. Mindenki emlékezik még a' néptömegre, melly, valahányszor Villemmain ragyogó ékesszólását hallhatni reménylő, tolakodva nyomult a' sorbon' teremeibe. Átaljános és érdemlett taps követé az ügyes tanító' szavait, ki olly tündöklő ecsettel festegeté a' francia literaturát. E' munka' megjelenése már tanusitá, hogy való érdeme a' sajtó' probáját kiállá, 's keveset vesztett a' szónoki előadás' minden varázscereje' nélkülzése által. Mit jelen sorainkban hirdetünk, 's a' melly a' XVIII-ik század' első felét foglalja magában, türtelenül várá a' közönség, 's a' Franciaország' történetében olly nevezetes időszak' tudományos gazdagságának átnézetét őt kötetben befejezi.

Villemmain ur a' tizennyolczadik század' literaturáját Bayle', Fontenelle', 's ama gúnyoló, 's igen gyakran felületes philosophia' egyéb előköveteinek irományin kezdi, melly mindent felriasztott, megrendített, 's megváltoztatott nem csak Franciaországban, hanem Európa' legnagyobb részében.

Kijegyzi a' Franciaország' tudományos nagyobb két korszaka közti átmenetelt. A' dél' befolyását, melly olly kitűnő módon hatott a' tizenhetedik század' első íróira, a' ti-

zennyolezadik században angoly befolyás váltja fel, melynek nyomai az említett korszak' írónak egész tömegében, különösen pedig azok' legjelesbikében, a' hatalmas *Voltaire*ban lelhetők.

„Voltaire, az ifju, 's nagy költész, a' Richelieu-k', Sully-ak' kedvence, azok' mulató társának híven magát, egy nevezetes ember' szolgálai által megbotoztaték, később a' becsület' közös jogából, mint valamely kiváltságból, kizáratva, méltó bosszúja elleni óvakodásból a' Bastille-ba záraték. Onnan kedvezés által kiszabadulván, Angliába költözék, hol mindenki szabad vala, hol a' jót, 's rosszat mindenki büntetlen kimondá, hol a' királynak sem ministereitől, sem ágyasaitól nem vala mit félnie. Voltaire ott első György alatt, 1726. évben parlamenti kormányt, határtalan vitázatot, komoly, véleményre ható, 's a' hatalmat megosztó literatúrát lelt; az országot Newton halhatlan felfedezéseiben büszkének, 's tökélyesen jártasnak találá; jelen volt e' nagy férfiu' temetésén, 's láthatá, miként vívék földi maradványait az angoly aristocrazia' főbb személyei a' *Westminster*be, míg azalatt Thompson költész a' világrendszer' fellelését népszerű, 's jeles versekben dicsőíté, mellyek azonban az „*Épître a' Uranie*“ költeménynél jelesbek nem valának. Anglia' akkori szabadsága, értelmisége, 's nagysága a' telhetlen dicsvágyó, szellemdús Voltaire t egészen elbájolá; látá tudósait, látá költészeit, látá Clarket, Popet, Congrevet- 's a' pöffeszkedő Young-ot, ki verseket is intézett hozzá. Eddig Racine' követője, itt ujnemére akadt a' szomorjátéknak, rendezetlenre, mint az ottaniak' izlése, továbbba — mint francia, az angoly lángelméket nem igen bámulá; műveletlen gyémántbányának tekinté az ifju költész ezeket. Továbbba a' pártok' és clubbok' különfélesége, az ezernyi eredetiségek, mellyek a' mindent tehetés' jogából származnak, elragadák gunyoló szellemét, 's egyszersmind az angoly függetlenségre, 's a' francia szolgáliságra célzott gúnyíratának anyagul szolgáltak.“

Voltaire tehát amaz angoly függetlenségtől, melly minden dologban egyenlőn lelkesnek, 's jótékonynak mutatkozik, egészen eltelt lelket hozott vissza Franciaországba. Nagy mértékben birván a' mások' eszméit, 's az őt környezőkhöz legkitünőbb, 's leghathatósbb vonásit elsajátító tehetséggel, csakhamar közlé Angliának olly idomu ábrázolatát, minőnek ő azt tudásaiban, 's tudományos embereiben találá. Hatalmas szelleme élénk vonzerőt tudott adni — — az angoly szabad gondolkozók' hitetlenségének kitünő kellemű 's könnyűded stylusa, csípős, finom, 's lelkes gúnyai által, mellyek folyvást szűnnek annélkül, hogy eltompulnának.

Jóllehet Shakespeare' lángszéneke egész szellemét fel

nem fogá, 's úgy látszik, inkább törekvék gunyolólag kiemelgetni annak gyöngébb oldalait, mint csudálni szépségeit, mégis engedett nem akarva is ezen olly eredeti, olly való literatúra' befolyásának. Új, előtte nem ismert ösvényt nyitá ő meg a' franczia szinpadon, és szomorjátékai a' Racine' darabjaiétól egészen különböző bélyeget viselnek, 's a' melyek, annélkül hogy olly lelkes javítást tettek volna a' franczia színészethen, minőt óhajtni lehete, tökélyes utánzatai az angoly szinpad' függetlenségének.

Villemain ur megmutatja, melly igen csalatkozék Voltaire, művelni gondolván Shakespeare' műveletlen gyémántait. „*Caesar'* halálának taglatata neki elég a' nagy angoly lángesz' egész fennsóságének kitüntetésére; nem olly tiszta, 's kétségkül nem olly folyvást szép ugyan ez, mint Voltaire' lángesze, de teljes sokkal valóbb, 's kifejezéstelibb lelkesülettel. Szinte érdekes mérleget állit továbbá Zaïre, és Othello között. Voltaire, meglepetve a' bámulatos siker által, mellyet Shakespeare a' heves és féltékeny szerelemből tudott előteremteni, át akará e' szép tárgyat tenni a' franczia szinpadra. E' czélra azonban az angoly mű' minden vonásait lesimítani, Shakespeare' személyzetének durva, sőt goromba lelkülete' helyébe a' franczia társaság' sima finomságát alkalmazni, szóval — a' mű' összegét, a' szinpadnak palotái tétele által megneemesíteni. Így sikerült *Voltaire*nak olly sokszerű, 's olly jeles műveltségű lángesze' segélyével egy kecs — 's érzelmetlen remekművet, egy igéző darabot, mint Rousseau nevezé azt, létesíteni. Az angoly költész' fenségét azonban hasztalan keresnők munkájában, sőt a' szenvedélyek' kifejezése — 's az emberi szív' ismeretére nézve még Racine-nal sem állithatni egyenlő vonalba.

A' tizenhatszadik század' literaturájára hatott angoly befolyás' vizsgálata Villemain urat azon nevezetes írók' sebes, de nagy érdekű ismertetésére vezeti, kik azon időben Anglia' büszkeségei valának. Így lépnek fel egymás után illető rendben Bolingbroke, Swift, Pope, Thompson, Addison stb.

A' második nagy dics, melly komoly alakban hinte élénk világot a' tizennyolczadik század' első éveire, Montesquieu vala. *Lettres persanes* című könnyüded, lelkes, mély, de felületes alakba öntött művével lépett fel a' literaturai pályára; e' munka azonban koránsem gyaníthatá az „*Esprit des lois*“ szerzőjét. E' munka egyike a' század' legfontosb könyveinek, mellynek tán legtartósbb leendő befolyása, minthogy tartalma széles, és felemelkedett nézetek' szüleménye, 's nem csak a' jövődőt érinti, hanem mintegy kijegyzi a' political tanok' jövődjét.

Miután Villemain ur mindazon másod rendű neveket, mellyek mint literatorok, philosophusok, vagy tudósok su-

gárzának a' korszak' nagy dicsei körül, elszámálá, a' sceptica iskola' vizsgálatára megy át, melly Franciaországban olly nagy tekintetű tudott magának kivívni Diderot, d'Alembert, 's egyéb vakmerő újítók' kormányja alatt, kik az okoskodás' honában mindent aláásva, összezavarva a' vallást az egyház' visszaéléseivel, 's a' hit' birodalmát feldúlva, haladának előre, annélkül, hogy annak pótlékáról közölök csak egy is gondoskodott volna.

E' literaturai folyamat tündöklő módon zárják be Buffon, és Rousseau. Ez utóbbi emlékének főleg igen szép lapokat szentelt Villemain ur, mellyek tán legérdekesebb részét teszik jelen munkájának. A' hely' szűke miatt azonban ezeket nem közölhetjük olvasóinkkal; de különben is ezek olly szakok, mellyeket egész kiterjedésekben kell olvasnunk. Elidomtalánítás, vagy fő érdemök' elmellőzése nélkül lehetlén volna belőlök kivonatot csinálni. Ez okból azt tanácsoljuk olvasóinknak: vegyék meg Villemain ur jelen munkáját, mint-hogy ez egyike azon ajánlható könyveknek, mellyeket egyszerűen többször, 's mindenkor gyönyörrel szoktunk olvasni. Csupán azt sajnálhatni, véleményünk szerint, hogy nem olly módon dolgozá ki e' művét a' szerző, miként azt a' literatura' valódi történetíráának tekinthetnők. Idoma nem ritkán igen közönséges, mi stylusának nem eléggé komoly, 's nem igen hibátlan fordulatot ad. A' számos hallgatók előtti előadás' hevében könnyen feláldozzuk hatás eszközles végett a' nyelvtisztaságot, a' tapsvágynak is hódol jobban vagy kevesbé az emberi gyarlóság, 's némelly erőtetett fordulatoktól, inkább fényes, mint helyes ellentétektől sem igen irtózik.

Bulletin litt. et scient. (Nro 4, 1838.) után.

M. K.

BIBLIOGRAPHIA.

134. *Diplomatarium svecanum*, collegit et edidit Joh. Gust. LILJEGREN. Holmiae, 1829—1836, 2 dar. 4r. Az első darabban foglaltatnak a' Svédországot illető charták és diplomák, 877-től 1285-ig, összesen 802 darab, némely nevezetesebb diplomák' fac-simileivel. A' második darab, két szakaszra oszlik 's magában foglalja az 128-tóli chartákat 1310ig, hasonlókép facsimilekkel; a' charták' összes száma 1772. Mindnyája latin nyelven van, megelőzve rövid foglalatjával svéd nyelven. Minden chartánál gondosan közöltetik a' hely, hol az eredeti találtatik, vagy is azon nyomtatott vagy kézirati gyűjtemény, hová be van iktatva. A' második darabban toldalekként, több mint kétezer *monumentum runicum* találtatik.

135. *Coleccion de Cortes de los Reynos de Leon y de Castilla*. (A' leoni és castíliai királyságok' országgyűléseinek gyűjteménye; kiadja a' madridi királyi históriai academia). Madrid, 1836, 4r. Ezen darab, csak kezdete azon gyűjteménynek, melyet a' madridi históriai academia készül kiadni, 's melly végre ő az egész ország' tudósait felszólítja. A' első darabban vannak a' léoni országgyűlések 1020-tól; a' coyanzaiak (ma valencia) 1050-től; a' valladolidiak, 1325-től; a' toroiak, 1371-től, a' madridiak, 1329-től; az Alcalá de Henares-iek, 1348-tól; a' leoniak, 1349-től; a' valladolidiak, 1385-től; a' burgosiak, 1379-től; a' soriaiak, 1380-tól; a' segoviaiak, 1386-tól, a' guadalajara-iak, 1390-től, az ezen országgyűlések által' tett rendeletekkel.

136. *Opere di Vincenzo Monti*. (Monti Vincze' munkái.) — Milano, 1838. *Resnati*. Első füzet, 176 l. 8r. Ára 1 lira 91 c. Monti' összes munkának ezen kiadása, hat osztályban jelenend meg. I. Különbféle versek, t. i. Sonettek, Anacreonticák, Hymnusok, Ódák, Canzonék, Epigrammok, Terzinák, Qvartinák, Sextinák, Ottávák, rímetlen versek, apróbb munkák' fordításai, különösen Persius' satiráié. II. Költeményecskék. (Poemetti). III. Tragoediák, drámák, cantaták. — IV. Az Iliás' fordítása. — V. Különbféle prosák. — VI. Barátságos levelek. Az első kötetben van Monti' életírása és rézre metszett melyképe.

137. *Biblioteca moderna di amena letteratura*. (Divat könyvtára a' gyönyörködtető literaturának). Athene' felemelkedése és leesése, E. L. BULWER után. Első olasz fordítás

Francesco *Ambrosoli* által. Milano, 1838. tipografia *Bravetta*. 3 dar. VII, 310, 308 és 304. Ára egyegy darabnak 2 lira, 50 c. — Ezen könyvtárból, évenként 12 körülbelül 300 lapnyi kötet jelenik meg, 18r. metszetekkel 's ékes rajzokkal. Bulwer' munkáját követi a' hires George Sand' egyik románja, 's ezt egy eredeti munka a' Sibilla Odaleta' szerzőjétől, Torriani e Visconti czim alatt. A' külön munkák, külön is megszerezethetnek.

138. *ENCICLOPEDIA storica* etc. (Históriai encyclopaedia, vagy öszve hasonlított 's hitelesített közönséges história. — Eredeti olasz munka. — Cesare Cantù' közönséges históriája). Torino, 1838. Gius. Pomba e comp. Minden 32 lapnyi füzet' ára 50 cent.

139. *ESERCITAZIONI scientifiche e letterarie* etc. (A' vclenczei athenaeum' tudományos és literatúrai gyakorlatai). Venezia, 1838. tipogr. di *Alvisopoli*, 366 lap, 4r.

140. *RACCOLTA di poeti classici italiani* etc. (Régi és jelenkori classicus olasz költők' gyűjteménye, a' szerzők' életéről esmertetésekkel). Milano, 1822—1837. Società tip. de' *Classici Italiani*. 701 dar., 32r, velin pap. Ára 273 lira. Ezen kiadást az olasz classicusok' kiadására ügyelő társaság, mint mindég szokta, nagy gonddal vitte végbe, akar a' textusok' választását, akar pedig a' typografiai hibátlanságot tekintve. Az olasz phantasia' virága 's öt század alatti szüleménye, foglaltatik ebbe. Az élők közül csak Borghi', Manzoni', Nicolini', Torti' és Della Valle' munkáik vannak ezen gyűjteményben, 's ez nem kevés, öt költő egy időszakra, ha biztosan a' classicusok közé helyezethetnek: a' többiek, más időszakok' emberei, közelebb vagy távolabb, kik már győztek, az időn 's irigységen. 'S ki íhlelte ezen phantasiákat? Micsoda szeretet hevíté ezen írók' lelkét az énekekre? Mit reményltek vagy érték el a' művészségtől? Mennyivel tartozik a' haza az ő elméjöknek 's írásaiknak? — Illy kérdéseket tesz mindenki magának midőn egy illy sor szerző áll előtte; 's ha a' historia és a' lett dolgok ötet annak megvallására készítetik, hogy az elme nem vala mindég a' legnemesb célra intézve, hogy nem minden költőt lehet azon polgárok közé számlálni, kitől a' haza tudományt vagy fényt nyert, bizonyos tisztelet száll meg mind a' mellett is bennünket azon férfiak eránt, kik abban bővelkedének, mit mindnyájan örömet bírnánk, 's kiknek nevök sok és nagy változásokon túl élén, arra látszattak rendeltetve lenni, hogy a' nem' nemes voltáról bizonyosságot tegyenek. Alighieritől fogva Nicoliniig és Manzoniig úgy látszik, hogy a' költői phantasia' irígylet öröksége, aránylag sokkal nagyobb számú íróra terjedt ki az Olaszoknál, mint más nemzeteknél 's a' költők' sora az olasz históriában, olyan mint egy örök víz-ér, egy széles

medrű folyamban, sokszor a' nagy lápályon öszvezavarva, néha magányosan egy homokpuszta' közepén, hol nála nélkül semmi nyoma nem volna az életnek.

141. *Würdigung des delphischen Orakels*, v. Karl Dietr. HÜLLMANN. Bonn, 1837. 12 $\frac{1}{2}$ ív n8r. Velinen. Ára 1 for. 23 kr. pp. Örvendetes dolog, hogy egy férfiú, ki magát egy sor jeles írománnyal, mint elnemfogult historicus tünteté ki, azt a' fáradságot vevé magának, minden adatokat ezen érdekes tárgyról megvizsgálni, hogy így nem csak magáról ezen intézet' szerkezetéről világos áttekintést adjon, hanem hogy megkülönböztetvén az oraculum' reánk jutott mondásai között az igaziakat a' hamisaktól, a' görög história' barátit képesekké tegye a' delphusi oraculum' jelentésének illő méltatására.

142. *DE LA BIENFAISANCE publique*. (A' nyilvános jótéviségéről). BÁRÓ DE GÉRANDO, franciaországi pair, az Institut' tagja, stb. által. Paris, *Paul Renouard*; 1839. I. II. és III. darab; LXXXIII, 519, 588 és 608 l., 8r. — Hogy de Gérando ur nagy terjedelmű 's érdekes tárgyról némi ideát nyújtsunk, álljon itt néhány sor, az első darab' elején lévő előbeszéből. „A' szűkölködés, mint társasági, erkölcsi és gazdasági tűnemény, azonnal magára vonható figyelmünket. Megvizsgáljuk annak természetét, elemeit, fokait 's különféle formáit; ezen elméletek képesekké tesznek bennünket az azokból származó kötelezések' 's jogok' meghatározására. Felállítván a' lettdolgokat, felmegyünk azok' többé kevésbé közvetett vagy távollévő okaira. Természetesen, hogy figyelmünket aztán azon eszközök vonják magokra, mellyek a' szűkölködést forrásaiban előzik meg; mi azokat különösen, a' szegények nevelésében, a' megóvó intézetekben 's munkásságban, de mindenek felett a' jó erkölcsökben keressük. Azonban nem minden szűkölködésből származó rosszakat lehet egészen megelőzni; mindég maradnak nagyok és számosak az enyhítésre. Átmegyünk hát egymásután, mind azon különböző gyógyyszereken, mellyek a' nyomorúság' különféle nemei ellenébe tétethetnek: szólunk egy új rendelkezésről a' koldúsokra nézve, egy intézetről a' betegek' és nyomorgók' számára; lakhelyről azon szerencsétleneknek, kiknek még van menedékhelyök 's kikre nézve fontos abban megmaradások. Megvizsgálván egymás után a' nyilvános intézeteket, mellyeknek ezen kettős czélja van, megelőzni vagy enyhíteni a' nyomorúságot, megvizsgálván a' belső rendtartást, a' részleteket és szükségeket, hátra marad a' nyilvános segedelmek' egész rendszerét kormányzó, közönséges igazgatások öszveségének tekintete, azon rész, mellyet abban a' törvényhozó vesz, azon küldetés, mellyet a' nyilvános törvényszolgáltatás nyert, azon viszonyok, mellyeknek a' társaságos jó-

tékonyság 's magános adakozás közt kell lenniök. Ezen szempontban a' megelőző stúdiumok öszvesummáztatnak 's egymást kipótolják; a' következményeket Szerző alkalmaztatja. Ez azon négy felosztás, melly ezen munka' tervét teszi. „Első rész, mellynek czíme: A' *szűkölködésről, tekintve a' társasági gazdálkodás viszonyira*, szól: 1) a' szűkölködésről; 2) annak okairól; 3) a' nyilvános jótékonyság' innen származó kötelességeiről. A' második rész (*A' szűkölködés megelőzését eszközölő intézetekről*) magában foglalja: 1) a' szegények' nevelésére szolgáló intézeteket; 2) az óvó intézeteket; 3) a' szegény sorsú osztályok' javításának közönséges eszközeit. A' harmadik rész első fele, a' *nyilvános segedelmet* tárgyalja 's három könyvre oszlik, mellyek' foglalatja: 1) azon eszközökről miként kell a' szűkölködőknek hasznos foglalatosságot szerezni; 2) a' lakhelybeli segedelmekről; 3) a' nyilvános befogadásról (hospitalité). A' negyedik darab végre, két könyvből áll: A' nyilvános segedelmezések' törvényhozása; 's a' segedelmezések' kiszolgáltatásáról.

143. *RELIGIONS de l'antiquité* etc. (Az ó világ' hitágazatai, különösen symbolikai 's mythologiai formájokban tekintve). CREUZER F. után németből fordítva, résszerint újonnan dolgozva, kiegészítve és kifejtve J. D. GUIGNANT által. Ezen igen jeles munka' első és második darabja a' Hinduk', Perzsák' és Egyiptomiak' hitágazatairól; a' nyugotázsiai 's kisázsiai vallásokról; Görögország' nagy isteneiről 's az ezekhez hasonlókról szól Olaszországban. A' harmadik darab' első része, melly nem rég jelent meg, (Paris, imprimerie de Duverger, 1839. 8r. VIII és 407 l.); a' hősök' 's démonokról szóló görög tanítmányt; Bacchus', Pán' 's a' Müzsák' mythusát, isteni tiszteletét 's mysteriumait; Amor és Psychét; a' thespiesi beavatásokat, foglalja magában. Az egész munka, képekkel követve, négy darabból álland 's ára 90 franc.

144. *RÉVOLUTIONS des peuples de l'Asie moyenne* etc. (Közép Ázsia' nepeinek forradalmai, az ő költözködéseik' befolyása, Európa társasági állapotjára, földabrosszal és synopticus táblával, A. JARDOT kapitány által a' királyi főtisztikárnál. Paris, *Mc Hazard*, 1839. két darab 8r. 392 és 440 lap, egy képpel 's földabrosszal.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaságnak két havi szünnappjai után, *october* 21-kén tartott kisgyűlésében Szalay László segédjegyző és levéltárnok „Koller Ádám Ferencz mint jogtudós“ czímű törvénytörténeti értekezés' felolvasásával foglalta el törvénytudomány-osztályi rendes-tagi székét. Ugyan ekkor egy orvosi munka a' bírálók' többsége' véleményéhez képest szerzőjének visszaadadni rendeltetett; egy hadtudományinak, melly külön nyomtatás végett küldetett be, bírálók rendeltettek. — A' könyvtár számára a' porosz kir. tud. academia 's a' philadelphiai philos. társaság küldék be értekezéseik' legújabb köteteit. Magányosoktól a' következő ajándékok nyújtattak be a' könyvtár' számára: 1. külföldiektől, a) Lessing Mih. Benedektől: Ueber die Unsicherheit der Erkenntniss des erloschenen Lebens. Berlin, 1836. — Handbuch der Geschichte der Medicin. I. Theil. Berlin, 1838. b) Semplice verita opposta alle menzogne di Enrico Misley. Paris, 1834. — 2. Bel-földiektől, a) Böszörményi Páltól: A' köznép' számára készült kézi könyv, Schlez után, Debreczen, 1824. I. II. köt. b) Egyed Antal l. tagtól: Publius Ovidius Naso' levelei. Pest, 1839. c) Fogarasi János l. tagtól: Magyarhoni magányos törvénytudomány' elemei, Kövy után, Pest, 1839. — Közőnséges építési rendszabás Sz. kir. Pest városára nézve. Pest, 1839. — Különös építési rendszabás Pest' külvárosainak szélső részeire nézve. Pest, 1839. — Egyetlenegy mód a' magyar játékszin' czélirányos alapítására. Pest, 1834. d) Helmezy Mihály pénztárnoktól: Érdem-ozslop, melyet Kovách Flórián Szatmári püspök' emlékezetének szentelt Lázár János. Pest, 1826. e) Horváth Zsigmond l. tagtól: Elmederítő történetek 's adatok' füzére. Pest, 1840. f) Kaeskovics Lajos l. tagtól: Gazdagsági tudósítások. VIII-d. füz. Pest, 1839. — g) Lésza Dánieltől: Dissertatio inauguralis de dentitione Bécs, 1829. h) Nagy Ignácztól: Színműtár V. VI. füz. Buda, 1839. i) Széchy Ágoston Imrétől: Elemi magyar nyelvtan. Pest, 1839. j) Szilágyi Fer. l. tagtól: A' kolosvári ev. ref. ekklezsia' történetei. Kolosvár, 1829. l) Szontagh Gusztáv l. tagtól: Propylaeumok a' magyar philosophiához. Buda, 1839. m) Tatay Jánostól: A' magyarok' első királya Sz. Istvánnak emléke. Bécs, 1839. n) Udvardy János l. tagtól: Pyrker' Tunisiása. Buda, 1839. — A' régiséggyűjteményt Drnóvszky Ferencz 6 régi ezüst pénzzel szaporította.

— A' m. tud. társaság, *october* 28., nov. 4, 7, 11, 13 és 14. tartott kis gyűléseiben l. némmely nagygyűlési készülékekkel foglalkodott. 2. A' nyelvtudományi osztály' részéről Vörösmarty Mihály r. tag által készített nagy szótári példányczikkelyek megvitattattak, 's magokat azokhoz tarthatas végett az azon szótár' dolgozására megbízott valamennyi rendes tagnak számára saját aláadtattak. 3. Hartmann „az ember' szelleme“czímű munkájának fordítása dr. Soltész Jánostól Bugát és Szilasy r. tagok' tudósítása' következtében a' nagy gyűlésnek ajánlatni határozottatott. 4. A' Tudománytár' számára beküldött három történeti, egy

népismereti 's egy természettudományi dolgozatnak bírálók rendeltettek. 5. Kovács László' értekezése a' müncheni dologháziól Fáy András tisz. — Podhradczky József Sz. Márton' születése' helyéről Jerney János r. —, és Irinyi Jánosé a' vegytani rokonságokról Bugát Pál r. t. ajánlatára a' Tudománytarba fölvetettek. 6. Horváth József r. t. a' Tájszótárhoz Vas és Hont vmegyéi, Horváth Zsigmond l. t. pedig Balaton melléki szavak' gyűjteményét küldöttek pótlékul. 7. A' könyvtárt a' következő szerzők nevelték munkáikkal: a) Hammer Antal: Geschichte der Pest, die v. 1738—1740. im Temesv. Banate herschte. 1839. b) Horváth Zsigmond l. tag, Elmederítő történetek' 's adatok' füze-re, 2-d. köt. Pest, 1940. c) Ivó János: Héti lapok műtudomány' terjesztésére. Eger, 1838. d) Nagy Pál: Simonyi József' élete. Pest, 1819. Historia progmatica Regni Hungariae. Editio 2-da, Pest, 1813. — 8. Bertha Sándor academiai rendes ügyvéd az 1830-ki országgyűlés' általa írt történeteit kéziratban a' társaság' gyűjteményei' számára adta be.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

Magyar tud. társaság' kiadásai. Academiai költségen megjelentek: 1) *Kazinczy Ferencz' eredeti munkái.* A' m. t. t.' megbizásából összeszedék Bajza és Schedel. II. köt. *Utazások.* n12r. összesen 424 lap; fűzve postapap. 2 ft. 10 kr., nyomt. pap. 1 ft. 40 kr. cp. Tartalma: I. Magyarországi utak. Kassa, Eger, Füred, Debreczen, Esztergom, Pannonhalma, Vác, Nógrád, Gömör. II. Erdélyi levelek, historiai bevezetések és toldalékokkal. — 2) *Philosophiai anthropologia.* Irta Küteles Sámuel, néhai philos. prof., m. acad. rendestag. n8r. 218 laz; velinen kemény táblába kötve 1 ft. 20 kr. cp. Tartalma: Bevezetés. I. könyv: Közönséges értekezések a' lélekről. II. könyv: Az ismerő tehetőség. III k. Az érző tehetőség. IV k. A' kíváno és akaró tehetőség. V k. Az emberi lélek' kórtanja. — Találtatók ezen, 's az academia által kiadott egyéb munkák Eggenberger J. és fia középonti megbízott — valamint minden egyéb hiteles könyvárosnál, vagy általok meghozathatók. Ugyanazoknál folyvást fogadtatik el előfizetés a' m. tud. társ.' *havi írására*, a' Tudománytarra, melynek esztendei ára (12 fűz. metszetekkel) velinen 5 ft. cp. — Egyszersmind figyelmessé tétetik a' közönség a' közelgető pesti vásárok megjelenendőkre, u. m. 1) *Romai Classicusok* magyar fordításokban, *harmadik* kötet: Julius Caesar' minden munkái' első fele. 2) *Külföldi játékszin'* XVI és XVII. kötete: Rágalom' iskolája, vigj. Sheridantól, és: Romeo és Julia, szomorujáték Shakespeare-től; mind kettő angoltól fordítva, amaz Tóth Lőrincz, ez Náray Antal által. — Pesten, octob. 29. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— A' m. tud. társaság, tek. Pest megye nagyobb teremében f. évi nov. 24-kén, délelőtti 10 órakor fogja 8-d. köz ülését tartani; mellyen minden rendbelit hazafiúi tisztelettel 's indulattal lát. Magyar köntösben megjelenőknek a' terem all nyitva másoknak a' karzat, hol asszonyságok' számára külön hely leszen. Pest, nov. 20. 1839.

CRITICAI SZEMLE.

SZÉP LITERATÚRA.

La chute d'un ange, épisode, par Alph. DE LAMARTINE. — Paris. 1838. 2. volum in-8. 16 fr. ou 2. vol- in-18. 8 fr.

Im a' második mellékmű (episode) a' nagy költeményhez, mellynek Lamartine, úgy látszik, álmotlan éjeit szentelé. Lehetlen nem iszonyodnunk olly versben írt munka' eszméjén, mellynek egyszerű két mellékműve már négy jó vastag kötetre terjed, 's a' melly, foglalata után ítélve, magában foglalandja a' világnak, teremtetése óta korszakunkig, ha nem végenyészetéigi, történetét; könnyen megeshetik ugyan is, hogy a' szerző „*Chute d'un ange*“ czimű munkája után, hol a' vízőzön előtti népeket festegeti, új mellékmű gyanánt az utolsó embereket, 's a' végsapást ismertetendi meg velünk; ez legalább még is valami újat foglalandna magában.

Az első szemrevetés, mellyet Lamartine urnak ez új műve iránt tehetni, az, hogy képzelőereje igen rossz lábon áll. Némelly jobb helyei világos utánzatok, 's visszemlékezések, részint Milton' „*elveszett paradicsoma*“ részint Moore' „*angyalok' szerelmei*“ czimű munkáikból kicsipvék. Minden, mi a' szerző' saját leleménye, középszerű, vagy rossz. *Jocelyn* ellen sok bírálat jelent meg, de ott legalább a' hanyag dolgozat mellett is van valami érdekes, sőt némelly helyei meglepő szépségűek. A' „*Chute d'un ange*“ *Jocelyn* után, több tekintetben, valódi bukás; 's jöllehet vannak benne finom, 's összhangzó költészeti töredékek is, igen kétlem, hogy ezek képesek leendjenek olly költemény' unalmas hosszúságát feledtetni, melly, a' legkülönczösb, 's a' szerző' tiszta észtehetségeihez épen nem illő fogalmakkal telve, legkisebb vonzalmat, 's részvétet sem támasztanak az olvasó' keblében. Még megbocsáthatlanabb az, hogy Lamartine ön maga ismerni látszik műve' minden tökéletlenségeit, következőleg nyilatkozván a' költeményt megelőző figyelmeztetésben:

„A' szerkesztés' és stylus' hiányait, mellyekkel átáljánosan vádoltatnak költészeti vázlatim, időrövidségemnek kell tulajdonítani. E' hiányokat jobban ismerem, mint bár ki más;

nem is szándékom azokat palástolgatni. Nem felelhetek bírálóimnak egyebet, minthogy alázatos főhajtással e' hiányok iránt a' legnagyobb türelemért esedezem. Ha költészeti munkáim' ezen első kiadását való vers-rögtönzetnek tekintik, épen nem csalatkoznak. Ha rendeltetésök abból áll, hogy néhány év' lefolytán túléljék önmagukat, könnyebb leend hideg vérrel simitgatni a' rögöket, midőn lecsillapulvák immár a' gondolat' és érzélem' mozgalmai, 's az idősb kor több érkezést enged mindenkinek utolsó napjaiban, midőn az ember ismét átlépdegél saját nyomdokin, 's kijavítgatja, mit maga után hagyott. Ha pedig más volna rendeltetésök — úgy mi szükség erre? — Ha valaki megpihen jártában, 's maga után hagy egy vadoni virágot, valljon nem mindegy-e, akár rögös annak levele, akár féreg rágódik szélein? senki sem ügyel többé reá.“

Mikép reménylheté azonban a' szerző illy különös meutsegeknek a' közönség általi elfogadását, — A' megvetés, mellyel munkáit, mint a' vadon' virágait maga után elhagyogatja; a' gondatlanság, mellyel munkája' kijavítását, idősb korára halasztja, elég okul szolgálhatnak-e arra, hogy a' közönség stylusa' hanyagságát, és szerkesztetési gyengeségét, 's hiányait elnézze? — Igen kétlem, sőt félek, hogy épen ez hozandja mozgásba a' criticát, melly kötelességeül tekintendi e' tunyaságrai veszélyes hajlamot, 's az újabb íróink közt olly igen átaljános gögszédelgést élénkül megtámadni. Ha illy ürügyök alatt, hogy most nincs arravaló ideje, majd vénségeben úgy is újra átnézendi elmeszüleményét stb. minden író felbatalmazva vélné magát rögtönzött, 's idomtalan vázlatinak a' közönség' elébei terjesztésére: mi leendne, kérem, a' művészetből, mi a' literaturából? A' tudományos pálya' ujonczai már is igen hajlóknak mutatkoznak e' kéjelmestan' elfogadására; a' Lamartine név' tekintete jövőendőben támaszul szolgálанд nekik, 's könnyítendi győzelmöket.

Kezdjünk azonban a' költeményhöz:

A' *Chute d'un ange* tárgya egy tünemény, mellyet a' költőnek bizonyos, a' Libanon' hegyén lakozó, öreg jóvendér (prophète) beszél el mondván:

„Toujours quelqu' un reçoit le saint manteau d' Elie,
Car Dieu ne permet pas que sa langue s' oublie!
C'est vous que dans la foule il a pris par la main,
Vous a qui son esprit a montré le chemin,
Vous que depuis le sein d'une pieuse mère
De la soif du seigneur sa grâce ardente altère;
C'est vous qu' il a choisi là-bas pour écouter
La voix de la montagne, et pour la répéter.“

Lamartine ur különös kedvét látszik lelteni saját jövőendője' jósolgatásában. A' „kelet' emlékei“ Stanhope kisasszony

nagy előmenetet jósol neki a' political pályán, 's némüleg nagy kormányférfiut lát benne. Jelen jóslat pedig erkölcsi fensőséget jelel ki, 's a' költő, mint valamelly új jövendő, *Illés* mellett foglal helyet magának.

A' vízőzön előtti világ' népségét, Lamartine' ábrázolata szerint, különféle faju, jobban, vagy kevesbé romlott, emberek tevék. Némellyek, például a' pásztorok, rabszolgák által őrzött nyájaik után éltek; mások, a' nagyobbak 's erősbek, vadászatokat tartottak amazok' nyájai' rovására, 's azokat multság gyanánt nyomorgatták; mások, végre, városokban lakván, a' legtulzóbb nyomozások- 's vizsgálódásokra adák magokat.

E' három faj' elsőjéhez tartozik Daïdha :

„C'était parmi les fleurs une belle enfant nue,
Qui, sous l'arbre soir surprise du sommeil,
N'avait vu ni baisser ni plonger le soleil,
Et qui, seule au départ des tribus des montagnes,
N'avait pas entendu les cris de ses compagnes.“

Ekként álomba merülve leli őt egy angyal, 's 168. versben ömledezi ki az alvó iránt támadt szerelmét; a' laconismus, úgy látszik, azon időben nem igen divatozott, mint-hogy a' költemény' minden személye, elejétől végig, ha szóhoz jut, szintolly hosszas előadásában nyilatkozik.

Míg az angyal itt fohászkodik, egy vadászember jó többek' kíséretében, kik Daïdhát, dróthálóval leborítván, elfogják. Á' szegény lány, e' háló' súlya által nyomatva, felébred, 's a' költő majd a' hálóban vergődő szép test' szenvedéseinek, majd a' szép szüz' hóhérai' vad gyönyörének festetetésével foglalkozik. Innen kezdve Lamartine ur különös hajlamot mutat a' buja képek', 's olly visszalökő jelenetek' összhalmazására, melyekben a' vadság 's romlottság, a' tulzás' legfőbb fokáig ábrázolják.

Or, de ce long supplice invisible témoin,
L'ange de Daïdha, Cédar, n'était pas loin;
Et si ma voix ne peut exprimer son martyre,
Le tien, esprit d'amour! quel mot pourrait le dire?
Arraché par ses cris a son ravissement,
Ecrasé de stupeur, et d'étourdissement,
Il était demeuré sans regard, sans parole,
Comme un homme qui passe, et dont l'âme s'envole.
Avant Daïdha même il avait tout senti;
D'un coeur a l'autre, hélas! tout avait retenti:
Chaque goutte d'horreur des membres de la femme
Avait sué des siens, et coulé de son âme.

Felesleg volna e' költeményben létező hiányokat, és silányságokat kijegyezgetni; sokkal számosbak azok, mintsem kiirtásokra gondolhatnánk.

Cédar emberre kíván lenni kétségbeesése' következtében, 's kívánata olly hirtelen teljesül, mint azt kigondola, és — ime az erkölcsében isteni ítélet által megbukott angyal! — Most ezer év' folytában különféle próbákon kell átmennie, hogy ismét mennybe juthasson.

Meg nem foghatjuk azonban, miért kellett Cédarnak, Daïdha' megszabadítása végett, emberre lenni, miután az angyal fensőbb lény az embernél. E' megbukott angyal' kiállott próbái végre még sem volnának érdektelenek, ha ez' új minőségében előbbi állapota' emlékét is megtartotta volna. A' költész azonban ezt, fájdalom! — nem így akará. Az emberre lett Cédar semmire sem emlékezik, a' bukás tökélyes, — de bukásnak, vagy megcsésésnek ezt nem is annyira mondhatni, mint inkább átalakulásnak; az angyal egy ember-alaku, de az érzelmei' kifejezésére szükséges nyelvből szűkölködő barom-fajjá változik. E' fogalom, véleményem szerint, igen rossz; megsemmíti ez a' Cédar' mult helyzete, 's jelen állapota közötti ellenkezetet, 's mihelyt ez megszűnik: Cédar' eseményei közül egyet sem mondhatni próbának.

Az egyetlen fensőség, mely az angyalnak tulajdonítatik, nagy természeti erőből áll, mi által, megszasztván a' vadászokat, megszabadítja Daïdhat. Ez alatt a' leányka' szülei is, mindenütt keresve magzatukat, a' csata' helyére érkeznek. Egyedül lelvén itt a' leányt Cédarral, ezt vélik Daïdha' rablójának, 's megakarják ölni. De Daïdha' elébök áll, 's tudtokra adván, hogy ez nem rablója, hanem nagylelkű megszabadítója, örömeinek váltják fel a' halállal fenyegető tusa' lármáit:

On l'entraîne en triomphe a travers les forêts,
Comme un frère de plus, jusqu'aux antres secrets,
Où la tribu nomade a creusé ses asiles
Pour fuir la servitude et les travaux des villes.

Tudni kívánják ezután, ki legyen tulajdonkép' Cédar, 's honnan jöve ő; de ez némán fogad, 's felelet nélkül hagy minden kérdést, annélkül, hogy csak érteni is látszanék, mi neki mondatik. Ez' okból tanács tartatik sorsa felett, 's miután őt mindegyik alantibb lénynek itélé az embernél, rab-szolgáikká teszik, reá bizván nyájai' őrzését. E' súlyos helyzetben Cédar Daïdha' gyengéd gondoskodása' tárgyává lesz, - ez őt beszélni tanítja, 's végre annyira merül a' rab-szolga iránti szerelmébe, hogy titkon megszökve Cédarral messze távozik az apai hajléktól. Saját néptörzsöke által üzetve elfogatik, 's lánczra verettetik; de a' szerelem elné, és lelékeny: Daïdha' módot lel szabadulni lánczaiból, 's titkon felkeresi Cédart. Ez azonban igen kegyetlen férfiú' birtokába jutott, ki őt távol hegyekre küldé nyájai' őrzése végett, 's hogy megakadályozza Daïdha'-hozi szökését, egy pál-

ma-törzsökhöz lánczoló lábait, 's e' törzsököt mindenütt maga után kelle húznia.

Ainsi languissait-il de longs jours, seul au monde.
Mais la nuit de l'amour avait été féconde:
.

Daïdha, du proscrit mystérieuse femme,
D'un ange dans son souffle avait aspiré l'âme:
Elle avait, de la mère éprouvant les langueurs,
Dans son sein étonné senti battre deux coeurs,
Et compris, á la fois affligée, et ravie,
Que ses flancs élargis germaient une autre vie.
Au neuvième croissant de la lune d'été,
Sans douleur sur la mousse elle avait enfanté;
Ainsi que la fleur double, en ces temps de prodige.
De deux fruits á la fois chargeait la même tige,
Deux jumaux sourians, gages d'un même amour,
Au même cri de joie avaient reçu le jour,
Et de la vie offerte á leur lèvres jumelle
Sucé la double goutte á ta double mamelle.

Daïdha, miután viselősségét az őt környezőkhöz elűzők előtt szerencsésen eltitkolá, meg akarja menteni csecsemőit a' bizonyos haláltól. Ez' okból megszökik, 's Cédarhoz viszi gyermekeit, azt tanácsolván neki, táplálja őket a' nyájban létező zerge által, Cédar örömmel fogadja ezt, némi enyhet reménylven magzatai jelenlététől súlyos helyzete' türéseben. Gazdája azonban nyájai' vizsgálatására jöven megpillantja a' gyermekeket, elrabolja őket Cédártól, 's a' néptörzsök' középebe hurczolja az ártatlanokat; 's ott midőn e' két kis teremtményt, senki sem tudván honnani származtukat, feláldozni szándékozzák, Daïdha, nem gondolván önnönei' bosszújával, 's a' reá várakozó szégyennel, feledve minden okosságot, csak az anyai szeretet' szavát követi, és sajátinak vallja a' két kis csecsemőt.

A' szegény némbor azonnal közös bosszútárggyá lesz. Alig vallja meg hibáját, örvengő halál kiáltozással körül fogják, köveket halmoznak össze, 's szűk kört vonva az áldozat körül, középre állítják, 's a' falak, melyek közé őt zárni akarják, hirtelen felépíttetnek; itt kellett volna, mindentől, mi előtte kedves, elszigetelve, éhség, 's kétségbeeséstől gyötörtetve kimúlania; ily vad szokás vala divatban néptörzsökénél. Cédar azonban leereszkedik a' hegyről, kedvesét újlag megszabadítandó. Egy csata után, melyben tulnyomó ereje által ismét győz, újra elragadja Daïdhat két gyermekével együtt, 's a' szökevény család megindul, nyugalmas menedéket keresendő. Ekként utaztokban egy csendes magányra találnak, hova egy agg jövendő vonult, ki

az isten' igéje'. könyvét megőrzé, 's kerülé az embereket,
kik romlottabbak, mintsem figyelmesen hallgatnák elolvasását.

Szép ábrázolatot nyújt itt a' költész az igaznak e' világban terjesztéséről. Az öreg érczbe vési e' könyv' másolatát; például egy lap:

L'aigle prend dans son bec la lame de métal,
Dirigé par mon doigt au ciel oriental,
Il franchit l'horizon sur ses ailes sublimes,
Laisse derrière lui le Liban et ses cimes;
Attiré par l'éclat des dômes habités,
Il plane dans les airs sur ces grandes cités;
Il écoute mugir ce grand volcan des âmes,
Comme du haut d'un cap nous entendons ces lames;
Il y laisse tomber de son bec entr'ouvert
Le morceau de métal de symboles couvert,
De ce livre sacré mystérieuse page,
Qui semble de Dieu même un céleste message,
Et qui selon qu'il tombe en des bords différens,
Fait espérer l'esclave, ou trembler les tyrans.
Ainsi la vérité, que par lambeaux je sème;
Dans la corruption germera d'elle-même;
Et si je dois mourir inconnu dans ce lieu,
J'aurai derrière moi laissé ce nom de Dieu! . . .

Ez' eredeti könyvről írt töredékekben Lamartine úr tehetsége' minden erejét kimeríté. Lelhetni ezekben tiszta, és szent összhangzást, gondolat-mélységet, és finomságot, 's az ész által felvilágosított vallásos érzelem' való kifejezését:

Hommes, ne dites pas, en adorant ces pages:
Un Dieu les écrivit par la main de ses sages.
Dieu ne se taille pas la plume de roseau,
Ni le burin de fer, ni l'aile de l'oiseau;
Il n'écrit pas son nom, comme un enfant qui joue,
Sur la feuille de l'herbe ou le morceau de boue.
Quel marbre ou quel granit, quel bronze, ou quel airain,
Si son doigt les touchait, ne fondraient sous sa main?
Il ne renferme pas l'éternelle pensée
Dans une lettre morte aussitôt que tracée;
Les langues que bourdonne un insecte ici bas,
S'il était dans des sons ne le contiendraient pas!
Pour proférer Dieu l'ineffable parole,
Qu'est ce qu'un souffle humain qui frappe un vent qui vole?
.....
La langue qu'il écrit chante éternellement;
Ses lettres sont ces feux, mondes du firmament,
Et par-delà ces cieux des lettres plus profondes,
Mondes étincelans voilés par d'autres mondes.
Le seul livre divin dans lequel il écrit

Son nom toujours croissant, homme, c'est ton esprit!
 C'est la raison, miroir de la raison suprême,
 Où se peint dans ta nuit quelque ombre de lui-même;
 Il nous parle, ô mortels, mais c'est par ce seul sens!
 Toute bouche de chair altère ses accens
 L'intelligence en nous, hors de nous la nature,
 Voilà les voix de Dieu, le reste est imposture!

.....
 Choisissez entre vous les plus douces des âmes,
 Les enfans, les vieillards, les malades, les femmes,
 Ceux qui sentent le plus et gémissent le mieux,
 Qui vers le firmament lèvent le plus les yeux,
 Qu'ils parlent pour le peuple à l'invisible Père
 Pour que sous le soleil la famille prospère,
 Et que sa volonté, dans la création,
 S'accomplisse avec joie et bénédiction!
 Qu'ils prennent à l'envi, pour composer leurs hymnes,
 Tout ce que la nature a de notes sublimes,
 A la mer son murmure, au nuage l'éclair,
 Et ses plaintes à l'onde, et ses soupirs à l'air,
 Et sa lumière à l'aube, et son souffle à la rose;
 Que leur enthousiasme anime toute chose
 Et présente liée, ainsi qu'un moissonneur,
 Sa gerbe de parfums aux genoux du Seigneur!
 Mais si quelqu'un de ceux que vous écouterez
 Prétend vous éblouir de prodiges sacrés;
 S'il vous dit que le ciel, dont il est l'interprète,
 A mis entre ses mains la foudre ou la baguette,
 Que la marche des cieux se suspend à sa voix,
 Que la sainte nature intervertit ses lois,
 Que la pierre ou le bois lui rendent des oracles,
 Et que pour la raison il est d'autres miracles,
 Que l'ordre universel, constant, mystérieux,
 Où la volonté sainte est palpable à nos yeux;
 S'il attribue à Dieu l'inconstance de l'homme,
 Par les noms d'ici-bas si sa bouche le nomme,
 S'il vous le donne à voir, à sentir, à toucher,
 S'il vous fait adorer le marbre de sa chair,
 Etouffez dans son cœur cette parole immonde!
 La raison est le culte, et l'autel est le monde.

A' költemény' e' része, mely a' 8dik ének- vagy is tüneményben foglaltatik, igen jeles; ez azok közt, miket a' költő' sajátinak mondhatunk, legjelesb. Nem áll-e azonban elidegenítő ellentétben ezzel a' reá következő tünemény, hol a' szerző bennünket. a' városokban lakó népek közzé vezet, 's a' legundorítóbb eszemiszom- társulatok', és legféktelenebb romlottság' körülményes leírásával foglalkozik?

Daïdha és Cédar ezen emberek' kezekbe jutnak, kiket a' szerző majd *Titans* néven nevez. Babilonba hurczoltatnak, hol Cédar tömlöczbe vettetik, Daïdha pedig a' király, avagy is az istenek' mesterének kéjgyönyörére tartatik fel. E' gyönyörök legalávalóbb neműek, minthogy a' szerző e' népek' erkölcsét olly annyira romlottnak festi, minőt csak képzelhetni a' legmagosb fokra lépett anyagi műveltség', 's legteljesb erkölcsi sülyedés' esetében, A' királyi palota' leírása, 's egyéb kéjhelyek' ábrázolata, miket a' tobzódás gondolt ki a' Titanok' eltompult érzékeinek ébresztgetésére, a' szerző' olly elmetebetségére mutatnak, melly eddig ismeretlen vala előttünk, de a' mellynek ismeretére, bár soha ne jöttünk volna. Következő darab rövid képét adja az elemeknek, miket képzelődése e' fertelmes ábrázolat' létesítésére szolgáltatott.

Pour mieux idolâtrer tous les sens assouvis,
 A des fruits de seize ans de longs cheveux ravis,
 Comme au cygne habillé de ses plumes nouvelles
 Pour amollir la couche on moissonne les ailes,
 Et tressés chauds encor en doux tissus soyeux,
 S'étendaient en tapis sous les membres des dieux.
 Duvet voluptueux, toisons de jeunes filles
 Que d'odorantes fleurs on brodait aux aiguilles,
 Et qui gardaient encor dans l'odeur et les plis
 L'empreinte et le contour de beaux cous assouplis.
 Sur ces tendres toisons couchant leurs membres rudes
 Ils étaient accoudés en molles attitudes.
 Pour soutenir leurs dos ou butter leurs genoux,
 Ni sièges, ni carreaux, ni lits, ni coussins mous
 N'avaient été jugés dignes de leur mollesse,
 Et du seul corps humain la vivante souplesse
 Pouvait, en se pliant à leurs moindres efforts,
 Prêter sa complaisance aux mouvemens du corps.
 Des esclaves formés à cet usage indigne,
 Et changeant d'attitude au geste, au moindre signe,
 Hommes, femmes, couchés sur la natte autour d'eux,
 Offraient leur blanche épaule à leurs membres hideux.
 Dans ces coussins de chair ils enfonçaient sans crainte
 Leurs coudes dont un sein meurtri gardait l'empreinte;
 Sous le poids colossal de son maître étouffant,
 Leur flanc lourd sous sa masse écrasait un enfant.
 Leurs pieds chauds reposaient entre des mains d'ivoire;
 Et de fraîches beautés aux épaules de moire;
 Sous leur nuque de fer glissant leur beau cou rond,
 Supportoient ces Titans qui renversaient leur front.
 De ces monstres humains les insolens caprices
 Pliaient ainsi la chair à leurs plus vils services.

Au lieu de bois et d'or sous leurs brutales mains,
 Ils sentaient leur pouvoir dans ces meubles humains;
 Et la douce chaleur de la peau sous leur membre,
 Plus suave au contact que l'ivoire ou que l'ambre,
 Communiquant au corps sa tiède impression,
 Leur donnait un plaisir à chaque inflexion.

E' lázasztó rajzot szükségtelen volna magyaráztatni. Mentségeül a' szerző kétségül azt felelendi, hogy azon kicsapongások', 's rendetlenségek' ábrázolásra, melyek a' vízőzönt szükségesíték, legerősb vonásokat kellett használnia. Mi szükség volt azonban illy tárggyal olly soká bibelődni? Nehány lelkes lap bizonyára sokkal czélszerűbb hatásu leende e' hosszú, alávaló leírásoknál, melyek olly, a' szerzőhöz nem illő buja rajzokkal vesződnek, mik arra sem érdemesek, hogy igazak legyenek.

Egyébiránt e' költemény' átaljános hibája is hosszasság. A' vers kétszerte több, mint a' szükség kívánja; a' szerzőnek össze kellett volna szorítani művét, 's megkurtítván az olly sok haszontalan, sőt ártékony helyeit, folyvást megtartnia komoly 's felemelkedett hangulatát, mit egyedül egyeztetelni meg czéljával.

E' költemény Daïdha', 's két gyermeke' halálával végződik; míg Cedar, több próbákon átmenendő, hátramarad:

L'immobile desert sentit frémir sa poudre,
 L'occident se couvrit de menace et de foudre;
 Des nuages pesans pleins de tonnerre et d'eau
 Posèrent sur les monts comme un sombre fardeau,
 Et sur son front levé vers la céleste voûte,
 L'homme sentit pleuvoir une première goutte.

Ez' utolsó versek a' vízőzönt jelentik.. A' *Chute d'un ange*, a' második helyet foglalja e' költemények' sorában, hol Lamartine ur az emberiség', 's ennek folytonos tökélyesülése' történetét szándékozik előadni. Egy mellekmű kétségkül a' pátriárkai szokásokat, 's a' romlottság' olly magas fokára nem jutott embereket fogja megismertetni velünk. Egyébiránt, ha Lamartine az első művei által nyert köz tetszést megtartani, 's jó híret minden szennytől megóvni akarja, hagyjon fel illy vázlatok' nyilvánításával; ne feledje főleg, hogy illy nemű dolgozatoknál az idő semmi viszonyban sem áll a' munkával, hogy tynaság', 's megvetés' fitogtatása író részéről a' közönség' ellenében igen helytelen, 's hogy végre igen illetlen illy formán ajánlani valamelly új művet az olvasó közönségnek: „Netek, biz' ez nem sokat ér, magam is jól tudom; biz' ez csak egy silány rögtönzet, ne olvassátok hanem megvegyétek.“

A' *Chute d'un ange* előbeszédéből, 's e' mellekmű' nyil-

vánításából pedig, mellynek hiányait Lamartine úr szinte, mint mi, oly jól ismeri, épen ez következik.

Ha political és költészi, 's így kétféle szerepet akar valaki ugyanegy időben játszani, ám legyen; de úgy intézze dolgait, hogy valamint munkájin törvényhozó foglalkozás' nyomai, úgy ez' utóbbin költészi ábrándok ne legyenek észrevehetők; különben mind a' költész' szava elvesztendi kecsseit, mind a' szünet nélkül költészeti hullámokban tévelygő törvényhozó' esze, folyvást a' legveszélyesb hibák- 's csalódásoknak leend kitéve.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 6, 1838) után.

M. K.

Caligula, tragédie en 5. actes, et en vers, par Alexandre DUMAS. — Paris. 1838. in 8. 40 kr. pp.

Igen különös dolog, hogy mostani legkitünőbb, 's legszellemdúsabb literatoraink csak egyetlen tartós művet sem képesek teremteni, 's egymást erő bukások által látszanak dicsőség' fokára jutni akarni. Jóllehet a' jätékszíni javítást célzó legjobb akarattal tevők, mély belátással fogják fel a' franczia szinpad' valódi hiányait, 's nagy mértékben bírják azon minőségek' nagyrészét, mellyek a' szinműi nagy szerzőt képezik, még sem képesek idomtalan, felületes próbálatoknál egyebet létesíteni. Két elemet tapasztalunk főleg hiányzani műveikben: *tanulmányt*, 's figyelmes *vizsgálódást*. A' forró vágy- mennél előbb valamit felléptethetni, nem enged nekik időt a' tanulásra, 's inkább óhajtnak önmagok élni, mint másokat élni látni. A' literaturának új irányt adni, 's az óság' lelketlen hideg utánozását végkép megsemmítni törekvő igyekezetek azonban nem maradandnak siker nélkül; kétes mindazáltal, vallyon maiglan nyilvánított műveikből az utókor fentartand-e csak egyet is teljes minőségében. Nem tagadhatni ugyan, hogy majd mindegyikében van valami jeles, sőt néha bámulatos, többnyire azonban elnyelik mindezt a' balgaság', álfény' és tulzás' szóhulámai.

Új példa erre Dumas Sándornak „*Caligula*“ czímű szinműve. Igen szerencsés ötlet volt ugyan: oly római szomorjátékot létesíteni akarni, mellyben sem pöffeszkedő stylus, sem a' természetből oly idegen társalgási fesz nem kísértendné a' néző, 's olvasó' figyelmet; nézzük azonban, mit tőn e' helyett Dumas úr. Mi jelen művéről, elvonván ezt minden szinpadai álfénytől, mi nem egyéb a' tömeg' szemeit vakító

nyegleségnél, csak mint literariai tünetről szólandunk. Az előbeszéd Róma' utszáiba vezet benünket; 's a' szerző félelemből, nehogy valaki elfeledje hollétét, egy borbélyműhely czimerére következő latin szókat iratja: *bibulus*, *tonsor*; elhalgatjuk, milly különös szerepet játszik e' két latin szó az egyébiránt egészen francia nyelven irt színműben.

Protogéne, a' császár' rendőrseregi kéme, jön társaival felköltni a' borbélyt, 's ráveszi ezt boltjának egy naprai átengedésére, miután hallá, hogy az a' római piperkőczök' gyűlhelye szokott lenni, 's reménylné, miként e', szavaikban meggondolatlan, 's vakmerő fiatalok jó alkalmul szolgálndnak árulási mestersege' gyakorlására.

Szint-e' perczben lép ki Cherea, Messaline' kedvese, e' híres kéjhölgytől átkozva a' napot, melly őt megválni kényszerítné annak karjaiból, 's e' szellemben hosszú, pástorkölteményes beszédet tart Messalinehez, mellyre ez azon ártatlan tanácsot adja kedvesének: ölje meg a' császárt, mint vetélytársát. E' közben néhány ifju piperkőcz érkezik hajok' fodrászata végett Bibulus' boltjába. Protogéne nyájas megelőzéssel nyitja meg a' boltot, és gondosan forgolódik vendégei körül, kik beszédbe erednek, naplókat olvasnak, kölcsönös észrevételeket tesznek, 's egy közülök, *Lepidus*, keserű gúnyokra fakad Caligula elleni. Később észreveszi ugyan, hogy bibulus' képnöke nem egyéb a' császár kéménél, 's ekként gúnyszavait véres bosszulás követendi, nem hallgatván azonban barátai' tanácsára, miszerint futásban keresné menekvését, fordóbe megy, önmagát ugyanott, nehogy hóhér' kezeibe jusson, kivégzendő. Ekkor Claudius, mint hirkör, lép fel, 's Caligula' visszajöttét jelenti, ki is nem sokára a' nép' lármái közt tartja a' városbai győzelmi menetet. Udvari kísérete elállja a' színpadot, 's a' hóhérok is felépnek Lepidusnak, az általok vesztőhelyre hurczolandó, holttestével. A' császárt nyomonkövető néptömegben ragyog egy különös szépségű fiatal leány, Stella, a' császár emhúga, ki hosszas távolléte után csak most jöve meg Aquila, ifju francia jegyesével. Mindkettőt Afrinius polgármester, 's a' császár' teremtménye vevé észre.

Ebből áll e' szomorjáték tartalma; az előbeszéd világos, lelkes színekkel festi a' történet' korszakát, 's római életet; ez egy csipős, 's figyelemtámasztásra czélszerűleg alkotott bevezetés; én azonban két, elég fontos, hibát lelek benne: az első az, hogy mintegy egészen el van szigetelve a' darabtól, 's nem kezdi a' cselekvést olly módon, melly kíváncsiságot gerjesztne annak következménye iránt; a' második az, hogy stylusa igen gyenge, átaljában kevésbé öszhangzó, néha együgyű, vagy helytelen. Például, midőn Cherea elválik Messalinétól, 's felkiált:

Oh ! quand serai-je donc en mon amour tranquille
 Pareil au laboureur, qui sous sa faux agile .
 Voit tomber les épis l'un sur l'autre couchés,
 Et ne quitte ses champs qu'entièrement fauchés ?
 Le Ciel me fera-t-il ce bonheur sans mélange
 Qu'il donne au vigneron, ardent à la vendange,
 Qui, du matin au soir dans sa treille perdu,
 Cueille le raisin mûr sur son front suspendu ?
 Et n'aurai-je jamais cette joie où j'aspire
 Du pêcheur qui reçut sa barque pour empire,
 Mais qui, tant qu'il lui plaît, fouille le flot amer
 Et rejette vingt fois ses filets à la mer :
 Oh ! ce loisir si doux que l'homme aux Dieux envie
 Et que j'achèterais de dix ans de ma vie,
 Déesse de mon coeur, oh ! dis moi, quand le sort
 Me l'accordera-t-il ?

E' sorokban nem csak haszontalan, 's a' személy' helyzetével nem is egyeztethető képcsoportozat, hanem — az isteneknek irigylett nyugalom, 's a' napszámos', vinczellér', vagy halász' fáradtságos életmódjának követésére tett fogadás közt — ellenmondás is van. Ez azonban olly hiba, melyet átaljában az egész szomorjátékról elmondhatni; a' versek nagy hanyagság' bélyegét viselik. Némelly kevés helyet kivéve átaljában nem nagy költészeti éledeletet nyújtnak, 's itt ott több barbár kifejezést is lelhetni, mint például ez :

Soit ! . . . il m'a fait la vie, et non la mort amère.

Az első szakaszban *Junia*val ismerkeszünk meg. Ő házi oltára előtt imádkozik, 's fogadásokat, ígéretek teszteneinek, hogy leányát hazatértében oltalmazza. Míg ő eként alkudozik isteneivel, az alatt kedves leánya *Stella* belép, karjai közé veti magát anyjának, 's bemutatja egyszersmind jegyesét, egy francia születésű ifjút — *Aquilét*. E' jelenés az érzelmek' ellágyítására van szánva, *Dumias* úr azonban elrontá a' hatást együgyü érzései által :

Laisse-moi toucher tes longs cheveux;
 Veux-tu que je t'embrasse encore ?

Szól leányához *Junia*; regényekben tán alkalmazható, a' közelében azonban alig lehető ehhez hasonló örömmelendezés. A' gyengéden szerető anya nem illy szavakkal szokja fogadni hosszas távollét után megérkezett leányát. De folytatjuk: *Stella* elbeszéli anyjának, hogy ő kereszténnyé lőn, 's *Junia*, a' buzgó pogánynő, nem jön nagy megindulásba, hanem következő egykedvű felelettel fogadja leánya' fontos nyilatkozását.

. notre Panthéon est assez spacieux

Pour recevoir un Dieu de plus parmi nos Dieux.

E' közben Caligula emberei' kíséretében fellép. Dajkáját, és Stellát, kinek szépségét előtte rendkívülinek festegtek, óhajtván látni. Csak itt kezdődik valódiilag a' tragikai cselekvés. Stellát a' császár' ügyvivői elrabolják, 's Aquila szökevény rabszolgaként elfogatva Chereához vitetik. Az itt következő jelenés legszebb, 's egyedül szép az egész darabban. Cherea szabadságba helyhezést ígér Aquilának, ha megöli Caligulát. A' Francia büszkén utasítja el ez' alacson ajánlatot. Ezalatt Caligula siker nélkül törekszik a' hatalmában levő Stellát elcsábítani. Minden, mit tőle nyer viszonzatul, csak sirás-, 's azon jámbor elhatározásból áll, hogy készebb bár milly kínokat kiállni, mintsem engedni vágyainak. Hasztalan veti magát Junia a' császár' lábaihoz igazságot kérven szolgáltatni leánya rablói ellen. Feleletül csak színeskedő sajnálkodást vesz; 's midőn nyomába jön a' vétkesnek: legdühösebb szerepet játszik a' császár elleni összeesküvésben.

Ez' összeesküvésnek feje Messaline; czélja megszabadítani Rómát e' dühös bolondtól. A' cselszövő Messaline alkalmat keres, és talál Aquilának Stellához bevezetésére. Caligula őket ez összejövetnél meglepi, Stellát meggyilkolja, Aquilát pedig hosszabb kínzás végett életben hagyja. Kevésse ezután Lepidus' társait is, kik mint fejei egy népláznak elfogatának, hóhér' kezeibe adatja. Végre Junia, 's Aquila által egy vendégség' alkalmával vértől, 's bortól részegen kivégeztetik. Utánna Claudius kiáltatik ki császárrá, 's Messaline, vérpadra küldve büntársát, 's kedvesét Chereát, felkiált:

A moi l'Empire, et l'Empereur!

E' szomorjarekról irt bírálatok' nagy része immár megrovó, hogy a' szinpadot jobadán Caligula' üres és jobban farrasztó, mint látó bolondsága tölti, 's foglalja el. E' character nem tarthatja fen magát, 's Dumas úr — a' történetírat által hősenek tulajdonított kicsapongásokhoz még különös ellenmodatokat is ragaszt. Például, miután a' császárt babonásnak, minden égdörgés' alkalmával reszketőnek, 's olly gyávanak festi, ki két rabszolga által tartatja fen magát, hogy le ne roskadjon iszonyu félelme miatt lábairól, e' lérfiut végre, mint hidegvérű, 's hátorsággal teljes hőst, lépteti fel egy, a' palotáját fenyegetni látszó, népláz' ellenében.

Messaline' character, — melly különös tanulmány-tárgyat, egyszersmind súlyos, 's alig legyőzhető nehézségeket nyújt, — gyengén, lelkesület, 's valóság nélkül van kidolgozva. A' szerző, miután e' nevet felvéve a' neki szánt lelkét igen hanyagul készíté, 's így Messaline nem egyeb mindennapi fondornőnél.

Átaljában e' szinmű, melynek terve különös, és hatást ígérő modorban látszék alakítva lenni, minden részében nagy hiányokkal teljes. Minden lépten hanyag dolgozatra, 's vizsgá-

lódás' hiányára akadunk. Végre ez egy, alig a' felületes vázlatból kiemelkedett dolgozat, mellynek csak pártszellem, vagy czimboraság nyujthat holmi mulékony sikert, rövidéletet, mi azonban valamint a' játékszínt újáteremtnei nem képes, úgy a' szerző' dicsőségének alapítására sem elegendő.

Bulletin litt. et scientif. (Nro 2. 1838.)

M. K.

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Unterhaltungen aus dem Gebiete der Naturkunde, von Dr. Fr. ARAGO. Aus dem Französ. übers. von Karl v. REMY. Stuttgart, 1827. Hofmannsche Verlags-Buchh. Erster Theil, VI. u. 273. S. 8. Ára 1 fr. 30 kr. pp.

A' Längenbureau' e' cím alatti „Notices scientifiques“ évkönyveiben, Parisban, minden évfolyamhoz töldalékul 1829 óta jönnek Aragótól dolgozatok, mellyek természet-tani kérdések, csillagászati, 's földtani problémák' megfejtését, és természeti erőknék gyakorlati alkalmazását tűzék ki célul. Ezen könyv' célja öszveszedni 's a' német közönség' kezeibe adni azon dolgozatokat, mellyek tíz év óta megjelentek. Megjelenése annyival érdekesebb, mivel nagyon fontos tárgyakat foglal magában, az eredeti Évkönyvek pedig már nem igen kaphatók. Tartalma röviden ez:

1. *Gőz erőművekről.* Miután a' Szerző alexandriai Herótól Wattig javaslatba hozott kevésbé vagy inkább czélszerű minden módosításait a' gőz' mozgató ereje használatának előadta volna, általtér a' gőz erőmű' egyes alkotó részeinek, különféle elrendeltetéseinek — 's javításainak leírásaira, körülményesen felvilágosítja azon okokat, mellyek sok gőzüstök' megrepedését okozzák, 's az óvó szabályokat, mik hasonló eseteket eltávoztatnak. Megmagyarázza azon okellenesnek látszó tüneményt, mi szerint némely repedésnek oka az óvó szelentyű' kinyitása, 's a' gőz rugalmának fogyása, nevezetesen onnan, hogy a' kevés vízből kifejtett gőz az egyébiránt nevedő melegség mellett a' kinyitott szelentyűn nem talál elegendő nyílást a' kitakarodásra.

2. *A' fúrott vagy artéziai kutakról, az artézi vagy ugró forrasokról.* Hogy az itt előforduló kérdések annyiival érthetőbbek legyenek, röviden előrebocsátja mit kelljen érteni az artézi kútak alatt; valljon azok a' régi időkben is eszméretesek voltak-e vagy nem? ez utóbbira bizonyosságul szolgál Olympiodorus, ki több kutakról emlékezik, melyek 200—500 réf mélységre ásattak, 's melyeknek öbleiből vastag, 's a' földművesek által öntözésre használt víz-hullámok özönlenek ki. Ezután megfelel azon kérdésre, honnan veszik az artézi kútak a' vizet? felelet. A' légkör' nedvéből. Megnevezetnek különböző idejű egyes hegynemek, melyek vízbőségre nézve, szembetűnőleg különböznek egymástól, a' réteges hegy' öblében temérdek földalatti víz rejtetik, a' rétegetlenekben már hibázik. Tovább meghatározatlik azon erő, mely az artézi kútak vizét felhajtja; mi minden esetben a' közelebb vagy távolabb fekvő vízoszlopoknak eredménye, a' többi nézetek ellen felhordott ellenvetések mind igen alaposok. Említés van más viszonyokról is, mint az apály' és dagályról, melyek a' nyomást módosíthatják. Ezt követi az artési kútak 'vizének különféle hőmérséklete, a' nevezetesebb artézi kútak' mélységeinek táblás jegyzéke, 's azok vizének különféle használati módja. Nem mellőzték el figyelmét némely a' furás alkalmával előforduló anomáliák, 's légszesz vezető kútak. Így minden körülmény — mi az artézi kútakkal viszonyban áll — tökéletesen felvilágosíttatik, csak azt lehet sajnálni, hogy a' furó' alkotásáról, mi pedig érdekes volna — kevés mondatlik.

3. *Földtestünk' melegségi állásáról.* Ezen szakaszban szorgalommal meghatározatlik az eddigelé tett vizsgálatokból előálló eredmény. A' közlött hasonlítások azon megállapodásra vezetnek, hogy 2000 esztendőök alatt földünk hőmérséklete $\frac{1}{10}^{\circ}$ al nem változott. Ennek megmutatása a' hől'd mozgásából vétetik. Nem szükség az egész megmutatást itt tökéletesen előadni, minthogy körülbelől tudva vagyon, hogy az ívnek, mettyet a' hől'd egy csillagesztendő alatt elmegyén, egysége alapja a' számolásnak, de azon világosság 's szorgalom, mellyel ez ki fejtetik, igen kielégítő.

4. *A' fogyatkozó hől'dről.* Azon tévelygő vélemény — mi szerint sokan azt hiszik, hogy tiszta időben a' hől'd hideget okoz, felvilágosíttatik. Ezzel rokonságban áll az.

5. Szakasz, *A' harmatról.* Mi után azon körülményeket, melyek a' harmatot següllik, vagy gátolják előadta volna, beszél a' hidegről, melly a' harmatalakuláskor észrevehető, ezt megmutatandó hivatkozik azon tapasztalásra, hogy a' harmatos fű' hőmérséklete mindég alacsonyabb, mint a' levegőé, midőn olly helyeken, hová a' nap sugári derült időben sem hatnak a' levegőhöz mérve szembetűnő

különbség tapasztalható. Ezen kívül elő előfordul még itt némely a' harmat' theoriáját illető kérdés, 's némely történeti részletesség.

6. *Különböző állatfajok' hő-mérséklete.* Ezen szakasznak célja John Davy hasoló tárgyú alapos munkájára fordítani az olvasó figyelmét.

7. *Az egyiptomi hieroglyphákról.* Jobbadán töldalék az első következménydús magyarázat' historiájához. A' különféle eredményeket nem lehet röviden előadni.

Allgem. Literatur - Zeitung (Nr. 51—60 1838.) után,

B. T.

E. G. FISCHER's *Lehrbuch der mechanischen Naturlehre*, neubearbeitet von Dr. E. F. AUGUST's a' t. 4. kiad. Erster Th. mit 10 Kpf. in gr. 4. Berlin, 1837. 33 ív. n8r. Ára 7 for. 30 kr. pp.

Ama' kedvező fogadtatást, mellyben Fischer' műtani természettudománya már 1875ben első megjelenésekor részesült, azon jelességnek köszönheté, mellyel e' munka az újabb időkben halmosult kívánatok mellett is bír, mellyek ennél fogva kitűnőbbek valának. 'S a' mint többnyire lenni szokott, a' külföld sokkal előbb megismeré 's méltánylá a' könyv' jelességét, mint az író hazája; 's a' munka csakhamar fordítva francziára 's lengyelre, sőt a' franczia rövid idő múlva második kiadást is ért. Németországban csak 1818ban volt szükség második kiadásra, 's ekkor általánosabban kezdék annak becsét ismerni, míg 1827ben a' harmadik kiadás is napfényt láta. Mindegyre szaporodtak azonban a' természettudományi tapasztalatok 's ismeretek, annyira, hogy a' számos vizsgálatok következményeinek szükségkép az illető tárgyakhoz kelle soroztatniok, 's így a' munkának ismét tökéletesíttetnie. E' nehéz de hálás foglalatosságot a' szerző halála után August berlini oktató vállalta magára.

A' természettudományok' körében külföldön megjelent-munkák' számának tetemes volta mellett is, érezhető volt még a' nemet literatúrában olly kézi-könyv' hiánya, melly tökélyessége; tudományos — nem népszerű ugyan de könnyen érthető előadása tekintetéből, a' nagy tömegnek ajánlíható lett volna, úgy, hogy azok is bizvást követhették volna ennek útmutatásai szerint a' természettudomány' előhaladását, kik azt nem űzhetik tanulmányképen. A' jelen munka, némelly apró kifogásokat mellőzve, egészen kipótolja e' hiányt. A' kiadó fáradsága valóban annyira bővíté 's változtató e' munka' bel-sejét, hogy egészen új dolgozatnak látszik. Azonban min-

denütt Fischer' iránya és szelleme mutatkoznak, annyira, hogy a' tetemes bővítések, mellyekkel az előbbi tartalom gazdagult, épen nem toldalék gyanánt, hanem a' legszebb függelékben mutatkoznak. Ilyenek a' folyadékoknak lebegő mozgásáról 's a' hullámmozgásokról, melegség' elterjedéséről sat. irttak. Egyszersmind igéri a' kiadó, hogy a' tapasztalások 's tudományos eredmények' szaporodásának szükségéhez ké est, időnkint toldalékban fogja közleni a' természettudományi újdonság ismereteket.

Az eredeti szerző Fischer által követelt tudományos szigorúság mindenütt maga után vonja a' számtudományi előadást; mert mint ugyan ő igen helyesen mondja: „számtudományi alaposítás nélkül elvesztik a' természettudományi állítások igazi tudományos voltukat, 's csupán hasznos ismeretek' gyűjteléke lesznek, 'sat. Ennélfogva az egész munkában minden kénlelet után számolás következik, melly azonban korántsem kíván felsőbb számtudományi ismereteket, hanem csupán, a' háromszögmérésben 's a' teke-metszések-ről szóló állítványokban való jártasságot kívánja meg. Ezen iránynak az egész könyvön át megtartása sajátos becsét ad a' munkának, 's igen ajánlatossá teszi olyanokra nézve, kik bárha a' felsőbb számtudományban nem otthonosak, még is szeretnek alaposan oktatva lenni, 's örömet szerzik meg magoknak azon gyönyörűséget mit az önkitalálás nyújtani szokott.

A' tartalom' egész tömege nyolcz szakaszból áll, mellyek közül az 1, a' testek' általános tulajdonságait, 2, a' szilárd, 3, a' csepeghető 4, a' levegőidomu testekről, 5, a' melegről, 6, a' villanyról, 7, a' magnetismusról, végre 8) a' világról vagy fényről szól; a' jelen első kötetben mindazáltal csak az öt első szakasz foglaltatik. A' szemléleti tárgyak' felvilágosítását 10 réztábla segíti elő.

BARENTHIE után (Jarhb. f. wiss. Kritik. Nr. 37. 1838.)

K—y.

Untersuchungen über den Hagel und die electrischen Erscheinungen in unserer Atmosphäre, von Dr. IDELER. Mit einer Figurentafel. Leipzig, Vogel, 1833. Ára 24 kr. pp,

Egy a' vizsgálatok' leggondosabb gyűjteményén alapított theoriája a' jégesőnek, mellynek tudós kivitelébe mi nem ereszkedhetünk, de a' mellynek eredménye kétségkívül minden olvasóra nézve érdekes leendő.

A' jégeső a' nyárhoz, nem a' télhez tartozik, de nem csak a' napokhoz, hanem az éjhez is, ámbár éjjel ritkán for-

dul elő és még ritkábban vizsgálják. De kiváltképen a' mérséklett éghajlathoz tartozik, 's az aequatornál mint szinte az égsarkak felé felette ritka, a' mi mind szorosan a' mérséklet-től függ. A' jégszemek nem egyebek, mint *megfagyott eső-cseppek*, mert esőcseppek szintugy megfagyhatnak a' légben, mint a' hogy megolvadhatnak a' hópelyhek. Megfagynak pedig *alsóbb mérsékletben elgőzölés által*, míg magasb mérsékletnél meg nem fagyhatnak 's igen száraz atmoszfärában elgőzölés által egészen el is tűnhetnek. Eső áll elő általában, midőn két egymáshoz közel lévő, nedvességgel teljes, 's különböző mérsékletű lég-réteg összevegyül. A' jégeső mindenkor csak helybeli tűnemény, egyetemes jégeső soha sem volt, mint úgy neveztet egyetemes országos eső, hanem mindég csak posztátónként mint a' posztátos eső. De bizonyos tájak különösen ki vannak annak téve. Magas hegyeken nem esik, hanem alacsony tájakon. Kísérő társok a' zivataroknak és víznadrágoknak.

A' szerző, Buch Leopold' theoriáját fogadá el és bővíté meg. Ez a' felemelkedő légfolyam' okfőjén alapúl. Azon napokban, midőn a' földszin és alsóbb lég-rétegek jókora sokaságu melegséget benyelnek, az utóbbiak, részint közvetlenül ezen melegség-benyelés által, melly a' világosság' kialakulásának következtése, részint közlés által felmelegszenek és ekképen egy felemelkedő légfolyamot képeznek, melly a' nedvességgel nagyobb vagy kisebb mértékben megelégtelt levegőt jó magasra felviszi, hol az magát a' környező léggel egyensúlyba teheti. Immost itt, 's talán már korábban az alsó régiókban, a' gőz-alakban létező víznek bizonyos mennyisége leveretik, melly cseppekben omlik le, mellyek, midőn melegebb lég-réteken keresztülesnek, gőzzé válnak, megfagynak, új gőzt vonnak magokhoz és megsűrűdnek, ismét megfagynak, és ekként a' jégszemet, egy félen jégből, félen hóból álló tömeget képezik.

Különös érdekü a' régibb nézetek' álttekintése a' jégeső' eredetéről. Első, kinek határozott véleménye e' tárgyról számunkra fentartatott, Anaxagoras. Ő azt állítá, hogy a' jégeső származik nyári időben, midőn a' melegség, melly az ég' felsőbb régióiból a' földre alászáll, a' földet és abból kifejtőzött párákat és gőzöket felmelegíti, úgy hogy ezek felemelkednek, mellyre, miután a' felső melegség' folyama megszűnt, az előállott hidegség által megsűrűdnek és a' földre leesnek. E' nézetnek ellenemond Aristoteles. Ő szerinte a' jégeső nem annyira akkor származik, mikor valamelly felleg hideg lég-rétegbe tétetik ált, mint mikor az melegbe jut, olly theoria, mellyben mi, mint Erman helyesen jegyzette meg, öszhangokat lelünk Buch Leopold' theoriájával. A' hidegség-származás ő szerinte melegség' és hidegség' égsarki

ellentéte által történik, melyből ő sok tűneményeket próbál kimagyarázni, 's mely néminémüképen alapköve az ő meteorológiája' elmés alkotmányának. Ő az egyes tűneményeket jól ismerte és helyesen felfogta, hogy a' magas hegyeken jég nem esik, hogy a' jégeső kiváltképen nyárban esik, 's csak felette ritkán télen, hogy a' jégzemeknek a' legnagyobb hévségkor legnagyobb tömegök van, hogy azok nem gömbölyűk, mint az esőcseppek, hogy a' jégeső északi szelek mellett esik Görögthonban, mivel azok legszárazabbak 's az esőcseppeknek a' legnagyobb elpárolgást engedik, de azután rendszeren déli szél szokott beállani 's a' t. De tévelygett abban, hogy a' jégesőt jégnek tartotta. Úgy látszik, jobb nézete volt e' tekintetben ő előtt Anaximenesnek, ha azon szerfelett homályos tudósításából, mely Plutarchnál találatik, valóban az jön ki, hogy ő a' jégzemeket folyó és szilárd víz' concrementumának tartotta. Az olly szerencsésen feltalált út a' jégeső természetéről helyes nézetre a' későbbiektől egészen elhagyattatott. Epikúr csak demonstratiókat ad hominem adott, melyek' felhozása felesleges, 's nem valami jobbat adtak a' Stoicusok sem. Ide tartozik a' *világról* szálló könyv' szerzője, mely hamisan tulajdonítotték Aristotelesnek, mely azt állítja, hogy a' jégeső nem egyéb öszvetorlott hónál, mely nagyobb súlya miatt nagyobb gyorsaságot nyert; ide Posidonius, ki egyébként Aristoteles' véleményeit szokta megtartani, de e' pontban tőle egészen különbözött; ide Seneca. Mit Plinius és a' még sokkal későbbi Isidor megjegyez, épen semmi érdekű. Lassanként a' babona, mely már korábbi időkben megtartá jussait, mind inkább felülfordult, úgy a' kilenczedik században Agobald, lyoni püspök (779—840) kéntelenítettett világosan megczáfolni, hogy a' jégeső és menydörgés nem emberi hatalom vagy ördögi varázserők' míve, hanem a' természeté, vagy, mint azon időkor kifejezé, a' bosszuálló es embereket látogató Isten' büntetése és intése. Midőn későbbben elkezdtek a' meteorológiát tudományosan művelni, a' jégesőről első vizsgálatok' czélja az vala, hogy a' gőzkör' felsőbb régióiban egy réteget mutassanak ki, hol olly csekély mérséklet találatik, hogy ha két egyenlőtlen mérsékletű lég-réteg' vegyülete által leverettetés áll elő, ennek szükségképen meg kell fagynia. De ezen réteg sokkal magosabban áll a' tengerszin felett, hogy sem itt jégeső-képzés történhetnék. Gondolhatni ugyan, hogy hideg szelek, melyek a' levegőnek rendkívül csekély meleg-vezetése miatt alacsonyabb mérsékletöket megtartották, lengedeznének éjszakai tájakról, és ily módon jégesőt szülnének, de részint ez a' felvétel sem magyarázná meg a' 20° R- melletti jégesőt, hol pedig az szinte gyakran megesik, részint jégeső minden szelek, még déli szelek mellett is esik. Ezenfelül a' jégeső-fel-

lők rendszeresen igen alatt járnak, mint ezt már feljebb megjegyeztük. A' jégeső' származásának ezen magyarázata után egy másikra jöttek, melly nevezetesen azon physicusoké, kik a' gőzök' minden tüneményeit az electricitás' munkálatai gyanánt terjesztették elő. Azt hívék ők, hogy a' *fellegekben összegyűlt* electricitás a' leveretett víztömegek' párolgását előmozdítja, hidegséget szerez és ekként az eső-cseppek' megfagyását végrehajtja. De már van Marum 's későbbben Erman és Muncke meggyőzőleg megmutatták Cavallo és Hermbstädt ellen, kikhez tehetni még Schüblert is, hogy az electricitás teljességgel semmi munkálatot sem mutat az elgőzölgsé' mennyiségére és gyorsaságára, 's hogy nem-electrizált szintűgy mint electrizált víz, egyenlő mennyiségű és egyenlő expansiv erejű gőzt szül egyébként egyenlő környülmények között. Megmutatták továbbá Saussure, de Luc és mások, 's nevezetesen Reimarus sokat tett ezen tekintetben, hogy a' felhők nem electricitás' tárházai. Volney' theoriája szerint az electrica explosio a' vízgőzök' nagy részét, midőn ezeket a' csepphenhető folyós állapotba visszahelybeti, hirtelen megfosztja megkötötetett melegségi anyagjoktól: ekkor a' felsőbb régiók' hideg légje az üres hézagba omlik, öszvenyomja a' vizet, megfagyaszítja azt és leszórja az ekként származott jégtömegeket. Ezen theoria' bizonyosságául nézi Volney azon környülményt, hogy soha jég szélvész nélkül nem esik, és hogy annak erőssége a' jég szemek' nagyságával egyirányúságban van. De azon hézag, melyet az előtt az egybesűrűdött vízgőzök elfoglaltak, a' Dalton' theoriája szerint, nem az atmosphaera-i légre, hanem csupán az abban találtó vízgőzökre nézve üres hézag. Midőn ezenfelelül azt mondja, hogy az electrica explosio a' vízgőzök' nagy részét melegségi anyagjoktól megfosztja, vagy a' mi mindegy, hogy az nem munkálatja, hanem oka a' leverettetésnek, tehát ez, mint mind a' feljebb mondottból kitetszik, egyenesen hamis állítás. Ha valóban úgy van, hogy a' jég szemek' nagysága a' szél' erős voltával egyirányban van, a' min kételkedem, tehát ezen tüneménynek egészen más oka van, t. i. az, hogy a' lég' folytonos újulása, az erős szélnél az elgőzölést, és így a' jég szem' nevedekését előmozdítja. Egy más theoriát Volta állított fel. Ő t. i. azt hiszi, hogy a' nap' melege az úgy nevezett vapeurs vésiculaires-eknek, vagy legalább az azokat környező héjacská' felszínének elgőzölését okozza, és ekként a' jégeső' képzésére megkívántató hidegségi fokot előhozza. A' jég szemek' nevedekése ő szerinte azoknak két electricus felhő-rétegek közti oscillatiojok és ez által feltételezett további mulatások által a' felső légben, áll elő, mi által a' gőzök' vonszódása és a' szemnek nevedekése lehetségessé tétetik. Ez a' theoria, mellynek még most is, nevezetesen eu Franciaországban igen sok követői vannak, egy ke-

véssé bővebb czáfolatot kíván. Nem ritkán 3—4'' áltmérőlű jég szemek esnek, hogy nagyobb tömegeket, melyekről imitt amott szó tétetik, ne említsünk. Ezen tömegek ama' theoria szerint a' hólyagképű gőzök' héjacskájának elgőzölése által képződnek, melyeknek vastagságok pedig Kratzenstein szerint csak 0'',00002 teszen, míg az egész hólyagesának áltmérőlűje Saussure szerint csak 0'',00036, Fraunhofernek nagyobb szerű udvarokróli theoriája szerint pedig csak 0'',00194 és 0'',00052 közötti mekkorassággal bír. Tegyük fel már, hogy a' Volta által előadott processus által egy még olly csekély szilárd magszik is képződhetnek, meddig kell az oscillationnak tartani, hogy a' szem csak 1'' áltmérőlűre nevedjek? Továbbá nem lehet megfogni, miként determinálhatják napsugárok vagy más valamely melegségi kütfő valamely folyóság' elgőzölését, a' nélkül, hogy olly felmelegülést ne szülnének, mely az elgőzölés által okozott mérséklet-kisebbedést kipótlná. Bellani befedett két thermometer-golyót nedves vászonnal, 's kitévé azokat a' szabad levegőnek, még pedig egyiket árnyékban, másikat napfényben. Ekkor az utóbbi thermometert fedező nedves vásznon nagyobb elgőzölést vett ugyan észre, mint a' másikon, de a' kénese-oszlop' állása azon magasb mérsékletet mutatott. Volta' véleménye szerint a' napfény mulhatlanul szükséges a' jégese' képződésére; de hogyan eshetik így jégese' napszálat után vagy éjjel, sőt kevéssel nap' felkölte előtt is? Itt a' jég szemeknek, kivált mikor a' jégese' nap' felkölte előtt esik, 10—12 óráig kell vala magokat oscillálva a' légben fentartaniok, mint Bellaninak feljebb felhozott vizsgálatánál, mellynél még az a' megjegyzésre méltó, 's egyenesen a' Volta' theoriája ellen szőlő körülmény volt, hogy az azelőtti estve a' felhőknek épen semmi nyomok sem mutatkozt az égen. A' mi már továbbá a' Voltától foltett oscillatiót illeti, melly ellen már korábban nyilatkozott Precht, az leginkább merő hypothesisen épül és senkitől sem vétetett-eszre, a' minek pedig történnie kellett volna, midőn többen mulattak hegyeken jégese' felhőkben; továbbá az csupán az electricus táncz' analogiáján alapul, melly szerint két test két ellenes electricus lap közt ide 's tova hanyatik. Voltának tehát két felhő-réteget kell felvennie, mellyek közt a' jég szemek oscillálva fentartják magokat; de ezek nem szerezhethetnek ollyan oscillatiót, mivel Bellani megmutatta, hogy mihelyt a' lapok' egyike valamely folyóság által kipótoltatik, az electricus hintálódás megszűnik. Sőt meg lehet mutatni, hogy Volta' theoriája a' lég' electricitásának egészen hamis nézetén épül. A' felhők a' gőzkörben az előtt létezett vízgőzök' leverettetése, és épen csak ezen leveretés, 's az előlegesen, henlappangó electricitásnak az által eszközlött felszabadulása által válnak azok electri-

cusokká, és gerjesztik fel a' velek álltellenl fekvő föld-fel-színen az ellenes electricus feszülést. Így tehát csak hamar álttörésnek kell a' légen keresztül történni, mely mihelyt megtörtént, a' két elébb electricus lapot tökéletes neutralisatói állapotba hozza, mely csak akkor szűnik meg ismét, midőn a' felhő új leverettetés által új electricitást nyer. Ezen intervallumokban már a' jégesőnek szükségképen le kellene esnie. De ez a' Volta' theoriája szerint nem történik; mert ha nap' felkölte előtt esik jégeső, tehát annak, Volta szerint, már az azelőtti napon kellett volna származnia, mikor még a' nap a' láthatáron állt, és így magát egész éjjel ált a' gőzkörben oscillálva fentartania, következésképen a' felhő' electricus töltésének állandónak kellene lenni, a' nélkül, hogy szükség volna álttörésnek következnie. Mind ez alkalmasint elég a' Volta' nézetének el nem fogadhatására. A' mit az ő theoriája ellen mondottunk, azt mondhatni résznyire a' Gay-Lussac által felállított theoria ellen is. Midőn t. i. ő Biottal lég-hajón először felemelkedett, hogy physical vizsgáladásokat ttegyen, nevezetesen gőzkörünk' constitutiojáról, észre vette, hogy a' felhők' felső oldalokon csaknem tökéletes lapot képeznek, mely egy hó-lapályhoz hasonlított. Ez a' felület hozza már elő, ő szerinte melegség-sugárzat által a' jégeső-képzésére megkívántató hidegségi fokot. De ezen esetben legtöbbször elő kellene fordulni a' jégesőnek a' naptérítő körök (tropicusok) alatt, mi pedig éppen nem úgy van. Mert a' naptérítő körök közt, részint a' melegség-sugárzat legerősebb, mint az általa előhozott munkálatokon látni, részint az egyes lég-ömlések' határa leghatározottabban el van választva, úgy hog' itt vízirányos felhő-lapok leghamarabb képződhetnek.

Menzel's Literatur-Blat. (Nr. 69 1837) után.

A. B. S.

BIBLIOGRAPHIA.

145. *Poids des médailles grecques* etc. (A' francia királyi cabinet' ezüst és arany emlékpénzeinek súlya, kijelelve a' régi római és görög emlékpénzek' leírásában követett számok szerint stb). I. E. MIONNET, az institut' tagja, a' királyi könyvtár' emlékpénzcabinetjának segédörje által. Paris, *Crapelet*, 1839. 8r. VII és 216 l. Az előszóban, a' tudós szerző előadja 's kitünteti, mi nagy haszna van az emlékpénzek' megmérésének, akár azok megbecsülésébeni bizodalom' fokát, akár a' régiek pénzügyrendszerének esmeretét, akár pedig a' nyilvános és magános gyűjtemények' biztosságát tekintjük. Ezen fontos munka' resultatuma, öt oszlopszatra osztott táblákba van előadva, melyek előadják a' tartományok' 's városok' neveit, melyekben a' pénzek verettek; azok jelen állapotja; súlyok nagyban 's szemerekben 's a' rendszámok melyek alatt azok a' királyi könyvtár' emlékpénzeinek ugyan azon szerző által kiadott leírásában találhatnak.

146. *CHRONIQUES anglo-normandes* etc. (Angol-normann krónikák. Normandia' 's Angolország' historiáját illető irományok' 's kivonatok' gyűjteménye, a' XI-d. és XII-d. századból); először adva ki a' londoni, cambridge-i, douai-i, brüsseli és párizsi kéziratok szerint, Francisque MICHEL által. Nyomtatva Guizot', a' nyilvános oktatás miniszterének pártfogása 's felhatalmazása mellett. Rouen. 2-d. darab, 1839. 8-adr. XXXIV és 254 l. Ezen darabban következő historiai darabok foglalhatnak: *De gestis Herwardi Saxonis*, a' cambridge-i szentháromság-kollégiumi könyvtár' egy kézírata szerint. Michel ur szerint ezen darab, hibás másolat után van kiadva. Sajnálni lehet hogy a' kiadó nem használhatta a' 'swaffhami apátság' archivumát, hol az eredeti található, 's melly a' péterboroughi főtemplom' kézírattárai közt őriztetik. — *Vita et passio Walderi comitis; de Juditha uxore Walderi Comitis; miracula sancti Walderi*, egy XII-d. századi kézirat után, melly a' douai-i nyilvános könyvtárban őriztetik. *Vita Haroldi*, egy XII-d. századi kézírata után a' walthami apátságnak, melly most a' harléi könyvtárban van Londonban. — Ez egy mesés legenda, melynek Stevenson József ur taglatatát 's jó méltánylását adá, Cochrane' foreign quarterly review-jában (Juni, 1835). — *De inventione sanctae crucis Walthamensis*, a' britt muzeum' két kézírata után. Ezen

legendát Sharon Turner esmerte, 's belőle vonta ki Harold' testének fel fedezését a' szép Edith által, mely elbeszélést több újabb historicusok ismételték.

147. *NOUVELLE grammaire de la langue latine.* (A' latin nyelv' új grammaticája). G. DUTREY, a' tanulmányok' közönséges inspectora által. Paris, *Panckoucke*, 1839. 12r. IV és 612 l. — Ezen grammatica, különös kitüntetést érdemel, azon számos munkák közt, melyek évenként megjelennek 's rendszerint egyik a' másiknak szolgálai 's figyelmet nem érdemlő utánzásai. Itéletes és meggondolt újítások, arra czéloznak itt, hogy a' latin nyelv' elemei közelítsenek azokhoz, melyeket ma közönségesen követni szoktak a' görög nyelv tanításában 's így elenyésztessék ezen két ugyan azon családból származott 's a' legszorosb hasonlatosságok által egyesült nyelv' tanulásában azon grammaticai rendszerbeni különbség, mely a' classicaí pálya' kezdetén, annyira el szokta ijesztetni a' tanulókat. Szerző, kettős syntaxisában szerencsével írta le a' latin nyelv' minden fontos lettdolgait, 's olly rendben adta elő, mely azokat egymással öszveköti 's ki tünteti a' köztök lévő analogiákat. Ezen munka igen teljes, a' nélkül hogy azért meg szünnék elemi oktatásra szolgáló lenni; előleges bélyegei, a' rend 's az előadásbani csin. Nagy tekintet ad annak Dutrey ur hosszú tanítás által szerzett tapasztalata 's azon rang, melyet a' párizsi egyetemben elfoglal. Meltó függeléke ez, Burnouf ur' jeles görög grammaticájának.

148. *Historia Jemanae sub Hasano pascha e codice Lugduno Batav. edidit, annotationibus et indice geographico instruxit A. RUTGENS.* Leyde, 1839, in 4-o.

149. *HISTORICAL Sketch etc.* (Historiai vázlat, a' reformatio' eredetéről, meneteléről 's lesüllyedéséről Lengyelországban, 's arról minémű befolyása volt a' bibliai tannak ezen országban, literatúrai, erkölcsi, és politicaí tekintetben); Valerian KRASINSKI gróf által. London, *Murray*, 1838, 8-adr. Első darab.

150. *HISTORY of the great reformation etc.* (A' XVI-d. század' nagy reformatiójának historiája Németországban. Svájcban stb. J. H. MERLE d'AUBIGNÉ, a' genevai theologiai iskola' elnöke által. London, 1838. Első darab.

151. *STORIA della Filosofia.* (A' philosophia' historiája). Lorenzo MARTINI által. Milano, *Pirotta et Co.* 1838, 2 dar. 8-adr. 365 és 372 l. Az első darabban tizenöt értekezés áll, melyekben a' philosophia' historiája foglaltatik Socratestől fogva a' XVIII. század' végeig. A' második darab, tizenhét értekezésre osztva, a' XIX-d. század' philosophiájának van szentelve, 's különösen Cousin', Laromiguiére', Galluppi' és Rosmini' munkáikat vizsgálja meg.

152. KONGL. VETENSKAPS *academicas Handlingar*. (A' tudományok királyi academiájának emlékirásai, 1836-d. esztendőre. Stockholm, 1838, 8-adr. kilencz réztáblával, melyek' ketteje földabrosz. Kilencz esmertetésen kívül megholt academicusokról, ezen darabban van két új emlékirás, Agardh urtól, melyeknek egyike a' zöld moszatok' magtartójának mozgását illeti, másik a' tenyésztés' életműveiről szoll a' moszatoknál közönségesen; továbbá Retzius urtól a' fogcsontok' alkotásáról; Sefstroem urtól azon barázdák' irányairól, melyek Scandinávia' több hegyein megjegyeztetnek 's ezen barázdák' ugygondolt eredetéről, egy abrosszal; Berzelius Jakab urtól vizsgálatok azon színről, melyet több fák' levelei magokra öltöznek lehullásokkor; Bonsdorff ur' egy emlékirása az atmosphaerai levegő' befolyásáról az érczek' oxydatójára; végre egy emlékirás a' kényeső' fejez leveréseiről, Ullgren ur' által. Az abrosszok közt van egy hol Svéczia' hengerköveinek fekvése színelve van előadva.

153. NOUVEAUX *mémoires de l'Académie royale des sciences* etc. (A' brüsszeli, tudományok' 's szép művészségek' királyi academiájának új emlékirásai). XI-d. darab. Bruxelles, Hayez, 1839. 4-edr. képekkel. Ezen daraban következő értekezések foglaltatnak: PAGANI urtól, az egyenlítésről AB—C; — QVETELET urtól, az évszakok' befolyásáról a' különböző korszakok' halandóságára Belgiumban; — QVETELET és BELPAIRE urtól, a' tengerapály- és árról, Belgium különböző tengerpartjain 1835-ben figyeletek; — PLATEAU urtól, a' sűgárzásról; — VAN MONS urtól, egy különösségről a' légygúló által történő öszveköttetések' módjában, 's a' tömött és pallérozott érczek' sükeresvoltáról a' légygúlók (pyrophores) készítésében; — MARTENS urtól, a' borlé- és aethergőznek egy tüzes platinafonal körüli lassú megégéséből származó termékekről; — ugyanattól, a' testek' új chemiai osztályozásáról; — ugyan attól, a' lehellés és állati melegség chemiai theoriájáról; — WESMAEL urtól, a' belgiumi braconidák' egyedirataról; — CANTRAINE urtól, a' serranus tineáról; — MORREN urtól, a' belgiumi vízi növényekről 's a' stylidium graminifolium' mozgásáról 's anatómiájáról; — D'HOMALUS-D'HALLOY urtól, az emberi esmeretek' osztályozásáról. A' darabot, meteorologiai figyeletek' táblája, melyek a' brüsseli observatoriumban tétettek, 1837. az academiához intézett levelek, 's a' levelező tagok' némelly emlékiratai rekesztik be.

154. *ESSAI sur l'éducation* etc. (Próbatétel a' gyermeknevelésről). Paris, 1837, Cherbulier, 8-adr. Kis könyv, de tele a' legjobb utmutatásokkal, melyek nagy része Mrs Hoare' munkájából: „*Hints for the improvement of early education and nursery discipline*“ van merítve.

155. PERICOLO *di seppellire gli uomini vivi* etc. (A'

meghóltaknak hitt élő emberek' eltemetésének veszedelme); értekezés Melchioré Missirinótól. — Milano, 1837. coi tipi della Minerva in Padova. XL és 432 lap, 8-adr. Ára 6 olasz lira. — Figyelmet érdemlő munka, ezen fontos tárgyról. Nagyobb dicséretet a' szerző' szíve 's elméjéről nem mondhatni, mint millyet ad ezen töredék, munkája berekesztő cikkelyéből. „Siralmas, bús tárgyról értekeztem: minden csekélységre dobog szívem, felebarátim eránti szeretetből: könnyek hullottak szemeimből azon szomorú esetek miatt, mellyeket elbeszélmem kellett. Azon kötelesség, melly minden jó polgárt készítet, nem hallgatni, midőn emberi nyomorúságokon segíteni lehet, indított ezen bústargyú értekezésre: célom tiszta volt. Azon remény, hogy jót tehetek, 's nem valami hiúság lelkesített fáradozásomban; nem vártam semmi dicséretet; nem számoltam semmi jutalomra; nem akartam hát hízelgve szólni a' visszaélésekről, 's szabadon beszéltem. Meggondolvan hogy szavaimnak célja az emberiségnek használás, azt hittem hogy minden szolgai félelem megbocsáthatatlan véték volna; így legalább részemről nincsen elhallgatva egy méltatlanság sem, melly ezen tárgyban az emberiségre hárulhat. Bátor vagyok hinni hogy szavaim nem hangzanak el hiában. Ha az emberi ész haladásban van, nevedetni kell a' szív' jóságának is. Adjon hát erőt a' jó Isten, határtalan kegyelme által, erőtelen szavaimnak mások keblében!“ —

A. B. P.

KÜLFÖLDI ACADEMIÁK' JUTALOMKÉRDÉSEI.

A' TUDOMÁNYOK KIR. ACADEMIÁJA Brüsszelben. Ezen academia' literatúrai osztálya, következő kérdéseket tette fel 1841-re.

I. Micsoda állapotban voltak az iskolák 's a' nyilvános oktatás' egyéb intézetei Belgiumban, Nagy Károlytól fogva a' XVII-d. század' végéig? Micsoda tárgyakat tanítottak, micsoda methodusokat követtek, micsoda elemi könyveket használtak azokban, 's kik különböztették meg a' tanítók közt leginkább magokat a' különböző időszakokban? II. A' katonai status' historiáját írni meg Belgiumban, a' burgundiai, spanyol és austriai három időszakok alatt, 1794-ig, részleteket adván a' hadsereg' kormányzásának különbféle részeiről, had' és békesség' idején. Az academia ohajtja, hogy az értekezést bevezeteskép megelőzze, a' katonai status' rövid története Belgiumban, a' megelőző időkben, a' burgundiai házig. — A' tudományok' osztálya, következő kérdéseket tette fel: I. Leírni Belgium' pálaköves és kőszenes földjeinek ásvány kágyloít és habarczházait 's pontosan kimutatni a' helyeket 's sziklafajokat, melyekben azok találtnak. A' már esmert fajok' synonymumainak is gondosan megkell alapíttatniok 's az új fajok' leírását rajzoknak kell követniök. II. Az academia azon gőzőkről, melyeket az érczek kibocsátanak, 's azon szerepről, melyet azoknak némelly physicusok, bizonyos meteorologiai tüneményekben tulajdonítanak, egy értekezést kíván. — Miden kérdés' jutalma, egy hatszáz frank értékű arany emlékpénz leendő. Az értekezéseknek deák, francia vagy belga nyelven kell irattatniok 's 1841-d. első februariusáig, Brüsszelbe, Quetelet urhoz, az academia örökös titoknokához, bérmentesen küldettniök.

A' GÖTTINGAI KIRÁLYI TÁRSASÁG, következő jutalomkérdéseket teszi fel:

1. A' *természettudományi osztály* (Novemberre 1839.): Inter ea, quae recentioribus temporibus in mineralogia comperta habuimus, maxime memorabile est, quod substantiae quaedam crystallinae exstant, quae chemice aequaliter constitutae, in crystallisationibus diversorum systematum occurrunt. Sed fuerunt qui nonnulla de hoc dimorphismo relata addubitent; neque differri licet, conditiones hujus rei plene fere latere. Propterea regia

societas scientiarum proponit qvaestionem, ut experientiae qvae hucusque de dimorphismo qvi dicitur sustantiarum quarumdam innotuerunt, critice recenseantur, conditionesque unde hae res pendent, explicentur. Regia Societas desiderat ut in solvendâ hâc qvaestione, non solum naturales substantiae minerales, sed etiam alia corpora arte producta respiciantur, et ut crystallâ experimentis parata, documentorum instar una transmittantur.

2. A' *mathematicai osztály* (Novemberre 1840). Adjumento copiae satis magnae experimentorum idoneorum atque exactorum stabilire theoriam resistantiae corporum in aëre tam lente motorum, ut prae termino a' potestate primâ celeritatis pendente omnes reliqui pro insensibilibus haberi possint, et qvidem talem, qvae valorem numericum coefficientis celeritatem multiplicenter qvatenus a figurâ superficiei resistantiam patientis motasque directione pendet, ex asse determinare doceat.
3. A' *historiai és philologiai' osztály* (Novemberre 1841). Cum de incunabulis et primi incrementis tragicæ poeseos viri docti jam satis disputasse videantur, ad absolvendam tragoediae graecæ historiam nihil magis desiderari videtur, quam eorum tragicorum qvi, eodem quo Aeschylus, Sophocles et Euripides tempore, in scenâ floruerunt, et eorum qvi in sequentibus aetatibus usque in Alexandrum Macedonem artem jam afflictam et ruentem sustentavere, perfectior notitia. Qvamobrem societas Regia Gottingensis optat ut horum tragicorum qvôd fuerit poeseos genus, qvi peculiaris uniuscujusque *χαρακτήρ*, qvae saeculi et hominum virtutes et vitia in carminibus eorum conspicua, ex antiquitatis iudiciis et tragoediarum, quas illi condiderunt, reliquiis, quantum fieri potest, demonstretur, et (qvôd maximi momenti esse videtur ad subtiliorem atticæ litteraturæ cognitionem), quam vim studia sophistica et rhetorica et alia pœseos genere, imprimis dithyrambicum, in illorum poesin exercuerint, studiose inquiratur.

Mindenik kérdés' díja ötven arany.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉS.

Magyar tudós társaság. Az academia X-d. nagy gyűlése f. évi novemb. 16-tól 25-éig tartott 9. üléseiben végezte el szokott eszt. foglatatosságát; t. i. különféle könyvkiadási, úgy szótár-munkálatti és nyelvrégiségek gyűjtése iránti gondoskodását, a' jutalmak' elítélését, újak' kitűzését, új tagok' választását, 's több belső dolgai' elrendelését. Azon kívül, mik a' közülésben 's több hazai lapban megjelent közülesi titoknoki előadásból már is tudva vannak, ez uttal még következők tételnek közhirre: I. Az Évkönyvek 4-d. kötete, a' társaság 1837—39-ki történetei 's értekezéseivel sajtó alá adadni rendeltetett úgy, hogy annak első darabja 1840., a' 2-d. 1841-ben adassék ki. — II. Köszönet szavaztatott azon testületek 's egyes hazafiaknak, kik a' társaság megbízott rend. tagját Döbrentei Gábort magyar nyelvrégiségek' keresésiben segítették' 's a' társaság' gyűjteményét önmásolt vagy másoltatott darabokkal nevelték, millyenek: gr. Csáky Károly igazgató tag, Czínár Mór pannonhegyi főpátsági titoknok, Engel Sándor Szepes vmegyei főjegyző, Fabriczy János Szepes vmegye' földmérője, Fabriczy Sámuel lev. tag, Fedák Pál jászai Conventi jegyző, gr. Károlyi György ig. 's t. t. Kovács Tamás benedict. főapát, Miskolczy István jegyző, Péczely József r. tag, Pintér Mihály ügyvéd, Richter Aloyz jászai prépost, Sütő József győri órkanonok, Szidor Antal praemonstrati kanonok, Walther László l. t., Zsoldos Ignác r. t. — III. A' magyar színműtár célirányos nevelésére megbízott küldöttség jövő academiai évre is meghagyatott munkálkodásában' 's tagjaihoz még Gaal József l. t. adatott. — IV. Az 1840-re kiírt drámai jutalomra beérkezendő vígjátékok' megbirálására szavazati többséggel ismét Fay András és Schedius Lajos tisztt., Bajza József, Czuczor Gergely és Vörösmarty Mihály rend. tagokat bizta meg. — V. A' tagajánlási ívek' felolvasatása után választásokhoz fogván a' társaság, köv. tudós hazafiak soroztattak a' társaság' tagjai közé: 1. Tiszteleti tagok: Deák Ferencz tbíró 's Zala vmegye orsz. követe; báró Eötvös József, tiszamelléki kir. ker. tábla tisztt. bírāja 's acad. l. t.; Stáhly Ignác kir. tan. és egyetemi prof. 2. A' philosophiai osztály vidéki rendes tagjai közt Nyíry István' halála által támadt üres helyre: Szontagh Gusztáv nyug. cs. kir. kapitány 's acad. lev. lag.; 3. Levelező tag, szám szerint tizenkettő. u. m. Balla Károly ns Pest vmegye' esküttje, kapitánya 's tbíró; Bertha Sándor, lit. és acad. rendes ügyész 's tbíró; Briedl Fidél, sz. Benedek rendbeli aensthet., padagog, és diplom. prof. Bakonybélben; Csacsó Imre, győri acad. törvény professor 's tbíró; Erdélyi János, nevelő; Garay János; Horváth Mihály, philos. dr. Váczi megyei áld. pap 's nevelő; Kiss Bálint, esperes és szentesi ref. pred.: Kiss Ferencz h. ügyvéd 's tbíró; Lukács Móricz Pest vármegye' aljegyzője 's tbíró; Szabó István guszonai plébános, és Vécsey József, debreczeni ref. colleg. philos. prof. — VI. A' társaság pénzgyűjteményének

a' köv. academial év' lefolytában rendezése és felállítása határoztatott. — VII. A' könyvtárt e' gyűlés alatt nevelték: b. Jósika Miklós Regényei 1=3 (2 d. kiadásban) és 9—12. köteteivel, Bocsor István pápai prof. latin nyelvtudománya első kötetével, és Péczely József prof. 's rend. tag, néhány érdekes alkalmi munkáscskával. — VIII. A' kéziratár' számára Stettner György r. t. báró Amade László kilenczrendbeli eredeti leveleivel kedveskedett. — IX. A' természetiek' sorát Kubinyi Ferencz bíró és Zipser dr. prof. egy magyarországi oryctogeognosticai gyűjtemény 2-d. századával nevelték. — X. A' régiséggyűjteményhez: Karácson Mihály l. t. Buda, Vác, Komárom és Győr városok régi olajképeik' ajándékával járult. Az igazgató tanács' tagjai a' fenálló országgyűlés miatt elegendő számmal meg nem jelenvén, csak tanácskozási ülés tartatott, mellyben előképen egyedül az elhalaszthatatlan tárgyak intéztettek el. Pesten, a' kis gyűlésből, decemb. 22. 1839. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

MAGYAR BIBLIOGRAPHIA 1838-RÓL.

I. Hírlapok. Folyóíráások.

- Hirnök.** Szerkeszteti és kiadja Balásfalvi Orosz József. Pozsonyban, Schmid Antal' bet. fol. Megjelenik minden hétfőn és csütörtökön. Félévi ára helyben 4 fr. e. p. postán 4 fr. 24 kr.
- Századunk.** (Egyveleges melléklap a' hirnökhöz). 4-edr.
- Jelenkor.** Szerkeszteti HELMECZY MIHÁLY. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. fol. Előfizetési ára, félévre 4 pfr. Hetenként kétszer jelenik meg.
- Társalkodó** (Egyveleges melléklap a' Jelenkorhoz) 4-edr.
- Hazai és külföldi tudósítások.** Kiadja Kulcsár A. Szerkeszti Apostol. I. Pesten. Trattner-Károlyi' bet. 4-edr. 32d. eszt.] folyamat.
- Hasznos multságok.** (Egyveleges melléklap a' h. és k. tudósításokhoz) 8-adr. Megjelenik kétszer egy héten.
- Erdélyi híradó.** Szerkeszteti 's kiadja MÉHES SÁMUEL, Kolozsvártt, Méhes' betűivel. Megjelenik minden hétfőn és csütörtökön, fol.
- Melléklapjai:** A' Nemzeti társalkodó. 4-edr. és a' Vasárnapi újság, mellyből hetenként egy ív jelenik meg 4-dr. Szerkeszteti BRASSAI SÁMUEL, Melléklapjaival egygyütt díja félívre 5 fr. pp. A' N. társalkodó külön 2 fr. Vasárnapi újság 1 fr. 30 kr. pp.
- Erdélyi hírlap.** Brassó. 4-dr.
- Múlattató.** (Melléklap az erdélyi hírlaphoz). Szerkeszteti KÖRFE JÁNOS. 4-edr. — Ára félívre helyben 1 fr. 20 kr. pengőben, *postán* 2 f.
- Szion.** Szerkeszteti 's kiadja GYARMATHY JÁNOS. Budán a' m. k. egyetem' bet. fol.
- Anasztasia.** (Melléklap a' Szionhoz) 4edr.
- Athenaeum.** Tudományok' és szépművészetek' tára. Kiadó szerkesztők: SCHENEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: BAJZA. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 4-edr. Megjelenik minden csütörtökön és vasárnap egy ív.
- Figyelmező** az egyetemes literatúra' körében. (Társlap az Athenaeumhoz. Minden kedden megjelenik egy ív). Ára a' kétőnek helyben 5 fr. pp. postán 5 fr. 48 kr. félévenként.
- Rajzolatok** a' társas élet- és divatvilágból. Szerkeszti MUNKÁCSY. Budán, Gyurián és Bagó' bet. 4-edr. velinen, színelte képekkel. Ára postán, képekkel 6 fr. képek nélkül 5 fr. pp. helyben 5 vagy 4 fr. félévenként.

- Ismertető a' bel' s külföldi gazdaságban és kereskedésben. Kiadó tulajdonos BORSOS MÁRTON. Szerkesztő FÉNYES ELEK. Megjelenik hetenként kétszer, másfélíven 4-edr.
- Ismertető az özművészet és polgári szorgalomban. (Mellék. az előbbihez). Szerkesztő VÁLLAS ANTAL. Megjelenik hetenként egyszer félíven. 4-edr. Ára félévre társával, helyben 3 fr. postán 4 fr. pp.
- Heti lapok, műtudomány' és egyéb hasznos ismeretek' terjesztésére. Szerkesztő s kiadja JOÓ JÁNOS. Eger, az érseki lyceum' bet. 4-edr. Megjelenik minden szombaton egy íven, félív rajzzal. Ára félévre, helyben 4 fr. postán 5 fr. pp.
- Tudománytár. Kiadja a' magyar tudós társaság. Szerkesztetik LUCZENBACHER JÁNOS és ALMÁSI BALOGH PÁL. Budán, a' m. k. egyetem' bet. Évenként megjelenik négy kötet, 8-adr. rajzokkal. Ára 4 fr. finom pap. 6 fr. postán köz. pap. 5 fr. 36 kr. velinen 7 fr. 36 kr. pp. Nyomt. belőle 700 péld.
- Tudományos Gyűjtemény. 22-d. eszt. folyamata. Pesten. Trattner-Károly' tulajdona. Minden hónapban egy füzet, 8-adr. Ára évenként, 5 fr. 36 kr. postán 7 fr. 12 kr. pp.
- Koszorú. (Szép literatúrai ajándék, a' tudományos gyűjteményhez) 18-dik esztendei folyamata. Havonként egy ív.
- Regélő. Szerkesztő MÁTRAY GÁBOR. Pesten, 'Trattner-Károlyi' bet. 8-adr.
- Honművész (Melléklap a' regélőhöz) 8-dr. színelt divátképekkel. Előfizetési ára félévre postán 6 fr. helyben 5 fr. pp.
- Orvosi tár. Kiadják Dr. BUCÁR és Dr. FLOR. Új folyamata. 8-dr. Pesten, Trattner-Károlyi bet. Megjelenik belőle minden vasárnap egy ív, félívi ára helyben 2 fr. 30 kr. postán 3 fr. 20 kr. pp.
- Themis. Értekezések a' jog' körében. Szerkesztő SZALAY LÁSZLÓ. 2d. füzet. 8-adr. Pest. Heckenast Gusztávnál, 1838.
- Gazdasági tudósítások. Kiadja a' gazdasági Egyesület. Bizottsági ügyelés alatt szerkesztő KACSKOVICS LAJOS. Második év 4 füzet. Ára 2 fr. pp.
- Egyházi Tár. XII. füzet. Szerkesztő GUZMICS ISIDOR, bakonybéli Apát. 1838. Pesten, Beimel' bet.

Alveare. Méhkas. Cursus secundus, Cum ephemeridibus Posoniensibus edit, PAUL KOVÁCS. Posonii, typ. haer. Belnay. 1838. 1-ső köt. 320 l. 2d. 424 l. Nyomt. belőle 400 péld.

- Vereinigte Ofner Pester Zeitung. fol. Megjelenik hetenként kétszer. Gemeinnützige Blätter zur Belehrung. Melléklap az előbbihez 28-d. k. esztendei folyamata.
- Pressburger Zeitung. Redigirt von RICHTER 4-edr.
- Pannonia, (Melléklap az előbbihez). 4-edr. Megjelenik minden kedden és pénteken. Ára egész évre postán 9 fr. 36 [kr. pp.

Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode. Kiadja WISER FERENCZ. Tizenegyedik esztendei folyamata. 8-adr. színelt képekkel. Melléklapjai: Der Schmetterling. Ein Flugblatt zum Spe-

- gel. — Pesther Handlungszeitung, Commercial — und Industrie — Anzeiger. — Félévi ára 4 fr. postán 5 fr. pp.
- Pesther k. k. priv. Kundschafts und Auctionsblatt. Pest. Minden kedden és pénteken megjelenik egy szám, 4-edr. Ára fél-évre helyben 3 fr. postán 5 fr. vez.
- Das Siebenbürger Wochenblatt u. die damit verbundene Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde. Kronstadt b. Joh. Gött u. Wilh. Német. 4-edr. Megjelenik minden csütörtökön. Ára helyben 1 fr. 20 kr. postán 2 fr. pp. Nyomt. belőle 700 péld.
- Transsylvania, periodische Zeitschrift. Szerkesztők Mildenbergi BENIGNI JÓZSEF és NEUGEBOREN KÁROLY. III-d. kötet 1-ső füzet. 1838, 10 iv, 8-adr. Ára 40 kr. pp. Brassó, Gött. J. b.
-
- Hronka, Podtatranská Zábavnice. Časopis krasomileho a užitečného čtení; wedanim Karla Kuzmányho. — Djlú III. Swazek I. Besztercebánya. 1838 Machold J. bet. 96 l. 8-adr. Ára a' 3 kötetnek 2 fr. 30 kr.
-
- Gazeta de Transilvania. Megjelenik Brassóban, fol. hetenként egy ív. Szerkesztője BARICZ Gy. Kiadója Gött János. 2-d. ív 1838.
- Foca pentru Minte, inima și literatura. (Melléklap amához, Ára 4 f. pp. Nyomt belőle 500 péld.
- Foca Duminake (oláh vasárnapilap). Fordítás a' német Bilder-Heller- Sontags és Pfennig Magazin és egyéb folyóírásokból, BARÁK JÁNOS által, 4-edr. Brassó, 2-d. év 1838. Ára 4 fr. pengőben.

II. Hittudomány. Egyházi Beszédek. Ájtatos könyvek.

- Keresztény hittudomány. Az egyházi tanítói hivatalra készülő tanítványinak számokra. Írta SOMOSY JÁNOS, hittudomány' köz. oktatója. II-d. köt. S. Patak. 1838, 35 és ½ ív 8-dr.
- Vallásra való bevezetés és a' keresztény vallásnak sarkalatosabb igazságai. Az első nemzeti és falusi iskolák' számára, a' tiszamelléki helv. r. t. Superint. rendeléséből. S. Patak. 1838. 4 ív 8dr. Nyomt. belőle 500 péld. Ára 12 kr.
- Augusztana Confessio, azaz: a' Ker. Evang. hitnek azon vallástétele: melly Augusztana városban 1530-d. évben, V-dik Károly császárnak az országgyűlés' alkalmával beadatott. (Szerzője Ágonás Sámuel, rozsnjó-bányai pred.) Kassán, Werfer Kár. bet. 1838. 144 l. 8-adr. Nyomt. bet. 400 péld.
- Heidelbergai keresztény katechismus, azaz: a' kereszt. vallásnak ágazatira, kérdések és feleletek' által való rövid tanítás. U. o. 1838, 9 ív, 8-adr. Ára 36 kr. vez. Nyomt. belőle 500 példány.
- Barátságos vizsgálat az angoly egyházról és átaljában a' reformatióról, írta de TREVERN Apat, langresi püspök. Stupfel Alajos után németből, S. A. Kassán, 1838 Werfer Károly bet. Első darab. 21 ív 8-adr. Nyomt. bel. 500 péld.
- A' sz. históriának rövid summája. Hozzáadatott Magyarországnak földje, Vármegyékre osztva. U. o. 1838, 1 ív, 8-adr. Ára 12 kr. vez. Nyomt. belőle 500 péld.

- Szent historia' rövid summája, a' ref. iskolák' számára. U. o. U. a. 1838. Nyomt. belőle 100 péld.
- Lelki vezér, az üdvösség' útján vagy a' teljes Szentháromság' egy igaz Istennek lélekben és igazságban imádására útmutató közönséges imádságos könyv, a' keresztény katolikusok' számára. ZSIRAY ZSIGMOND által. Pécs, p. lyc. bet. 1838 505 l. 8-adr.
- Lelki zöld koszorú. ker. kath. imádságos könyv. Veszprémben Totth János' bet. 1838. Nyomt. belőle 700 péld.
- Zöld koszorú. Imádságos könyv. M. Óvár. Czéh Sándor' betűív. 1838. 168 l. 12-edr. 2d. kiadás. Ára 15 kr. vez. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Mennyei korona. Ker. kathol. imádságos könyv. Veszprém. Jesztány Totth János bet. 1838. Nyomt. belőle 700 péld.
- Szent érzések' oltára, Ker. kathol. imádságos könyv. U. o. u. a. 1838. Nyomt. belőle 700 péld.
- Gertrudis és Mechtildis Szent Szűzek' imádságos könyve, minden ajtatos lélek' hasznára kiadattatott. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1838. 27 l. 12-edr.
- A' két atyafi szent szűzek, Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve. Új kiadás. Vác. 1838. 272 l. 12-edr. Ára 40 kr. vez. Nyomt. belőle 10,000 péld. Elkel évenként 500 péld.
- Ugyanaz. Komárom, 1838. 288 l. 12-edr. Nyomt. bel. 2000 péld.
- Halotti emlékszó, melyet Mélt. Zichi Zichy József Urnak stb. gyász ünnepén mondott, SZALAY Imre, belakúti Apát stb. Veszprém, Jesztány Totth János bet. 10 l. 4-edr. Nyomt. belőle 400 péld.
- Rövid erkölcsi oktatás' értekezési alapvonalai. Irattak füsi ANKLE István, a' hittudománytudó, hités-ügyvéd 'sat. által. Budán, a' m. k. egy. bet. 1838. 1 ív, 8-adr. Nyomt. belőle 250 péld.
- Lelki kincsoktató és imádságos könyv az ifjúság' számára. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1838. 342 l. 18-adr. Ára 18 kr. vez. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Győri luth. kis. katechismus. U. o. u. a. 1838. 60 l. 12-edr. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 2750 péld.
- A' confirmatióra emlékeztető jegyek, készíté HAUBNER Maté. U. o. u. a. 25 l. 4-edr. Ára kötvé 1 ft pp. Nyomt. belőle 400 péld. írópap.
- Mennyei aranykulcs, mellyben mindenféle lelki és testi ellenség meggyőzésére gyakorlandó imádságok találhatók. Új kiadás. Vác, 1838. 284 l. 12-edr. Ára 24 kr. vez. Nyomt. belőle 10,000 péld. Évenként elkel 500 péld.
- Ugyanaz. Komárom, 1838. 288 l. 12-edr. Nyomt. bel. 2000 péld.
- Szentút vagy is gyakorlása azon fájdalmas utnak mellyen a' halálra ítéltetett Istenember stb. Új kiadás. Vác, 1838. 48 l. 12-edr. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 10,000 péld. Elkel évenként 500 péld.
- Mindenhapi ajtatos-gyakorlások. Új kiadás. U. o. 1838. 144 lap. 32-edr. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 10,000 péld. Elkel évenként 600 p.
- Ugyanaz. Veszprém. 1838, Jesztány Totth János bet. Nyomtat. belőle 8000 péld.
- Jó nap, az az imádságos könyvecske stb. Vác. 1838. 188 lap. 18-adr. Ára 12 kr. vez. Nyomt. belőle 20,000 péld. Évenként elkel valami ezer péld.

- Ugyanaz. Veszprém. Jesztány Totth János' bet. 1838. Nyomtatott belőle 1000 péld.
- Imádságok. *Nagy Leopold*, Siketnémák' igazgatója által. Vácson, 1838. 32 l. 18-adr. Nyomt. belőle 600 péld.
- Alkalmatos kézikönyv, mely reggeli, estveli miséhez 'sat. válogatott imádságokat foglal magában. Új kiadás. Vác. 1838. 128 l. 32-edr. Ára 6 kr. vez. Nyomtatott. belőle 10,000 péld. Elkel évenként 600 p.
- Új testamentum, azaz: a' mi Urunk Jézus Krisztusnak új szövetsége. Magyar nyelvre fordította *Károli Gáspár*. Kőszegen, Reichard Károly' bet. 1838. 8adr.
- Kétszer ötvenkét bibliai történetek, iskoláknak és familiáknak számokra. Képekkel. A' 12-dik német kiadás szerint magyarra fordítva. Kőszeg. Reichard' bet. 1838. 8-adr. Ára kötve 13 kr. pp.
- Új évi gondolatok 1839 re- A' szív' tisztaságára törekvésnek előmozdítására. 8dr. Budán, 1838. csinos borítékban fűzve 12 kr. pp. Nyomt. bel. 300 péld.
- Jó illatú Rózsáskert 'sat. Budán, Gyurián és Bagó' bet. 1838. 413 l. 8dr. Nyomt. bel. 2000 péld.
- Ugyanaz. Komárom 1838, 368 l. 8dr. Nyomt. bel. 2000 péld.
- Ugyanaz Veszprém. Jesztany Totth János' bet. 1838. Nyomt. bel. 1000 péld.
- Lelkivezér. Községes imádságos könyv, a' Catholicusok' számára. ZSIRAY ZSIGMOND, szombathelyi püspöki megyében peczőli lekipásztor által. Pécs, a' püsp. lyc. bet. 1838. 8dr. VI 505 l. Ára velinen 4 fr 24 kr. szebb velinen 2 forint pengőben.
- Tisztelet oszlopa, Mária két jelesebb ünnepére szentelve. Gerdenus Irván Prepost 'sat. által, U. o. 1838, 108 l. 12dr.
- Útmutatás 'sat. Első darab. Debreczen. Tóth Lajos' bet. 1838. 166 l. 8dr. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Bujdosás 'sat. Imádságos könyv, U. o. U. a. 236 l. 24dr. Nyomt. bel. 2000 péld.
- Kis Catechismus vagy fundamentom. Debreczen. 1838. Tóth Lajos' bet. 2½ iv 8-dr. Nyomt. bel. 1000 péld.
- Énekes könyv 'sat. U. o. U. a. 1838. 37 iv 8dr. Nyomt. bel. 10,000 péld.
- Keresztény énekes könyv, alkalmatos igazításokkal, és némely régi énekek helyett újakkal jobbitva 'sat. Kőszeg. Reichard. 1838-dik esztendőben.
- Láczai Katechismus. Brassó, 1838. 2 iv 18dr. Ára kötve 8 kr. pp.
- Ünnepi egyházi beszéd, a' kolozsvári anyateplomban, melyet Szokácsi Vitus, minorita mondott. Kolozsváratt. A' k. lyc. bet. 1838. 38 l. 8dr. Nyomt. bel. 1000 péld.
- Ünnepi szent beszéd, melyet N. Boldog Asszony' napján az academicum templomban mondott P. Szokácsi Vitus, minorita. U. o. 33 l. 8dr. Nyomt. bel. 500 péld.
- Megújított Énekes könyv, az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Evang. Ref. Anyaszentegyház' használatára, községes Zsinat' határozása's helyben hagyása szerint szerkesztve. Kolozsvárt, a' ref. collegium' bet. 1838.
- Magyar kis officium avagy mindennapi ájtatos gyakorlatok 'sat. Komárom, 1838. 288 l. 12-dr. Nyomt. bel. 2000 péld.
- A' hét szentségekről és miseáldozatról, 2 könyvek. Szerkeszti és

kiadja, Főtit. Pongrácz József, ősi pleb. Veszprém. Jesztány Totth János bet. 1838. Nyomt 800 oéld.

- RANOLDEL JOANNES** Hermeneuticae biblicae generalis principia rationalia Christiana et Catholica, selectis exemplis illustrata. Quinque-Ecclesiis, 1838. kötve 2 fr. 6 k. pp.
- Directorium officii**, per annos Domini MDCCCXXXIX secundo post bissext. ad usum fratrum minorum sancti patris Francisci observantium etc. Budae, typis reg. univ. hung. 1838. 6½ iv 8dr. Nyomt belőle 500 péld.
- Directorium vel ordo officii divini** etc. Budae, typ. Gyurián et Bagó. 1938.
- Ordo** peragendi officii divini, juxta Ritum Breviarii et Missalis Romani, nec non juxta decretum sacrae rituum congregationis etc. in usum Dioecesis Neosoliensis. Neosolii, typis Phil. Machold. 1838. 139 l. 8dr.
- Ordo** officii divini in usum Dioecesis quinqueeccles. Quinqueecclesiae, typ. Lyc. ep. 1838. 189 l. 8dr.
- Ordo** divini officii recitandi juxta Ritum breviarii romani a Christo nato 1839. Ad usum dioec. Sabariensis. etc. Kőszeg, Reichadrnál. 1038.
- Doctrina religionis christianae** — catholicae usui auditorum Philosophiae anno primo et altero in Reg. lyceo Claud. accommodata per Fr. Xav. GURICZER, Presbiterum e Sch. Ppis. etc. Kolozsvártt, 1838. a' kir. lyc. bet. 166 l. 8-adr. Nyomt. belőle 500 példány.
- Considerationes de Ecclesia Romano** — Catholica et ei oppositis Protestantibus. Auct. Jo. KROMMER, Parocho Bábaszékiensis in Dioec. Neosol. — Neosolii, typ. Phil. Machold. 1827. 40 l. 8-adr. Ára 10 kr.
- Ordo** officii divini peragendi juxta Ritum breviarii et Missalis Romani anno a Christo nato 1839 in usum Archi-Dioecesis Colocensis editus etc. — Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1838. 215 l. 8-edr.

- Gebethbuch von Pius VII. M. Óvár.** Czéh Sándor' bet. 1838. 120 l. 12dr. Ára 20 kr. vez. Nyomt. bel. 1000 péld.
- Der im Geiste der kathol. Kirche betende Christ.** U. o. a. 1838. 240 l. 12dr. Ára 48 kr. vez. Nyomt. bel. 2200 péld.
- Zweimal 52 biblische Geschichten für Schulen und Familien.** Mit Abbild. Güns. *Reichard*, 1838. 8dr. Stereotyp. nyomt
- Weihestunde im Tempel des Herrn; Predigten für Freunde einer geläuterten Religionsbildung.** von Moritz KOLBENHEYER und Gustav STEINACKER. Pest in Komm. b. Kilian (Gedruckt mit k. univ. Schrift. 1839. 24 iv 8dr. nyomt. bel. 1000 péld.
- Gebethbuch eines katholisch. Chr. nebst einem Anhang, v. geistlichen Kirchenliedern.** Ofen h. Gyurián und Bagó. 1838. 153 l. 12dr. nyomt. bel. 1000 péld.
- Gebethbuch von Polacsek** in Temesvar. U. o. U. a. 6 iv 12dr. nyomt. bel. 1000 péld.
- Himmelsschlüssel** u. s. v. U. o. U. a. 1838, 12dr. nyomt. belőle 500 péld.

- Zweimal 52 biblische Geschichten für Schulen und Familien (Ste. reotyp. Ausg). Kőszeg, Reichardnál, 1838.
- Episteln und Evangelien auf alle Sonn. u. Festtage, nebst der Zerstörung der Stadt Jerusalem und Passionsgeschichte. Kronstad. b. Joh. Gött. 1838 2., Aufl. 9 % ív 8dr.
- Kleiner Baumgärtl u. s. v. Komárom, 1838. 252 l. 18dr. nyomt. belőle 2000 péld.
- Kleiner Himmelschlüssel. U. o. 1838. 252 l. 18dr. nyomt. belőle 2000 példány.
- Dr Joh. HABERMANN. Morg. und Abendgeb. u. s. v. Oedenb. 1838.
- Katholischer Katechismus, für die erste Classe der Kinder. Mit Erlaubnisz der Obern. Beszterczebánya, Machold Fil. b. 1838. kis 8dr. 32 l. Ára 8 kr. (Nyomt. Oroszország' számára)
- Katholischer Katechismus für die zweite Klasse der Kinder. Mit Erlaubnisz der Obern. U. o. U. a. 1838. kis 8dr. 95 l. Ára 20 kr. (Oroszország' számára).
- Schmiders kathol. Erbauungsbuch. Pressburg. Verlag der Buchh. Drusánszky. 1838. 168 l. 12dr. nyomt. bel. 500 péld.

- Budilek Nebesty 'sat. (tót imádságos könyv) Vác. 1838. 158 l. 18dr. Ára 12 kr. vcz. Nyomt. belőle 20,000 péld. Elkel évenként valami 300 p.
- Nowy Zakou Pana a Spasytele 'naszeho' Gez. Krysta. Kőszeg. Reichardnál. 1838.
- Kratki Opis milostiwich Obrazow Pani Marie Matki Bożeg. Alex. Jordansky 'sat. Pozsony, 1838. 168 l. 4dr. nyomt. belőle 500 példány.
- Spůsob pred ipopolodnich Sluzby Bozkich od. Ant. KNOPP. N. Szombath. 1838, Jelinek' bet. 152 l. 8dr. nyomt. bel 2600 p.
- Zaklad všeho dobreho anebzto Krtické newedenj krestanských djtek k wjre, lasce, nadegi 'sat. Pozsony, 1838. Belnay' örököséinél. 15 l. 8dr. nyomt. belőle 500 péld.
- Lwiczny Doboznosti Krestanskeg K. Mssi Sw. pred. i pospowedi. Kassán, 1838. Ellinger' bet. 45 l. 8dr. nyomt. bel. 500 péld.
- Evangelicky Funebral, aneb: Sbjrka pjsnj nabožnych starych z nowa ponaprawenych a mnohych, nowych, k pohřebům Krestanů Evangelických 'sat. Beszterczebánya, Machold F. bet. 1838. 348 l. kis 8dr. Ára 1 fr. 24 kr.
- Agenda funebria, to gest: potřebuj práce 'sat. U. o. a. 1838. X. és 180 l. ki 8dr. Ára 25 kr.

- Oylinde Norokolui (oláh imádságos könyv) Krassó, 1838. Gött. János és Németh W. bet. 1 ív 64-edr. Ára 3 kr. pp.
- Rugucsune (oláh imádságos könyv). U. o. U. a. 1 ív 18dr. Ára 3 kr. pengőben.

Sephat Fether, a' híres spanyol Aben Esrától, mellyben a' biblia' sok homályos helyeinek magyarázata foglaltatik 's mellyben R Saadia' magyarázat módja, Donas Ben Livrat ellen oltalmaztatik. Historico-critikai bevezetéssel Letteristől. (Egy

- ritka kéziratból közzétéve) Pozsony, Schmid és Webernél. 1838. 60 l. 12dr. Nyomt. 100 péld.
- Minchat Kenaath.* Tudós levelezése, a' thalmudisták közt halhatatlan Ben Aderereth vagy Raschbu híres iskolájának. Foglalatja: a' szentírás' minden természet-bölcseségi magyarázatának orthodox kizárása. (Hasonlóképp egy nagy becsű kéziratból, most először nyomtatva U. o. U. a. 1838. 185 l. 8dr. nyomt. belőle ezer péld.
- Schalme Nedawe* (Magyarázatok a' Talmud Babbeli' némely értekezéseihez) Kitzur által. U. o. o. U. a. 1838, 200 l. fol. nyomt. bel. 3000 péld.
- Rabia.* Budán, a' m. n. egyetem' bet. 1838 16 ½ iv. Nyomt. belőle 500 péld.

III. Philosophia.

- TAUBNER KÁROLY. Bírálati vizsgálat Hegel' bölcselkedése felett. 8dr. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1838. kötv. 40 kr. pp.
- A' bölcselkedő magyar polgár. Irta CZENTE J. ro'snyai prof. Kassán; Werfer Károly' bet. 1838. 14 iv, 8-adr. Nyomt. belőle 500 péld.
- Életpálya. Irta ZSÓLDOS IGNÁ CZ. Pápan, a' ref. főiskola' bet. 1838. XIX és 295 l. kis 8dr. Ára kötve 1 fr. 20 kr. pp.
- A' bölcsesség' vigasztalásai; A. M. T. S. BOETHIUS után, magyarul HONVÁTH Dániel, zirczi áldozó pap 'sat. Székes-Féjervárat. Szammer Pál' bet. 1838. 8dr. XV és 186 l.

Tentamen publicum ex Logica et Psychologia Empirica, etc. ex praelectionibus. Jos. Werner. Pesten. Trattner-Károlyi' bet. 1838. 8 l. 8dr.

Tentamen publicum ex Metaphysica, etc. U. o. U. a. 1838. 8 l. 8-adr.

Grundzüge der Menschenkenntnis; entworfen v. einem Kosmopoliten. Kaschau, bet. K. Werfer 1838. 34 l. kis 8dr Nyomt. belőle 300 péld.

Podladnice Franklinowa, anebo krerak rozumnu pričinliwostj-každy člowek zboljarnanti műže, prospjwage wecnosti apo. božnosti, nabywage milosti u Boha pek u lidj lasky, wač. nosti a slowutnosti. Besztercebánya, 1838. Machold J. bet. XV és 1. 8dr. Ára 36 kr.

IV. Törvénytudomány.

- Erdélyi diéták' régiségeinek foglalatlja, időszakaszok és tárgyak szerint Magyarországtól lett elválásától kezdve 1526-tól 1694-ig részletekre osztva. Kiadta G. L. Második kötet 8dr Kolozsvárott, 1838. a' ref. Coll. bet. Füzve 1 fr. 12 kr. pp.
- A' nemes Székely nemzetnek jussait világosító némelly darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némellyek pedig eredetileg magyar nyelven. M. Vásárhely, a' ref. Coll. bet. 1838. 102 l. 8dr.

Néhány szó a' honi közbátorságról, írta Zsoldos Ignác 'sat. Pesten Trattner-Károly' bet. 1838, 98 l. 8dr.

A' Fő méltóságú kir. udv. törvényszékeken hozott és kihirdetett Ítéletek. fol. U. o. u. a. (Egész esztendei curialis sententiák' ára 6 fr. egy egy terminusé 1 fr. 30 kr. pp.

Vélemény a' fogházjavítás' ügyében, ns Borsod vgyé ebbeli külödtőségéhez. Írta Bárá Eötvös JÓSEF. Pesten, 1838. Kiadja Heckenast. 61 l. 8dr. tervrajzzal.

Terve egy építendő javító-fogháznak a' magányrendszer' elvei szerint. Írta SZEMERE BERTALAN, Kassán, 1838. Werfer' bet. 64 l. 8dr. egy tervrajzzal.

Úrbéri értekezés, vagy is jobbágy' jogait érdeklő oktatás, Szerző CHAPLY JÓSEF ALAJOS, T. ügyvéd Pest. Beimel' bet. 1838. 70 l. 8dr. Ára füzve 30 kr.

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Studio et opera G. FEJÉR. Tomi X Vol. Supplementum ultimum, Budae, typ. reg. un. hug. 1838. 21 ½ ív, 8dr. Nyomt. belőle 300 példány.

Authentia et vis probandi diplomatum. In codicis diplomatici coronidem, adjecit G. FEJÉR. Budae, typ. r. sc. h. un. 1838. 13 ív 8dr. Nyomt. bel. 300 péld.

Articuli Comitiorum anni 1832—1836 in Extractu 8. Zagrabiae 1838. füzve 24 kr. pp.

Assertiones ex universa jurisprudentia et scientiis politicis quas pro consequenda Juris Doctoratus laurea, publice proponendas suscipit, Jo. Comes CZIRÁKY. Budae, typ. r. univ. hung. 1838. 4.o 3 ív. Nyomt. belőle 500 péld.

Croatiae ac Slavoniae cum Regno Hungariae nexus et relationes. Disquisivit Georg. FEJÉR U. o. U. a. 1838. 20 ív 8dr. Nyomt. belőle 300 péld.

Pars tertia Juris metallici, continens usum et praxim, quoad objecta montano cameralia et judiciaria penes R. magni Transsylvaniae Principatus judicium montanum vigentem cum appendice de taxis et mulctis judicialibus. Kolozsváratt, a' kir. Lyc. bet. 1838. 500 l. l. 8dr. Nyomt. bei. 500 péld.

Des ungarischen Bauers früherer und gegenwärtiger Zustand nebst einer Darstellung der Folgen und Wirkungen desselben. Von J. N. PREYER ungr. Reichs- und Gerichts-Advocaten Pest, 1838. in Comm. bei Hartleben. (Temesvár, Beichel' bet.) 167 l. 8dr. Ára 54 kr. ep.

Das ungarische Urbarsystem oder der Grundherrschaft und der Bauern Wechselverhältnisse in Ungarn, von J. Graf MAILÁTH. Pest u. Leipzig. Verlag v. C. A. Hartleben 1838. VIII és 144 l. 8dr. Ára 1 fr. ep.

Urbarna Snémé Slawného Kralowstovj vherokelo od r. 1832 as do r. 1836 wypracowany, a od Geho C. Kr. C. Ferdinando 1 sat. Pozsony. 1838 Belnay örököseinél. 49 l. 4-dr. Nyomt. belőle 500 péld.

Zakonnéane bolvito Právne Clanky skez Diaetu Roku 1833 wirobene a dne 2. Maya 1836. od Gasnosti Cys - Knalowsleg potwodené. J. Bowolenjin wrehnohstenskim z Uherskeho gakozto duwodneho na slowensky Gazik prélozene skrz Bende Lazlawwa. Pozsony, Weber Lajosnál, 1838. 61 l. fol.

Történettudomány. Életírás.

A' Magyarok' történetei. az első ifjúság' használatára: PEREG-RINY ELEK, nevelőtől. Budán, Gyurián és Bagó bet. 1838, 95 l. kis 8dr.

Jégszakadás és Duna' kiáradása Magyarországon, 1838 évi Bőjt-más havában. Budán, u. a- 1838. 349 l. 8dr. Ára 40 kr. pp. Arpadia, honi történetek' zsebkönyve. Szerkeszti Kovacsóczy MIHÁLY. Kassán, Werfer Kár. bet. 1838. 10 ív, 16-dr. Harmadik év.

Magyarországnak Bethlen Gábor támadásakori állapotjáról. Ujra nyomt. PIRINGER és THEWREWK. Pozsony, 1838. Schmid' bet. 94 l. 8dr. Ára 1 fr. pp. Nyomt. belőle 500 péld.

Gróf Nádasdy Tamás' élete, némi tekintettel korára, írta HORVATH MIHÁLY, váci megyebeli pap, 'sat. Budán, a' m. kir. egyet. bet. 1838. 8dr. velinen 148 l. Ára 1 fr. ep.

Der Eisgang und die Ueberschwemmung der Donau in Ungarn in März 1838. II. Theil. Ofen, b. Gyurián u. Bagó. 1838. 364 S. in 8. Nyomt. bel. 1500 péld. Ára 1 fr. 20 kr. pp.

Beschreibung von Pest und Ofen. Eszék, Divald Lajosnál, 1828. 15 l. 8dr. Ára 6 kr. pp. Nyomt. belőle 250 péld.

Lebensbilder der Freiherren von Rothschild, aus zuverlässigen Quellen gesammelt, von M. LETTERIS. Pozsony, Schmid és Webernél. 1838, 22 S. 8dr. Nyomt. belőle 400 péld.

Chronicon Budense, post elapsos ab editione prima et rarissima 365 annos, editum per Jos. PODHRACZKY. Budae, typ. Gyurián et Bagó, 1838, p. 375, 8. Nyomt. belőle ezer péld.

Eventus memorabiles historiae universalis serie chronologica, in VII tabulis, ad usum auditorum suorum, indicati a JOAN. REISINGER e. S. P. etc. Szegedini, typ. Joan. Grün. 1838. n. 2d-rét, négy ív.

Summonnj Kronika slawnych Kralů Uherskych pro Ditky. — K rozmnozenj Fundacie na Kuihownu w Turci — Beszterczebánya. Machold Fül' bet. 1838. 28 l. 8dr. Ára 8 kr.

ПОТОПЛЕНІЯ ПЕШТА ОДЪ ІОАННА СУББОТИВА. (A' pesti vizáradásról). Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1838. 3½ ív. Nyomt. belőle 300 péld.

VI. Régiségtudomány.

Régi magyar nyelvemlékek. Kiadta a' magyar tudós társaság. DÖBRENTEI GÁBOR mint szerkesztő' felügyelése alatt. Első Kötet 4-dr. Budán, 1838. A' m. kir. egy. bet. 63 és $\frac{1}{4}$ ív 4-dr. Nyomt. belőle 300 Pél.

Régiségbúvár. Kiadta PONORI THEWREWR JÓZSEF. Első kötet, 2d. füzet. Wathay Ferencz' prózamívei. B. Baldacci arczképével. Pozony. Schmid Antalnál. 1838. 80 l. 8dr. Nyomt. belőle 500 péld.

VII. Föld és Helyírás. Utazások. Statistica.

A' moldvai magyar telepekről. A' magyar tudós academia elébe terjesztve P. GEGŐ ELEK által. 11 ív 8-adr' Budán. 1838. füzve 1 fr. 20 kr. pp. Nyomt. belőle 500 péld.

Magyarországnak, melléktartományainak és Erdélynek földabrosza. A' legújabb kútfők után kiadta SCHEDIUS LAJOS. Pesten 1838. Ára 40 kr. pp.

A' régi geographiának rövid rajzolatja, a' S. Pataki tanulók' számára. S. Patakon, 1838. 12 ív, 8dr. Nyomt. belőle 500 péld. Ára 36 kr. vcz.

Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statistikai és geographiai tekintetben. Kiadta FÉNYES ERŐK. 3d. kötet. Pesten, Trattner-Károly' bet. 1838. 532 l. 8dr.

VIII. Számvetés-tudomány. Mathesis.

Számvetés' tudománya, a' nemzeti iskolák' számára. Kolozsváratt 1838. a' kir. lyc. bet. 96 l. 8dr. Nyomt. bel. 500 péld.

Népszerű égrajz, TARCZY LAJOSTól, kömetiszetekkel. Pápán. 1838. n8dr. Ára füzve 48 kr. ep.

Compendium Grammaticae practicae in usum auditorum suorum, ab Ambr. HORNYAI e sch. piis etc. in r. lyc. Claudiop. mathes. prof. p. o. conscriptum. Kolozsváratt, a' kir. lyc. bet. 1838, 136 l. 8dr. Nyomt. belőle 550 péld.

IX. Természettudomány.

Természettan az alkalmazott Mathesissel egyesülve, a' haladás' lépcsője szerint nyilvános tanításra szinte úgy mint magányos tanulásra kézikönyvül dolgozta TARCZY Lajos, a' pápai ref. coll. a' természettan' tanítója. 1ld. köt. a' tulajdonképeni természetet azaz hévtant, fénytant, magnes és villánytant magában foglaló. Veszprémben, 1838. Szammer Alajos' bet. 395 l. 8dr.

A' különös orvosi nyavalya' és gyógyítástudomány' alaponatjai (a' különös orvosi Pathologia és Therapia). Készítette és kiadta GEBHARDT XAV. FERENCZ O. Dr. P. 'sat. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1838. 800 l. 8dr.

Szliacs. Irta orvosok' 's betegek' számára CZILCHERT Robert, O. Dr. Pesten, Trattner Károlyi' bet. 1838. 159 l. n12drvelinen csinosan kötve 1 fr. pp.

X. Orvosi-Tudomány.

BORSOS Márton. A' csecsemő- és első gyermekkor, házi nevelés tekintetében. 8dr. Kolozsvárott, 1838. a' kir. lyc. bet. kötve 1 fr. pp. Nyomt. bel. 500 péld.

A' graefenbergi vizgyógyintézet és Priesznitzgi gyógymód körülményes leírása, 'sat. MUNDE Károly után. Második kiadás, 12dr. Kolozsvár. 1838. a' ref. coll. bet. füzve 1 fr. pp.

Pálinkakórság. Németből szabadon fordította G. T. M. 8dr. Kolozsvár. 1828. a' ref. coll. bet. 142 l. 8dr. füzve 36 k. pp.

KOLB Bertalan, orvosi értekezés a' vízről, életrendbéli 's gyógytudományi tekintetben. Pesten 1828. Trattner-Károlyi' bet. 8dr. 19 l.

A' sebészi műtár' alapvonatai, írta RÉCZEY Imre. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 1838. 267 l. 8dr. Nyomt. belőle 400 péld.

Pest und Ofen mit ihren Einwohnern besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht; dargestellt von Dr. A. JANKOVICH Hofarzte. 'sat. Ofen, mit k. Univ. Schriften 1838. 18 iv 8dr. Nyomt. belőle 750 péld.

Pharmacologische Blätter. Herausgeg. v. C. T. MEYER k. k. wirkl. Hofmedicus- 1 Heft Güns. b. Reichard 1838.

Grundzüge zur Lehre der Operativen Chirurgie, bearbeitet von Emeric RÉCZEY, Dr. d. Med. u. Chir. Ofen, b. Gyurián u. Bagó, 1838. 262 l. in 8. Nyomt. belőle 400 péld.

Die Heilquellen von Pöstény im Königr. Ungarn, dargestellt v. M. Fridr. MARSHALL, Dr. d. Med. u. Chir. U. o. U. a. 1838. 92 l. in 8. Nyomt. belőle 500 péld.

Kurze Abhandlung über das Zsélyen Stahlwasser von Aloys. TETTORAZY. Pozsony. Schmid Ant. 1838. 16 l. 8dr. Nyomt. belőle 500 péld.

Kurze Abhandlung über das Baden und dessen Nutzen, besonders über die Heilquellen in Töpliz bei Trentschin. von Thom. KRÁTOCHWILLA Wund- und Geburtsarzten u. s. v. Pozsony, Weber Lajosnál, 1838. 159 l. 8dr. Nyomt. bel. 1000 péld.

Wosolekar, aneb Poučeny, kterak čerstwa studena Studnicnj voda proti mnohým tela nemocem lidji dobytku s prospěchem užíwati se může. Sepsan skrze Jana SSULEKA 'sat. N. Szombath 1838. Wachter Felixnél. 8dr. VIII és 55 l. Nyomt. belőle 500 péld.

Academiai értekezések.

Orvosi értekezés az ebdühről, írta SCHÖNBAUER József. Budán, a' m. k. egyet. bet. 1838. 31 l. 8dr.

- A' zsebrék, melyekről értekezett Mező-Szegedi SZEGEDY András.
Pesten, Beimel' Józ. bet. 1838. 25 l. 8dr.
- Orvosi értekezés a' dohányról, írta JELENFFY Károly. Budán,
Gyurián' és Bagó' bet. 1838. 52 l. 8dr.
- Értekezés az orvosi hitelről, melyet 'sat. közrebocsájt Pathi NAGY
Gáspár. Budán 1838, a' m. k. egyetem' bet. 28 l. 8dr.
- A' mádi bor. Természet- és orvostudományi tekintetben. D. SZABÓ
Dávidtól. Pesten, 1838. Trattner-Károlyi' nyomtatása.
64 l. 8dr.
- Értekezés a' vad emberek' állatias és testgyakorlati életéről. Írta
Dr. HAMMERSCHMIDT Ferdinánd. Budán, a' m. k. egyetem
bet. 1838. 36 l. 8dr.
- Orvosi értekezés a' máj' kór és éptanjáról, meg az epekővecsedés-
ről, melyet orvos doctorrá létekor írt VÍSI Pál. Pesten
Beimel' J. bet. 1838. 33 l. 8dr.

- De Chloro. Diss. inaug. med. etc. quam scripsit Wilhelmus GAL-
LVS. Budae, typ. Gyurián et Bagó, 1838, 8dr. 22 l.
- Diss. inaug. medico- bot. sistens literaturam doctrinae fungis ve-
nenatis, suspectis edulibus accedente synopsi specierum hunga-
ricarum Amanitae, quam etc. scripsit Ant. Paul JAKOVCSICH.
Pestini, typ. Jos. Beimel, 1838. 24 l. 8dr, egy kömetszettel.
- Arsenicum respectu medico— forensi. Diss. inaug. med. etc.
quam scripsit Alex. SAY. Budae, typ. Gyurián et Bagó.
1838. 32 l. 8dr.
- Femina respectu pathologico considerata. Specimen inaug. quod
etc. conscripsit F. S. BRUNNER. Budae, typ. r. univ. hung.
1838. 29 l. 8dr.
- Joan. Nep. PERNICS-PERICHT, Diss. inaug. med. sistens historiam
vitae et mortis etc. Pestini, typ. Landererianis. 1838. 25
l. 8-adr.
- Diss. inaug. anatomico-physiol. de dentitione, quam etc. scripsit
Ad. SUCHANEK. Pestini typ. Jos. Beimel, 1838. 30 l. 8r.
- Specimen inaugurale de lue aphrodisiaca quod etc. scripsit Ed.
PÁRSITZKY. U. o. U. a. 30 l. 8r.
- De morbis infantum. Diss. inaug. med. pract. quam etc. scripsit
Paulus Csízy. Budae, typ. reg. sc. un. hung. 1838. 39 l.
8-adrét.
- Paul. Csízy, diss. inaug. med. de morbis infantum. 1838 U. o. U.
a. 2 és ½ ív 8dr. Nyomt belőle 300 péld.
- De phthisi epiglottidis. Diss. inaug. med. quam etc. conscripsit
Alex. STENCZEL. Budae, typ. Gyurián et Bagó, 1838. 15
l. 8-adr.
- Diss. inaug. pharmacologica, de exploranda virtute medicamen-
torum, quam etc. scripsit Victor Al. MIHÁLYIK. Budae,
typ. reg. sc. univ. hung. 1838. 24 l. 8r.
- Diss. inaug. med. de morbo haemorrhoidali, quam etc. scripsit
Car. HOFFMANN. U. o. U. a. 27 l. 8dr.
- Dispositio in morbos ex diversitate sexus. Diss. inaug. med. quam
etc. conscripsit Jo. Ern. FURIAKOVICS. Pestini, typ. Jos.
Beimel, 1838. 31 l. 8dr.
- Syphilis. Diss. inaug. med. pract. quam etc. scripsit Joan. BIESCHER.
Budae typ. Gyurián et Bagó, 1838. 36 l. 8dr.

- Diss. inaug. med. botanica sistens enumerationem Centaurearum Hungariae quam etc. scripsit Car. Ludov. ZSIGRAY. Pestini, typ. Lud. Landerer, 1838. 15 l. 8dr.
- Dissertatio de morbis simulatis, quam etc. scripsit Vinc. Jos. DK-METER. Pestini, typ. Trattner-Károlyianis 1838, 18 l. 8dr.
- Car. SCHÖFFT, Terminologiae botanicae Pars I- Diss. inaug. med. Budae, 1838. 4. typ. Jo. Gyurián et Bagó. 24 p.
- Ugyan az németül, mit 10 Tafeln in 4-o. 23 p. — Nyomt. belőle 300 péld.
- Franc. SZABÓ, diagnoses morborum cutaneorum illorum qui manifestantur per alienationem formae cutis. Diss. inaug. med. etc. Pestini, typ. Jos. Beigel 1838. 40 l. 8dr.
- Lud. WALLASZKY, modus medicamenta adplicandi. Diss. inaug. med. etc. U. o. U. a. 1838, 32 l. 8dr.
- Gabr. BUNZEL, Diss. physico-medica inaug. de animo sanitatis et morborum auctore etc. U. o. U. a. 32 l. 8dr.
- Ludov. ALEXI, animalia medicinalia. Diss. inaug. med. etc. Budae, typ. Gyurián et Bagó. 32 l. 8dr.
- Medicus. Diss. inaug. etc. quam concripsit Thomas STOCKINGER, U. o. U. a. 1828. 50 l. 8dr.
- Contagium. Diss. inaug. medico-pathologica etc. quam scripsit Georg. KIELBERGER. U. o. U. a. 1838, 24 l. 8dr.
- Diss. med. variolarum et vaccinae historiam illustrans etc. edita per Aug. Car. LASZLOVICH. Pestini, typ. Lud. Landerer 1838, 13 l. 8dr.
- De haemorrhagiis in genere. Diss. inaug. med. etc. quam conscripsit Phil. ZÖLLNER. Budae, typ. Gyurián et Bagó, 1838, 28 l. 8dr.
- Diss. inaug. med. de Jodio etc. quam scripsit Aloys. HORVÁTH. Pestini, typ. Jos. Beigel. 21 l. 8dr.
- Diss. inaug. med. de contagiis in genere etc. quam scripsit Mart. BORSOS, Pestini typ. Lud. Landerer, 1838. 21 l. 8dr.
- Moschus. Diss. inaug. etc. quam scripsit Jos. BERZON. Budae, typ. r. sc. univ. hung. 1838, 24 l. 8dr.
- De hydroiatria nonnulla. Occasione festi semisecularis laureae doctoralis medicae Spect. ac Clar. Dni Fr. A. Christen etc. in memoriam scripsit M. Dr. Jos. PÓLYA. Budae. 1838. typ. reg. sc. univ. h. 4-o egy ív. Nyomt. belőle 300 péld.
- Vict. Alex. MIHÁLYIK, diss. inaug. pharmacologica de exploranda virtute medicamentorum. U. o. U. a. 1838. 1½ ív 8dr. Nyomt. belőle 300 péld.
- Car. HOFFMANN, diss. inaug. medica, de morbo haemorrhoidali etc. U. o. U. a. 1838. 1¼ ív 8di. Nyomt. belőle 300 péld.
- Lad. HAMMERSCHMIDT, specimen inaug. quo demonstratur vitam hominis feri esse praevalenter animale, atque adeo gymnasticam in ejus fundari natura. U. o. U. a. 1838. 2¼ ív 8dr. Nyomt. belőle 300 péld.
- Mich. PFEFFER, de nexu inter vitam physicam et psychicam. Diss. inaug. med. Budae typ. J. Gyurián et Bagó, 1838. 8. 28 p.
- Jos. KRIMMER, de prima neonati educatione physica. Diss. inaug. med. II. lb. 1838. 8- p. 16.

XI. Mezei gazdaság

- Nehány szó a' löverseny körül. Gr. SZÉCHENYI István. Pesten. Heckenast G. tulajdona, 1838. 15 $\frac{1}{4}$ ív, 8dr. Nyomt. belőle 500 péld.
- Egyik fűrtje Tenglátzy *Witmann Antal* úr mezőgazdasági munkáinak. Fordítá egy honfi. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1838. X és 102 l. 8dr. Nyomt. belőle 600 péld.
- Az állati trágyáról, annak szaporításáról és tökéletes megnyeréséről, ha föld hintetik a' marhaótlakban. Broch, Albert által. Kassán, 1838, Werfer Károly' bet. 33 l. 16dr. Nyomt. belőle 500 péld.
- A' házitartás' és mezei gazdaság' tudománya. Irta BALÁSHÁZY János. Debreczen, Tóth Lajos' bet. 1838. Első köt. 339 l. 8dr. Nyomt. belőle 1200 péld.
- Rövid oktatás a' lenvetésre, egyszersmind azon előadással, mikép lehet a' lent egyszerű móddal, úgy megneemesíteni, hogy az ügyes fonóú egy fontból 40 sőt 50 finom rokkaorsónyit is megfonni képes, egy újonnan feltalált igen czélszeres lentőrő gépely' rajzával (szerzője Wiedergesees hires bájorországi lentermesztő). Kassán, Werfer Károly' bet. 1838, 30 l. 16dr. Nyomt. 500 péld.
- Egy font czukor, legfőlebb 9 kr. vagy igen egyszerű's megérthető útmutatás miként készíthet minden gazdasszony ön magának konyhájában nádméz. U. o. U. a. 1838. 34 l. 16dr. Nyomt. belőle 500 péld.

Anweisung zum Bau der Dornschen Lehmdächer, nach gemachten Erfahrungen faszlich beschrieben, v. C. A. RABENSTEIN, Techniker. Mit Zeichnungen. Schemnitz, 1838. 8-o Ára 15 kr. pengőben.

XII. Kereskedés-tudomány.

- Vorträge über die Handelswissenschaften von J. Emer. RIBANCO, 2te durchaus umgearb. u. verm. Auflage. Ofen. 1838. LXII és 360 l. 8dr. Nyomt. bel. 1000 péld.

XIII. Nyelvtudomány. (Philologia).

- Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai, a' m. t. társaság' használatára. Harmadik kiadás. Budán, a' m. k. egy. bet. 1838. k. 8dr. 2 $\frac{3}{4}$ ív. Nyomt. bel. 1000 péld.
- Magyar tájszótár. Kiadta a' magyar tudós társaság. U. o. U. a. 1838. 25 ív 8dr. Nyomt. belőle 500 péld.
- Magyar grammatika. Debreczen, 1838, Tóth Lajos' bet. 7 ív 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- A' magyar nyelvtudomány' főbb szabályinak rövid foglalatja, a' gyengébb korú elmék' használatára. Pest Trattner-Károlyi' bet. 1838. 64 l. 8dr.

Latin nyelvtudomány. (Szerzője Szász Károly, prof.) N. Enyeden, 1837, a' ref. coll. bet. 8dr.

Ungarische Sprachlehre, in einer sehr kurzen und sehr fasslichen Darstellung u. s. v. von I. C. GOTTVALD. Ofen mit k. univ. Schrift. 1838. 7½ ív 8dr Nyomt. bel, 300 péld.

Em-Szalaysche ungarische Sprachlehre zur gründlichen Belehrung eingerichtet. 6. v. Aufl. Ofen. b. Gyurián u. Bagó, 1838, 157 p. 8. Nyomt. bel. 500 péld. Ára köt. 40 kr. pp.

Deutsch walachische Sprachlehre. Brassó, Orgidan Rudolf' költ-ségén. 1838. 1-ső dar. 13 ív, 8dr. Ára 48 kr. pp. A' 2d. dar. sajtó alatt van.

Wegweiser für deutsche Landschullehrer, die ungarische Sprache ohne Meister, in möglichst kurzer Zeit und auf eine sehr leichte Art selbst zu erlernen, und zugleich ohne Schüler darin unterrichten zu können. Verfasst u. s. w. v. Math HACKSTOCK. Oedenburg 1838. 147 l. 8dr.

A' magyar úrfi, oder die Kunst in 46 Stunden gut ungarisch lesen, verstehen - sprechen und schreiben zu lernen, u. s. w. von J. T. SCHUSTER. Wien, in Verlage bei M. Schmidl's sel. Witwe u. J Klang. 1838, 218 l. n15-r. Ára füzve 1 fr. pp.

PHOEDRI Augusti liberti fabulae Aesopicae, notis captui tyronum accomodatis instructae. (A' jegyzések néhai prof. Szombati János úréi) S. Patakini, 1838, 22½ ív 8dr. Ára 1 fr. 9 kr. vez. Nyomt. bel. 800 péld.

Artis poeticae elementa. In usum scholasticae juventutis. S. Patakini 1838. 9 ív, 8dr. Nyomt. bel. 500 p. Ára 27 kr. vez.

Frid. GENCKII liber latinus, usibus juventutis scholasticae Regni Hungariae accommodatus. Ed. 5-a emendatior. Pozsony, Weber Lajosnál, 1838, 342 l. 8adr. Nyomt. bel. 500 péld.

Prosa versuum, quantitate syllabarum in Grammaticae Classe IV. Regni Hungariae tradi solitorum; una cum subjectis vocabulorum Hungarico et Germanico idiomate significantibus. Pest. Trattner-Kár. bet. 1838. 56 l. 8dr.

LANGII Colloquia. Debreczen. Tóth Lajos' bet. 1838. 5 ív Nyomt. belőle 1000 péld.

XIV. Neveléstudomány.

Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra. Irta WARGHA János. prof. 'sat. Második rész. Az elemi tanulmányok' alapvonaljait Budán, a' m. kir. egy. bet. 1838. 18½ ív 8dr. Nyomt. belőle 500 példány.

XV. Szép tudományok.

Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi. Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel, angolból Krs János, superintendens 'sat. által. Első kötet. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 15¼ ív 8r. Nyomt. belőle 500 péld.

*XVI. Szép irodalom.

- Szivhangok. TÓTH Lőrincztől. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1838. 7 ív, 12r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Beatrice di Tenda. Nagy daljáték, két felvonásban. Irta ROMANI Felix, muzsikáját BELLINI. JAKAB István' fordítása szerint. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel 1838. 2 ív, k8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- VÖRÖSMARTY Mihály. Marót Bán. Szomorujáték 5 felvonásban. U. o. u. a. 1838. Füzve 1 for. ep. 6¼ ív, 8r. Nyomt. belőle 750 péld.
- KUNOSS. Részvét' gyöngyei. 12r. U. o. u. a. 1838. 8 ív. Sadr. Kötve 40 kr. p. p. Nyomt. belőle 500 péld.
- PONGRÁCZ Lajos, Karpatúti zengemények, az árvíz által inségre jutott hontvármegyei adózó nép' javára. Budán, a' m. kir. egyet. bet. 1838. 1½ ív. 16r. Nyomt. belőle ezer péld.
- Emlény. Karácsoni, újesztendei és névnapi ajándék. 1839. Öt aczéllra metszett képpel. Pesten kiadja Heckenast Gusztáv. (Nyomt. a' m. kir. egyetem' bet.) 10 ív. Sadr. Nyomt. belőle 750 péld.
- Eskü. Nagy opera, három felvonásban. Irta Rossi Kajetán. Zenéjét MERCADANTE. Ford. JAKAB István. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1838. 2 ív. 12r. Nyomt. belőle 230 péld.
- Florenz' és Lion' historiája. Budán, Gyurián és Bagó' betűivel 1838. Nyomt. belőle 2000 péld. Ára 20 kr. v.
- Ibolya. Zsebkönyv. Debreczen, Tóth Lajos' bet. 1838. 4 ív. 8r. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Napkeleti képek, eredeti rajzokban. Nagyszöllősi SZÖLLŐSY Ferencz által. Kolozsvárt, Tilsch és fia' tulajdona, 1838, 184 l. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Remény. Zsebkönyv. Kiadta az unitarium collegiumbeli olvasó társaság. U. o. a' kir. lyc. bet. 1838, 374 l. l. 12r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Aglaja. Zsebkalandárium, szépeink' számára, 1838. évre. Képekkel. Kassán 1838. Werfer K. bet. 212 l. 16r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Overné kapitány' csodás kalandjai, vagy a' haiti négerzendülés' iszonyai, egy irtózatossá de igazságon épült regény. U. o. u. a. 1838, 196. l. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Ezer egy óra negyed. Tatárnovellák, fordítá Kazinczy Gábor. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1838, 134 l. 8r. Ára 40 kr. pp.
- Hajnal. Hazai Almanach 1838. Szerkeszti GARAY. U. o. u. a. 300 l. 16r.
- Dienes, vagy a' királyi ebéd. Szomorú játék öt felv. Irta SZIGLIGETI. Közre bocsátá Pály Elek. Pest, Beimel' bet. 1838. 59 l. 8r. Ára 40 kr. pp.
- Gyászvitézek. Eredeti dráma négy felvonásban. Irta SZIGLIGETI. Pesten, Landerer Lajos' bet. 1838, 100 l. n18r. Kötve 1 frt pp.
- HORVÁTH Cyrill' színművei. Első kötet: KUTHEN, kún király. Szomorujáték öt felv. Szegeden. Grün J. tulajdona. 1838, 458 l. 8r. finom velínen, kötve 1 frt. 20 kr. pp.
- Külföldi játékszín. Kiadja a' m. t. társaság. Tizenegyedik kötet. A' zászlótartó. Vigjáték három felvonásban. Schrö-

- dertől. Fordította felső-apáthi MOLNÁR Sándor. Budán, a' m. kir. egy. bet. 1838. 118 l. n12r. Ára 24 kr. ep.
 Anacreon' dalai. Fordította Dr. TAUBNER Károly. Kiadá egy toldalékkal VAJDA Péter. Pest. 1838. 94 l. 32r. Ára füzve 24 kr. pp.

O mie shi una de nozzi (Ezer és egy étszaka). Németből forditva BARÁK János által. Krassó. Rud. Orgidán' és Gött J.' költségén. Megjelenik aláírás útján. Minden kötet' ára 16 kr. pp. Az aláírók' száma 200. Nyomt. belőle 1500 péld. A' 7-d. kötet 1838-ban jelent meg.

XVII. Vegyes tárgyiak. Apróságok.

A' m. t. társaság' évkönyvei 1834—1836. III. kötet. Egy aczél, két rézmetszettel 's hét körajzzal. (Schedel Ferencz' ügye-
 lése alatt) Budán, a' m. kir. egy. bet. 1838. 4edr. 83¼ ív. Nyomt. belőle 600 péld.

Hódolat fels. Ferdinand, Osztria császárlának 'sat. dicső neve' ünnepére, a' legmélyebb tisztelettel szentelve, ötöd' 30d.
 1838. Budán, a' m. kir. egy. bet. egy ív. Nyomt. belőle 300 péld.

A' magyar tudós társaság' költségein megjelent könyvek' sorjegyzeke. Budán u. o. 1¼ ív. 12r. Nyomt. belőle 500 péld.
 Az élet. Irta KEMÉNY Miklós. Maros-Vásárh. 1838. a' ref. coll. bet. k8r. fél ív.

Szóllósi Ferencz. Napkeleti képek, eredeti rajzokban. 8r. Kolozsvárott, 1838. füzve 1 for. 30 kr. pp.

Munkálatai a' pesti növendék papság magyar iskolájának. Ötödik kötet. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1838. 22½ ív. 8adr. Nyomt. belőle 800 péld.

Utasítás, mikép kell világtalan gyermekkel kisedet koruktól kezdve bálni. Budán, u. a. 1838. Nyomt. belőle 500 péld.

A' Buda 's Pest közt építendő álló híd' tárgyában kinevezett országos küldöttség' munkálatai. U. o. u. a. 1838. 6¼ ív. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.

Mohács' véres mezején tartott egyházi beszéd, KÖVÉR János veszprémi megyei tőrsi plebanus által. U. o. 1838. 2d. kiadás., 18 l. 4r.

Szigethvári Casinokönyv. U. o. 24 l. 8r.

Pécsi selyemtenyésző egyesület' rendszabályai. U. o. 1838. 4 l. 4edr.

T. Bács-Bodrog vármegye' rendszabályai. U. o. 1838.

Gyászdal, mellyel honszerte tisztelt N. báró Szepeszy Ignác 'sat. elhunytát kesergi a' növendék papság. U. o. 1838, 7 l. 4r.

Alagya, mellyet Nagymélt. és főtiszt. N. Báró Szepesi Ignác úr ó Exjának 'sat. halála' tiszteletére füzött Asztr Ferdinánd. U. o. 1838. 4 l. 4r.

Priv. Nyiregyház városa' privilegiuma. U. o. u. a. 1838, 2 ív 4r. Nyomt. belőle 1060 péld.

- Abécze. Debreczen, 1838. Tóth Lajos' bet. 40 l. 8r. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Abécze. Brassó, 1838. 4 ív 8r. Ára kötve 14 kr. pp.
- Abécze, kathol. leány gyermekek számára. U. o. 1838. 3 ív, 8r. Ára kötve 10 kr. pp.
- Abécze (ref. fiúgyermekek' számára). U. o. 1838. Ára 12 kr. pp. (magyarul és deákul).
- Abécze (ref. leány gyermekek' számára). U. o. 1838. 1¼ ív 8r. kötve 10 kr. pp.
- Bölöni Abécze (evang. gyermekek' számára). 4¼ ív 8r. kötve 18 kr. pp.
- Kézi ABC és elemi olvasó könyvecske a' dunamelléki H. V. egyházkerületbeni fi és leányiskolák' számára. Irta WARGA János. Első folymat. Az alsó népiskolának. Pest, Trattner-Károlyi' bet. 1838. 43. l. 8r.
- Evang. fiu és leány gyermekeknek való képes Abéczés könyv. Soprony, 1838.
- Magyar ABC. a' ref. iskolákban tanuló leánykák' részére. Komárom, 1838, 48 l. 8dr. (Szerzője néhai FARKAS János, komáromi préd.) Nyomt. belőle 5000 péld.
- ABC. könyvecske, mely a' n. k. Rév-komáromi evang. ref. gyermekek' számára nyomtatott. U. o. 1838. 32 l. 8r. (Szerzője néhai FARKAS János, ref. pred.) Nyomt. belőle 5000 példány.
- Oda, főtiszt. 's tudós Szabó Román urnak, a' Magyar- és Erdélyországi Minorita szerzet' főigazgatójának, 'sat. Aradon, Schmidt J. bet. 1838. 8 l. 4.
- Disz napja Méltós. és főtiszt. Rácz Gerasim urnak, Ó-Arad. megyés püspöki székébe lett beiktatásakor 'sat. U. o. u. a. 1838. fél ív. 8r.
- Emlény. Arad megye 's a' h. k. város' nemzetiséget pártoló nemes lelkű fiainak 's leányinak, 1839diki uj eszt. ajándékul, KERESZTESI Ambrus sugó által. U. o. u. a. 1838. 16r.
- Emlék, tek. Odor István professor úr' hitvese Rüdiger Henriette Asszony felett. Soprony. Kulcsár Katalin' bet. 1838. fél ív 4r.
- Hálaérzet, Mélt. és főtiszt. Juranics Antal urnak, győri megyés püspöknek 'sat. U. o. u. a. 1838, egy ív, 4r.
- Tek. Koltai Vidovics József urhoz, tek n. Vas vmegye' érdemteljes első alispánjához 'sat. BELICZAI Jónás. Pápán, a' ref. főiskola' bet. 1838. 7. l. 4r.
- Gyászdal, Nagym. és főtiszt. Négyesi B. Szepesi Ignác ó exc. halálá' tiszteletére. BALOGH Károly. Pécsen, a' püsp. lyc. bet. 1838. 4. l. 4r. velinen.
- Oda, Mélt. és főtiszt. Lonovics József csanádi püspök urnak, midőn az iskolák' nagyvárad kerületének főigazgatójává kineveztetett. U. o. u. a. 1838. 7 l. 4r. Nyomt. belőle 500 példány.
- Versezetek, melyeket főtiszt. és nagy tud. Szathmáry József urnak 'sat. a' tiszáninneni helv. hitvallásu egyházi kerület superintendensének 'stb. félszázados egyházi tanító hivatálnak öröminnepe tiszteletére nyujt a' S. pataki tanuló ifjúság. S. Patakon, 1838. másfél, ív 4r. Nyomt. belőle 480 p.
- Örömversek, melyekkel nagymélt. gróf Széki Teleki József ó exjának 'stb. midőn koronaörre 's a' nagymélt. k. helytartó

- tanács' tanácsnokává kineveztetnék, hálás tiszteletét kijelenti a' s. pataki tanuló ifjuság. U. o. 1838, 1 iv, 4r. Nyomt. belőle 480 péld.
- A' kassai polgárőrsereg' névsora. Kassán, Werfer' bet. 1838, 8 l. Sadr.
- Mélt. Krasznahorkai 's Csikszentkirályi gróf Andrási György urnak stb., midőn tek. n. Gömör vmegye' főispáni helyettesének székét foglalná. U. o. u. a. 1838, 41. 4r.
- Tiszteleti örömsorok, melyeket főtiszt. és mélt. Popovics Bazil urnak, a' munkácsi görög-szertartásu egyházi megye' püspökének stb. midőn munkácsi megyés püspöki székébe iktattatnék, az unghvári nevendék papság. U. o. u. a. 1838, 8 l. 4r.
- Választmányi vélemény, mely a' magyar nyelv és honi nevelés' ügyében tek. n. Veszprém vármegye köz gyűlésének rendelkezése után adatott. Veszprém 1838. Szammer Al. bet.
- Weszprémnek és a' dicsőségnek feleselésük, midőn nagymélt. Kopácsy József, veszprémi püspök ő kegyelmességének esztergomi érsekké 's Magyarország' hercegi primásává való választásának híre közönséggé lett. Miskolcz Károly által. Weszprémben. Jesztány Totth János' bet. 1838. 8 l. 8r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Szíves, hálás bucsúvétel, melyet főmélt. Kopácsy József, volt veszprémi püspöknek, most pedig Magyarország' primásának 'sat. benyújtott a' veszprémi israelita község. U. o. u. a. 4 l. 4r. Nyomt. belőle 60 péld.
- Tiszteletkoszorú. A' nemes lelkű hazafiak' 's díszes szépnem' hódolatául ajánlja nemzeti színész-súgó, Csóka Imre. 1830. Szege-den, Grün János' bet. 16 l. 8r.
- Beszédek, melyek mélt. nagy-kállói Kállay István kir. tanácsos urnak, mint tek. nem. Csanád vgye főispányi hivatala' helytartójának, főkörmányzói székébe történt beigtatása ünne-pén Makón mondattak. U. o. u. a. 1838, 18 l. 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Örvendő versek, nagys. Verbói Szluha Imre úrnak 'stb. midőn sz. Kis-Kunhalas városát meglátogatná. Készítette Csicsvai VASAS András. U. o. U. a. 1838, 8 l. 8r. Nyomt. belőle 200 példány.
- A' beretva, annak megélesítése és használása, mind azok' számára, kik ön magokat vagy másokat beretválnak, egy toladékkal a' szakálszörösök' betegségeiről. Kassán, 1838, Werfer K. bet. 24 l. 16r. Nyomt. 500 péld. —
- Egy újonnan felállítandó javító 's fenyítőház' terve. Az épület' rajzával. U. o. u. a. 8 l. fol. Nyomt. belőle 1250 péld.
- Beszédek, melyek 1838. tek. nemes Abauj vmegye részéről tartattak azon közönséges gyűlés' alkalmával, melyben méltós. Kóji Komáromi István ur, tek. n. Abauj vmegye főispáni helytartója, fő körmányzói székét 's hivatalát elfoglalta. U. o. u. a. 1838. 16 l. 4r. Nyomt. belőle 450 péld.
- A' zászló felszentelésének emléke a' Császár 's királyné' képevel. U. o. u. o. 1838, 1 iv fol. Nyomt. belőle 200 péld.
- A' kassai Sz. Ursula apáczáinak százados innépén mondott német 's magyar beszédek. U. o. u. a. 181 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Öröm zengemény, főtiszt. Knurrmann József urnak sat. Pozsony, Schmid Antalnal, 1838. 3. l. 4r. Nyomt. belőle 300 péld.

- Vándorló könyv, mely a' nagymélt. magyar k. Helytartó tanácsnak 1816d. eszt. 16d. Jul. 21,080 szám alatt költ k. rendeléséhez képest magában foglal 64 számmal jegyzett lapot, 'sat. Besztercze-Bányán, Machold Jul. bet. 1838. 8r. Ára 18 kr. vez.
- Örömdal, melyet főtitzt. Bresztyenszky Béla urnak 'sat. tiszteletére, midőn 'sat. tihanyi apátságába beiktattatnék 'sat. Posony. Wigandnál. 1838. Egy iv 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Egyházi beszéd, melyet Nagy-Szombath sz. k. várossá emeltetésének, hatszázados örömnépén 1838. 'sat. tartott MÉSZÁROS Imre, Esztergom fő megyei áldozó pap sat. U. o. u. a. 1 iv. 8r. Nyomt. belőle 800 péld.
- Némelly kivonatok G. R. L. munkájából. Posonyban, Belnay' örököséinél, 1838. 203 l. k8r. Nyomt. belőle 400 péld.
- A' rév-komáromi cs. k. szabadalmas Hajózás-biztosító társaság' rendszabályai és rendeletei. (Magyarul és németül.) Pest, Trattner-Károlyi bet. 1838. 18 l. 4r.
- A' cs. kir. austriai tartományok' számára való pesti rendőrségi rendelet. Kolozsvárott, a' kir. lyc. bet. 1838. 147 l. fol. Nomt. belőle 200 péld.
- Gondoskodó társaság' szabályai U. o. 1838, 38 l. 8r. Nyomt. belőle 200 péld.
- Kolozsvári Casino' szabályai. U. o. 58. l. 8r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Utmutató az olvasni tanításban, a' tanítók' számára, előre bocsátott rövid hangtannal Kawerrau' nyomán VAJNA Antal által dolgozva. Kolozsvárott a' ref. coll. bet. 1838. 60 l. n8r. Ára 36 kr. vez.
- Magyar játékszini zsebkönyv (Breznai Ferencz által). 12 l. 16r. Komárom, 1838. Nyomt. belőle 600 péld.
- Magyar játékszini zsebkönyv, melyet a' Haza' nagylelkű fiainak és leányinak mély tisztelettel halája' örök jelszavul ajánlja SZENOSZLAI András. U. o. 1838, 12r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Megjobbított álommagyarázó könyvecske 'sat. U. o. 1838, 64 l. 8r. Nyomt. belőle 5000 p.
- Gyepkönyv; vagy 1837diki jelentés a' magyar gazdasági egyesület' munkálódásairól (11-dik év). A' választottság' nevében kiadta *Tasner Antal*, Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1838. 62 l. 8r.
- Egyházi beszéd, melyet sz. Háromság után 24dik vasárnapján, mint utolsó vasárnap az egyházi évben mondott D. SZÉKÁCS József, ev. p. Pest. Beimel' bet. 1838. 13 l. 8r.

- Ecloga, honoribus Exc. Ill. ac Rmi D. L. B. Szepesy de Négyes etc. dum diem nominis sui die 31 Jul. 1838. recoleret, per Jos. SPAN, Cooperatorem Baanensem. Quinqueecl- 1838 12. l. 4r. velinen.
- Carmen amplissimis honoribus Illmi ac Reverendiss. Domini Jo. Bapt. Stankoyich, Dei et Apost. sedis gratia Episcopi Jaurinensis etc. dum solenni pompa Jaurini inauguraretur. Kőszeg. Reichardnál, 1838.
- Ode honoribus Ill. ac Rev. Domini Josephi Lonovics etc. dum per l. Districtum liter. Magno-Várad. sup. scholar. et stu-

- diorum Directoris Regii munus capesseret. Szegedini, typ. Joh. Grün, 1838. 8 l. 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Natale Augusti. Pozsony, Schmid Antalnál, 1838. (Faber Antal-tól) Nyomt. belőle 100 péld.
- Syncharisticon, Reverend. D. Fr. Bendik, Eccles. Sziklenensis Paroch. etc. dum ritu solemn. in Praepositum S. Joannis de Hunsdorf benediceretur etc. Neosolii, typ. Ph. Machold. 1838. 3 l. 4r. Ára 5 kr. vcz.
- Ad celebrandam memoriam die 11 Maji 1838, qua vir illustriss. Car. Comes Zay etc. munus Inspectoris supremi Dioeceseos Evang. Aug. Conf. Cis-Danub. solenni utriusque ordinis panegyri rite capesseret. De studio rei scholasticae scripsit A. D. MICHNAY Prof. Posonii, typ. Fr. Wigandii. 8 l. 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Ode, quam honoribus Rev. ac ampl. D. Leonis Gacser etc. dum Abbatiae suae gubernacula capesseret, concinuit Archigymn. Poseniense. Posonii, 1838, typ. Fr. Wigand. egy iv, 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Victoriae Augustae, Britanniarum Reginae, Defensoris fidei, inaugurationis auspiciatissimae solenniis sacrum, vate Al. PUSZTAY, etc. U. o. u. a. 1838. másfél iv 4r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Ad Ill. D. Car. Com. Zay etc. supremi Ecclesiarum ac scholarum per I. Districtum Cis-danubianum, secundum Aug. Conf. Ev. Inspectoris munus. die 11 Maji 1838 auspiciantem. U. o. u. a. 1 iv fol. Nyomt. belőle 400 p.
- Memoria Exc. Ill. ac Rev. D. Josephi Vurum, Ep. Nitriensis etc. quam occasione solennium Exsequiarum in Cathedrali Ecclesia Nitriensi die X Juli. 1838 celebravit Franc. SZANISZLÓ etc. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1838. 24 l. 4r.
- Ode Exc. ac Ill. Domino Ant. Comiti Majláth de Székely etc. dum festum nominis sui diem recoleret. Budae, 1838. typis reg. sc. un. h. 4r. fél iv. Nyomt. belőle 125. péld.
- Jo. Nep. JUNG, Elegia Ill. ac Rev. Domino Georgio Cirk, Abbati S. Georg. de Coloca etc. Budae, Id. 1838. egy iv 4edr. Nyomt. belőle 500 p.
- Glyc. SPÁNYIK, oratio quam in comitiis provincialibus scholarum piarum ad Patres ex Ungaria ac Transilvania Vacii congregatos habuit. U. o. u. a. 1838. 2¼ iv 4r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Lad. ADAMOVITS, Elegia, honoribus admodum reverendi ac clarissimi Domini Glycerii Spányik etc. U. o. u. a. 1838, fél iv 4r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Elegia, meritis et honoribus Rev. Domini Josephi Ferenczy etc. Aradini, typis Jos. Beichel. 1838. Egy iv, 4r.
- Oda, Rev. Domino Georgio Kirilovics, S. S. Theologiae G. u. u. R. Aradinensis Professori etc. dicata. U. o. u. a. 1838. fél iv 4r.
- Elegia Magistris regiae palestinae litterariae Essekinensis, finito anno scholastico etc. Essekinii, typis A. Divald. 1838. fél iv, 8r.
- Paedeution honoribus administrorum rei litterariae r. gymnasii Essekinensis etc. U. o. u. a. 1838. fél iv, 8r.
- Oda R. Patribus regiae palaestrae litterariae Essekiensis professoribus etc. U. o. u. a. 1838. fél iv, 8r.

Elegia, pio, ac tenero ex pectore a Leopoldo Collognath, reg. palaestrae Essekensis, pierii chori vate etc. sacrata. U. a. u. a. 1838. Egy iv, 4r.

Versezet Ábrahámról. Kaulizy által. (rácz nyelven) Budán, a' m. kir. egy. bet. 1838. 3½ iv, 8r. Nyomt. belőle ezer péld.

Aufruf an die Menschheit zur Unterstützung der im J. 1838. wasserungsverunglückten Schwesterstädte Ofen und Pest. In einer Kanzel-Rede, durch J. B. Brunner. Ofen, 1838, mit kön. ung. Univ. Schr. 8r. egy iv. Nyomt. belőle ezer péld.

Schildernng der Schreckenstage zu Altofen, durch die verheerende Donau-Überschwemmung am 13. 14. 15 März 1838. Aus d. Hebr. frei übers. von J. H. Kohn. Ofen, in d. k. ung. Univ. Buchdr. 1838. 2 iv 8r. Nyomt. belőle 500 péld.

Kleines Namenbüchlein für A. Conf. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1838. 24 l. 8r. Ára 12 kr. vez. Nyomt. belőle 2000 péld.

Anweisung blinde Kinder von der frühesten Jugend an zweckmässig zu behandeln. Ofen, mit kön. ung. Univ. Schriften. 1838. 3 iv, 8r. Nyomt. belőle 300 péld.

Traumbüchel. Ofen, b. Gyurián et Bago. 1838. Nyomt. belőle 3000 p. Ára 6 kr. v.

Der Mensch in Gottes Hand, lyrisch- didactisches Gedicht von Dr. N. KNÖPFER. Arad, b. Jos. Schmidt. 1838. 17 S. 8o.

Festgedicht, dem Herrn Moses Hirsch am Namensfeste seiner Majestät Ferdinand I. von Dr. N. KNÖPFER. U. o. u. a. 1838. 11. l. 8r.

Worte des Schmerzes an die Trauerversammlung bei dem Leichenbegängnisse des Tob. Scheffer etc. von Math. MÜLLNER. Oedenburg. 1838. b. Kath. v. Kulcsár. fél iv, 4r.

Allgemeiner deutscher Muster Briefsteller für die verschiedenen gesellschaftlichen Verhältnisse, und österr. Haus-Sekretär für das Privat Geschäftwesen, von Georg v. GAAL. 2te Aufl. Güns, b. Reichard. 1838.

Essegger Casino-Büchel. Eszék, Divaldnál. 1838. egy iv. 8r.

Theater-Almanach. Komárom, 1838. 16r. 32. l. (Stöger János által). Nyomt. belőle 500 péld.

ABC, Buchstabil- und Lesebüchlein für Kinder aller Stände. Oedenburg, 1838.

Nachruf an d. Gruft des Hn. Drs Ignacz Endlicher (Dr. Küffner-től) Pozsony, Schmid Antalnál, 1838. 2 l. 4r. Nyomt. bel. száz péld.

Moralische Betrachtungen über den Frühling. Von Simon KOHN WEISS. Pozsony. Weber Lajosnál, 1838. 14 l- 8r. Nyomt. belőle 500 p.

Volkshymne: Gott erhalte unsern König u. s. w. Besztercze-Bánya, Machold' bet. 1838, 1 l. 8r. Ára 4 kr.

Der Sturm. Grosser chor von Jos. Haydn. Christus am Oelberge. Oratorium von L. v. Beethoven. Vorgetr. bei Gelegenheit der ersten Kunstdarstellung der Pesther u. Ofner Musikvereins. Pest. b. Trattner-Károlyi. 1838. 8r.

Rede bei d. Beerdigung des Hr. Christ Pauer, gewesener Magistrath-rathes und Stadthauptmannes in Pressburg u. s. w. von

- W. J. JARIUS, Prediger u. s. w. Pressburg, b. Wigand. 5 l. 4r. Nyomt. belőle 200 p.
- Die Tonkunst, als Mittel zur Tugend. Eine Rede, von Nic. CHERRIER. Presburg. 1838. b. Wigand. 16 l. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Statuten des Tyrnauer Kirchenmusikvereins. Tyrnau, 1838. Jelinek' bet. 191 l. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Tyrnauer Theater Journal für 1829. Tyrnau, 1838. Jelinek' bet. 15 l. 16r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Bericht über die Vorarbeiten zur Erbauung der Pressburg-Tyrnauer Eisenbahn, von Joan. Otto v. HIERMAYL. Pressburg, b. Wigand 1838. 44 l. 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Theater-Journal, allen Freunden und Gönnern der Kunst. u. s. w. v. Joh. BAUXO, Souffleur. Pressburg, b. Wigand 1838. fél iv 16r. Ny. belőle 300 péld.
- Christus am Oelberge. Oratorium in Musik gesetzt von L. v. Beethoven. Pressb. 1838. b. Wigand. fél iv 8r. Nyomt. belőle ezer péld.
- Pallas. Freudenkranz zum Namensfeste sr. Hochw. des Hrn P. Vitus Hreschich, Prior im Convente u. s. w. (von Hugo Fleschner). Pressburg, 1838. b. Wigand. másfél iv. Nyomt. 100 péld.
- Gott allen Dank für die Erhaltung unserer Stadt. Eine Predigt, bei Gelegenheit als Tyrnau das sechshundertjährige Jubelfest seiner Erhebung, zur k. Freistadt feierte. Von Jos. SIMON, Stadtkaplan. Presburg. 1838, b. Wigand. 1 iv 8r. Nyomt. belőle 800 péld.
- Die Goldgrube, oder der erprobte Rathgeber für Hausväter u. Hausmütter in der Stadt und beim einsamen Landleben u. s. w. 4-te umgearb. Aufl. I-tes Bd. Pest 1838. Verlag v. G. Heckenast. XVI és 467 l. 8r. (Nymt. Pozsonyban Wigand bet.) Nyomt. belőle 2000 péld.

- Duchownj řeči držane w chrámě czrkwe Ev. A. W. B. Bys-tricke při gegjm auřadnjm přehlizenj skrze D. a W. 'sat. Beszterczebánya. Machold Fr. bet. 1837. 44 l. 8r. Ára 12 krajczár.
- Oltárnj řeč kteraaz we chráme ejrkwe evangelické zwolenske dne 11-ho cerna 1837 při přjlez itosti kanonické wisitáče knj drzel Pan Seberinyi 'sat. Selymeczbánya, 1838, Lorber Francisca' bet. 20 l. 8r.
- Pjsně nabožnj k posvěcenj sškoly počátečnj w Sasowe, pro dit-ky obywatelu ewang. Sasowe, Kudlowe, Němec, Kostiw-garske a Jakuba gakožto obej k ejrkwi ew. B. Bystrické filialnich dne Listopadu 1838. 'sat. Besztercze-bánya. 1838. Machold Filepnél. 4 l. 4r.
- Zprawa ustanva Slowansken. Pozsony, 1838. Nyomt. Wigand. 12r. 58 l. Nyomt. belőle 500 péld.
- Špew gehó Exc. Pana Barona Mednyánszky. N. Szombat, 1838. Jelinek' bet. (Ressetka plébanus ur által. 4 l. 4r. Nyomt. belőle 600 péld.
- Slabikar a Prwnj Čtenj (Muže se mji i s prwnjmi počatky čtenj Nemcokéljo, Madarskéljo a Latinskéljo.) Beszterczebánya, 1838. 68 l. 8r.

Kázen kteraůž pri kanonicke wizitácii cirkweew poltuske, konane-skrze Dustogněljo Pana Pana Szeberjnyho Banskěljo okolj superintendenta 'sat. U. o. 1838. 20 l. 8r.

Historické Paměti Cyrkwě Ew. Březnanske Augsspurkeho Wyznánj sepsal Adam Chalupka Cyrkwě Ewangelicke 'sat. Sely-meczánya, 1838: Lorber Francisca' bet. 80 l. 8r.

Bukuawne (oláh Abéce). Krassó, 1838, J. Gütt J. és Németh W. bet. 4½ iv. Ára 10 kr. pp.

Mode alle Derech (Az úti társ, Ber. Tränck-től. Zsebkönyv, vándorló legények' számára). Pozsony, Schmid és Webernél 1338. 84 l. 12r. Nyomt. belőle 300 péld.

XVIII. Kalendáriumok. Névkönyvek. Almanachok.

A' magyar házi-barát. Egy közhasznu házi 's gazdasági kalendárium 1839. évre. 4r. Hatodik év. Kassán, Werfer K. bet. Pesten Heckenastnál. 27 iv. Kem. tábl. kötve 1 for. e. p. Nyomt. belőle 2000 péld.

Uj oktató és mulattató Filler-kalendárium 1839. közöns. évre, Catholicusok, Protestansok és Görögök' számára. Harmadik év. 12 iv 4r. Számos kőre metszett rajzolatokkal 's szép borít. kötve. Pesten, Heckenastnál. Nyomt. belőle 2000 péld. Ára 30 kr. ep.

Debreczeni Kalendárium 1839re. 6 iv 8r. Nyomt. belőle 5000 p. Magyar és Erdélyországi Kalendárium 1839re. Kassán, Ellinger' bet. 8r. Ára száz péld. 4 for. pp. Nyomt. belőle 13,000 p.

Magyar hazai vándor 1839. Közhasznu kalendárium minden rangu és rendű olvasók' számára. 9d. évi folyamat. Pest Trattner-Károlyi' bet. 1838. 168 l. 4r.

Közhasznu honi vezér. Gazdasági, házi 's tiszti kalendárium 1839-re 8d. évi folyamat. Pesten, Landerer' bet. 1838. 288 l. 4r. Ára 1 f. 36 kr. pp.

Egyházi névtár az 1835dik esztendőre, a' dunántúli Evangelicusok' superintendenciájának rendelkezéséből. Kőszeg. Reichard K. 1838.

Pesti nemzeti játékszíni zsebköny. 1839-re. Pest. Beimel' bet. (Kiadták Gillyén Sándor és Nagy Ferencz) 1838. 96 l. 16r.

Nagy-Kanizsai kis nemzeti kalendárium. M. Óvár. Czéh Sándor bet. 1839-re 64 l. 8dr. Ára, 6 kr. vez. Nyomt. belőle 10,000 péld.

Budai magyar kalendárium 1838-ra 8dr. 4½ iv. Budán, Gyurián és Bagó' bet. Nyomt. belőle 15,000 péld. százának ára 9 f. v.

Erdélyi házi segéd-kalendárium 1839-D. évre. Kolozsváratt, a' k lyc. bet. 168 l. 4dr. Nyomt. belőle 800 péld.

Erdélyi magyar kalendárium 1839. évre. U. o. 91 l. 16dr. Nyomt. belőle 6000 péld.

Magyar és Erdélyországi kalendárium. Komárom, 1838. 72 l. 8dr. Nyomt. belőle 50,000 péld.

Magyar és Erdélyországi ó és új Kalendárium, 1839-d. évre U. o. 72 l. 35000 péld.

Magyar és Erdélyországi kalendárium 1839-re. 36-d. eszt. folytat. Szegeden, Grün János' bet. 4 ív kis 8dr. Nyomt. belőle 2000 péld.

Trattner és Károlyi nemzeti Kalendárioma. 1839-d. eszt. (25-dik esztendei folyamat). Pesten Trattner-Károlyi' bet. 1838.

Schematismus generalis Ecclesiarum et Scholarum Evang. Aug. Conv. in Hungariae etc. editus a Joanne Kollár, etc. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 258 l. 8dr.

Schematismus venerabilis Cleri Archi-Dioecesis Colocensis et Bacensis ad natum Christi 1839- U. o. U. a. 1838 152 l. 8dr.

Annus a nativitate Salvatoris nostri J. Chr. 1839 communis dierum 365, sive Calendarium in usum Eccl. R. Catholicae etc. Budae typ. r. sc. univ. hung. 1838.

Schematismus V. Cleri Dioec. Nitriensis, pro anno a Chr. nato 1838 Posonii, typ. haer. Belnay. 139 l. 8-adr. Nyomt. 400 példány.

Schematismus Ven. Cleri Dioecesi Bosnensis, Diacovariensis et Syrmienensis, pro anno 1838. Budae, typ. Gyurián et Bagó. 96 p. 8dr. Nyomt. bel. 330 péld.

Schematismus Almae Dioecesis Neosoliensis, pro anno 1839. Neosolii, typ. Filippi Machold. 143 l. kis 8dr.

Schematismus Canoniorum Regularium Sacri Candidi ac Exempti Ordinis Praemonstratensis Almae Praepositurae S. Michaelis Archangeli de Csorna, eique adfiliatarum SS. Petri et Pauli Apost. de Horpats etc. Pro anno 1839. Kőszeg, 1838.

Schematismus venerab. Cleri Dioecesis Sabariensis. pro anno 1839. U. o. U. a.

Conspectus Dioecesis quinqueecl. cum serie Episcoporum. Quinqueecl. typ. lyc. ep. 1838. 188 l. 8dr.

Schematismus Dicasteriorum et officialium M. Principatus Transsylvaniae pro anno 1839. Kolozsváratt, kir. lyc. bet. 404 l. 8r. Nyomt. belőle 600 péld.

Schematismus dioecesis Cassoviensis. 1838. Kassán, Werfer Kár. bet. 150 l. 4dr. Nyomt. belőle 500 péld.

Schematismus dioecesis Rosnaviensis U. o. U. a. 90 l. 4edr. Nyomt. belőle 400 péld.

Schematismus Dioecesis Eperjessiensis. U. o. U. a. 182. l. 4-adr. Nyomt. belőle 360 péld.

Schematismus S. Ordinis Praemonstratensis 1838. egy könyomattal. U. o. U. a. 8dr. Nyomt. belőle 400 péld.

Ofner Theater-Almanach. Ofen, mit Gyurián u. Bagosche Schrift. 1838. 1½ ív 16dt. Nyomt. belőle 325 péld.

Der Pfennig-Kalender, mit vielen Bildern. Kaschau, b. Werfer. 1838. 12 B. in 4-o Mit Durchschießblättern in Umschlag geb. 30 kr. pp. Nyomt. belőle 2000 péld.

Vaterländischer Kalender. U. o. a. 1838. 7 ív 4dr. Száz p. ára 8 fr. pp. Nyomt. belőle 10,000 péld.

Ungarischer Wanderer oder Kaschauer Haus u. Schreibkalender auf das J. 1839. U. o. U. a. 8-adr. Nyomt. belőle 5000 péld. Ára 8 kr. pp.

- Wand und Geschäftskalender für das J. 1839. U. o. U. a. fol. Nyomt. belőle 500 péld.
- Deutscher Kalender, für das J. 1839. Pressburg b. d. Belnayschen Erben. 4½ ív 4dr. Nyomt. bel. 5000 péld.
- Grosz-Kanischaer Schreibkalender. M. Óvár. Czeh Sándor' bet. 1839-re. 32 l. 4edr. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 2000 p.
- Pesther-Ofner Wegweiser für 1839. Gemeinnütziger Geschäftskalender, bearbeitet v. Al. Blaskovics IV. Jahrg. gr. 4-o. 148 l. füzve 40 kr. velinen 1 fr. ep.
- Offner Schreibkalender für das J. 1838. Ofen, bei Gyurián und Bagó 5½ ív 4dr. Nyomt. belőle 32,000 péld. Száza 12 fr. v.
- Sackkalender, U. o. U. a. Egy ív. Nyomt. belőle 4000 péld. író-pap. és velinre. Koneza 2 fr. v.
- Deutscher Wandkalender für 1838. U. o. U. a. Nyomt. belőle 3000 péld. Egy ív' ára 7 kr. v.
- Hundertjähriger Kalender. U. o. U. a. 1838, 8dr. Nyomt. bel. 1500 péld. Ára 24 kr. v.
- Kronstädter kleiner Kalender. Kronstadt bei Joh. Gött. 1838. 2 ív 16-adr. Nyomt. belőle 4000 péld.
- Der nützliche Rathgeber. Ein Kalender für 1839, für jeden Haus u. Landwirth in Siebenbürgen. Brassó. Gött. J. bet. 4½ ív 18dr. Első év' ára csinosan kötve 10 kr. pp. Nyomt. belőle 1000 példány.
- Der Herold. Ein Kalend. für das Groszherzogth. Siebenbürgen Brassó. U. a. 10½ ív 4dr. Brassó városa körajzával. Első év. Ára 30 kr. pp. Nyomt. belőle 500 péld.
- Der vaterlandische Pilger, mit einem Wandkalender und mehreren Ansichten. Kaschau, b. Werfer, 1838. 27 ív 4-edr. Ára kötve 1 fr. pp. Nyomt. belőle 2000 péld.

- Tót kalendárium. Budán, Gyurián és Bagó bet. 1838. Nyomt. belőle 13000 péld. Százának ára 12 fr. v.
- Nowy i stary Kalendar Slawenski. 1839. Essék, Divald' bet. 8dr. 32 l. Ára 3 kr. pp. Nyomt. belőle 2000 péld.
- Nowy i stary Kalendar, na rok Panu 1839. Pozsony. Belnay' örököséinél. 48 l. 4dr. Nyomt. belőle 4000 péld.

- Horvát kalendárium. 1838. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 3¼ ív 8dr. Nyomt. belőle 3000 péld. Százának ára 12 fr. v.

Melly osztályban mennyi munka jelent meg, e' vagy ama nyelven mutatja ezen táblácska.

O s z t á l y.	Magyar	Deák	Német	Tót	Serbus	Oláh	Horvát	Zsidó	Összesen
I. Hírlapok. Folyóírások . . .	17	1	6	1	—	2	—	—	27
II. Hittudomány. Egyházi beszédek. Ajtatos könyvek .	49	9	16	8	—	2	—	4	88
III. Philosophia	4	2	1	1	—	—	—	—	8
IV. Törvénytudomány . . .	7	6	2	2	—	—	—	—	17
V. Történettudomány. Életírás	5	2	3	1	1	—	—	—	12
VI. Régiségtudomány . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	2
VII. Föld- és Helyleírás. Utazások. Statistica	5	—	—	—	—	—	—	—	5
VIII. Számvetés-tudomány. Mathesis	2	1	—	—	—	—	—	—	3
IX. Természettudomány . .	1	—	—	—	—	—	—	—	1
X. Orvostudomány	14	29	6	1	—	—	—	—	60
XI. Mezei gazdaság	6	—	1	—	—	—	—	—	7
XII. Kereskedéstudomány . .	—	—	1	—	—	—	—	—	1
XIII. Nyelvtudom. (Philologia)	6	5	5	—	—	—	—	—	16
XIV. Neveléstudomány . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	1
XV. Széptudomány	1	—	—	—	—	—	—	—	1
XVI. Szép irodalom	20	—	—	—	—	1	—	—	21
XVII. Vegytárgyuak. Apróságok	64	20	26	8	1	1	—	1	121
XVIII. Névkönyvek. Kalendáriumok. Almanachok . .	16	14	16	3	—	—	1	—	50
Összesen	220	99	83	25	2	6	1	5	441

LITERATÚRAI MUTATÓ.

A.

- Abbadie* (A. Th.) et J. Aug. *Chaho*, Etudes grammaticales sur la langue euskavienne 304
Academiák' (külföldi) jutalom-kérdései 439-
Arago (Dr. Fr.) Unterhaltungen aus dem Gebiete der Naturkunde 426.
 Archives philologiques et historiques des Pays-Bas 75
Ackermann (Paul), Essai sur l'analyse physique des langues 374.
 Affiches de la ville d'Ostende 14.
 Amerikai irodalom 68.
 Annales générales des sciences physiques 75
 — belgiques 77.
 — philosophiques 77
Apperley (Charles) Nimrod ou l'Amateur des chevaux de course 147.
Arici (Cesare) Poesie e prose inedite 336.
 Artiste. Belga folyóirat 79.
 Aspic. Belga folyóirat 79.
Audot (père), l'Italie 66.
 Aventures d'Alphonse Doria 149

B.

- Bacon* (Thomas), First impressions and Studies from Nature in Hindostan 93.
Balbi (Adrian), Abrégé de Géographie 232.
Bamba, ΣΤΟΙΧΕΙΑ φιλοσοφίας, συναξαθέντα 374.
Barlocchi (Antonio), Lezioni de Fisica sperimentale 103.

- Baroli* (Péter) Diritto naturale privato e pubblico 335.
Bazin (ainé) Theatre Chinois 137
Beck (Georg) Reise durch Nordamerika bis zur Mündung des grossen Fischflusses und s. w. 48
Beer (Willh.) und Dr. J. H. *Müdler*, der Mond oder allgemeine vergleichende Selennographie 263.
 Belge. Belga hírlap 9.
 Belgique (la) littéraire, et industrielle 78.
 Belgisch museum 79.
Benfey (Theodor), Ueber die Monatsnamen einiger alten Völker 17.
Bertolotti (Dávid), Gli Arabi in Italia 335.
Beszkov (Bernhard), Svéd költő 225.
Bianchetti (Giuseppe), Opere 218
Bianchi (M. T. X.) Dictionnaire français-turc 222.
 Bibliographia dei romanzi 219.
 Biblioteca moderna di amena letteratura 407.
Bignon, Histoire de France sous Napoleon 31.
Bizio (Bartolomeo), La Fisica dello spettacolo della Natura etc. 373.
Dr. Bock (C. F.), Handbuch der Anatomie der Menschen 373.
Bodin (Camille) Chacun son tour 149.
Bopp (Franz), Nalas und Damajanti 224.
 Bords (les) du Rhin 145.
 Botany of the Himalaya mountains 148.

- Boucheroni* (Caroli), Specimen inscriptionum latinarum 184.
Bougainville (Baron de), Journal de la navigation 184.
Böttiger, Svéd költő 226.
Brard, Nouveaux élémens de minéralogie 301.
Bredow, histoire universelle à l'usage de la jeunesse 101.
Bretignères de Courtelles (vicomte de), Les condamnés et les prisons 213.
Breuster (David), a treatise on microscope 30.
Brugnatelli (G), Trattato delle cose naturali 30.
Buckland (William), Geology and Mineralogy considered with reference to natural theology 54.
 Bulletin typographique 76.
 Bulletin de la société des bibliophiles 78.
Buonafede (Appiano), Della istoria e della indole di ogni filosofia 190.
Burney (Alex.) Reise in Indien und nach Buckhara 44.

C.

- Campiglio* (Giovanni), Storia generale dell' Italia 220.
Cassini, charte topographique de France 235.
Chalibäus (Heinr. Mor.), Historische Entwicklung der specul. Philosophie von Kant bis Hegel 121.
Chardel (C.) Essai de Psychologie physiologique 103.
Chasseignac (E), Neurologie ou description anatomiq. etc. 102.
Chateaubriand, Congrès de Vérone 300.
Chauchard, Cours méthodique de géographie 69.
Chenevix (Richard), An Essay upon national character 145.
Chevallier et Langlumé, Traité complet de la lithographie 187.
 Collección de Cortes de los Reynos de Leon y Castilen 407.
 Collection des auteurs latins etc. 305.

- Combes* (Ed) et *Tamisier* Voyage en Abyssinie 149.
 Commerce belge. (Belga hirlap) 10.
Conradi (Casimir), Unsterblichkeit und ewiges Leben 119.
 Conservateur. Belga hirlap 8.
 Correspondances mathemat. 76.
 Courrier des spectacles 12.
 — des modes 12.
 — de la Meuse 14. 77.
 Cours théorique et pratique de peinture 305.
Crapelet (G. A.), Des progrès de l'imprimerie en France et en Italie 401.
 Chroniques anglo-normandes 435.
Cruveilhier, Anatomie de système nerveux de l'homme 302.
Custine (Marquis de), L'Espagne sous Ferdinand VII. 66.

D.

- Delafont* (M. O.), Traité sur la police sanitaire 147.
Denzinger (Dr. Ign.), Die Logik als Wissenschaft der Denkkunst 117.
Desneufbourgs (S. Th.) Le guide du professeur 258.
Dréolle (M. J. A.) De l'influence du principe religieux 384.
 Doverston, par l'auteur de Trevelyan 117.
Dubois (E. G.), Traité des études médicales 302.
Dugès, Traité de physiologie comparée 185.
Dumas (Alex.) la salle d'armes 148.
 — Caligula 422.
Duporty-Trahon (J. F.) Le Moineur indien 222.
Du Ponceau (Péter). Mémoire sur le système grammatical des langues 68.
Dutrey (G.), Nouvelle grammaire de la langue latine 436.

E.

- Ehrenberg* (C. G.), Beobachtung einer auffallenden bisher unbe-

- kannten Structur des Seelenorgans bei Menschen und Thieren 80.
Eichwald (Dr. Eduard), Reise auf dem caspischen Meere und in den Kaukasus 98.
 Emancipation. Belga hírlap 6.
 Enciclopedia storica 408.
 Encyclopédie des gens du monde 68.
 Esercitazioni scientifiche e letterarie 408.
 Esmeralda. Belga folyóirat 79.
 Espoir. Belga hírlap 15.
Esquirol (E.), Des maladies mentales 303.
 Essai sur l'éducation 437.
 Essais et fragments de philosophie 186.
Etzler (J. A.) The paradise within the reach of all men 333

F.

- Fabre d'Olivet*, Un médecin d'autrefois 146.
Ferrari (Giuseppe) Opere di G. B. Vico 104.
Fenimore Cooper 68.
Ferrucci (Aloys. Chrysost.) Apodixis epistolaris 371.
Fischer (E. G.) Lehrbuch der mechanischen Naturlehre 428.
 Francia (a) ifjűliteratűra, francia bírálók által felvilágítva 113.
 — bibliographia, visszatekintve az 1838. őrre 231.
Freitag (G. W.), Lexicon Arabico-latinum 228.
Fry (Mme) Esquisse de l'origine et des resultats des associations des femmes pour la réforme des prisons en Angleterre 211.

G.

- Gagern* (báró), Die Resultate der Sittengeschichte 323.
Gannal (J. N.), Gistoire des embaumements etc. 804.
Gazette van Gent. (Belga hírlap) 13.

- Gazette* van Westflandern (Belga hírlap) 13.
Geijer, Svéd történet írő 227.
Gentsche Mercurius (Belga hírlap) 13.
Gérando (báró de). de la Bienfaisance publique 409.
Giucci (Gaetano), Iconografia storica degli ordini relig. 30.
Gorgone (Giovani), Corso completo d'anatomia descrittiva 104.
Graesse (Joh. Georg. Theod.) Lehrbuch einer allgem. Literaturgeschichte aller bekanten Völker der Welt 103.
Graf (C), Graphische Darstellung des scheinbaren Laufes der Planeten 101.
Graslin, de l'Ibérie, ou Essai critique 188.
Grellet-Vammy, Manuel des prisons. 203.
Guigniant (J. D.), Religions de l'antiquité 410.

H.

- Handlingar* (kőngl. Vetenskaps akademicas) 437.
Hartenstein (G.), Die Probleme und Grundlehren der allgem. Metaphysik. 120.
Hauff, Reisen und Länderbeschreibungen der älteren und neueren Zeit. 44.
Hay (D. R.), The Laws of harmonious Colouring. 299.
Heeringen (Gustav), Meine Reise nach Portugal 174.
Helyot (P.), Histoire et costumes des ordres monastiques. 188.
Higgins (M. W.), the philosophy of the sound 30.
Hirzel (D. B.), Urwasi und der Held. 261.
Hoffmann (Friedr.), Hinterlassene Werke 186.
Hüllmann (Karl. Dietr.) Würdigung des Delphischen Orakels 409.
Humbert (Joh.), Arabica analecta inedita. 337.

Hutin (Ph.), Manuel de la physiologie de l'homme 302.

I.

Ideler, über den Hagel, und die electrischen Erscheinungen in unserer Atmosphaere. 429.

Időszaki sajtó Belgiumban 3. 73.

Independant (belga hírlap). 6.

Industriel (belga folyóirat). 76.

Inscriptiones pompeianae 30.

J.

Jacob (P. L.), De près et de loin. 142.

Jardot (A.), Revolutions des peuples de l'Asie moyenne. 410.

Journal de la Belgique 10.

— d'Anvers. 12.

— de Commerce de Anvers. 13.

— de Flandres 13.

— de Liège. 14.

— historique et littéraire 15. 77. 78.

— des connoissances utiles. 79.

Julius (Dr.), Die Amerikanischen Besserungs-Systeme 215

K.

Kelland, the theory of the heat 30.

Kleinschrod (E. Th), Groszbritanniens Gesetzgebung über Gewerbe, Handel und innere Communicationsmittel, u. s. w. 171.

Kock (Paul de) 383.

Krasinsky (Valerian), Historical Sketch of the origin of the reformation etc. 436.

Krusenstern (Alex de), Précis du système, des progres et de l'état de l'instruction publique en Russie. 237.

Kubalszky, statistique physique et descriptive de l'Empire de Russie. 67.

Kugler (Franc.) Handbuch der Geschichte der Malerei in Italien 394.

L.

Lacase, Causes de la situation actuelle de notre littérature 114.

Lacordaire (Th.) Introduction a' l'Entomologie 102.

Lamartine (Alph. de), La chute d'un ange 413.

Lapie, Atlas géographique, historique et chronologique 232.

Leber, collection des meilleures dissertations etc. 69.

Lengyelországnak tudományos helyzete, Stanislaus Augustus' idejében 267.

Lenz (T. W) Reise nach St. Louis am Mississippi 262.

Leo (Dr. Heinrich), Lehrbuch der Universalgeschichte 349.

Lettres sur l'enseignement musical 262.

Letronne (M.) sur l'origine grecque des Zodiaques 29.

Liljegren (Joh. Gust.) diplomatarum svecanum 407.

Lissaboni tudományok' academiája 105.

Littrow (J. J.), Die Wunder des Himmels 27.

Lourdoux, de la vérité universelle 262.

Lucas (Charles), de la réforme des prisons 208.

Lynx. (Belga hírlap) 8.

M.

Mac-Adam, Remarks on the present system of roadmaking 147.

Madai (Carl Otto v.) Die Lehre von der Mora. 164.

Magyar tudós társaság 34. 71. 110. 150. 191. 228. 265. 338. 376. 411. 441.

Marion du Mersan, histoire du cabinet de médailles antiques 290.

Marryat kapitány. 377.

Martin (Henry), Histoire de France 334.

Martini (Lorenzo), Storia della Filosofia 438.

Mazure, Philosophie des arts du dessin 70.

Meinike (E. E.), das Festland Australien 53.

Mémoires (nouveaux) de l'Académie royales des sciences de Bruxelles 437.

Mephistopheles (Belga hirlap). 11.

Mercurie belge. 75.

Merle d'Aubigné (J. H.), History of the great reformation 436.

Messenger de Gand 13.

— des sciences et des arts 75.

Millin, svéd költő. 226.

Mionnet (J. E.), Poids des médailles grecques 435.

Missirini (Melchiorre), Pericolo di seppellire gli uomini vivi 437.

Mittheilungen (letzte) aus dem Tagebuche eines Arztes 261.

Moeller (J.), Manuel d'histoire du moyen âge 334.

Molleant (C. L.), Chants sacrés 101.

Monde (le), Histoire de tous les peuples etc. 69.

Moniteur belge. 5.

Montgomery Martin, History of the british colonies 341.

Monti (Vincenzo), Opere 407.

Müller (Eduard), Geschichte der Theorie der Kunst der Alten 390.

Müntz, cours méthodique de géographie 69.

N.

Necker de Saussure (Mme), l'Education progressive 113.

Nederduytsch Magazyn 79.

— letteroefening 79.

Niboyet (Eugénie), des aveugles et de leur éducation 145.

Nouvelles archives historiques, et philosophiques 77.

O.

Observateur. (Belga hirlap) 7.

Observations astronomiques 70.

Ochoa (don Eugenio), Tesoro del teatro español 29.

P.

Paley's, natürliche Theologie 37.

Panorama. Lissaboni folyóirat 106.

Paravey (Chev. de) Dissertation abrégée sur le nom antique et hiéroglyphique de la Judée 16.

— — Documents hiéroglyphiques 187.

Pardoe (Miss), the Romance of the Harem 372.

Parravicini (K.) Gianetto 219.

Pashley (Robert), Travels in Crète 91.

Pastori, Bibliographie universelle 33.

Pellico (Silvio), Poesie inedite 218.

Périer (Casimir), Opinions et discours 147.

Petersen, svéd történetíró 227.

Philosophia (újabb), Franciaországban 307.

Plumer. an historical. Essay on the real character etc. 30.

Politique. (Belga hirlap) 14.

Précurseur. (Belga hirlap) 13.

Prinsep (James), Journal of the asiatic Society 337.

Pückler-Muskau's (Fürst) Werke 351.

Q.

Quatremère, Histoire des Sultans Mamlouks de l'Egypte 32.

Quetelet, Annuaire de l'Observatoire de Bruxelles 67.

Quinet (Edgar), à mai literatúrák' egysége 193.

R.

Raccolta di poeti classici italiani 408.

- Redslob*, Coranus arabice 189.
Revue belge 17.
 — de Bruxelles 78.
 — encyclopédique, (Belga folyóirás) 77.
 — (la) des Revues 78.
 — littéraire 77.
Rhode (F. L.), deutsch-französisch-englisches phraseologisches Handbuch der Handels-Correspondenz 34.
Riambourg, Oeuvres philosophiques 262.
Rich (Claudius, James), Narrative of a Residence in Koor-distan 363.
Robinson, Antiquités grecques 69.
Romancist's and Novellist's library (the) 299.
Rome et Florence 145.
Runeberg János Lajos, svéd költő 226.
Rusconi, observations anatomiques sur la Sirène 31.
Rushenberger, a Voyage round the World 30.
Rutgens (A.), Historia Jemanae sub Hasano Pascha 436.

S.

- Sacchi* (Giuseppe), Viaggio in Toscana 34.
Saint-Hilaire, Souvenirs de la vie privée de Napoleon 70.
Sajó szabadság Belgiumban 3.
Sand (Georges), Les maitres mosaïstes 146.
 — lettres d'un voyageur 178.
Sarrion (Emmanuel de), Histoire de la Compagnie de Jésus 188.
Schröder van der Kolk (J. L. C.) Ueber den Unterschied zwischen todtten Naturkräften und Seele 88.
Schubert (Friedr. Wilh.), Handbuch der allgem. Staatskunde in Europa 321.
Schützenberger (C. F.), Etudes du droit public 156.
Second (the) Report of the Society for the diffusion of useful knowledge 188.

- Segur* (Comte de), Histoire universelle 188.
Silvestre de Sacy, Exposé de la religion des Druzes 31.
Sirey (Mme), Conseils d'une grand' mère aux jeunes femmes 32.
Smith (Horace) 380.
 — (Lieut. W.) et F. Lowe; Narrative of a Journey from Lima to Para 100.
Solera (Themistocles), Lettere giocose 337.
Sor (Charlotte de), Souvenirs du duc de Vicence 344.
Stackelberg (Baron v.), die Gräber der Griechen 22.
Stern (Moriz A.), Ueber die Monatsnamen einiger alten Völker 17.
Struve (F. G. W.), Stellarum duplicium et multiplicium mensurae micrometricae 281.

T.

- Terme et Montfalcon*, Histoire statistique et morale des Enfants-trouvés 188.
Théry (M. A.), Conseils aux mères 374.
Thiersch (Friedr.), Ueber den gegenwärtigen Zustand des öffentlichen Unterrichts, in den westlichen Staaten v. Deutschland, u. s. w. 240.
Thompson (J. W.), a practical treatise on the Construction of Stoves 299.
Tipaldo (Emilio de), Biografia degl'Italiani illustri nelle scienze 189.
Tissot, Histoire de France 299.
Torquato Tasso, befreites Jerusalem 298.

X.

- Xylander* (J. Ritter von), das Sprachgeschlecht der Titanen 65.

V.

Lasari (Giorgio), Vie des plus célèbres peintres 32.

Verhandlungen des Vereins zur Beförderung des Garten- und Feldbaues u. s. w. 33.

Vico (G. B.) Opere 104.

Villemain 153.

— Cours de littérature française 403.

W.

Waagen (Dr. G. F.), Kunstwerke und Künstler in England 388.

Walsh (Rob.), Didactics, Social' literary and Political 329.

Waterton (C.), Essays on natural history 302.

Wette (L. de), Reise in den vereinigten Staaten und Canada 373.

Widenmann, Reisen und Länderbeschreibungen der älteren und neueren Zeit. 44.

Willard (Mme) 68.

Winning, Manual of comparative philology 304.

Wirgmann (Thomas), The Grammar of the Five Senses. 298.

Wolf (Fernando), Floresta de rimas castellanas ó poesias selectas castellanas 291.

Wordsworth (Rev. Cristopher), Athens and Attica 181.



